

ISBN 978-961-91824-6-8

Taras Kermauner

RSD

Povojna politična SD 1

Pohod in polom zgodovine 1

POHOD ZGODOVINE IN ČLOVEKA

DRUGA PROŠNJA ZA RAZSVETLENJE

...

*Vrzi se, zanos, preskoči meje,
zruši ravnotežje, red in vez,
da se razdivjana snov od žeje
po rešitvi zapodi čez jez ...*

*Skozme že hrumijo ljudski zbori,
vsi prepevajo v enoten glas,
vsi odmevajo v zeleni gori,
zdaj prihaja naš slovenski čas,
razsvetljen v prerokovani zori.*

*Edvard Kocbek: **Pentagram***

POLOM ZGODOVINE IN ČLOVEKA

JALOVA SETEV

*Spoznala bi njegovo lobanjo
po lepih, belih zobeh, je rekla mati.*

*Lepi beli zobje,
zagrizeni v zemljo,
lepe rjave oči,
polne zemlje,
močne mlade kosti,
ki so bile nekoč roke ...
so objele zemljo.
Polno mladih blestečih zob
je zasejanih v zemlji.*

*... nesmiselno je zasejati
svoje lepe rjave oči
za jalovo setev
v brezčutno zemljo.*

*Dane Zajc: **Požgana trava***

REKONSTRUKCIJA IN/ALI REINTERPRETACIJA
SLOVENSKE DRAMATIKE

POHOD IN POLOM ZGODOVINE 1

Povojna politična SD 1

Taras Kermauner

Samozaložba GolKerKavčLot
AVBER-HORJUL-LJUBLJANA-KRTINA
2007

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6.09-2"19"(086.034.4)

KERMAUNER, Taras

Povojna politična SD. 1, Pohod in polom zgodovine 1 [Elektronski vir] /
Taras Kermauner ; vsebine dram Alenka Goljevšček. - Avber [etc.] : samozal.
GolKerKavčlot, 2007. - (Rekonstrukcija in/ali reinterpretacija slovenske
dramatike)

ISBN 978-961-91824-6-8

238371328

Taras Kermauner

RSD

Povojna politična SD 1

Pohod in polom zgodovine

RSD 124-002-2007

Izdal: Samozaložba GolKerKavčlot

Vsebine dram: Alenka Goljevšček

Računalniška postavitve: Ajda Kermauner Kavčič

CD zgoščanka

Izdajo zgoščenke je sofinancirala Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Copyright © by Taras Kermauner

JE RES, KAR JE RES?

(ob Ruplovem Jobu)

1

Za Ruplovo viziranje sveta je značilna scena drame **Job**¹. V prvem dejanju je označena kot »Velika biblioteka, zadnja stena same knjige. Nekaj staroveških stolov, vtis zbranosti - kot v cerkvi - reda, zgleđa, tudi duhovnega bogastva, zraven pa požrtvovalnosti, velikih dejanj ... Tudi vtis pluralizma - knjige najrazličnejših pisav in barv.«

Če bi ostala scena le pri tem, bi bilo mogoče sklepati, da gre bodisi za ironijo, bodisi za svet knjižnega molja; **Job** pa ni ne eno ne drugo. Je ves svet, vendar na ozadju knjig. Zato beremo nadaljni opis scene v prvem dejanju: »Seveda to ni (navadna) biblioteka, ampak je tudi hrib, za katerim vzhaja sonce, je hotelska terasa. Predvsem je dvor² in umestno bi bilo postaviti kak rdeč šotor s kraljevskimi insignijami³. Polifunkcionalno prizorišče za vse čase, na njem se dogaja preteklost in prihodnost obenem. Končno pa ravno to hočejo povedati uskladiščene knjige, naše prijateljice. Knjige modrijanov, svete knjige ... je v njih vse zapisano. No, ves svet je to.«

Temelj sveta ni neposredna natura, hrib, sonce, prostor na prostem, kot recimo v Torkarjevi **Pisani žogi**, v kateri izhaja dramatik iz postavke naravnega človeka, neposrednih intimnih odnosov med naravnimi ljudmi. Niti dvor ni osnova drame - kot je recimo v Kozakovi **Aferi**, dvor revolucije, eden od glavnih štabov, ali v Smoletovi **Antigoni**, prostor, kjer se neposredno odloča usoda ljudi. V **Jobu** se usoda ljudi odloča v soočanju s knjigami: s svetom kulture, z znotrajtekstualnostjo. Osnovni problem drame je: kako priti od knjig v realiteto; kako biblioteko spremeniti v morišče, v klavnico⁴.

Prizorišče grške tragedije je takšna klavnica. Dokler je literatura umetnost in v svetu navzoč smisel, to je sveto, posvečeni mesar (grški mageiros) obredno kolje svete živali (v nekaterih družbah tudi ljudi) in jih daruje bogovom, da bi se družba zmerom znova nanovo očistila, posvetila in utemeljila. V svetu izgubljenega svetega, kjer se je smisel iz neposrednega javljanja boga preselil v tekste, v misel, v konvencijo, pa se tik pred zdajci nekdo, ki je bil namenjen za žrtev, žrtvovanju ogne; v tem svetu ne pride in ne more priti do iniciacije družbe in človeka, do poroda; **Job** kaže abortus sveta⁵. Namesto do tragedije pride do uničenja, do pretvoritve vsega resničnega v besedno, v konverzacijo, v fikcijo govornih sestavov kot nadomestnega sveta⁶. Takšen je namen in pomen tretjega dejanja **Joba**, medtem ko prvo uvaja možnost in verjetnost

tragedije; drugo dejanje tragedijo - njen peklenski stroj - zažene v tek, a stroj žrtve nazadnje vendarle ne zgrabi, žrtev spolzi v navideznost sveta. Zato se začetna biblioteka spremeni v tretjem dejanju v diskoteko. Plošče so današnja oblika nekdanjih - predvojnih - knjig: današnji nadomestni svet: svet brez smisla in svetega, svet z »najrazličnejšimi pisavami in barvami«. Svet videza, ki je le prebarvan nič⁷.

Ni to človekovo ponesrečenje tudi ena - morda danes edino mogoča - oblika tragedije? Ni v tem, da ne more priti do odrešujoče žrtve, do posvetitve sveta, do posttragedične sprave, do prave harmonije sveta, nekaj najstrašnejšega: opis človekove temeljne nemožnosti⁸? Ni dejstvo, da Gorazda Joba, glavno osebo drame **Job**, ne ubijejo - odrinejo ga v fiktivno neostalinistično institucijo nekakšne nepotrebne, alibijske, okraševalne znanosti - mnogo hujše od krute smrti, ki zna biti veličastna tako v zlu kot v dobrem, pretresljiva in prepadna? Na to vprašanje je odgovor res dvoumen. Na eni strani je to hujše od klasične tragedije, ker se nič ne razreši, ker se vse le skvari, podaljša v brezkončnost, spridi, izprazni; po drugi pa je v takšnem - nihilističnem - življenju življenje samo kot osnovna vrednota novoveškega sveta vendar ohranjeno, čeprav za preveliko ceno⁹. Če ni nad življenjem posameznika nič višjega, če torej življenje ni nekemu - ne nečemu - posvečeno, je samo na sebi edina vrednota kot taka. V **Jobu** je kot takšna vrednota ohranjeno.

Prava - grška - tragedija ne pozna pekla; grška mitologija ne pozna krščanskega pekla. Pozna - silovito - mučenje, pozna celo obstoj v svetu senc, vendar v tem - posmrtnem - svetu ni nič negativnega, zlega¹⁰, medtem ko je nični svet **Jobovega** tretjega dejanja do kraja negativen. Je sodobni pekel. **Job** je v bistvu moraliteta. Zato je Rupel začutil potrebo, da današnjo zgodbo o slovenskem življenju prestavi v odvisnost od židovskega mita, da jo naredi za svetopisemsko zgodbo.

Pa je tretje dejanje **Joba** res pekel? Kako more biti nekaj pekel, če ljudje ne trpijo? Trpljenja je v izobilju v drugem dejanju, ki kaže 47. in 48. leto, obdobje stalinizma, političnih procesov, neposrednega uničevanja ljudi, lastnih političnih somišljenikov, celo borcev. Na tem mestu se drama najbolj približa tragediji; je podoba neposrednega spopada, čeprav tragedija posebnega, ne grškega tipa. Morda tragedija politične drame, kakršno je na Slovensko uvedel Primož Kozak z **Dialogi** (zasliševanje v zaporu, stalinisti in njihove žrtve). Morda tragedija moralnega tipa, v kateri se moralni svobodni socialno angažirani evropski subjekt (slovenski komunist, ki se je pridružil oboroženi revoluciji iz moralno socialnih pobud, zaradi spoznanja, da buržoazija ne bo realizirala svojega idealnega programa in da s samimi besedami - kulturo - neprimernega sveta ne bo mogoče spremeniti) sooči s surovo bedastim nasiljem lumpenbirokratskega stalinizma in v tem sporu ne popusti¹¹. Takšna drama z eno platjo vleče v agitko - recimo k Miheličeve **Svetu brez sovraštva**, ali v romanco, v kateri borec-junak (sveti Jurij) zmaga; Rupel se tej posledici ogne. Ali v eroiko, recimo v bližino Kreftove **Velike puntarije**; ker se Rupel ogne tudi tej konsekvenci, ne ena ne druga ni v skladu z današnjo resnico, in ker Job v strahu za lastno življenje izstopi iz boja-spora, se dramatskost drame (ne le Ruplove, temveč drame našega življenja) zlomi, otopi, zgine; drama preide v prozno konverzacijo (tretje dejanje)¹².

Job se ne zlomi, ker bi bil značajske šibak. Oziroma: šibkost značaja je odvisna od nečesa drugega¹³. Vzrok zlomu je, ker Job izgubi - že dlje časa

izgublja - vero v novi svet, v revolucionarno spreminjanje, v pravilnost ravnanja Partije kot nosivke in organizatorja tega spreminjanja. Job se je pred vojno kot levi intelektualec, to je pristaš svobodnega - v bistvu meščanskega, to je državljanskega¹⁴ evropskega - subjekta Partiji pridružil, vedoč, da je uresničenje idealov enakosti, svobode, bratstva, solidarnosti itn. mogoče v predvojnem gnilem in obenem nasilnem svetu le s silo, z revolucionarnim nasiljem. Hkrati pa že od teh časov naprej opaža, da se to pozitivno nasilje iz nujnega sredstva spreminja v namen po sebi, v uničevanje, v izločanje nepokornih oz. takšnih, za katere se vnaprej sumi, da morda ne bi bili v vseh situacijah absolutno zvesti-pokorni; da se revolucija spreminja v stahovlado. Agresivno revolucionarno jedro Joba najprej odrija v stran, nato izkorišča kot nepomemben kolešček v obratu institucionaliziranega sistema, ki je daleč od obetov sinteze med moralo in materijo; nato ga vrže podse kot živo bitje, ki ga je treba zvaljati v plakat, dokazovati z njim nujnost obstoja razrednega sovražnika, nenehne reprodukcije domačih izdajavcev, dokazovati, da se ti izdajavci nujno porajajo v samem središču revolucije in da mora revolucija sumničiti samo sebe, vsak svojega bližnjega in sebe, saj ima revolucionar v sebi - v svojem bivšem jazu - najhujšega sovražnika in izdajavca; nazadnje pa ga, zlomljenega, odvrže v mondeno pobarvano ropotarnico¹⁵.

Job se zlomi, ker izgubi vero v ideje; v Idejo, ki je v novem veku in v prvi polovici 20. stoletja še posebej nadomestila Boga: v Revolucijo. Revolucionar - to je, humanistični aktivist -, ki izgubi vero v Revolucijo, je nujno poraženec, zlomljenec, če ne najde v sebi nekega drugega - višjega - stališča, bodisi krščanskega, bodisi stoičnega ali, v slabši¹⁶ obliki, nacionalističnega. Vsega tega Job ne najde. Po svoje ostane revoluciji zvest: ali ona ali nobena¹⁷. Ker ne ona, potem nobena. Sam iz sebe pa ni zmožen živeti, ker dejansko ne veruje več v realnost in upravičenost svobodnega moralnega subjekta. Tako ostane med stoli, med strujami, med vrednotami: nič. Je to sodobna oblika tragedije?

Job ima neko posebnost. Medtem ko se v Jančarjevem **Disidentu Arnožu** pokaže groza zgolj nič (Hribarjev pojem¹⁸), pri Ruplu do te groze ne pride. Groza se skriva za besede, za bleščavo kulturnega videza, dostojne civilne forme, ki grozo ne le lakira, ampak ji sploh prepreči, da bi se oglasila, da bi se prebila skoz stene konverzacije¹⁹. Namesto groze zgolj nič je zgolj nič groze. Gre za podobo današnjega tehničnega sveta, v katerem gladke stroje zamenjajo gladke besede in v katerem je obrat konvencionaliziranega - avtokratskega - sistema tako tekoč oz. njegova kvazikulturna vrhna stavba tako bleščeča, da zabriše vse razpoke, rane, reze, ki razcepljajo navidez monolitno stavbo sistema. Bleščeče gladka ničnost videza sistema je retorika, s katero se pekel pokriva kot s kapuco. Izza kapuce-paravana ali točneje skafandra komaj še pridre odmev tistega grozljivega krika človeške creature, s katerim se neha Brešanova drama **Hudič na filozofski fakulteti**, ali tistega prašičjega grgranja, ki označuje zlom profesorja **Arnoža**²⁰.

Spreminjanje scene je pomenljivo. Biblioteka, ki je ves svet, označuje predvojnost: vera v sintezo med knjigami (smislom, kulturo) in akcijo. Predvojna Partija se je levemu kulturniku zdela kot nova - prava - Cerkev. Razbijanje starega uvaja novi red; brez reda ni mogoče živeti. Job ni nikakršen anarhist; tudi Rupel ne. Prizorišče dela vtis zbranosti: družba se mora znova zbrati v bistveni smisel, ki ga je izgubila - ali ga nevarno izgublja - v obdobju

meščanske dekadence, slovenske polkolonialnosti, pohlepnega izkoriščanja, razrednih razlik, nepresvetljenega bonvivanstva²¹. Zdi se, kot da je vse naravnano v obnovo sveta: goji se véliko pričakovanje, nemalo podobno onemu, ki ga doživljajo svetli maturanti v **Pisani žogi**, le da so Ruplovi dramski liki starejši ljudje, polni duhovnega bogastva. Pripravljajo se na vélika dejanja, smo tik pred začetkom vojne, v katero verujejo kot v zadnjo vojno tega sveta, v poslednji boj, v apokalipso, ki se bo spremenila v očiščenje in pomlajenje.

Pa je ta vera realna? Je sinteza, ki vanjo zaupajo, mogoča? Ne bo prvina apokalipse tako močna, da bo vsaj razmetala biblioteko, če že ne bo knjig uničila? Vojna je vojna; vemo, da ne bo prizanašala nikomur. Vendar si nihče od verujočih ne predstavlja, da bodo uničevalci knjig - kulture - tudi »naši«²²; da zlo ne bo le izključno na drugi strani. V tem Ruplovi junaki niso bili ustrezno pripravljene na prihodnje zlo. Mnogo premalo skeptični so, preveč zaupljivi, torej že sami od začetka na robu revolucije, ki ni zobjanje besed, ampak kri na kri. Dramatik pripiše osrednji levičarski grupi, ki jo opisuje skoz vso dramo, lastnosti prijaznega uživaštva, kulturnega čuta za različne slasti življenja; ni že v tem bistvena razlika z lumpenproletarskimi aktivisti, katerih užitki so grobi²³? Ni te razlike med fragonardovskimi vsestransko razvitimi modrijani in pobesnelimi novimi zakonodajavci nazorno in upravičeno razkril že Anatole France v romanu **Bogovi so žejni?** Rupel svoje imenuje: »Pride zarotniška, a vesela družba«. Potek drame razkriva ne le postopno, ampak pospešeno osipanje veselosti. Najprej jo zamenja čedalje hujša žalost, nato obup, na koncu ravnodušnost. Slovenska zgodovina zadnjega pol stoletja v **Jobu** - v **Pisani žogi**, v Kozakovem **Kongresu** in v večini slovenskih dram - je nevesela zgodba nevesele družbe²⁴.

Ni naključje, da se zdi dramatiku potrebno prinesiti na oder »dolgo mizo za banket. Nanjo nosijo jedi in pijače. Jedci sedajo, si nazdravljajo.« Kakor je narisal v **Hudiču**²⁵ Brešan zadnjo večerjo, v kateri namesto posvečenih jedi, namesto duha in smisla jedo bivši konkurenti zgolj telo, hrano kot blato, banalnost zgolj zemlje, užitek zgolj mesa in je s tem označil današnjo jugoslovansko realiteto koruptivnega lumpenstilnega požrešnega uživaštva, konec sleherne načelnosti, tako bi rad Rupel ravno narobe postavil tisto zadnjo večerjo, ki je pred Golgoti; večerjo, ki je zaveza; ki je pogovor o bistvenih rečeh bodoče revolucije; ki je lepota. Šele po tej uvodni lepoti bo sledil polom.

Ruplova družbica je v začetku namreč v bistvu iluzionistična; preveč se zanaša na svoje želje: preveč igra, se predaja slepilom. Ko jé, se ne zaveda, da je mogoča, ker nekdo prideluje zanjo. Niti pojma nima o svojem - človeškem - zajedanju sveta, o tragični in nečedni prvobitni eksistenci človeka. Kulturna jed se jim zdi tista simpatična sinteza, ki bo blagoslovila ves prihodnji svet.

Drama bo - skoz svoje spuščajoče se, izpraznjujoče dogajanje - nazadnje odkrila, da je človek sramotno odvisen od hrane, duhovne in telesne; da je na verigi; da ostaja izkoriščan in izkoriščevalec; da je moralno blaga in obenem revolucionarna kultura lepa, a prazna sanja.

V drugem prizoru prvega dejanja doživimo že napoved vojne; vendar so zdaj nemški vojaki, esesovci, ku-klux-klanovci, domobranci - sovražniki, tisti, o katerih avtor napoveduje: »zakurili bojo s knjigami, ki jih z bajoneti pa tudi z roko porivajo s polic ... Na koncu ostane biblioteka prazna, brez knjig.« Kulturni smisel je odstranjen. »Fašisti so seveda odšli naprej, v opustošeno knjižnico se zatečejo zgarani, razcapani, ranjeni, od smodnika počrneli« junaki Ruplove drame. Takšna je njihova osnovna opredelitev; in zaradi te drže ostanejo do konca nemočni. Niso pravi revolucionarji, ki bi sami zažigali - napačne - knjige ali sploh knjige (kulturo), kadar so v stiski in morajo udejaniti prvo (morda edino), kar je bistveno: zmagati v boju za - seveda pravo, našo - oblast. Jobovci ne agirajo, ampak se zatečejo. Vojna je zanje prehuda; apokalipse ne prenesejo oz. ne upajo si biti njeni pobudniki, preveč je v njih vere v knjige, v besede. Medtem ko so bili Špelca in njeni v Miheličeve **Svetu brez sovraštva** ujeti in zaprti v ječo kot aktivisti, kot diverzanti, celo kot likvidatorji (zločincev, to je političnih nasprotnikov), jobovci niso sami napravili še nič, kar bi bilo junaško-dejavno; dozdej so se le pripravljali, jedli, sanjali, se ljubili, načrtovali, se pogovarjali o novem svetu. Še so čistih rok.

Revolucija pa ne prenese, da bi kdo ostal čistih rok. Kdor je bil le nedolžna žrtev (taboriščniki²⁶), je zanjo kriv. Kriv je, ker ni sam deloval kot vojščak, kot pobijavec zla, kot tisti, ki jemlje s svojimi odločitvami in prakso nase moč za pretres sveta, za nespoštovanje desetih Mojzesovih zapovedi oz. temeljne: ne ubijaj.

Job upodablja to trpno stanje taboriščništva, medtem ko je enobejevska dramatika tudi tedaj, ko je prikazovala zapornike, videla pri njih njihov vojaški aktivizem; recimo v Torkarjevi **Veliki preizkušnji**²⁷, kjer se zaporniki oborožijo, se sami osvobodijo, napadejo Nemce, streljajo, postanejo partizani. Kjer ne čakajo. Taboriščnik pa je v Ruplovi upodobitvi čakajoči kot tak. Je nedolžna žrtev; njegovih rok se ne drži kri²⁸. Prav zato je bilo treba v stalinizmu dokazati, da se jih drži; da so taboriščniki - Job - sodelovali pri nacističnih medicinskih poskusih z ljudmi; da so jobovci sodelovali z nacisti. Nedolžnih za ekskluzivno pamet ne sme biti; vsak sredinec ji je izdajavec.

Jobovci nočejo biti sredinci, a nekako to postanejo, ker se niso pripravljali do konca vključiti v zgodovino, to je v klanje. Jobova žena ne pravi: zločinci so narobe, buržoazna družba je narobe, ampak: »ves svet je narobe«; ta izraz razodeva skoraj defetista, ki v doživljanju apokalipse in nasilja ne vidi vstajajočega sonca in rojstva. Zaveda se: »smo zazidani v to knjižnico prekleto«, v neakcijo²⁹. »Stene se krušijo.« Tako do kraja ujeti, da velja Jobova izpoved: se »ne morem premakniti.« Job je ranjen. Položaj ranjenca je vse kaj drugega kot položaj borca. Ranjenec čaka, kaj se bo z njim zgodilo; je imobiliziran. Mrak je v **Rdeči maši** (Rebula v **Divjem golobu**) zastopal ideologijo Rdečega križa, pomoči ranjencem, bolničarstva namesto agresije. Jobova žena postane bolničarka; vendar je bolničarstvo vsaj minimum akcije, je pomoč sočloveku, medtem ko ranjenost (taboriščništvo) ni niti to. S stališča akcije (revolucije) je nedostojno, nedopustno, izdajavsko; ko se vsi poštenjaki

borijo, so eni zunaj igre³⁰. («Elifaz je ranjen v glavo, Baldad v ramo, Sofar v hrbet.»)

Jobovci s tem stanjem niso zadovoljni - noben taboriščnik ni. To je razsulo sveta: »Od vsepovsod nekaj kaplja, verjetno razbita vodna napeljava, počene cevi. Po tleh kamenje, prah, blato.« Prej brlog kot knjižnica. Ranjenost je le simbol za njihovo zapuščenost. Tokrat so jih zapustili »naši«. »Pozabili so nas«, pravi Jobova žena. »Sami sebi smo prepuščeni. Ne eni ne drugi ne bojo pomagali.« Se pravi, da so se znašli nekako na sredi med vojaškimi formacijami, skoraj pa tudi že med političnimi. Ostanajo skriti med ruševinami. V strahu, da bi jih odkrili Nemci, se Jobova žena odloči, da bo Joba in sebe ubila. Tudi tu je njena - in njihova - krivda: strelja nase (in se res ubije), ne pa na Nemce; sama sebi je pomembnejša kot nacionalno razredna zmaga³¹.

V pričakovanju smrti - njihovo zaklonišče spominja na bunker v Ogenjci in na Ruplov scenarij za nadaljevanje **Manj črna noč** - se Job in žena vračata v preteklost, v spomine na lepe dogodke življenja, v njun najvišji smisel. Skaže se, da ta smisel ni v sanji o prihodnosti razreda ali nacije, v preteklih občestvenih zavezah in žrtvah, ampak v nečem karseda intimnem in povsem nerevolucionarnem: zaigrata svoje bivanje v Nici, leta 1937, v restavraciji na Angleškem sprehajališču³². Ta spomin razodene njune prave vrednote, nikakor ju ne določajo za revolucionarja; je torej Jobova revolucionarnost izmišljena, zgolj želja, celo spogledovanje, salonski komunizem, kot so takšni drži govorili pred vojno pristni proletarski revolucionarji? Poslušajmo: »Nikoli ne bom pozabila tistega kosila na poročnem potovanju. Beli prtički, srebrn pribor ... poslušala bi ga ure in ure, žvenketanje jedilnega pribora ...« Res da govori te besede Jobova žena³³, a Job ji sekundira. Pogovarjata se o hrani in o - drugih - ženskah³⁴. Njun pogovor - celotna Ruplova drama temelji na pogovorih, se tudi izčrpuje v pogovorih - je značilen.

Ona: »Ti pa gledaš tuje ženske.« Job: »Tuje ženske! Kako moreš govoriti s temi maloposestniškimi izrazi?« Žena: »Marksistične puhlice. Zakaj sploh jeva v tej gnusno prijetni restavraciji in množiva kapitalistov profit?« Job: »Pa menda ne misliš, da boš bogatejša, če boš manj jedla in pila, manj kupovala knjige, hodila v gledališče ...« Job povezuje izbrane knjige z izbrano jedačo in pijačo³⁵, vse skupaj je zanj šele kultura. Če bi podrobno pregledali slovensko dramatiko, ki je nastala v opisanem obdobju - 30. leta - morda pa sploh vso, bi odkrili, da je v nji kar se da malo hranjenja; bolj ko je moralno politična, etično krščanska, ideološko revolucionarna, bolj so liki čisti duh in komaj telo; kolikor pa so telo, so spolno - in to so težave, muke, grehi; hrana nastopa le kot vrednota lačnih. Kulturno se hraniti, uživaško obedovati, to sodi za slovenske dramatike v svet buržoazije, celo aristokracije, ali pa k nizkotnosti najmanj vrednih (gostija v Cankarjevem **Pohujšanju**, Župnikov obed pri Kantorju - **Kralj na Betajnovi** itn.) Uživanje v hrani je simbol negativnega razreda³⁶.

Rupel misli drugače. Ko Nina in Krim - revolucionarni par iz Zupanovega **Rojstva v nevihti** - v podobnem položaju sanjari, si želi majhne hišice, otrok, dom(k)a, male idile; njuni telesi sta srca - ljubezen kot topla zvesta pripadnost - in proizvajavca novega pravega človeštva, ležišče za nove ljudi. (V tem je simbol **Rojstva** kot poroda.) Spolnost sodi sicer zraven, a se o nji ne govori; bog ve, kako se o nji misli. Če se jo počne, je to v glavnem negativno. (Galetov Pavel s služkinjo v Brnčičevi drami **Med štirimi stenami**: nesrečni fant, ki čuti - v revolucionarni drami, ki je opravila s krščanstvom - greh v spolnosti,

se obesi.) Spolnost preusmerja pozornost in energijo od revolucionarnih nalog k telesnim užitek, ki so individualno privatni, potrata moči in interesa. Spolnost je mogoče trpeti kot nujno le v redkih trenutkih ljubezni. Zgled revolucionarja je askeza, je vezava erotičnih energij v revolucionarno grupo; je čim ustrežnejša transformacija libidinoznega v politično.

V drami Ferda Kozaka **Vida Grantova** je povezava duhovne ljubezni s telesno znak pomote, zlorabe, barabije; Tomo Grant je uživač, kot je Job z ženo, a je kar se da slab značaj, strahopetec, privatni bonvivan, ki zlorablja bližnje za svoje užitke; le da njegov užitek ni surovo kramarski, pocestno živinski, kot je užitek njegovega kapitalistično uspešnega brata Mihaela. Mihael Grant se ne razlikuje mnogo od negativnega lika v **Jobu**, od birokratskega funkcionarja Žlajpe, od njegove spolnosti in narave; oba sta po poreklu in kvaliteti lumpenproletarca. Ferdo Kozak razširi kritiko tudi na odklanjanje estetskega užitka.

Natančno tu pa se Rupel tej identifikaciji upre. Ruplova literarna ideologija temelji na karnistični. Ob »cingljanju kozarcev« - ob teh rajskih zvokih - se Jobova žena »slači« in je kmalu »skoraj povsem gola, objema ga, poljubljata se«, ob tem pijeta »šampanjec, Veuve-Cliquot 1936«, kot da bi bila najbolj negativna lika iz socialno humanističnega opusa Mire Mihelič, doktor Romihova - **Operacija** - ali Iris - **Ogenj in pepel**, kolaborantka, italijanska cipa iz najboljših krogov.

3

Dodatni moment v drami je Ruplova ironija, ki redkokdaj zataji. Bistra Jobova žena na moževo povezovanje kulture z izbrano prehrano, oboje pa z marksizmom, odgovori z ostrim posmehom: »Ti bi moral napisati priročnik z naslovom: Revolucionarna prehrana. Kako se marksist obnaša v restavraciji!« Predvojna dramatika si ni mogla niti oddaleč zamisliti, da bi bila takšna ironizacija najsvetejšega - sakrilegij - sploh mogoča, razen s strani razrednih sovražnikov. Ironija je bila dovoljena le kot sredstvo boja zoper zlo, zoper buržoazijo; le kot smešenje. (Bodisi v burki, Ingolič: **Krapi**, v farsu **Pohujšanje**, v agitki, Vošnjakov **Premogar**, lik Žida Abelesa.) Rupel pa obrne ironijo tako, da se posmehuje pravemu, pravi stvari in pravemu človeku. To je drža ludizma.

Ima pa ta avtoironija tudi drugo - tragično - plat. Če se ironija ne obrača k sebi, ne more do tiste tragičnosti, ki je povezana s paradoksom, z grozljivostjo, s tragikomičnim. Ker je predvojna slovenska dramatika izhajala večinoma iz katoliško marksistične ločitve - delitve - sveta na absolutno dobro in absolutno zlo, je morala prehajati v agitko in v melodramo. Melodramskost - romanca - je značilna še za Torkarja, ki se vrača k postavi hudiča prav zato, da bi alegoriziral absolutno zlo. (Hudičevka - Šansonka - v igri **Svetloba sence**.) Rupel prav tako uvaja lik hudiča - satana - in pretvarja dramo v moraliteto, vendar drugačnega kova. Njegova moraliteta se usmerja sama zoper sebe; ne izhaja iz pozitivnega stališča, ki bi bilo prepoznavljivo. Realnega pozitivnega v **Jobu** ni; nihče ni zares pozitiven. Vsaka pozicija prehaja v svoje nasprotje, vendar ne z odreševalno - kocabekovsko - dialektiko,

v kateri pridemo do sinteze; nasprotja se pri Ruplu enačijo, namesto jasno izdelanega, razločljivega vrednostnega sveta - boja luči s temo - dobimo meglen svet, utopitev luči v temi, mrak; indiferenciacijo. Paradoksalni obrati služijo tej glavni lastnosti: nerazločljivosti, nejasnosti, neopredeljivosti, izmuzljivosti sveta. V tem pomenu je **Job** nedoločljiva drama, čeprav je njena osnovna kritičnost jasna in radikalna: da je sodobna slovenska družba perfektni nič³⁷.

Ironični tragični obrat, značilen za duha celotne Ruplove drame, je viden tudi v prizoru, ki ga že analiziramo. Job naroči v francoski obalni restavraciji »biftek«. Žena doda: »Krvav.« Job: »Zanimivo, kako nam beseda 'krvav' ne vzame teka ...« Nekaj trenutkov pozneje, ko se retrospektiva vrne v aktualno dogajanje, v razdejeni brlog, v zasilno bolnišnico, ko je med obema časoma, položajema še (filmski) preliv, ko ne vemo natančno, kjer smo in ko je ona že gola, pravi žena: »Sleci hlače.« Stavek je že dvoumen. Naj jih sleče, da bosta lahko spolno občevala, ali pa zato, da bi Jobu lahko obvezali nogo, ker je ranjen; nato zaslišimo Sofarja, enega od ranjene družbice: »krvav ...« Kdo je krvav, zrezek ali Job? In preidemo v stanje krvi, ki pa se v tretjem dejanju posuši. Današnji ljudje smo zmožni komaj za zdravilsko puščanje krvi; smo le - intelektualni itn. - manekeni-lutke.

Kaj je tu res? Spomin na krvavi biftek, na močno hrano, ki spodbuja spolnost - na poročnem potovanju je potrebna - ali krvava noga, ranjeno človeško telo? Namreč: je prvo dejanje sploh resnično? Ni tudi ono spomin, rekonstrukcija preteklosti, sanja? Je drugo dejanje kaj bolj resnično: stalinistični zapori? Je nekaj, kar je - za druge, nekoč - bilo, a česar danes ni več mogoče ne videti ne skusiti, razen v parodirani obliki literature in kulturnega spomina, danes še resnično? Je nekaj resnično lahko le danes - kajti če ni več Resnice kot take (Ideje, Boga), potem ni v preteklosti mogoča nobena resnica, nič preteklega ne more biti obvezno, sijoče v naš čas, presvetlujoče, osmišljajoče? Današnja resnica pa je enakovredna vsem prejšnjim današnjim resnicam, čeprav je od njih različna; resnice postanejo ali videzi ali točneje: modeli, konvencije, konstrukcije, sporazumi, teorije, skratka elementi konverzacije. Dialog kot pogovor logosa s samim sabo, kot prihajanje logosa k svoji resnici, postane le klepetanje: ničnost resnice³⁸.

Vprašanje o današnji resnici - o naravi Ruplovih likov v tretjem dejanju - je vprašanje o zvezi med današnjim besednim neoprijemljivim ničem in nekdanjo krvjo in nasiljem. Če je to dvoje le kulturni spomin - del človeške intelektualne zakladnice tekstov, uskladičenje pomenov (semantika) -, je resnica prvih dveh dejanj pogojna, le odmev v pameti, le védenje, o katerem se morem pogovarjati, s katerim morem celo izzivati, vendar ničesar zares izzvati, ker v znotrajbesednem svetu besede izzovejo le besede³⁹. Če hočejo izzvati dejanja, krvave dogodke, moramo predpostavljati, da nekje besedni svet vendar prehaja v krvavega⁴⁰, da neka oblast na verbalni delikt reagira s telesnim, z zaporom; da je torej še stalinistična ali sploh tradicionalna, sezidana na kolektivnem umoru in strahovladi, ki ta začetni umor podaljšuje. Kako to vedeti, kakšna je oblast, torej kakšna je resničnost in kakšna njena resnica?

Tretje dejanje **Joba** pravi, da je zgoljbesedna; prvo in drugo dejanje pa odkrivata njen nastanek, njeno preteklost in s tem celoto, brez katere tudi današnje zničeni ne bi bilo. V tem pogledu sta obe prejšnji dejanji resnični in ju je tudi treba igrati kot resnični, se pravi, kot - še zmerom - zdajšnji, kot

takšni, da eno - ničeno - zdajšnost razširjata in poglobljata v preteklost, k viru, h kolektivnemu nasilju vseh nad enim ali večine nad majhno grupico.

Ali z drugimi besedami: z gledišča tretjega dejanja sta prvi dve fiktivni, prečrtani, zgolj besedni, drastljiva snov za pogovor ob izbrani večerji. S stališča prvih dveh pa je tretje odveč oz. nedostojno, parodija sprave kot klepeta nad grobom aktivističnega človeka. Je današnja ničnost našega življenja tako nična, da ga lahko mirne duše odstranimo; da imamo pravico vrniti se v nekdanje - edino resnično - krvavo življenje? A tudi če bi napravili takšno konsekvenco, bi se bilo treba vprašati, kako to storiti. Revolucionarna akcija, kakršno so pokrenili Žlajpa in njegovi - marksistični revolucionarji, proletarski borci, radikalni ideologizirani vojščaki - zoper buržoazijo in staro državo, je nemogoča, kajti takšne stare države ni; trockistična akcija je mogoča samo tako dolgo, dokler je tu klasični stalinizem (drugo dejanje); drame á la **Gospod Ponikvar** (Torkar) danes niso resnične, nasilje sistema ni direktno, ni več krvavo, moralne dileme niso več črno-bele. Vztrajanje pri ekskluzivni akciji vodi le v paranoično pretiravanje rdečih brigad, v terorizem kot program, v uničevanje vsega, kar je - kar bi bilo v skladu s tezo, da je treba ničnost (življenje) pač odpihniti, ker je nična in ker s tem ničesar ne poškodujemo⁴¹. Ta smer ne upošteva, da v tej ničnosti kot družbenem ozračju vendar živijo konkretni ljudje, ki v sebi še ohranjajo možnost in realnost krvi (prvo in drugo dejanje); da teror (kontrateror) zoper sistem vodi prek terorja zoper te žive posameznike, ki pa niso in nikoli ne morejo biti zgolj nični, čeprav so sistemu tehnično prilagojeni.

Rupel se tega zaveda, zato ne odobrava teroristične revolucionarne akcije. Iz **Joba** bi se dalo sklepati, da celo akcije kot take - in take vrste - ne odobrava. Vendar, kaj mu tedaj ostane? Kakšen lik pripelje na oder, ki bi megleno ničnost razpršil? Nobenega; le retrospektivo predvojne, vojne in tikpovojne, ki pa danes ni direktno relevantna. Se s tem ogne zaostritvi vprašanja in tragičnosti, vprašanju razreševanja⁴²?

Prvi dve dejanji in tretje sta asinhroni in neizomorfni. Krvava preteklost, vera v odrešljivost sveta, požrtvovalnost ljudi itn. ni dala pričakovanega rezultata, polagoma je spolzela v takšno ničnost, ki je ob strani življenja. Tretje dejanje je s stališča dozdajšnje človeške družbe - sporov, protislovij - apartno, netipično, ponesrečeno (kot ponesrečen svet), saj v njem ne more priti do spora, ker njegov svet ni zidan po modelu nasprotja; niti ni v njem takšne različnosti, ki bi omogočala pluralizem silovitih tokov. Njegove različnosti so zgolj besedne, neulovljive; dezidentifikacija ljudi je tako radikalna, da se vrača družba v začetno motnjavo (kaos⁴³).

Dejstvo, da je v Ruplovi drami in za Ruplov svet preteklost neoprijemljiva in problematična, se pokaže tudi na nekem drugem planu: v ustroju Jobove osebnosti. O Jobu slišimo izjave kot: »Vedno si nas znal navdušiti⁴⁴.« Job ni le eden izmed četverice, niti ni le prvi med štirimi; je voditelj, starejši, starešina, več ve, globlji je, bolj preizkušen itn.⁴⁵ Učenci se do Joba obnašajo kot do karizmatičnega lika, do možnega vodje, kakršnega je stalinizem nujno izdvajal. Vendar o Jobovi izjemnosti le slišimo, o nji se pogovarjajo, to je besedna informacija; tega pa nazorno telesno ne vidimo. V nobenem trenutku drame Job ni takšen; ko se v drugem dejanju upira zasliševalcu Žlajpi, je sicer trden, vztrajen, a ni aktiven; je le odmev nekdanjega Joba⁴⁶. V vsej drami imamo opraviti samo z odmevom (s samimi razpomenjenimi odmevi-zvoki v praznem

prostoru tretjega dejanja). Tudi ko Job prav na začetku drame razlaga in bodri prijatelje, je njegov nastop brez soka, brez pristinega navdušenja, brez zanosa, tako značilnega za enobe junake (Špelco itn.). Kot da nihče od nastopajočih že od prvega dejanja naprej ne bi nikdar zares videl Joba kot prave žive aktivne moči; kot da bi vsi to o njem le slišali. Kot da je vse, kar je aktivno veliko, zablokirano v preteklosti, ki je dostopna le po pripovedovanju⁴⁷ (prek biblioteke). Kot da je torej tisti Job, ki ga kaže drama v usihanju, sam na sebi reminiscenca (besedna obnova, pomen predpone re) izgubljenega, pokopanega, skritega sebe.

Job je od začetka do konca trpen. V obeh prvih dejanjih tudi - nekako - trpi⁴⁸ (čeprav bistveno manj kot disident Arnož), v vseh pa je le predmet sveta, to je akcij drugih. Akcija, ki jo najprej vidimo, a kot bežno, površno, naturalistično, psihološko le nakazano, je vojna. Ta pride iznenada, kot vihar, podira ljudi; v bistvu je prikazana kot golo nasilje; jobovci so njene žrtve. Všeč je le žlajpovcem⁴⁹, ki jo z navdušenjem pozdravljajo, saj obeta izpolnitev njihovih teženj; Žlajpova neotesanost se lepo usklaja s surovostjo same vojne.

Vojna je Žlajpo in njemu sorodne s socialnega dna vrgla na vrh, v zgodovino, v tovarno, kjer se dela zgodovina, v središče viharja, to je enega njegovih polov. Moč žlajpovcev je, da so se sami s svojo akcijo naredili za ta drugi pol; prav to pa se jobovcem ne posreči, ker nočejo pristati na to, da bi bili le obrnjena sila dane sile, le isto nasilje s pozitivnim predznakom⁵⁰. Hočejo sintezo Evrope z ljudekostjo; svobodni kritičnosti avtonomnih subjektov se nočejo odreči, medtem ko je ta svobodna kritičnost Žlajpi poslednja marnja. Žlajpi je važna oblast, prej pa vojna zanjo. In ker je Žlajpa izrazito negativen tip - razen morda povsem na koncu drame, ko seže Jobu v roke in tako dvoumno nakaže, da je tudi on žrtev družbe -, je celotna akcijskost v **Jobu** izrazito negativna. Akter je, kdor brez kulturnega posluha - za izbranost sveta - uničuje; kdor lomasti po kulturi. Biti pozitiven pomeni biti kulturni, oboje pa pomeni zavestno se ne udeleževati barbarskih iger. Kultura je jedenje, ne pa stresanje pripravljene hrane (pomen kuhanega in pečenega kot posvečenega!⁵¹) po sphanih tleh in gazenje po tej sveti hrani. Akter je, kdor ne vidi v sočloveku kulturno moralne osebe, ampak sredstvo vojaške operacije. Akter je nerazsvetljeno govedo. Akcija je v **Jobu** le barbarski naval.

Rupel nedvoumno izhaja iz Pirjevčevega spoznanja o koncu akcije, vendar pa to bivšo akcijo kaže socialno, moralno in intelektualno mnogo nižjo kot Pirjevčev ali kot Miheličeva, Zupan, Torkar itn. Revolucionarji so v teh dramah kulturni, četudi niso intelektualci. Revolucionarji so redkokdaj intelektualci, razen pri Pirjevču, v drami **Ljudje v potresu**, in seveda, kasneje, pri Kozaku; že pri Pirjevču, že pred letom 1948 - je njihova akcijskost problematizirana. Vojno politična akcija je za Rupla podobna dejavnosti tistih prašičev, ki jih kaže Jančar v **Arnožu**⁵².

Zasliševanje - preganjanje, teror - drugega dejanja je nadaljevanje akcije prvega dejanja: vojne. Ko se vojna med nemškimi nacisti in Slovenci neha, se začne v Sloveniji notranja vojna zoper domače sovražnike. Ta vojna je umetno izzvana. Prejšnji vojaki in poveljniki niso pripravljeni prenehati biti poveljniki in vojaki; uresničili so se v vojni, zato potrebujejo nadaljevanje razmer, v katerih so edino lahko resnični⁵³. Razmere, kakršne bi morda mogel ustvariti Job s svojimi (evropsko kulturni svobodni subjekt), so zanje nesprejemljive, saj v njih nimajo kaj početi, v njih se ne morejo uveljaviti, sploh jih ne razumejo, nimajo

jih za vrednoto; narobe, kritični nadzor nad potekom družbe⁵⁴, svobodno odločanje ipd. smatrajo za ideologijo buržoazije, za pomanjkanje revolucionarne discipline, za individualistično samovoljo, za neodgovornost do zgodovine, za zamenjavo proizvedenega sveta s svobodno lebdečo inteligenco. Postanejo lumpenbirokrati. Žlajpa bi bil v svobodni evropski družbi enakih, a enako kultiviranih slon v trgovini s porcelanom. Porcelan⁵⁵ je temu obdobju vojnega komunizma simbol družbe, ki je prišla do bogastva z izkoriščanjem ubogih.

Šele v tretjem dejanju, ko se že dogodi naturalizacija poveljnikov v nastajajoči srednji sloj, ko se neostalinizem pokriva s kvaziaristokratskim loščem izbranega videza, ko skušajo bivši lumpenproletarci in kasnejši lumpenbirokrati prevzeti navade nekdanjih meščanov in zato prejšnji primitivci nabavljajo cele biblioteke raritet in inkunabul, Dalmatinovo biblijo, redke bakrotiske, dragocene oljne slike iz skladišč narodne imovine (iz zaplenjenih predmetov buržoazije, to je tistih, ki so bili razglašeni za buržoazijo, da bi mogli biti oplenjeni), poskušajo biti Žlajpa in njegovi okretnejši⁵⁶; uspeh je minimalen, čeprav je njihova volja velika. Pomeščanjenje revolucionarjev je karikatura. (To najlepše ponazori Ruplova prva drama **Mrzli viharji jezne domačije**.)

4

Jobove prve izjave v drami so skladne z levičarskim ali marksističnim programom, ki je bil okrog leta 1940 odločilen⁵⁷: »Čas, v katerem živimo, zahteva, da še bolj goreče služimo gibanju za svobodo našega naroda.« Še posebej ob teh besedah se moramo vprašati, koliko so resnične za tistega mladega bravca, ki tega gibanja sam ni doživel; kajti v letu 1981 (nastanek **Joba**) ali leta 1982 (nastanek eseja o **Jobu**) jih prebiramo v časnikih kot programe in resničnosti populističnih gibanj pri zaostalih nacijah ali nacijah v razvoju, na Slovenskem pa so brez kakršnega koli globljega zvena⁵⁸. Drama **Job** tudi pokaže - v tretjem dejanju -, da ne gre več za svobodo »naroda«, ampak za svobodo (in kar je z njo povezano) posameznika⁵⁹ oz. osebe. Bodisi da imajo pripadniki tega - v tem primeru slovenskega - naroda narodno vprašanje (to je vprašanje nacije-države) za dokončno rešeno, ali pa da so ga dali vsaj začasno v oklepaj, ker je toliko pomembnejše drugo vprašanje, svoboda posameznikove kritične osebnosti⁶⁰. Dejstvo je, da ni sodobnega slovenskega teksta, v katerem bi mogel junak resno spregovoriti pravkar navedene Jobove besede⁶¹. Na Slovenskem je nekaj ljudi - Javoršek itn. -, ki trdijo, da želijo goreče služiti nekemu gibanju, ki da je tudi nacionalno, vendar obstoji to njihovo mišljenje zgolj na ravni ideologije oz. osebne želje; nima socialnega odmeva, razen če ga ima - ali ga bo imelo - na ravni nacionalizma, ki se veže na notranji totalitarizem in zunanji ekspanzionizem. V tem pogledu gre le za zapoznelo obnavljanje - retradicionalizacijo - nekdanje, enobejevske ideologije, ki bi morda želela razpršiti meglo tretjega dejanja, njeno ničnost, s spodbujanjem etnocentričnih, preganjavskih strasti⁶², takšnih, ki mobilizirajo nižje, nikakor ne kulturne instinkte v ljudeh. V tem - bistvenem - pogledu se ta zapoznena možna ideologija razlikuje od Jobove, ker je

akulturna in zoperkulturna, čeprav se - kot vsaka fašistoidna - sklicuje predvsem na kulturo. Akulturna v evropskem pomenu besede je, ker osebo podreja gibanju, ker jo dela znova za vojaka - izvrševavca ideje - gibanja.

Kdor zapiše leta 1982 besede: »Strniti moramo svoje moči«, sodi k današnjim etabliranim institucijam, uporablja besednjak njihovih organizacij; sama slovenska družba ne kaže teženj, da bi različne kritične grupe hotele ali mogle strnjevati svoje moči. Družbenost, kolikor jo pozna tretje dejanje, je taktična koalicija dveh privatnikov zoper tretjega ali institucijo in nič več. Družba je radikalno razpršena v privatnike, ki niso kritične svobodne osebe⁶³. Te se skušajo zmerom v Evropi vezati med sabo z namenom, da bi skupaj udejanjile svobodno kritično občestvo (družbo), medtem ko privatnik družbe ne prizna ali ne pozna in je zadovoljen, da je ni, ker v njeni odsotnosti bolje udejanja svoje privatne interese⁶⁴.

Morda pa je treba brati Ruplovo dramo drugače; že kot kritiko privatnosti. Morda je prvo dejanje ali vsaj njegov začetek obrnjena slika želje, ki jo nosi s sabo privatnik iz tretjega dejanja, ki bi se rad znova socializiral, a tega v danem okviru ne more in se čustveno ter ideološko vrača v predvojno dobo po navdih, po modele⁶⁵. Čeprav je to vračanje reaktivno in politična reakcija (kontrarevolucija, današnji Javorškov pojem) le s stališča stalinizma, je obnova nečesa, kar je že bilo. Ali točneje: tako Javoršek kot Rupel se vračata v predvojni čas, vendar lekcijo tega časa razumeta bistveno drugače, ravno nasprotno. Prvi zagovarja tezo, da je linija predvojne militantne nacionalno socialne akcije doživela svojo zgodovinsko udejanjenje, institucionalizacijo v današnji slovenski državi in da je treba s stališča te države kot oblike gibanja presojudati današnje življenje in s tem njegovo ničnost, se pravi, da je treba to ničnost pripisati na rovaš tujih vrinjenih elementov, na rovaš premajhne budnosti ideološke države, ki ni znala preprečiti, da bi se vanjo vtihotapila stara buržoazna miselnost in ki za ozdravitev stanja zahteva, da se obnovi populistični žar nekdanjega gibanja^{65a}. (Bojim se, da pomeni takšna - že protovojaška in hiperideološka - usmeritev fašizacijo stalinizma.)

Drugi morda meni, ko upodablja predvojno vero, da bi bila danes prav tako koristna, osvežilna, vendar ne kot revitalizacija institucionalizirane - okrepenele - oblasti, ampak kot ideja kritičnih grup, inovativnih, svobodnih, takšnih, ki niso pod nikogaršnjo komando. V tem pogledu bi Rupel morda zastopal podobno stališče, kot ga je perspektivaštvo⁶⁶, z nekakšno obnovo OF oz. mladomarksizma, kritičnega marksizma, kot kasnejše praksisovstvo. (Takšno obnovo je zahteval Kozak z likom Simona v **Aferi**, Smole z **Antigono**, Rožanc s **Toplo gredo**.) A že Kozak je ugotovil, da je Simonovo stališče sicer najbolj moralno in idejno pravilno, da pa ga je obenem zgodovinsko fakticitetno nemogoče obnoviti, je neuveljavljivo; da mora zmagati najprej Komisar kot predstavnik reificirane institucije (v prvi različici drame imenovane Piramida, s tem je bil ostro podčrtan njen hierarhično oblastniški in vojaški - alienirani - značaj). Skupaj s Smoletom⁶⁷ sta spoznala, da mora takšen lik, Simon, nujno ne le propasti, ampak biti kot žrtev ubit, ker se na njegovi žrtvi ostali (družba) strnejo, okrepijo, vzpostavijo.

A šele Rupel je razvil spoznanje, da ima takšen pozitiven lik (Simon - Job kot revolucionar) moralno upravičenost le v svoji zamisli, da je ta zamisel navsezadnje privatna, saj je družba ne čuti več niti kot nevarno, kot ogrožajočo (tako jo je še čutila pred dvema desetletjema, ob Smoletovi,

Kozakovi in Rožančevi drami), kot antitezo sebi; njena privatnost je tako močna, da jo etablirana oblast najprej moralno zlomi (to pri **Antigoni** in **Aferi** ni prišlo v poštev, zlomijo se le stranske negativne figure, Ismena in do neke mere Bernard - tudi v **Dialogih** se zasliševavcema ne posreči zlomiti Sigismunda), nato pa jo vključi. Vključeni privatnik - Job iz tretjega dejanja - lahko le sanjari o obnovi predvojne bojnosti, ne more pa tega položaja dejansko obnoviti, ker ni pripravljen na konsekvence, ki jih ta položaj zahteva - požrtvovalnost do smrti⁶⁸ - in ker tudi same ideje te predvojnosti ne ustrezajo več. Obnova tkim. spora na literarni - ali kulturni ali politični - levici je arheološka rekonstrukcija, ki pomaga razumeti, kako je nastal današnji trenutek, ne more pa biti platforma za ustrezno novo socializiranje. **Job** kot drama to tezo zvrhoma potrjuje. Avtor **Joba** je razpet med željo po obnovi te kritične predvojne marksistične misli in spoznanjem, da je to nemogoče. Ta razpetost je bistvo loka, ki teče od Joba vernika-upornika do Joba prilagojenca in privatnika⁶⁹. Se pravi, da je prvo dejanje kljub vsemu iluzija.

Da ne bi bilo zgolj iluzija, ga dramatik razpolovi v dve skoraj nasprotujoči si polovici; na začetku, pred vojno, vera, na koncu, na koncu vojne, že skoraj obup. Tega obupa nista poznala ne Simon ne Antigona; bolj ko sta bila od zunaj stisnjena, večja je bila njuna vera in odpornost. Simon je skrajnje aktiven junak, Antigona pa nepremakljiva; nikoli ni ranjena, ne more biti ranjena; je le cela ali ubita, medtem ko se dogaja Jobovo sušenje, razpadanje, slabljenje⁷⁰ po modelu Zajčevih junakov Dana in Reke (v **Otrokih reke**).

Začetna Jobova ideologija pozna še takšnale stališča: »Je naša moralna dolžnost, da, naša sveta naloga, da se brez predaha posvečamo vprašanjem prihodnosti ... da smo se zaobljubili vdano delovati za narod, da je naše poslanstvo v premišljevanju in nakazovanju potov skozi ta čas v novo dobo ...« Težko je reči, ali je ta slog ironičen ali mišljen resno; ali želi avtor z njim pokazati Jobovo različnost od običajnih aktivističnih gesel, ki delujejo danes obrabljeno, leta 1940 pa so bila kar se da sveža. Sintagma, da smo se zaobljubili vdano delovati za narod, sodi prej v besedišče katolikov kot marksistov; ti so kot - v eni plasti - radikalizirani liberalci-aktivisti nasprotovali sleherni vdanosti kot vrednoti; njihovo osnovno izhodišče je bilo uporništvo in iz njega revolucija.

Ta sicer zahteva ponovno vdanost - v odnosu do lastne organizacije, vendar pa so revolucionarji ta problem rešili tako, da so črtali individualno osebo, posameznikom so sugerirali, naj se depersonalizirajo (v tem je eden bistvenih momentov spora s Kocbekom in njegovim personalizmom), se vežejo v eno, čutijo kot enoten zgodovinsko razredno politično vojaški subjekt (kot partija); ta subjekt pa je radikalno nevdan, ničemur zunaj sebe pokoren, sam zakonodajavec družbe, agresiven do sovražnikov, prepričan v lastno poslanstvo, ponosen, akcija kot taka, se pravi akcija, ki mora svet spremeniti v osnovi. Medtem ko je njegov konkurent - nasprotnik na katoliški strani - sicer prav tako oznanjal akcijo (Katoliška akcija), razvijal klerikalni aktivizem, čim hujšo depersonalizacijo oseb, čim tesnejšo spojitvev z institucijo in podreditev karizmatičnemu poveljniku (papežu - obe gibanju sta si v marsičem zrcalni sliki), vendar je bila institucija, ki jo je branil, že na oblasti in je bila zato njegova agresivnost usmerjena le zoper tiste, ki so jo hoteli napoditi z oblasti in se sami instalirati na komandno mesto. Enako kot počne revolucionarna institucija v drugem dejanju, ko brani obstoječe in muči možne kritike.

Spremešavanje katoliške in marksistične dikcije pa ne deluje le ironično, ampak retorično in neprepričljivo; Jobovim stališčem - njegovi veri - jemlje pristnost. Se to pravi, da avtor že od začetka spodkopava svojo obnovo, ki se ji predaja⁷¹? Tudi izraz nova doba je bolj katoliški kot marksističen; je v naslovu Finžgarjevega krščansko socialnega romana, medtem ko ustanavljajo marksisti - po ruskem zgledu - revijo Novi svet in govorijo kvečjemu o novem času. Tudi izraza poslanstvo in sveta naloga nista marksistična, bližja sta kulturniški in katoliški izraznosti.

Ob tem pa govori Job skoraj marksistično, čeprav še zmerom preveč izbrano, leporečno, knjižno, salonsko, debatersko: »Saj nima nihče od nas varovati in braniti ničesar, kar bi ga vezalo na tak svet, kakršen je. Vse, kar imamo in v čemer edinem moremo videti smisel svojega rodu, je vera in delo za nov svet, iz katerega bo zraslo človeku novo življenje ...« Odpoved svetu je v duhu radikalnega komunizma; beseda o rodu pa ni več marksistična; marksizem govori z izrazi razredov, ne rodov in generacij; zoper te polemizira. Je v tej Jobovi sinkreziji vir njegovega neuspeha? Hoče morda dramatik podati namesto sinkrezije sintezo in mu je Job predstavnik spoja krščanskih, kulturno liberalnih in marksističnih teženj?

Ker doda dozdejšnjim izjavam Job še to, da je »potrebna disciplina, organizirano delo«, vidimo, da ni nikak kulturniški anarhist, pesniški bohem⁷², ampak da je pripravljen disciplinsko se podrediti gibanju, le to gibanje mora biti takšno, da lahko ves - kot oseba - stoji za njim; da se mu svobodno - in seveda le začasno, s pogodbo, na osnovi spoznanja, ne pa dokončno, na osnovi slepega zaupanja in nekritične vere - prepusti.

Druga plat Jobove grupe - kritičnost - postane vidna v nadaljevanju pogovorov s somišljeniki. Baldad izraža Jobova stališča: »Mi hočemo delovati za revolucijo, vendar ne za revolucijo slepih ljudi, zmožnih vsak trenutek najhujših zmot: ne za revolucijo, ki bi prezirala množico poštenih ljudi in bila vzvišena nad njimi, revolucijo, ki bi tlačila oblikovalce duha in lepote ...« Na ta pesniško retoričen način govorijo med sabo, kar je presenetljivo; govorijo namesto ljudi knjige? To njihovo stališče ni prav nič marksistično. Po marksistični predvojni logiki proletarska revolucija kot taka ne more tlačiti ne duha ne lepote ne njunih oblikovalcev, posebno zato ne, ker je revolucija sama duh in duh je revolucija; ker nekakšen estetski duh sploh ni pravi duh zgodovine (resnice), ampak buržoazni zli duh.

Lepota je v revolucionarni akciji, ne kje drugje; vse se totali(ta)rizira v revoluciji in njeni organizirani akciji, medtem ko je za Baldada, Joba in njune revolucija oblikovalcem duha le prirejena, morda celo le njihovo sredstvo. Kritika slepote - fanatizma - je že kritika revolucije kot totalitarosti in s tem kot edine učinkovite vojaške akcije. Job je v tem ekspliciten: »da si ne damo narekovati vere v novi svet po dnevni potrebi prilagojenih obrazcih: za iskanje resnice ni odločilna avtoriteta ali pričakovana oblast političnih vodnikov. Opozoriti hočemo na nevarnost totalitarne miselnosti, ki ubija svobodno razumsko delo ...⁷³«

Brž ko nekdo misli tako kot Job, pride nujno kaj kmalu v nepopravljiv spor z marksizmom, ki se stalinizira; a stalinističen marksizem je v letih pred vojno in med vojno edini učinkoviti revolucionarni marksizem; drugi tipi marksizma preidejo v socialno demokracijo, v levo meščanstvo. Do prave učinkovitosti pride, ko se združita vojaška organizacija in radikalna ideologija, ki ne zida

na osebi, ampak na kadrih in na populusu (ljudskih množicah, ki jih kadri vodijo). Resnica je najdena, prav nič je ni treba več iskati; treba je le vojaško zmagati, organizirati novo državo po Marxovih (Leninovih) načelih, in svet je dokončno rešen. Kdor misli, da je treba premišljevat, predpostavlja, da svet z revolucijo ne bo dokončno rešen; da bo torej še protisloven ali celo razreden, izkoriščevalski, neurejen, celo zločinski. To pa je defetizem; to je skepsa, pomanjkanje vere v poslednji odločilni boj, ki ga opeva tretja internacionala⁷⁴.

Situacije iz tretjega dejanja **Joba** - torej časa 70. let - leta 1940 nihče ni mogel predvidevati, razen ciničnih meščanskih skeptikov. S tem, da opozarja na to temeljno nerazumevanje realnega razvoja slovenske družbe, vrši drama hudo kritiko naivne totalitarne ideologije, vendar pa obenem tudi kritiko naivne kritične - mladomarksovske, praksisovske - ideologije (vere) v moč svobodnega razumskega dela in oblikovavcev duha in lepote. Obe strani sta se na svoji poti spotaknili in se izničili v golo nasilje in v golo formo duha⁷⁵.

5

Prav tu je največja Ruplova moč: v spodbijanju. Ko z nepodkupljivo ironijo spodkopava, je briljanten. Seveda pa se je treba vprašati, kaj ta radikalna ironija pomeni? Ni morda ta ironija le eno od sredstev preživetja v svetu tretjega dejanja? Le olajševanje zamočvirjenosti tega sveta? Ni ravno ironija ta, s katero se radikalizira indifferenciacija sveta (motnjava), zamenljivost vsega z vsem, nadomestljivost, pretikljivost v tehnokratskem sistemu kibernetike⁷⁶? Značilno je, da je ta ironija morda v prvem dejanju še hujša kot v tretjem; da je iz sveta tretjega dejanja prešla v svet prvega povsem zoper historično resnico.

Ironik je bil v drugi polovici 30. let le Bartol (predvsem v **Al Arafu**), a še ta se je v **Alamutu** vdal cinični patetiki baudrillardovske fascinacije; tudi Zupan kot drugi predvojni ironik se je vezal na romantizem in njegovo izzivalnost (smrtno pozo - tako v **Zasledovalcu samega sebe** kot v **Mrtvi mlaki**); le v **Potovanju na konec pomladi** in **Klementu** zglede ironizira vse, kar mu pride pod roke: zakon, prijateljstvo, ljubezen, duha, družbo ...

Za ironijo je potrebna svoboda, vendar kakšna? Svoboda radikalne distance uma do sveta kot predmeta uma (in so nevtralen predmet uma tako vera kot upanje, ljubezen, žrtev, zgodovina)? Poleg Jesiha (**Grenki sadeži pravice** itn.) in Frančka Rudolfa (**Xerxes, Pegam in Lambergar** itn.) je ravno Rupel največji mojster radikalne ironije, takšne, ki spodbije vse, tudi tisto, za kar se dramatik sam - morda - vnema. Po pogovorih, ki sem jih analiziral, se soočimo s takšnim pogovorom, ki dobesedno vse povedano osmeši, mu vzame težo, smisel, resničnost; ki ga naredi za igro⁷⁷.

Sofar: »Besed ... kolikor jih hočete. Predvsem velikih. Tu in tam kakšna srednja.« To naj bi govoril revolucionar, ki je povrh vsega še moralno kulturni kritik stalinistične revolucionarnosti, torej dvojni patetik (krležijanskega tipa)? Sofarjev slog je dedovan od Smoletovega Tejrezija, od najbolj ciničnega lika **Antigone**; to je Tejrezijev posmehljivi duh, ki ne veruje v nobeno reč na tem svetu. Job se mu priključi z nekakšno preprosto posmehljivostjo: »Najprej

besede. Potem dejanja. Množice.« Baldad pa konča: »Dejanja posameznika so le začimba za leno občinstvo. (Razmišlja.) Prav res, vsi skupaj prenašamo pomene v območje igre in duhovitosti⁷⁸«.

Samokritika? Cinizem na kvadrat? Cinizem, ki je ljubeznivo naiven, saj izhaja iz tretjega dejanja - iz sveta besed kot prvotnih - in iz Ruplove vere v moč besede, ki da edina lahko vrne svetu smisel. A kakšen smisel? Smisel intelektualnega reda, smisel logike, ki uravnava našo konverzacijo, našo govorico, torej ostajanje pri pravilnem formuliranju sveta; ne pa smisel kakršne koli žrtve, krvi, dejanja, vere, zunajbesednega⁷⁹. Baldad jasno pove, da gre za igro, za predstavo; da je edina realiteta sveta občinstvo, ki se hoče zabavati. Tu Rupel ne more od ludizma in z ludizmom razvrednoti sleherno pozicijo in kritiko. Bistvo izrazi Elifaz: »Misel mora imeti gladko pot.« Posebno če je to igriva in ne svet utemeljujoča misel⁸⁰. Če je kozerija in ne zamisel žrtev (kot žrtev je mislila in svojo misel udejanjala realna revolucija). Dobra misel je gladka misel, ta pa je misel iz knjige in za knjigo. Edini pravi zločinci na svetu so uničevalci knjig. Dramatik prikaže vojno tako, da pokaže, kako vdrejo v biblioteko različni fašisti. Ves čas govorijo le o knjigah. Ves njihov srd je usmerjen zoper knjige; in vsa njihova ironija. Kajti značilno je, da fašisti niso patetiki, ampak ironiki⁸¹.

Tretje dejanje uvaja tale scenski opis: »Biblioteka je še, vsa imenitna in izpolnjena z novimi knjigami, zraven pa občutek plastičnosti (plastika, polivinil) moderne dobe. Nad biblioteko leti avion. Biblioteka je bolj nekakšno znamenje poklica, ki ga opravljajo naši potniki; trenutno pa so v območju visokih sil.« (Letijo z letalom.)

Brez knjig ne gre. Le da so zdaj umetelne: iz polivinila. So le še videz nekdanje kulture; le še tehnično blago kot zobne ščetke, mase za pôde in embalaža. So le še oblika; idej kot vsebine in zaveze ni več⁸². Letalo je prava biblioteka: je leteči prostor - nekakšna polica -, ki je ves sestavljen iz novih materialov in v katerem so ljudje kot nekakšne nekdanje knjige. Letijo na mednarodni znanstveni kongres; so magnetofonski trakovi, ki so se naučili na pamet določeno snov. Ni več integralnih svobodnih osebnosti iz leta 1940⁸³.

Najbolj presenetljivo je to, da v tretjem dejanju ni več prave ironije. Kramljajo o strahu, da bi se morda avion zrušil, da bi umrli. Je želja teh neumrljivcev - ljudi iz polivinila -, da bi umrli in se s tem uresničili? Ali pa tudi do smrti ne morejo zavzeti več pristnega razmerja in jim je le dražljiva snov za menjavo besed⁸⁴? Le sem in tja se zablisne kak morbiden cinizem, ki se posmehuje nekdanji veri; recimo Sofar o smrti: »kot če prebiješ zid ... železno zaveso ... na oni strani je raj!« Politična kritika je očitna. A moglo bi iti za hujše reči - za spodbijanje samega življenja -, če ne bi bil Sofarjev stavek vržen v klepetanje le kot domislica⁸⁵. Tudi če ima nek stavek možnost - naboj -, da bi bil resnica, se utrne v temo kot ugasnjena lučka⁸⁶. Dramatik sam je to hotel, ko pravi v uvodni didaskaliji k tretjemu dejanju: »praviloma bojo tisti potniki, ki se pogovarjajo, prižigali majhne luči⁸⁷ nad sabo, drugi bojo ostajali v temi, dremali in prisluškovali.« Dremež je osnovni položaj prilagojenega intelektualca v tej družbi.

Job se izživlja v dolgem samogovoru o mogoči smrti; a ta samogovor ni niti pretresljiv, niti resen, niti zanimiv, v nobenem pomenu angažiran; kot da bi Job govoril naučeno. So mu napravili lobotomijo, so mu oprali možgane tako temeljito, da le nekaj blebeta⁸⁸? Nobene velike besede več, niti srednje ne;

same neznatne, nepomembne⁸⁹. Je nenehno obnavljajoči se pogovor o smrti tista današnja čehovljevska melanholija, ki je kot ozadje - zvočna spremljava - njihove morbidnosti⁹⁰? Kot tisti rob, čez katerega resničnost smrti ne more?

Po eni strani je svet tretjega dejanja povsem drugačen od prvega; ni vere itn. Po drugi pa je temu soroden; to je druga plat Ruplovega regrediranja. V prvem sta Job in žena skoraj spala gola med sabo, v drugem opravljata spolni akt dva politika na zadnjih sedežih; razlika je: Job in žena sta se ljubila, bila sta na poročnem potovanju, zdaj gre za gol seks; a vendar ... V prvem pijejo, zdaj pijejo - tedaj šampanjec, zdaj viski -, okus in moda se menjata, želja po pijači in jedači in spolnosti ne⁹¹. In - je letalo kaj bolj perspektivna luknja kot razdejeni brlog iz prvega dejanja? Nista oba le tunela, zazidana od spredaj in od zadaj, še huje kot celica iz drugega dejanja? Ni vse vesoljstvo, ki se mu ljudje približujemo v 60. letih, le fasada, tapiserija, stena⁹²?

Nerazločljivost oseb je tolikšna, da prevzame v tretjem dejanju nekdanjo Jobovo vlogo Baldad; to je nepričakovano, nikjer v drami utemeljeno, po klasičnih dramaturških načelih nedovoljeno. Dramatikov postopek izvira neposredno iz dram Petra Božiča; tu je na veliko uporabljan. Ljudje so v 60. letih tako prenehali biti samobitne osebe, da je vseeno, kdo je kdo⁹³. Če je Job - na koncu drame - Žlajpa, je veliko prej lahko Baldad. Če so 60. ali 70. leta 40. leta, potem nobena reč ne more več biti rešena; prva zahteva resnice je, da je neka reč opredeljiva, osamljiva, poistovetljiva⁹⁴. Razlika je pogoj metafiziki oz. vsemu, kar ni motnjava. Rupel hoče povedati, da je sodobni svet kaos.

Drugi prizor tretjega dejanja uvaja dramatik takole: »Bučna rock glasba - razpoloženje disko kluba. Prizor naj bo dvoumen - ohranjena naj bo scenografija letala s pilotovo kabino, ne ve se, ali so potniki v letalu ponoreli in začeli plesati, ali gre morda za enega tistih ekscentričnih lokalov, ki je urejen kot notranjost letala.« Dogajanje tega dejanja je na meji med dvoumnostjo, ki je še klasični pojem in vodi v bližino paradoksalike, in nerazločljivostjo, ki ne pozna več nobene umnosti, ampak je nejasnost, šum, trušč, nevtralnost pomenov⁹⁵, celo preliv slehernega pomena v nabijanje rock glasbe, v motnj(av)o.

Tudi ni jasno, je letalo privid po smrti jobovcev, samega - smiselnega - življenja? Je kot realna prihodnost onkraj metafizičnega sveta »pekla«? So jobovci v nebesih, v edini realni izmišljiji? So vsi, ki so se zlomili - zmehčali, prilagodili, predali - v nevtralnem, aseptičnem, za sartrovskimi zaprtimi vrati? Ali pa je bobneči prostor parodija na tista nebesa, ki jih je obljubljal predvojni marksizem, a so se udejanjila kot neostalinizem, cepljen s srednjeslojsko karnistično praznoto, z zvočnim valovanjem videza? Satan, ki je pilot tega socialnega projekta 60. in 70. let, to je disco-jockey, vodi projekt v nič: »Ni res, da vsi živimo v rumeni podmornici ... to je rdeči avion.« In Sofar: »To je ... povojna Evropa in Amerika!« Torej zablodenost vsega sveta.

Protesti zoper ta svet-trušč-nič so klavrno retorični. Job: »Moje področje je enobe. Nismo se bojevali za tole!« Sofar: »Saj ne veš, si poskusil plesat?« Ples je drug izraz za igro, za zabavo, za konec zaveze⁹⁶. Job je napol nesrečen, ker se ne potopi do konca v to zračno meglo, v njen telesno uživaški vrtinec. A ni težko - Baldad: »To je treba samo poslušat ... gre samo od sebe.« Vrnitev v osnovno stanje materije - v valovanje morja kaosa - je najenostavnejše: je prilagoditev osnovnemu ritmu, ki ne pelje nikamor, nič ne

pomeni, a je vse: je na način ni, je najbolj abstraktna heglavska bit, motnjava. V tem svetu zamira še konverzacija - Sofar: »Tudi jaz te slabo slišim.« Še za najbolj prazno besedo je potreben določen minimum tišine, da je kar koli razpoznavno.

Ko doživimo »spet nagel prehod«, ko smo spet »v biblioteki«, se skaže, da je oboje isto, kajti knjige niso, kar so bile pred vojno: nosivke smisla, vizije, prihodnosti, vsebine, temelja. Elifaz - znanstvenik - pravi zase: »ker tako slaboumno govorim ... Vidiš, kako rapidno se mi mrači um ... rahlo ugašajoči duševni sorodnik.« Namreč: ko jobovci na tem koncu svojega življenja menijo, da so dobili smisel, je to najhujša ironija in ponižanje, le da sami zaradi svoje bede tega ne vidijo. Elifaz: »S te razdalje končno življenje - kdo ne bi priznal, da je mučno? - dobi svoj smisel.« A to je: »Ne zameri, če povem svojo domnevo, da si na današnji konferenci dobil vsaj delno zadoščenje, vsaj majhno znamenje, da 'mora krivica zapreti usta'. To, da so te izbrali v pripravljalni odbor.« Še več - Sofar: »da so te predlagali za prorektorja«. Življenje vernika naj se konča na mestu prorektorja⁹⁷, uradnika, služabnika, ničeta, niti več bleščečega videza?

A moment neostalinizma v današnji motnjavi ne dopušča niti tega. Žlajpa, izvajavec neostalinizma, »je ponorel«, ko je slišal za ta predlog; »Rekel je, kaj pa mislite, se vam je zmešalo, ta Job, ta sopotnik! ... prosti strelec, izgubljeni sin, anarholiberal ...« Niti lep videz ni dopuščen v neostalinizmu, nujna je surova zničnost, stanje očitne sužnosti⁹⁸ (kazni, pekla). Žlajpa poseduje spisek nezaželjenih, problematičnih - stalinizem se ne odreče maščevanju za nobeno ceno. Ohranja smisel življenja, ta smisel pa je ohranjanje razlike med izvoljenimi in zavrženimi, razredni boj, šikaniranje krivih, ki so mu nekoč rekli pokora za greh; parodizacija krščanstva. Žlajpa »je vzel iz predala nek listek in mu je kar bral«, pravi Sofar, »kakšnih dvanajst imen ... pri vsakem je malo pomislil, malo zavrtel oči, nato pa suho rekel: 'ta mora iti' ali 'preveriti', 'ta sumljiv' in podobno ... Tudi midva sva gor,« doda Jobu. Ta skromni, sramežljivi stalinizem, ki se boji javnosti oz. njenega preverjanja, ki je hudo privatiziran (usrednjeslojen), sproži pri Jobu in njegovih le sistemsko adekvatno privatno, zgolj besedno čustveno reakcijo, nobene socialno politične akcije, nobene dejavne platforme. Job le retorično zatrepeta: »Ne ... (srdito) zdaj se pa ne pustim ... ne dam se ... vse so že delali z mano, tokrat so se pa zmotili ... Žlajpa gor, Žlajpa dol, **treba mu je reči ne!** Me še ne poznajo, ampak me bojo spoznali!« In nič drugega. Verbalni alibi pred samim seboj⁹⁹. Mizerija.

Namesto da bi prešel Job znova v boj in nadaljeval svojo evropsko aktivistično zamisel iz začetka prvega dejanja, ga začne dajati preganjavica, a tudi ta ne - kot Arnoža - do konca. Job noče iz letala: »Tam zunaj me čakajo. Ubiti me hočejo ...« Umetno v duhu obnavlja - reproducira - položaj iz drugega dejanja, zapor, ubijanje, vendar reprodukcija ni isto kot izvornik¹⁰⁰. Job si morda celo želi, da bi se položaj na zunaj zaostрил; morda si obeta, da bo zdaj vzdržal in se osebno integiral, postavil na noge. Ker je to le želja - neostalinizem ne ubija več, le duši in zamočvirja¹⁰¹ - je razumljivo, da je strah pred zaželenimi konsekvencami fiktiven; vodi v igro preganjavice: »Še malo in mi bo eksplodirala glava, ne smem se premakniti ...« Negibnost položaja in drže: obtičalost v blatu. Stevardesa je realista in Joba potolaži: »Nič se ne bo zgodilo.« Ravno to je najhujše: da se nič ne more več zgoditi; da je konec dogajanja, zgodovine, smiselnega življenja¹⁰². »Kdo vas bo ubil? Nikogar ni.«

Neostalinizem sovpadе s koncem humanizma, s spoznanjem o koncu človeka kot smiselnega načrtovalnega teleološkega zgodovinskega bitja. Nova situacija je za nekdanje humaniste in aktiviste tako strašna, da se v nji razkrajajo; prihaja do avtodestrukcije: ne do nekdanje mehanične reifikacije, ampak do deleuzovske - kafkovske, surrealistične - animalizacije, prehoda v svet favne, v spoj človeka z drugimi bitji, do nastanka pošasti, kar Job še doživlja kot oduren izrodek, kot nedopustno iztirjenje od čistega žanra k nemogoči zmesi, k perversnosti: »Moja glava je ... kot ... ste kdaj videli povečavo kakšne žuželke, s tistimi biserno zelenimi velikimi očmi, ki so sestavljene iz majhnih šesterkotnikov ... Počutim se, kot da letim v glavi orjaškega insekta¹⁰³.«

Tu se Jobova privatna bolezen spreminja v socialno utemeljeno, se dotakne tragike¹⁰⁴; je posledica strahotnih izkušenj, ki so ga zadele v življenju; to so trenutki, ko **Job** iz ludističnega verbalizma prehaja v težo tragične vizije sveta, v pretresljivo umetnost. Ima »glavo čmrlja«, norí, ker ga preganjajo spomini: »Nočni prizori, v katerih si kopljejo jamo za grob ... Četa za streljanje ... Podendoval sem sanje mrličev in teh je toliko.« Doživel je stalinistične likvidacije svojih sopotnikov, fašistične likvidacije v vojni, pekel koncentracijskih taborišč. Iz Joba bruhne krik: »Kako to, da so se vse grde sanje zgrnile ravno name? Mislite, da sem duševno bolan? ... Le od daleč sem videti kot človek ... iz srednje razdalje kot strašilo, od blizu pa navaden naplavljen suknjič ... s čmrljevo glavo.«

Takšen je facit enega dela revolucije. (Facit drugega dela - aktivnega, Žlajpa - je še strahotnejši, še bolj beden; ni pretresljiv, ampak odvraten.) Facit je ravno nasproten od pričakovanja, od začetne sanje o bratstvu med ljudmi, o človekovem ponosu, da je človek, o človeški sreči (glej drame **Rojstvo v nevihti**, **Svet brez sovraštva** ipd.). Job rekapitulira svoje stanje: »Preveč ljudi poznam ... Z nikomer se ne želim seznaniti ... Nočem nobenih ljudi več!« Načelen in radikalen - čustven - antihumanizem. Osvobodjena družba ni občestvo, ampak pokopališče¹⁰⁵.

6

Ruplova drama je v svoji pomenski strukturi ravno nasprotna **Rojstvu v nevihti** ipd. V Zupanovi drami je človek subjekt zgodovine; zgodovina kot vrhovna sila ga je izbrala, da jo sme, more in mora uresničiti. Solidarno dejavna in močna sta oba; človek je nemogoč - nemočen - brez zgodovine, zgodovina brez (dejanskega) človeka. V **Jobu** pa je človek popolnoma nemočen: je igračka višjih sil. Rupel doda novo - temno - razsežnost ludizmu. Človek se ne igra, ker bi bil vesel igre; ker bi bil svetel otrok; ker bi ga prijazna igra zabavala. (Takšen je ludizem še v Jesihovih **Sadežih**.) Človek ni več avtor lastne igre - kot marsikje pri Frančku Rudolfu. Človek je predmet igre, ki jo igrajo bogovi. V tem pogledu je prisotnost Jehove in Satana v **Jobu** potrebna in upravičena. S človekom se poigravajo; ne le z Jobom, enako z Žlajpo.

Težko je reči, kdo sta Jehova in Satan. Vsekakor nimata zveze s krščanskim bogom, z Jezusom. Prej s tistim delom židovskega boga, ki ljudi kaznuje,

preganja, je samovoljen, nerazumljiv, neusmiljen. So ti bogovi najvišji politiki? Najbrž tudi ne, saj tudi njim ni več dano, da bi ustvarjali zgodovino. Vsak najvišji politik je le Žlajpa. Vsak voditelj ima v sebi - v glavi - napeljan telefon, po katerem dobiva direktive; od koga? Satan ni niti človeška nagnjenost h korupciji, k prebrisanemu umu, kot pri Brešanu (**Hudič na filozofski fakulteti**). Jehova in Satan sta le imeni za skrivnostne sile (je v tem Ruplov misticizem?), ki podobno kot v **Otrokih reke** ljudi preizkušajo, zlorablajo in odmetavajo. Višje sile so negativne, hudobne, čeprav same na sebi nevidne, nedostopne in neulovljive, nepreusmerljive. So nove, drugačne od prejšnjih. Prej sta se Bog in Satan razločevala in ločila; potekal je boj med dobrim in zlim - jasno nasprotje - in nedolžna žrtev je mogla utemeljiti novo družbo. Zdaj sta Bog in hudič eno in isto, nerazločljivo; nobena žrtev nič več ne osmisli. Satan določno pove, kdo je »Satan in Bog.« Prepir z Jehovo je igra, ki se jo gre ta nevtralna figura, ta hipermoderni¹⁰⁶ hermafrodit sam s sabo, da se zabava. Zato je zanj celo Žlajpa kriv, ker je človek. Vse človeško - pa naj je še tako bedasto in zločinsko - je nič(vred)no in zato zametljivo.

Zadnji prizor **Joba** - pantomima - pokaže, da so višje sile tudi Žlajpo upokojile, izvrgle. Žlajpa »z dlanjo pokaže najprej nase, potem na Gorazda, češ 'med nama'» ni več razlike »ali 'midva sva tukaj nepomembna'». Nato Žlajpa »vstane, pokaže z roko na kabino, v kateri se tu in tam zabliskata Jehova in Satan«, ki da odločata o njuni in vseh ljudi usodi. To odločanje se lahko zdi nekaj časa ugodno (začetek prvega dejanja za jobovce in vsa drama za Žlajpo), nazadnje pa se skaže, da je bilo pričakovanje dobrega samoslepilo, igra iluzije; da je zadnja resnica človekova neznatnost, pohodljivost, neupoštevljivost (ne pa žrtev; torej drama ne more preiti v tragedijo, ampak v komentar¹⁰⁷). Na svetu vlada negativno naključje.

Ruplova posebnost je, da nenehoma prehaja z ene ravni na drugo, z metafizične na socialno politično, celo na faktografsko in fotografsko odslikavanje aktualnega slovenskega političnega življenja. V tretjem dejanju je posnetek sestanka med Žlajpo, ki pride kot visok politik prat glavo svojim podrejenim, in znanstveniki; ta sestanek dokumentira slog današnjega življenja (60. in 70. let), tip politizacije, avtonomijo znanosti, ki je komaj omembe vredna, vtikanje politike v vsa območja, intelektualni nivo slovenskih politikov. Tako postane metafizika v **Jobu** slovenska sodobna metafizika, to je skrajno banalna, bedna, maloumna, neizobražena, surova politika, ki ne ekskomunicira in ne zapira več, a teše, uravnava, popravlja, skupaj zbija: šušmari¹⁰⁸.

Najprej opazimo Žlajpov paternalizem: »Tovariši, tako ne gre več ... Opozarjal sem vas ... Rekel sem, da ne hodite s tistimi referati ven. Zdaj moram poslušati od ... To je šlo po celi državi.« Žlajpa sam ni avtonomen subjekt, odvisen je od drugih. Vsak žlajpovec je odvisen od drugih žlajpovcev. Spoprijeti so v mrežo, ki ne dopusti nobenemu svobode; kot da je vrhovni teoretik žlajpovcev Smoletov Tejrezijas. Edino, kar Žlajpo lahko zabava in veseli, je to, da podrejene karnifla; da igra relativnega boga. (Mali bogec.) V bistvu je enak izvajavec kot znanstveniki, morda še bolj nesrečen (čeprav dramatik te njegove trpljenjske razsežnosti ni razvil, komaj v koncu nakazal). Se pravi, da je tudi njegov paternalizem pogojen, začasen - le v tem in tem odnosu. Če kaj ni, potem Žlajpa - politik v tem sistemu - ni monada¹⁰⁹.

Očitki, s katerimi pita zlasance, so stari, stalinistični: »Brezbrižen odnos do idejne zakladnice naših klasikov, defetizem, nevtralistično vedenje do

sovražnikov naše domovine.« Izhaja še iz razrednega boja in iz patriotizma, terja aktivno vero v domovino itn., drama pa pokaže, da so to same fraze, ki ne ustrezajo več dejanskosti¹¹⁰. Takšnih sovražnikov ni več, politiki jih izdelujejo umetno, da bi bilo upravičeno nadaljevanje njihove strahovlade (čeprav popuščajóče nadaljevanje). Ker so brez osnove, so Žlajpove zahteve smešne; dramatik jih pri priči ironizira. Žlajpa: »Sem šel štet domače avtorje v bibliografiji. Namenoma ste izpustili nekaj najvažnejših imen!«

Med temi imeni je tudi njegovo; sam želi biti tudi teoretik, čeprav je komaj pismen. Ker je nezadovoljen z Baldadovim preveč samostojnim referatom in ker je popolnoma nedorasel intelektualno znanstveni razpravi z njim (to je tipično za neostalinistične politike¹¹¹), se zateka h grožnjam, ki so brez vsebinske povezave s temo, so pa smotrne, kolikor - sleherni - temo tako politizirajo, da vsako izjavo politično totalitarizirajo: naredijo za politični sumljivo. Zato lahko v sporu ob citatih takole reagira: »Kaj pa dobrikanje emigraciji? ... Tovariš Baldad, saj nismo po kislem mleku priplavalali!« Emigracija je magična formula, ki vsakogar preplaši; je argument, ki zmerom učinkuje, posebno če ga uveljavlja hierarhično višji. Znanost v neostalinizmu nima nobene dejanske avtonomije, imanentne logike, notranje koherence in verifikabilnosti¹¹².

Resnica sleherne znanstvene izjave je v rokah politikov, v njihovi oceni, koliko je neka izjava politično ustrezna; v njihovih podatkih o politični zanesljivosti, namernosti, drži izjavljavca. Ko se Baldad začudi, kot bi se začudil vsak normalen Evropejec, Žlajpa samozavestno ugotovi: »Imam jaz podatke, brez skrbi.« In ko Baldad vztraja: »Kakšne podatke?«, Žlajpa takoj zategne vozle še za eno stopnjo; Elifaza polglasno vpraša: »Kdo pa je njega vzel v službo tukaj?« Debata ni več o stvari sami, ampak o človeku, ki govori o stvari; o njegovi moralno politični primernosti. Tu seveda Baldad nima več besede; zdaj se o njem le še sklepa (zgoraj, pri višjih silah). Elifaz: »Smo gor vprašali. So rekli, da lahko.« Nastavljanje po uradih, službah ni stvar notranje samouprave, ampak odločitev, ki se sklepajo zgoraj¹¹³. Ta zgoraj, ki je recimo pri Strniševih **Ljudožerih** prostor krščanskih nebes, je v **Jobu** prostor absolutne moči odločanja (totalitarizem oblastniške - v bistvu vojaške - hierarhije).

Žlajpin govor je naturalistično značilen, vzeti iz samega vsakodnevnega življenja; je podoba političnega žargona in funkcioniranja. Na Elifazovo pojasnilo reagira Žlajpa brutalno: »To bo še nekdo plačal.« Na dnu in v osti sleherne politične izjave je grožnja; sistem, ki ga zastopa, je grozilni, vsakdo je v njem temeljno ogrožen; puščan je v miru le tako dolgo, dokler je popolnoma podrejen in dokler ne napravi napake, kar pa je komaj mogoče, saj mora nemalokrat sam začasno odločati o nekem empiričnem vprašanju, sam doganjati, kaj bi v takšnem primeru odločili višji, kaj je najbolj ustrezno avtoreprodukciji sistema¹¹⁴.

Grožnjo Žlajpa zavije v dvoumno (neumno) retoriko - v meglo - sedativizirane ideologije, ki napol skriva in napol odkriva; ki je prava abrakadabra lumpenproletarske zvitosti: »Pri nas imamo notranjo demokracijo ... mi se lahko med sabo kregamo, na zunaj pa smo enotni. Sicer bi nas imeli za šibke in takoj bi začeli delati kakšne račune.« Merilo izjavljanja ni resnica, skladnost s predmetom, ampak moč. Skladnost z avtoriteto ni arhaična; gre le za simulacijo arhaičnosti. Stalinistična dogma je na silo avtoritetna, dejansko je le avtoritarna, izmišljena, zapovedna, vsak hip pragmatično spreminjana,

določana od človeških samovolj, ne pa izvirna in transcendentna (kot v **Svetem pismu** ipd.)

Najhujša negativnost je šibkost; te se v nobenem primeru ne sme dopustiti. Merilo je zmaga kot taka; obvladovanje sveta, to je ljudi in nature in zgodovinskega procesa. Ker pa se čedalje bolj kaže, da zgodovinskega procesa ni mogoče obvladovati, da je naturo in proizvodnjo težko obvladati, ostane pač tisto, kar je najlažje ali edino lahko: obvladovanje ljudi, to je, konkretno, preganjanje, poniževanje, strašenje, odstranjevanje ljudi. Teror nad posamezniki je rezultat poloma temeljne vizije: obvladovanja sveta. Človek, ki ni ustvarjalni bog, postane neustvarjalni preganjavec, taboriščnični kapo¹¹⁵.

Semantična analiza pokaže tudi druge značilnosti te politike. Poudarjena je besedica »mi«. Mi smo tisti, ki odločamo, in tisti, o katerih se odloča, ki pa služijo za snov odločajočim. Enotnost je bistvena kategorija, kajti vsaka razlika dela nekvalificirane odločajoče za vprašljive; zakaj bi namreč vladal nekdo, ki je nesposoben, neizobražen, brez ustrezne analize sodobnosti, le fizično močan (imajoč pod sabo birokracijo in nazadnje vojsko¹¹⁶)? Razlika potiska v ospredje druge, zmožnejše, ki pa jih vladajoči doživlja kot tekmece in jih je torej treba odstraniti, še preden bi se razvili in ogrozili tiranijo samozvanih. Dopuščanje razlik je torej najbolj nevarno; pravico do razlik je treba priznati le retorično; razlike je treba le igrati. To je pomen izjave o naši notranji demokraciji. Razlike smejo biti le privatne, le razlike v privatnih - za socialno politično življenje nepomembnih - območjih. Neostalinizem se veže s privatizmom (srednjega sloja).

Poleg »mi« je bistvena beseda »imamo«. Neostalinistični politiki¹¹⁷ se obnašajo kot lastniki dežele, nature, predvsem pa ljudi. Ne le, da so ponovili zlo, ki so ga kapitalistom očitali; še radikalizirali so ga¹¹⁸; lastništvo nad usodo vsega jim je najslajše. fraza: »imamo« je matrica sleherne njihove izjave, ker Joba in ostale res imajo, kot ima gospodar hlapca, psa, stroj, misel; noben teh odvisnikov nima pravice do samostojnosti, do tega, da bi se imel sam¹¹⁹. Svet je tekmovanje med oblastniki (ultrakapitalizem, imperializem moči); če ne bom jaz imel drugega, bo drugi imel mene (za šibkega¹²⁰ itn.).

Žljapa nadaljuje: »Presenečen sem, da nekdo, ki je tako visoko izobražen kot ti«, pravi Baldadu, »postavlja taka vprašanja«; namreč takšna, kot sem jih pravkar navedel. »Saj morate vendar vedeti, da je to spodkopavanje sistema¹²¹.« Sleherno vprašanje, ki ni zgolj retorično, to je navidezno, je sovražno, vsaj v možnosti. Kdor hoče ravnati svobodno in misliti svobodno (avtonomno), se s tem že vnaprej odloča za držo sumljivega, za položaj sovražnega, ne da bi to res hotel. Dejanske svobodnosti neostalinizem ne dopušča: ali si z nami ali zoper nas. Z nami pomeni: pod nami, naša snov, naša masa. Lahko si srečen, da te uporabimo kot maso; če ne, boš nesrečen, ker te bomo strli kot maso. V prvem primeru boš zgodovinsko uporabljiv, pozitiven, pravi; lahko ljubiš svojo uporabljivost. V drugem boš negativen, ker se bo na tebi dokazovala upravičenost radikalne - fizične - moči.

Grožnja se ne spremeni v dejanje že prvi hip; to praktično ni zaželjeno, saj bi zmanjkalo ljudi, torej delovne sile (delovnih živali). Ljudje morajo biti v nenehnem strahu; za svoje napake se morajo pokoriti, obenem pa poboljšati. Vsakomur mora biti dana možnost, da svojo napako popravi, to je, da se odpove svoji svobodi in da gorečno zatira to svobodnost tudi pri svojem

najbližjem. Odtod Žlajpova formulacija: »saj ne rečem, da si ti hotel spodkopavati sistem ... to se bo moralo še ugotoviti ...«

V tem pogledu je preganjavica jobovcev razumljiva in socialna, saj je vsakdo ves čas preganjan, sumničen, obdolženec; zoper vsakogar teče - po kafkovsko - proces, ki ugotavlja stopnjo krivde; sama krivda je dokazana vnaprej¹²². Človek je kriv, ker je svoboden; ker je kot slovenski človek dedič evropske demokratične in krščanske osebne zgodovine, torej ponotranjene postavke, da je naravno - po človeškem bistvu - svoboden¹²³. Dokler si te zavesti ne bo - po orwellovski - izbil iz glave in srca, izpraskal iz samoumevnosti, bo kriv in bo moral biti prevzganjan (v tem ali onem popravnem domu - ves sistem je tak popravni dom, saj so vsi njegovi člani kaznjenci¹²⁴).

Važno je, da ne bi nihče te kaznjenske kolonije direktno imenoval, odkril narave sistema. Zato je treba nenehoma govoriti o naši svobodi, ideološko vzpostavljati teorije, ki zakrivajo dejansko stanje¹²⁵. Odtod Žlajpin poudarek: »Mi smo svobodna dežela, pri nas nikomur ne prepovedujemo, da govori ali piše, kar želi ... ampak nastop na kongresu je drugače ...« Načelno smo vsi svobodni, praktično pa moramo biti enotni. Enotnost je drugo ime za naravo masovne monolitnosti, fizikalne kohezivnosti, kakršno ima materija. Praktični ideal aktivnih kaznjencev je udarnost betona ali jekla. Vsaka osebna svoboda to jekleno - stalinsko - komprimiranost razkroja. A paradokсно: manj ko je človek trdna materija (bistveni moralni pomen materializma), manj je pozitiven, manj napreden, bolj podvržen nujnemu pranju možganov¹²⁶, prevzgoji srca (kakršno je opisal Dušan Jovanovič v istoimenski drami oz. v **Bratih Karamazovih**). Ker Rupel realnost imenuje neposredno, brez zavijanja, z namenom odkriti resnico, ne pa pomagati mōči (v tem se kaže Ruplova pripadnost evropski demokratični humanistični tradiciji), je njegova drama takšno spodkopavanje sistema: obračun s stalinizmom in neostalinizmom.

Še posebej značilen je Žlajpov prehod iz kvazidialektične - dejansko mizerno diabolične - retorike, ki skuša obdržati nekak objektivni in visok ton, v pristnejšo privatistično lumpenproletarsko neposrednost, ki se zmerom skriva za takšnim tipom politika¹²⁷. Žlajpa se ne obrača več na Baldada in znanstvenike, ampak na ostale oz. na tisto v ostalih, tudi v jobovcih, kar je v njih slovensko lumpenproletarskega: »Saj jaz niti ne zamerim kolegu Baldadu tukaj ... jaz zamerim vsem starim oslom ... jebemti, saj si že nekaj skoz dal ... Potem pa imamo tako situacijo. Vsak direktor dela po svoje, vsak občinski sekretar se gre svojo državo ... Zadnji čas je, da se naredi red ... To je odločeno odzgoraj¹²⁸.« V tem je Žlajpa tipičen predstavnik trde roke, centralizma, ki zna delati red le s kolom, puško in pobijanjem. »Stvari v inštitutu je treba razčistiti. Nekaj ljudi je, ki ne spadajo sem,« to je Žlajpov sklep in cilj njegove akcije: likvidacija¹²⁹.

Dovoljena je ena sama samovolja: tista odzgoraj, pri najvišjem. Pluralizacija interesov je razkroj monolitnega sistema, enotnosti¹³⁰. Tu je Žlajpa iskren, drugačnega sistema si sploh ne zna predstavljati ali pa vsaj ne sebe kot voditelja v njem; drugačen sistem je sovražen sistem. Prehod od vi na ti, na počestno balkanoidno preklinjanje, kaže na čustveno prizadetost, na izbruh (nekulturne) duše, ki potrjuje, da Žlajpa res ne razume tovarišev, saj po njegovem prepričanju s svojo nebudnostjo ogrožajo socializem in njegove pridobitve, to je etabrirano oblast¹³¹. Tu je zanj konec igre, celo konec retorike; tu opozarja na osnovni interes, to je samoohrambo kaste ali plasti

ali razreda, ki vlada. Tu je Žlajpa upravičeno karikiran dedič Kozakovega komisarja Jeremije (**Afera**), ki je imel v nasilnem poenotevanju na svoji strani še razlog vere v zgodovinsko sintezo humanizma in terorja, idealov o svobodi in družbene enotnosti. Je celo nadaljnji korak k izvotlitvi - banalizaciji, ki pa je zgodovinsko ustrezna, do dejstev korektna - birokrata in nasilneža, kakršna sta Stari v Rožančevi **Topli gredi** in Vincent v Kozakovem **Kongresu**.

Žlajpa kot da sam ne verjame več v moč svojega nasilja, v upravičenost svojih interesov; kot da sam pred sabo simulira stalinizem. Ni po tej plati neostalinizem simulacija stalinizma? Ni torej restaliniziranje mogoče le kot simulacija, torej postmoderno¹³², tehnično, kot optimalen socialno politični model (seveda optimalen s stališča kaste, ki nikakor ne predstavlja več ne zgodovine ne nacionalnih interesov ne ekonomske nuje in je sama v sebi že globoko privatna)? Žlajpa je bled lik, ker zgodovina ne omogoča več prave strasti teroristov; v tej njegovi bledici ali izpraznjenosti - nemoči - je razlog, da na koncu drame sede k Jobu in pade z njim vred v isto zapuščenost. Kot da v tej družbi ni nobene močne figure več; teza je sorodna Jančarjevi (v **Arnožu**) oz. moč je lahko le še kriminalna (teza Šeligove **Svatbe**).

Še bolj ironično nesmiselna je debata ob Baldadovi kritiki srednje šole oz. tega, da je »premalo delavskih otrok na univerzah«. Uslužna znanstvenica Marija¹³³, predstavnik umetno proizvedenih kvazistrokovnjakov, ki bodo kot navidezni strokovnjaki po načelu negativne selekcije proizvajali še slabše strokovnjake, se pridruži Žlajpi in izgovarja prav nemarne slaboumnosti, samo da bi podprla Žlajpo, to je, da bi politično diskvalificirala Baldada, nekoga, ki se vsaj malo upa svobodneje misliti in izražati: »Glede na to, da imamo pri nas demokracijo, je nemogoče prisiliti otroke iz delavskih družin, da bi se vpisali na univerzo. Kolega Baldad pa bi najrajši prisilil tiste delavske otroke s policijo, da bi hodili na univerzo. Samo zato, da bi bil potolažen njegov meščanski čut pravičnosti. Pri nas ne more nihče prinesiti sreče delavskemu razredu od zunaj ... to je navaden meščanski paternalizem¹³⁴.«

Ni važno, kaj nek izraz (meščansko, paternalizem, pravičnost itn.) pomeni v dozdajšnjem zgodovinsko intelektualnem kontekstu. Marija in njeni niti najmanj ne upoštevajo znanstvene logike, niti običajnih pogojev za smotno komunikacijo. Pomene besed obrnejo, kakor jim ustreza ta hip - radikalen pragmatizem -, samo da bi z njimi lahko pomagali braniti vladajoči interes. V stalinizmu povsem odpade tisto, čemur je demokratično meščanstvo nekoč reklo zdravi čut, naravni čut in kar je izražalo mislečevo nagnjenje, da ne bi izrazov, pripadajočih neki stvari, zamenjeval glede na neke zunaj te stvari stoječe interese ali načela. Takšno izmenjavanje, preobračanje pomenov in izrazov, kvazidialektiko, dokazovanje tez, ki so skladne z interesi Cerkve ali Države ali Oblasti itn., je demokratična meščanska filozofija imenovala sholastiko, spintiziranje, nenaravno uporabo uma. Ta sholastika se je v stalinizmu obnovila, ker pomen ni več pripadal stvari, kot je menilo začetno krščanstvo, ampak najvišjemu - zgodovinskemu, partijskemu itn. - interesu¹³⁵.

Spoznanje, da so imena za reči konvencionalna, vodi v stalinizmu do zlorabe in do prakse, da so ne le lahko kakršna koli, ampak da jih lahko človek oblastí po mili volji - znotraj kulturnega procesa pogovora - spreminja; da je vse razpoložljivo¹³⁶ - obrnljivo - vrhovni politični moči. Zato lahko Žlajpa ugotovi o Baldadovih točnih in zdravorazumskih opažanjih: »To je zame etatistična, popolnoma nedemokratična pozicija.« Pojemovno preobražanje

pomenov doseže, da je treba reči črnemu belo in belemu črno. Politikov skrajni etatizem razglasi - ker mu tako ustreza - antietatiste za najhujše etatiste, levico za najhujšo desnico. Motnjava, ki pa je manipulirana, postane resnica - ustroj - sveta.

To, o čemer govorim, je vsebina Žlajpovih izrazov: »madona, kje pa imate dialektiko, tovariši?« Dialektika je zdaj izraz za poljubno dokazovanje. »Ali veste, kaj je to zgodovinska nujnost?« Sam se je - samovoljno - razglasil za zgodovinsko nujnost, zato zahteva, da so mu vsi podrejeni. Dejansko pa temelji na enačbi: moč je zgodovina; večja moč je bolj zgodovina. (Ta drža ni daleč od Hitlerjeve, od ciničnega zaupanja v lastno moč kot izvor vseh resnic.) »Tisto, kar je napisal tovariš Baldad, je popolnoma nestrokovno. Z zgodovinskega vidika¹³⁷.« To je z vidika najmočnejše samovolje; strokovnost je le zagovor te samovolje, povedan v navidez - po obliki - znanstvenem jeziku. Vse to pa počiva na osnovnem opravičilu, na sklicevanju na vrhovno avtoriteto, na Marxa: »Marx je rekel, da je včasih teror nujen.« Ta včasih je nedoločen: tedaj pač, ko tisti, ki je v skladu z marksovsko zgodovino, odloči o upravičenosti oz. celo nujnosti te ...¹³⁸

7

Povezava neostalinizma s srednjleslojstvom, to je obnovljeno in predelano malomeščanščino, je vidna iz uporabe nekaterih besed, ki bi bile v letu 1941 povsem nepredstavljive v ustih revolucionarja ali celo proletarca. Žlajpa: »Tovariš Baldad tule je v svojem referatu zbral vse najbolj strupene podatke. Nemogoče je trditi, da so točni, čisto nemogoče in nepravilno. Nedostojno.« Elifaz ga dopolni: »Paziti moramo na dostojnost.« Dostojnost je videz, za katerim se skriva surovost, nasilje, pobijavstvo. Najbolj barbarska dejanja morajo biti opravljena dostojno¹³⁹. Dostojnost je postala skoraj notranja norma nasilnežev, ki so se spremenili v hinavce. Rupel kaže, kako deluje že sama iz sebe, zato seveda smešno. Žlajpa očita Baldadu, ki skuša biti državljansko (meščansko) resnicoljuben (resnica zanj ni podaljšek in zagovor najvišjega političnega interesa), da je to njegovo ravnanje-izražanje nedostojno. Dostojnost je postala lepa beseda za nekaj drugega, nasprotnega, za kar koli.

Enako značilen je tudi stavek, v katerem Žlajpa trdi, da je nekaj, kar ne ustreza njegovi politiki, netočno oz. da je nemogoče, da bi bilo točno. Mogoče (kar pomeni: dopustno) je le, kar se sklada z njegovim (njegovim) interesom. Tu prehaja deontologija v metafiziko, empirično ugotavljanje resnice v teorijo o mogočnosti. Nemogoče je nepravilno, mogoče pravilno. Svet in spoznanje sta neverjetno zožena (reducirana) na neposreden prakticistični interes politike oz. politikantstva. Barbarizacija ni le vojaška, zunanja, ampak notranja, ječa misli.

Srednjleslojski privatizem se še zmerom veže na totalitarno enotnost; šele oboje skupaj da pravo naravo neostalinizma¹⁴⁰. Kviziznanstvenica Marija postavi v službo ovajanja tudi semantično analizo: »Jaz sem ugotovila, da tovariš v celem referatu niti enkrat ne uporablja prve osebe množine: mi, naše, nam, nas itn.« To je dokaz Baldadovega individualizma, medtem ko je prava drža, ki jo zahtevajo žlajpovci, enotnost skupnosti, skupne akcije,

skupnega izvajanja, skupnega lastništva oz. točneje pollaščenosti, ki jo - svojo ujetost ljubeči fanatik - doživlja kot varnost skupne usode¹⁴¹. Pač: mi imamo skupnega gospodarja, skupne hlapce. To dejstvo pa je treba prikriti s transformacijo besede mi v optimistično, pozitivno, srečno, po zgledu buržoaznega patriotizma in vseh poenotevalnih etatistično gibanjskih oblik. Marija: »naša domovina ... naša družba ... naši napori, naše zmage ... No, to, da človek uporablja prvo osebo množine, pomeni, da se identificira s kolektivom, v katerem živi, pomeni, da ima rad domače ljudi, da sprejema nase tudi del odgovornosti za skupne napore¹⁴² ... napake ... Hočem reči, tega pri tovarišu Baldadu sploh ni občutiti.« Baldad, ki je naenkrat postal namesto Joba glavna oseba drame (tretjega dejanja) ali vsaj najbolj aktivna oseba, ravno tega noče: sprejemati nase odgovornosti za tiste »skupne« napake, ki jih ni zagrešil on sam, ker ga nihče niti ni vprašal, kaj je treba storiti.

Državlјanska evropska pozicija je, da je človek oseba in zato odgovoren za svoja dejanja, svoje napake, medtem ko je po logiki neostalinizma odgovoren za napake svojih višjih, ti pa zanje niso odgovorni; mazohistična pozicija. Baldad se s kolektivom ne more poistiti, ker ga ta ne prizna za enakopravnega. Istim se lahko le z nekom, s katerim si deliva odgovornost in odločanje na dva enaka dela. Baldadovci ne morejo imeti radi domačih ljudi, to je svojih rabljev; kar se zdi evropski pameti normalno. Jobovci so se od začetka trudili, da bi živeli z domačim kolektivom, a jim je bilo to prepreče(va)no. Zakaj naj bi bili zdaj krivi za grehe in zla tega kolektiva? Žlajpovska pamet je izkrivljena do komaj znosnih meja¹⁴³.

Vrh Marijine obtožbe je v oznakah, ki jih Žlajpa prav dobro razume. Žlajpa Mariji: »Hočete reči, da je individualist? Elitist? Zasebnik?« Marija: »Tako nekako.« Klasični stalinizem je uporabljal izraz individualizem kot najhujšo psovko, kot oznako za človeka, ki se ni pripravljen podrediti odločitvam voditelja ali višjih, ki hoče živeti iz svoje svobode in odgovornosti. V 60. in 70. letih se ta izraz polagoma zamenjuje z izrazom elitist, kajti v neostalinizmu prihaja čedalje bolj v ospredje radikaliziranje evropske ideje o univerzalni enakosti, ki pa je v nasprotju z evropsko težnjo razumljena kot enakost na najnižjem (lumpenproletarskem) in ne najvišjem (kulturnem) nivoju: kot enakost želodcev¹⁴⁴, grehov, krivde, neznanja, delovne sile. Vse kultiviranje, ki ga je usrednjeslojevanje dodalo lumpenproletarstvu, je v tem, da užitki niso zgolj v pobesnelem žretju in pitju (kot opredeljuje sodobno družbo Brešan, tudi v **Smrti predsednika hišnega sveta**), ampak se ta barbarski tip žretja spremeni v nabavljanje dražjih predmetov, v nakupovanje po bližnjih evropskih mestih, v navešanje soprog z dragim kamenjem in bleščočimi oblekami, z nekakšnim povsem zunanjim artizmom ali larpurlartizmom, ki je druga plat kolektivistične pripadnosti in ideološke retorike. To »kultivirano« plat požrešnosti kaže Rupel v svoji prvi drami **Jezni viharji, mrzle domačije**.

Proletarska - tovarniška - delovna sila se ugladi v pisarniško, s tem bistveno manj naporno delo, v korupcijo, v čedalje bolj navidezno delo (v umetno polno zaposlenost, v reševanje ideološkega obraza sistema). Neznanje postane znak ljudskosti. Karnizem je ideologija tega kultiviranega uživanja: slastiti se ob spolnem telesu množice svojih partnerjev. (Trebuh kot neposredno basanje hrane postane zdaj znamenje nekultiviranosti - Ždrepič pri Brešanu.) Biti nekriv - za tuje grehe, za grehe voditeljev - pomeni biti

nesolidaren; socializirati je treba ne le materialne izgube, ampak krivdo, zločine. Uveljavi se deviza o kolektivni odgovornosti kot enemu vidiku univerzalne enakosti¹⁴⁵.

Elitist je človek, ki se noče udeleževati te skupne pojedinice (pri Brešanu), te skupne retorike (pri Ruplu), torej te skupne menjave predmetov in besed. Elitist pomeni sicer izbranec, kar je samo na sebi nekaj pozitivnega. Neostalinistični srednjesejlec (Marija, otrok stalinizma) izbranost sicer v notrini spoštuje, ji celo zavida, jo zato posnema, vendar le na zunajpolitičnem nivoju: v privatnosti, v območju spakljivega oblačenja in posedovanja materialnih raritet. Žlajpa zna že v drugem dejanju dobro razločevati dovoljeno in nedovoljeno zasebnost in zasebnitvo; speljati bližnjemu ženo, to je primerno privatništvo, zahtevati pravico do privatne - drugačne, osebne - misli, to pa ne. Ko zdaj zmerja Baldada, cika na Baldadovo nekolektivizirano - torej nenadzorovano - misel. Izbrance je treba preganjati in iztrebiti, ker so bolj nadarjeni, bolj duševno močni, samosvoji, velike osebnosti in je zato kontrola nad njimi težja ali celo nemogoča.

Neostalinizem morda še bolj kot stalinizem ceni povprečnost, zvestobo neizrazitosti, nepomembnost, odsotnost posebnosti¹⁴⁶. Stalinizem je še izhajal iz časa, ki je spoštoval velike borce, zgledne heroje, pogumne odločevalce, karizmatične fascinatorje, gibavce zgodovine, revolucionarje, medtem ko je v 60. in 70. letih (zaradi negativne selekcije) takšnih čedalje manj in se pojavljajo predvsem na drugi strani, v območju kulturne in socialne kritike¹⁴⁷, kot nosilci svobodne neposredljivosti, neuvrščenosti. To postane že skoraj pravilo, tako da se da celo predvideti: vsak zmožnejši - po naturi in samovzgoji izbranejši - bo verjetno postal motnja za neostalinistični sistem, razkrinkovalec enakosti duhovno in moralno slabotnih. Neostalinistična tendenca ne gre le v takšno usmerjeno izobraževanje, ki bi obglavilo in onemogočilo vse zmožnejše, ampak se srdito igra s fanatično idejo, da je sreča ljudi v njihovi neprebujenosti in da mora sistem skrbeti za to, da se ljudje ne prebudijo (Dostojevskega **Veliki inkvizitor**); če pa slučajno se prebudijo, jih je treba odstraniti. To je razlog za Žlajpovo zahtevo, naj Baldada odstranijo iz inštituta¹⁴⁸.

Moralna in socialna spačenost neostalinizma je v tem, da skuša na vsak način zadržati lepo formo. Žlajpa ne da Baldada zapreti, kot je dal leta 1947 Joba. Njegov sloj se je v precejšnji meri demoraliziral. Ker je izgubil stik z zgodovino, ker ne verjame več v svojo historično izbranost, ga po tistem preganja občutek krivde, niti si ni pripravljen naložiti na svoje rame nove krivde. Ali pa ravna v skladu z arhaičnimi tehnikami: svoj rabeljski posel skuša prikriti. Ali pa hoče umazati in s tem ujeti nižje, ko bodo zanj opravljali poboje. Odtod Žlajpove besede: »Jaz moram zdaj iti. Vi lahko nadaljujete. Jaz sem vas opozoril ... To bo čisto vaša odločitev. Ne bi želel, da bi bilo videti, kot da vas je kdo silil ... Jasno pa je, da krivda ni samo posamezna. Jaz mislim, da je veliko krivo vodstvo inštituta ...«

Odgovornost v neostalinizmu je sprejemanje odgovornosti za odločitve, ki jih človek ni sprejel in ki so mu bile vsiljene¹⁴⁹. Ta odgovornost je kazen, tudi za krivdo, ki je kolektivna. Kriv je vsakdo, ki se mu ne posreči že vnaprej preprečiti porajanja svobodne kritike, neodvisnega razsojanja ali celo ravnanja¹⁵⁰. Nihče ne more biti nedolžen, kajti naključje zmerom znova porodi izjeme, izrodke, izbrane. Edina možna in radikalna nedolžnost je v vsesplošni

smrti: v umoru vsega živega kot v moralno metafizični preventivi. V limiti težita k takšni dokončni rešitvi vprašanja neenakosti tako stalinizem kot neostalinizem¹⁵¹.

Žlajpa se pojavi že v prvem dejanju **Joba**. Za razliko od jobovcev-kulturnih revolucionarjev je predstavnik nerazsvetljenega ljudstva, čeprav ne tradicionalnega kmetstva. Avtor ne opiše njegovega socialnega porekla, vendar je verjetno delavec ali kmečki proletarec. Ruplova ostra in elegantna ironija ga že v prvih besedah, ki jih izreče, naredi precej različnega od idealnih junakov enobejevske dramatike. Medtem ko so ti (Špelca, **Svet brez sovraštva**, Martel, **Ogenj in pepel**, Krim, **Rojstvo v nevihti** itn.) radi poučevali, saj je njihova revolucija rasla iz visokih idej, iz evropske tradicije, pri Žlajpi v prvem dejanju ne srečamo nikakih idej. V treh desetletjih je slovenska dramatika - in slovenska kritična zavest - opravila precejšnje delo; omenjena evropska sinteza ni več samoumevno osnovna resnica revolucije. V razlagi tega časa je zmagala Kocbekova analiza iz **Strahu in poguma**.

Žlajpa, kot »zdrav« partizan, je človek neposredne akcije, vojak, borec, realist, ideje in razlogi za boj so mu tuji; bogve kakšen vzrok ga je pripeljal v partizane. Njegov nastop sestoji iz dveh momentov. Prvi je, da noče reševati ranjencev, ker so ti zanj obremenitev; v tem je brezobziren, učinkovit, brez senčice sočustvovanja z neaktivnimi; ta surovost ga veže z Negliki iz Mrakove **Rdeče maše**. Drugi, ta pa ga najbolj zanima, je nezadovoljstvo s čevlji, ki jih mora nositi. Tu triumfira Ruplova ironija. Sredi najhujšega boja se Žlajpa ukvarja predvsem z vprašanjem lastne obutve. Značilen pa je tudi slog, v katerem izraža Žlajpa svoje nezadovoljstvo. »Kakšne čevlje so mi dali, kurbel! Po vojni jih dam postrelit!« Žlajpovo retoriko bi težko imenovali drugače kot lumpenproletarsko. Ker pa je Žlajpa osrednji ali celo edini predstavnik oboroženega boja, postane ta retorika iz posebne, še dopustljive, glavna, značilna za drugo plat revolucije, za tisto, ki Joba in njegovih ne prenese¹⁵².

Žlajpova narava je zares »zdrava«. Ranjencem je pripravljen dati pištolo, da bi se v primeru nevarnosti sami pobili, vendar hoče nekaj v zamenjavo. Je na ravni vojnega komunizma, neposredne menjave blaga; o kakšni požrtvovalnosti, ki je jedro Špelce, Martela, Krima, pri Žlajpi ni sledu. Beseda žrtev pomeni zanj in v njegovem kontekstu le drugega, nikdar sebe, nikdar posvečujočo se požrtvovalno žrtev. O svetosti boja ni ne duha ne sluha¹⁵³. Le pragmatični realizem najbolj prizemne sorte. Ko vidi, da je Job ranjen in da »ne more hodit«, hoče njegove čevlje. Sredi streljanja sprašuje za številko Jobovih čevljev. Ves, kar ga je (velja), je le priseben duh, a na ravni čevljarstva; razumljivo je, da država, ki je kasneje temeljila na takšnih čevljarjih, ni mogla biti niti gospodarsko - da o kulturi sploh ne govorim - učinkovita, da je Žlajpa očitno povsem nezmožen človek, razen v vojaško policijskih poslih, to je v ubijanju. Zato njegovi izrazi niso naključni, folklorni.

Ko se ozira, kje so njegovi soborci, vpije: »Kje se potikajo. Postrelit jih dam. Številko čevljev, jebemti.« Čevlji niso simbol imetja, vrednih predmetov, visokega položaja, meščanstva, kultiviranega bogastva¹⁵⁴. Čevlji so Žlajpova osrednja vrednota. Zato ni nenavadno, da v tretjem dejanju slišimo o njegovem uvoženem avtu. Od čevljev do uvoženega avta je neprekinjena pot. Žlajpa je predstavnik tistega dela revolucije, ki mu ni šlo za evropsko sintezo pravičnosti in enakosti, kulture in svobode, ampak plebejcev, ki so hoteli vzeti buržujem, da bi imeli sami: in ki so od buržujev toliko slabši, ker je to njihovo

jemanje brezobzirno, brez kulture, najprej jemanje in deljenje, šele potem proizvodnja. Žlajpa ni odšel v proizvodnjo, pa čeprav za - verjetno nezmožnega - direktorja; odšel je k politični policiji, tja, kjer se najbolj direktno jemlje (imovino in značaj, stvari in dušo¹⁵⁵). Tudi kot zasliševalec ureja stvari na način, kakršnega si je omislil že v borbi. Ko koga mobilizira, kriči: »Ne boš korakal, ampak tekel. Čakaj, da ti užgem pod nogami. Ti kurba neumna! ... Banda hudičeva tiholazniška!« Svet, kakršnega vidi, je skrajno preprost; tako preprost, da ga je mogoče reševati le z likvidacijami¹⁵⁶.

Za sceno drugega dejanja - povojno obdobje graditve socializma - je značilno, da je še biblioteka, vendar »prazne police«. Le »na tleh posamezne knjige«. S tem je povedano vse: povojni odnos do knjig, razen če niso brevirji, izdaja agitpropa. Važnejši je ostal dekor: »Na obešalniku vojaške uniforme ... sredi miza in na njej pisalni stroj.« (Za zasliševanje.) »Neurejeno postavljeni kipi in slike: Lenin, Stalin, Marx in podobno.« Elifaz »brska po knjigah, kot da jih skuša urejati, tu pa tam kakšno postavi na polico, nato pa prestavi drugam, kot da je važno, kje je.« Vojna (revolucija) je razbila biblioteko; se jo sploh še da obnoviti¹⁵⁷? Jobovci so pristaši obnove kulture, retradicionalizacije, celo rebibliotekarizacije sveta. Drama kaže, da je njihov trud zaman.

Ta scena je pravi prostor za Jobovo tragedijo. Namesto da bi v drami gledali povojno srečo v osvobodjeni domovini, kjer svobodni ljudje svobodno ustvarjajo, se ljubijo in podobno, je že začetek Jobovega položaja grenka disharmonija - Job: »Prej me ni bilo tako strah. Niti takrat, ko smo čakali Nemce, niti kasneje v taborišču ... zdaj, ko smo zmagali, in se je uresničilo, kar sem sanjal, zdaj me je najbolj strah.« Nobena slovenska drama ni govorila o teh rečeh tako neposredno, brez zakrivanja, jasno, konkretno; **Job** je radikalizacija **Tople grede**, **Kongresa**, Partljičevih **Ščuk** in Pirjevčevih **Ljudi v potresu**. Morda je najbližji enemu pramenu Mrakove drame **Razsulo Rimljanovine**, prikazu povojne lumpenproletarizacije. - Kaj je s to povojnostjo, če je revolucionarje zdaj bolj strah?

Z Jobom se je nekaj zgodilo. Nadaljuje in stopnjuje se nezaupanje vodilnih do njega; bliža se nekaj usodnega, strašnega. »Ljudje me nočejo poznati na ulici¹⁵⁸.« Višji funkcionarji, njegovi tovariši iz partizanov, ga nočejo sprejeti; tudi Žlajpa ne. Osamevajo ga. Zakaj? Res zgolj zato, ker so na oblasti polpismeni in ne prenesejo kulturnih, kritičnih, izobraženih? Rupel je tu nedvoumen. Ko Job lamentira, »vstopi Milica«, Jobovo dekle, »z naročjem knjig, samih enakih, rdečih z zlatimi črkami.« Poudarjena je enakost, videz pomembnosti (pozлата), zgrajena vsebina (rdeče). Prizor je bistven. Milica: »Tole smo dobili iz prestolnice za dvig proletarske kulture!« Elifaz: »Leninova zbrana dela v ruščini.« A še ta, čeprav ideološko pravoverna, nova biblija, so nepotrebna, so le videz kulture. Dramatik ugotavlja, da tudi ideologizacija ni bila bistvena; bila je zunanja forma. Bistvena je bila policija s svojim uničevanjem ljudi. Ideologija je le zunanja retorika. Elifaz namreč ugotavlja za poslano knjige: »Tukaj je namreč deset izvodov istega zvezka.« Job: »Kako nepismen birokrat jih je delil.« Ironija ni toliko dramatikova kot situacije same. Knjige so zgolj zunanji alibi. Milica: »Samo kdo bo to bral! Na polici je pa lepo videti.« Dekorativizem, ki se je razpasel v 70. letih¹⁵⁹, ni zgolj srednjeevropska inovacija, posnemanje nekdanje buržoazije; doma je že v letu 1947, v srčiki ideologije, ki naj bi bila vsebinska. Edina učinkovita ideologija sta pištola in zapor¹⁶⁰.

V vrstah oblasti se koti korupcija; če je bila gonja za čevlji med vojno še upravičena, saj so bili dobri čevlji borčeva moralna pravica in del njegove vojaške opreme, dobre bojne pripravljenosti, pa je vdor zdajšnjih privilegijev že neupravičen. Če birokratizem uvaja takšno neenakost, kaj pomeni potem težnja po enakosti v tretjem dejanju, v 70. letih? Da so enaki le podrejeni in so višji - zaslužni za zmago, heroji - izvzeti? Ali pa gre za avtokritiko tikpovojne korupcije?

Elifaz pripoveduje naivnemu Jobu, ki je precej nepoučen: »Sem slišal, da imajo ta višji svoje posebne magacine in neke tajne kantine ... Sem slišal, da je v njih mogoče dobiti angleško blago, čokolado, kavo.« Job po vojni konfliktira z realno oblastjo tudi zato, ker se noče priključiti tej korupciji - ljudstvo namreč še zmerom skoraj strada, živila so na karte; v duhu evropske meščansko kritične moralne misli vzklika: »To je črna borza, Elifaz! To morava prijaviti!« Elifaza pa je že srečala pamet: »Zdaj pa ti provociraš! Komu boš prijavljal? Če pa tisti, ki bi mu to prijavil, je iz iste skleda!« Dramatik slika po zgodovinski resnici; niti ne zvečuje težave, s katerimi se bo moral otepati Job.

Dramatik nameni precej pozornosti prizoru, v katerem jobovci, ki so zdaj uslužbenci tovariša Žlajpe, pišejo zanj, ki je polpismen, govor. Baldad, ki je bil v prvem dejanju soroden Jobu in je v tretjem celo najbolj politično izpostavljen, je tu največja beda; Rupel kaže, kako so ljudje v teh zadnjih štirih desetletjih neverjetno moralno in osebnostno nihali⁶¹. Govor pokorjenih jobovcev je dramatik tako rekoč prepisal iz časnikov leta 1947; je tipičen, a slaboumen primer sovjetskega stalinističnega ideološkega aparata. (Napad na Ameriko in Wall Street; ta napad je vzet iz nacističnega besednjaka. O odpiranju združnih domov; o proizvodnji naših elektraren, o navduševanju naroda, o pomenu narodnega posojila, ki ni »navadno kapitalistično«, ampak »naše posojilo« itn.) Vendar so vse te omembe v govoru manj važne; bistveno pride na koncu, in to je tragično ironično, saj na tak način jobovci obtožujejo sami sebe. Morajo vzpostavljati idejno platformo, na kateri bo mogoče obračunavati z vsakomer, ki ni absolutno zvest.

Baldad narekuje: »Res so tu in tam še manjše težave. Ampak to ni nič takšnega, kar naš narod ne bi mogel premagati. Že zdavnaj bi bili odpravili vse neljube pomanjkljivosti, ko ne bi bilo različnih saboterjev, ki pa jih naša ljudska oblast uspešno razkriva in kaznuje! Tako so pred kratkim prijeli špekulantskega trgovca Lipovca. Medtem ko pošten narod komaj pride do kruha, so ti gospodje jedli pečene goske in piške.« Ta retorika je natančno ista kot recimo v Torkarjevi socrealistični drami **Gospod Ponikvar**. Le da je v **Jobu** za 180 stopinj spremenjen kot vrednotenja. Ne le to, da slišimo nekaj strani pred tem napadom na bivše buržuje nekaj o tem, kako živijo novi oblastniki (»da imajo šest vrst kompotov: jabolčnega, breskovega, višnjevega, hruškovega, kutinovega in slivovega«, v času, ko »pošten narod komaj pride do kruha«), ampak predvsem to, da se takšna koruptivna neenakost pri priči poveže s politično obsodbo: »v bunkerjih tega narodnega izdajalca.« Job protestira in želi, da trgovca Lipovca označijo realno, spet hoče skladnost med predmetom in izrazom; pravi, da je Lipovec »saboter, prekupčevalec«, medtem ko se vnema Baldad, ki je v drugem dejanju pravoveren (kompenzira svojo medvojno pasivnost), za izraz izdajavec.

Resnica za pisce govora ni več važna, ker je že vnaprej določena. Če se hoče oblast znebiti bivših trgovcev in kapitalistov, mora razglasiti, da so v

vseh ozirih krivi. Dejanja, ki so jih ti krivci storili, si je treba izmisliti; to za pogled ideologov ni nepošteno, saj so dejanja le zunanja potrditev njihove vnaprejšnje - razredne - krivde. Vrhovna resnica je boj med proletariatom in buržoazijo. Pripadniki buržoazije so neresnični, so zli; torej so zmožni vsakršnih zlih dejanj; ker pa že poznamo žlajpovsko filozofijo možnosti, je razumljivo, da je Lipovec res izdajavec in načrtni škodljivec ipd., če je buržuj. Lipovec tako rekoč nič ne more; usodno je določen, kot nič ne more Žlajpa. Žlajpovci lahko nabavljajo zase tisoč vrst kompotov in jedo gore pišk, ko pošten narod strada, pa ta njihova dejanja ne morejo očrnuti njihove vnaprejšnje načelne zgodovinske nedolžnosti.

Ker so žlajpovci verovali v to usodno preddoločenost in v lastno zgodovinsko izbranost (elita?), je naravno, da so preganjali eksistencializem. Ta je namreč razkrinkal ravno to njihovo kvaziaristokratsko brezgrešnost kot skrajni idealizem. Sartre je učil - in Kozak je v **Dialogih** ta nauk apliciral -, da človeka opredeljujejo njegova dejanja; da so ta dejanja eksistenca; da je kvalifikacija teh dejanj šele posteriorna; da človek najprej krade in je šele potem tat. Tudi Cankar je vedel o tej preddoločenosti marsikaj povedati, le da jo je ponotranjil - tudi Peter v **Pohujšanju** - in so se njegovi liki trudili, da bi udeležili vlogo, ki jim je bila vnaprej pripisana (Jakob Nesreča kot potepuh itn.).

Baldad pripiše trgovcu, kar je - v enako absurdni obliki - pripisoval zasliševavec Minsky zaporniku novinarju Sigismundu in profesorju Haymannu: »Mračnemu mogotcu te zaloge - 300 kilogramov navadnega mila, več sto kil sladkorja in riža itn. - niso bile dovolj, ampak je - da bi škodil ljudstvu - po naših poljih trosil jajčeca koloradskega hrošča.« Haymannu in Sigismundu očitajo, da sta hotela razstreliti mestno kanalizacijo. Stalinizem ne izbira sredstev, značilno pa je, da v svojih obtožbah pretirava do smešnosti; da mu sploh ni do verodostojnosti; da najbrž s takimi absurdnostmi ljudstvo ponižuje in razoseblja, saj ga sili, da mu verjame. Kdor ne verjame, je sam izdajavec in škodljivec. Nobenega prostora ni za razumno kritično misel¹⁶².

Nekdanji Tertullianov izrek: *credo, quia absurdum*, je iz globoke verske resnice, iz vere v najgloblje skrivnosti spremenjen - reduciran - v vero v slaboumnosti. Stalinizem mora streti predvsem trezen razmislek in samostojno mišljenje.

8

Jobova povojna dejavnost ni simpatična; ni niti čista. Ker je zločin, se trudi, da bi bil pravovernejši od pravovernih¹⁶³. Ravno to pa je, kar hočejo doseči tisti, ki ga osamujejo: intelektualce in vse, ki se jih bojijo, skušajo umazati, to je, jih spraviti v takšen položaj, da se bodo umazali sami¹⁶⁴; potem bodo zlahka odstranljivi. Jobova rana je: »Moral bi biti mrtvi, to je. In potem ko sem prišel iz taborišča, so me spet gledali, kot da sem odveč¹⁶⁵ ... Nimajo me za svojega. Pa si tako želim, da bi me. Pretiravam, da bi me vzeli medse. Potem me kaj izda. Kaka beseda. Napačen naglas. Pripadnost, ki ni naučena na pamet, ampak se hoče pametno utemeljevati.«

Zametek tega lika je že v Pirjevčevem Volti (**Ljudje v potresu**). Gre za osnovni problem intelektualca revolucije oz. v tistem delu revolucije, ki je antiintelektualski. (Ni viden že v Borovi **Težki uri**?) Ker sodobnost ni realizacija nekdanjih sanj, je nujno vračanje k nekdanjemu, rehistorizacija: »si želim, da bi bilo tako kot nekoč. Nobene prihodnosti si več ne želim¹⁶⁶.« Vsaka nadaljnja prihodnost je slabša od prejšnje. Mar postaja revolucionar-intelektualec na ta način reakcionar? In ko to sam čuti - to svojo intimno željo po obnovi starega, nekdanjega -, se še bolj zaničuje in sovraži in ga je strah, ker je čedalje bolj negotov. Ne več ljudje v potresu, ampak človek v precepu, v razhodu s samim sabo¹⁶⁷. Trenutek, ko Joba zaprejo, je le nadaljevanje in vrh tega razpadanja, stopnjevanje negotovosti, nesmisla kot metode vladanja¹⁶⁸.

Aretacijo opisuje dramatik kot golo nasilje. Zato pripelje na oder spet »vojake vseh sort uniform« in ti vojaki ravnaajo enako, kot so fašisti med vojno: »počistijo knjige s polic ... Knjižnica se mora videti razdejana.« Namen aretacije je: razdejati smiselni, smotrni svet, kolikor ga je še ostalo. Revolucija se stalinizira; tako hiti k svojemu koncu¹⁶⁹.

Dogaja se eksekucija nepodredljivih. Satan nima prav, ko pravi Milici: »To pa ne gre, da bi svoje ljudi zapirali.« A Job dejansko ni njihov - naš - človek. V osnovi je svoj; in zato ga je treba prevzgojiti na silo. Pravzaprav nihče ni povsem nesvoj; to je dediščina zadnjih nekaj sto let Evrope; zato je treba vse prevzgojiti¹⁷⁰. Job se je prevzgajal celo sam, a ne do kraja uspešno. Milica: »Ponoči je ponavljal dan, ki je bil za njim: sešteval minute, ki jih ni porabil za revolucijo.« V spopadu s samim sabo se ne razume več.

Z Jobom vred razpada v teh razmerah tudi vsakršna družba. Družbe ne more biti, če so njeni člani vezani le navzgor, le izvrševavci; družba je horizontalna enakopravnost, solidarnost, pogodbenost, ali je pa ni in je le mehanični stroj, posnetek delovnega procesa, v katerem so vsi momenti le deli cilja, izdelka. (Stalinizem je narejen po tem modelu; vendar je tudi razlika z delovnim procesom, ker je izdelek stalinistične družbe v prihodnosti, zmerom spredaj, nikoli uresničljiv: paradiž. Ista podredljivost, a različna učinkovitost z delovnim procesom.) Kar v stalinizmu od družbe ostane, ni le karikaturna, ampak pervertiranost. Člani družbe so družba le v tem pogledu, kolikor se vsak od njih žre, straši, sam sebe preganja, sam sebe opravlja; psihična vsebina družbe ostaja le kot negativna, kot avtodestrukcija; na tej ravni so vsi (samo)preganjanci solidarni: enako nesrečni. Enakost v peklu¹⁷¹.

Med najbolj grenke v drami spada prizor, kako se pijani nekdanji Jobovi prijatelji pogovarjajo o zaprtem tovarišu; tudi ta prizor je vzet po naravi. Opravičujejo se, obenem pa pazijo, da jih ne bi zaprli. Porinjeni so v najbolj bedno pozicijo; gre za to, da bi se fizično ohranili. Družbe ni več, ker je vsem njenim pripadnikom skoraj še edino do tega, da se ognejo umorjenosti. Podgane, ko zapuščajo ladjo ali so v stanju prenaseljenosti. Razpad kulturnih norm, kakršne koli zanesljivosti, trajnosti, predvidljivosti: vladavina čedalje hujšega naključja¹⁷².

Baldad: »Oni že vejo ... So že koga, če je bil zares, mislim, **zares** nedolžen, po krivici kaznovali?« Razumljivo, da ne, ker je vsak kriv vnaprej; ustroj je v - uprizorjeni - SD prvi razkril Torkar v **Pisani žogi**, s tezo o krivdi brez krivde. Tudi Torkar izhaja iz doživetja taborišča; Renk, Gaša itn. se vračajo iz taborišč. Sofar: »Mislim, da je treba govoriti naravnost. Job je marsikaj napačno delal ... Če bi oni hoteli, bi mu že zdavnaj pristrgli peruti.

Veliko so mu že odpustili.« Job je namreč preveč »blebetal«. Blebetati - govoriti, kar misliš - pa se ne sme; svoboda, ki je, tega ne dopušča. Edina svoboda, ki danes velja, je, da človek sam sebe blokira, cenzurira: da mu je dana ta pravica, to zaupanje v zmožnost avtokastracije¹⁷³.

Človek si zapre usta in posuši srce, ker ve, da nič ne more; da morejo oni - zgoraj - vse. Zato Sofar naprej: »Brezglavo in otročje se upiramo. Spametujmo se, za božjo voljo! Mislím, da je treba preiskovalcem popolnoma zaupati.« Moralo je preteči nekaj let, da je začela prikazovati slovenska dramatika ljudi, ki so se hote, zavestno uprli. Prvi je bil Tone v Smoletovem **Potovanju v Koromandijo** (1955. leta). Iz Toneta sta izšla Antigona in Simon. Rupel kaže, česar slovenska dramatika leta 1947 ni kazala: samouničevanje intelektualcev (kulturnih revolucionarjev), ki bi se po logiki svoje filozofije morali upreti stalinizmu, a se niso in so se zato koruptno razkrojili v nemočne žrtve višjega aktivizma.

Naj se je zdel Tonetov odhod iz službe še tako abstrakten, bil je odločilno dejanje za povojno slovensko zavest: spoznanje lastne moči, odklonitev moči in moralne upravičenosti višjih. Ni naključje, da je tudi Smole mislil v krščanskem okviru Boga in hudiča; da v **Potovanju** nastopa hudič osebno - kot v **Jobu** - in da je istoveten s Predstojnikom (Višjim). Preobrat je bil v tem, da se je našel nekdo, ki se je upal postaviti predstojnikom (Žlajpi) po robu; in da to ni stari nasprotnik revolucije, ampak nekdo, ki iz revolucije izhaja¹⁷⁴. (Smoletova prva drama - **Mostovi**, iz leta 1947 - je socrealistična agitka; lahko bi jo napisal Baldad v Žlajpovi službi.) Elifaz in Baldad pa v **Jobu** leta 1947 ne vidita nobenih možnosti, razen popolne izenačitve z obstoječim sistemom - Elifaz: »Koliko pa moreš biti pameten v primerjavi z Njim? ... Nismo se še naučili, da se z dokazovanjem nedolžnosti ne da dobiti ničesar. Če še tako hitro tečeš, ne utečeš. Premajhni smo zanje. Bitka mogoče? Čemu? Vojna je končana, izid določen. In kaj je nazadnje to naše modrovanje? Nečimrnost, nič drugega.« Je mogoča hujša avtodestrukcija intelektualca (revolucionarja)?

Baldad Elifazu sekundira: »Tudi če se raztrgamo iz jeze, se bo zato kamen premaknil? Naši načrti se obrnejo zoper nas.« Itn. To je vedel tudi Kozakov Kristijan (**Afera**), a se ni bil pripravljen zničiti. Res pa je, da je ravnal Kristijan evropsko etično leta 1960, ne leta 1947; in da je Ruplova trojka Elifaz-Sofar-Baldad v drugem dejanju dejansko trojka iz druge polovice 70. let, iz zloma študentskega gibanja, iz radikalnega levičarstva kot samoprepričevanja, da je vsaka samostojna pozicija vis a vis pisemskemu¹⁷⁵ obdobju nemogoča in da se morajo intelektualci zato absurdno podrediti angažiranemu proletariatu kot zgodovinski sili. Obnova ideje - in izraza - proletariata kot zgodovinske nujnosti je pri kritičnih intelektualcih v 70. letih dokaz, da so zdvomili vase; da se je končala pot avtonomizacije, ki se je začela okrog leta 1955 (tudi s tedanjimi Torkarjevimi dramami). Bo potreben nov začetek? Ga vidimo v nekaterih tekstih mladega rodu, recimo pri Goranu Gluviću¹⁷⁶?

Samouničevanje gre z roko v roki z uničevanjem. Trije sesedeni junaki ne bežijo le v znano slovensko sentimentalnost in pojejo narodne pesmi, ampak delajo tisto, kar so delale med vojno uničevalne armade: razbijejo pohištvo, ga sredi Miličine sobe zakurijo, »dokler ne vzplapola visok ogenj.« Postali so pravi državljani stalinizma, ko so začeli sami uničevati kulturo. (»Staro pohištvo« je prispodoba za nekdanjo kulturo.) Vendar ne ostanejo le pri tem. Obenem ko vstopajo v znanstveni inštitut, ki ga je Žlajpa ustanovil tako rekoč

posebej zanje, da bodo pod nadzorom in ustrezno zaposleni (Sofar bo študiral astronomijo itn.), se direktno odpovedujejo svoji preteklosti in (evropski) kulturi. Elifaz: »Vse neuporabne knjige moramo zmetati ven, to je prvo.« (Takšna čistka se je leta 1945 dejansko dogodila.) Sofar: »Zažgimo jih pa še toplo bo.« Baldad: »Bravo, za to misel dobiš pohvalo. Mogoče celo odlikovanje.«

V liku Žlajpe riše Rupel oznaša. Ker se je med vojno kot vosovec pogumno boril in ker je tako primitiven, da mu ne pade na pamet nobena kritična misel, ker ve, da je le na tej strani mogoča njegova oblastniška - ugodna - eksistenca, je zvest in uporabljen. Vendar v bistvu ni srečen; tudi to izjemno oblast, ki jo ima nad ljudmi, je treba plačevati. Naj je še tak lumpenproletarec, izhaja iz slovenske, to je krščanske kulture, vest mu noče zaspati. Zato pije. (Tu Žlajpa nadaljuje soroden, vendar bistveno manj razvit lik zapitega oznovca Jerneja iz **Zlate mladine**.) Tu so nastavki za to, da bi dramatik mogel iz Žlajpe izdelati tragično osebo.

Vendar je Ruplova nuja po ironiji in polemiki - po odslikavanju naturalističnih prizorov iz življenja - tolikšna, da je Žlajpa tragičen le v zasnutku, mimogrede, v nekaterih redkih prizorih, recimo v devetem drugega dejanja, ko zjutraj v uradu pijan skoraj obupuje: »Jaz nisem za to. Nisem za ta posel, krščen ... slišite, jebem (vzame pištolo),« ki jo nameri skozi okno, skuša postreliti ptiče, ki preveč veselo pojejo. Ta spoj lumpenproletarske balkanske in katoliške kletvice (»Bemti! Krščen ...«) je značilen. Naj se Žlajpa še tako sili, da bi bil polčlovek (goli izvrševavec), ne more. Navada, ki si jo je privzel v borbi, da se da vse reči urediti s postrelitvijo, se začanja kazati kot neuspešna in to je ravno tedaj, ko jo oblast najbolj širokosrčno uporablja (dachavski procesi); ko postane Žlajpa Jobov zasliševalec. Ptiči, ki »žvrgolijo, kot da so sami na svetu«, so prispodobe za ugrize njegove vesti; so male Erinije, ki ga ne puste spati, mirno počivati. Njegov posel je v nasprotju z evropsko in krščansko moralno; čuti, da je zločinski, zato pištolo obrača v nekem pomenu nase: »Postrelil jih bom ... Ššš! Stran! Svinje!«

Satan to stanje pozna. Mirno komentira: »Malce razdvojeni in negotovi. V bistvu prestrašen mladenič ...« Vendar je res, da ta prestrašeni mladenič muči in ubija. Kako razdeliti njegovo uporabljenost in krivdo? Kdo je zares kriv¹⁷⁷? Satan dela socialno psihološko analizo: »Niste se še naspali. Niste se še najedli.« Predpostavlja, da je žlajpovski tip oznaša izšel iz mestne ali vaške revščine; da se je strastno boril zaradi lakote, vendar ne zgolj po hrani - zato si ta tip omišlja posebne magacine in se vozi v dragocenih avtomobilih, ki jih država v tujini zamenjuje za žito, ljudski glas jih je krstil za pšeničnike -, ampak po vsem, kar mu je bilo prej nedostopno: po ženskah, po ugledu, po predmetih, predvsem pa po oblasti. Oblast je s tega vidika najvišje sredstvo, ki ga more dobiti plebejec, da si z njim pomaga in priskrbuje ostalo; kot oblastnik pride do ženske (Žlajpa do Jobovega dekleta Milice), do avtomobilov in lepih knjig, do potovanja v tujino, čeprav ne do ugleda.

Ta tip trpi; ker nima ugleda, ga nadomešča z grozovitostjo, z nasiljem. Torej socialno politično nasilje kot psihološka kompenzacija cele plasti, ki se ne pred sabo ne pred drugimi ne more uveljaviti tudi tam, kjer osebni pogum in logika meča ne pomagata. Zato ima Satan prav: »Obrnili so vas kot rokavico. Vse votlo notri.« Votlost cele plasti, izvotlitev celega gibanja, ki se zato od zaostrenega likvidiranja nasprotnikov (od drugega k tretjemu dejanju, k 60. in

70. letom) obrne k posnemanju nekdanje buržoazije (vsaj na privatnem nivoju družinsko materialnega življenja). Ironija usode, ki jo dramatik prav dobro pozna, doseže, da žlajpovci postavijo za cilj prav tisto stanje, ki so ga pri začetnem Jobu kot salonskem komunistu zaničevali. Satan: »Pa ne da sem vam zbudil tek? Tenki zvok jedilnega pribora? Zvončkljanje kozarcev?« To so sintagme z Jobovega poročnega potovanja v Nici.

Naj bo Žlajpa še tako utrujen in naveličan, njegova pripravljenost, da služi do kraja, je neverjetna¹⁷⁸. Ko »zazvoni telefon, Žlajpa poskoči« in salutira: »Jaz. Vse v redu. Nič nisem zmatran, ne. Bom naredil ... Nobenih vprašanj. Zanesite se, seveda.« Do višjih se obnaša kot dresiran pes. Iz notranje, ne le zunanje nuje. Je vojak, a sfanatiziran. Ideologiziranje militarizma da sintezo požrtvovalnega borca in klavca (pes ovčar, policijski pes), ki se pusti raztrgati za svojega gospodarja. (Ki je kdo? Jehova, ki je Satan?) V nemajhni meri je Žlajpa fedain iz **Alamuta**, fedain iz sleherne sfanatizirane revolucije. Tu je konec kritične samostojne osebe, konec Evrope.

Druga plat tega zaupanja v skrite višje (tudi pri Brešanovem **Hudiču** se oglašajo le skoz telefon, obe drami jih ne zajameta, medtem ko jih je Kozak v **Aferi** in **Kongresu** nazorno izčrtal) je manj prijetna tudi za izvajavce; tudi sami so na odstrelu, višji jih zaprejo in pihnejo, kadar se jim to zazdi potrebno. Žlajpa to ve, a skuša usodo preprečiti z zvesto službo, z nenadomestljivostjo v zapiranjih in zasliševanju - Satanu: »Če bi bil jaz ti, se ne bi stalno naselil tukaj. Ne bi spal pri vhodnih vratih. Tudi najboljšemu prijatelju ne bi zaupal.« Zaupanje je v takšnem sistemu mogoče le navzgor: poslušnost: človek je zaupnik (to je ovaduh). Ni pa mogoče vodoravno, med enakimi. Med mano in bližnjikom je prepad¹⁷⁹.

Pogovor med Žlajpo in Satanom razkriva, da žlajpovci prav dobro vedo za Satanovo dejavnost; da je med vojno zares izdajal; da je »šel Nemcem povedat za skrivališče«, v katerem so se skrivali jobovci. A vendar ga ne kaznujejo; narobe, izbrali so ga za sodelavca, ker jim je koristen. Pričakujejo, da bo izdal Joba tudi njim. Se pravi, da se njihova kaznovalna politika ne ravna po morali, kakršno oznanjajo, niti po proklamirani ideologiji, kaj šele po pravici. Pragmatična je, kot vse. Kdor je koristen¹⁸⁰, bo nagrajen, pa naj bo stokrat pošasten izdajavec. Kdor ogroža totalitarni sistem (ne pa humanističnega komunizma), mora biti eksemplarično kaznovan in izničen, neodvisno od tega, če je nedolžen.

Pogovor med Žlajpo in Satanom je lep primer znanosti zasliševanja, oznaške dialektike. Žlajpa odkriva - v nasprotju s klasično Evropo -, da ima vsak stavek vsaj dvoumen pomen in da se da enako upravičeno izvleči iz njega tudi drugi, narobni, nehoteni pomen¹⁸¹. Jezik je nedolžen le tedaj, ko je sestavljen iz samih fraz, stereotipov, navduševanj; ko je skrajno poenostavljen, razosebljen, v bistvu militariziran (totalitarna ideologija je prikrita militarizaciji idej, operacionalizacija medčloveških razmerij). Ko je matematiziran, sintematiziran. Ko izgubi simbolično funkcijo, skrivnost, nereduktibilnost, nemanipulativnost. Ko je, skratka, skoraj afazičen, nejezik. Brž ko pa se napolni s pomeni in skuša svet raziskavati, čim več, čim globlje, čim širše izražati, izpovedovati, opisovati, izrekati, postane mnogoplasten, mnogopomenski: kriv. Z ene plati postane motnjava, vendar je ta njegova kaotičnost pogoj za svet, ki skuša biti zunaj utilitarne manipulativne tehnike (zgolj proizvodnega procesa, učinkovitosti, mehanizacije in robotizacije človeka).

Lep primer za ciničnost dialektike je pogovor o Jobovi nekdanji - medvojni - izjavi, »da bi bila smrt boljša kot življenje v suženjstvu.« Na prvi pogled je ta izjava povsem normalna; jobovci so se bali, da bi padli v roke Nemcem; zato se je Jobova žena tudi ustrelila. Satan postavi to očitno razlago na glavo: »Bilo je rečeno dvoumno. Vendar bi rekel ... da je Job mislil s suženjstvom revolucijo ... govoril je o totalitarni miselnosti.« Nekaj resnice je tudi v tej razlagi, vendar je ta del resnice, ki bi ga bilo treba omejiti, pokazati v pravi zvezi, v Satanovih ustih postal cela resnica; natančno to pa je, kar zasliševalec Žlajpa od Satana pričakuje in njegove izjave zapisuje kot obtožno gradivo. Job je gotovo nasprotoval totalitarizmu in v njem videl novo sužnost; vendar pa ni enačil totalitarizma in revolucije, narobe, prizadeval si je za tak tip revolucije, ki bi bil evropski in ne totalitarren. Prav tega pa totalitaristi - Žlajpa med njimi - niso smeli dopustiti; zato je Job - po vojaški zmagi nad totalitarnim nasprotnikom oz. tekmečem fašizmom - najnevarnejši. Treba je pokazati, da druge revolucije razen totalitarne biti ne more¹⁸².

Ironični paradoks - tako značilen za Ruplovo dramsko in literarno strukturo - je v tem, da Joba prav zaradi vere v sintezo revolucije in evropske kulture žlajpovci določijo, da je nujno sodeloval z gestapom¹⁸³. Evropske logike v tem ni, je pa barbarska; rečem, kar ustreza trenutnemu položaju in moji trenutni koristi. Ko pa to ne ustreza več, krivca rehabilitiram. (A še to le formalno, brez realnih posledic; če je justificiran, mu življenja ne morem vrniti, krivcev za lažno obsodbo ne pokličem na odgovornost, saj bi moral sebe itn.)

Vendar pa to obtoževanje sodelovanja z gestapom oz. s tujimi agenturami ni le izraz skrajne samovolje, prepričanja, da je zdaj človek - politični voditelj - vzel usodo v svoje roke in lahko stori, kar se mu poljubi (karikaturalna realizacija ideje o človeku-bogu-subjektu). Po drugi strani je takšno obtoževanje izraz hude - intelektualne, analitične - nemoči, preveč preproste vere v uresničljivost človekovih želja, nekakšnega temeljnega plebejskega infantilizma (milenarizma). Pred vojno in med vojno je med revolucionarji vladalo prepričanje - tako so učili -, da so za vse bistvene težave sveta krivi le razredna družba, kapitalisti, izkoriščevalci, napačni družbeni in proizvodni odnosi. Revolucija je bila vojaška zmaga nad izkoriščevalci; po zmagi so politiki spremenili družbeni sistem in proizvodne odnose. Po teoriji bi moral nastopiti paradiz. A ker ni - in ker se je polagoma celo pokazalo, da je kapitalizem še zmerom v marsikateri prednosti -, je bilo mogoče najti krivce le na ravni sabotaže, izdaje, hotenega škodovanja; na ravni pravljice. Infantilizacija se je nadaljevala. Ludizem¹⁸⁴ je le radikalno ubesedenje te realne socialno politične infantilnosti.

Je pa postajala grozljiva, saj se je - ob prisotnosti krščanskih itn. moralnih meril - vezala z brezobzirnim pobijanjem tistih, ki so bili osumljeni (določeni) kot nasprotniki ali saboterji. Socialno politične analize niso bile več ustrezne, ker bi kvečjemu lahko ugotovile, da zamenjava proizvodnih odnosov ne zadošča, da morda ni niti bistvena, če ostaja vojaško hierarhični in oblastniški sistem, lastnina ipd. Kdor se je avtonomno loteval socialno politične analize, pa čeprav z marksističnih stališč, je nujno razbil identifikacijo marksizma z dano oblastjo in je dal dano oblast pod marksistično lupo. S tem je predpostavljal, da ta oblast ni nujno idealna realizacija marksističnih verskih postavk. S tem ji je vzel legitimiteto, posvečenost, edinopravilnost; naredil jo je le za eno od možnih oblasti; to pa je za sleherni totalitarizem nedopustno. In Job bi se

nujno razvijal v to smer, zato ga je bilo treba izločiti. (Ko so se v to smer razvijali nekateri mlajši - povojni - intelektualci, glej gibanje Revije 57 in Perspektiv, jih je bilo prav tako treba ustaviti. **Topla greda** je bila po svoji marksistični, a kritični, mladomarksovski, novolevičarski usmeritvi nedopustna; treba jo je bilo prepovedati.)

Žlajpa ni po naključju Jobov protiigravec. Job - kritični marksist - ne potrebuje intelektualno enakopravnega partnerja; takšnega sploh ni. Totalitarizem ne more vzgojiti ustreznih teoretikov, le infantilne ali cinične apologete, katerih zadnji argument je sila (grožnja z razrednim bojem). Za totalitarni sistem je politična policija veliko pomembnejša od teoretikov. Žlajpa poenostavljeno, a učinkovito zadene bistvo teorije in problema: »Vse bi šlo po maslu - petletka je stekla, tovarne so bruhnile dim, še nikoli ni človek navozil toliko samokolnic na uro, majčkene človečki so gore premikali -, če ne bi nekaj zlikovcev metalo kamenje pod noge novi oblasti. Poglej te sabotaze v kemiji! Nekaj barab, peščica.« (Tudi ta podatek je iz realne slovenske zgodovine¹⁸⁵.) S to peščico je treba obračunati enako odločno, kot med vojno s fašisti in belogardisti; saj so zamenjava za nekdanje fašiste.

Težava je nastopila v tem, da ta peščica dejansko ni bila isto kot medvojni fašisti, oblast pa jih je tako obravnavala in zoper nje mobilizirala vse ljudstvo. Nova vojna je bila odveč in cilj akcije pretiran, neadekvaten, v bistvu (tragi)komičen. Ogromna (politično policijska) sila je navalila na nekaj ljudi; da bi bil nasprotnik vsaj malo ustrežnejši, ga je morala izumrljati, peščico umetno množiti, kar se pravi, da se je začela država boriti zoper čedalje hujšo zaroto¹⁸⁶, ki je bila čedalje hujša fikcija. Država se je izčrpavala na povsem napačnem terenu; ogromne ljudske energije so bile angažirane, a se je njihova moč stekala v prazno. Populizem je začel kazati svojo slabo stran; moderne demokratične države z njim ni mogoče vzpostaviti, masovna gibanja in nenehne kampanje so postajale same sebi namen. Kasnejši ludistični larpurlartizem¹⁸⁷ je le besedni izraz tega socialno političnega larpurlartizma.

9

Rupel je to strukturo natančno uvidel. Njegov izjemni ironizem tolče prav v to točko: v smešnost totalitaristične grozljivosti, v napihnjenost obtožb, v izmišljenost tako angažirane vojne, v slaboumnost akcije, v irealnost te plati sistema¹⁸⁸. Job skoraj ne more biti tragičen, ker je žrtev tako ponesrečene strategije, barbarških vojakov, ki ne znajo nič drugega kot pobijati. Za nastanek smisla je potrebna kultura, obred žrtve¹⁸⁹; Žlajpa in njegovi obrednosti niso zmožni. Zasliševanje v zaporu je sicer stalinistični ritual, a je pravzaprav karikatura rituala, kajti preganjana žrtev tudi po smrti nima možnosti, da bi postala sveta. Girard ima - v knjigi **Grešni kozel**, 1982 - prav. Ko človeška pamet (znanstvena analiza) spozna, da je grešni kozel (Job) nedolžen, ta grešni kozel in celotna mitska obrednost z njim ne more več utemeljiti družbe; ne more več pomeniti bitja, ki je dejansko krivo (za sabotaze, za neuresničenje paradiza); postane le naključna žrtev, bedasta, ponesrečena: nesmiselna¹⁹⁰. Odtod vdor nesmiselnosti v slovensko literaturo absurda, začeni z

Božičem, z njegovimi dramami, posebno Dva brata, Jezdec na strehi, Panika. Absurdisti so ubesedili, kar je bilo poglavitno v zunajliterarni realnosti.

Job - stalinistične žrtve - je zničen, svet pa vendar ni dobil ne ustrezne razlage ne posvetitve¹⁹¹. Marksizem je znanstvena filozofija, se pravi, da mora iskati vzroke za družbene probleme v analizi proizvodnih odnosov, države, birokracije, izkoriščanja (privatne, državne, skupinske itn.) lastnine itn. Marksizem ne more regresirati na zapoznelo mitsko razlago težav s konstrukcijo grešnega kozla. Če to dela, preneha biti marksizem, se približa fašizmu, ki je iskal grešnega kozla¹⁹² v Židih in v plutokratih (Wall Street). Skaže se - drama **Job** to pokaže -, da je po vojni in na Slovenskem takšna usmeritev neperspektivna; da je sama od sebe ovenela; da višji, ko so ugotovili njeno neuspešnost, polagoma nanjo pozabljajo (čeprav se še kar najprej vrača kot zapoznena puberteta, kot obnova vojaško mitskega modela, kot nevarnost restalinizacije, kot obujanje bavljava, to je razrednega sovražnika, glej pisemsko obdobje¹⁹³).

Po mitski logiki, ki je v jedru totalitarnega - Žlajpovega - ravnanja in ki ustreza tistemu delu slovenske narave, ki je znamenje nerazvite dežele ali države v razvoju (srednje-južno evropske, povezane z Balkanom), bi moral postati Job heroj. To moč je imela še Smoletova Antigona; na nji se je utemeljila in posvetila perspektivaška grupa¹⁹⁴ (na Pučniku kot sveti žrtvi). Že bistveno manj je imel te moči Kozakov Simon. V **Aferi** zmaga sinteza funkcionalnosti in zgodovine, revolucije in smotrno učinkovite misli; Kozak je eden od očetov slovenskega funkcionalizma. Tudi v **Dialogih** ne pride do posvetitve žrtev, Sigismund je na koncu drame osvobojen, a ne ve, kaj bi s svojo svobodo¹⁹⁵. Pomen **Antigone** je prav v tej posvetitveni moči drame¹⁹⁶, v zasnovi nove družbenosti, nove mlado marksistične, avtentično novolevičarske kritike totalitarizma, v sintezi umne socialno politične analize družbe in junaške osebne drže¹⁹⁷. Res pa je, da ta - edina pristna in ne reprodukcijska, simulativna - obnova mita na povojnem Slovenskem ni trajala več kot štiri leta. S prepovedjo **Tople grede** kot obnovo političnega aktivizma in prepovedjo perspektivaškega gibanja je konec vere v posvetitveno moč mita. Ta konec najzorneje - najbolj eksplisitno - ponazori Smole sam v drami **Krst pri Savici**, v kateri se priključi (Gorazdovemu) funkcionalizmu, (Kavčičevemu) političnemu pragmatizmu, ki se ne veže na totalitarizem, ampak na postopno obnovo evropskega pluralizma. Vse Črtomirove žrtve - tudi njegova osebna - so zamen, so brez mitske moči. Žrtvovanje (in ubijanje) postane igra; to dokončno izreče Rudolfov **Xerxes**.

Heroji niso več mogoči. Tudi Šeligu (**Čarovnica, Lepa Vida**) se jih ne posreči več obuditi. Jesih jih duhovito parodira (**Sadeži**). Rudolf (**Pegam in Lambergar**) jih demitizira, demistificira. Jančar kaže njihovo nemožnost (**Arnož**). Enako Partljič (**Za koga naj še molim** - molitvi je spodbit smisel). Strniša, ki opazuje ta proces, ve že od **Samoroga** (1965), da je herojstvo nemogoče in ga zamenjuje s svetništvom (od Uršule do Priorja - **Ljudožerci**). Svetništvo pa ne utemeljuje posvetne družbe; utemeljuje božjo. Tu nastaja zveza z Majcnovim **Bogarjem Mehom**. Tu je konec dramatike in družbe¹⁹⁸.

Da bi moral postati Job v drugačnih razmerah heroj, vidimo iz podatka, da sodi v peščico ljudi, ki se upira, ki sabotira; torej je izločen iz povprečja, določen za redkega posameznika, na katerega se - prek svojih predstavnikov,

policije, srži totalitarizma - koncentrira celotna družba (ljudstvo in oblast). Postane izjema, izbranec (za smrt, za umor); v tem pogledu predmodel za poznejšega elitista, ki pa ni več zločinec-junak. Nastavek za heroja je torej odličen - Žlajpa: »Saj jih ni veliko« (teh zločincev) ... »mogoče jih je deset ... se je uprlo stotisočem poštenih ljudi, ki bi radi, ki samo hlepijo po tem, da bi gradili nov svet. Ti pokažem pisma, ki jih dobivam. Pišejo: 'Govorite nam, da so vsi za socializem. Kako to, da potem ne gre vse, kot bi moralo? Pokažite nam jih, bomo mi opravili z njimi.'» Tu ne gre toliko za ščuvanje zoper grešne kozle, za neustrezno razlago družbenih protislovij, kot za poskus mitskega reševanja problematike, ki je ravno nasproten onemu iz **Afere**. Število zaznamovancev ni le mitično - deset -, ampak je svojevrstna replika na govor komisarja Jeremije - tudi ta namreč govori o desetih ljudeh kot o najpomembnejših, vendar so ti odrešilni: »Kakor da bi revolucija ne zahtevala od mene vsake žrtve. Bernard, mi smo pač material, ki mora pogoreti, da kotel zavre. Nič bolj patetična ni naša usoda. Goreti - zgoreti, nič več ne zahteva zgodovina ... Po krvi brodimo! Jasno! Po blatu gazimo! Jasno! Revolucija mora dobiti svojo partijo in jo bo dobila, pa če ostane samo deset ljudi na tej zemlji živih! Tako se bo zgodilo! Samo deset in tisti pravi!«

Žlajpa izhaja iz Komisarjeve dvoumnosti. Za Komisarja je žrtev oboje: lastna in tuja, požrtvovalnost in pobijanje. Za Žlajpo pa je žrtev le še človek ali grupa, ki jo je treba likvidirati, da bi postal svet pravi. Vsi ljudje so pravi, le deset je napačnih. (A med teh deset pride lahko kdor koli; bolj ko se je stalinizem krepil, več ljudi je spadalo med teh deset in bilo likvidiranih.) Pri Kozaku je pripadnik teh desetih še heroj (to so revolucionarji); morda je za revolucijo pravi celo Simon, ki ga Komisarjevi ljudje ubijejo. Veličina je v manjšini, pri izbranih. Pri Ruplu se položaj obrne. Zdaj je - za revolucionarje - edino vredna masa. Deset sovražnikov je le število kamenčkov, ki so prišli v stroj in ga ovirajo; kamenčke je treba odstraniti. Družba se je iz posvečene skupnosti, utemeljene na skupni žrtvi, spremenila v proizvodni proces, ki ga ni dovoljeno motiti¹⁹⁹.

Razlika je tudi med Kozakovim in Ruplovim pojmovanjem zažiganja, kurjenja, gorenja; to je razlika med dvema desetletjema. Pri Ruplu medvojni fašisti in povojni nasilneži kurijo knjige in druge; Kozakovi liki so še vedeli, da je treba kuriti s sabo. (Serres - glej knjigo *Prevajanje*, 1976, bi to razložil kot Kozakovo pripadnost devetnajstemu stoletju, svetu premoga, parnega stroja, energije kot toplote, revolucionarne ideologije kot žara, ki pripada določenemu načinu tehnike, medtem ko je Rupel že bliže elektronskim strojem, viziji sveta, ki ne izhaja iz predstave kotla in polen, ampak upravljanja z znaki, s šiframi²⁰⁰, to je z besedami).

Je pa že pri Kozaku očitna fizikalizacija sveta; krščanska oseba je že komaj navzoča (bistvena je za Smoletovo Antigono). Kar očita Žlajpa Jobu, je naravnost iz njegovega lastnega sveta: »Se spominjaš laboratorija v Groningenu? Se spominjaš poskusov, ki ste jih opravljali tam? Se spominjaš, kako ste rezali vratove na poskusni postaji? Tukaj ste prerezali glavno žilo in vstavili srebrno cevko. Človeka ste potopili v ledeno vodo in mu merili pritisk ...« Žlajpa se ne zaveda, da dela pravkar natančno to z Jobom; Job mu je poskusna žival, le ideološki razlog, s katerim pojasnjuje neidealnost socialnih razmer. Job ni več človek, ampak sredstvo.

A če je celo pozitivni stalinistični človek le proizvodno sredstvo, delovna sila (delovna žival: »Še nikoli ni človek navozil toliko samokolnic na uro, toliko

kubikov zemlje izkopal« - najvišje kvalifikacije delovnega ljudstva so tiste njegove zmožnosti, ki jih veliko učinkoviteje nadomesti stroj; kampučijska ultrastalinistična revolucija je vse stroje razbila, da ne bi mogli nadomestiti človeka in da bi postali vsi ljudje zares enaki v svoji osnovni zamenljivosti kot delovna - seveda suženjska - sila; podobno ideologijo oznanja Ingoličeva drama **Likof** ali Torkarjev **Gospod Ponikvar**), potem je negativni, Job, prav tako materialno, čeprav ne proizvodno sredstvo. (Filozofsko analizo tega je opravil Leo Scheer v knjigi **Družba brez gospodarja**, 1978). Dramatikova izjemna ironija razkrinkuje Žlajpo brez milosti. Kar Žlajpa imputira, je »srebrna cevka«. Razkosava Joba in zamenjuje dele njegove psihe z drugimi, nalašč za to pripravljenimi deli (z obtožbo sabotaže). Job postaja kaskijanska pošast, pol človek pol robot. (Pomen Deleuzovih analiz v knjigi **Tisoč ravni**, 1979.)

Kozakov Komisar - ki je prav tako glavni zasliševalec - je še načelen, privatno pošten; tudi Minskij (**Dialogi**) deluje iz neke sprevržene načelnosti. Ruplov Žlajpa dvajset let pozneje odkriva tisto v prejšnjem času (v letu 1947), česar Kozak ni videl ali ni želel videti ali mu ni bilo dovolj pomembno: privatno pokvarjenost, ki se skriva izza fanatizma. Žlajpa oblega Milico, Jobovo dekle. Pri tem pristaja na igro, ki jo z Milico igra politika. Ker se Milica noče odpovedati Jobu (ta še ni obsojen, torej še ne kriv) in ker v nji deluje evropska solidarnost s sočlovekom, je treba dekle streti, četudi je poštena (bivša) partizanka. Milica: »Na okraju so mi rekli, da me ne rabijo več. In naj si poiščem kaj drugega. Kaj naj si poiščem? Še nakaznic za hrano nisem več dobila.«

Sistem je ravno v tem totalitarren, da tisti, ki je osumljen, ne more več preživeti, če se ne vda. Mreža terorja in nadzora je tako tesna, da nihče ne more skozi, ne da bi to dovolila oblast. Totalitarizem ni le nasilje višjih, novega razreda nad ljudstvom, ampak samonasilje ljudstva nad samim sabo, je populistično gibanje, spremenjeno v gibanje vohunjenja, ovajanja, onemogočanja, dušenja²⁰¹. Za svobodno kritično osebnost ni nikjer prostora. Tudi privatnost je le dovoljena in jo je mogoče ukiniti, brž ko se to oblasti zazdi potrebno. (Šele v neostalinizmu se privatnost avtonomizira.)

Milica je pred steno; njena rešitev pa je odvisna od Žlajpe. Na okraju so ji to direktno povedali. A Žlajpe tega ni sram; narobe, čaka, kdaj mu bo padla v naročje kot zrela hruška. Pusti jo, da se polagoma medí. Obnaša se kot njen zaščitnik, recimo: »(vstane, objame Milico okrog ramen) Daj no, daj, ne bodi no taka mamina hčerkica ... Saj imaš streho nad glavo, za nakaznice se bom pa jaz pobrigal.« Žlajpa je obenem Jobov in Miličin zaščitnik in njun rabelj²⁰²: vse jima je, totalitarna totaliteta. Mimo nadrejenega - in zanju določenega (a vsakdo ima svojega višjega določenega) - nihče ne more, absolutno je odvisen od njega.

Na drugi strani pa sta Žlajpa - in oblast - odvisna od Joba, dokler se ta upira in noče priznati nečesa, česar ni kriv. Rupel tu lepo kaže odvisnost totalitaristov od lastne izmišljije, ki se jim začinja upirati, če se poveže z Evropejcem, z nekom, ki nekaj da na kritično moralno avtonomijo. Šele z Jobovim zlomom odpade sistemu evropski kontekst ali dopolnilo in se do kraja stalinizira. Jobovo priznanje je potrditev izmišljije za resnično; ves svet se fantazmagorizira²⁰³. Zato slovenska družba ni do kraja totalitarna, dokler so v nji Antigone, Simoni, Toneti²⁰⁴.

Sredina drugega dejanja kaže težave, ker Job noče podpisati²⁰⁵, ker ne razume potrebe po izsiljevanju podpisa; ker ne pristane na iredalizacijo sveta. Žlajpa vpliva na Milico, da bi ona vplivala na Joba: »Tiste papirje mora

podpisati, to je vse. Drugo je samo formalnost ... Mednarodna situacija je strahotno zapletena ... Blazni napori so potrebni ... žrtve so potrebne ... Job tega ne razume.« Žlajpa sploh ne vidi Joba kot živo konkretno človeško bitje, ki trpi. Ne briga ga, kaj so bo z njim zgodilo. Izgubil je posluš za sočloveka, vsakdo mu je le kolesce v stroju. Dogaja se radikalna dehumanizacija in reifikacija človeka in to v sistemu, ki je zmagal v imenu radikalnega humanizma in človekove svobode. Zdaj človek ni nič več in situacija vse (stalinistična filozofija, ki sega do Althusserja). Žlajpa: »Če je pa taka situacija! Ne smemo si dovoliti niti ene napake. To bi mu ti lahko povedala, kadar boš šla k njemu.« Država in njen interes sta postala vse, oseba nič. (Glej analize te plati države v Glucksmannovi knjigi **Misleči gospodarji**, v knjigah Henry-Lévyja **Barbarstvo s človeškim obrazom** in **Božji testament**, 1980.) Radikalni etatizem, v katerem je sleherna privatnost vključena v državni interes. Žlajpa želi spati z Milico, a tega ne počne zunaj državnosti; Milico podkupuje in zapeljuje po naročilu, po državni koristi. (»Potegne denarnico. Ti dam nekaj denarja, če ga rabiš.)

Vsaka dobrota je v totalitarizmu igrana. Dobrota ni več ne ideja po sebi, ne človekovo nagnjenje do konkretnega bližnjika, zavest o solidarni usodi vseh trpečih bitij, poistovetenje z nekom, ki je na slabšem od mene. Osnovno merilo vsega je interes. (Tudi pozneje, v naslednjem obdobju, ko je priznan pluralizem, gre le za pluralizem interesov, ne vizij, sanj, misli, izrazov oseb.) Zaenkrat je to šele interes države; posameznik je pred njim neobstoje; če se mu upira, je to zlo, ker je država najvišja vrednota. Ko Žlajpa povabi Joba iz samice, kjer nekaj mescev ni ugledal svetlobe, v jedilnico zapora in mu postreže z jedačo in pijačo, ne naredi tega iz nagnjenja do bližnjika (kar je osnovno nagnjenje recimo v Majcnovih **Materah**), ne zato, da bi mu olajšal zapor, ampak narobe: da bi ga s šokom in korupcijo omehčal. Zaigra neposrednost, toplino, razumevanje, da bi se splazil v Jobovo srce in ga odznotraj razstrelil. Vsakršen intimen neposreden odnos med dvema je v stalinizmu zaslepljujoča igra interesov. - Se je odtod skotil kasnejši slovenski funkcionalizem, ki ga je tako srdito napadel že Strniša v **Samorogu**?

Interes je resnica, človeško čustvo laž. Berimo Rupla: »Eden od stražarjev odvzame Jobu okove, drugi servira veliko srebrno ploščo pojedine, ribe, krompir s peteršiljem, odpira buteljko vina.« Ob tem se Žlajpa Jobu opravičuje, da so ga po pomoti zaprli v samico, v vlogo, hinavči: »Menda se nisi prehladil«; dobrika se kot lisica: »Rad bi se ti na kak način odkupil ... pogovoriva se kot človeka.« Morda bi se Žlajpa celo rad pogovoril z Jobom kot človek (če je še kje kaj takšnega v njem ostalo), a se ne more, ker je preveč zgolj funkcija države oz. policije. Drama **Job** kritizira ravno to identifikacijo in - v imenu evropske avtonomije - protestira zoper njo kot zoper nečloveško, zločinsko, nedopustno²⁰⁶.

Žlajpa menja taktiko; a tudi ta nova je enako (ne)resnična kot prejšnje, ker izvira iz interesa in ne iz težnje po resnici. Zdaj je še nevarnejša, ker odkrito izpove državni interes, vendar ga veže z idejo revolucije, ki da je še zmerom v bistvu te - nove, ljudske, naše, prave - države. (Tudi ta prizor je delan po naravi.) Žlajpa Jobu: »Ti si tukaj po direktivi ... Eni delajo na polju, drugi imajo puške, tretji so v ...« zaporu. Job: »Neke sorte služba? ... Torej gre za nekakšne višje koristi?« Žlajpin maneuver je tem bolj strašen, ker je zelo resničen. Tisti, ki delajo na polju in ki imajo puške (zveza delavcev, kmetov in

vojakov), dejansko niso nič bolj svobodni od zapornikov, enako so uporabljani (in s stališča evropske pameti zlorabljeni). Tako na slabem so, da niti ne zveni kot cinizem, ko pravi Žlajpa Jobu: »Misliš, da zunaj tako dobro jedo? Marsikdo bi se pustil zapreti za takšnole večerjo. (se smeje)²⁰⁷.«

Vsi podaniki države so njena sredstva; z njimi dosega svoj cilj. Njen cilj pa je čim bolj totalitarno izvajanje vojaške logike v vseh sferah življenja; direktiva je le drugo ime za ukaz, za povelje. Stalinišča država se ne more prilagoditi mirnim razmeram. Še naprej se počuti ogroženo. Mora reproducirati militarizem, ker je to edino, kar njena elita zna. Žlajpa to prizna: »Kaj naj storim jaz? Jaz poslušam ukaze.«

Job svojega zapora ne razume, saj je svoj levo meščanski kriticizem skrival, ga - se - zatiral, poskušal biti enako zvest kot Žlajpa. Prav odtod izvira njegov najhujši obup: »Komu je to« - da je zaprt - »potrebno? Vse sem delal po nalogu partije, vse.« Oba z Žlajpo sta bila zvesta izvrševavca, le da enega potrebuje ta država kot policaja, drugega kot jetnika. Z vidika državno vojnega interesa sploh ni nobene težave in nesmisla; gre le za razdelitev nujnih nalog. Kdor je do kraja privržen državi in jo ljubi, bo z enakim navdušenjem sprejel vlogo žrtve kot vlogo zasliševavca; dejanski gospodar ni nihče²⁰⁸.

Kjer se konča resnica, utemeljena na grškem državljanu polisa in krščanski osebi, se začne fizikalizacija človeka. Žlajpa dopusti, da je Job celo subjektivno nedolžen, »pa si sovražnik objektivno!« Totalitarizem temelji na postavki, da je subjektivnost le odsev objektivnosti, da nima lastne avtonomije, objektivnost pa določa zgodovina, to je tisti, ki so v skladu z zgodovino, se pravi v skladu s tistim, kar so sami razglasili za zgodovino. Pri tem ne opazijo, da so s tem postavili sebe - svojo grupo, svojo stranko, svojo vojsko, svojo državo - za kriterij zgodovine: za historični subjekt, ki dejansko določa naravo objektivnosti in objektov (vseh drugih ljudi). Karizmatični subjekt se ima za izvirno objektivnega, le za subjektivno pomoč zgodovini v razredni dobi, ko še ni absolutne skladnosti med objektom in subjektom; je še čas protislovja, težav, zmede -, ko se zgodovina še ni uravnala, prav usmerila (v skladu s samo sabo, s svojim zakonom).

Ko je zgodovina - z revolucijo in po nji - prav usmerjena, so subjekti odveč. Voditelji revolucije postanejo zgodovina kot taka, v tem pomenu posvečeni, bogovi. (Kult osebnosti.) Kdor jim nasprotuje, nasprotuje kozmosu in je slabši od kraljemorivca; je bogomorivec. Seveda ideologi tega postopka ne upoštevajo, da je zgodovina v tej dobi le simulirana; da je tako rekoč simulirana tudi objektiviteta kot taka. Dejansko je vsa objektiviteta le sredstvo za samopotrjevanje kaligulovskega subjekta. Simulirana sveta država (utemeljena na izsiljenem mitu) zahteva od svojih podanikov, da se sami v sebi in zanjo destruirajo, podobno (a simulirano), kot je to zahtevala azteška država od vsakoletnih žrtev v slavo sončnemu bogu. (Odtod izvira avtodestrukcija kot literarna ideologija Zajčeve in Kozakove generacije. Ta literatura je imenovala, kar je bilo odločilno v socialno politični realiteti.) Zato Žlajpa mirno svetuje Jobu: »Tovariši pričakujejo od tebe priznanje ... Pravo komunistično priznanje. Samokritiko.« Samokritika je lepo ime za avtodestrukcijo, za odpoved osebe sami sebi. »Tvoje priznanje bi bilo izredno dobrodošlo. Bilo bi ... revolucionarno dejanje!« Avtodafe²⁰⁹.

Enako kot gre Job nasproti svojemu avtodafeju (podpisu), gre tudi Žlajpa svojemu (moralnemu zlomu). Sitem ravna z obema enako; vprašanje je, kdo je

tu nesrečnejši, bolj usmiljenja vreden. Krščanski ostanek v Žlajpi njegovo vest tako razkraja, da čedalje huje pije in propada²¹⁰. Zdaj že priznava: »O, saj imam malo slabe vesti.« A se ji ne vda; ne prekine s svojim zločinstvom. Vest le vtaplja v alkoholu in v še bolj bednih barabijah. Milico, ki je bila že dolgo brez moškega - Žlajpa na to računa -, »prime okrog pasu«, ji prigovarja, naj se mu vda. Da je zvesta Jobu - poštena v krščanskem in evropskem pomenu besede - kvalificira kot: »Ne bodi tako malomeščanska«. In: »Čakaj, če boš pridna, bom pomagal Gorazdu ... kakor hočeš.«

Tudi v teh besedah je močen del resnice. S stalinističnega vidika je boj zoper malomeščanstvo boj zoper zvestobo sočloveku kot osebi in sebi kot osebi. Edina poštenost, ki velja, je zvestoba državi, voditelju, povelju. Rupel nije bistvo: kaže na prave socialno psihološke vzroke družbene razveze, ki je postajala kmalu po opisanih dogodkih vse očitnejša, saj je ni več nasilo prikrivala stalinistična ideologija, strah pred represalijami, lažni videz ljudi kot vojakov. To družbeno razvezo že zelo jasno poimenuje Smole - od **Koromandije** do **Antigone**. Godi se že v 50. letih kot termidorski začetek privatnega bogatenja, trošenja, uživanja, spolno npravne razpuščenosti. Žlajpin in Miličin spolni akt - ali vsaj priprava zanj - je uvod v ta svet, ki ga pozneje razvija Rudolf v **Xerxesu** ali v **Debelih sanjah**, Partljič v **Ščukah**, Lužan v **Sreči neposrednih proizvajavcev**, Wudler v **Oskarju, ki prihaja** itn.

Najgloblja točka tragične ironije je prizor med Jobom in Žlajpo, v katerem Job ne le da priznava, da je gestapovec, ampak o tem prepričuje Žlajpo, ki se igra z njim in se dela, kot da v Jobovo izdajavstvo ne verjame. Job je postal aktiven borec zoper samega sebe in evropsko resnico²¹¹. Naučeno, a strastno - z odporom do sebe, do sveta, do ljudi - imenuje druge, enako nedolžne, za gestapovce; s tem šele postane dejanski izdajavec in moralna ruina.

Žlajpa in sistem sta dosegla svoje: krščanska Evropa je spet za korak umaknjena. Žlajpa je Joba naučil kot papagaja, da ponavlja, kar so sestavili na policiji²¹²; ponavljati mora - spet duh vojaškega drila - tako dolgo, da ne bo pred sodiščem mogoča pomota.

Ko je tako zničena Jobova oseba, lahko družba preide v tretje dejanje, v neostalinizem, v privatizem; totalitarizem vojaškega tipa ni več potreben, saj ni več - predvojnih - oseb, ki bi se bile zmožne upirati. Zdaj velja med privatniki dogovor interesov²¹³. Interes se ne upira drugemu interesu moralno, ampak le fizikalno. Interesi se izražajo v igri interesov (nastanek ludizma). Simulirana sveta igra sveta (stalinizem) se umika igri koristi, izraženi skoz besede, ki same sebe ironizirajo v spoznanju, da so interesi primerni le za parodijo. Besede in stvari se ne pokrivajo več. Besede so kar koli²¹⁴. Zato dramatiku ne ostane nič drugega, kot da se jim - z besedami - posmehuje.

Drugo dejanje se konča in tretje - z njim pa naša sodobnost - uvede z uradnim stališčem, posredovanim po radiu: Nasproti zlomu svetu stoji naš svet, to je »svet, ki ga v resnici lahko imenujemo svet novih idej, nove družbene strukture, novih odnosov človeka do človeka, novega poleta dela kot edinega sredstva za velike cilje, svet delovnih, miroljubnih ljudi.«

Pričujoča analiza²¹⁵ je razčlenjevala ta svet, zgledno podan v Ruplovi drami **Job**.

OPOMBE k razpravi o **JOB**U

1. Razprava o Ruplovem **Jobu** je deloma že izšla: v Gledlistu LjDrame: strani 12-15. Rupel me je naprosil, naj napišem esejček za Gledlist ob krstni uprizoritvi **Joba**, 1982; prošnji sem rad ustregel, a napisal mnogo več od tega, kolikor je bila mojega teksta pripravljena objaviti Drama SNG. Tekst **Je res, kar je res?** torej v celoti še ni bil objavljen. Ta naslov razprave je kasnejši; v Gledlistu ima - odlomek - naslov: **Job danes**.

Z analizo **Joba** sem nadaljeval niz razprav o sodobni SLPoldramatiki; a kar sem na to temo pisal v 70-letih, je bilo vse za predal, leta so bila svinčena, nobenega zadevnega teksta ne bi mogel nikjer objaviti. Leta 82 pa se je začela SDb že spreminjati; to spremembo je uvedel v nemajhni meri Dia med mano in Ribičičem; svoj tekst bom komentiran ponatisnil v kaki prihodnji knjigi na liniji **Pohoda in poloma zgodovine (PoPo)**. Sledilo je še precej analognih tekstov, tudi te bom objavil v naslednjih knjigah Pniza o sodobni politični slovenski dramatiki (**SodPolSD**). Nekateri od teh, ki jih objavljam v **PoPo**, so bili deloma že objavljeni v Razrevijah, v NoRi, v Gledlistih, v Borcu. Mnoge razprave na temo SodPolSD pa sem dal v **RSD**, a na Raznačine, tudi le zgolj tipkopišne, recimo o Goljevščkove **Zelena je moja dolina, Srečna draga vas domača**, o PetanoviD, **Votli cekini** itn., o PartljičeviD, **Moj ata, socialistični kulak**, o Poniževi itn.

Če kdaj, sem deloval-mislil Polno v prvi polovici 80-let. Tedaj me je ta tip pisanja privlačeval, ker je bil opozicijski, do vladajoče DžPole Kriten. Kritpoante ohranjam še do danes, a na Dgč način. V 80-letih sem se boril za določene ideje in stvarnost, zdaj le Kritkomentiram. Na svoje zadevne razprave iz 80-let sem ponosen. Razpravo o **Jobu** sem dal tedaj brati tudi VeRusu; odvrnil mi je - zapisal -, da je ta analiza najboljša o SDbi 80-let; zajema to Dbo v globino in podaja celoto. Kompliment sem sprejel z zadoščenjem, prihajal je od Polneodvisnega sociologa; in to že v prvi polovici 80-let.

2. Takrat je bil Rup(el) še nasprotnik dvora, zdaj je član dvora. Je bil Krit le do Ptjdvora? Tempora mutantur et nos mutamur in illis. Rup je postal po 91 Tip tranzicijski buržuj.

3. (Pvt opomba. Boli me v De in Leramenu, srce protestira. Zdravnik v Šmarjeških toplicah, iz katerih sem se vrnil zadnjega januarja, mi je dejal, da

moje srce ne bo dobro vsaj do poletja ne; šele tedaj bom zmožen - upam - za drugo operacijo kolka. Zdaj bi moral počivati. A ne ubogam. V dveh dneh, kar sem doma, sem pregledal 3 knjige, katerih I. Šp nama je poslala Ajda (**Antika** in **Nekrolog 1** in **2**); tudi natipkal manjkajoče strani. Ne bom se spremenil v Vepacienta-bolnika. Delal - pisal itn. - bom kot prej. Če namerava srce odpovedati, naj. Jaz ne bi rad odpovedal; jaz, tj. moj duh, moja Etvolja. Vstani in bori se!) - (KasO, 4. maja 2007, ko pripravljam **Opombe** za tisk, pri svoji izjavi vztrajam.)

4. To témo načjenja-podaja že Priž v **Aferi** in **Dia**, liki Krstna, Minskega, Haymanna. Rup vzpostavlja novo stopnjo te linije. Priž kaže, kako so postajali knjižni molji, Profi, Intel(ektual)ci LRevarji. Rup kaže nadaljevanje procesa: kako LRevarji - razočarani, potolčeni - znova postajajo Intelci, a ne več iskavci Rese, ampak funkcionalisti, uradniki. Vse postaja - v 70-letih - instrumentalizacija. Rup se sam začne kmalu vnemati za nov cilj oz. angažirati za nov boj (za SND), a ta SND je po bistvu - Stri - instrumentalna, saj ni le Polpluralizem kot visoka Vrta-ideja, ampak obenem - kot hitro nastajajoča PMLD - že manipulacija-pragmatizem kot takšna. Boj - vojna za Sljo kot SAKO - traja nekaj dni, nato jo brž nadomesti strankarska tekma. Rup jo analizira in predstavi že v Kodi **Kar je res, je res**, čeprav v drami še ne gre za stranke eksplicite. A duh drame-stvarnosti je strankarski, instrumentalen, AbsRltz. Rup je bil močen, izviren, inovator. Danes je le še Džuradnik, seveda visok, najvišji, verjetno tudi sposoben. A z mojega vidika je ta Rupov proces regres. Tako izgubljam prijatelja.

5. V začetku 80-let, ko sem pisal pričujočo »opeko«, sem bil še nejasen. Na eni strani sem sam seznanil STH par s Svetim, s SŽ itn., črpal sem iz Kotta, Fraserja, najprej je vse to študirala Ala za svoj doktorat. St, SŽ itn. so mi bile Vrte že od malega; NDM. A od srede 60-let naprej sem ugotavljal, da nastaja Dgč svet, PMLD, Dv arhemodel (reizem, ludizem ...). V začetku 80-let sem bil razpet med Etvoljo po boju-vojni za uveljavitev LD in SNDb kot SAKO (vrh tega je v SND) in vsebino LDbe, ki je postajala PMLD, s tem pa ni bila več mogoča kot St, SŽ, RPPvojna. Leta 86 sem se odločil za odpravo St-SŽ, zato sem se z norovci razšel, tudi z Ruplom, ki pa ni več pisal dram; St-SŽ drže ni mogel dramatizirati. PMLD je moral Prikr, dokler ni bila izbojevana SND. V precepu te dileme se nahajajo Rup, Janša, Graf, STH itn. še danes.

6. To je PMLD.

7. Tako mislim še danes, četr Stola po zapisani sodbi.

8. Drži. A zato vendar nočem vračati Tradsveta - sveta izpred PMLDbe, sveta klanja-vojne. (O tem govorim tudi v obsežni analizi Dinetove drame **Igra za igro**; naslov razprave **Ne gnili mir ne klavska vojna** jasno poda moje stališče; glej **RSD** knjigo **Antika**.) Zato je moja konsekvence bridka: TS - PMLD - je napačen, nič(es) itn., IdČI v njem je ponesrečen. Vendar: čakati je treba na genetsko spremembo, ki bo biološko omogočala sprejemanje - čutenje - Dti, ravnanje z LdDr. Čakam mar le na **Godota**, sem le Lucky ali Vladimir? Po moji čudi ni ne St ne Idprofano; ampak Dt, ki je ni. MBP ostajajo pri St, ali celo

zgolj pri instrumentalizmu PMLD oz. pri SND. Osebnostno in duhovno šibka DaSDeca.

9. Odkrivam Reso: da je v PMLD najvišja Vrta (paradoks, Ira) ravno Ž, ki ga je v PMLDbi najmanj; zreducirano je zgolj na Sek in tekmo med pohlepi. DaSIVitz se je dal vizirati že 82. Na osnovi lucidnega Rupla sem točno napovedal Sisko Prih.

10. Paradoks.

11. Kdo ni popustil? Cene Logar? Menda se je pred So vrnil h Kršu in h KČi (nepreverjen podatek). MOč je popustil, čeprav je želel ostati zunaj Ideole, le v čistem Klaszgodovinopisju. Ladko Kozak je sklonil glavo; če ne glave, pa vsaj ramena. Boris Furlan? Vendar, se je Furlan res pridružil LRevi kot LRevar? Ne, le kot sopotnik. Se da reči, da nismo popustili, le o naši trojki, Priž, Dine, jaz? Čeprav smo taktizirali, a pretežno kot SAPOe. In: popustil ni Zup(an); Pirc z nihanjem.

12. To je trajna slabost Rupla kot dramatika.

13. Velja to tudi za MOča leta 30, 41, 48?

14. Kasneje sem pisal »civilnega«.

15. So delali leta 82 takšno - do Ptje tako Krit - analizo Janša, Podobnika, Cukjati, Drobnič, Tine Velikonja, Justin Stanovnik, Klinc (Stanislas Clinar), Peterle itn.? Kdo je več prispeval k realizaciji LDbе, jaz ali oni? Omenjeni so se sprožili šele kasneje, nekateri šele po letu 91. Nisem torej upravičen do najvišje Slske Džnagrade, do zatega Triglava s srebrnim morjem in ahatno zemljo? Če bo novi Preds Slje Peterle, naj upošteva ta moj zahtevek, pride naj k meni v Avber (kot je že bil 90) in mi kot prvemu obesi omenjeno lento na krvaveče srce! Pričakal ga bom s pelinom in ricinusom.

16. (!)

17. Stališče MOča do njegove Si.

18. TH ostaja pri grozi, ker ostaja pri Sti. Zame DaldČl ni v grozi, tak je v **Macbethu**, ampak v strahu-tesnobi. Ekzm in Sartre sta imela prav. Od Sartrovih **Muh** do Muckove **Predigre** in Briškega **Križa**.

19. Lingvizem, retorizem, ludizem, ki jih odkrivam že od srede 60-let ali celo že od konca 50-let, za reizem glej mojo razpravo o Šelovi noveli **Kamen**.

20. Janč(ar) je sam izvedel RR groze v retoriko: v **Zalezovanju Godota**. V **Halštatu** je hotel obnoviti grozo, a jo je le zmanipuliral v Polnamen.

21. Večina tega se vrača danes. PMLD je dejansko polkolonialna, razredna, bonvivanska (Uži). DaSljo slikajo romani Čara, Hudolina itn. Svet se vrti v krogu; glej ugotovitev Konkordata v **CanPohu**.

22. Kulster Capi je po 90-91 začel na veliko ponavljati, kar sem zapisal NTM in je izšlo; hudika, je to res in mogoče, da je ta(kšna) moja sodba izšla javno pod Ptjo? Tudi zato me nočejo brati, ti neoDecarji: ker bi morali priznati, kaj se je v začetku 80-let ne le mislilo, ampak - v Slji - tudi že objavljalo. Capi mojim podobnih presoj ni objavljaj; čuval si je rit. Dobro si jo je očeval. In njegovi z njim, rešta človečkov, veleposlaniki na dilci od sekreta. (KasO: nekam me je spet prijelo, zdravila so mi pokončala črevesje. Morebitni naslov mojih spominov: **Od čepa v riti do kahle pod ritjo ...**)

23. Razlika med Vitomilom Zupom in Janezom Hribarjem, med Javorškom (Brejcem) in Leskoškom.

24. Je mogoče zapisati hujšo - bolj Neg - sodbo?

25. Tudi ob Brešanu - njegovi drami **Hudič na filozofski fakulteti** - sem v istem času napisal analogno analizo, obsežno; izšla je v Gledlistu MGL, 1982. Naj jo objavim v pričujoči knjigi **RSD**? Naslov razprave: **Hudič se zabava**.

26. Tudi MOč. Najbolj Tragno je bilo, če so taboriščniki v taborišču obnavljali prakso lReve, torej ne bili le trpno zaprti, neaktivno nemočni v boju za osvoboditev Čloštva, ampak če so v samem taborišču likvidirali nasprotnike, Sže, vnašali vanj NOB in lRevo. Oznovska obtožnica bremeni MOča, da je kot član buchenwaldskega odbora upornih jetnikov sodeloval pri izvensodni odobritvi likvidacije 4-ih osumljencev; vojaško-teroristična veja odbora je nato sodbo izvedla. Se je MOč čutil za te likvidacije še posebej kriv? Pa Razinger, Rudi Supek itn.? Položaj: skoraj nič moči in vendar biti kriv. To je Tork(arj)eva dilema: BKK, biti brez krivde kriv. More lđčl preživeti brez krivde?

27. **Prz** je sicer postNOBD, napisana PoV, vendar je bil njen avtor interniranec v Nemtaboriščih. SD, ki bi jo napisal zapornik v taborišču, ne poznam; bi jo bilo sploh mogoče napisati? Bi bilo treba izpeljati tenkočutno, a bistveno (raz)ločevanje med PriNOBD in PritaboriščnoD? Čeprav je bil Potrč kaznjenev v Mathausnu, o tem drame ni napisal. Tudi Mrzel ne, bil je v Dachau. Celo Tork je zmoget le dramo iz ljetnišnice tik pred koncem vojne; opisoval ni taboriščnikov, ampak zapornike, kakršni so bili MV-II tudi Tomšičeva, Marinko itn. To je bilo zaželeno, recimo Herzadržanje v zaporu, glej Božičevo **Tomšičevo smrt**.

28. Razen že v omenjenem primeru MOča. MOč je vnašal v taborišče lR, Ptja pa je PoV napadala taboriščnike kot sodelavce okupatorja, tudi MOča. Zamotan položaj. MOč se je čutil kriv in je bil obtoževan - zasliševan - kot kriv zaradi svoje lRevarske dejavnosti v Buchenwaldu, a tudi zaradi očitane mu gestapovske. Od te slednje so bili po Ptj-Dž liniji navsezadnje - v 70-letih - oproščeni vsi, razen MOča; posebna lrusoda. Je bil torej MOč edini Prigestapovev in sodelavec okupatorja v taboriščih? Niti Diehl, ne Oswald itn.? Je znana obdolžnica, da je pomagal likvidirati Sže Partije, le v njegovem primeru, ker je objavljena - s pomočjo ffilipiča in Dornikove? Je res potegnili breme sveta na svoje rame predvsem MOč? Ni mogoče, da se ne bi jaz vsaj

deloma ldn z njim. Pišem **RSD**, da bi se odkupil? Sem se vnel med prvimi za PM tudi zato, ker je obljubljala odpravo GhKe kot odločilnega pojma-merila?

29. Mrak je to držo RR v prednost, deloma ali vsaj po eni strani sem mu sledil. Scela? Od 82 do danes se je moje védenje o taboriščništvu, OZNI in MOču poglobilo, dobil sem nove podatke, se še bolj zapletel v usodno kruto igro, ki me stiska odspred in odzad, od očeta in od sina (Hanža), tudi - po svoje - od brata. Komaj še diham.

30. K-da bi to sami hoteli. Ptja ne dopušča usode. Svet - pomen - je razdeljen na dvoje nasprotij: Etvolja in Vojmoč, ki obvladata svet in Zgo, na eni strani in popustitev pred Sži in usodo na drugi strani. Usoda je zlo, je Neg, je sila zoper RPP. Tudi zato Komsti niso - v jedru - marali ne Prežiha ne njegove Lite: vse preveč usodnosti je v nji, bolezni, staranja, umiranja od nemoči. Tudi v Mišku je bilo precej tega, a se je Miško kot gibčnež PoV znašel, zidal naprej na Vitzu, nemoč pa RR v dobroto, ki je po 55 - v dobi SeH - postala potrební-zaželeni dodatek Ptjagresivnosti: **Nekoč bo lepše**, lepota kot sanja, ki je pri Psku Pvtremočna, ko pa postane volja mase - SAKOe -, se RR v zmagovitost. Pravkar sem znova prebral **Samorastnike** in **Pesem ceste**. (KasO: in Čarovo **V okvari**; na nivoju jima odgovarja, s PriAnsvetom.)

31. Je in ni takšna zmaga. Boljši je Sm, kot pasti Nemcem v roke in jim v teku mučenja kaj izdati; aktiven boj - LR - pa to ni. Dim Rup se je 82 nahajal v sredini, kasneje ga je neslo vse bolj v Deco. Sredina je Dbeno nemočna, Deca vlada (v imenu sredine).

32. Job in žena PV nista iz iste zgodbe kot LRevar Vladimir Martelanc, ki ne hodi v tujino - iz Julijske krajine - uživati na potovanjih, kot Meš, ampak je ali izgnan iz lte, ali sam begunec, ilegalni profesionalni LRevar; njegovo usodo je istega leta dramatiziral sam Rup v drami **Pošljite za naslovníkom** (82). Martelanca drži usoda v krempljih, v stiski, s prepovedjo izkrcanja v Le Havru in Leningradu. (KasO: Pril Ravel Kodrič mi sporoča, da namerava izdati - komentirano - Martelančevo **Zbrano delo**; v njem tudi Martelančeva pisma MOču iz 20-let.) Prav tega Rup noče. Odtod njegov Polaktivizem; za vsako ceno se prebiti skoz, na vrh. To željo imajo tudi Kranjčevi in Prežihovi junaki, a jih prej, ko jo dosežejo, vzame smrt, neuspeh. Rupu pa se posreči: postane minister; neha pisati lito. Lita mu je bila le nadomestek za Polakcijo. Zdaj piše Polžurknjige-članke. - V leta 1984 objavljeni **Prepovedani igri** celoto organizira okrog Kocbekove drame kot nadomestnega Polakta, okrog prepovedi tiskanja-igranja te drame. Umet je tu podrejena Poli. Pri Prižu ne. **Dia, Kong(res)** itn. so predvsem analize sveta, Dbe, Čla; šele v drugi vrsti Pol-Db kot cilj. Zato Priž ni - in ne bi - mogel postati po 90 Polik, kot ni Dine. Rup pa je na to komaj čakal. Prav tako tudi Capi. (Caprl.)

33. Raje bi dejal: Ruplova žena Marjetica, ki je kot Mistrova žena kasneje bogato kompenzirala svoje nezajezljive želje.

34. To je Tip Dapogovor, iz leta 2007; Rup ga je odkrival že v 70-letih kot govor rdeče Brže, med katero je bila Marjetica doma.

35. EstUž. Napoved Heda, ki pa je bil PV še kultiviran.

36. V - edini svoji PoV napisani - drami (**Veseli večer točaja bogov**), 66, €S sem jo analiziral v **ASD**, naredi Golouh zadevo Inf; zanimivo.

37. Obe moji sodbi še zmerom držita, vsaj zame.

38. Ta celotna trditev o konstruktivizmu Rese mi ni bila znana že 82, ampak vsaj že 15 let prej. Danes je ta ugotovitev splošno reklo, samoumevnost v konverzaciji; nekoč ni bilo tako. Rltz, ludizem itn. je bilo treba uveljaviti - zoper Ptjo in njen naivni monizem, naiven v teoriji, v praksi pa se ga je držal RadRltz, pragmatizem. Res je, kar nam koristi, tako je funkcionirala Partija. Sam sem bil leta - vse Ž - razpet med obe »Resi«: med Rltz in Absvero v Dt. Kje sem? Nikjer in povsod. Je to sploh kakšno stališče? A če stališča nimam - ne morem določiti -, zakaj (čemú?) sploh pišem?

39. Ko je Ptja (Ribičič) v začetku 80-let spoznala, da je tako, je začela s popuščanjem terorja. Če ni nič res (le: **Kar je res, je res**, kaj pa je res, ni mogoče ugotoviti), lahko vsi (skoraj) vse govoré. Beseda da le besedo in ne Revo. Torej: nastopil je čas za geslo: S knjigo nad knjigo! Rup kaže v **Jobu**, kako je do te točke prišlo: od PV prek MV-II in terorja do PMLD. Od zločinske Rese do umnega videza.

40. V tem razlogu tiči »neodoljiva« Fasca, ki očaruje DaNeolecarje na Slskem: vrniti se h krvi, a na osnovi ČIP-RPP in zoper vojno. Leseno železo. Ne gre skupaj. Infantilizem. Groteska. To trdim že leta. V Slji je danes zmogel moriti le Plut; odkar je naredil Sm, je kot PV Tone Hace: AnHer. Kdaj se bo oglasil njegov brat Matevž PlutoHace, politikomisar divizije narkomafije? Bin Ladnov opolnomočenec? Kdaj bo napisal o njem roman moj prijatelj Bogdan Novak?

41. A usrani Slci - mladeniči in mladenke - si niti tega ne upajo; znova smo postali Slomškov rod, le da nismo ponižni, ampak zviti.

42. Rešitev postane Nacobrambna vojna, a le zato, ker traja tako malo časa. Če bi trajala 10 let, kot v ostali Jugi, bi zapadli tudi Slci regresu vrnitve med Tatara in Hune. Od konca 18-Stola spremlja Slce neznanska sreča; kmalu bo konec srečnega obdobja. Za prvo obdobje so Tip Lin(hart) oz. **Matiček** in Bor (Mihol, **Razci**), za naslednjega bo MOč. Preš je kljub svoji poraženosti zmagal; MOč v nobenem pogledu ne bo, in ne Mrzel! Borut Pahor dviguje zastavo in kriči: Za mano v vrh Evre! Jaz vidim prej Dgč Reso: Slsko vrnitev v čas **ŠkofPasa**. Ali pa podenj: na podn, v Jankovičevo **Pesem od pijanega** ...

43. Danes imam Dgč stališče: pričakovanje nastopa Dti, genetskih sprememb Čla, Nast povsem drugega Čla, DrČla. A čakanje bo dolgo. Le v praznini nič se bo dalo »prevedriti« prepadno obdobje morda stotisočev let. Bo Čloštvo ta čas le ponavljalo, kar že ve? Zavest, da ne more nič razen čakati na odrešenje, analogno kot so čakali prvi Kani? Le da so oni čakali s prvo - vsebinsko nabito - vero, jaz s prazno. Morda pa je tudi zgodba o njih potvorba in so bili enako praznih rok kot jaz danes; da so le kasnejši

regresivci muko prvih Kanov RR v srečo. Zg je niz laži in potvorb. Čakam BDra, ne kot Mesije, ne kot vzetje ljudi v nebesa, ampak kot dogodek, ki bo ljudem spremenil TemStro. Dogodek bo lahko trajal dolgo, bil dogajanje, ki ga v glavnem topoumni ne bodo niti razumeli niti čutili. Jaz ga že čutim in razumem. A kdo je pripravljen čakati v praznem kot jaz? Muck? Dovjak? Briški?

44. To je znal MOč - v 20-letih.

45. Tak je bil MOč v 20-letih. V 30-ih pa se je umaknil, zaprl, zavrl, čutil GhKo. Težnja po prvenstvu in GhK sta se - ga - blokirali. Naslednjega skoraj pol Stola je bil nesrečna Os. Ko sem pisal o Jobu, sem tudi o MOču. Sem se tedaj tega zavedal?

46. MOč je od leta 30 naprej živel kot senca nekdanjega DušanaK.

47. To pa je Ruplov problem in problem njegove Gene, rojene tik PoV. Nenehoma so poslušali o veličini svojih očetov, tudi Ruplov oče Karlo je bil v Prtih; videli pa njihovega Herza niso, niti Pričutili. Jaz sem ga še čutil-videl pa Priž in Dine. Priž je zato mogel oblikovati figure kot Simona, Komisarja, Cheja, za Rupla so bili Prti le še pajaci oz. goljufiva PM rdeča Brža. Enako za Fileta. Kaj šele za mlajše. Kako naj Briški in Dovjak slikata Prte? Sta pa dobila spet posluš za Jobe, za trpine, medtem ko so za Rupla-Fileta ljudje le pierroti. Vsako Trp jim je pajacerija. Pravkar sem 5 tednov preležal v bolnišnici, a besede Trp nisem slišal, ne od zdravnikov ne od bolniških sester, niti od bolnikov; tudi ti se ne gledajo več skoz Trp. Le skoz Vrto zdravja, ozdravljenja, Ža.

48. Ne da Rup ne bi hotel podati Trpa; ne zmore ga. Job je siva senca Trpa. PM (Dv) kot PM Trpa ne more čutiti, misliti, dojeti. Gre za novo obliko Trpa, ki se samo nima več za Trp. KlasTrp odrešuje, PMTrp pa je le kazen, ki se je pajaci niti ne zavedajo. Je sivi svet, v katerem skušajo lobanje svojo goloto čustev Prikr z ličilom (make up); a ne gre. V podajanju tega je bil sijajen že Ensor, kot režiser ga je dobro obnovil Zlatar-frey, glej njegovo **Gogo**. Zlatar prenaša muko PervČla, za Rupla niti PervOsi ni, le plakati. Tudi DaSlPola je plakat.

49. To je komunistom in LumRevarjem. Leta 41 je bilo težko biti KulKomst. KulRevar je bil Koc(bek), a ni bil Komst. KulKomsta v vrhu Ptje sta se pojavila šele PV: Jože Potrč iz ujetništva in Regent iz Moskve. Vilfan je igral zaslužneža, čigar kultiviranost je Ptji koristila, da je lahko izvajal ustrezne naloge (JugoDžavnega tožilca ipd.). Enako France Hočevnar. Pravi Komst je bil Kidrič, ki je v sebi združeval LumJaneza (Hribarja) in KulPrta Vilfana. Zato je bil od vseh najbolj uspešen. Maska, ki pa je vendarle (raz)ločila - 90-91 - Sljo od ostale Juge. Tudjman je bil le navidez Kulnik, Znik; dejansko je bil ldn z Mladićem; Hrti so doma iz Hercegovine in krša (ne Krša). Hrti so tregerji S(mrt)i. MinPohsubjekti. Tatiči-roparčki, ki znajo ubijati skrito, v Medjačkem kotu.

50. To je bilo bistveno, tudi za MOča. Zato je hitro odplozal! Se zatekel v pisanje Zge, tj. v zgodovinopisje, v Zn. Zdaj hodijo vsi po njem, ščijejo in serjejo čezenj, od Ffilipiča, ki si nanj izpraznjuje velečrevesje, do strokovnjačke za OZNO Dornikove. Razumljivo: MOč ni bil ne oznovec ne AnKomst. Zato je najbolj primeren, da se objavi dokument o njegovem sodelovanju z OZNO; če je kdaj de facto do njega prišlo. Dvomim. Že sam dokument je MOča dovolj obrzdal, ostrašil. Sam sebe je MOč zadostno zavrl. Dokumenti Priovaduhov pa so lepo Prikr. Je temu služilo Zndelovanje Ffilipiča pujsa? Pujsa? Pujs je v primerjavi z njim NeČi bitje. Ni Ffilipič ovajal jobovce, Prežiha in trpine?

51. St je Tip za hrano v TradDbah. Res St še 82 vračam kot Poz? Ne, čeprav ... Tedaj si nisem še dovolj na jasnem, kako je s St. Nočem in hočem biti PMČl obenem. To je bil moj tip zavrtosti. Zato sem mogel v KC, ki je pragmatična sinteza obojega. Šele proti koncu zadnjega tisočletja sem se otrešel dvoumnosti tega tipa, izstopil iz KatTrade - iz KČe - in prek pristanka na praznino groze pristal pri veri v vero v genetsko Temspremembo Čla v DtČla.

52. SLReva je bila tudi **Svinjska farma**.

53. Izredno točna in važna psihološka analiza.

54. Funkcija strankarskega parlamenta.

55. V DaSIPMLDbi porcelana ni več. Janković, Gantar, Horvat, Tuš itn. jejo iz zlatih kahel; brž ko vzamejo porcelan v roke, ga zdrobijo. Enako ga pri priči uniči Jelčič, Tanko, Jerolšek-Brdavs. Med zlatom in železom ne razločujejo, le glede na tržno ceno. Trpim od sramu, ker živim s to pakažo. S(mrt) mi bo lahka, ker bom prišel v grški svet senc, ne na stolnična vrata pekla.

56. Rupel ne slika več Mačka iz leta 50, ampak otroke tigrov iz 70-let. Mačkovci imajo namesto kurcev pištole, njihova deca igračke, na vodo. Ampak na nemalo zastrupljeno vodo.

57. Do sem traja objavljeni tekst, od tod naprej objavljam tekst iz tipkopisa, brez kakršne koli spremembe, popravkov. Dodatke-popravke dajem v opombe, kot že dozdaj.

58. Okrog leta 90 še enkrat zazvenijo, a dejansko že počeno. Da bi zveneli Pri(stno), bi moralo priti do stvarne vojne, analogne Hrško-srbski. Tudi zato ni prišlo, ker v Slcih ni bilo Pota zanjo. Morda bi ta Pot nastal, če bi ravnali Srbi do Slcev dovolj krvavo-kruto. Potem bi Zg Slcev zaostala za desetletja. Hrti še danes niso v PMLDbi, tudi zato so do Slcev tako mizerno zavistni. Komaj rahlo so pogledali z bučami ven iz Banije, Korduna, Vukovara pravašev. Agramerji se sklicujejo na svoje prababice, ki da so jedle z zlatimi žlicami. Živijo v fikciji, izmišljena Naca. Slci so - v primerjavi z njimi - Pri: Prinižji SS. A ta sloj sam na sebi je izmišljotina, konstrukt, drekec-pekec. Nismo smešni, le pomilovanja vredni. Tudi jaz? Tudi jaz.

Leto 91 je bilo Psregres; malo regresa, malo progres. Karikatura. V DaSlji še zmeraj vladajo Tajunacije: Janša, Rup, Kacin, Jelin, Pezdin ... (Pezdin je pravnuk Napoleonovega maršala P'est-eta. Jean Pezde, vojvoda grosupeljski.)

59. Takšna je DaPMLD.

60. V to sem bil, naivnež, prepričan 82. Že 87 sem odkril, da se MBP norovci odločajo za Pska, ne za SAPO; da PMLD ni Db za SAPO, ampak za maso. Zato sem bil obenem za LD in za PM (Dv, Lud). Nisem se mogel odpovedati idejam markija de Pose (Schillerjev **Don Carlos**) in ne spoznanju, da jih je zamenjal Jonescov svet, Heri **Stolov**. Čutil sem nePri dvojnost, a nisem se še znal orientirati. To se mi je posrečilo 86 s knjigo o Snojevi drami **Gim**; ker se ostali norovci niso hoteli ozavestiti istega kot jaz, sem se jim odpovedal, nisem mogel v ReAr. KC je bila zame le prehodna oblika. Pretežko mi je bilo naenkrat prestopiti v praznino nič, ki jo osmišlja le vera v vero v ... Dt. MBP sleparijo naprej. Izhajajo iz Polsubjekta, iz SAKO, iz SNcl, a na PM način. Čobodra. Šmir. Smrkelj, ki se vleče in smrdi. Da ne bi odkrili, kot otroci iz Pravce, da smrkelj zaudarja (da je kralj gol), se skrivajo pod glazuro Sti. Fuj, še hujši drek-driska. Je SNar danes driska?

61. Tudi v dramah, napisanih okrog 90-91, jih ni. Le v nekaj obskurnih pesmicah. In seveda v tonah IdeolŽur flavzanja.

62. Ker sem tako mislil, nisem mogel pisati v 57. št. NoRe; nisem mogel sodelovati s SNclom, SGentom. Že 82 so bili poudarki naših (na eni strani mojih, na drugi STH-Ruplovih itn.) spisov bistveno Razni. A tega še nismo hoteli videti, priznati. Čeprav sem že v **Nekrologu samemu sebi** (napisan in objavljen 74) javno podčrtal, da sem ostal sam. Puč, ki je mojo izjavo ponovil več kot desetletje kasneje, v intervjuju z mano, je bil nekaj časa res sam, potem pa se je tem bolj včlenil v Narmaso, proti koncu 80-let, ji celo stopil na čelo, medtem ko sem jaz delil s Prili v 80-letih le Krito Totza, ne pa SNcl. Tudi s tega vidika je razprava o **Jobu** pomembna. Vsaj zame, to pa je za edino pot, v kateri je Pot za Nast Drčla.

63. Nastala SIPMLD - po 91 - je sinteza Psgibanj: Psenotnosti - strank - in PvtPskov. Dalo se jo je vizirati že leta 82; vsaj nama dvema z Ruplom.

64. Tu pa sem se - kardinalno - motil. Hotel sem obnoviti Dbo kot Vrto, v duhu PrMeša, a ni šlo; ni moglo iti. Db na DaZahu je PMLD, tj. masa PvtPskov brez Dr in Dtobstoja. Danes v Slji ni ne SvPriobčestva ne PriJavi. Obsežno NDM. Hanž in BNak igrata isto igro kot Cukjati in Potrč.

65. in **65a.** Drži. Drži!

66. Drži.

67. In jaz, vsi že 1959-60.

68. To je tudi problem DaNeolece, BNaka in Hanžka; Rup je te pajace odkrival vnaprej, tudi jaz, a obenem jih je reševal kot DRevarje, Simon-Puč postane Vodja DReve. Oba goljufata, Rup in BNak; zato sem se odpovedal obema, BNak je kvečjemu Božič, fustalist, Slski Puškaš.

Kar pišem, je Resa Zge. V nji nastopajo vsi Zgakterji današnjosti, Rup, Janša, Puč itn., le da jih jaz razumem v povsem Dgč obzorju, kot se sami oz. kot jih Tradzgodovinopisje kot Zn. V mojem konstrukt-razlagi sem merilo jaz, moja EkPZg, ki je pot k Dti; v njihovih Zgah manjkava jaz in Dt. Le jaz sem, ki čutim-mislím Dt, zato sem le jaz zmožen uvideti PraZgo. Leta 82 sem svoj uvid delil še s Prili od NoRe, se prepoznaval - prepoznaval Zgo - v njihovih dramah. Koliko je še Zge v dramah Mucka, Dovjaka, Briškega? Je, kolikor je v njih slutnje Dti. In koliko je je? Slutnja slutnje? Ali zgolj želja po želji? Veliki Anželelec - jaz - sem morda le mali željoljub.

69. Drži. Rup je danes le še Džuradnik.

70. PMLD je posušeni svet, kolikor ni pripravljanje genetske spremembe, torej Zn kot UmKap. Vitz v PMLD je le PsVitz; odtod toliko čvekanja o energiji.

71. Tudi ta domneva je mogoča. Morda se je Rup, ki po Nvi res ni nikak Nclst, zapisal SNclu zaradi občutka, da bo izvisel, če ne bo verjel - se vsaj delal-prepričeval, da verjame - v kaj enotnega in smiselnega? Rup je bil sredi 80-let pred enako dilemo kot jaz; a ni mogel (ne Graf in ne TH itn.) ostati sam. Sami slabiči. - Jaz sem ostal tudi tistih pet let v KC sam. Mislite, da sta me Gril in Štuhec kdaj sprejela? Navidez. Igrali smo igro, vsaj z njihove plati, po njihovem razumevanju.

72. Kot Mrak in v veliki meri tudi Bartol. Zup je podreditev nekako zmogel, vsaj začasno, pogojno. Zup je hotel biti tudi pustolovec fizično, Bartol le psihično.

DaSLZ ne upošteva, da sem to trojko v 70-letih kot Antezo uradnemu SLZu, držam-Ideoli Prežiha, Kranjca ipd. instaliral prav jaz. Ne le Bartola, v uvodu v knjigo **Demon in €ros**, ampak enako Zupa, z uvodi (SB) v njegove romane in drame; Mrak pa za SLZ še danes ni pomemben.

73. Tu je Traga MOča: ni bil - okrog 40 - kritik Totza, ampak zagovornik SovZe, kritik Zaha, LibMeša. Kar je storil, je zamočil. V Resi - po naravi - ni bil Čl Totza, ampak ...? Ali pa se - mi - je PoV napačno (po želji) razlagal in je bil v Resi avtoritaren monist. Svoj Duhproblem je reševal z monizacijo - redukcijo - svoje razcepljene osebe.

Moja EkPZg prehaja v Zgo moje Dne, MOča. Deloma je to v redu, saj je bil MOč poklicni lRevar, Job ali KaKi. Po drugi strani pa je vnos MOča v moje Zgrazglabljanje privatizacija snovi-predmeta. To je še bolj prav. Zg, ki je le splošna in nič EkP Pvtna, je nedopustna IdeolReda. So DaSlZgarji zmožni razumeti to mojo Radmisel-stališče?

74. MOČ je 40-41 hkrati veroval in ni veroval. Je bil v bistvu shicofrena Os? Tako Radno kot on se nisem jaz nikdar samozaviral. Res pa je, da se nisem odločal tako Radno kot on. Zmerom sem si pustil prostor za umik in RR

samega sebe. Izd kot tak. Zato me je MOč Zanič. Ali pa je videl v meni sebe, kakršen bi bil, če se ne bi zapisal Ptji? A s tem, da se je zapisal, se je zapisal svojemu zlomu, medtem ko sem se jaz iz vsakega položaja izmuznil. Mi je bil zavisten? Sem mu bil neprijetna neznanka?

75. Drži. Gola forma lepega duha (Javoršek) je postala v 80-letih gnusni podrepnik nasilja.

76. Te moje oznake, ki držijo, so karakteristike PMa. In to leta 82, ko me UZnik SrKos - lažnivec, ne le manipulant - izriva iz stvarnosti, odkrivanje PMa pripisuje sebi in deloma THu. Jaz 82 le nadaljujem svoje označevanje PMa, ki sem ga začel konec 60-let; tedaj se SrKosu o stvari še niti sanjalo ni. Njegov program sta tatvina in rop. Zamol.

77. Bistvo PMa je derealizacija.

78. Odlično.

79. Priznam, 82 sem s tem še koketiral. Kar pa ne pomeni, da nisem obenem odkri(va)l PMa. SrKos mi v knjigi **PM** pripisuje vero v smisel SŽ, ne pove pa, da sem bil tedaj že poldrugo desetletje tudi oznanjevalec PMa. Okrog 70 še veliko bolj kot okrog 80, ko sem se vrnil v Arhpoložaj, vsaj za nekaj časa, s čimer sem omogočil STH paru SNcl patos. Okrog 80 sem se že javno zavedal slabosti PMa, ki sem ga bil odkril. SrKos direktno zamolči moje analize iz začetka 70-let. In to naj bi bila Zn? Je, SIUZn. Zato mene ni v nji, nočem biti v nji, sram me je, da - kolikor - sem v nji. V SAZU sem le tako, da trpim, ko gledam v nji SrKosa in njemu podobne. Nečastno je, da sem v nji skupaj s SrKosom. Pa vendar, saj niso vsi kot Kos; tak ni ne Kmecl ne Moravec. Dve SAZU sta: moja in Kosova.

80. Danes vem: svet utemeljujoče misli ni več. Le PM in vera v vero v Abs drug svet (Dt). Ponavljam: DaZah je PM, kar vem že od 65. (Morda pa že od hipa, ko sem bral Barthove **Mithologies**, 1958?) Nekaj časa se mi je zdelo, da je mogoča obnova Arha (okrog 80 in v času mojega bivanja v KCi), konec 90-let sem vero v to izgubil. Te vere nisem imel v drugi polovici 60-let in v 70-letih, ko sem bil apologet PMa. Sredi 70-let pa sem začel čutiti potrebo po veri; da PMLD ni edini svet. Odtod najprej moja ReAr, en korak nazaj, bi dejal Lenin, nazadnje pa sem bil zmožen narediti dva koraka naprej, se ReArhu odpovedati, živeti v PMLD, a jo obenem zanikati kot vredno obstoja. Kdor to razume, me razume. Me je Kos ponaredil le zato, ker me ni razumel? Je črtal-Zamol, kar ni šlo v okvir njegove Redmisli?

81. Tu sem se pa v sodbi motil. Hitler in KaKi sta patetika. Ironika sta le v globljem, nehotenem pomenu besede.

82. To je PM.

83. Pa so tedaj bile? Jih ne konstruiram le za nazaj? Bartol, Mrak in Zupan so bili takšne Osi; tudi Koc. MOč ne, se je odpovedal SAPOi. Juš Kozak in Kreft

sta se trudila, a ... Sici tedaj še nismo dozoreli do razmer, ko bi lahko kdo - razen izjem - bil SAPO.

84. Tako je: S je PMLDbi najbolj prepovedana. Tudi ker jo odkrivam, se je čustveno vse bolj zavedam, jo vse bolj živim - kot smrtno staranje - in postajam tak, kot sem: Čl-za-S. Na način Heid(eggerj)a? Ni bil Heid s svojim oznanjevanjem biti kot **Gozdnih poti** (bitne Nve) veliko bolj patetičen od mene? Nisem sprejel jaz tudi že skušenj Sartra, **Gnusa**. Celina, **Noči**?

85. To je bistveno za Rupla: zanj je vse navsezadnje le domislica. Morda si je celo sam sebi domislica, kljub temu, da se tako hitro užali. Bi domislica smela biti užaljena?

86. PMLD se sama sebi utrinja v temi kot ugašajoča lučka. Bush in njegovi AnK somišljeniki to čutijo, zato so se odločili za vojno v Iraku. A so se enako odločili 91 za Nacvojno s Srbi tudi Rup in norovci. Tudi za Busha iraska vojna ni zares resnična; kaj pa je, če pade v Iraku nekaj tisoč - drugorazrednih - Američanov? Bush poskuša, eksperimentira; to pa je že bližje Cinu finKapa. Bush ne zmore do RadUmKapa. Daneoleca je le Dč takšnemu Bushu: igra dveh Pspatosov. Hanž in BNak ne gresta v Irak, kot so šli konec 30-let Bebler, Gustinčič in sorodni v Španijo. Hanžu in BNaku je vojna španska vas, razen Jugovojne v MO.

87. Primerjaj ta prizor **Joba** s sceno celotne Jesihove Kode **Ptiči**, ki se dogaja v zraku. 80-leta so bila za SIZ letalska, zračna: pogled od zgoraj. Danes smo v letalu, ki sploh ni vzletelo, je maskirana igračka v cirkusu.

88. Vsak član PMLDbe je doživel lobotomijo. Rup ne vidi niti tega več, kar je videl 82. SrKos se skriva pod masko Kata. Hanž vodi cigane v obrambi RPP iluzij. Vsi so iz Kode, ki je PsRom ropot, glej Jelenčevo **Vaško romantiko**, 1911. Jelenc je bil preporodovec. Bi šel danes v SV za srbsko Kosovo, ta avtor SD **Kosovo**, 1920? Za cigansko Kosovo?

89. leta 91 so se vrnile velike besede. Prav za prav jih je začela vračati SH v **Krivdi in grehu**. Bistro je začutila, da pri **Ubiti očeta** ne more ostati. Razložil sem ji, da je mogoče Vst; meni je to razložil Kott (Fraser). STH sta danes zelo stišala svoje velike besede, gromozanski patos brbljanja. Postala sta smešna. (KasO: Čakam, kdaj bo izdal TH knjigo o Dti. Nemogoče je, da je ne bi. TH je največji SI Slepár in Epigon: Tat.)

90. STH tudi o Si ne govorita več. DaS(mrt) ni patetična, v SND ni SŽ. Je le še crk od starosti-bolezni. To je - vse bolj - moja najbolj IntResa.

91. Ni prišel na SoD cinika Golouha, glej **Točaja**? Je Janša pristal na Kat zgolj zato, da bi Prikr svoj goli umazani Cin?

92. Tudi MBP Maxl bi rad veselje premalal. **Drejček in marsovčki** v naduti Rci. Toskanski plemič v TeVe oddaji: **Siski velikani**. FrBernik, Sedeči Maxl (indijanski Bik) ...

93. PM se je začela z Božičevo dramatikom, že sredi 50-let; z uprizoritvijo Jonesca. Nekateri bistri - po svoje genialni - so uvideli razvoj že tedaj. SrKos pa tudi uvidenje PMA datira šele v začetek 80-let, ko se je - če se je - začelo nekaj svitati njemu. Ko je tisto še zdrizasto, čemur pravimo danes PM, dobilo ime. Jaz sem uporabljal za isto mnogo prej Dgč imena, lud, reizem, lingvizem. SrKos hoče ldo, le eno ime mu je pravo za določen predmet. Ravno s tem kaže, kako PMA ne razume. Reducira ga na eno Monlinijo-točko. SrKos ne le da potvarja - moje delo Zamol -, vse tudi narobe razlaga. Ubogi študentki, ki ga morajo citirati, da bi naredili izpite ne le pri njem, tudi pri njegovih dedičih, Matevžkih Koščkih in Tomažinih Oc-Virkih.

94. Šele več Id(entitet) more dati RazčDč in s tem prehod v luknjo Dti. PM je Inf, zato ne more do Dti. SrKos je Infinstrumentalist, cinik, ne pa verovalec, ki izhaja iz obupa. Zanj ni obupa, le - zdaj od KC blagoslovljen - račun. Rup je pohlepneže namalal v **Jobu** in v Kodi **Kar je res, je res.**

- Le moja EkPZg da lahko Zgi SDbe smisel; ali pa EkPZg kake druge SAPOe. Če ne zmorem najti smisla svojemu Žu - in Si - jaz, tega smisla ni in ne more biti. Početje tim. objektivnih Zgarjev je zaman, odveč, potegavščina, SSL. A tega ne razumejo. Kot zaslepljen nosorog ali bedast uradnik trajbajo svoje in rišejo programe SNace, njeno vizijo, sami Plunki.

95. PM.

96. Koc temelji na zavezi, **Tovarišija (Tršija)**, Rup na razvezi, glej mojo razpravo **Družbena razveza**. PM. A propos Koc. MBP Maxl Der Pittore trdi, da je **Tršija** »poden«. Ko sem ga povprašal, zakaj, odvrne: ker na poti v AVNOJ, ki jo Koc v **Tršiji** opisuje, leze v rit oblastnikom. Saj **Tršija** ne vsebuje popisa romanja v Jajce, odvrnem. Kako da ne, odvrne on. Sem pred kratkim bral to knjigo, ve se, da je **Tršija** izšla šele lani (2006) jeseni, izdal jo je Kocov sin. Čudno, repliciram jaz, bral sem jo že 49, izšla je verjetno tudi v **ZD**. Maxl, ki je kot PMst arogantno Cin, pa da piko na i: saj je vseeno, kaj je res, le da se učinkovito sliši. Maxl je bil velik slikar do točke, ko je naslikal Narspravo, v cerkvi ob Kolpi - je zdaj posvečena njemu, St Maksimiljanu? Še sam sem mu nasedel. Njegova sprava je ta Inf, o kateri pišem v razpravi o **Jobu**. Makslnovo veselje je prazna luknja PM tipa, ki jo pittor prepleska v Kat.

97. PM je konec Dbe, v kateri obstaja Eta. V **Kong(res)u** je še obstajala, Priž kaže, kako se v njem Eta lomi, v **Jobu** je ni več. Tako zmrcvarjena je, tako zmehčana - drek -, da se je ne da več niti predpostavljati. **Tršija**, ki sem jo bral 49, je ena najlepših - najbolj NeČi - Slških knjig. Odkod Maxiču potreba, da jo tako (u)maže? Kar je res, je res.

98. Druga polovica 70-let je to hotela, a se je nazadnje sesula sama v sebi. Svinčeno obdobje se je v začetku 80-let izpraznilo, skazalo se je, da so bila 70. leta pod ReStlom vendarle PM. Tudi zato je bil lahko v njih SrKos uradni Mrkteoretik SLZa. Sinteza: St Alojzij Marx.

99. PM, kot danes. Hanž cvili: treba je Janši reči ne. Pa? Tudi DaHanžka je naslikal Rup vnaprej.

100. Natančno to velja tudi za DaHanža; sili se verjeti, da ga preganja celotna policija itn. Her-lutka. Kot BNak-Zolak. Zarota: sijonski modreči z golorito Evangelino Irgl na čelu; moški v irhastih hlačah.

101. Tu prehaja v PM.

102. Konec TradZge: PM.

103. Kafkova **Metamorfoza**, ki napoveduje in sestavlja PM.

104. To pa je obrat stran od PM. Sem **Joba** in Joba tako tolmačil le jaz, ki sem 82 potreboval Trago, da bi ušel PMi? Ali je Trago iskal tudi Rupči?

105. Trudim se, da bi ob PM odkrival tudi Klassvet, ob Infu pokopališče. Slikam oboje.

106. Pišem hipermoderni, lahko bi pisal PM.

107. Tako je tudi z mano. Ves moj svet - **RSD** - je le Kar.

108. V nezavrti, dozoreli PMDbi, kakršna je Slja od 91 naprej, je isto, čeprav ni več Ptjterorja. Ker je to težko razumeti, si eni izmišljajo zarote, obstoj udbomafije (Maxl ipd.), Operacijo AnHanž oz. Janšomafijo, tretji vidijo v Janši fašista, skoraj enakega Mussu. A namesto Vodje vlada sistem. To je bistvo PMA.

109. V PMLDbi so ljudje sami postali sistem.

110. To je bistveno.

111. Dolanc, Marinc, Šetinc, Svinc od Klinca, Žganc od Kranc(In)a.

112. Ni to bistveno za PMDbi?

113. Ni tako tudi v DaSlji? Ne potrjuje tega suma najnovejši primer z Gasparijem? A če je tako - da odloča Janša -, zakaj je potem še potrebna teorija o vladavini udbomafije? Si Maxl le s tem razloži, da ni on Kulster, ampak nek Simonija? Se pravi, da obstaja teza o udbomafiji le še v Pvtname. Je torej PsReAr.

114. Ruplova drama **Job** je oboje: ostra Krita oblasti in slika nastajajoče PM LDbe.

115. V PMDbi je obvladovanje dano skoz tekmo. Isti cilj - oblast nad vsem -, a Dgč način.

116. Tako se sprašujem v razpravi jaz.

- Pvtopomba. Delam na robu svojih sil. Gripa se je zaostрила v bronhitis, izkašljujem tone ogabnega šlajma, v pljučih gode kot pokvarjene orgle, vrti se mi; ker zaradi bolečin v kolku težko ležim, kaj mi ostane razen popravljanja

tekstov za **RSD** in pisanja **Opomb**? Izhod v sili ali babičin dvignjeni prst, ki grozi: spet lenariš? Ne daješ od sebe vseh sil, se ne spravljaš v MeP, kjer je Čl edino resničen, čeprav nesrečen? Nesrečen nisem, sem pa šibak. Sam sebi se ne smilim, a počutim se bedno. Kako težko sprejemam pisma Prilov, ki mi vsi po istem kopitu - verjamem, da iskreno - želijo zdravja, moči. Bi se res svet SpoDo sesedel, če bi mi kdo napisal: naravno je, da si nebogljen? Če bi reagiral kdo neKonv, me gledal kot posebnega mene, kot Čla, ki ve, da je Ž že za njim in mora - to je njegova naloga - odkrivati pomen Si (nemoči), ne pa Vitza? Si tega nihče ne upa ali sploh ne pride na to misel? So vsi znanivci Vitza, tudi tisti, ki pravijo, da slikajo v svojih dramah S? Da ne morem na seje mojega Razra na SAZU, je razumljivo, Top jih pretvarja v eno samo infantilno tekmo pootročencev. A da me obravnavajo kot Konvčlana Žskupnosti moji Prili? In paradokсно: naj je DSKC še tako imanentistična, v nji je sled PriKCe, ki ima posluh za S (nemočno umiranje na križu). Da bi se mi odprl ta vidik, sem moral vstopiti v drugi polovici 80-let v KC. Prav tedaj, ko so MBPi - tudi Rup - najbolj zaživeli v Vitzu, v zanosu boja in zmagovitosti. Je bila v **Jobu** možnost za mojemu analogen razvoj? Ni že sam naslov drame tak, saj je Job svetopisemska figura Trpa, Trp pa je viziran skupaj z nemočjo in So? Je Rup razumel, kar je počel? Ali pa je le slepa kura (petelin) zrno našla, a ga ni spoznala.

117. Dobesedno: to so oblastniki v Slji v 60-ih in 70-letih. Je mogoča hujša Krita oblastnikov, kot če jim rečem, da so neostalinisti? Leta 82 se še ni zares pokazalo, da so se začeli spreminjati. Moja razprava o **Jobu** - in analogne moje razprave - je bila test za ugotavljanje, ali prihaja v Slji do Polrazvoja v Pozsmer. Prvi tak test je bil moj Dia z Ribičičem, **Ne hlapec ne sovražnik**, Naši razgledi, 81. Z razpravo o **Jobu** prebijam ali prestavljam zidove. Bil sem vse bolj za prestavljanje, MBP konec 80-let za prebijanje. Hote ali nehote so prišli pod vpliv neodgovornega hujskača in diletanta - kranjskega - Grosa (in/ali Kleinerja alias Malenška).

118. Strahovita - skrajna - obsodba Jugooblasti.

119. Odtod moja Pozzamisel Čla kot SAPOe.

120. Takšna Stra vlada tudi v DaSlji, v tem pogledu sta Kpl in Stl isto. Oba sta ldB.

121. V DaSlji nihče ne spodkopuje vladajočega sistema, neoloca ga celo krepí. Bi ga spodkopavali le pristaši Bineta ladna? V globljem pomenu tudi oni ne, saj je islamizem tudi tekma-boj, le da v obliki Refr vojne kot SV, torej najbrutalnejšega tipa. Glede na to vojno je Kpl (kapitalizem) Relnapredek: razvija Eksperim. Islamizem je ultrakons.

122. Ker sem preživel večino svojega Ža v takšnem sistemu oz. doživljal sem ga že pred 45, že od rojstva, ni čudno, da je postala preganjavica bistven del mene. Vse Ž se borim zoper njo; še kar uspešno. A izkoreninil je kot svoje Stre ne bom nikoli. Zdaj se moj strah seli v telesnega.

123. PMLD je perverznejša: sicer enako kot Stl Čla uči, da je Sven, a ima za ta nauk več argumentov. Na eni ravni PMLD dejansko je Svna, v nji se lahko misli, govori, kupuje kar koli, se združuje kdor koli s komer koli; NeoDeca na Nizozemskem razglasa že pedofilijo za stvar Svne izbire. Za Slciganofile - neoleco - tatinskost Romov ni Neg. Svo imenuje Pico, ČIP, RPP. Sam nisem niti za dolžnost, za zavezo, to je premalo; sem za IsDti. IsDti je Svno, a obenem najhujša nuja Čla. Priti onkraj para-dileme Sv-nuja.

124. Moja skrajna Krit sodba do Koma; vztrajam pri nji, čeprav nočem biti AnKomst. Če kaj, nočem biti Maxl Il pittore: vesoljski sovražeci bučko.

125. Zato je Ptja v 70-ih in 80-letih poklicala iz ropotarnice - azila, doma za onemogle - Psfifa Borisa Majerja, ki je imel nalogo izdelovati omenjene plakate. Okrog 82 sem napisal Kritanalizo nekega Majerjevega Duhprodukta, objavil jo bom v naslednji knjigi. In Majer je še zmerom moj kolega na SAZU. Kdo je bolj zoprni, on ali Top? Majer je bil preganjavec ljudi na Polfronti, Top na DbPvt šolski. Teror je od Majerja do Topa. Je ta PMLD zabavna, ker oba tečeža hrani v isti ustanovi kot korifeji SNara? Zakaj ju ne odlijemo v naravni velikosti v bron in postavimo v svarilo, po Danteju: kdor tukaj vstopa, naj opusti slednje upanje? Postavimo pred vhodna vrata SAZU, kot Scilo in Karibdo, vmes pa na brodu palčka (Pavčka) FBerna kot Harona-Kolumba?

126. Bolj ko je Ptja ljudi-podložnike mehčala, bolj je konstruirala PMLDbo. Prehod od PtjPM k LDPM je bil s tem olajšan. Sami mehkužci, ki so mislili, ko so protestirali na Roški, da so že v SV za SNar. Otročja vojna. Kot tista križarka, imenovana otroška? Za PriHera v PMLD priznavam le Silvija Plut(on)a.

127. Kot se skriva za Janšeljnomo Jelinko. Kadar je treba opraviti kaj posebej umazanega, sporoči Janzelj Jelču, naj vzame zadevo on v roke. Sta Ideakooperativen par. - Janša pošilja po govno Irglačo, Jelko Ta zatavšano. O mili dekletih!

128. Tako je discipliniral Janšeljc svoje, začeni s Hvalico. Zato ima zgledno moštvo, ki reagira na vsak njegov migljaj. Zato je Maxl tako jezen na podobnikovce, katerih član je bil nekoč: ker Janše-Vodje ne ubogajo povsem; ker jih skrbi lastna rit in že škilijo tja čez, čez volitve, da bi ostali na oblasti in sodelovali z Leco; s komer koli, še s Hrti. To niso SAPOe, ampak nenačelne jegulje.

129. Pri Janši zgolj odstavitev, zamenjava. To je kulturifikacija Dbe iz StlDbe v PMLDbo. A efekt je isti, le da je PMLD cenejša, učinkovitejša. StlDb je ArhDb, ki je dražja, manj učinkovita, a stvarnejša v pomenu obstoja Si; Dč arhemodel.

130. Zato je pri Janši tako - Strno - negotovo, ali bo vztrajal pri PMLD ali prešel v Fz. Tak, kot je, bi brez težav spolzel v Fz, tudi v Kfz; ali v Stl, kjer je nekoč že bil. Razmere v Evri so takšne, da mu ta hip to ni mogoče oz. priporočljivo. Tehta, se prilagaja, a zaupati mu ne gre. Si pa teže predstavljam Boruta Pahorja kot fašista in/ali stalinista, čeprav - Polik je Polik. Najbolj bi

zaupal Mencingerju; je sicer zame prekons, vendar je poštenjak - SAPO - stare šole. Zato nima stranke in ni v stranki.

131. Paralela v DaSlji: Bük razume, da se je treba prilagoditi, nenačelen je, Drobničr tega ne razume, buta z glavo skoz zid. A je tudi v tem koristen; za zgled, za strašilo. Drob-nič, Drob-ilec, Drob-uničevalec. Či ali peskolom.

132. Končno sem zapisal Prabesedo; Pra(vo) s stališča SLZgarjev, SrKosov. (Ne le Kosov starejših, ampak Kosov srot.) Razlika med TH-SrKosom in mano je v tem, da onadva »teoretizirata«, tj. konvencionalizirata, vse spravljata v šifre, Idgesla za šolo, jaz pa luščim Prabesede iz živega gradiva. Ne le iz lika Joba, tudi iz lika Žlajpe se da videti PM (postmoderno in/ali postmodernizem, ki bi ga lahko pisal tudi PMz, vseeno).

133. V 80-letih je bila to dr. Joganova, po 91 dr. Puciga, enkrat Le(va), drugič De(sna), vseeno. Goljevščkova jo (ju) je naslikala v liku priganjačke Mace, glej **Lepo Vido 86**. Rup je v marsičem inovativen. V bistvu: treba je bilo lik le prepisati iz banalne stvarnosti; treba je bilo biti le pogumen.

134. Sijajna Ruplova Cin - a upravičena - Ira.

135. Ki je obenem Um Zge, torej najvišji Um, saj je Zg najvišje dogajanje Db-Čla. Interes ProfRazra=interes Čloštva, torej Ptje. V PMLDbi se upošteva predvsem interes Pskov, a ne brez interesa Nace, (S)NDže, KČe, nazadnje tudi strank(e). Slska PMLD je tudi v tem omejena, pogojna. Mar ni omejena-pogojna vsaka PMLD na svetu? Vsaka se kombinira z Arhmomenti, če ne drugega z Džo kot Naco, ZDA. Le na neoleci so cepci, ki se delajo - sami sebe prepričujejo -, da so v službi same RPPe, Hanž, BNak ipd. So papirnati retorji, njihova resnica je Todorović Pacof.

136. PM.

137. MOč se je iskreno trudil - v pogovorih z mano in v Javspisih (polemikah, recimo s Zwittrom), da bi pisal Zgo po dejstvih, vendar je bil obenem iskreno prepričan, da se dejstva ujemajo s teorijo Mrka, s Ptjrazloženo Zgo Čloštva, Nara. Njegov Mrk je bil naivno-impliciten; tega se MOč ni zavedal, tu mu je umanjalo ARFe. Mislil - prepričeval se - je, da je našel sintezo, dejansko pa je bil Polno neučinkovit Mrks. Tudi zato mi je tako zameril - me ni maral -, ker sem mu to povedal, tudi ob debati s Zwittrom, na katero je toliko dal, uverjen, da je prepričal vse ali vsaj nekatere, mene. Pa ni nikogar. Tudi to spoznanje ga je zlomilo. Rešil bi se (?), če bi se doktriniziral ali nacionaliziral, kot se je France Klopčič; prvo se ni dalo več, a tudi Klop(čič) se je razdvajal sam v sebi, kajti obenem je podpiral MOčevo Krito SNcla. Sami porazi, neuspehi. Ti ljudje niso znali misliti paradoksa. Če so ga, so ga razumeli kot Cin. Mar ni paradoksalen tudi Cin? Kje je meja med njima? Koliko jaz sam nisem Cin(ik)?

138. Manjka - izgubljena, morda le zamešana? - cela moja tipkopisna 38. stran; nadaljujem s stranjo tipkopisa 39.

139. Zanimivo bi bilo pisati Zgo dostojnosti - spodobnosti (SpoDo). Komsti okrog 50 so bili neSpoDo, v 70-letih pa so skušali postati skrajno SpoDo; skušali. Še bolj so se v to smer premikali v 80-letih; Ribičičev slovar in nastop. Od njega - tega - so SpoDo prevzeli branivci Meša po 90, SH. Tedaj se je tudi DSKC delala kar se da SpoDo. Danes ne več. Zmagal je PIJel s svojim brezprimerno surovim besednjakom. Ušesa občinstva so postala kosmata, nikomur se barbarizem več ne zameri. Najbrž se bo čez čas položaj spremenil; jutri še ne. Z betom («s kaličkom», beremo v **Zeleni dolini**) po glavi, to je Dapraksa. Jel in njegova banda (ČaušŽavševa ...) je Hanžka osvinjala, polila z gnojnico, pa nič. Tudi tisti, ki v Žauševkine grdobije ne verjamejo, se nad vsebino in tonom poslancev SNS ne zgražajo. Tudi sam ga Sim(uliram) v **RSD** v zadnjih letih. Sem - hočem biti - K-Slc. PraSlc. Pras(l)c? Slc po Pri(stni)meri? Primeren Slc?

140. Zame je zadeva nedvoumna: Pola 70-let je neoStl. To izjavljam 82 brez dlake na jeziku.

141. Tako je tudi danes. Tej skupni varnosti služi zavest pripadnosti Naru, (SN)Dži, stranki, opciji, sloju (zdravnikom, farmacevtom, Žurstom ...). Volk kožo menja, čudi ne.

142. V zadevi ambruških Romov in Ambrušanov (Pravelikanov) sta nastala dva Kola: naši SSpatrioti, večina Slcev (po javnomnenjskih raziskavah), in grupa RPP-retorjev, ki so Kolno manifestirali celo pred Slparlamentom.

143. Tako je. Zato je zame vsako sanjarjenje, da je bilo »prej« boljše, perverzna SM kozlarija. Ljudje, ki tako govorijo - so v večini? -, so bedaki. Ljudje so sploh bedaki. Pa pika.

144. Spet opozarjam na G(olo)uhovo Kodo **Točaj**, ki je v zdajšnjem SLZU popolnoma spregledana, a je kljub Estneprimernosti PStno sijajna, odkrita kot le katera. Čla reducira na trebuh. Če je Proldeola brez SV, je praksa polnih želodcev, vulgarni materializem-potrošništvo. Če je SV, je Stl. Prohci so brezperspektiven Razr.

145. In po svoje imajo Stlideologi tudi prav. Ko-če ljudje sprejmejo sistem neoStla, dejansko so ga sprejeli, leta 90 so ga le podaljšali - z nekaterimi spremembami - v Katpotrošništvo, so zanj odgovorni; tako trdim jaz. KolGhK velja. Tudi za vse bivše Komste, Mistre Brejce, Janše itn. Rup je res nekaj naredil, da se je opral svoje krivde iz začetnega obdobja svojega Ža, ko je bil še navdušen Komst. Kaj pa Antonij Jerollšek, ki je bil še leta 89 zoper NoRo, nastopal je s stališča neoStla? In prislovični gonjač Slivnik? Kjer je ta zraven, je vsaka opcija zasrana.

146. V PMLD je vse ponarejeno, Sim. Posebnost se dokazuje z ekshibicionističnim oblačenjem, ne s posebno globoko mislijo ali Etrogumom, kot nekoč. Enako velja za izbranost in samosvojost; te nekdanje Vrte postanejo poteze Javteatra, TeVe popKule. Zato ni več - ali še - VelOsi, le marionete, ki jih vodijo barabe. Baraba še ni VelOs, pa čeprav je Velbaraba.

147. Danes - v PMLD - tudi takšnih ni več, Kulniki so šeme; primer Notpoloma - Ž poti - dveh, ki sem ju cenil, Lainščka in Tomšiča; oba sta postala slabiča, podrejenca, pohlepneža. Da ne govorim o spremembi značaja norovcev v žabce, v prebivalce mlakuže.

148. Ta tema je postala bistvena za Goljevščkove dramo **Pod Prešernovo glavo**. Goša nadaljuje Rupla, tudi Kodo **Kar je res**. Vse do **Lepe Vide 86** oz. vrhom v **Srečni vasi**, napisani 1999.

149. To je tudi Janšev problem danes. Dejansko on nastavlja vse važnejše višje uradnike SDže; on jim diktira, kako naj ustanove vodijo, se pravi, njemu ližejo rit. Pa sprejema za to vodenje tudi odgovornost? Kaže, da ne; da je hotel uporabiti mlade ekonomiste (Damjana) za masko; ker so ti to hitro ugotovili, so ga zapustili. To so mogli, ker so strokovnjaki. Kaj pa naj naredijo Poliki in uradniki? Posojajo Janši svoj obraz. Hitlerja je zadela kazen: za vse je postal kriv. Tudi Ribičiča? Se bo Janša izognil istemu procesu-zaznamovanosti?

150. Zato sem hotel svoja podrejanja oblasti, molčanja, nenačelnosti čim prej popraviti s tveganjem svoje Osi, z EtKritakcijo. Menda sem tako ravnal vse do 90, ko to na stari način ni bilo več potrebno. Sem pa hitro ugotovil, da postaja potrebno na nov način. A zdaj ne več kot Krita, ta je vkalkulirana - včlenjena - v PMSistem; ampak z odhodom na rob Dbe. Ta odhod je storilo le malo ljudi.

151. Zato spoznanje, aktivnega vsepomora Čloštva; menim, da je DaČloštvo nevrredno obstoja. Učim odhod na rob, čakanje tam do Si. Gre za svojevrsten budizem? Ne za pajacerijo revčkov, ki plešejo z obritimi glavami in vzklikajo Hari-Krišna, Mišna-Višna, ampak s tem, da ostanejo Rad v TSu, a z ARF-AK in s konsekvencami GhKe, ki jih morajo enkrat v Žu izpeljati. Enkrat pred starostjo. Jaz sem jih. Muck se pripravlja, da jih bo, je več kot deset let mlajši od mene. Kaj bo z Briškim?

152. V tej točki med Žlajpo in neoKplsti, nastopajočimi v TeVeJavi, ni razlike. PMLD po 90 je zakoniti dedič neoStla iz 70-ih in 80-let. Tranzicija je točna beseda, če pod njo razumemo, kako en sistem prehaja v drugega, ki je v marsičem isti kot prejšnji. Temkarakteristika obeh je lumSlov; t(akšn)ega lumSlova pred 1940 ni bilo. Slci nismo bili ravno aristokrati, a Žlajpe in Jožefi Jerobški (ta je Ideanovi Žlajpa) tudi ne.

153. Glej vso NOBD, še posebej Voduškov **Žene ob grobu**.

154. Škornji! Navsezadnje lovski in ribiški. V bistvu krvavi škornji oznovcev. - Sem obul kdaj v Žu škornje? Menda ne. Pri vojakih smo nosili čevlje, bil sem pri protiletalski obrambi.

155. in **156.** Govorim brez ovinkov.

157. Zdi se, da ne. Dazmaga računalništva nad knjigami je dokaz, da je zmagal neobarbarizem neoStla. Teha se je razvila, duh v Tehsredstvih pa je mizeren. To se vidi tudi iz Karjev na Internetu (na moje Intervjuje). Ne pravim, da je vse, kar je na Internetu, barbarizem. A predelava Interneta v Kulsvrhe se

še ni posrečila. Tudi UProfu Hladniku ne, čigar prizadevanja skoraj podpiram; in mojemu sinu AlešuK ne, čeprav je v svojem delu za Internet nekako NeČi.

158. Tudi MOča ne, celo MoMe ne; primer Juša Kozaka. Ni čudno, da mu je pravil - od njega ne manjši judež - Jozula Vidmar: JudežK(oz)ak.

159. In v DaSiLumLDPM.

160. Trdo rečeno, a resnično.

161. Zanimiva Ruplova trditev; drži?

162. MGG se je imenovala KritGene tudi zato, ker je hotela misliti z normalno kritičnostjo. Bili smo za fijo, vendar tudi za zdrav razum, čeprav smo zoper njega nergali. Hegel se je sicer norčeval z zdravim razumom, obenem pa je bil Radkritik špintiziranja. Stlkonstrukti so bili zločinsko-ironičen izraz špintiziranja.

163. Semintja je hotel biti po letu 1949 tudi MOč; posebno v kritiziranju Ptjsko problematičnih, Cvetka, Kristana, Gustinčiča, Petreta, Golouha. To me je motilo že tedaj, svoje nezadovoljstvo sem MOču odkrito izrazil. Nakopal sem si le njegov srd; dobil je občutek, da nisem z njim solidaren. A zame je bila Resa višja Vrta od solidarnosti z očetom. Tega tudi DaBNak ne razume. Sili me k solidarnosti z njim, pričakuje jo od mene, neodvisno od tega, kaj zares mislim; oz. tako je samoumevno nadut, da ne more predpostavljati, da on ne bi govoril-zastopal Rese. S takšnimi ljudmi je težko. Ko sem žalil očeta - drugega mi ni preostalo -, sem trpel, se čutil kriv, a sem jemal svojo GhKo nase. PraČl je krivi Čl.

164. To je bil pomen terjatve oznovcev, da MOč v zaporu podpiše dokument o sodelovanju z OZNO. Ni bilo važno, da bi zares koga ovajal; po mojem ni nikogar. Važno je bilo, da ga OZNA pritira v sram, v občutek GhKe pred samim sabo. Tega z mano niso mogli storiti ali le v nezadostni meri.

165. Tak je bil tudi MOčev, Mrzelov itn. občutek. MOč je v sonetih, napisanih v zaporu, tožil, obžaloval, da ga ni zadela ameriška bomba, mnogo jih je padlo na okolico Buchenwalda, zadela je njegovega najboljšega TaPrila, nekega Drnovška.

166. MOč je to željo (ta beg) izražal s tem, da se je posvetil Zgi (delavskega gibanja).

167. To-tak je bil MOč. Jaz sem njegovo držo povzel, a iz nje - iz PSte RazcDč - naredil rešitev. Paradoks sem zaostрил. V čemer je videl Komst kot Mondoktrinar zlo, sem jaz skonstruiral pomen pozitivitete. S pomočjo Sartra, Hegla, Jonesca. Zato mi je bil vseč paradoksn-absurdni Božič že v dramah **ZiK**, 57.

168. Tudi razpadanja notrine tistih, ki jih je OZNA-Ptja zapirala, recimo MOča.

169. Ali vrhu.

170. Kar se ni posrečilo Ptji, se sijajno posreči PMLDbi. Rad masifikacija-reifikacija. Konec s projektom SAPOe.

171. Ni tako tudi v PMLDbi, le da si ta svojo Reso Dgč Prikr, kot si jo je Stl? Vsaka Db je lDb. Nekaj časa sem - kot romantik - iskal v predružbenem, v rodovih, v »paleolitiku«; ko sem se odpovedal tudi tej iluziji, kaj mi je ostalo? BogDr v lDr odnosu do sočla.

172. PMLD je trg, ki je nekako urejevana - avtokontrolirajoča se - Konta. PM je dana že v zasnutku Kpla.

173. V PMLD lahko Či reče, kar mu pade na pamet, pa je kaj manj samozavrt? Dela, kar misli, da mu bo prineslo uspeh. Vodi ga takšna želja-ocena, ki mu jo določa trg, Kap, sistem. (Tudi mene, v RSD?)

174. To sem bil jaz - v svojem hotenem zavestnem sporu z Zihelrom - od leta 57 do 58.

175. Svinčenemu obdobju.

176. Gluvić je napisal nekaj Psaktivističnih neole dram, agitk, plakatov, iz katerih pa ni sledilo nič. Bil je predhodnik DaSlneolece. Ko se je zavedel svojega praznega retorizma, se je premaknil v Irlingvizem, a tu usahnil. Kje je danes? Sploh še je?

177. To vprašanje - urgentno - rešujem, odkar se zavedam. S kakšnim uspehom?

178. Mnogi tako služijo še danes; recimo z molkom - Zamolom - PoV pobijanja.

179. MGG je bila že Dgč primer, vsaj med 55 in 65. Zaupali smo si, nismo se (pre)varali. Šele kasneje, v RelSvi - kavčičevsko obdobje -, smo se začeli razhajati. Tip. V PMLDbi solidarnost in zaupanje nista več stvar - Vrta - znotraj grupe, ampak ...? Le med dvema.

180. Ni dosegel pragmatizem najvišji vrh prav v PMLDbi?

181. Paradoksalizem - Rltz - PMe.

182. Pa je res lahko? V 80-letih sem veliko pisal o civilni Revi. Ni bil to le konstrukt-želja? Leta 90 ni prišlo do Reve, le do mehke spremembe. Reva je golo - Zun - nasilje. PMLD je Prikr nasilje.

183. Kot MOča, ki ga te obtožbe - edinega - še niso ekskulpirali. Po svoje sem ponosen na to. MOč je kriv vsega, sodelovanja z gestapom in OZNO. Izvrstno! Komu so soljudje naložili več na ramena in dušo? Ni ta MOčeva usoda dokaz krivde in krivice sveta?

184. PM.

185. Kar precej osumljenih in nato obsojenih je bilo kemikov; Torkar itn.

186. Reverendissimus St Maximus cerkvoplesk (ne cirkumflex kot v **Vesni**; točneje: ni tam Hiperbola? Kje pa je Massengraben?) še danes živi od fantazem (Prisidej) o zaroti. Je zadnji zaostalec na Siskem? Če kdo, je Strno prav Maxl dedič udbomafije, ki je živela na račun Pravce o zaroti. Če bi se vsega tega zavedal, bi se ustrelil (z vodno pištolo). Ni govora! Tako je lumCin, da mu je tudi teorija zarote le sredstvo napuha in praznoglavlja. (Duševne bolezni?)

187. PM.

188. Ki je danes ne zastopa več Zeljarić; Maxl mu pripisuje vodenje udbomafije, ta da telefonsko prisluškuje vsakomur, predvsem seveda njemu, ki je po svetu najbolj znan Siski Znik, astronomist (tudi astronavt?). Karikatura nastane, ko se Herz RR v svoje nasprotje. Z Maksičem ne mislim le ES nanj, ampak na njegov žanr-žloto. Janša vstane zjutraj z molitvico-refrenom: ko so me 1988 zaprli ... Pa se mu odpre, če ima zaprtje.

189. Danes iščem smisel, ki je zunaj žrtve; zato je moje Is tako težavno.

190. Leta 1982 Girarda še nisem razumel, ReAr sem ga. Nisem si še upal živeti iz odsotnosti Idsmisla. Ustvaril sem S(T)H spaček, ki je moja dognanja vzel enostransko, reduktivno.

191. Hvalabogu.

192. Torej sem vendar vedel, da sta GK in SŽ napačna pojma-Vrti?

193. V polni meri jo vrnejo 91 JugoNace, najbolj Srbi. Slcem se hvalabogu ne posreči. STH postajata tedaj karikatura.

194. To je bila njena najbolj napačna plat.

195. Hvalabogu. - Meče me sem in tja. Proces osvobajanja od TradRlge je bil res naporen.

196. Zato je **SAnta** manj primerna od **Afere**.

197. Šele pod konec 80-let sem se zavedel, kako napačna je ta junaškost kot obuditev MV-II Herza. Glej mojo analizo **GiMa**.

198. V to smer sem iskal do polovice 90-let; zato sem se vključil v KC. A uvidel, da je KC najbolj ReAr, kot takšna morda še bolj napačna od Ptje. V njej so momenti pravega (Dt), a le momenti. Bleški župnik Janko Ambrožič nima stika z BDrim; je le prekanjen, Cintrgovec s Stim. Je Tip za DSKC.

199. Stl je uvod v PM.

200. To je PM.

201. To je bilo najteže premagati, meni in MGGi. Pa se nam je nekako posrečilo.

202. Kakšno Dgč sodbo je mogoče dati o KomStlsvetu, kot da je ogaben?

203. To je PM.

204. Mislim še danes tako? Moral sem iti skozi Toneta, a ne ostati pri njem. Tone sem bil 58; do danes je moralo preteči še pol Stola, da sem našel Prapot. Sem jo res našel?

205. Tudi MOč se je upiral in popustil. Mi je bil **Job** tudi zato tako blizu, ker sem v njem odkrival usodo MOča?

206. Ruplovo in moje takratno - in še najino današnje - stališče je zapisanemu enako. Kljub vsemu imam rajši mehki teror PMLDbe kot Stl krvavo nasilje. V to nasilje enako preide Leca kot Deca; ko se čuti KC v skrajni stiski, recimo MV-II, se oboroži in se začne vojskovati. Najprej uporablja mile besede, potem dejanja obstrukcije, padre Ambrožič z Bleda, nazadnje vzame pištolo v roke, kot župnik Klavora v **Operaciji**. Kar vidim Ambroža, kako si oprta flinto in strelja po čolnarjih in posadki čolnov, ki se bližajo bleškemu kinču, otoku Marijinemu. Ambrož vodi Marijino vojsko. Se seli Duh središče Slje iz Brezij na blejski otok? Bodo farji najprej metalni na okupatorje cegle, kot SNar v Kuretovem-Jurčevem **Juriju Kozjaku**?

207. Kar stresa me, ko se spominjam, kako smo živeli v tej zločinski Dži, pod Ptjo. Ruplova drama je sijajen dokument.

208. Blazen svet.

209. To zgodbo sem pripovedoval sam Ruplu: da je Boris Kraigher prišel k MOču v zapor in to terjal od njega. Le da tedaj še nisem vedel, da je MOč ministru za Notzadeve popustil.

210. Kdo je ES zlomil MOča? Polkovnik OZNE Žan More, ki se je nato do Si zapil? Majcen? Šilih?

Ni odveč povedati: ko sem nekoč - okrog 90 - intimno govoril s Francetom Hočevarjem, PoV je bil Javtožilec Juge pod Kavčičem in podPreds Slovenske vlade, poznal je zadeve, mi je izrazil visoko spoštovanje do MOča in skrajnje Zanič do Moreta. Zadoščenje za MOča in zame?

211. MOč tako daleč vendarle ni šel. Ali pač, ko je priznal, da je bil ves Osvobodilni odbor jetnikov v Buchenwaldu gestapovska agentura? A je nato svoje priznanje zanikal.

212. Ni tak MOčev **Zapisnik** z zaslišanj v zaporu 48-49, ki ga je podpisal in ki je bil objavljen v **Zborniku Dušanak**?

213. PM.

214. PM.

215. Na to svojo analizo sem ponosen.

6. II. 2007

RESNICA VIDEZA, KI SE DELA ZA RES

(ob Ruplovi drami **Kar je res, je res**)

1

V nepopolni zgradbi našega izprijenega sveta je količina zlega enaka količini dobrega, in za vzdrževanje ravnotežja v svetu, v katerem je toliko dobrih kot slabih, je brez vsakega pomena, če je kdo rajši dober kot slab; če je delež kreposti nesreča, uspeha pa je vedno deležno le zlo, medtem ko je narava do vsega tega popolnoma ravnodušna, je neprimerno bolje, da se postavimo na stran izprijenih, ki uspevajo, kakor na stran krepostnih, ki so zapisani propadu.

Naša sreča ni odvisna od tega, ali se odločimo za dobro ali zlo, zakaj tako krepost kot greh sta samo dva načina delovanja v svetu; ne gre torej za to, ali se odločimo za prvi ali za drugi način, temveč da sledimo poti, ki so jo izbrali vsi. V docela krepostnem svetu bi ti svetovala krepost; v docela izprijenem ti ne morem svetovati drugega kot zlo. Kdor ne sledi poti drugih, neizogibno propade.

*(Dva odlomka iz de Sadovih **Nesreč kreposti**)*

Na Slovenskem je pojem sadizma še zmerom povezan s spolno sprevrženostjo, z uživanjem v spolnem nasilju¹. Bil bi že čas, da sadizem povežemo z uživanjem v slehernem nasilju; in ker je nasilje danes predvsem politično - točneje psevdopolitično, zgolj oblastniško - bi morali preseliti pojem sadizem na področje oblastniških odnosov med ljudmi. Kot vidimo iz obeh navedenih odlomkov, pa de Sada nikakor ne zanima le to, kar je skladno z uživanjem; svetovna filozofija zadnjih desetletij - od Batailla, Blancheauja, Klossovskega itn. naprej - je odkrila v de Sadovih delih temeljno filozofijo, ki ji brez težav rečemo svojevrstna radikalna moralna filozofija. Naj se Slovenci de Sada še tako otresamo, niti ene knjige mu še nismo prevedli, že bežna primerjava med de Sadovimi odkritji in spoznanji današnje slovenske literature pokaže, da je de Sade morda med vsemi svetovnimi moralnimi filozofi za Slovence danes odločilen; da odkriva slovenska kulturna zavest danes svet s tako brezobzirnostjo, kot ga je v XVIII. stoletju de Sade. To pa pomeni še

nekaj: da je postal svet, ki ga slovenska zavest odkriva danes, vsaj v nekaterih točkah hudo podoben tistemu, ki ga je živel de Sade. In pri tem ne mislim na de Sadov notranji, duševni, tako rekoč osebni, ampak na družbeno zgodovinski svet njegovega splošnega okolja.

Med stališčem markija de Sada in Dimitrija Rupla, podanem v dramskem delu **Kar je res, je res**, je nekaj očitnih stičišč in nekaj razločkov. Rupel najde v svojem - v našem, v današnjem slovenskem - svetu manj dobrega kot de Sade v svojem². Tako v **Nesrečah kreposti** kot v drugih de Sadovih delih nastopajo plemenite osebe, pravi angeli, ki jih svet muči, a ne izgubijo vere in čistosti. Glede na današnji slovenski svet je to moralno prav ugoden primer. Današnja slovenska dramatika takšnih nedolžnih žrtev ne pozna³. Samomorivka - Administratorka - v Smoletovih **Zlatih čeveljčkih** je sicer ves čas mučena - monologi srednje sodne oblasti so rafinirana današnja zamenjava za spolna maltretiranja bolj odkritega XVIII. stoletja -, a njena nedolžnost je komaj nakazana, njenega odpora akciji zla sploh ni ali je, vsaj v drami, kratkotrajen. Dekle v Božičevem **Krišu** je le trpen otrok, ne pa vse zlo prenašajoča svetnica. Jurij in Lenka v Šeligovi **Svatbi** sta božja otroka, norčka. Edina izjema je Mrakova dramatika, vendar so Mrakove drame s svetniki - **Rdeča maša**, Fedja, Ambrozij, **Blagor premagancev**, Valentin, **Proces**, Ješua, **Herodes Magnus**, Antipater itn. - napisane v prvih dveh desetletjih po vojni in ne odkrivajo današnje slovenske družbe, čeprav bi bilo čudovito, če bi bile zanjo smerodavne.

Svetništva današnja slovenska dramatika ne vidi, posebno tista ne, ki jo pišejo mlajši dramatik, rojeni ali vzgojeni v povojnem času (Jovanovič, Partljič, Rudolf, Jesih, Lužan, Kleč, Filipčič, Poniž ...). Drama **Kar je res** je za mlajšo slovensko dramatiko reprezentativna, kolikor nekatere druge drame ne gredo še dlje v skepsi, to je v neveri celo v možnost pojava dobrote in v slikanju izprijenosti sveta. De Sade se pokaže skoraj kot naiven gospod iz starih dobrih časov; meni namreč, da je v tem svetu količina dobrega enaka količini zlega, ali pa da je dobro v tem svetu vsaj močno zastopano. Ravno tega Rupel in drugi dramatik ne opazijo. Svet, v katerem dihajo, ni v ravnotežju. Je svet, v katerem je zmagala ena stran; vendar ne stran dobrega. Živimo do kraja izprijen svet⁴.

Danes so si pot zla izbrali vsi; avtor sebe ne izvzema. Z ničemer ne trdi, da bi sam živel drugače; da je kje kak drugače živeči človek; da bi se ravnal, recimo, po načelih krščanske etike. (Kot, recimo, Knez v Leskovčevi **Kraljični Haris**.) V **Kar je res** ni ekspliciranega moralizma, težnje po zgledu. Avtorjeva posebnost je ta, da drži ogledalo izprijenemu svetu; držanje ogledala pa ne seže čez okvire izprijenega sveta, čeprav omogoča takšno preseganje. (Levstikov Spitignev - **Tugomer** - govori cinično ironično resnico, a zato še ni ne svetel lik ne alternativa.) Tudi v **Kar je res** si moremo predstavljati figuro, ki bi govorila resnico o sebi in svoji družini. (Samomorivec-igravec iz **Čeveljčkov** je tak. In že prej Tejrezijas iz **Antigone**.)

Avtor je napisal dramo o vseizprijenem svetu, s tem (svoj) svet razkrinkal in prišel po nujni logiki v spor s tistimi, ki jih je bil razkrinkal, a ne zato, ker jih je razkrinkal, ampak zato, ker jim je škodil. Ta logika sega izven drame; je posledica avtorjeve socialno moralne odločitve, s katero poganja v zrak absolutno negativni svet in sebe, dokler je v njem, z njim. Odločitev za takšno

preseganje je mogoča téma nove drame: poskusa preboja znotraj sebe vrtečega se izprijenega sveta. (Takšno témo je upodobil Smole s **Potovanjem v Koromandijo**, z likom Toneta, ki zapusti službo in se poda iskat svet, ki je onkraj znanega, transcendenco, Koromandijo. Antigona jo - s socialno moralnim dejanjem - doseže⁵.)

Z navedenimi stališči de Sadovih oseb, ki pa so, kot vemo, pisateljeva, se Rupel v eni točki sklada, v drugi nekoliko odstopa. Sklada se z devizo: kdor ne sledi poti drugih - danes zlu -, neogibno propade⁶. Naj so liki v **Kar je res** med sabo še tako konkurentski, nevoščljivi, zavistni, brž ko jim gre za nohte, ko preidejo iz privatistične v »socialno« sfero, ravnajo vsi enako; vstosmerijo se kot rekruti. Čutijo in vedo, da bodo v hipu pokončani, če ne bodo ravnali enako: vsak kot ostali. Razporedijo se v eno od oblik linčarjev: postanejo enotni. Enotnost je osnovni pojem linčarstva in na njem zgrajene družbe. Enako kot šentflorjančani v **Pohujšanju**, ko se znajdejo v nevarnosti. Enako kot Ismena, ko gre zares.

Točka, v kateri Rupel odstopa od de Sada, je: univerzitetna grupa niti oddaleč ni tako aktivna v prizadevanju zla, kot so de Sadove grupe. Obe točki lahko zdaj združimo: enotnost profesorjev ni odprto nasilna. Ti so predvsem trpne figure, ki delajo, kar jim je naročeno ali zaukazano. Vodi jih sila, ki je nad njimi; ta dela z njimi kot z marionetami; to je personificirana socialno državna sila⁷. Niti na kraj pameti jim ne pade, da bi se ji uprli ali pa da bi delali iz sebe, po svoji volji, užitku, strasti, načrtu. Med sabo so »solidarni«, če smem uporabiti ta izraz ironično, kajti gre za nametanost na kup, za prisilo k enotno enakemu ravnanju in ne za soglasje posameznih suverenih ravnanj. »Solidarni« so zato, ker vsi poslušajo isti glas oz. v Ruplovi igri: ubogajo isti Listek. Listek je majhen po materialnem obsegu, a neznanško velik po pomenu; na Listku piše, kaj je komu od linčarčkov, ki opravljajo nižje posle v akciji družbenega nasilja, treba storiti⁸.

Tu je razlika med vélikim časom, v katerem se je rodila tako kantovska emancipatorska etika kot de sadovska emancipirana diabolija, in klavnim časom današnje Slovenije⁹. Tako Kant kot de Sade utemeljujeta subjekt, njegovo akcijo. Čeprav je ta v prvem primeru omejena; vendar je omejena po subjektu samem, suverenost samoomejevanja zaradi dobrega vseh. V drugem primeru je neomejena, je suverenost pravice posameznika, ki se (da se) ne ozira na druge; ki je raztrgal vezi krščanstva, evangeljske ljubezni¹⁰. Kantov etični subjekt priznava dobrega Boga, vendar je ta Bog v njem, v njegovi duši, ne nad njim kot gospodar; je usmerjevalec vesti in ne zapovedovalec. De Sadov zločinski subjekt priznava zlega boga, ki je prav tako v njem: dan kot deloma indiferentna narava, deloma kot nagnjenje k užitku, ki je človeku vrhovno vodilo¹¹. De Sade izvede radikalno emancipacijo človeka, to je redukcijo duše na telo. Ludistična dramatika in filozofija, porajajoča se na Slovenskem v zadnjih dveh desetletjih, ni zaman tako cenila de Sada in ga povezovala z Marxom. Marxa ni vezala le na Holbacha in na Helvetia, na materializem, na trpni užitek. Uvidela je, da je pravi užitek aktiven - človekova aktivna praksa. Užitek, o katerem je emfatično govoril Marx, je staknila z željo, to pa je našla najjasneje razvito že v de Sadu. Lacanomarxizem ni zaman radikalni cinizem; in je dvoumen kot vsak cinizem¹². (Priznavanje zlega boga se začne v povojni slovenski dramatici pri Zajcu - **Otroka reke** - in razvije v vrh pri Rudolfu: v sadomazohističnem uživanju v imenu tega zlega boga - **Xerxes**.)

Ruplova drama, ki ima močne prvine groteske, farse, predvsem pa burke, zapušča ludizem. Ne le zato, ker je v veliki meri socialno moralno kritična. Morda predvsem zato, ker je ludizem vendarle videl še neko veličino človeka, kakor se to sliši nenavadno; to veličino je namreč odkrival v človekovi osvobojenosti od slehernih socialnih in moralnih norm, pravil, solidarnosti, v brezmejnem predajanju vsakogar lastnim željam in užitkom, v suverenosti razvezanosti, v navdušenju nad končno demistifikacijo vsega, imenovanega v Zakonu (Boga, sočloveka, družbe, vere, upanja, ljubezni, milosti, duše, dobrote, miline, nežnosti, lepote, čustva¹³ itn.). Tudi Ruplova prva drama, v kateri je sicer polno družbeno moralno kritičnih momentov - **Mrzli viharji, jezne domačije** - je v tem pomenu radikalno sproščena: samoužitek nad absurdom, ki si ga sme privoščiti do kraja, nad pravico do posmeha vsemu, veselje nad lastno neomejeno svobodo; delo do kraja lahkotnega infantilizma, ironično šalamunstvo v dramatikii. V času, ko so slovenska filozofija, esejistika, sociologija oznanjale in analizirale konec subjekta, vzpostavljale strukturalizem in funkcionalizem in ko je umetnost videla svoje preseganje subjekta v režimu (človek = reč), je paradoksalno segel subjekt do najvišjih meja: sicer razpuščeni, a prav s tem najbolj emancipirani subjekt, saj je počel, kar koli se mu je zljubilo; kot subjekt je postal in ostal igra, igrivo telo (ludizem, karnizem¹⁴).

Kar je res označuje konec tega samoopoja. **Xerxes** mirno izvede ves svet iz svoje želje in predstave, Rudolf izvede ves svet - stvarjenje itn. - iz uprizoritve glumačev (**Veronika**), Jesih iz besednih iger (**Grenki sadeži pravice**), Filipčič ga ponovno rodi iz Gee in Kronosa (**Ujetniki svobode**) in požene v zrak, vsi se obnašajo, kot da je človek-ludist absolutni gospodar sveta, svetov, univerzuma, ljudi, ker je svet pač le beseden (lingvizem), avtor besed pa umetnik, človek, samovoljni fantast in imaginator. Omejitev je edinole v daru ali v drznosti umetnika, se pravi, svet se neha tam, kjer se nehata umetnikova nesramna predrznost ali na nič ozirajoča se domišljija. Objekt je vstopil v subjekt in se v njem razlil, subjekt pa je postal igra črk oz. tistega, v katerem se črke igrajo¹⁵.

Rupel v **Kar je res** izhaja iz analize, da pomeni tak ludizem eskapizem; da gre za samoslepilno ideologijo 70. let; da se je dogodilo le to: otrok si je dal roko pred oči in zaklical: ni ni sveta in menil, da je na svetu le on sam¹⁶. Od srede 70. let naprej se je začelo intenzivno delo na razslepljevanju, na zapuščanju cinizma, spopad z lacanomarksizmom, opuščanje strukturalizma in funkcionalizma, vračanje k realiteti, najprej skoz obujanje mitov, kar je po eni strani še nadaljevanje ludističnega misticizma in magizma, nato skoz druge oblike re-tradicionalizacije, vse do današnje obrnitve avantgardizma iz druge polovice 60. let v retrogardizem prve polovice 80. let (Gledališče Ane Monro¹⁷). Vseskoz ob tem pa se je vračala tudi socialno moralno kritična literatura - celo z zgodovinsko tematiko -, se pravi, pisatelj je odkrival, da ni subjekt sveta in ne njegov jezik; da ni neomejen; narobe, da sploh še nikoli ni bil - kot človek - tako omejen, kot je danes.

Filozofskim analizam se je pridružila politološka. V nasprotju z usmeritvijo obdobja 1965 - 1975, ki je bila glasno zoper kakršno koli ukvarjanje z družbo oz. točneje s politiko (glasnik te misli je bil Pirjevec), češ da družba in politika nista relevantni, se je začela v zadnjem desetletju postopna re-politizacija slovenske literature. Rupel je v nji tvorno sodeloval. Njegova drama

Job, napisana na prelomu 70. v 80. leta, za njo pa še drama **Pošljite za naslovnikom**, sta nazoren primer te re-politizacije, ki združena z re-historizacijo usmerja zanimanje v analizo politične zdajšnosti in polpreteklosti, iz katere zdajšnost izhaja. Tako Ruplu kot drugim se je odkrilo, da je mogoče odgovoriti na vprašanje, odkod današnja človekova nemoč, v glavnem z analizo politične zgodovine in realitete¹⁸; s to sodobno realiteto se ukvarja **Kar je res**. Obenem z Ruplom gre po tej poti Jovanovič (**Prevzgoja srca**), Šeligo (**Ana**), Goljevščkova (**Pod Prešernovo glavo**), Božič (**Avguštinova vrnitev**) in drugi, Partljič pa se je te usmeritve oklenil že prej (s **Ščukami**); morda je bil kritiziran tudi zato, ker je prehiteval čas.

Do konca ludizma¹⁹ je bilo mogoče za slovensko družbo uporabljati razvojni model; najbolje je razlagal nastale zgodovinske spremembe. Recimo: ne le, da je socialnemu humanizmu sledil intimistični humanizem, temu avtodestrukcija humanizma in temu reizem-ludizem²⁰, ampak se je isto razvojno načelo kazalo tudi v analizi zgodovine subjekta. Liki-modeli so si sledili, drug - naslednji - je rasel iz drugega - prejšnjega; zamenjave znotraj razvojne teorije so bile inteligibilne, zgodovina smiselni kontinuum, ki napreduje. S koncem reizma-ludizma se je ta kontinuum končal, je postal tudi model razvojne teorije neuporabljiv, vprašljiv; zmedel se je, ne daje več rezultatov²¹. Nove faze sicer sledijo prejšnjim in iz prejšnjih, inteligibilnost zveze ostaja, vendar je ne dosežemo glede na merila razvojne teorije. Re-tradicionalizacija (re-mitiziranje, re-trogradiranje, re-kriticizem itn.) pomeni obenem že odpravo modela, ki se začne s prepono pro-. Zgodovina se iz pro-historije spremeni v re-historijo, iz napredujoče v ponavljajočo se in nazadujočo. Začnejo se uveljavljati drugačni modeli, deloma model re-gresije, predvsem pa - deleuzovski - model pravice do kakršnega koli, v katero koli smer potekajočega prereza sveta, ki se deli v posamezne plasti, te pa niso nanizane na razvojni črti, ampak so mogoče med njimi vse povezave, naprej, nazaj, navzgor, navzdol, postrani; in je zato mogoče tudi začeti z analizo kjer koli, kajti pravega - pristnega - začetka in vira ni²².

Brž ko Girard odkrije, da je vir družbe zmerom linčarski umor in se družba noče več utemeljevati na umoru-smrti, brž ko noče več biti birokratsko državna družba in začne enakopravno sprejemati vase tudi modele nomadstva (vsesmernosti), postane vir (razodetje, prvo počelo, temelj) pojem izročila, ki je od zdaj naprej le ena determinanta, vsekakor ne absolutna. To novo stanje označujejo izrazi kot koeksistenca slogov, ideologij, promiskviteta žanrov, sožitje različnega, avtopoetika, pluralizem namesto enotne enosmernosti²³.

Metoda in predmet sovpadeta; se sodoločata, sta rezultata istega zgodovinskega dogajanja ali spremembe horizonta, episteme. Predmet - v tem primeru slovenska dramatika in njena specifična zgodovina - se upre prejšnji metodi, razvojni teoriji. Človek, ki ga kaže **Kar je res**, ni več povsem nova oblika ali stopnja v razvoju slovenske dramatike-družbe, ampak je obnova nekega prejšnjega lika²⁴. Ne gre za suženjsko obnovo, kajti v drami se spaja in sopogaja vrsta prvin (slog, jezik, žanr, ideologija itn.), od katerih ima vsaka svojo relativno zgodovino.

V tej analizi - kot v večini svojih analiz - se ukvarjam predvsem s preučevanjem imanentnih literarnih ideologij, to je takšnih, ki izhajajo iz samih likov, iz same drame, iz sveta, ki ga razlagam kot ideološko strukturo, in iz teorije ideologij. Na tej ravni gre za izrazit re-gres, kar povezujem z analizo

družbe, kajti metoda, ki sem si jo izbral, je ideološko-sociološka. Pri tem se odpre vprašanje, kam v tem novem merskem sistemu postaviti drame, ki so se zdele pred desetletjem tradicionalne, saj se niso dovolj izrazito ali enostransko vključevale v ludizem; recimo **Šuke**. Z novega vidika dobijo naenkrat novo podobo; niso več predvsem zaostali predstavniki preteklosti, ampak postanejo zvezne točke, sklepi med tradicijo in inovacijo, katere značilnost je ravno v tem, da se re-tradicionalizira. (To sem odkrival v analizi **Ščuk** in Partljičeve komedije **Na svidenje nad zvezdami** pred nekaj leti v podrobni analizi, v kateri sem popravil svojo nekdanjo - preuranjeno, napačno - sodbo o tem dramatiku, ki je izhajala iz moje prevelike zvestobe zgolj enemu - razvojnemu - modelu²⁵.)

Po vseh mogočih intenzivirajočih se subjektih se v **Kar je res** vrača klavrní tradicionalni slovenski polsubjekt ali celo le kvazisubjekt. S tem dejstvom, ki ni le stvar posebnega, morda zgolj tradicionalističnega stališča te Ruplove drame, ampak je postalo naenkrat značilno za celotno slovensko sodobno dramatiko (za **Stavbo**, za Božičevo **Paniko**, za **Zlata čeveljčka**, za **Prešernovo glavo**, za Gluvičeve drame, za Klečevó **Polko**, za Möderndorferja itn., torej do najmlajših), postane vprašljiv sam razvojni model tudi v preteklosti²⁶. Znanstveno pojmovana realiteta, njeno samorazumevanje, njene teorije postanejo problematične tisti hip, ko ne morejo več razložiti novih dejstev, novih opazanj. In če je osnovno novo dejstvo to, da sledi razvezanemu absolutnemu subjektu-reči-igri polsubjekt ali kvazisubjekt, potem ni več prepričljiva - inteligibilna - entelehija, ki jo je razvojna teorija odkrivala v progresivni menjavi subjektov, saj pade končni cilj, zadnja točka, na kateri sloni vsa razvojna predpostavka: gibanje k popolnemu subjektu oz. k identiteti subjekt-substanca, k razrešitvi samega subjekta, h končni pomiritvi; drugače heglovska struktura ni mogoča, ne krščansko židovska²⁷.

Ta hip - v luči novega modela - postanejo tudi stara dejstva drugačna. Razvezani ludistični subjekt se skaže kot oslabitev imperialnega subjekta, kateremu je sledil (recimo Črtomir iz **Krsta**), ta pa kot kriminalizacija etatističnega ali behemotskega subjekta (Martela iz **Ognja in pepela** Mire Mihelič), se pravi kot razkritje njegove inherentne zločinskosti²⁸. Jasna razvojna linija se izgubi. Med etatistično behemotskim in imperialnim subjektom je nemočni komajsubjekt intimizma (Torkarjeva dramatika, **Pozabljeni ljudje**, nadaljnja dramatika Miheličeve, **Veverica ne more umreti**, Bor po **Raztrgancih**, to je iz drame **Zvezde so večne** itn.). Mar ne pričuje tudi ta komajsubjekt vračanje v slovensko preteklost, h Ganglu (lik Klemenčiča v **Sadu greha, Sin**), k Cerkeniku, k Remcu (**Magda**) itn.? Se torej ne dogajajo nenehne re-tradicionalizacije, le da so zdaj prvič vidne kot temeljna metoda, saj se je tako rekoč do konca avantgardizma, do srede 70. let, zmerom znova uveljavil model razvojne teorije, vera v dokončno uredljivost sveta, upanje v dosego (raz)rešilne točke²⁹.

Naj je reizem-ludizem še tako skeptično gledal na socialno politična gibanja, prevzel je njihovo naravo: avantgardizem, gibanje zmerom naprej. Naenkrat se tudi faza avtodestrukcije humanizma pokaže v drugi luči, kot bog Janus, z enim pogledom naprej (Kozakovo občudovanje Komisarja v **Aferi**, sprejemanje Justa v **Kongresu**, Smoletovo pošiljanje Toneta v Koromandijo, odkritje, da Paž sledi Antigoni, da Gorazd zamenjuje Črtomira), a z drugim

nazaj. **Antigona** se vrača k najbolj tradicionalni opredelitvi človeka kot bitja, ki pokopava mrtve. **Krst** spozna, da se z revolucijami ne doseže nič razen pomnožitve smrti-umorov. **Kongres** se opredeli zoper realno možnost študentske revolte, ki je sledila revolti-dialogu **Tople grede**. Moralni zmagovalec **Afere** je Simon, ki je intelektualec-kmet.

Morda je ravno stališče, ki je razpeto med naprej in nazaj, za dramatiko najuspešnejše, saj je najbolj - notranje - polemično, dialoško, antagonistično, dialektično, z razumevanjem obeh nasprotujočih si strani³⁰. V - novi - analizi slovenske dramatike, posebno povojne, zavzema ideologija avtodestrukcije humanizma središčni položaj, saj se v nji stikata tako avantgardizem (enobejevska dramatika, dramatika imperialnega subjekta itn.) kot retrogardizem (intimizem, današnja slovenska drama). S čimer pa nikakor ni rečeno, da je avtodestrukcijska dramatika dejansko središčna; takšna je le v enem od modelov, v tistem, ki vzpostavlja in raziskuje relacijo med napredovanjem in nazadovanjem. Danes se zdi ta model posebno primeren, ker se dogaja dramatika v znamenju vračanja k preteklosti; ker je najbolj vidna in pomembna tista smer slovenske zavesti, ki znova preučuje preteklost in v nji odkriva drže, ki jih je vmesni »razvoj« po krivici ovrigel, skorajda kriminalno odpravil (svobodno avtonomno osebnost, pluralizem, etiko itn.).

Liki Ruplovih profesorjev-znanstvenikov (so doktorji znanosti) so bolj podobni Cankarjevimi šentflorjancem kot likom iz slovenske dramatike med leti 1941 in 1971. Zdravič, Obreza, Petričič, Gramatičková so presenetljiva obnova Stebelca, Komarja, Siratke, učiteljic, poštaric, pol politikov pol hlapcev iz **Romantičnih duš**, **Narodovega blagra**, **Pohujšanja** in **Hlapcev**. Zdaj postane razumljivejša tudi Partljičeva obsedenost z variiranjem na Cankarjeve like (tako v **Ščukah** kot v komediji **Oskubite jastreba!**). Partljič je zunaj prevladujoče - ludistične - ideologije realno opazoval in odkrival slovensko re-fevdalizacijo. Ni naključje, da se obnavljajo drame s tematiko šolstva-hlapčevstva. A **Oskubite jastreba** je kljub vsemu drama z močno ironično, farsično, ludistično - skoraj jesihovsko - poanto, medtem ko se **Pod Prešernovo glavo** vsaj deloma vrača k tragizmu, čeprav ne k germanovskemu patosu.

Zastavlja se vprašanje o razliki med cankarjevskimi klavnimi kvazisubjekti in Ruplovimi, današnjimi. Ali so prvi res še ne subjekti in drugi ne več subjekti, to je deformirani, spačeni, ponesrečeni subjekti? Kaj ni že Cankar sam - v **Hlapcih** - govoril o tem, da so Slovenci po likvidaciji protestantizma otroci poražencev, hlapcev, tistih, ki so sklonili tilnik, torej skrivenčenih ne več subjektov? Torej slovenski subjekt le navidez napreduje, le začasno si umišlja, da se je subjektiviral, to je evropeiziral, medtem ko dejansko nenehoma ponavlja začetni poraz oz. začetno vsiljeno desubjektivizacijo³¹? Ni več takšnih točk, ko se je že zdelo, da je subjekt vzpostavljen? Ni tak Matiček v **Veselem dnevu**, se pravi vrh razsvetljenstva, pa **Herman Celjski**, se pravi vizija prve Jugoslavije, pa **Rojstvo v nevihti**, vojaška zmagovitost druge Jugoslavije?

Da bi dobro razumeli vračanje klavnega kvazisubjekta (oz. to, da smo ga odkrili, se pravi, da je ves čas tičal v Slovencu, le da je bil zakrit z zoperklavnimi ideologijami - smo Torkarju najbolj zamerili to, ker ga je naivno odkril, ali to, da ga je deloma - kot nedolžno žrtev - oznanjal?), moramo premisliti, kaj pomeni, da si je izbral Rupel za empirično obliko tega subjekta znanstvenike; menim namreč, da to ni naključje in da je Rupel s tem zadel na bistvo. Znanstvenik ima v novoveški Evropi posebno naravo; od Bacona in renesanse naprej je znanstvenik eden glavnih subjektov, osvajalec novega znanja, ki postaja čedalje bolj osrednji kapital družbene produkcije³². Kot konkvistador je močni subjekt, skoraj imperialni, a kot odkrivaletc resnice ta imperializem ukine, saj ne običi v slepi veri v edinoodrešilnost znanosti ali uma, ampak gre prek te evropocentrično raciocentrične zablode, skladne s splošnim - gospodarskim, vojaškim, civilizacijskim - imperializmom 19. stoletja, in se v 20. stoletju samoomeji v hipotetični um, v um, ki ne posega na druga področja, recimo na področje vere, etike, ljubezni. Vendar ta samoomejitev ne pomeni njegove podreditve politiki, Cerkvi, državi; le védenje, kje velja in kje ne. Se pravi, subjekt ostaja, pokončen, le da ne več nadut, nesramen, slepo samozaveroan, neznosen v zaničevanju vsega drugega (zanj skrivnostnega in skritega³³).

Znanstveni um, kakršnega predstavlja Ruplova trojica doktorjev, pa je povsem drugačen. Je parodija pravega evropskega znanstvenega uma, le ponaredek. Očitno trojica nima opravka z nobeno resnično znanostjo; je le trojica hlapcev, ki govorijo naučene besede - retorizirajo, verbalizirajo -, te pa nimajo zveze z realnostjo razen te, da banalno danost podpirajo, alibizirajo z zvenečimi imeni in navidezni teorijami. Um je v službi gospodarja, ki uma sploh ne potrebuje, saj mu zadošča oblast; ali točneje: ki ga um moti, saj mu razkraja njegov - diletantski, aziatski, despotski - tip oblasti. Ta oblast je utemeljena na policiji (kot kažeta **Topla greda** in **Job**), na vojski (kot kažeta Jovanovičevi drami **Norci** in **Vojaška skrivnost**), na psevdopolitični represiji (**Kongres, Pod Prešernovo glavo**³⁴).

Vendar s tem ni rečeno, da oblast ni nikoli počivala na umu, le da je bil ta um enostranski in je vodil v zločin. Kot kaže Smoletov **Krst**: postajal je ne-um, zoper-um, blaznost ubijanja v imenu fanatične vere v edinopravilnost enosmernega tostransko eshatološkega, nasilo spreobračajočega, rasno čistost absolutne enotnosti hotečega kvazireligioznega uma (Črtomirova zgodba, a tudi zgodba Strniševega **Samoroga**, lik Sodnika itn.). Slovenska dramatika, kateri **Kar je res** odgovarja, kaže nastanek vere v ta - imenujmo ga zgodovinski - um ali um zgodovine (posebno pri Kreftu, **Celjski grofje** itn.), njegovo vojaško realizacijo (Borovi **Raztrganci, Ogenj in pepel**), njegovo socialno politično realizacijo (Torkarjev **Gospod Ponikvar**), resnico te realizacije (Majcnova **Revolucija**, Strniševi **Ljudožerci, Job, Prevzgoja srca, Ana** itn.), ko se odkrije njegova druga plat: blaznost, neutemeljenost, fanatično izsiljevanje predpostavljene - pričakovane, verovane - in neuresničljive realitete. Ta blaznost, ki jo je radikalno odkril v lastnem času-realiteti (in ne le napovedal za naprej) že Detela v **Učenjaku**, se v koncu ludizma, ki je črtomirovsko blaznost raztočil v življiv sistem, v mešanico blaznosti in uma, v načelno

indiferenciacijo, pokaže kot prav nič blazna: kot zelo sistematična, mizerno preudarna, pritletno preračunana, malomeščansko ali srednjeslojsko minimalna³⁵.

V **Kar je res** nihče ni blazen: eni ukazujejo, drugi izvajajo; vlada pamet. Rezultat je presenetljiv. Šeligo, ki ga zanaša v tragedijo, odkriva radikalno blaznost fanatičnega zgodovinskega uma (boljševizma v **Ani**, odpadkov slehernega uma v **Svatbi**). Rupel pa ob istem času vrača resnico nemoči, kakor jo je podal Torkar v **Pozabljenih ljudeh**, temu pendantu-anticipaciji **Svatbe**. (Bi pa takšne pendante-anticipacije našli že prej v slovenski dramatik, Cankarjeva **Lepa Vida**, Leskovčeva **Dva bregova**, Jožeta Kranjca **Katakombe**.) Resnica, ki je razkrivala razvojno teorijo, je spoznala nujnost dokončne smrti-umora, katastrofe (**Krst**, **Svatba**, **Ana**, **Avguštinova vrnitev**, že Cankarjeva **Lepa Vida**, Mrakove drame **Razsulo Rimljanovine**, **Rdeča maša**, **Andrej Chénier**, **Življenje-karneval**, Lužanova **Plinska maska**, **Srebrne nitke** itn.). Ta resnica se je še zmerom nahajala v horizontu ekskluzivizma: ali tostranska nebesa, a če ne ta, dokončni umor. Rupel pa kaže, da um sploh nima te moči: ne le, da ne more vzpostaviti paradiza, ampak tudi ne more potisniti sveta v blaznost in absolutno zlo³⁶.

Um ima več likov. Je več paralelnih dogajanj, potekov sveta, ki so med sabo v zvezi, a nikakor ne v nujni, in ki jemljejo drug od drugega le izbrane dele. Končava se le en tip uma. Pa še ta izjava ni natančna, saj je to končavanje bolj preoblikovanje: veličastna grozljiva blaznost se mirno spremeni v prekanjeno računarstvo, kralj Lear v Volponeja, Learov norec v Polonija. Povrh vsega za zločine blaznega uma - ki je bil blazen že tedaj, ko se je zdel hladno jasnoviden in povsem zanesljiv - nihče ni odgovoren; ali točneje: odgovorni so le mrtvi, če jih živi obtožijo ali razkrinkajo kot despote³⁷.

Ali še točneje: Rupel se trudi, da bi razkrinkal in obtožil, obenem pa se mu predmet obtožbe spodmika spod rok. Despot, na katerega kaže kot na povzročitelja zla, se je tako spretno prikril, da je anonimen. Rupel sam je kot dramatik in resnicoljubnež prisiljen, da despota pokaže kot anonimnega, enosmerno komunicirajočega s svojimi podrejenimi le skoz listke. Ob tem pa zlo, ki ga dela ta despot, sploh ni več ono veliko zlo iz **Krsta** in **Ana**; je le malo zlo, šentflorjanska poniglavost, mizerija doline, iz katere ne raste več noben vrh. (Isto se odkriva **Pod Prešernovo glavo**.) Zločinec se ni le skril, ampak se je transformiral³⁸.

Res da ena sama drama ne more biti vsa (dramatikova) resnica; ob **Kar je res** je treba brati **Joba**, **Pošljite za naslovníkom** in najnovejšo Ruplovo **Prepovedano igro**. Vendar že sam **Job** lepo razloči med likom Žlajpe v prvem, drugem in tretjem dejanju; v prvem je revolucijski lumpenheroj, v drugem policijski lumpenkriminallec, v tretjem provincialno mondeni lumpenznanstvenik. Tretje dejanje **Joba** je most do **Kar je res**. Iz vojaka, policaja in politburokrata postane Žlajpa brez težav politični komisar znanstvenikov in s tem sam nekak znanstvenik, saj odreja, kaj naj znanstveniki mislijo in zastopajo.

Tako vojaški angažman kot policija in znanost so le sredstva za dosego in obdržanje oblasti; oblast kot cilj - ne kot nujno, čeprav zlo sredstvo - je osnovni znak despotizma. V despotizmu oblast ni niti sredstvo za okoriščanje, ampak je sama sebi namen. Lahko se imenuje oblast delovnega ljudstva (v stalinizmu) ali ljudstva-nacije (v fašizmu) ali božja (v klerofašizmu) ali osebna (v variantah zasebnih diktatur). Sama sebi je namen, vendar je sama v sebi

um (najboljši razlog). Naj se zdi nekomu, ki stoji zunaj nje, še tako blazna, iracionalna (stalinizmu fašizem, socialdemokraciji stalinizem in klerofašizem itn.), brez uma se sama v sebi sploh ne more utemeljiti. Naj je še tako zasebna, vladajoča osebnost je kot providencialna v stiku z božjo Previdnostjo in vodi svojo grupo z božjo voljo, ta pa od univerzalnih religij posebno od novega veka naprej ne more biti iracionalna (Tomaž Akvinski je pokazal, da je Bog najbolj umen). Tako pridemo do več konkurenčnih absolutnih umov, ki skrivajo svojo religioznost v čisto znanost³⁹.

Fašizem, posebno nacizem, precenjuje en tip znanosti: biologijo; odtod izvira znanstveno-umna nujnost, da je treba pokončati vse, ki odstopajo od prave znanstvene mere, rase, nacije (Žide itn.). Zgolj variacija tega scientističnega uma je zgodovinski um stalinizma; na osnovi historiografije, sociologije in ekonomije dokazuje, da je znanstveno-umna nujnost pokončati izkoriščajoče razrede. Iz zgodovinske znanosti sledi nujnost radikalne vojaške akcije in dokončnega obračuna z zlom. V tej točki dobita tako fašizem kot stalinizem etično in celo religiozno upravičenost: borita se s sovražnikom, ki je kvintesenca zla. Njun boj je že sam na sebi Dobro; ni Dobro šele cilj tega boja. Zato je najbolj Dobro tisto, kar je najbolj vojaško, najbolj ubijajoče sovražnike; to so elitne grupe, vojaške (SS), policijske (NKVD), mešane vojaško-policijsko-politične (totalitarne stranke).

Znotraj teh dveh modelov-praks je znanstveno dokazano, da sovražnik ni človek; v tej točki zavračata krščanstvo, ki je podelilo pojem humanitatis vsakemu človeku, ne glede na raso, barvo kože, nacijo, razred in grešnost. Milost je - v krščanstvu - v rokah Boga; s to milostjo razpolaga Bog sam. Človek ne more prevzeti te njegove vloge, ker nima zadostnega uma, čeprav je vsak človek rojen z dušo, se pravi, da je bogupodoben, božji otrok. Um omejene in ošabne znanosti, ki je krščanskega Boga odpravil, ne da bi opazil, da se je spremenil v prazno vero v um, se pravi v blaznost, je ravno s tem človeka reificiral. Napravil ga je za reč, ki jo je mogoče razstavljati in sestavljati - transformirati -, kot to želi znanost. Mogoče ga je spreminjati v milo ali pa zavreči, se pravi, niti ne pokopati⁴⁰.

Reizem je sicer poskus, kako premagati reifikacijo (vzdigniti vse reči na raven človeka), a ponesrečen poskus, kajti človek ne more preživeti, če ne jé, se pravi, če ne uničuje drugih živih bitij, če ne ubija živali in rastlin, če ne razbija kamnov, če iz delov sveta - recimo iz kosov lesa - ne postavlja bivališč zase, iz kož ne šiva oblek zase itn. Cilj reizma je previsoko postavljen; je nemogoč. Reisti so v praksi (tudi družina iz Šempasa) morali prav tako podrediti živali svoji prehrani in reči - kamne - svoji eksistenci, le da so pri tem obnovili teorijo o organskem sodelovanju ljudi, živali in reči, različnih sfer⁴¹. Gre le za razliko med načini vladanja, med omejeno in potencirano produkcijo, med večjo in manjšo poslušnostjo naravi, ne pa za razliko med Dobrim in zlim, med angelskim in zverskim. - Odmeve vsega tega najdemo po vsej slovenski dramatik; recimo v Zupanovi drami: **Angeli, ljudje, živali**, v Mrakovih **Rdeči maši** in **Blagru premagancev**, v Šeligovi drami **Kdor skak, tisti hlap**, v Jesihovih **Sadežih**, v Rudolfovih **Termitih**, a že prej v Meškovem **Henriku, gobavem vitezu**, v Cankarjevi **Lepi Vidi** itn.

Že nekaj časa govorimo na Slovenskem o re-barbarizaciji; ta izraz pomeni odpad od krščanstva in od grške polis. Sicer pa so tudi barbari imeli svoje kulture, ki so se držale določenih temeljnih pravil. Osnovna značilnost človeka

kot človeka je, da pokopava svoje mrtve⁴². Vendar je razlika med krščanskim in barbarskim svetom v tem, da je zapoved krščanstva - zares univerzalne religije -, da mora človek pokopati vsakega mrtveca, medtem ko etnocentrizmi, to je lokalizmi, ki se še niso vzdignili do pojma človeka kot takega, pokopavajo predvsem ali izključno svoje mrtve, druge pa onečastijo, jih vržejo psom in zverem, v brezna ali pušče in ne v grobove⁴³. Ostanek tega barbarstva v krščanstvu je nedostojna praksa, da morivcev in samomorivcev, velikih zločincev ne pokopavajo v posvečeno zemljo; da jih zagrebejo brez križa; da razsujejo njihov pepel v veter, da ne bi nikjer ostal spomin na brezbožnika. (Ta praksa se v zadnjem času ukinja.) Kdor ni pokopan, ni priznan za človeka, in narobe: kdor ni priznan za človeka, ni pokopan.

Znanstveni um, ki je človeku odrekel dušo ali pa je človeka kot človeka opredelil glede na njegove biološko rasne in zgodovinsko-razredne lastnosti, je s tem človeka in sebe re-barbariziral: znanstveni um kot barbarski um. Tu je temeljna kritika Smoletove **Antigone**⁴⁴: Polinejkes je bil od obeh na smrt sprtih bratov res slabši brat, prav nič vreden človek, bil pa je vseeno človek. Kreon si je samovoljno vzel pravico, da iz državnih razlogov prepove njegov pokop. S tem je postal Kreon barbar; ker je kralj, je postal despot; a ker je zagrešil barbarstvo zoper pripadnika lastnega ljudstva, je postal zločinec. Bistvo Antigone je, da zahteva enakost vseh ljudi kot ljudi, to je, pravico do pogreba in groba. Ker Antigona pri svojem vztraja in Polinejka išče in mu prireja grob, jo da nazadnje zločinski despot ubiti. A ta umor je le logična posledica hujšega - povsem nedopustnega - zločina: prepovedi pokopa⁴⁵.

Kreon je eden od likov imperialnega subjekta, ki ga izdeluje slovenska dramatika že od začetka, od Gerona iz **Tugomera**, od Presekarja iz Skofičevega **Gospoda s Preseka** itn. (Kar pomeni, da ta imperialno brezobzirni amoralni razpuščeni samovoljni despotski subjekt ni šele vrh, ki sledi kot resnica etatistično behemotskemu subjektu, ampak je dan od začetka, kot so dani od začetka tudi vsi drugi tipi subjektov; že **Matiček** in **Županova Micka** poznata samovoljni subjekt in klavni kvazisubjekt, barona Naletela in Žužnjavo.) V šestih tipičnih, kardinalnih dramah predludističnega obdobja je šest despotskih subjektov, ki se med sabo dopolnjujejo in sopomenjajo: Kreon, Komisar, Veliki, Stari, Vincent, Črtomir. Kreonovo dejanje je ključ za vse: za lik barbarskega despota kot takega. Ludizem in današnja postludistična⁴⁶ faza sta opredeljena po Kreonu in njegovem dejanju; to dejanje ni pozabljeno, le zakrito ali zgolj netematizirano, ne znova tematizirano, a v temelju določujoče. Od **Antigone** naprej (a per analogiam tudi nazaj) tečeta vzporedno dva tokova, koeksistirata dve vrsti ljudi: pokopani in nepokopani⁴⁷.

Vendar ne gre le za dejanje, ki se dogodi šele po smrti posameznika. Oba pojma moramo misliti simbolično: eni spadajo v svet, ki pristaja na nepokopavanje mrtvecev, se pravi na temeljno manipulacijo z ljudmi, na ločitev med ljudi in neljudi, na reifikacijo sveta-ljudi, na instrumentalizacijo, na desakraliziran svet; drugi na ta svet, ki je v družbi-državi prevladal, ne pristajajo, se mu upirajo, pri tem trpijo, so razkosa(va)ni in pobijani ali vsaj preganjani, molijo k nadosebnemu, ker verujejo, da je v človeku poleg znanstvene narave - razstavljalnosti - tudi božja, to je znanstveno analitični in razkosavalni transcendentna. (Odtod značilna današnja potreba po re-sakralizaciji; Hribar itn.⁴⁸) Nasproti si stojita lika Kreona in Antigone; ob Kreonu se zvršča več likov, od Ismene, ki zaradi narcizma ne prenese težav

etično religioznega upora, prek zgolj v telo in spolnost usmerjenega Haimona do veleciničnega, ciničnomnega Tejrezija, ki je ideolog neposvečenega, zgolj interesnomnega sveta. Enako razporeditev bi našli v drugih dramah tega obdobja: Sodnik Bertram - nedolžno svetniška Uršula v **Samorogu**, Črtomir - Pia itn.

Ludizem se je delal, kot da teh dveh vrst ni več; kot da je zmagala prva, cinična, barbarsko despotska⁴⁹. Obenem pa je ravno s tem, da je razkril, kakšna je narava te reificirane, instrumentalizirane vrste, to vrsto kritiziral, ne da bi sploh hotel kritizirati. **Kongresu** in **Krstu** sledi prva vélika javno uprizorjena ludistična drama (Rudolfovih starejših javnost ni poznala): **Sadeži**. **Sadeže** sem že ob njihovem nastanku (1974) natančno analiziral in ugotavljal njihovo novost: ljudje niso več osebe; med sabo so zamenljivi, spreminjajo se drug v drugega; mrtvi oživljajo; žive ubijajo, ne da bi jim to kaj škodilo. Človek je postal zamenljiva, razkosljiva in ponovno sestavljiva reč. Beseda smrt je izgubila pomen; umora ni več. Umor se je skrila⁵⁰.

Skril se je natančno tisti hip - 70. leta -, ko se je skrila⁵¹ tudi despot: politbirokracija se je skrila v umetni megli samoupravljanja. De-centralizacija države v množstvo malih centrov se je kazala kot de-membracija nekoč enotnega despotskega telesa; kot da je zdaj vsaka vloga enako pomembna. Človek je postal najprej znak in nato člen⁵². Trakulji lahko odrežeš ne vem koliko členov, pa bo še zmerom živa; prava trakuljina glava - despot - je seveda ostal, le skrit za igro de-centralizacije; de-centraliziralo se je vse razen bistvenih odločitev, center pa tako ve, da mora odločati le o bistvenem in se ne ukvarjati z obrobim.

Ludizem je prikazoval členjenje, obračanje v vlogah (**Skak**); barbarski despot je bil zanj le bolnik, samoizmišljija in ne determinantna realiteta (**Xerxes**). Bil je enako izmišljen kot svetnik ali etični upornik (Rudolfova drama **Evangelij po Frančku**). Tako je igral ludizem dvojno vlogo: razmerje despot-upornik je skrival, v tem ko je odkrival le Tejrezije-Haimone, obenem pa je ravno z radikalno izpraznitvijo sveta, ki je postal brez smisla, brez duše, brez smotra, brez posvečenosti, brez duha, brez zgodovine, brez ljubezni, brez milosti itn., pokazal, da je ta svet brez družbe - družbena razveza - brez razloga, da obstoji, brez osnovne samomotivacije: da je postal svet odbleskov, posnemanj, s tem parazitizma in celo le svet v zrcalu⁵³.

Hujše realne kritike si ni mogoče misliti. S tem je ludizem le dopolnjeval, kar je na drugi strani kazala dramatika, ki je sledila tradiciji 60. let, recimo **Ljudožerci**; ti so direktno govorili o razkosavanju ljudi, o pretvarjanju ljudi v zgolj-telesa, v mehaniko, v kose mesa ali igralne karte in postavljali ob ta mesarsko-klavsko-barbarski svet svet svetništva, osebe, duše, transcendence⁵⁴, medtem ko je ludizem kazal razkosavanje brez etično religioznega dopolnila. (Šeligove drame po **Skaku** zavzemajo sredinsko pozicijo med Strnišo in Jesihom ali Rudolfom, a se čedalje bolj bližajo neludističnemu imenovanju stvari s socialnim, moralnim, religioznim imenom; v tem je pomen Šeligove re-mitizacije, poskusa re-sakralizacije, re-naturalizacije. Čedalje bližje so **Ljudožercem**, dokler jih v **Ani** dobesedno - po motivu - ne dosežejo.)

Strniševi mesarji - v **Ljudožercih** - so pravzaprav znanstveniki imperialno totalitarnega tipa (v nasprotju z religioznim znanstvenikom, recimo zvezdogledom iz Strniševe **Driade**). Strniša nadaljuje **Antigono**; po svoje jo še

radikalizira. Mesarji koljejo ljudi in jih prodajajo za meso. To se more dogajati, če zavlada materialistična znanost, ki človeka reducira na interes (na telesno potrebo). Interes mesarja je, da zasluži s tem, kar zna; in če je na razpolago več ljudi kot živali, kolje te. Med ljudmi in živalmi ni bistvene razlike, če človek ni bogupodoben, z božjo dušo v sebi: če ga ni treba pokopavati in mu vzdrževati groba-spomina. Na vrhuncu zgodovinskega Uma, v tisti Sibiriji, ki jo znanstveno vódena revolucija preustvarja iz divjine v cvetoči vrt, v tostranski paradiz, se dogodi ponovno ljudožerstvo: stalinisti drug drugega raztrgajo in pojedó (**Ana**). Vednost o tem, kaj počne despot (Kreon) in kaj sledi iz tega (ljudožerstvo ali ubijanje ljudi po tekočem traku, brez sodbe, brez groba), ostaja; **Antigono** in **Ano** veže četrto stoletja. Le da kaže **Kar je res** drugo, vzporedno podobo istega. Barbarski despot je v **Kar je res** skrit, enako kot v **Ani**; vidni so le njegovi izvajavci. (Ideja je Kafkova, a tudi že starejša; že pri Racinu odloča skriti Bog - glej posebno **Britanika!**) Ti pa so v obeh dramah različni: v **Ani** klavci, Črtomirovi učenci, v **Kar je res** pajaci, ludistični učenci.

Podčrtati hočem, da sta oba tipa izvajavcev le nasprotni strani istega. Klavec direktno ubija, pajac pa je sam dokaz umorjenega sveta-človeka. Kakor se nenehoma levijo v različne vloge isti trije študenti igravci, ki so obenem delegacija iz Zgornje Volgarije, tako nenehoma zamenjujejo vloge tudi trije znanstveniki (s četrnim, nekoliko posebnim profesorjem ljudske obrambe vred), ki so zdaj habilitacijska, zdaj nagrajevalna, zdaj statutarna komisija⁵⁵. Zamenljivi so kot Jesihov Dajavec, Jemavec itn. (**Sadeži**). To so ljudje, ki so pristali na svet, v katerem mrtvecev ne pokopavajo več, se pravi, v katerem ljudje ne verujejo več v transcendenco, v človekovo nedotakljivost, v avtonomno osebo s svobodno dušo: v katerem je človek le sredstvo in predmet despota.

Po svoje je svet, ki ga slika Rupel, še strahotnejši od Šeligovega iz **Ane**⁵⁶. Dokler traja neposredno klanje, sta klavec in zaklani; zaklani kliče po grobu in svetosti človeka. Kdor pa je že vnaprej razkosan-razstavljen v različne vloge, ne kliče več po ničemer, saj ne more niti protestirati, ker v njegovi zavesti ni več vednosti o človeško-božjem svetu. (Človeški in božji svet se dopolnjujeta. Z umorom Boga se začinja tudi umor človeka. Z odstranitvijo Boga se začinja tudi odstranitev človeka; nadomesti ga reč, predmet, snov. Ateizem je v konsekvencah scientistična bestializacija.) Orvelizacija. Vzporednost obeh zvrsti je podobna kot pri Cankarju: učitelji v **Hlapcih** so poškodovani, duševno klani; (mali) birokrati v **Pohujšanju** se svoje razkosanosti, zamenljivosti sploh ne zavedajo. Odtod ludistična nota **Pohujšanja**. Razlika med obema zvrstema je navsezadnje razlika med dvema žanroma: med tragedijo in komedijo. Ludizem po naravi teži v komedijo, avtodestruktivizem v tragedijo.

Nepokopani mrtvec je lahko dvoje: despot, ki sploh noče biti pokopan, ker slepo veruje, da je večni (po smrti se da mumificirati, predvsem pa zahteva, da ostane živ v spominu podložnikov, kot njihov ne le Oče, ampak Bog: deifikacija), in izvajavec, ki ne more biti pokopan, ker sploh živ ni; ker se ni zavedel svojega rojstva; rojstvo namreč že od pradavnih dni pomeni iniciacijski prestop iz sveta banalnih reči v poseben, posvečen, ritualiziran svet. Re-magizacija, re-mitizacija, re-ritualizacija v slovenski dramatikii druge polovice 70. let je skušala opozoriti ravno na to: obuditi sveto dimenzijo človeka, ki jo arhaične družbe izvrstno poznajo, ki pa jo je samozadostna znanost zavrgla. Je pri Zajčevih **Otrokih reke**, **Antigoni** in **Samorogu**; posebno in še prej - v 50.

letih - pri Mraku, v re-evangelizaciji s **Procesom, Herodusom Magnusom** itn. Nepokopljivi despot, ki hoče biti enak Bogu, ker meni, da je Bog nepokopljiv, a se ne zaveda, da je bistvo krščanstva ravno v tem, da se je Bog sam naredil za smrtnega in da se je dal pokopati⁵⁷, ta despot ne ravna kot ljubeči Bog, saj noče biti odgovoren za svoje podanike; tu je vzrok, da se je začel prikrivati. Zaslutil je, da bi moral, če bi ostal z nezakritim obrazom, odgovarjati za svoja dela. Ker so se ta spremenila v zločine, čeprav so bila zamišljena kot odrešitve, jih despot noče več videti.

Ana, Ljudožerci, Antigona trgajo despotu krinko z obraza; **Kar je res** upodablja njegovo današnjo strategijo: svojim izvajavcem ne naroča klati, ampak zgolj glasovati⁵⁸, delegirati, dvigati roke, igrati v burki, ki naj kot nedolžna zakrije resničnost despotovih dejanj. Za nagrado, ker so pokorni, izvajavcem dopušča, da smejo obdržati poleg golih vlog (razčlenjenosti v reči, v sinteme, v znake, v žige) še nekaj svoje privatnosti: svoj zasebni interes, to je, svoje telo, ki ima svoje interese. Tako postanejo izvajavci poleg vlog-iger (kar so liki v **Sadežih**) spet tudi klavni kvazisubjekti ali minisubjekti, mali pohlepneži, ki jih mikajo bližnjega žené ali soprogi (profesorja Zdraviča Marjana Obrezova, žena profesorja Obreze), nagrade, mesta v znanstveno univerzitetni hierarhiji, denar, ugled, sladko življenje na jahtah in v četvero⁵⁹. Tu je podal ludizem-reizem roko slovenski tradiciji; model za to je Partljičev Jerman (**Jastreba**) ali pa že kar minisubjekti v **Učenjaku**.

3

V **Topli gredi** se kaže⁶⁰ kot najnaprednejši ti. gramscijevski »blok levih partij« ali realno: levih strani, delov, stališč, grup: delavcev in kmetov in napredne, to je z delavci sodelujoče intelligence; nasproti njemu stoji blok oblastnikov: Stari kot vsesplošni šef, gospodar kot mali karizmatik, Velkavrh kot podaljšek občinskega in drugih komitejev, to je zastopnik vladajoče Partije, in Lajovic kot predstavnik tehnokracije. **Greda** kaže, kako se leve grupe zbirajo in solidarizirajo, desne pa razpadajo; takšna je bila projekcija perspektivaštva v začetku leta 1964. (Realiteta je to projekcijo zavrgla: ni prišlo do ponovnega vzpostavljanja OF, zmagal je Velkavrh s policijo.) Demonopoliziranje oblasti se je kazalo kot edina realna destalinizacija, a tudi de-privatizacija. **Greda** odkriva, da je vladajoči oblastniški blok pravzaprav blok že precej pluraliziranih privatiziranih interesov (Stari itn.), ki je prišel v nasprotje z blokom socializiranih interesov, blok oblasti z blokom dela⁶¹.

V **Kar je res, je res** se ta jasna linija zabriše. Družba sama je postala blok privatiziranih in skupinsko privatiziranih interesov, kjer je interes po oblasti pomešan z nujnostjo dela. Delo ni več proizvodno kot v **Gredi**; spremeni se v upravljanje z vlogo, v zapolnjevanje institucije, njenega programa. Prav v tem je ena bistvenih razlik med letom 1964 in 1984. Delo postaja vse bolj navidezno in simulirano. Ne smemo ponoviti trockistične sodbe, da je delo v slovenski družbi leta 1984 suženjsko, hlapčevsko ali tlačansko, čeprav so močni ostanki stalinističnega časa, ko je bilo suženjsko. Ni pa še informacijsko-

komunikacijsko, kar postaja v razvitem svetu⁶². Najtočneje označimo značaj tega dela kot žigosanje. V tem je novi pomen neproduktivne politične birokracije.

Sestankovanje kot osnovna téma **Kar je res** je v bistvu sklicevanje ljudi na kup, zbiranje ljudi, da bi se v skupno izvedenem ritualu drug drugega žigosali ali da bi jih žigosala birokracija kot svoje pripadnike (Andrej Inkret v svoji gledališki kritiki Ruplu očita, da v **Kar je res** ne odkriva bistva današnjega sveta-družbe-sistema; da se dotika le epifenomenov. Raziskujem, kako daleč je šel Rupel v analizi svojega predmeta), kot izvajavce: delegate. Na teh sestankih s tem, da izvajajo sporočeno linijo, delegati svobodno pristajajo na to, da so žigosani; ali pa se delajo, da na to pristajajo, svobodo pa si ohranijo za izživiljanje privatiziranega interesa. Žigosajo se že s tem, da sodelujejo v tem skupnem ritualu, ki je simulirana integracija, dejansko pa ima naravo socialnega združevanja le pogojno⁶³. Razlika z očitnim stalinizmom, kakor ga je slikal Kozak v **Dialogih** ali Rupel v 2. dejanju **Joba**, je lepo vidna. V stalinizmu je odnos med ljudmi zmerom zasliševalec - zapornik; vsa družba je tak zapor. Zapornik je obdolževan sovražništva; njegova svobodna volja se reducira na to, da prizna svojo krivdo. V poststalinizmu sicer hierarhični, zapovedniški, oblastniški, zgolj enosmerno - od zgoraj navzdol - potekajoči odnos med ljudmi ostane, vendar se deloma zakrije: izvajavci se delajo, kot da bi se sami odločali. Zapoved jim sporoči listek - ne zasliševalec, ne partijski sekretar -, oni pa simulirajo, kot da gre za njihovo voljo; ta simulacija je skupinska. S tem drug drugega pred samim sabo zavezujejo, ker pač vsi vedo, da se pretvarjajo.

Sam princip je še stalinističen ali klerikalističen: moralno so zlomljeni, noben nima več suverene pravice, da bi druge sodil, da bi sledil lastni akciji kot socialni⁶⁴. Vsakdo ve, da je odstopanje od zapovedi zgolj privatistično, se pravi, še manj utemeljeno kot izvajanje oblastniškega interesa, saj oblast, kakršna koli že je, vendar nekako zastopa splošni interes, vodi državo-družbo. Se pa privatizem vse bolj izenačuje z oblastništvom, bolj ko postaja - v 80. letih - jasno, da vodi oblastniška grupa družbo-državo slabo, diletantsko, skupinsko privatistično. Ta hip nastopa nevarnost družbenega razpada, radikalne atomizacije in anomizacije, s tem pa nevarnost direktno vojaške diktature, ki se zdi edina zmožna družbo nasilo, s sredstvi represije obdržati skupaj⁶⁵.

Žigosanje se kaže na več načinov. Način, ki sem ga že omenil, je medsebojno zaznamovanje. Ta način ima zvezo z razvitim svetom hiperkodirane družbe, ljudi-znakov, ljudi-členov (reizem-ludizem je to razvil), vendar je v stalinistični tradiciji zaznamovanje karikatura hiperkodiranja kot karakteristike informacijske družbe-sistema⁶⁶. Ne spremeni se toliko človek v prosto spontano gibajoči se, šele v povprečni masi zakonito obnašajoči se člen (ta sistem predpostavlja prosto obnašajočega se posameznika kot osnovo), ampak se spremeni očitni suženj-zapornik v znak, ki simulira, da ni več suženj-zapornik in ki potrjuje svojo nanovo pridobljeno svobodo in akcijo tako, da žigosa soljudi in sebe in se s tem »socializira«. To ni naključnost, ki prehaja v zakon-pravilo, ampak simulacijski ritual, ki igra naključnost; odtod moč ludizma v slovenski zavesti. Bolj ko se družba privatizira, bolj je naključna in bolj so posamezniki prosti; se pravi, da se kaže de-stalinizacija v danih okvirih najprej kot privatizacija, kot družbena razveza⁶⁷ in šele nato kot re-subjektivizacija avtonomnih subjektov⁶⁸.

Takšno žigosanje je obenem vsesplošna kontrola drugega nad drugim; vsak je razpoznaven po tem, če nosi na sebi žig. Ti žigi se nenehoma obnavljajo, morajo biti sveži, vsak del obleke, vsako dejanje mora biti preverjeno; v tem je pomen ti. evidentiranja: napraviti sleherno gesto in človeka evidentnega, razvidnega, pravnega, usklajenega s pravilno linijo. Izbiranje znotraj že evidentiranega, to je žigosanega potem ni več nevarno, saj gre za izbiranje v enako žigosani čredi. Enoten žig pomeni pripadnost istemu gospodarju⁶⁹; veljava gospodarja ostaja, le pripadnost se kaže drugače, oblika fevdalne služnosti je drugačna.

Sestajati se pomeni zmerom znova sestavljati se v socius, katerega struktura pa je že dana in jo noben novi sestavljaivec ne more spremeniti, predvsem zato ne, ker dejansko ni avtonomni sestavljaivec, aktivni dejavnik, ampak le del že vnaprej določene sestavljanke, le potrdilo istega. Sestajati se pomeni dotikati se, biti v nenehnem kontaktu, ne se izolirati⁷⁰ in se izmakniti izpod nadzora. V klasičnem stalinizmu je nadzor predvsem vertikalni, višji je zmerom paznik nižjega, v današnji slovenski družbi se je nadzorovanje demokratiziralo: postalo je bolj horizontalno; sonadzorujejo se ljudje, ki so na isti stopnji socialne lestvice. S tem ko se sonadzorujejo, se tudi soovirajo, pazijo, da nihče ne bi izstopil iz igre, iz prikrivane ječe in se osamosvojil, avtonomiziral⁷¹.

Za tip komedije, kakršna je **Kar je res**, je značilno, da nima pozitivne figure: da ni nihče toliko močan, da bi hotel in mogel izstopiti, medtem ko se takšni izstopi dogajajo **Pod Prešernovo glavo** (tako med profesorji kot med dijaki); takšen izstop takoj potisne dramo od komedije-burke k resni igri, saj kaže moralne muke, težke odločitve, trpljenje itn. odločajočega se. Liki **Kar je res** so, kar je v skladu z burko, predvsem marionete in delujejo le v skladu s svojimi privatiziranimi interesi, ne z osebno dušo.

Tretja značilnost žigosanja je žigosanje drugih: ožigosa(va)nje. To je dajanje negativne karakteristike, enkrat po tihem, drugič javno. Tudi ta je dedič stalinizma in je le navidez v skladu s hiperkodiranjem. Ker se uveljavlja horizontalna, enakost izvajavcev, se stopnjuje med njimi konkurenca (same značilnosti privatistične družbe⁷²), ta pa terja medsebojno obračunavanje. Ker ta konkurenca ni stabilizirana in institucionalizirana, poteka v igri brez pravil, barbarsko. Gre za medsebojno diskreditiranje, obrekovanje, opravljanje⁷³. Ta model je Rupel najbolj nazorno pokazal v **Mrzlih viharjih**.

Razlika med dvema zgodovinskima socialnima stopnjama ali dvema projekcijama-konstrukcijama sveta, med **Gredo** in **Kar je res**, je lepo vidna iz narave obeh sestankov. V **Gredi** je sestanek konfrontacija levega in desnega bloka; je razkrivanje resnice: levi blok trga laž, s katero desni slepi delavstvo⁷⁴. Drama je tudi v tem ideološko agitacijska, ker razkriva in zastopa določeno - levo - resnico. **Kar je res** do take resnice ne pride. **Pod Prešernovo glavo** je resnica sicer poražena, izgnana je iz veljavne - psevdopolitične - družbe, vendar je jasno zoperstavljena laži in manipulaciji; v **Kar je res** pa sploh ni tematizirana, poosebljena v to ali ono figuro. Ostaja le v stališču avtorja⁷⁵. V družbi oz. v njenih posameznikih je ni več; resnica ni več razločljiva, zato je ni mogoče več poosebiti, osebno zastopati, trditi.

Zato tudi sestanek ni več, kot so bili nekoč: spopad ljudi s trdnimi, jasnimi stališči, boj med njimi, obračun, ki vodi k porajanju resnice prav zato, ker izhajajo sogovorniki - dialogizatorji - vsak iz svoje osebne trdnosti. Resnica ne

more nastati kar tako, iz megle. Mogoča je šele tedaj, če jo išče-poraja (v dialektičnem ali kakem drugem postopku) človek z osebno avtonomijo, s svobodno ustvarjalno osebnostjo; to je pogoj. Resnica izhaja iz tveganja, iz akcije, v kateri je iskavec resnice pripravljen zanjo trpeti, izpostaviti svojo eksistenco⁷⁶. **Pod Prešernovo glavo** storita to tako Vadnalova kot mladi Dimnik, v **Kar je res** tega ne zmore nihče. To je posledica radikalne privatizacije teh likov, ki je de-personalizacija, odpoved duši. To pa je spet razumljiva posledica stališča, da človek nima duše (ljubezni, požrtvovalnosti, nedolžnosti, upanja⁷⁷ itn.), ampak le interese; posledica filozofije materializma, katerega dialektika razloži le pustolovščine privatnikov in državne oblasti, ne pa potovanj osebe. Ni naključje, da se je uradna slovenska - materialistična - ideologija borila najbolj zoper personalizem (Kocbekovega pa tudi Mrakovega tipa).

Narava sestanka je odvisna od tega, kdo na njem sodeluje in kakšen je njegov namen. V **Kar je res** je ritualiziran v simulacijo; je magiziran. Zmerom znova pride do istega. Vsi sodelujoči naredijo iste geste: nekoč križ, danes srp in kladivo oz. tisto, kar je trenutno vsebina zapovedi (voljenje Avgustinčiča za profesorja, za nagrajenca). V **Gredi** pa je bila razkrinkana ravno simulacija (in magizem) ideološke retorike, ki se je pokazala kot prazna, kot sleparija, kot prikrievanje resničnih odnosov in interesov (oblasti). Sestanek **Pod Prešernovo glavo** je na sredi med obema skrajnostma: ne more pripeljati do razkrinkanja, obenem pa je usmerjen k razkrinkanju. Ali točneje: razkrinkanje se dogodi, vendar je socialno neučinkovito.

Glava v tem nadaljuje **Gredo**: zmagata Velkavrh in Stari v liku starega Dimnika in drugih politburokratov. Vmeša se policija, ki je edina zmožna - kot oboroženo nasilje - pokoriti, pacificirati profesorje; profesorji tokrat sicer niso del levega bloka, saj drama ne izhaja z oefarske platforme, profesorji so samostojna socialna grupa, ki ima pravico do avtonomije. Profesorji tu niso napredna inteligenca, ki je pozitivna le tedaj, če se bori z ramo ob rami s proletariatom. (V tem je Rožanc klasičen levičar.) Ampak so kot socialno soustvarjalna ali koproduktivna skupina sami na sebi delavci, delovna kategorija in si v tem moralno duhovno zadoščajo. Nimajo kompleksa, češ da so buržuji ali izkoriščevalci, kompleksa, ki ga je njihovim očetom tri ali štiri desetletja prej vsiljeval stalinizem, ki je propagiral kot edino zveličavno, pošteno, zgodovinsko napredno v bistvu le ročno industrijsko delo.

Profesorji v **Kar je res** pa so ravno nasprotno od svojih kolegov iz **Glave**. Absolutno neproduktivni so, ne zavedajo se nobene svoje socialne in osebne avtonomije. So posledica tega, kar se je dogodilo s profesorji v **Glavi**: policijsko oblastniške represije, ki je vsakega nepokorjenega izločila iz profesorskega kolektiva oz. celo iz družbe. Vsakdo se je moral odločiti: biti na robu, torej v nenehni nevarnosti, da pade čez rob, da ga oblast razglasi za sovražnika in zapre (obnova stalinizma), ali pa vrniti se v žigosano čredo, kjer izgubi osebnost in dušo. To čredo prikazujejo tako **Kar je res** kot **Zlati čevljički** ali **Ščuke** ali **Oskubite jastreba**; pozicijo na robu pa razkriva Hiengova drama **Zakladi gospe Berte**, še bolj pa Jančarjev **Disident Arnož**; v prvem primeru - v **Zakladih** - se marginalnost pokaže kot igra, fikcija, beg, nemoč, komedija, v drugem, ko se veže z radikalnostjo in avtentičnostjo, se tragedizira, čeprav ostaja tragikomična, in se konča s smrtjo in norostjo, torej

v bližini **Čeveljčkov** ali Božičeve **Avguštinove vrnitve**. Navsezadnje tudi **Zakladi** in **Čeveljčki** kažejo nekak sestanek: večerjo, kjer se obračunava in ne obračuna, zborovanje sodišča, kjer posamezni člani izpovedujejo vsak svoj življenjski credo. Sestanki so očitno danes na Slovenskem osnovna oblika kvazisocializacije, institucionalizacije družbovanja⁷⁸.

(A)socialne odnose med liki v **Kar je res** je mogoče razumeti kot en pogled na ti. pluralizem samoupravnih socialističnih interesov. Predpostavka te teorije je, da se posamični interesi prek institucionalizacije v sistemu socialističnega samoupravljanja komponirajo, harmonizirajo in dvigujejo na višjo raven: socializirajo. **Kar je res** kaže, kakšna je ta socializacija dejansko, ne normativno⁷⁹. Posamezniki so zgolj privatisti, vsak zastopa le svoj interes in boj med temi interesi bi vodil družbo v razkroj, če ne bi teh interesov združevala višja - skrita, a edinoveljavna - sila: tisti, ki piše listke in ukazuje. Glede na postavljeni sistem je takšna višja sila, ki enoti, nujna, saj bi drugače sistem razpadel. S tem pa ni rečeno, da ni mogoč drugačen sistem, recimo tak, kakršen se je razvil v zahodni Evropi in Ameriki oz. na Slovenskem v avstrijskem obdobju: da velja za počelo sistema svobodni avtonomni socialno odgovorni subjekt, se pravi, sistem je sestavljen iz množine raznoterih enakopravnih tovrstnih subjektov⁸⁰ (ne pa da je velika večina ljudi izvajavcev, subjekt pa en sam, ti. historični, Partija). V takšnem sistemu pluralizacija privatnih interesov ne vodi v razpad družbe, ker so privatni interesi le del posameznih subjektov; drugi njihov del je odgovorna osebnost, se pravi, da je korekcija asocialnosti interesa že v posamezni osebi⁸¹, ne šele v zunanji družbeno državni represivni sili. Najbrž je pomanjkljivost teorije interesov v tem, ker človeka reducira na potrebo in interes; to pa je bistvo materializma; pojmovanje človeka kot duše in duha je za to stališče idealizem.

Kdor pojmuje družbo-svet predvsem ali izključno kot polje boja interesov (delavski razred - buržoazija, delavstvo - birokracija, posamezniki - država itn.), razlaga družbo predvsem militaristično, s tem pa aziatsko; arhaizira. (Militarističen ni le besednjak uradne ideologije, ampak njena praksa.) **Kar je res** kaže realno podobo institucionalizacije privatnih interesov (Zdravičevega, Obrezovega itn.), ki naj bi postali socialistično samoupravni s tem, da se na sestanku socializirajo; očitno pa se socializirajo le tako, da se pokorijo ukazu, listku. Druge socializacije ne poznajo, ker niso razviti v odgovorne, socialno erotične osebe.

Pod Prešernovo glavo so profesorji še poznali socializacijsko silo; je v njih samih, je njihova ideja-vizija avtonomne samoupravne šole, njihovo sodelovanje v tej soupravi sodelujočih. (To izhaja iz **Grede**.) **Glava** kaže, da politična oblast prav te samoupravne souprave ne dovoli in s tem ne social(istič)nega značaja šole. Samouprava je le navidezna, retorična; dejansko odloča psevdopolitična sila zgoraj, ki oblikuje šolo - posamezno gimnazijo ali fakulteto - glede na svoje interese, to je kot popolno odvisnico; reprodukcija tlačanskega sistema. Ti. historični subjekt, ki pa to že dolgo ni več - postal je samovoljni in zunaj svoje samovolje neutemeljeni subjekt - si zmerom znova izmišlja reorganizacije družbe, da bi napravil vtis dinamike, dialektike, življenja in s tem prikril njeno osnovno negibno statiko, istost odnosa gospodar - hlapec. Pri teh reorganizacijah, ki so enosmerne modelizacije, nimajo delavci (profesorji) nobene besede; so le trpna snov, v kateri se uveljavlja edini akter. Ker pa so še strukturirani po socialni odgovornosti osebe, trpijo, se

upirajo, so lomljeni in propadajo (odhajajo izolirani na rob družbe). - V **Gredi** so imeli še vizijo-upanje, da je takšno stanje odpravljivo; sestanek je bil začetek tega spreminjanja, dokaz vere, da je stalinistična družba popravljiva.

4

V **Kar je res**, kjer so delavci-profesorji že povsem desocializirani in socialno neodgovorni, ostaja osebno trpljenje le še kot zavist, škodoželjnost, ljubosumnost, težave zaradi neuspešnosti, torej zgolj zaradi zasebnih motivov⁸². Nihče nima nobene socialne vizije o dejanski soupravni samoupravi družbe oz. univerze; univerza oz. ustanova, v kateri služijo, je tu za to, da jo skubejo; da jim daje varnost in materialno eksistenco; reducirana je na privatni interes. Njen javni ali družbeni interes je proklamiran, vendar ga v drami ne vidimo. Dijaki se **Pod glavo** še vežejo na profesorje (na Vadnalovo) kot na zglede; še obstajajo ostanki vzgoje. V **Kar je res** zglede ni več; vzgoja je odpravljena⁸³. Ker ni zglede, tudi ni notranje identifikacije z vrednim, zato ni notranje socializacije. A ker tudi ni zares prostega člana, ostaja le videz takšnega člana, ludistična svoboda kot nevezanost, ki se pretvarja v nasilje⁸⁴.

Kar je res odkriva, da človek ne more biti le simulacija svobode. Privatni interes (zavist itn.) se stopnjuje, če ga ne ovira država, in se spreminja v nasilje. Tako je na eni strani tradicionalno azijsko nasilje države (politburokracije - listki oz. policija, kadar je treba), na drugi pa ludistično nasilje študentov, ki je navidez brez vzroka, je pa nasilje pri mladih, ki še niso zavzeli svojih položajev v družbi, ki še ne ščitijo svojih stabilnih interesov (služb), ampak se predajajo razpršenemu, neusmerjenemu, interesno nevtralnemu nasilju⁸⁵. Njihovo nasilje se obnaša kot kontranasilje (ima levo preobleko, a se brez težav preobrne v desno, v fašistoidno⁸⁶), kot igra, ki drži ravnotežje resnobnosti politburokracije in njihovih izvajavcev-profesorjev. Glavna značilnost tega nasilja je njegova ludizacija, estetizacija, ironizacija, farsizacija, komedizacija; po svoje je tudi Ruplova drama v njegovem horizontu. (Kolikor ne razvija lastne pozitivne alternativne vizije družbe⁸⁷; v toliko je del ciničnega uma).

Medtem ko so **Pod glavo** dijaki prehajali ali v konstruktivno vizijo-iluzijo ustvarjalnega evropskega marksizma (citati Roze Luxemburg o pravici do drugačnosti itn.) ali v pankovsko razboljeno revolto⁸⁸, so študentje v **Kar je res** estetski nasilneži. Najprej igrajo zgornjevolgarsko delegacijo in se s tem radikalno posmehujejo psevdopolitičnemu sistemu, njegovi zunanji politiki, vezavi na četrti svet, njeni afrikanizaciji, nato pa se razkrijejo kot revolucionarni študentje; gre za parodizacijo zasedbe fakultete iz leta 1971, za ironizacijo študentske revolucionarnosti kot ludistične, simulacijske, le estetsko represivne. Študentske besede so jasne: »Zdej je pa tega dost! Mi smo sklenil, da mam poun kufer tega srajna ... zavzel bomo fakulteto.« To zavzetje - nasilje, revolucija, teror - je obenem tudi današnja resnica polpretekle revolucije, ki se lahko obdrži na oblasti le z realnim - policijskim - nasiljem, ne pa s svojo socialno - moralno, intelektualno - upravičenostjo. Nekoč je bila igra + umor, medtem ko študentje ostajajo le pri igri, umor le

igrajo (vloček iz Cankarjevega **Kralja na Betajnovi**, odlomek o umoru). Študentje: »To je revolucija, a štekaš stari (mrši lase Petričiču) ... dost mamu tega vašga mrliškega seksa ... pa teh vaših sestankov ...⁸⁹«

Nasilje je v tem, da nespoštljivo mršijo lase profesorju, da prekinjajo sestanke; in ne več. Nasilje je blago, ker samo sebe razume kot teater: »A je to kakšen teater, vas vprašam ... delegatski sistem, ne pa teater!« Izhajajo iz zavesti, da je teater bistvo sveta-družbe. Še ne vidijo, da je za videzom teatra - za simulacijo - trda roka, ki pošilja listke; ko bodo prenehali biti študentje, bodo hitro spoznali, da je njihova materialna eksistenca odvisna od te trde roke od zgoraj. To bodo ali bi izkusili tudi tedaj, ko bodo ali če bi prešli iz teatra v realiteto; tedaj bi trčili na policijo⁹⁰.

Študentska lažinasilna igra traja tako dolgo, dokler ne vstopi v realiteto; to kaže tudi debata v Ruplovi komediji: »Tok ste fini pa pohoblani pa deodorirani pa izobraženi pa honorirani pa ...« Zdravič: »Trenutek! Res ne vem, zakaj te ostre besede ... sedite z nami ... pogovorili se bomo ... lahko bi vas kooptirali v našo žirijo⁹¹.« To pomeni: institucionalizirali na način dogovorjene farse (kar je najnazorneje pokazal pred desetletjem Lužan v **Sreči neposrednih proizvajavcev**).

Drugo dejanje **Kar je res** se sklene takole: »Dve možnosti mate: al se spravte dam, al vas bomo pa na a štir format razrezal pa v trde platnice fuknil pa dal na razstavo srednjeveške poezije v NUK!« Grožnje so retorične⁹², nasilje le moti mirno funkcioniranje sistema, ni pa zares nevarno. Ko Blagoglagoljev skuša v skladu s svojo ideologijo vojaškega režima organizirati protiakcijo, se mu to že vnaprej ponesreči; pravi vojaški teror ne more priti od Blagoglagoljeva, to je od profesorjev, ampak od zgoraj, od resnične oblasti. Blagoglagoljev: »Triglav, Ljutomer, sad gremo u akcijo!⁹³ (Vstane in se pripravi na bojevniško pozo.) Sava i Drava na položaj broj dva!« Študent I: »(Pomigne študentu III.) Pel starca scat!« Nato se »profesorji oz. žiranti poberejo drug za drugim.«

Študentska moč je začasna, vmesna; prehodno lahko preženejo profesorje, v dotiku z realno močjo (policijo, vojsko, politbirokracijo) se bodo stopili, predvsem zato, ker nimajo realnega družbenega stališča in vizije; ker so le igra, le beseden teror simulacije⁹⁴. V tretjem dejanju se študentje spet pojavijo in nosijo »transparent: REVOLUCIJA!« Zdaj pa profesorji ne zbežijo, drama se konča z dvoumno koeksistenco teatra in institucije, ki je postala v svojem izvajavskem delu teater. Ko študentje razgrajajo: »Dost je blo tega teatra!« in mislijo na sestankovanje, ko kričijo: »Bi lahko postrelu pou ljubljane, vi b se pa še naprej praskal po teh komisijah«, odgovarja Gramatičkova, profesorica igre: »Odlično zaigrano! To so moji študentje, novi val! Totalno gledališče!« Študentje igrajo svojo igro naprej, ne priznajo, da so njeni študentje in igralci. Vendar ne prepričajo: hočejo biti pač do konca igralci: tudi v življenju. Družba postaja teater (fašizacija), družba se estetizira. Seveda le do določene stopnje: do tam, kjer se začenjata policija in psevdopolitika. Rupel to dobro ve, zato piše drame z obeh območij⁹⁵: poleg **Jeznih viharjev** in **Kar je res** tudi **Joba** in **Pošljite za naslovníkom**.

Ta meja med teatrom in vojaško diktaturo ostaja ves čas drame **Kar je res** dvoumna, s tem obenem igriva (ludistična) in družbeno moralno kritična, saj napoveduje in razkrinkava najslabšo politično možnost za Slovence: remilitarizacijo na balkansko azijski način⁹⁶. Je pa zamisel vojaške (generalske,

polkovniške, morda tudi napol skrite, pod partijsko zastavo sramežljivo taktično pomaknjene⁹⁷) diktature vsebovana že v pluralizmu interesov, če je ta pojmovan kot pluralizem zgolj privatističnih interesov⁹⁸, ki ga ureja država odzunaj in na silo. Kjer se oglašča ideja o boju interesov, o razrednem in idejnem boju, v katerem država ni le varuh praznega prostora, pripadajočega vsem družbenim subjektom, ampak vsiljevalec ene same, prave poti-odločitve, je na delu že militarizem. Pluralizem interesov, ki ne dosega pluralizma kultiviranih, samoomejljivih subjektov oseb-duš, je boj vseh zoper vse; tedaj je Leviathan nujen. Ideja sama v tej izvedbi se kaže kot institucionalizacija militarizma, ki vsak čas lahko izbruhne v čisti obliki, medtem ko je že zdaj v praksi prisoten kot protomilitarizem ideološko organizacijske bojevitosti.

Za svoj interes je dovoljeno boriti se le tistemu, ki je znotraj institucionalizacije boja vsakogar zoper vsakogar priznan za socialističnega oz. samoupravnega nosivca interesa; ker je njegov interes po pravilu zmerom privatističen in ker mu daje socialistično samoupravni značaj institucionalni okvir, se to pravi, da postane socialistično samoupraven, dopuščen tedaj, če se pusti žigosati za takšnega. Potrebna je izjava nosivca interesa, da pristaja na družbeno lastnino proizvodjalnih sredstev, se pravi, da se podreja oblasti, ki skrbi, da ostaja lastnina družbena. Ker pa ta oblast sama priznava, da je družbenost lastnine šele njen program, projekt-norma in da je realno družbena lastnina razdeljena med večinsko državno in delno skupinsko lastninsko, je družbenost lastnine predvsem ideološka teza, napis na žigu, pripadnost grupi, ki s to družbeno lastnino upravlja, sklepa zakone o nji, o njenem pravnem statusu, jo deli⁹⁹ itn.

To, da vladajoča grupa ni formalno pravni lastnik družbene lastnine, postaja nepomembno, saj ima kot upravljalka odločilno moč nad njo¹⁰⁰; in je pomembno, kolikor se ta grupa obnaša do družbene lastnine tako, da zanjo ne skrbi kot za svojo lastnino, ropa jo kot tujo in s tem kaže, da zanjo ni odgovorna, čeprav jo izkorišča. Očitno v odnosu do nje še ni prevladala evropska odgovornost do stvari same, do vrednosti predmetov kot takih, do dela¹⁰¹; ostaja še arhaični roparski odnos do predmetov in dela; delo je v bistvu za arhaične, posebno za nomadske družbe sramotno. Častno je predvsem, če ne edino, osvajanje; to pa je drugo, lepše ime za ropanje, za boj, ki nadomešča vesplošno stalno vojno (ali revolucijo¹⁰²). Da je revolucija v bistvu permanentna vojna, kaže v **Kar je res** lik profesorja Blagoglagoljeva, predavatelja obramboslovja na filozofski fakulteti. Obramboslovje je le drugo, prikrivajoče ime za nauk o nenehni vojni.

Razlika med prejšnjo in zdajšnjo oblastjo je predvsem ta, da je zdajšnja anonimizirana, prejšnja pa je bila personificirana v pomenu kulta osebnosti, to je kulta herojev, nadheroja, osvajavcev, ki so dobili mitsko magične karakteristike¹⁰³. Zadnji primer herojske personifikacije je Stari iz **Grede**; v zelo dvoumni, barbarsko nasilniški in že ubijavski obliki je to tudi Kriš iz Božičeve drame **Komisar Kriš**. Smoletov Črtomir (**Krst**) je že enoumno zločinska figura, heroj ubijavec, množični sadist, v katerega se je preobrnil nekdanji absolutno pozitivni junak (recimo Krim iz Zupanovega **Rojstva**). Današnja slovenska dramatika kaže resnico nekdanjega strukturiranja herojev.

Pri Ruplu pa ti heroji niso dani več niti kot zločinci, ampak kot komedijske figure napol bebecov. Zato Blagoglagoljev ni po naključju tepec in šema¹⁰⁴; v njegovih bebvostih je zgodovinska usoda. Naj je vojaška diktatura še tako

krvava, obenem je slaboumna in groteskna. Zato je **Kar je res** predvsem burka. Anonimizirana privatistična oblast uporablja za svoje funkcioniranje ne le žigosane ljudi-čredo, ampak tudi vojake in častnike, ki so naivni komedijanti. Študentje, ki igrajo zgornjevolgarsko delegacijo in revolucionarje (v Jovanovičevih **Norcih** so bili še tragični in so izpostavljali svojo eksistenco, umirali so s telesi za svojo igro), so zavestni komedijanti, so hoteni ludisti; anarhistično subvertirajo ta svet v komedijo. Blagoglagoljev pa je nehoteno komičen; farsičnost je njegova lastnost, ki mu jo je prilepila zgodovina. Nasilje študentov je navsezadnje milo, verbalno; tečni so. Nasilje obramboslovcev bo lahko vsak hip sorodno južnoameriško diktaturi: operetni junaki bodo naenkrat preobrnilo opereto v klanje¹⁰⁵. Dogaja se nasprotje estetizaciji politike: eksistencializacija teatra, militarizacija estetskega.

Blagoglagoljev se razlikuje od drugih profesorjev. Predvsem je balkanec, se pravi tisto, kar ta pojem pomeni že dlje časa v vsem jugoslovanskem prostoru: primitivec, nasilnež, vojak po vokaciji, čeprav ne po zmožnosti. Govori jugoslovanščino, kar bi se reklo, da je pristaš jugoslovanske nacije, novonastajajoče nacije, ki se ne more utemeljiti v tej ali oni nacionalni kulturi, ne more dobiti identitete v vrednotah fevdalno meščanske tradicije, ampak se legitimira z vojaškim duhom: Jugoslavija je zanj nacija vojakov, te vrste borcev, identiteto ji daje vojaška organizacija¹⁰⁶. Privatno je Blagoglagoljev enako privatističen kot drugi: zanima ga predvsem nogomet in je asocialen v vseh ozirih, razen kadar gre za oznanjanje in prakticiranje vojaškega duha. (Vojaščina v slovenski literaturi najbrž ni dobila bolj posmehljive fotografije kot v liku Blagoglagoljeva; morda ji je soroden le Ruplov roman **Hi kvadrat**.) Skaže se, da je militarizem za Blagoglagoljeva le fasada, ki najuspešneje ščiti njegov privatni interes; da je tendenca k militarizaciji v slovensko jugoslovanski družbi tendenca k prikriivanju interesa posameznih privatnikov ali pa politbirokratske grupe, ki postaja čedalje bolj zgolj privatistična. Vojaški duh ali vsaj izrazoslovje (duh sam je najbrž že povsem simuliran) daje vtis splošnih vrednot, patriotizma, občestvenosti, ki je seveda povsem lažna. Vojaški izrazi so med vsemi najbolj magični; bistveno bolj angažirajo ali strašijo ali žigosajo kot civilni. Če pa ne - in ker ne več - , so bistveno bolj burkaški, forsirani v svoji izpraznjenosti, fiktivnosti¹⁰⁷.

Ko zabije - na televizijskem zaslonu - gol moštvo, ki obramboslovcu ni pri srcu, vpije: »Sabotaža! Izdajice!« Vsako dejanje, ki je v civilni družbi civilno, stvar fair tekme med tekmečema, ki sta se dogovorila za pravila, se po njih ravnata in se po končani tekmi - po omejenem času tekme - obnašata drug do drugega povsem normalno, neobremenjeno po izidu in praksi same tekme, to je bistvo športa in razlika med športom in vojno, med kulturo in barbarstvom, vsako tako dejanje razume obrambnik kot del vojne, vojne pa nima za boj, ki poteka po pravilih, ampak za zmagovanje, ki si sme izbirati vsa sredstva¹⁰⁸. Barbar kot tak. Sploh ne razume kultiviranega sveta. Strašljiva, neprijetna, anahrona figura v slovenski družbi, odstopajoča celo od ostalih profesorskih manekenov.

Vsako dejanje je takoj radikalno eksistencializirano; vsaka gesta pomeni ali sovražnost ali integracijo naših. Model je vzet posebej iz nacizma, ta pa si ga je sposodil iz etnocentrizma: ali prijatelj ali sovražnik. (Odtod lik razrednega sovražnika.) Prijatelj misli natanko tako kot jaz, kot vodstvo grupe, sovražnik je vsakdo, ki skuša živeti po svoji avtonomni svobodni osebnosti, po svoji vesti.

Tak model ne dopušča ne kulture ne civilnega življenja ne tistega pluralizma, ne katerem temelji moderna družba s produkcijo in informatiko vred. Ta model preprosto blokira prehod iz arhaične družbe v moderno in postmoderno¹⁰⁹. Družba, ki se hoče razvijati, ga mora odstraniti ali pa sektorsko omejiti na podrejeni vojaški subsistem, ki se za nobeno ceno ne sme razširiti na druga področja družbe¹¹⁰.

Značilne so vse reakcije tega barbara. Ko se pogovarjajo o nekem nesporazumu in nevarnostih, ki izhajajo iz tega, Blagoglagoljev dodaja: »Jaz bi ih sve postavio pred sodišče, majke mi!« Če ne priklicuje vojaških institucij, pa poziva civilne, le da so represivne. Kaj hitro se skaže, da tega ne dela le iz prevelike samozavesti barbara, ki ne razume civilnega samoomejevanja, iz nadutosti nepoučenega, iz nasilnosti vladajoče grupe, ki meni, da ji mora biti vse podrejeno; takšen je vse bolj le še videz. Dejansko se je v letih, ko se je družba kljub samozaščitnim mehanizmom odpirala v Evropo, posebno pa v zadnjih letih družbenega bankrota¹¹¹, ta drža izvotlila. Samozavest se je preobrnila v preganjavico. Oblastniki se čedalje bolj bojijo za svojo - privatno - oblast; povsod vidijo samó sovražnike in govorijo predvsem o tem, da jim hočejo združeni sovražniki vzeti oblast iz rok, to je, vzeti jo iz rok delavskega razreda, ki je magično manipuliran v normativnega oblastnika družbe. Blagoglagoljev in njegovi postajajo vse bolj podobni Molierovemu ali Plautovemu **Skopuhu**, liku, ki se trese za svojo last. Novost je v tem, da se je skopuh integriral s širokoustnim vojakom, **Milles gloriosus**, prav tako arhetipsko figuro iz antične komedije, obenem pa odkril v sebi tisto nasilje, ki ga napoveduje že **Tartuffe**: pobiti vse, ki ne služijo ohranjanju njegove (ob)lasti.

Blagoglagoljev je izvrsten burkaški primer današnje oblastniške preganjavice. Ob priimku igravca Avgušтина, ki kandidira za profesorja, asociira nekega Avgustinčiča, ki je politični emigrant v Avstraliji. Vsaka stvar, vsako ime mu je znak za strah, za nevarnost sovražnikovega prodora. Paranoja te vrste je dodaten pokazatelj, da je družba, utemeljena na samozapiranju, na privatni oblasti, nezmožna razvoja; da postaja vsak dan bolj ogrožena. Paradokсно postaja strah oblastnikov vsak dan močnejši razlog za uvedbo vojaške diktature¹¹² kot edine, ki lahko reši etnos-grupo pred neizmerno naraščajočimi sencami sovražnikov. Družba prehaja v psihopatologijo oz. v sociopatologijo.

Te oblastniki **Pod Prešernovo glavo** še ne kažejo; Dimnik se še obvlada. Pač pa prehajajo v nepredvidljiva dejanja, v psihično ogroženost njihovi otroci (mladi Dimnik), ki znajo protestirati le s psihičnim kontranasiljem. Ruplovsko socio in psihopatologijo so uvedli že Smole v **Krstu**, Božič v **Krišu** in **Vrnitvi**, Šeligo v **Čarovnici**, **Svatbi** in **Ani** itn. **Pod Prešernovo glavo** je oblast še funkcionalna, še obvlada svoja sredstva in podložnike.

Najbolj smešno pri tem je, da je Blagoglagoljev tudi glavni ideolog družbe. Ideologov teoretikov ni več; očitno filozofi ne verjamejo več v možnost ideološke utemeljitve družbe, kakršno kaže Rupel in ki je ena od možnih razlag obstoječe družbe; je konstrukcija-hipoteza, kakršna je vsaka, ki razlaga svet. Rupel ne upodablja realitete, ampak podaja svoj model sveta in družbe; ta model komentiram tudi v tem analitičnem tekstu. Rupel je že kot teoretik večkrat poudarjal, da mu gre le za kvazirealnost. Kot praktik - kot dramatik - prav to svojo trditev uspešno udejanja, saj poudarja polisemičnost ali dvoumnost narisane podobe sveta; poudarja jo tako, da podčrtuje komedijske prvine: igro, realiteto pa nakazuje izza igre. Zato smemo Ruplovo dramo še

tem manj podrejeni pojmu našega in sovražnega, vojaški strategiji današnjih ideologov, ki skušajo vrniti - barbarsko - realiteto, s tem da re-arhaizirajo osnovne odnose v družbi. Rupel kaže, da je takšna re-arhaizacija nemogoča; da nastopa lahko le kot karikatura. Odtod njegovo nagnjenje h karikiranju in burki. Karikirana burka je irealna slika možne, celo verjetne realnosti (recimo militarizacije).

Blagoglagoljev pravi v skladu z današnjim podrejanjem filozofske in ekonomske ideologije vojaški: »Moralno politični kriterij je osnovni, nije enakovredni« (s strokovnim). »Kad je neko belogardist, može biti Marlon Brando, a ja ga ne bom habilitirao.« Moralno politični kriterij je reduciran na shemo: mi - oni, pravi - belogardisti¹¹³; na polpreteklo situacijo, ki je bila v osnovi vojaška. Dogaja se nenehna radikalna redukcija: na absolutno podrejanje ali na umor. Kajti bistvo in namen vojaške akcije je umor (sovražnika oz. vsakogar, ki je žigosan za sovražnika).

Vrh varnostnikove paranoje je 4. prizor prvega dejanja, v katerem nastopa Blagoglagoljev z »nahrbtnikom, plinsko masko in vso mogočo vojaško opremo, tudi strelno«. Tako blazno (komično) se obnaša sredi univerzitetnih prostorov. Brž ko more, prevzame situacijo v svoje roke: izvaja - svojo - oblast. Značilno pa je, da njegova vojaška oblast ni naravna, odprta, legalizirana. Počuti se še zmerom kot ilegalce: »Ja sam vam stari diverzant.« Na prizorišče drame se prebije skoz kuhinjo, od zadaj. Tako negotov je svoje oblasti - tudi v tem je predstavnik oblastniške grupe -, da si jo mora zmerom znova osvajati z gverilskim vojskovanjem. (Komedizacija **Kriša**.) Ne prenese svetlobe; svetloba je pogoj legalnosti, kodifikaciji, pravno urejenemu sistemu. (Vemo, da ima indoevropska tradicija že od nekdanj tripartitni sistem: maga, vojskovodjo in pravnika; Dumezil. Odprava pravnika pomeni barbarizacijo, padec v mongolski tip družbe, v čas, preden se je državno sankcionirala.) Blagoglagoljev zahteva zatamnitev. Zdravič upravičeno pripominja: »Se bomo med sabo pobili, če ne bomo ničesar videli.« Zatamnitev kot prisposoda za družbeno preprečevanje razsvetlitve - znanstvene analize, odkrivanja alternativ, konstruiranja različnih modelov, pač modernega tipa mišljenja¹¹⁴ - je pogoj za boj vseh (posamičnih) interesov zoper vse (posamične) interese; za to, da more edino vrhovna oblast prižgati luč in določiti, kaj je kaj, se pravi, igrati vlogo boga, vedca, vsevedca, diferenciatorja in s tem organizatorja življenja.

Poslušajmo to komično paranoično burkaštvo naprej - Blagoglagoljev: »Kaj čakate, to ste vi političari zajebali ... zdaj bomo mi uzeli stvar u naše ruke ... Ukaz vojnega stanja broj jedan. Povucite zavese, zadelajte prozore! Broj dva. Barikade. Vsa vrata zakleniti in blokirati. Broj tri, uvodi se šifrovani jezik, ja sam Triglav, ti, Petričiču, Sava« itn. Aluzije so jasne. Družba-država se mora zapreti vase, zabarikadirati. Vsakršni tuji vplivi, vsakršen pretok idej ogroža privatno - zgodovinsko zastarelo, tehnično nesposobno - oblast¹¹⁵. Vojaški režim se uvaja brez socialnega razloga, zgolj zaradi ohranitve vojaške oblasti. Pojem blok ne obstoji več; ni več bloka levih sil kot v **Gredi**. Ali drugače: zamenjala se je vsebina tega pojma. Blok je postal blokada¹¹⁶; preprečevanje pretoka energij, informacij, komunikacije, s tem pa umor, kajti noben organizem - tudi družba ne - ne more živeti brez tega pretoka, od samih vojnih ukazov.

Kar je res ohranja dvoumnost situacije; ponavljam, drama je model in ne realiteta. Blagoglagoljev hoče vrniti surovo morivsko realiteto (»Da se zna, mi

smo zdaj oborožene sile, nobenega liberalizma do neprijatelja ... nobenega sporazumevanja i dogovarjanja ... zdaj je vojno stanje! S teoristi ni šale! Svi ti teoristi i ti teoretičari i turisti, to su strani špijuni, ubacile su ih imperialističke snage, da bi ometale razvoj socializma, našo demokracijo, majke ji ...«), ni pa nujno, da se ta realiteta res pojavi in uveljavi. Rupel konstruira model možne - a s tem ne le komedijske - uveljavitve. Blagoglagoljev ni v resnici oblastnik; le rad bi bil: simulira oblastnika. Oblast je skrita; nihče ne ve, kaj bo storila: morda niti sama ne¹¹⁷. Oblast določa realiteto, odloča o vsem bistvenem, a skuša biti tako v ozadju, kot da realitete sploh ni in da je vse dogovarjevalna fikcija, burka izvajavcev.

S tem je Rupel zelo točno sociološko označil konkretno oblast. Ni se še odločila, kaj je in kaj bo. Najbrž se zaveda grotesknosti in morivskosti vojaške variante; zato ostaja v **Kar je res** Blagoglagoljev le ena od različic; oblast ga ne podpira. In zato je celotna vojaška akcija profesorja Blagoglagoljeva v enaki meri teater - igra - kot grožnja s smrtjo. Gramatičkova, ki je profesorica igre, upravičeno dojema dejanja obramboslovca kot geste: »Vidite, kakšna je moč umetniške resnice!« Diverzijo ima za duhovit happening.

Šele tragedija pokaže prehod happeninga v stanje ubijanja. (Natančno ta prehod je pristno mesto Božičeve dramatike: nenehen regres iz igre k umoru ali k spominjanju umora - **Zasilni izhod, Križišče, Kaznjenci**.) V **Jobu** podaja Rupel prehod od ubijanja (prvo dejanje) in mučenja (drugo) k dogovarjevalni igri (tretje). **Kar je res** je ponovna - komediografska - obdelava tretjega dejanja **Joba**. A vsaka komedija skriva v sebi tragedijo: **Kar je res Zlate čeveljčke**. Dramatiške forme so konstrukti - možnosti, hipoteze - realitete. Osnovna realiteta je zmerom umor; po tej plati je tragedija bliže realiteti kot komedija.

Vendar s tem nikakor ni rečeno, da je komedija nižji žanr od tragedije. Komedija kaže človekov vsakdan; zato je človeku po svoje bližja od tragedije, ki odkriva temeljno človekovo usodo, ta pa se pojavi redko, saj je tedaj nepopravljiva. Lahko bi celo rekli, da je komedija bližja sodobnemu razvitemu svetu¹¹⁸, ker je nekako hiperrealna, sestavljena iz modelov. Tragedizacija kot prikaz umora je zmerom re-barbarizacija. Človek ne more nehati biti barbar; vztraja v svojem morivstvu. Rupel je tu natančen: morivstvo aludira, a ga ovija v komično fiktivnost modela. Natančno tu danes Slovenci smo; ne vemo, kam se bo zgodovina obrnila¹¹⁹.

5

Pojem sestanki je poistoveten s pojmom šumi; obenem pa sta oba pojma vezana na poseben in nenaključen topos. Uvodna didaskalija v dramo pravi: »Nekakšna prehodna pisarna, uradniški 'peron', poln administrativnih šumov, iz neznanih smeri in navzkriž odmevajočih govorov in pogovorov, telefonskih zvoncev ... za vrati se godi buren sestanek; nekaj drobtin tega šuma še ujamemo ... Majhno stopnjevanje hrupa ... Skoz vrata je slišati vrišč ...« ltn. Pisarna očitno ni središče sistema, v katerem se odloča o bistvenih rečeh in iz katerega se nato sporoča ukaze. Takšni so bili prostori v **Aferi**, v kateri je

revolucijsko oblast personificiral Komisar, ali v **Antigoni**, kjer je stabilizirano oblast udejanjal kralj Kreon, pa tudi še v **Gredi**, kjer se zgodba dogaja v tipični pisarni male politbirokracije. (Sam izraz politburo aludira na biro, na pisarno.)

V **Kar je res** je pisarna prehodna, je vmesni kanal, v katerega odzunaj - odzgoraj - prihaja ukaz (listek). Edino listek še nekako uravnava ta anomični privatizirani svet, kajti brez njega je kanal zgolj poln šumov; kot vemo iz komunikacijske teorije, pa šumi motijo komunikacijo. **Kar je res** ne obravnava preboja komunikacijskega kroga, izvirnega šuma, ki vdira odzunaj in poraja ali ubija. To je v skladu s komedijo, ki je po definiciji podoba konvencionalnosti in ne rojstva ne smrti. Konvencionalnost pomeni vzdrževanje komunikacijske menjave med partnerji. Komedija se sprevrča v farso, grotesko in burko, ko se menjava čedalje bolj pretvarja v nesporazum. Nesporazum je meja in konec menjave, saj se menjajo napačne - zamišljene, ponesrečene, zamenjane, fiktivne - stvari. Nesporazum vodi v tragedijo; zato se komedija ponavadi razreši z ureditvijo nesporazumov. Če se ne, se odpre resni igri, analizi teh nesporazumov. (**Kar je res** in **Pod Prešernovo glavo** se dopolnjujeta.) V **Kar je res** je nesporazum nepopravljiv, saj razen možne vojaške sile, v katero bi se spremenila ona anonimna odzgoraj, ni sile, ki bi mogla pripeljati do reda v razkrojenem sistemu¹²⁰.

Pisarna v **Kar je res** je neke vrste prisluškovalnica. Profesorji - izvajavci - prisluškujejo glasu, ki jih bo usmeril. Nikoli pa se dobro ne ve, odkod bo prišel ta glas in v kakšni obliki. Ker je anonimen, ga je težko identificirati. Izvajavci morajo biti ves čas na preži, da se ne bi zmotili; zmerom jim grozi nesporazum, s tem pa polom njihove materialno uradniške eksistence. Grotesknost njihovega položaja je v tem, da je velika večina vseh glasov, ki se ujemajo v to lažisrediščno komoro, šumov; da nosijo dezinformacije ali prazne informacije; da povzročajo entropijo, kaos. V tej pisarni odmeva šumenje entropizirane družbe. Selekcijo med šumi in glasovi izvaja le žig; ne produkcija, ne uspešnost proizvajane in prodane blaga. A čeprav je žig s stališča produkcije samovoljen, naključen, nebistven, stvar vzporednega niza, je najpomembnejši s stališča oblastniškega reda. Kdor je žigosan, je varen, žigosan pa je, kdor izvrši naročeno povelje, nalogo. Subjektivna akcija izvajavcev je torej reducirana na razločevanje šumov od glasov oz. glasu (ker je ta zmerom eden¹²¹).

Obenem pa je to šumenje v školjki pisarne-sveta dodatna komedizacija. Že od pračasov so se bogovi pojavljalo kot šum izven komunikacijskega kroga, kot motnja (kot blisk, grom, v različnih živalskih preoblecak itn.). V tem pomenu so vsi šumi - trušč -, ki vdirajo v pisarno, znaki današnjega entropiziranega boga; bog sam je raztreščen v zmedo vrišča, ki je izgubil šifro¹²².

Vojaški bog ima spet prav: edini je, ki ga pluralnost šumov ne zmoti. Šumi vodijo v komično - lahko pa tudi v tragično - slepilo. Vojaški ukaz se postavi zoper to slepilo; ve za svoj interes. Vprašanje pa je, kako dolgo je mogoče ta interes uveljavljati s silo zoper družbo, ki je v kaosu, to je boju vseh (interesov) zoper vse (interese). Vprašanje je, ali ni edina rešitev v re- evropeizaciji, to je v obuditvi svobodnih, odgovornih, etičnih subjektov¹²³.

Obnova magičnih psevdoritualov je v **Kar je res** potrebna, potrebno je žigosanje, ker med ljudmi ni racionalne komunikacije. Dokler bo vladal

maskirani despot na način prikrite vojaške organizacije družbe, bo na vseh terenih, kjer vojaško vodenje ne funkcionira, vladal kaos. Sestankovanje daje kaosu le navidezno formo. Ko prehajajo iz sestankov na sestanke, izvajavci izvajajo zgolj mistifikatorske geste-obrazce in razglašajo svojo pokornost na način živali; etologija je to nazorno odkrila; od tod do produkcijskega dela je skoraj nedosegljiv korak. Sestankovanje - žigosanje - postaja manija: blaznost. Komedija zna ujeti prav to blaznost, ko jo razkriva kot metodično diskomunikacijo, utemeljeno na samih dezinformacijah. Ruplu se je posrečilo upodobiti prav to.

Burka nastane, ker vlada - na ravni videza - zmeda; reče se lahko kar koli (promiskviteta resnic), dokler ni to v nasprotju z Resnico, to je z Listkom, Ukazom. Resnica seveda ni več nekdanje mitsko razodetje, ampak mistificirano sporočilo zgornjega centra. Ta Resnica je Interes kot tak: interes vladajoče grupe. Izvajavci se ji upirajo tako, da razglašajo konec Resnice in resnice. S tem pa ravno izvajajo voljo gospodarja, ki uveljavlja - svojo - Resnico kot ukaz in ne kot življenje po svobodni avtonomno osebni vesti. (**Job** kaže razkroj resnice, ki je v prvem dejanju, med vojno, še eksistentna, saj osebe tvegajo in se uresničujejo; sistematično mučenje - drugo dejanje - in korupcija - tretje - resnico končno razresničijo v sistem videzov.)

Nesporazum v **Kar je res** je sodoben; nastaja zato, ker je vsak od izvajavcev zaprt v svoj privatistični in s tem avtistični svet¹²⁴. Komičnost se porodi, ker zaradi pomnoženih avtizmov izvajavci drug drugega ne morejo razumeti. Medsebojno razumevanje je komunikacija, je občevanje, to pa je mogoče le na osnovi posameznih odprtosti. Odprtost je tveganje; gola varnost je popolna zaprtost. Obenem pa je popolna zaprtost odsotnost podatkov iz zunanjega sveta, iz okolja, kar pa pomeni, da je zaprt sistem neinformiran o tem, kaj mu grozi od zunaj¹²⁵; zato je mnogo bolj ranljiv. Rešuje se le s tem, da je načeloma in zmerom v vojni, v agresiji do okolja. Ubijanje je mogoče brez podatkov o ubijanem; še celo ugodno je, če o njem nič ne vemo; če ubijajoči gleda ubijanega le kot snov, kot predmet, kot stvar. Šele odprtost daje potrebno fleksibilnost.

Evropska današnja družba je sistem odprto-zaprtih struktur; vsaka od njih se odpira in zapira, pač glede na situacijo. Popolna odprtost je ideal ljubezni, popolna zaprtost ideal vojaškosti ali komediziranih členov, ki so zmerom rezultat zunanjih sil. Vojaški despote med sabo smrtno konfliktirajo¹²⁶, komedizirani člani pa ostajajo pod pragom resničnega konflikta interesov. Zato je tudi pluralizem njihovih interesov navidezen, dokler je le privatističen. Evropski pluralizem se nahaja med privatniško zavistjo in vojaškim pobijanjem; je pluralizem ljudi, ki se med sabo priznajo za enakopravne, za tekmece znotraj igre s pravili, ki veljajo za vse enako; v tem sistemu za despota ni mesta. Brez despota pa so tudi izvajavci odveč¹²⁷.

Epizoda z zgornjevolgarsko delegacijo ni naključna. Nesporazum s tujo delegacijo (nič ne de, da jo igrajo študentje, ki se posmehujejo vsemu) je enak nesporazumu znotraj domače delegacije, znotraj zbora štirih profesorjev. Ne gre za vprašanje prevajanja. Sam jezik ni več prostor sporazumevanja, ampak varanja¹²⁸. Če odpravimo generalni ekvivalent (denar, jezik, Boga itn.) in se ljudje soočimo drug z drugim neposredno, brez tertium comparationis, odloča ali moč nasilja ali moč ljubezni ali pa - po Baudrillardu - zapeljevanje. Rupel upodablja prvo različico, vendar kombinirano s kaosom, z vsesplošno

medsebojno blokado. Ta pomeni, da je videz in da je vseeno, kaj kdo govori; odloča žig na govoru-telesu, ta pa je na daleč viden.

Dokler se človek podreja žigu, lahko pleteniči kar koli, vse je vse eno. Rupel prav tu dosega izvrstne komične učinke. Ko Blagoglagoljev vpraša: »Ko su ovi?«, mu člani delegacije odgovarjajo: »Ko-su-ovi!« kot pozdrav. Ko član delegacije spregovori v svojem jeziku: »Harhalajnen premahuren kohrabaza«, kar je seveda izmišljen jezik, ki ne služi komunikaciji, jim tajnica Marjana Obreza odgovarja v parodiranem jeziku: »Premahuren krohovitčen habilitat ... mortabizi sakropiči švig švig.« Prišlo bi do popolne zmede, če ne bi oba jezika vsebovala žiga, obrednih besed. Delegacija: »Prezidiči komuniči.« To besedo ponovi tudi Marjana. Je namesto generalnega ekvivalenta; pomeni animalizacijo govora, saj da konkretni smisel temu psevdopolitičnemu žargonu z gesto, kakršno razumejo tudi živali. Re-arhaizacija gre torej vse do animalizacije. Tu pa se **Kar je res** stakne z afazičnostjo sodobnega človeka, kakršno je izvrstno podajal Lužan (**Srebrne nitke**, **Zaščitna maska** in deloma v obrnjeni virtuozni obliki Jesih v **Sadežih**¹²⁹.)

Nekdanja socialna struktura se je spremenila. V čistem stalinizmu sta dva sloja: prvi, ki vlada, ukazuje, zapira, muči, zatira; drugi, ki je vladan, zatiran, zapiran. (**Dialogi**.) V **Gredi** stalinizem že ni več tako radikalen: družba se razvije v dva bloka, od katerih se zatirani in izkoriščani že polagoma avtonomizira in jemlje pobudo v svoje roke. V **Kongresu** se ta sloj upira, vendar je poražen; **Kongres** kaže upor in zlom ljudskega bloka, ki je v **Gredi** še veroval v zmago ljudstva, delavstva. Od **Kongresa** naprej, to pa bo kmalu že dve desetletji, je vsak upor nemogoč oz. možni uporniki - tlačeni sloj - ne verjamejo več vanj; rezultat te nevere je znana ludistična apolitičnost, prilagodljivost političnemu sistemu in poskus ta sistem prevariti, ga spodkopati drugje, ne v politični konfrontaciji, ampak z zamenjavo vrednostnega sistema, načina obnašanja, jezika ipd. Vendar je rezultat presenetljiv: politburokracija ali psevdopolitokracija je v 70. letih pokazala izjemno prilagodljivost tudi sama. Polagoma je - na eni ravni - sprejela ali vsaj dopustila to ludistično zamenjavo načina življenja, pristala na vsesplošni val usrednjeslojevanja, to je potrošništva, privatizacije, uposameznjevanja, cinizma, samo da se je obdržala kot oblastniška. Za to, da je pristala skoraj na spremembo vsega razen na zamenjavo svoje oblasti¹³⁰, je morala nekaj dati: svojo dejansko naravo, skoraj vso vsebino svoje države (svojo ideologijo). Prav s tem je uvedla kot osnovno načelo v družbo korupcijo, tako na materialnem kot na duhovno moralnem terenu. Vredna je ostala le še ena stvar: (ob)last kot taka¹³¹.

V procesu, ki ga opisujem, sta se dogodili poleg drugih tudi dve stvari: prvič, socialna sprememba, razcvet srednjega sloja, in drugič, postopno samospodkopanje politburokracije, ki je kot zgojloblastniška čedalje bolj izgubljala socialno zgodovinski razlog, da vlada¹³². Z dialektičnim in historičnim materializmom je dokazovala svojo upravičenost, da vlada: da je predstavnik še ne razvitega proletariata, da nujno vodi družbo v eshatološko končno paradizialno stanje, da povečuje proizvodnjo, česar buržoazija ne more; da organizira družbo socialno in moralno bolj pravično od buržoazije; itn.

V začetku 80. let so te verske postavke padle. Del politburokracije jih skuša obnoviti (morda najbolj tisti del, ki je na prehodu 60. v 70. leta prešel v novolevičarstvo in poskušal obnoviti marksizem na kvazievropski način, debenjakovska šola), vendar kaže, da je to mogoče le z radikalno re-

stalinizacijo, to pa konkretno pomeni z re-militarizacijo. Moralno duhovna kriza v 80. letih je dejansko bankrot politbirokracije, ki se je v 70. letih pretirano prilagajala usrednjeslojevanju, tega pa dosegla z lažno produkcijo, to je s produkcijo in življenjem na kredit, s posojili. Vera v absolutno prihodnost, ki je postala v stalinizmu totalitaristično militaristična, se je že v 70. letih spremenila v vero v kredit, to je v korupcijo: v vzdrževanost¹³³. Politbirokracija je ravnala kot polkolonializirani ali kolonializirani upravljalsko oblastniški domačinski sloji v nerazvitih deželah: kot priležnica se je pustila vzdrževati in tako na najlažji način - brez dela, a tudi brez očitnega stalinističnega terorja - ohranila svoje privilegije¹³⁴.

V 80. letih je prišel račun. Dozdajšnji vzdrževalec - Zahod - terja plačilo; dozdajšnje ravnanje skorumpirane politbirokracije (dejansko lumpenbirokratizirane) mu je premalo; hoče več. Zato je lumpenbirokracija v dilemi, kaj storiti: vrniti se k militarizmu (ideja novolevičarske revolucije), za katerega pa že ve, da bo le na silo vzdrževan videz avtonomije, podoben južnoamerikanski diktaturi ali hunti, ali pa odpovedati se svoji oblasti, oblasti sebe kot posebnega oblastniškega predvsem privatističnega sloja in res začeti izročati oblast delavstvu¹³⁵, načelu produkcije, to pa tako, da bi država v imenu delavstva ščitila prazen socialno političen prostor družbe, v katerega bi smel vstopati vsakdo, ki sodeluje v družbenem razvoju, vsak sloj, ki samoupravlja in soupravlja in s tem jemlje nase odgovornost in krivdo za oblast (za del oblasti). To bi pomenilo udejanjanje proklamiranega samoupravljanja, ki bi iz zaščitnika socialne korupcije, iz alibija za vlado lumpenbirokracije, iz tampona, ki ščiti politbirokracijo, postajalo realiteta in avtonomna dejavnost (smer, ki jo je terjala **Greda**¹³⁶).

Izguba verodostojnosti, legitimnosti, izpraznitev zgodovinske vloge, odpadlost še zadnjega razloga za hegemonijo, vse to se veže na usrednjeslojevanje, začeto že sredi 50. let. Slovenska dramatika je ta trend pozorno opazovala in ga tudi opisala. Predstojnik, ki je obenem Hudič, v **Potovanju v Koromandijo** že ni več surovi, ideološko nestrpni, vojaški stalinist, ampak zapeljivec, ki korumpira, moralno spodjeda, obljublja nagrado za podreditev, trguje z dušami, ustvarja videz svobodne družbe; družbo res osvobaja od trdega stalinizma, vendar jo spreminja v družbo pokvarjenega trgovanja z značajem, z delom, z načeli. Prav to je orientalizacija, levantinizacija, bizantinizacija, o kateri govorim.

Medtem ko so s pogledom nazaj uprti dramatik videli le malomeščanstvo kot podaljšek predvojne buržoazije, kapitalističnega sveta in ga odklanjali kot ostanek preživelega (Žmavc v drami **V pristanu so orehove lupine** in v **Izven družbe**, Mirko Zupančič v **Situacijah** in v **Hiši na robu mesta**, Mikeln itn.), so pozornejši videli nastajanje novega sloja, ki je sicer veliko prvin vzel od predvojnega, ni pa nastopal kot ostalina predvojnega, ampak kot novo malomeščanstvo, ki je pristalo na vladavino lumpenbirokracije. Sama lumpenbirokracija se je v velikem delu svojega življenja začela usrednjeslojevati: v načinu obnašanja, v privatiziranju, v intimnih vrednotah - in tako zaživela dvojno življenje staliniziranja v enem segmentu in srednjeslojstva v drugem¹³⁷.

Ravno ta proces razkriva **Kongres**, a ga gleda kot tehnokratizacijo. **Pod Prešernovo glavo** je povsem razviden, a tudi v **Zakladih gospe Berte**, v **Avguštinovi vrnitvi**, v Torkarjevi **Zlati mladini**, v Mikelnovi **Mor. pol. kval. tov.**

Gubca, v **Ščukah** itn. Zelo viden je bil že sredi 60. let v Remčevi **Delavnici oblakov**, v Smoletovem **Cvetju zla**, v Borovi **Šoli noči** itn. Vrh je dosegel v **Mrzlih viharjih**, kjer je bivši stalinistični sloj že do kraja izpraznjen: hlapčevsko posnema zahodni slog življenja, simulira mondenost in je opičje nesamostojen do karikiranosti. Prek tretjega dejanja **Joba** je prešel v **Kar je res**.

6

Skoz današnjo slovensko družbo lahko naredimo dva prereza. Ali vidimo v oblastniškem sloju dve plati, dva načina obnašanja: po eni strani stalinistično, tradicionalno, kar ustreza funkciji vladanja, in po drugi strani srednjelosjsko, kar ustreza funkciji trošenja, uživanja (tudi v tem sloju je zmagala norma želje, poželenja, ki jo je v marksizem vključilo novolevičarstvo oz. lacanomarksizem). Dramatiški ideolog te smeri je brez dvoma Rudolf, čigar dramatika temelji na eskalaciji, eksploziji, univerzalizaciji poželenja (= čutno duhovne potrošnje sveta). Tako funkcionirajo liki v **Viharjih**.

Ali pa (raz)ločimo stalinizem od srednjelosjstva; tako ravna **Kar je res**. Profesorji in njihove žene so značilni novi srednjelosjci, stalinisti pa so se umaknili v ponovno ilegalo, v anonimnost; Blagoglagoljev je karikatura, v kateri se združujeta in lomita obe načeli. Da se reči, da se sam sloj lumpenbirokracije v sebi osipa, saj ni pripravljen nositi več odgovornosti pred Zgodovino, v katero ne verjame več; nič empiričnega - nobeno dejstvo - stalinistične vere ne potrjuje več. Zato se del tega sloja sam umika v srednji sloj. Srednji pa pomeni že po nazivu, da ni oblastniški oz. da je oblastniški le do nižjega; da pa sam izvaja direktive višjega; nekdo je pač še moral ostati, da družbi ukazuje. Ostali so direktni potomci Komisarja, Marcela - **Afera** itn.

Kot se bivši direktorji sami odstavijo in se dajo imenovati za svetovalce, se pravi za ljudi ob strani, v temi, za neformalno oblast, tako se celotna oblast umika v meglo - v videz, v golo besedičenje, v nič -, odkoder še nadalje, a zmerom manj odgovorno deluje. Ob sebi pa si nabira čedalje debelejšo plast srednjega sloja, ki po proklamaciji izvaja voljo samoupravljalškega ljudstva, medtem ko v resnici deluje po ukazih - listkih - zgornjih. Pride celo do tega, da en del lumpenbirokracije izpolnjuje ukaze drugega dela; da en del v posameznem lumpenbirokratu izvaja voljo drugega dela. En del vlada, drugi se alibizira pred očitki, da je vladal slabo; kadar koli ga zadene možna kritika, se izvije iz prijema in pokaže navzgor: tam so krivci. Zgoraj je zmerom drugje¹³⁸.

Lacanomarksizem ali marksistični strukturalizem s svojo teorijo premeščanja zadeva in razlaga - alibizira - natančno to strukturo: nihče ni več svobodni odgovorni subjekt, vsak je le nadomestek drugega. Na ta način tudi drugi ni več drugi, ampak nadomestni drugi¹³⁹. Družba je vrtiljak nadomestkov in premeščanj. Realitete ni več. Vse je ali imaginacija ali hiperrealiteta¹⁴⁰. Fiktivnost tega premeščanja razkrinkuje ravno **Kar je res**.

V čistem stalinizmu srednji sloj ni bil mogoč. Brž ko sta se pojavila dva človeka ali dva sloja, je bil eden od njiju gospodar in drugi hlapec, eden zasliševalec in drugi zapornik (**Dialogi**, a že prej Torkarjeva **Pisana žoga** in ob

istem času Javorškovo **Povečevalno steklo**). Gospodar je bil le eden, najvišji; vsak član oblastniškega sloja je bil do spodnjih tiran, do zgornjih trpen predmet, suženj. Ravno ta dvojna struktura se je od 50. let naprej začela osamosvajati v poseben - vmesen - model družbovanja. Manj nasilno ko je bilo zatiranje navzdol in manj očitno ko je bilo podrejanje navzgor, večjo, čeprav le začasno avtonomijo je dobivala večina družbe. Bolj ko se je dvigal življenjski standard in bolj ko je bila zaščitena človekova zunajpolitična privatnost (to se je dogajalo od srede 50. let naprej, posebno pa od druge polovice 60. let), manj ljudi je tvorilo suženjsko dno.

Greda je še odkrivala levi blok na dnu družbe, pri delovnem ljudstvu, ludizem ga ni več videl: delavci so postajali v enaki meri potrošniki kot proizvajavci oz. proizvajavsko delavska zavest se je umikala potrošniški (osnovani na želji kot osnovnem načelu in resnici). Želja pa pomeni ravno to, da želeči ni zmožen akcije (volje, dejanja); ta ostaja edinemu subjektu v družbi, najvišjemu ali zelo visokemu v oblastniški hierarhiji. Ostala bi tudi spodnjemu, če bi se ta upiral, kot se še delavci v **Gredi**.

Pohod želje se začne hip po zlomu perspektivaštva: po notranjem spoznanju spodnjih, da je upor nemogoč, z njim pa uveljavitev avtonomije subjekta. Čedalje večja večina družbe začne imaginirati, si želeči, to pa pomeni, pričakovati, da bo, kar si želi, dobila, če bo le pridna, če bo le pokorno izvajala oz. če se bo pustila žigosati. S tem procesom se je dogajala najhujša dezevropeizacija, dez-emanipacija, dez-avtonomizacija človeka kot samostojno dejavnega bitja. Uveljavitev želje je pomenila notranje spodkopavanje evropske poliarhije in uvajanje novih tiranov ali despotov, ki sami vladajo namesto ljudi. Ta proces lepo kaže že v začetku 70. let Šeligova drama **Kdor skak, tisti hlap**: od aktivizma - prvo dejanje, prek funkcionalizma - drugo, do misticizma, praznoverja, drogantne magije prepuščanja tujim, nadzemskim, seveda zgornjim silam, dezantropomorfiziranim v zvezdah - tretje dejanje.

Stalinistični sloj je nekdanj poznal funkcionarje in kadre (**Afera, Dialogi**). Spadali so v najvišji sloj, določali so življenje družbi, vendar tudi sami niso bili subjekt. Bili so del grupnega - historičnega - subjekta, vendar že tedaj njegov izvajavski del; o usodi družbe je odločal absolutni vrh, politbiro ali karizmatična osebnost. V **Kar je res** še ostajajo funkcionarji in kadri, brez njih družba ne bi mogla več obstati, a so strukturirani na nov način. Profesorji so nazunaj relativno visoki kadri; vsa kadrovska politika gre skoz njihove roke, družba se obnavlja v njihovih rokah. Še so aktivisti najvišjega (ubogajo listek), vendar delajo to do kraja cinično¹⁴¹ (zmaga ciničnega uma kot končne podobe razsvetljenskega uma, uma, ki ne potrebuje evangeljske ljubezni). V tem je prva razlika z nekdanjimi kadri, ki so bili fanatični, požrtvovalni, sposobni dati svoje življenje za Idejo, za Resnico, za Človeka-Človeštvo, za Partijo, za Stalina (Krim v **Rojstvu**, Martel v Miheličeve **Ognju in pepelu** itn.). Profesorji izvajajo naročeno iz korupcije, iz prilagajanja premoči. (Tu je glavni vzrok za desocializacijo in dez-evropeizacijo slovenske družbe; zato je bil pojem prilagajanja danosti osnovni vrednostni negativum perspektivaške ideologije.)

Lastnost cinizma je tudi ta, da novi funkcionarji pristajajo na svojo skrivaško vlogo: razširjajo kaos, svet videza, entropijo, da bi v tej megli nič - izpraznjenih besed - skrili dejansko, še zmerom despotsko naravo sistema. Listek se ne more pojaviti v javnosti; ostati mora anonimen. Odgovornost za odločitve morajo prevzeti profesorji, to je srednji sloj. Predstavljajo ščit

skritega despota; v tem so sloj tamponistov¹⁴², tampon za tiranijo. Ker pa prevzemajo odgovornost, se zdijo kot (samo)upravljavci. Da bi bili na to igro pripravljeni pristati, morajo seveda za to nekaj dobiti: dajo ime in dobijo pravico do nagrade: do uresničevanja privatističnih interesov. Natančno v tej meri pa znova postanejo subjekt(i): klavrní četrtsubjekt ali minisubjekt pohlepa, zavisti, potrošnje, poželenja¹⁴³.

Tako so na eni strani funkcionalni - izvajajo, česar noče izvajati dejanski preostali psevdopolitični subjekt, Gospodar -, a na drugi so odvečni, redundantni. Sestankovanje in manija izpolnjevanja obrazcev (dobesedna birokracija) neznansko narašča; je sama na sebi tamponizem. Je vmesni prostor med ukazom in izvajanjem, delanje videza, kot da ukaz ni bil zasebno-oseben, kot da gre za pravno in materialno formalizirano, legalizirano družbo. Gre seveda le za njen simulaker, ki je karikatura, predvsem pa je izjemno neekonomičen; funkcionalnost takšnega sistema je minimalna, saj je energija večine delujočih namenjena žigosanju, ne pa produkciji, informiranju.

V *Kar je res* sta sestankovanje in magija izpolnjevanja obrazcev prikazana kot presežek retorike. Nekdanja fanatična, surovo enostavna aktivistična beseda (VKPbja ali partijskih dokumentov) se skriva v neznanski razmnožitvi besedičenja.

Ludistična retorika ni nastala slučajno. V osnovi pomeni skrivanje bistvenega, odločilnega. In retorika se množi tako radikalno - po Parkinsonovem zakonu -, da prehaja v nov tip blaznosti¹⁴⁴. Kajti družba, ki funkcionira predvsem s pomočjo retorike (ki skriva moč policije in vojske), prihaja na rob življivosti, saj beseda ne pomeni več stvari, kaj šele, da bi bila dedič Razodetja; beseda postane samostojna, nekak nadomesten subjekt, s tem pa zajaše človeški subjekt, ki je edini lahko nosivec odgovornosti, ga prekrije, verbalizira svet. Retorika je oblika de-realiziranja.

Brž ko nekdo iz srednjega tamponističnega sloja noče več opravljati svoje vloge-naloge, brž ko se skuša sam avtonomizirati, slediti bodisi svoji vesti ali vsaj socialno učinkovitejšemu umu, ga nadzorniki tamponističnega sloja takoj odkrijejo, identificirajo, postavijo pred alternativo, nanj pritisnejo, mu grozijo in ga iz srednjega sloja izločijo na rob družbe; to je zgodba **Pod Prešernovo glavo**, kjer gre ena profesorica v pokoj¹⁴⁵, profesor se zlomi, tretji se reši v cinizem, otroci pa preidejo v pankovski desperatski anarhizem.

Glava je dopolnilo drame *Kar je res*, v kateri se nihče ne zlomi, ker se nihče noče avtentizirati; ludizem ostaja veljaven brez izjeme. Odtod sklep, da **Kar je res** razkriva bistvo sistema. Dejansko razkriva netradicionalno plat tega bistva. Razkriva ravno tamponiste, žigosarje, mitničarje; kaže, kakšna farsa je to njihovo štemplanje: lažno samoupravljanje. Kritika samoupravljanja kot simulakra zadeva v osrednje bistvo sistema. Odkriva srednji sloj kot novi laživodilni sloj današnje slovenske družbe: parazitokracijo.

Tampon je pravzaprav telo. Na eni strani je zli - despotski - duh, ki ukazuje; na drugi mrtva materija, v katero so pretvorjeni ljudje; ta je predmet ukazovanja. Vmesni sloj je brez teže, če ga vrednotimo s stališča ustvarjalnega, avtonomnega, dobrega duha; ima pa težo telesa kot sicer živega, a ne vódenega po duhu; tamponistično telo je kot nosivec poželenja nosivec in mesto užitka.

Ni naključje, da je perspektivaštvo - od **Antigone**, **Afere**, **Otrok reke**, **Kaznjencev**, **Stavbe**, Tauferjevega **Prometeja** naprej - radikalno kritiziralo in odklanjalo poleg prilagajanja danosti tudi uživanje; ob (ob)last je postavilo

slast kot najnevarnejšega zapeljivca. Prvi, ki je - v letu konca Perspektiv, 1964. leta - to sodbo ali perspektivo ali razmerje preobrnil, je bil Rudolf s **Celjskim grofom na žrebcu**, s tem velikim zagovorom zasebno osebnega telesno duševnega užitka, napisanim še v Kozakovem jeziku, a z nasprotno tezo. Jovanovič, ki se je pozneje temu trendu pridružil, vendar nikoli ne enoumno, je s svojo dramo **Norci**, napisano prav tako spomladi 1964, obe drži združil: študentje gredo v revolucijo iz igre, a igra je tveganje; so poželjivi, a v tem tako radikalni, da se dotaknejo smrti; iz igre in telesa prestopijo v eksistenco¹⁴⁶.

V pisarni-peronu igre **Kar je res** je poleg drugega tudi majhen buffet. Profesor Zdravič ima v svoji delovni sobi celo majhen hladilnik, v njem šampanjec. Razpoloženje srednjega sloja-izvajavcev je kar se da neasketsko. Tu je močno vidna razlika s klasičnim stalinizmom, za katerega je bilo tudi telo grešno, spolnost hudo omejena (**Rojstvo** itn.).

Telo je začel odkrivati intimizem (Torkar, Bor, posebno Zupan, Javoršek - **Steklo, Aleksander praznih rok, Bele rakete lete na Amsterdam, Ples smeti** ...), zares razvil pa ga je šele reizem-karnizem.

V **Kar je res** nazorno vidimo, da je telo sicer osvobojevanje izpod klerikalizma-stalinizma, obenem pa še nekaj mnogo manj pozitivnega: nagrada za korupcijo. Srednji sloj se sme spolno neovirano udeleževati, piti in jesti brez omejitve, ker je to najlažja možnost za oblast: dovoliti, da srednji sloj izkorišča, kar že ima (telo, spolnost). Standard je odvisen od proizvodnje oz. tujih posojil, telo je prirojeno, naravno. Poststalinizem se je odrekel radikalni totalitarni vpreženosti podrejenih v suženjsko delo in jim dal svobodo gibanja, uživanja; odrekel se je svoji začetni poziciji de-naturiranja.

Pogovor med Zdravičem in tajnico Marjano je značilen; Zdravič jasno pove, da je užitek nagradno dopolnilo praznemu teku retorike-sestankovanja: »Vi bi potrebovali kaj bolj kreativnega ... tole pisarjenje in tipkanje, ti sestanki ... pravilniki, fascikli, indigo, kseroks, vprašalniki, komisije«, to je mučno; prehod odtod v prosti čas, v čas slasti je danes mogoč: »Vas si predstavljam ... diplomacija, šuštenje svile, široki svet, džambo džet, sprejemi ... Rim, Tokio ... poležavanje pod palmami ... črni mercedesi, king-size kopalnice ... šampanjec« itn.

Natančno to je imaginarni svet kot predmet želje srednjega sloja, njegove mondenizacije, njegovega kolonializma. Sem zraven pride še zamenjava zakonskih partnerjev in podobno, kar vse vidimo v **Kar je res**. Zvestoba zakoncu je brez pomena, moralni kodeks ne velja več; velja slast in ne samodisciplina, ne odrekanje v imenu načel duha in duše.

Tu Rupel nadaljuje, recimo, Lužanovo dramo **Zlati časi, lepi krasi**, ki ji je pendant; **Krasi** kažejo, kako prehaja v srednji sloj potrošništva in želje delavstvo, kako v proletariat, ki je bil še desetletje pred tem strukturiran kot v **Gredi**, vdira zapeljivost televizije, z njo pa privlačnost Havajev, tujih eksotičnih dežel, popevkarstva kot novega zgleda družabne uspešnosti itn. V **Krasih** se dogaja isto tamponiranje, le da ni prikazan za njim stoječi despot; v dramatiki 70. let pač to ni bilo mogoče, ne bi zagledala belega dne.

Morala ne zgornjega srednjega sloja - v **Kar je res** - ne spodnjega - v **Krasih** - nima nobene zveze s proklamirano socialistično; a to nikogar ne moti: proklamacije in norme so tu le zato, da realni položaj prikrivajo. O socializmu, kakršnega si je predstavljala predvojna slovenska levica, današnja slovenska

dramatika sploh ne poroča, saj ne vidi udejanjenih niti njegovih posameznih delov. Zadnji poskusi obnove socializma so v **Gredi**, v **Kongresu**, v **Delavnici oblakov**.

Rupel - z drugimi dramatikami vred - kaže eskapizem srednjega sloja, ki je posledica tega, da stoji ta sloj zunaj produkcije in s tem zunaj resnice (prizadevanja za resnico); ker ga opredeljuje predvsem potrošnja. Ne trdim, da je vsak srednjeslojec povsem zunaj produkcije. V njem se križata in dopolnjujeta dve ravni: srednjeslojsko-potrošna-fiktivna in proletarsko-produkcijska-realna. Kot individualni proizvajavec, kot obrtnik, direktor, navsezadnje tudi kot profesor, ki vendar mora nekaj sporočiti študentom, je srednjeslojec tudi producent ali vsaj pretvarjevalec neke snovi v predmete, posredovalec neke - pa čeprav minimalizirane - informacije. V tem pomenu in okviru je večina današnje slovenske družbe še zmerom proletarska ali pa opredeljena po delu. Ravno 80. leta zaradi ekonomske itn. krize odkrivajo ta drugi, v 70. letih zanemarjeni, skoraj pozabljeni del srednjega sloja. Ni naključje, da je Partljič obnovil delovno situacijo (v komediji **Moj ata, socialistični kulak**); da jo obnavlja tudi Goljevščkova (**Pod Prešernovo glavo** kaže spor med profesorji in politično upravo zaradi pogojev dela, zaradi dela samega). Delo se kot predmet in vrednota vrača v slovensko dramatiko.

Srednji sloj ideološko in z gestami prikriva delo pod užitkom. Ali: v **Kar je res** je delo predvsem vzdrževanje praznega teka, ne pa praznega prostora. V tem je bistvena razlika: prostor je poln šumov, motenj; noro sestankovanje in govoričenje je ravno takojšnje zapolnjevanje praznega prostora s praznim tekom. Telesa se morajo gnesti na ozkem prostoru, se ovirati, izkazovati edino svobodo v lepljenju drugo na drugo¹⁴⁷.

Na primeru zakona profesorja Obreze lepo vidimo, da služita žena in soprog užitku, tudi karieri, če je ta poleg koristnosti tudi užitek; in ponavadi je. Stalinizmu se je posrečilo, da je zelo zmeščal nekdanji pomen lastništva; v prvi plan je potisnil uporabo. Lastnik je bil odgovoren za svojo lastnino, uporabnik ni; zavrže jo, ko mu ne služi več; to je izjemno drag sistem. Zato današnje slovenske drame ne prikazujejo več ljubosumnosti; ni več tipična. Obreza in Zdravič sta popolnoma zunaj ljubosumnosti; ženi sta jima sredstvi; in moža ženama. Več ko je možnosti za nabavljanje užitkovnih sredstev in predmetov, manj je treba čuvati svoj vir užitka. Dogodila se je nekakšna nacionalizacija užitka, ki je dejansko radikalna privatizacija.

Paradoks je le navidezen. Današnji slovenski privatizem ni privatnost nedotakljive in avtonomne osebe, ampak privatizem povsem zamenljivega, promiskvitetnega privatista, asocialnega zasebnika. Kar je predvojna slovenska leva dramatika - socialni humanizem - najbolj napadala (privatnost), se je danes razbohotilo do nesmisla, le da je pri tem izgubilo tisto, kar je bilo nekoč - in je še, a ni več navzoče - pozitivno: pravno privatno osebo, zaščito osebne nedotakljivosti, spoštovanje osebe. Lahko govorimo o masovizaciji, o demokratizaciji užitka¹⁴⁸.

Sredi 70. let se je oglasila želja po paleolitiku, po tedanji svobodi; sam sem bil njen zagovornik. Žal je bila le samoslepilo. V okviru re-arhaizacije je skušala vrniti - vsaj kot merilo - svet brez posredovanja, zunaj dela in oblasti. Pri tem je odigrala vlogo prikrivanja, ne da bi to hotela¹⁴⁹. Ravno srednji sloj, ki ga je ta pozicija najbolj napadala, je po svoje izskočil iz okvira dela in celo oblasti, kolikor jo je nadomestil z uživanjem. Ideja o vrnitvi paleolitskih

odnosov se je zgledovala pri nabiravcih, ki niso sejali, a so želi, ker so se pač kot paraziti naslonili na samo naravo (na nabiranje sadežev).

Prav to je storil srednji sloj in s tem dopolnil parazitsko lumpenbirokracijo kot lumpensrednji sloj. Jemal je, kar je dobil, zahteval, da mu je vse (razen politične sfere, ta je še zmerom bila tabu) na razpolago. Ni izkoriščal - izkoriščanje je pojem razvitih družb, neolitika, izkoriščevalsko produkcijske družbe -, ampak le zajedal, trošil, uporabljal. Najprej in najbolj je trošil jezik (Jesih v **Sadežih**), odtod pomen retorike, nato pa telo sveta in sočloveka. Iz trošenja, iz vsesplošne dostopnosti sta bila izvzeta le ideja in telo despota; vse druge ideje so postale predmet ironije; tudi v tem je pomen zanikanja idej in ideologij: stališče poznih 60. let, ki se je vleklo skoz 70. leta. Despot dopušča vsesplošnost promiskvitete v srednjem sloju (téma **Xerxes**, **Debelih sanj**, obe drami sta Rudolfovi), da bi ohranil čistost sebe: rasizem despota. Despot je edini, ki se sme nekaznovano igrati s svetom, z vsem, a ne postane kriv, ker je vsako njegovo dejanje v skladu z Zgodovinsko resnico; ker je njegovo eksperimentiranje z ljudmi in snovjo nujno, saj sicer ne bi mogel zaslutiti in najti prave poti. On jo išče namesto drugih; drugi eksperimentirajo med sabo, da bi uživali in se trošili, despota vodi karizmatično eshatološka vizija.

Seveda v to despotovo vizionarstvo in izvzetost v 70. letih nihče ne verjame, si pa nihče tega ne upa povedati, saj za tak dvom despot obilno kaznuje. (Vse to se dogaja v **Xerxesu**.) Šele prehod 70. let v 80. leta odpre možnost kritičnega upodabljanja politike, to je despota (**Prevzgoja srca**, **Job** itn.) Despot se pusti fotografirati, ker trdi, da to ni on; da je fotografija ujela bivšega despota, preteklost (krivega za Goli otok, za dachavske procese, za prisilni odkup - téma **Prevzgoje**, **Joba**, **Mojega ateja** in **Vrnitve**); ali celo, da je ujela le kominternsko sovjetski boljševizem (**Ana**).

Celo tedaj, ko gre za podobo današnjosti (Štihov **Spomenik**), se danes despot dela, kot da ne gre zanj; ali gre za podrejene figure, za krivdo izvajavcev (tudi **Pod Prešernovo glavo**), srednji sloj pač mora prevzeti naloženo odgovornost, ali pa gre za objektivno nujnost razvoja, ki da je danes presežena. Bistveno pri tem je, in to je odkril Rupel, da je današnji despot skrit; le zato dopušča kritiko telesa in duha despotizma. Če ga bo in ko ga bo kritična slovenska dramatika odkrila, izbrskala iz teme-megle, identificirala, mu bosta ostali le dve poti: ali se bo de-despotiziral, kar je pot soupravljalkega socialističnega samoupravljanja, ali se bo znova oglasil, re-militariziral in kritike pokončal. Ali bo postal pluralen¹⁵⁰, ali pa bo obnovil svoj rasizem.

Stil življenja - korupcija, konec razmerja z resnico itn. - poganja srednji sloj v kriminal. Profesorica Gramatičkova meni nič tebi nič falsificira uradne dokumente; to dejanje ji ne vzbuja nobenih pomislekov vesti, le strah jo je, da ne bi bila odkrita. (Skrivanje je osnovna metoda vse družbe.) Avstrijsko-evropska, meščansko-fevdalno cerkvena tradicija¹⁵¹ je odpravljena; stalinizmu se je posrečilo skoraj izkoreniniti jo. Zavladala je lumpenproletarska norma. Ker ni notranjega zakona in ker vlada le interes, je falsifikat dovoljen, če le uspe¹⁵². Merilo je učinkovitost varanja. Kar je razumljivo: če vlada le interes, vlada tudi telo, njegov interes, njegov neposredni užitek. Tak svet izgubi trdnost in oblike, samovolja je brezoblična, ker se ne podreja nobenemu zakonu. (Kritika zakona s strani lacanomarksizma podpira to anomizacijo interesov.)

Da bi se ognila kazni, priznava ta usmerjenost le estetsko dimenzijo: esteticizem; tako se tudi s te plati - kot skrivanje kriminalnosti - utrdi

teatralizacija sveta. In relativizacija resnice. Drama bi mogla nositi tudi naslov: kar je narobe, je prav. Resnica in pravica se obe pomešata in razpustita do nerazpoznavnosti¹⁵³. Teater postane šola laži. Politika dopušča teater ne le zato, da se skriva v njem, ampak da se pri njem uči. Če ni nič res in prav, je vse dovoljeno in vlada, kdor je najbolj brezobziren v zastopanju svojega interesa. Res je kar koli in to je resnica. Svet je radikalno raz-resničen.

Ker pa je srednji sloj po eni strani neproduktiven in brez (duhovnega, finančnega, političnega) kapitala, je moč privatnih interesov in s tem moč uveljavljanja zasebne resnice za vsakogar posebej minimalna; zaprta je v produkcijo fantazem. (Ni slučaj, da raziskujejo lacanomarksisti¹⁵⁴ ravno fantazme; te so se naselile v družbi in psihi namesto resnice.) Produkcija postane imaginiranje, resnica tega pa je medsebojno sleparjenje; imaginarno je slepljivo. Vendar je ta so-zloraba ljudi brez usodnosti, ker je brez realitete: ker je telo reducirano na užitek, spregleduje pa se, da je telo sedež trpljenja. (Lacanomarksisti analizirajo užitek, ne trpljenja; tega zavračajo kot fantazmo krščanstva, idealizma.) Navsezadnje se užitek reducira na užitek v jeziku, kajti telesa soljudi so le deloma na razpolago, jezik pa more biti predmet univerzalne manipulacije. (Literarna ideologija lingvizma.) In smo spet pri retoriki.

Tudi doma ni več. V tretjem dejanju se pokaže, da je tudi dom nekakšna čakalnica, peron. Ti pari nimajo več otrok, dogaja se de-biologizacija življenja; niti ni več običajne vitalne reprodukcije. Nekoč je slovenska dramatika kazala, kako so razpadali domovi zaradi spora starši-otroci (Meškova drama **Pri Hrastovih**) in kako so se spet harmonizirali v skladju stari-mladi (Majcnova **Matere**). Do najhujšega spora je prišlo v Mrakovi strindbergovski drami **Sinovi starega Rimljana**, tu na osebno družinski ravni, in v revolucijski dramatici na družbeno zgodovinski ravni (**Ogenj in pepel**: republika mlade generacije zoper despotijo stare). V vseh teh in sorodnih primerih - v vsej slovenski dramatici - je dom eden osnovnih toposov in vrednot družbe.

V **Kar je res** je popolnoma prazen. Družba ne dovoljuje praznega prostora, ker je družba polis, to pa je raven politike. Dom je celica polis, vendar premajhen, da bi se v njem spočenjala politika. Če se ne spočenjajo otroci, se užitki. A s tem neha biti dom¹⁵⁵; pretvori se v restavracijo, skoraj v bordel. (Marjana doma bere magacine itn.) (Kvazi)socialno funkcijo dobi šele, ko se tudi vanj naselijo sestanki; tako se podružbi, obenem pa de-intimizira, de-personalizira in de-socializira. Izraz podružbljenje, kot se je uveljavil na Slovenskem v 70. letih, pomeni antipod dejanski socializaciji: pomeni simulaker socialnosti, navidezno družbovanje, produkcijo slepil, izvajanje despotovega ukaza.

Skrivaštvo kot osnovno gesto srednjega sloja je Rupel odlično zadel tudi s tem, ko je pokazal, kako pri Obrezovih doma skrivajo svoj resnični standard pod videz kvaziproletarske revščine in dela (šivalni stroj); ko zamenjujejo uvožene znamke žganj z domačimi, odstranjujejo drage preproge ipd. Skrivaštvo se je razširilo v vse pore družbe in intime; postalo je družbeno-osebna bolezen. A povsod izhaja iz istega vira: iz skrivanja resnice.

Zdravičevo predavanje o resnici je briljantni vrh in središče te Ruplove drame. Je točka, v kateri se razkrije Ahilova peta srednjega sloja in prevladujoče današnje slovenske družbe: prestop iz filozofije v sofistiko, iz resnice v videz oz. retoriko ali lingvizem: v vsesplošno zamenljivost¹⁵⁶.

OPOMBE K razpravi o **KAR JE RES**

1. Razpravo o Ruplovi drami **Kar je res, je res**, sem napisal 1984; dozdaj sem bil prepričan, da je njen prvi del, skoraj polovica celotne, izšel v Gledlistu MGL. V svoji bibliografiji pa tega svojega teksta nisem našel kot objavljenega. Omenjena prva polovica ali prvo poglavje je na mojem tipkopisu popravljeno, kot sem tedaj popravljajl tekste, ki sem jih nameraval objaviti. Ali ni prišlo do objave ali pa je le moj bibliograf spregledal objavo **Res** v Gledlistu, tega ne vem; tega ne bom niti raziskoval, naj naloga ostane za PrihlZgarje.

Leto 84 je bilo posebej močno po uprizorjanju Poldram, par mescev po **Res** je MGL uprizorilo Gošino **Prešernovo glavo**, ob istem času SMG Šelovo **Ano**, še malo prej Jovanović **Vojaško skrivnost** v Tržaškem teatru, mariborska drama Partljičevega **Mojega ata**, pri tem sem bil tudi dramaturg, Celjsko Gled Mikelnove **Mor. pol. kvalif. tov. Gubca**. Morda prva v tem nizu je bila Jovanovičeva **Prevzgoja srca (Karamazovi)**, 80 v Celju. Aleks Zorn tedaj še ni imel poguma Polangažirati se, za Celje je priredil povest za otroke **Profesorja Modrinjaka**; je pa zdaj bolj oster, kompenzira svoje nekdanje zaostajanje. Jančar je **Valček** uprizoril 85, Goša **Zeleno dolino** v Kranju v sezoni 84/85 itn. Navedene in nekatere druge so bile drame direktne Krite neoStla v Slji. Morda je najpomembnejšo vlogo pri tem odigral Rupel, tudi z dramama **Pošljite za naslovníkom**, 82, Novogoriško Gled, in **Prepovedana igra**, le v NoRi, 84. Največji uspeh pri občinstvu, še večjega kot - Polno bolj mili - **Moj atej** je doživela Goša s **Prešglavo**; ta uprizoritev - 150 razprodanih predstav - je bila Polnajučinkovitejša, simbolizira-predstavlja ta čas in tendenco, ki jo opisujem: PolD oz. PolGled v Slji v prvi polovici 80-ih let.

Ker na krstne uprizoritve oz. premiere nisem hodil, me je Rup(el) posebej povabil, da sva si **Res** skupaj ogledala; po predstavi sva se dolgo sprehajala od stavbe MGLa do železniškega kolodvora, kjer sem ujel zadnji vlak za Kranj; tedaj sem bival v Drulovki.

- Še o de Sadu. De Sade je bil že od druge polovice 60-ih let v modi, v modo ga je spravila MGG, posebej Rožanc. Citat je treba razumeti seveda kot Iro, že pri de Sadu, enako pri Ruplu in meni: zagovor povprečja, mase, SpS norm. Vendar ima de Sade prav: vse do danes je krepost zapisana propadu. Več o tem bom napisal v novem **Pismu BNaku**.

Pravkar namreč berem novo BNakovo dramo **Knjiga je čevelj**, tretjo Delverzijo. Drama obravnava DaSljo. V **Pismu** bom raziskal, kakšna je razlika med Sljo 70-ih let in prve polovice 80-ih let, ki jo Rup analizira v **Res**, in DaSljo v BNakovem viziranju. V kakšnem razmerju sta PM in PolD (PolGled) v letih 82-84 in 2006. To bom storil tudi s Karjem na dve moji Temrazpravi o omenjenih temah; razpravi sem objavil v **RSD** knjigi **Nekrolog samemu sebi 1**, le Kar bo v knjigi **PoPo (Pohod in polom zgodovine)**. (KasO: napovedanega **Pisma BNaku** še nisem napisal; ga sploh kdaj bom?)

Ker sem bil v **Opombah k** razpravi o **Jobu** zelo podroben in ker razprava o **Res** sledi razpravi o **Jobu**, bom te nove - pričujoče - opombe kolikor mogoče skrajšal.(?) Bravec teh opomb naj prebere **Opombe k** razpravi o **Jobu**; obe razpravi in oboje **Opomb** sodijo skupaj. Prav za prav je treba brati vso knjigo **PoPo** (oba dela - dve knjigi) kot en tekst. Njegova osnova je bila napisana 82-85, Kar v začetku leta 2007.

2. Grozotna moja - Rad - sodba o SDbi okrog 84 in pred tem. Ne, jaz nisem bežal - in Rup ne - v svet **Profesorja Modrinjaka**, čeprav sem knjigo oboževal, o nji sem pisal že v letih 53 ali 54, svoj tekst objavil. A v letih pred 84 nisem mogel bežati v svet prelepe otroške domišljije, moral sem obračunavati s Polo in neoStlom, tudi s PM. Pa sem imel 55 let; Zorn je bil mladenič v primerjavi z mano, še ne štiridesetleten. Dolgo je potreboval, da je spoznal, kaj je Pra in kaj zla Pola. Danes on odloča - kot nadšef MzKa -, kaj bo izšlo, kaj ne; kdo je naš, kdo ne. Ira je bistvo Zge. Ga je napisal BNak v **Čevlju-knjigi**?

3. Pojavijo se šele v DovjakoviD konec 90-ih let, glej **Karuza**. Zato DaSIZ - kritiki, DurgeDinje - D(ovj)aka ne prenesejo, ne dopustijo, da bi se kje oglasil - živel, umiral - kak NeČičl. Morda bodo celo Briškega prej prebavili kot Daka. V Briškem prepoznajo tematizacijo nesmisla in zla - vidijo v teh dramah Trp? -, Dak je zanje prenedolžen.

4. Nič manj izprijen ni današnji.

5. Po svoje tudi D(ovj)akov Kamnosek, glej čudovito dramo **Pipin Mali**, napisano konec prejšnjega Stola. Še nobena DurgeDinja je ni povohala.

6. Je zato postal po 90 (dejansko že po 86) Rup DžPolik? Iz tega spačenega skeptičnega prepričanja? In jaz sem zanj bebec, ker mu nisem sledil, čeprav me je neenkrat vabil?

7. Univerzitetci in Ptjvodje. Leta 84 so obstajali še oboji, UProf Jerman in Popit. V DaSlji bi bil Janša rad v vlogi Popita. Deloma se mu posreči. PMLD je 2006 močnejša od te, kakršna je bila 84, a tendenca Janše je ista kot Dolančeva, le udejanjiti je ne more. Zato po 90 ne vlada kaka Ptja (grupa), ampak skuša vladati en sam despot, bonapartizem Janše. Puč(nik) se mu ni predal, čeprav ga je vleklo vanj, niti Drn(ovšek) ne. V omenjenem je Janša pojav ReArha. Kot mlad Komst se je učil od Tita.

8. Rup ve, da so hlapčiči od Vizjaka do Cukjatega isti kot v njegovi Kodi **Res**; da krožijo celo analogni »listki«. Pa vendar je pripravljen igrati slugo Vodji, čeprav se spominja, da v 80-ih letih ni bil sluga nikogar. Je zdvomil vase? Jaz nisem. Žal pa sem se razočaral nad Ruplom. Naj je VeRus še tak trapast neolecar, hlapec ni. Niti Hanž ni hlapec in ne BNak. Sta - za moje merilo - preveč samoljubna. Je pa poslušen dr. Štrajn, pač ker je strankar. Je dekla Irgla, Jaga baba tam od izvira ljubljance.

9. Podaljšanim do 2007.

10. To je PMLD, le Hin Prikr.

11. To je PMLD vzela od de Sada, od osemnajstega Stola.

12. DaŽižek je le ublaženi - napol Prikr, civilizirani, humorizirani - lacanosadist. Le gobec-pajac. To je IdeaPM lik.

13. Ne velja ta Už-sproščenosť tudi še za PM?

14. To je tudi še PM: subjekt=sistem. Odvisno od pogleda: ali vidiš v **Viharjih** podrejenost-osvoboditev ali ujetost-SSL. Je oboje hkrati. V tem je absurдни paradoks PMA.

15. Vse to velja za drame MatZupa, ki ga DurgeDinje priznajo kot normo PMA.

16. Danes bi tej MaPSt rekel Avz, sodi k reizmu-ludizmu. Je Tip za PM.

17. To analizo pa bi danes popravil. Res je prišlo do ReTrade, tudi tej sem bil na čelu jaz, glej moje razprave iz srede 70-ih let (**Na sledi za programom**, 1977, Gledlist, Kranj itn.), poudarjanje Maga; ta smer je peljala v SNcl, v Slosamosvojitveno vojno, k norovcem, ki sem jim do 86 tudi sam sonačeloval. To so momenti PolKrite v **Res**, **Jobu**, **Prepovedani igri**. Retrogardizem prve polovice 80-ih let pa je Tip za nadaljevanje reizma, luda, lingvizma. Zdi se, da je v večini novejših SD ob PMu soobstajala tudi PolKritpoanta, tudi v Rudolfovi **Na možganih rado spodsne** iz srede 90-ih let, tudi v Jovovi **Jasnovidki** iz konca 80-ih let, **JAnti** iz začetka 90-ih let, v BNakovem **Čevlju** in **Lipicancih**. Gledališče Ane Monro je Tip za PM.

18. A je ta dramatika sproti odkrivala, da kljub političnosti svet ne postaja resničen. Pola je samo sebe ukinjala, zaigrala, ludizirala, kot v Mōdovih Kodah 90-ih let. Sam sem v 80-ih in 90-ih letih hotel do resničnosti, a sem jo (po)ls v Katu, ne v Poli. Oz. najprej, do 86, v Poli; a sem tedaj spoznal, da je stava na Polo SSL. Po 90 sem dognal, da je tudi stava na Kat SSL. Kombiniral sem in razdvajal. V teh in analognih **Opombah** razčlenjujem te svoje lnsinteze, razkrivam zmote svojih poti.

19. Konca luda še ni; v tem je poanta. Lud=PM.

20. Točno. Ampak reizem-lud še traja - kot PM ali pod katerim koli imenom (lingvizem itn.). Traja, ker sem sredi 60-ih let točno ugotovil, da je reizem nova Me(ga)Stra, ne le Ma(kro)Stra. Traja že štiri desetletja. Morda bo trajal še dlje kot H(um)MeStra. V 80-ih letih sem se trudil, da bi premagal v sebi in svetu PM-lud. Zato sem »iznajdeval« ReTrado, Mag, Kat ipd. Vse iznajdevano se je sesulo, ostal je čisti vidik Dti. Ker živi Čl od SSL - konkretnih načrtov, realizacij -, sem moral neha(va)ti biti Čl, oditi vse bolj na rob, kjer se €S raztopi. Ta moja pot od živosti stran je sovpadla z mojim intenzivnim bolezenskim staranjem, ki se še krepi. Moja usoda - bolezenskost - se je spet skazala K-milost. Spet sem se, čeprav sem RazcDč, uskladil sam s sabo.

21. Daje jih, le da ne tistih, ki sem jih pričakoval jaz: obnova Tradsmisla. Dt je onkraj vseh opredelitev, tudi onkraj smisla. Dt terja čisto vero, ne dopušča - nima - niti enega dokaza zase, za svoj obstoj, kajti tudi obstoj je pojem iz lDBa. Z ludreizmom se je končala HMg, a sama lud-PM MeStra traja. S svojim stališčem se tako oddaljujem od vsega normalnega, ki je lDB-lDM, da mi res ne more nihče slediti. Mi Muck sledi, ko pa opažam, da mu je izredno veliko do tega, da bi njegove tekste objavljali, uprizarjali, komentirali? Moral bi vendar vedeti, da je objavljanje brezpredmetno. Če posreduje Dt, ga ne bo nihče slišal; če ga slišijo, kot upa, ne posreduje Dti. Zadošča Pvtželji po uspehu, kot sem ji toliko let tudi jaz?

22. Vse to so bistvene karakteristike PMA.

23. Vse to je PM.

24. PM.

25. Pri tej svoji ARF-AK vztrajam.

26. V tej izjavi se motim. Treba je deliti obe MePsti: HMgo in RMgo (PM-svet). V HMgi velja evolucionistični model, v RMgi ne; zamenja ga ciklični čas, Konta, brezpravilnost položajev itn. V KMgi je bil sicer priznan razvijajoči se čas (k drugemu JKrovemu prihodu na TS), a ta čas je ostajal omejen na dobo med stvarjenjem sveta in odrešenjem v Poslednji sodbi. V RMgi Pričasa ni več. Dt je - zame - onkraj časa in prostora, začetka in konca. RMg je morala zmagati nad HMgo in KMgo, da bi se sesul pojem-okvir-merilo časa. Z globalizmom se sesuva tudi merilo prostora, konec NDžav. Tega Psgenij Maxl di Val di rosa ne kapira; zofofil ostaja v pojmih časa, milijard let od velikega poka (prdca); tega sliši, ker ima čez vse tenka ušesa; ostaja v SNDži, ker je njegov proizvod, skorumpiran v njegovo **Spravo** (kot sliko; ali kako ji je že ime? Janša na kotalkah?). Maxič ne ve, da je sprava Inf. Da sam tiči do nosu v PMi.

27. Žal se 84 vračam h KršStri, celo k pomiritvi. Danes mislim Dgč: teleološkost ohranjam, s tem entelehijo, a ne na nivoju boga, ldstvarnika. V svetu samem je teleološki načrt priti iz lDBa v Dt(bivanje). Evolucijska teorija je le izraz tega Notnačrta; enako RIge, ki učijo odrešenje. BDr je ustvaril svet tako, da je prišlo do Čla, ta pa je kot RazcDč zmožen začeti ne le misliti, ampak

izdelovati - v EksperUmKapu - spremenjeno genetsko Stro samega sebe. Jaz mislim Dt; to mi omogoča BDr. Če o tem pišem, posredujem svojo zamisel sočlu kot PotDru. Zadošča, da svojo zadevno misel le napišem, omogočim branje komur koli - možnemu Prabravcu -, ker je moj tekst računalniško dostopen? Ali pa bi se moral kot Muck truditi, da ga izdajam v knjigah? Morda ima Muck vendarle prav; če nekega teksta nihče ne prebere - če ni nikomur dostopen -, ne more posredovati misli o Dti. - Ali torej verujem v BDra? Ne vem.

28. Ptje. Ptja se izgubi, tudi kot zločinska. Zato je retrogradno napadanje Ptje brez pomena; je samo na sebi vzpostavljanje DReve. PM-Maxl fantazira o DRevi, a na ravni PMDbe. Smešnica. Zemljarič in Maxon se držita za roke in plešeta be-bop.

29. Evolucionizem se uveljavlja še danes, pač kot relik. Enako se - celo vse bolj - uveljavlja Krškreakcionizem, pa vendar živimo v PMLDbi in ne pod Slomškom in Libfifom Ivanom Bernikom iz PrSa (okrog 1900).

30. Drži. PMD(ramatika) ni dramatična. PMdramskost ukinja napetost v Dbi med Dči. Same besede in reči niso več napete, nevarne. Vse se utaplja v neizrazitem.

31. Leta 84 sem se še izražal v okviru pojma subjekt-ivizacija, v naslednjem desetletju predvsem v okviru pojma-lika SAPOe. Subjekt mi je v 90-ih letih pomenil agresivno itn. aktivistično bitje, PohlPldo, za razliko od SAPOe kot PozOsi. A subjekt K-da je nekaj velikega, bitje iz NOBD, Krim iz **Rojstva**, ustvarjalec sveta-Dbe; da Slci v 80-ih letih to niso več, smo vsi opažali. V tem so se desubjektivizirali. Okrog 91 se je zdelo, da so kot Nclborci spet dobili moč ustvarjalnih subjektov; a da je to le videz, so se hitro prepričali tudi najhujši Nclsti. PMLD je desubjektivizirana Db, vendar polna PohlPld. Ti so Pskičrvi v siru, ne avtorji Zge. Tudi to moti mnoge pri vstopu Slje v EU: da se je končala posebna SZg. Hrte še bolj moti odpoved lastni grandomaniji, zato so še bolj smešni in klavrni od Slcev. - V Razobdobjih sem uporabljal Razpojme, ker sem hotel poudarjati Raz Neg in Poz sestavine likov-ljudi.

32. Na tej točki sem danes velik pristaš Zni. A ne Konv UZni, ki je alibizacija dane Dbe, ampak Zni kot Rad EksperUmKapa, Zni o genetskem inženiringu. To gojijo le zelo razvite Dže, ZDA; Slja nima šans, da bi bila kaj več kot Zn SrKosov, igralcev s fizički.

33. Tu konstruiram IdeaZnika; sem ga v 80-ih letih kje okrog sebe videl? Sem svoj ideal investiral v norovce, THa? Sem se imel sam za predstavnika teh Znikov? V 80-ih letih sem se res trudil, da bi sezidal kakšno močno Ideolo, Os, prakso. Do danes se mi je ta zamisel do kraja sesula. Izvemam le SvetZnike, o katerih se Slcem niti sanja ne. So tudi ti le moja želja, da ne bi ostal sam v praznini? Naj izbrišem še sebe? Kako bom potem živel?

34. Da bi presojal mirno in trezno, me je motila oblast Ptje. Morda sem jo celo sovražil. Danes sem do nje ravnodušen. Jo pa sovražijo - s tem vračajo -

tisti, ki so pred 90 molčali. Želijo si, da bi jo zamenjala njihova nova, DePtja, janševska.

35. Za temo - Krito - si kar naprej jemljem oba pojma: Stl in PM, ju združujem. Danes je Stl odpadel, skuša ga nadomestiti Kfz, vendar je (še?) zelo neuspešen. Kdo bi volil Būka, mežnarsko rit?

36. Ta um je PM.

37. Za MaxlDecarje - Slilnike in čnilnike - je kriv despot Ribičič. Ne zmorejo zapustiti horizonta KaKijevega duha. So PMjevci, ki nočejo pristati na PM. Niso niti to, kar so. Morda pa je prav takšna ugotovitev najtočnejša: PM je celo neskladna s samo sabo, tako je ponarejena.

38. V PM Pszločinca.

39. Sama SSL, same samoprevare. In to je ČIZg.

40. Odločitev, da se nočem dati pokopati, izvira prav iz spoznanja, da je v PMlDbi Čl le reč. Nočem z ReAr v iluzije Čla, ki da bi bil bogupodoben, a je bogupodoben, kolikor je bog ldbog. BDr je zunaj pokopa-institucije; ta je Tip ldb. O bogu mislim, kot se misli v Eovi knjigi **Skrivnostni plamen kraljice Loane**.

41. Marnik ostaja še danes - četrt Stola kasneje - pri svoji Magfiji, le da jo je še močno razvil. Marnik je eden redkih genijev NA smeri. Zelo ga spoštujem. Drn je njegova karikatura.

42. To mojo tezo, vzeto iz Svetetnologije, je prav tedaj strastno uporabila SH in jo povezala s temo nepokopanih Dmbvojakov, pobitih tik PoV. Danes mislim zelo Dgč. Nepokopanost teh ljudi je znak novega, PM-momenta v Ptji in PoV Slji. Tudi da sem to odkril, sem potreboval veliko časa in navora. STH sta ostala pri stari zamisli, ki sva jima jo posredovala prav midva z Alo - iz branja Fraserja itn.

43. Te trditve so moja ReAr. Žal.

44. Kar je trdila SH v prvi polovici 80-ih let, sva vedela z Dinetom že skoraj četrt Stola prej.

45. Sram me je teh svojih ReAr stališč. So pa v Javi izpadla tako, da podpiram SHo. In sem jo - v Kriti Ptje - res. To je dobra - pogumna - plat moje drže. In seveda SHine. Ta se je vsa kot celota angažirala za to sintezo PsZni in PolKrite. Za Ideolo StŽa.

46. Ki je bila, kot opozarjam v mojih **Opombah**, le neuspel poskus, SSL.

47. V letih 90-91 se nisem pridružil SHi in ostalim Magnaricalkam, ker sem se že zavedel napačnosti svojih trditev iz razprave o **Res** in iz 70-ih let. (Pa iz **Sfante**.)

48. Se da na osnovi te moje izjave sklepati, da sem bil za resakralizacijo? Kolikor sem bil, se mi je obenem upirala. Bil sem razdvojen, medtem ko sta jo STH naredila za MonTotReso.

49. In je res. Ko je zmagal DEMOS, je zmagala tudi PMLD. Hvalabogu, da ni zmagala resakralizacija, Tudjman. Kaj prihaja z ReSakro, sem se zavedel že 86, v analizi **GiMa**. Snoj ni vedel, kaj je napisal.

50. PM.

51. Poskušal skriti.

52. PM.

53. PM. Tako mislim o tem svetu (in TSu) še danes.

54. Tega sva si oba s Strnišo želela, a nisva čakala. Ga ne bo več, kolikor je sploh kdaj bil. V upanjih in slutnjah je bil, tj. v **Samorogu** itn.

55. Danes deluje PMsistem enako. Delegati Dže - Janše - v številnih svetih so iste osebe. Osebe? Ha!

56. Tudi **Ano** sem ES analiziral. Moja analiza je izšla v 80-ih letih.

57. Se je res dal pokopati? Ga niso pokopali tisti, ki ga niso razumeli, ReAr liki, Jožef iz Arimateje? JKr ni vstal od mrtvih, ampak sploh ni hotel biti pokopan. Ušel je iz groba tja, kjer je neujemljiv. To naj bi povedal tudi njegov odhod v nebo (na gori Tabor), ki ga učenci prav tako niso razumeli.

58. PM.

59. PM.

60. Od začetka 3. poglavja razprave o **Res** - edino to poglavje je naslovljeno - moj tekst ni bil tipkopisno popravljen leta 84, ko je bil napisan. Popravljam - tipkopisno, za tisk - ga šele ta hip. Seveda bom ravnal kot zmerom: ničesar vsebinskega ne bom dopisoval. Tudi 84 sem ga popravljal le tipkopisno.

61. Primerjam **Grede** s **Kar**. Ker sem napisal posebno razpravo o **Gredi** v NoRi, 84, naslov razprave **Resnica izpod tople grede**, bom prihranil Kar k tej razpravi za **Opombe** k omenjeni razpravi o **Gredi**. Objavil bi jo ali v pričujoči knjigi **Pohod in polom zgodovine (PoPo)** ali v naslednji, ki bo pričujočo nadaljevala. Zdaj le kakšno nujno opombo.

62. V nemajhni meri je takšno postalo v PMLD, po 90.

63. Zanimiva, točna analiza. Žigosanja je danes v PMLD bistveno manj; nekaj pa ga ostaja v vsaki Dbi.

64. V PMLD ne rečemo več, da je kdo Morzlomljen: ker ni več merila za razločevanje pravega in napačnega. To merilo sicer zmerom kaka grupa vnaša, danes tako neoleca kot ultraDeca. Kdor moralizira, ima - méni, da ima - s tem neko prednost, ker je Pra(vi). V 80-ih letih sem tudi sam verjel v ločevanje med Pra in zlim; danes mnogo manj.

65. T(akšn)a Vojdiktatura je grozila Slji do 92. Morda znova 94, a z Dece, pripravljajoči se - ne izvedeni - Janšev puč. Če bi ga tedaj skušal izpeljati, a bi ne bil uspešen, bi Janše ne imeli na grbi danes.

66. PMA.

67. To je bila realiteta nastajajoče PMLDbe.

68. To je bila moja želja, načrt, sanja, a neuspešna, neizvedena, neizvedljiva.

69. V DaSDBi je ostalo precej tega: kazati se pripaden Janši-Vodju; biti od Vodje (Poz) žigosan. MazSek simbolika.

70. Zato so mi, da se izoliram, očitali celo norovci, najbolj sam Rup. Vedel sem, da moram izpod vsakršnega nadzora, tudi na rob grupe PriSo. To sem vedel in počel že v 70-ih letih. Moj odhod iz Lje ...

71. To je bistvo mojega preloma z norovci v letih 86-87.

72. PMLDbe.

73. Koliko so močna civilna pravila v DaSIPMDBi? Več jih je kot v StlDbi, ker so institucionalizirana, a potihem je umazanih iger brez števila. Nismo (še ne? sploh kdaj bomo?) Slci civilna Db?

74. De(sni) blok je zame, za Rožanca, za perspektivovce pomenil Ptjblok. Imeli smo se za leco. Šele od srede 60-ih let naprej smo se bližali Deci oz. jaz točki zunaj obeh.

75. Ki je pretežno Pvt, s tem PM.

76. Pri teh karakteristikah ostajam. Razločujem med Psizpostavljanjem (BNakovim in Hanžovim) in odhodom na rob Dbe. Hanž in BNak sta ultraDbena, v tem pomenu ultraPolna.

77. Ostajam pri vsem tem, le da tega ne pojmujem več na Tradnačin.

78. Zdi se, da jih je v DaSIPMDBi vendarle manj ali pa jaz ne vem zanje, saj že leta nisem prisostvoval nobenemu; tudi zato tako redko hodim na seje svojega Razra na SAZU; ker ostaja v meni odpor do te zvrsti Pssocializacije. (Noro zaljubljen pa je v analogne sestanke-seje moj kolega Top. Ne bom razlagal, zakaj.)

79. PMLD je takšna socializacija brez TotVodje.

80. Za takšno LD sem si prizadeval, a že 90 ugotovil, da se ni udejanjila. Zadelo me je hudo razočaranje, ki pa sem ga pričakoval; strankarsko Dbo sem nadomeščal z IdeaKC. Ojoj! Butec! Rinil sem z dežja pod kap.

81. O ta PO ali SAPO, kje si se izgubila?

- Bravec, ki ljubi zgoščenost, se bo vprašal: pa je res treba tako ekstenzivno komentirati razpravo? Ni dovolj enkrat ali dvakrat opozoriti, da gre za PM, pa basta? Jaz pa kadar in kjer koli v razpravi naletim na PM, na to opozorim. Moj odgovor: te in ostale **Opombe** je treba razumeti kot moj Dia. Če noče nihče dialogizirati z mano (še tisti, ki me - v **RSD** - sprejemajo, jo-me sprejemajo kot nekakšno celoto, ne ukvarjajo pa se s podrobnostmi ES analize), moram pač sam s sabo. Tako se vzdržujem v bivanju, konstruiram Diapoložaj, se obnašam K-da delujem med ljudmi. Psihološko mi táko SSL pomaga; je SSL, za katero vem, da ni SSL, ker je Dia s sabo (mano?), tj. monolog. Vsako sredstvo mi pride prav, da se obdržim pri smislu. Tudi moj PsAvz.

Bom zmožen od naslednjega poglavja, tj. od zdajle naprej opombe skrajšati? Da dialogiziram, sem vendar že dokazal z 81 opombami.

82. Točno tako je v DaSlji; še bolj kot 84. Dokaz za obstoj PM 82.

83. PMLD 84 in 2007.

84. Kako naj neham z opombami, če pa je važno podčrtati PM značaj že 80-let in Ruplovo ter mojo vednost o tem? Bolj ko me LZgarji - SrKos itn. - Zamol, bolj moram nase - na **RSD**, na svoje dosežke - opozarjati sam. Zmerom znova vse zapisati, da ne bi celo sam sebe Zamol.

85. Prav tega je vse več v PMLD, pri otrocih, ki nočejo odrasti, oditi v službe, ampak čim dlje bivati pri starših, da bi ne bili odgovorni itn. Biti odgovoren je smer SAPOe. Ko vstopijo v službe, tudi niso več odgovorni, odgovornost prevzame menedžment; ali pa se odgovornost RR v pohlep. Z Ruplom (in Ala z nama) sva 84 vse to vedela; tudi že 82 in še prej.

86. To je bistveno tudi danes: neoleca=DaDeca. V Kočevju volijo linčarji zoper Rome Leco, imajo SoD župana. LeDe šmorn.

87. Pa jo sploh v čem razvija? Ima takšno vizijo Rup danes? Posn(ema), ka(ko)r je v Zahčvri, to mu - Daoblasti v Slji, levi in desni - zadošča.

88. Kmalu po 90/91 se je prvi moment - obnova PrMeša, SAPOe ipd. - razblinil, mladina je postala vsa zgornjevogarska ali spodnjevoltna, dedič panka in Dv arhemodela.

89. Rup upravičeno - z njim se strinjam - razkrinkuje ta študentski Psteater, ki je danes isti, le še bolj poudarjen, razširjen na polovico Slcev. Tudi bifeProl se mu na svojih protestnih mitingih pridružuje. Vodelj Pergama Rebolovolovskij je kot nalašč izbran za predstavnika te zmesi med igro in nasiljem. Komaj čaka,

da bi zakuhal, sprožil nasilje. Za zdaj šele grozi, gleda grdo kot hudič. A jutri, ko bo Ekonomikriza itn.?

90. V DaSlji je policija brez moči. Že ko normalno obravnavajo Rome ipd., se neodgovorna Žurjav razkuri, Hanž proklamira, da Slja ni več pravna Dž - o ti čvekač ti! - in policija dobi zvezane roke.

Če policija - Dž - dovoli obnašati se občanom, kot so se ti v primeru Romov, ni več Dže, bi dodal ali popravil svojega sina blebeteča. (KasO: ko pa zdaj policija grozi s stavko, bi nagnal vojsko nadnjo. Bi se dalo vse člane policijskega sindikata zapreti in poslati v Saharo, na Madagaskar? Postajam fašist.)

91. Ne bi bilo koristneje, da bi vsak mlad Čl preživel mesec dni vsako leto na Golem otoku? Za vzgojo? A brez televizorjev, le s knuto. Člkoža je delana za to, da se jo ustroji. (Fašist.)

92. To je govor Pshitlerjanca Igorja Vidmarja 84 in 2007 na Studio City. Takšna so besedila pankovcev; delo dr. Gregorja Tomca, ko še ni bil Znik. Kdo mi je bolj nesimpatičen, Ogorevc Podganar ali Silvius Plut(arh)?

93. Leta 92 je v Slji le malo manjkalo, da niso postali Blagoglagoljevi Mladići in Slje zbombardirali. S čim bi študentje - Janša - bombardirali nazaj? Kako bi prišli nad Beograd? Z Zeppelinom? S podmornico po Savi do Kalemegdana? Bi Maxl Cvetjedolski posodil Vesolje za napad iz praglobin? Rup se menda niti 91 ni zavedal, koliko nevarna je bila TaJNA. Srečkovič! Bogve, kako bo končal? Ga bodo v Spodnji Volti snedli LRevarji? Mu bo dal na naslednjem medDž snidenju Sanader skrivoma smrtonosno injekcijo v rit in obdolžil za dejanje Jurija di Capodistria?

94. Leta 91 se ni stopila oz. se je, a ker se je stopila tudi Sloblast (Kučan, celo Dolanc), ni bilo trde reakcije. JNA se je po premisleku umaknila. Slučaj. Kučan pa ni bil več Popit iz 75; niti Ribičič ni več streljal z brki. Vsi so kot eden skočili v PM lonec. To je zasluga predhodne Sl evropeizacije, tudi neštetihih mojih zadevnihi spisov. Danes vse te spise pripisujejo STHu in Jandreku. Prav.

95. RupD se res splača analizirati, polna vsebine je. Povrh vsega še duhovita. V **Res** beremo Slsko Pret in današnjost.

96. Srbi so jo doživeli.

97. Miloševićvske.

98. K temu je 94 težil Janša.

99. Tudi ta moment je v SIPMLD ostal; ne le danes pod Janšo, ampak že včeraj pod LDS. Oblast je delila denar, odločilna mesta v Dbi, v gospodarstvu. Bolj Prikr(ito), a Strno enako.

- Ne neuhjem pisati množice opomb; še zmerom se pogovarjam s sabo.

100. Še danes.

101. Ne izginja - na veliko - celo v Zahčvri? Celó v Nemčiji?

102. To je značaj Srbov in Arabcev.

103. Kot da bi ta stavek napisal danes, 2007.

104. Blagoglagoljev iz 91, pisal se je Aksentijević: okrog 2000 je hodil po Lji v grupi neolece in nosil transparent: Za ČIP! Burka v stvarnosti je preseгла Gledburko.

105. Bil sem jasnovidec, kot tolikokrat. Do pičice natančno sem predvidel dogodke v Jugi od 91 naprej. Rup je moj tekst o **Res** bral. Koliko mu je koristil? Cenil ga je; ga je tudi upošteval? Vendar, kaj pa bi lahko storil tak, kot je bil, v tistem položaju? Se umaknil iz PsZge kot jaz?

106. Med Adžićem, Mladićem in Miloševićem ali - parodirana - sinteza vseh treh, seveda vseh Srbov, Srbov iz Bosne, Hrvaške in Črne gore.

- Sinoči sem na TeVe gledal - zanimivo - oddajo o Nastu Slhimne. Govorili so tudi o **Naprej zastava Slave**. Nekdo je omenil, da je nekaterim veljala za »krvoločno«. Seveda so me spet Zamol: moja RadKrito te pesmi dveh Jenkov. Krito sem zapisal v Problemih okrog 70 in še kasneje, ostro, odločno itn. (**Moj narod čez vse in z desnico**, Problemi, 1971). Hvalabogu, da so me na TeVe spregledali; bi mi kdo od Nclnorcev poslal pisemsko bombo. Ali pa ne: ker me ni. Niti kot Neglik ne obstajam. Le v Dia s sabo.

Prepričan sem, da ni nihče tako močno odklonil **Naprej** kot jaz. A Zniki me ne vežejo na nobeno držo; ne morejo me ldn. Mar tega ne želim sam? Da. Le ugotavljam. Uspelo mi je, da nisem več del Slova. A kako nisem, ko pa pišem tako obsežne, precizne in resnicoljubne - Prihnapovedujoče - razprave, kot je ta o **Res**? Sklenili so - tako se je naredilo -, da je moje Slov (moje ukvarjanje s Slovom) nekaj posebnega, drugega, zgolj mojega; da ne sodi v legitimno Slov, kamor je TeVe oddaja vnesla le in De UZnike, Patra, Kmecla, veleGrando, Škulja duhovnika in Cvetka ateista. Vsi tvorijo Slov, SH ima prav. Jaz sodim bolj med ptičji rod, ki letos prepeva že v začetku februarja; sodim med trto in zvezdne utrinke, ne med Slce.

107. Tu se je Rup (z)motil. Kot Tip PMst si ni mogel predstavljati globine remilitarizacije, NarRemagizacije pri Srbih. Vzniknila je iz nezavednega rodu, iz SrbKola. Tega rodu v Slcih ni bilo več. Morda tudi po moji zaslugi, zaslugi MGGe od konca 40-ih let naprej.

108. Kot takšni so se 91-92 in naprej izkazali Srbi. Ne le Mladić, ampak Srbi kot Nar.

109. V tej dilemi sva se vsaj v praksi ujela jaz in Slci; na drugi strani pa MBP ljuba Tadić, Dobrica Čosić, Nebojša Popov. Torej sem le sodil med Slce, ne le po jeziku. MBP norovci so postali Nclsti, vendar ne čosićevske sorte. Pač v duhu normalnega Zahčvr Ncla, ki se veže s PM.

110. Slcem se je po 91 to posrečilo, Hrtom ne, da ne govorim o Srbih. Hrte še danes deformira v PohlNaco, danes v odnosu do Slje. Priznam, da mi gre na živce njihova bližina. Naj predlagam, da jih izselijo v Sibirijo? Ali v Iran, odkoder so doma? Le izseljeval bi. Sem kot Meier Kaibitsch?

111. Bravec, upoštevaj ta moj izraz!

112. Te sem se realno bal. Kljub vsemu sem strahopetec.

113. Natančno to Stro je prevzela od Ptje po 92 KC. In celotna Deca. Je župnik Ambrozij že dal delat načrte arhitektu Kvaterniku (Didu? neoDidu?) Blejski otok naj bi se utrdil kot Vojtrdnjava. Morda bi dr. Pleskovič izprosil Busha, da mu - Slji - posodi atomsko bombo za napad-likvidacijo (na) Ribičiča. Kdo ve? Paranoja ... Blejski otok ima izreden strateški pomen, posebno če bi pod njim izvrtali kilometer globok depo za St orožje. Vojpoveljnica otoka je že od njega dni, glej **Junaške Blejke**, MMB, kardinal Rotte bo iz Vatikana poslal legijo angelov in devic. Boj se, Ribičič, videl boš hudiča!

114. Radanalizo zaustavlja danes SKC, tudi janševizem.

115. JNA je imela v 80-ih letih tudi za Sljo tak načrt; Ruplova burka je zelo blizu stvarnosti.

116. 80-leta so bila na eni strani gospodarska blokada itn., po drugi pa sprostitvev (Polna itn.). Oboje hkrati. Poudarjati se je dalo eno ali drugo.

117. Res, do 89 in/ali 91 sama ni vedela, kaj bo storila.

118. Samoosvojitvena (prav si prebral, dragi bravec: samoosvojitvena, ne - le? - samoosvoboditvena) vojna 91 je bila za Slce bolj Koda kot Traga; nasprotno kot za Musle in Hrte.

119. Danes vemo. Rup je podal več scenarijev, vsi so bili mogoči.

120. Nesporazum se je rešil tako, da se je - 90 - zamenjal sistem. V Srbiji v nemajhni meri nesporazum še obstaja, kajti sistem se še ni zamenjal primerno. Moral bi se spremeniti Ekonom, Polno, Rad(no).

121. Sodeč po moji analizi je napisal Rup izvrstno, duhovito, inovativno, domiselno dramo-Kodo.

122. To je ena - zelo Tip - stran PMLDbe. Je pa našla PMLD ukrepe, s katerimi ta trušč-motnjavo ureja; vsaj začasno. In zaenkrat - vsaj po eni strani - zelo uspešno. Morda še ne vemo, kje je Ahilova peta PMLDbe. Kar ima za njeno Ahilovo peto neoleca, je verjetno narobe, sodba iz ArhPreti.

123. Motil sem se; rešitev je bila v trgu, v delovanju trga. A kako trajna rešitev? Ker se zdi večini Slcev Kplrešitev manj slaba od ostalih, ki jih poznajo - tudi meni -, so z njo de facto zadovoljni, čeprav na zavestni ravni čeznjo zabavljajo. Prakrize še ni. Slci lahko vsak dan več kupijo, več zabavljajo, pa jih

nihče za to ne prime. Nikjer ni Blagoglagoljeva. DaSiska Strna neodgovornost izhaja tudi iz tega: da lahko govorijo kar koli, tudi to, kar je v nasprotju z njihovimi realnimi interesi. Imajo Svo govora in Svo ravnanja, ki se ne skladata po vsebini, a sta obe Svi. Oz. z drugim izrazom: obe sta ČIP. Samoprevara. Je mogoča za trajno? Ne kot ista. ČIZg je Zg nenehnih - Strnih - SSL, ki pa se vsebinsko spreminjajo.

124. Že 84 - in prej - govorim o Avzu. Avz je Notpovezan s PM.

125. Polom Srbije v 10-15 letih po 90-92 je Tipdokaz za mojo tezo.

126. Tujdman-Milošević. Povedano v zadnjih odstavkih velja kot vzorčni primer.

127. No ja, Zahčvro idealiziram. Presojam pač s stališča Slje-84, ko ji je še vladala nekompetentna Ptja. Glede na balkanski sistem pravil je nemški vendarle zgleden. Slja je nekje vmes.

128. V LDbi naj bi bil prostor sporazumevanja, v PM je prostor varanja. Živimo v Infsintezi obeh prostorov: v PMLD.

129. Danes menim, da je tudi najbolj racional(izira)n jezik le IdB. Nekako animalno zadošča za preživetje, vsaj dozdej je; na globlji ravni pa ves čas odpoveduje; je diskomunikacija, neposluh za BDra. Primerno komunikacijo - občevanje - pričakujem šele od genetsko spremenjenega Čla; s tem tudi drug jezik. Reizem-lingvizem je sesul stari Konvldjezik, novega ni ustvaril. Sam sem nekaj časa verjel, da ga bo - v drugi polovici 60-ih let -, a sem v 70-ih letih že spoznal, da pričakujem zaman. Nato sem zidal na božji-biblijski jezik, a tudi tu sem se motil. KC kot takšna je pedofilska. Se pravi: je Zapl. Dgjezik bo nastal šele onkraj Idjezika.

130. Leta 90 je pristala tudi na to. Kot skupina Pskov se je rešila v novi - LD - sistem. Bistro.

131. Kocijančič je bil dolgo šef Polstranke, Potrč je še danes.

132. S to razpravo - in takimi razpravami - teoretično-analitično pripravljam ne le Polspremembo Ptjsistema.

133. Perfektna analiza; zakaj ne bi sam sebe pohvalil? Nisem le edini dialogizator s sabo, sem si tudi Jav, Jav pa kara in hvali. Avz? (Se s takšnim vprašanjem karam?)

134. To velja še bolj za Hrško, za Češko, za turboKpl.

135. To je ljudem, ki delajo, delo pa ima zelo Raz oblike, ni le ročno. Med delavce sem se štel tudi sam. Tudi tu sem se motil. Oblast je po 90 dobil Kap, v zvezi z menedžerji, tj. ljudmi, ki delajo takó, da množijo tržno vrednost. Jaz sem mislil na globljo vrednost, ne na tržno ceno. Skazalo se je, da PMLD globlje vrednosti ne potrebuje, niti misliti je ne more; pojav popkule, imidža, nastopaštva, ki se še zmerom razbohotuje. Sam sem s svojim čutom za smisel

moral na rob Dbe, kjer pa ga gojim sam. Kar ima neoleca za smisel, je ReAr, je retorika, je RPP Avčvekačev.

136. SSL.

137. Moje analize SZge so točne.

138. Izredna analiza, res sem zadovoljen z njo. To je najboljša sociološka analiza SDbe v 80-ih letih. Zadošča mi, da vem to jaz. V meni je Resa.

139. Seveda ne drugi v mojem Dapomenu; ne Dr.

140. PM.

141. Naj svojo analizo še naprej hvalim? Zakaj ne? Zasluži.

142. Moj izraz, posrečen.

143. Tak Pssubjekt so še v LDPM.

144. Točneje: fingirane blaznosti. V PM je tudi blaznost Sim. Živi vse polno nevrotikov; norost v PMLD ni več, kar je bila nekoč: ali zlo ali vidčevstvo. Postala je ena od Dbvlog, ki jih Db financira oz. financira njihovo zdravljenje, ki je poljubno oz. stvar kemije. Norci pospešujejo profite Kplistema; je to njihov glavni namen? Če je, smo vsi norci. Jaz ne, ker zavestno živim na robu te Psnore Db.

145. Tudi midva z Alo. MBP se zaostrijo v PsVojborce, v protestnike na Roški, Pijšelj; midva z Alo se umakneva. Že 84 - še prej - sem to napovedal. Spodbodel sem borce, a jih zapustil. Ni čudno, da so me imeli preprosteži za Izda, za strahopetca. Nič niso razumeli.

146. Podrobno NDM.

147. Odlične analize, naj govorijo same zase. Kdo še jih je delal sredi 80-ih let?

148. Pisal sem sijajne analize. Komu? Le sebi?

149. Bil sem zmožen RadAKe. Nekaj let pred tem sem vse stavil na paleolitizem. Zdaj sem se mu odpovedal. Znal sem pomesti pri sebi. Kolikokrat v Žu! Sem še zmožen za izbiro nove EV?

150. Razvoj SDbe je šel še dlje od socialističnega soupravljanja: v vrnitev Kpla. Si tega nisem upal izreči ali nisem hotel v takšno vrnitev verjeti, saj bi bil s tem tudi temelj Reve (41-45) zaman? Daleč sem mislil, a vrnitve sistema iz leta 40 si nisem postavil za cilj. Ali pač? Menda ne; Kpl in Meš mi nista bila najbližja, mi tudi danes nista. A druge oblike sistem ni proizvedel. Bi jo Strno lahko, pa tega ljudje niso bili zmožni? Je kriva Ptja, ki je preprečevala realizacijo tretje poti med Kplom in Stl-Komom? S tem ni skopala groba le

sebi. A baš jo je 90 brigalo! Sesedla se je vase, se odpovedala svoji PozPreti, le da bi se kot Pola - oblast - ohranila. Bedno.

151. Njen Pozdel.

152. Ni to tudi bistvo PMa?

153. To je bistvo PMa.

154. Mednje je spadal - vodil jih je - tudi Žižek. Še danes je tam, kjer je bil, v Cinu, le da ga nekoliko Prikr.

155. To temo razvija Goša v drami **Lepa Vida 86**.

156. PM. - Naj s to ugotovitvijo o vseobsežnosti PM **Opombe** tudi končam.

9. 11. 2007

P.S. Prva tri poglavja mojega teksta o **Jobu** so izšla kot **SB** v Ruplovo knjigo **Pošljite za naslovníkom** in **Job**, 84, mariborska Obzorja, strani 153-169.

KOMENTAR k razpravi **KAJ JE S SLOVENSKO LITERATURO DANES ALI VPRAŠANJE POSTMODERNIZMA**

Uvod

- Pričujoča razprava, ki je izšla v Sodobnosti 1982 (št. 5, strani 479 do 492), je sestavljena iz dveh poglavij. Prvo poglavje nosi naslov: **1. Bolj teoretični oris današnjega stanja**. Razprava je bila ponatisnjena v **RSD**, knjiga **Nekrolog samemu sebi 1**. V prvem poglavju je 21 odstavkov. Pričujoči **Kar** se bo nanašal na zaporedno številko odstavka. Kot prvi odstavek štejem že motto, vzet iz Baudrillardove knjige **Simulakri in simulacija**, 81, ki sem jo tedaj s pridom preučeval. Baudrillardovo Fijo uvrščam v PM oz. v lud-reizem kot MeStro (RMgo).

Tema tega **Karja** je predvsem PM oz. moje védenje o PM v začetku 80-ih let in prej; tudi zaradi preiskave, koliko je knjiga SrKosa (zbirka **Literarni leksikon**, leto 95) nestrokovna, (ne)pristranska. O svojem razmerju do PM sem obsežno pisal v pričujoči knjigi **PoPo**, tako v razpravah o dveh Ruplovih dramah, **Jobu** in **Kar je res, je res**, kot v **Opombah** k njima. **Kar** k razpravi **Vprašanje postmodernizma** mora - odsotni - bravec brati kot Notpovezanega z omenjenimi štirimi opekami, kot njihovo nadaljevanje.

1

1. in **2.** (odstavek). - Baudrillard (Baud) določa razliko med PSto 19-ega in 20-ega Stola, med razdejanjem videzov in razdejanjem smisla. Sam prakticiram oboje, ena moja EV je v 19-em Stolu, ne more ne biti, kot je tudi Bartolova, **Alamut**, Zupanova, **Klement**; oba pisatelja sodita v prvo polovico 20-ega Stola. A je tudi Jesihova, glej **Grenke sadeže**, Rudolfova, **Na možganih** itn., čeprav sta Jesih in Rudolf nosivca PMA oz. razdejanja smisla. Prežih in Kranjec razdeneta zgolj videz, **Samorastniki**, **Zalesje se prebuja**; smisel ohranjata oz. vračata (LRevo, Hum). Bartol in Zup(an) smisla ne najdeta, čeprav ga preučujeta, celo mislita ga; govorim o PVZupu. V PM kot razdejanje smisla sodi že Dine z **Veseloigro v temnem** in v **Igricah**, Božič v **ZiK**, Javor(šek) v **Zgodbi**. Po Baudmerilu je nastala PM v SIZ-Sliti med 55 in 65.

3. Drži. **SAnta** je velika maša nanovo najdenega smisla; tudi **Afera** se smislu ne odreče, čeprav ga oslabi. Vendar je v reviji Pers že veliko tekstov, ki podajajo izgubo smisla, tj. prisotnost PMA. Od Božičevega romana **Izven**, drame **Kaznjenci**, do Priževih **Dia** in Šel(ig)ovega **Kamna**. V Pers se mešata oba vidika, ISla in PM. Kot v meni. Zato so Pers - ne le - zame tako Tip. Celo v Božičevi Liti se kaže ISla, čeprav smisel ni najden, kot je v **SAnti**. - Ko označujem duha Pers kot neoleco, pretiravam oz. podajam le eno njeno EV. V Pers se zgodi veliki polom Huma, glej Zajčeva **OtR** kot ADHuma, direktno reizem, s tem PM. A na ozadju - izgubljenega - boja za smisel.

4. Izredno bistvene ugotovitve, vsaka bi terjala posebno obravnavo. Vse so se potrdile, tudi meni EkP. Urb se je odpovedal svojim dognanjem, vnel se je za novo akcijo in Reso; enako STH in norovci. Čl=Už. Kap=Rev. Rev=kontraRev. Kula=kontraKula. Medicina=poškodovanje, to čutim jaz še posebej. Konec je z Umeto. Inf, manipulacija, Sim. - Če le katero, bi moral SrKos v knjigi **PMzem** upoštevati, navajati prav to mojo razpravo, ki je za SIM osrednja, odločilna, bistvena.

5. Namesto smisla so sistemi označevalcev; o tem govorim na mnogih mestih v **RSD**. Hiperrealnost=PM. Mislim Radno: do čiste oblike PMA, ki je kompjuterizacija. Kar v DaSLiti prevladuje, so hibridne oblike, celo s KatMorzom, s tržno obrtjo, s Simo Realza itn. Sljo opredeljuje neRadPM, pisanje za trg in zaslužek. RadPMsti - instalacije itn. - so se preselili v likovno »Umet« in v glasbeno (serializem). Lite, kakor jo je pisal Hanž s komutativizmom, nihče ne bere.

6. Moja razprava bi morala biti šolsko gradivo, tako je reprezentativna. Je vsilil za šolsko gradivo SrKos kaj svojega? Boj PMLDbe za vsak centimeter Žprostora, Minfz. Kako naj sodelujem v takšnem svetu-Dbi, če še iščem smisel, če nočem biti tekmeč? Vsi ostali LZgarji so tekmeči pod maskami, SrKos pod Katom, Zadr pod Humom in Nclom ...

7. S svojo sodbo o IvSvetPzji se strinjam, dodajam pa, da so drame, ki jih je pisal IvSvet kasneje, najmočnejši primer v SD, da hoče dramatik vrniti - (po)ls - smisel. IvSvet je svoj regres izkoristil v dobro: da je znova odprl témo smisla. V tem je IvSvet močen, izjemen, sijajen.

8. Drži.

9. PM je ReRit(ualizacij)a, ReSakr(alizacij)a, a vse kot Sim.

10. Snaj res v **Žalostinkah za očetnjavo** prvi obnavlja SNcl, SGent v duhu ReAr, ReMage. To se je dalo videti, to sem videl. Snaj je zato Polno prešel v ultraDeco. Snaj je ravnal v drugi polovici 80-ih let konsekvntno; moral je vračati stvarno podlago svoji Pzji: PolMorakcijo, kar je 91 pomenilo osamosvojitveno vojno. Snaj jo je napovedal kot Litumetnino; razumel sem ga prvi. Tudi s svojim vprašanjem sem imel prav: z rerealizacijo boja je oblast vrnila pomen (Pssmisel) sama sebi. Zamenjala se je vsebina oblasti - Ptja je

predala oblast večstrankarskemu sistemu -, oblast pa je ostala. In to je bistvo. Priznam, da je vračanje Svs subjekta (PrMeša) SSL.

11. Če je oblast kot takšna brez načel in če je neuskladljiva s Člčtsanjami, potem je tudi večstrankarska LD fikcija, SSL. Bil sem - v 80-ih letih - zanjo, ker je Ptjoblast še slabša; in nisem bil zanjo, ker je sama na sebi slaba. V tem stavku je pojasnjeno, zakaj se nisem mogel boriti ne za strankarsko LD ne za SND oz. sem se za oboje le pogojno, drugostopenjsko. Ne more biti čiste PMLDbe, tj. Dbe brez začetnega in ponavljajočega se umora. Tudi le nekaj desetih mrtvih vojakov JNAvojske je umor in nekaj desetih osamosvojitvenih borcev je žrtev, dejansko celo SŽ, ker je vsaka ND strukturirana kot zgradba na SŽ. Dokler je PM tudi Db, je takó. Pa bi lahko bila PM nekaj, kar sploh ni Db? Dvomim. Bila bi zgolj beseda, tj. Čl brez telesa. (To sta genialno odkrivala de Sade in Artaud. Andrej Medved ju Posn le kot prvošolček, od zunaj, dobessedno.) Ne gre. Celó RMg upošteva telo: Už karnizma. IdČl je Čltelesa. Dokler bo obstajalo lDb, ni mogoča Temsprememba Čla. Je potreben torej Rad umor - pogin vseh ljudi, Čloštva -, da bi nastala Dt?

- Priznam, moje mišljenje me ne vodi drugam kot v umor, pa naj ga razlagam tako ali Dgč. Ni torej najmanj AMoren Sm? Vse bolj se ukvarjam z njim. (KasO: se in se ne; ga premagujem.)

12. Treba je le še počakati, kdaj bo oblast spet postala krvava. Kdaj bodo kri spodbudila opozicijska anarhistična gibanja neolece (ali neoDece, vseeno); kdaj bo oblast reagirala analogno. Bush reagira analogno v Iraku. Evra se je odpovedala Skazni; doklej? Pa je zaporniška kazen za zločine, ki traja 30 let, nenasilna? Ni hujša od Skazni? S je rešitev iz nesmiselnega Ža.

13. Druga možnost, ki jo omenjam, je Daneoleca, protesti Hanžka in BNaka. V Slprimeru velja najbrž tretja možnost.

14. Drži. Poskus Umtkov je absurden, saj izkušajo vrnitev praumora. Tudi Polikov; ti vračajo le Simnasilje, več ali manj Prikrnasilja. PMLD svet je manj trdonasilen, bolj ogabno-gladko-Hin nasilen. Smo res na boljšem?

15. Res je, le za mojo željo gre. Vežem Naco in dobo Trpa, ljezni, GhKe. A tudi SND se je šibko obnovila, ne krvavo kot srbska. Zato ni 91 omogočila ne Umeti ne smisla, ampak le drekaštvo, katerega priča smo danes. Šelove ReMagTrage so obvisle v praznem, kolikor so sploh bile Trage; zašle so v SZ, **Sarmatska kri, Kanje**. Slstvarnost je vsakega po malem: nasilje, ČlP, Minbivanje. V komentirani razpravi razčlenjujem, a se tudi na osnovi ARF sprašujem. Dlje kot 82 danes nisem prišel. Se sploh da priti dlje?

16. Je tako poniknilo, Šelova **Kri**. Sim na tretjo potenco oz. karnevalska Db=PM. Simbola zapornikov sta danes Plut in Trobec (KasO: oba sta storila Sm. Je sodil zraven tudi moj brat AlešK?), včeraj sta bila Rupnik in Nagode. Pot navzdol: iz krvi v sírotko, ki duši. Nagodetova mati je naredila Sm; naj jo Posn? V čem pa je razlika med nama?

17. St imam za ReAr, zato za napačno. Le iz solidarnosti s STH leta 82 še nisem direktno mahnil po St.

18. Drži, tudi o (re)historiziranju. Nast SNDže potrebuje ReHist. ReHist sodi v PM (Dv arhemodel). DaSDž ni zaresna Dž.

19. SNclsti so se 91 trudili (z)buditi Zgspomin, a je ostal trud le na ravni lokalne provincialne Pshisterije; njegov simbol je Jelinčič, potvorba kot takšna.

20. Takšno upanje v DgčDbo ni utemeljeno. Torej ostane le prva domneva: da smo Slci citoyenski - civilni - svet že sezidali, kolikor smo pač ga. Naš Daparlament je dokaz našega citoyenstva. Več ga ne bo, EtMeša, kot ga je bilo pri Milčinskem. Kersnik ga je že spodjedal, Kraigher spodmaknil. Ostaja le še PMSSS brozga. Odkod najde Čl moč, da še biva v t(akšn)em svetu?

21. Trage imamo, kakršne pač imamo. Malha siromakova. Kdo piše 2007 Histlito in kakšno piše? Phhh ...

2

1. Z zaporednimi številkami začejam znova; ker zdaj komentiram 2. poglavje razprave **Vprašanje postmodernizma**. Če je o čem razpravljalo prvo poglavje, je bil to PM, seveda poleg drugega; PM v zvezi z ostalimi važnimi momenti.

2. Drži: proizvajam (že 82 in prej) pogojno resničnost ali z Dgč nazivom: PM. Oznako hiperrealnost uporabljam za PM.

3. Govorim o izgubljenosti sebe in sveta. O Simi itn. - To je PM.

4. in 5. Točna ARF-AK. MBP - norovci - svoje bastardnosti ipd. niso hoteli priznati, Prikr so jo tako močno, da so začeli izdelovati vrsto golih gesel Ideoltipa, o SŽ, o Narojenosti itn. Bolj ko so jih oni izdelovali, bolj sem se jim jaz odpovedoval.

6. Naj to izjavo iz 82 ponovim: »O postmodernizmu pišem že nekaj let; tudi ta pojem že nekaj časa uporabljam.« Zakaj SrKos ni hotel te moje izjave preveriti, če je bil prepričan, da pišeta o PM le onadva s TH, ne jaz? Prva faza PMA je hipermodernizem. Re-vizija v pomenu, ki ga uporabljam, je Tip za PM: retrogarda.

7. Zakaj SrKos v knjigi **PMzem** ne upošteva dovolj Močnika, ki je vse Dgč in prej kot onadva s TH razvil PM?

8. Is Trade je tudi element PMA. - SrKos se je vrnil h Katu, torej ni mogel zastopati PMA, kajti Kat je Ideola. PM je tudi »živi muzej«.

9. Točno razlagam perspektivovstvo; danes ga skoraj nihče noče upoštevati. VeRus Pvtno govori o njem, a se raziskave tega predmeta ne loti. A tudi VeRus je 91 nemalo popustil vrnitvi subjekta; na mesto Osubjekta je postavil Narsubjekt kot gibanje osmišljene mase. Temu sem se bližal celo jaz, glej moji pismi Čosiću, objavljeni v **Nekru 2**. Vendar sem svoje stališče RadKrite srbstva povedal, nato se umaknil. Ravno nasprotno kot MBP.

10. Zabavno: nosivec znotrajtekstualizma je bil Zorn, ta danes glavni Janšev zaupnik v KulPoli, izvajavec velikega Vodja. Vsi so se postavili na glavo. Morda jaz s svojim Katom še najmanj.

11. Zelo točno, tudi o Ink(ret)u. Največ sem vedel in najtočneje sem 82 presojal o SLiti, SKuli prav jaz; so me tisti, ki so me imeli za tekmeca, ravno zato Zamol? Upošteva DaSLZ te moje razprave? Ne.

12. Zagovarjam prestop na rob Dbe; kot danes. Rupel in Zorn pa sta postala Mistra. Kako se je uveljavil kot Dbsila Jov(anovič)! Ko omenjam Garja, razlagam sebe, svojo pot. Ne se pustiti ujeti od Džsistema; SH je postala poslanka v parlamentu, TH ideolog nove Slustave.

13. Oblast - v 90-ih letih - ni reagirala s Stlom.

14. Točno: Slska smer osamosvojitve je bila del PMA. Ne le to. Ampak pretežno: toliko, da ni prišlo do PriReAr oz. do »srbstva«.

15. V možnost PriSNcla 82 ne verjamem.

16. Do TaSLZa sem bil v razpravi nenavadno popustljiv. Verjetno sem imel prav: SLZ se je res okrepilo glede na prejšnja desetletja; prešlo je - v nemajhni meri - v PM, strukturalizem, funkcionalizem. Je moment DaDbe: njeno sredstvo. Žal še nisem zapisal: da je postalo sredstvo Rede Dbzavesti, Džoblasti, da bi z RedIdeolo laže vladala. Sicer pa: koga danes še zanima SLita in SLZ? Tudi zato sem začel izdelovati svojo DgZn.

17. Drži. Vendar sem do Kmecla preoster. Kmeclovo SLZ ni bilo v službi Ptjoblasti, ampak je Dbno kot takšno. Z upoštevanjem Čla kot duševnosti v duhu Huma, HMge.

18. Ko pišem Sim, mislim PM. - Pravkar mi je Filipovič poslal novo Močnikovo knjigo **Julija**. Prelistaval sem jo, zdi se zelo zanimiva. Mi bodo oči omogočile prebrati jo?

19. Kmalu bodo JavorškovoD začeli raziskovati. Jaz sem ji priznal moč, pomen. Javova Polpraksa 70-ih in 80-ih let postaja predmet Zgarjev.

20. Esteticizem (Javov) je PM.

21. Tudi razvsebinjenje je PM.

22. Pravim: v Si ostane zmerom še nekaj, kar ni le Sim. Bi bil moj Sm, če bi ga napravil danes, le Sim? Najbrž ne. A koliko in kaj več od Sime? Zabavna črkovna igra: S(i)m.

P.S. V načrtu sem imel Kar h Kosovi knjigi **Postmodernizem (PMzem)**. A se mi že ves čas, odkar sem prišel na zamisel tega načrta, nekaj upira. Namen nameravanega teksta je bil dokazovanje, kako me je SrKos - on kot Pvt oseba in kot predstavnik SLZ - načelno Zamol. Ko pa sem se danes lotil tega **Karja**, bil naj bi posebna opeka, se mi je moje početje in tisto, kar je z njim povezano, tako zagnusilo, da sem se načrtu odpovedal; ostal bom le pri tem P.S.

V **Karju** ali opeki bi moral dokazovati, kar sem dokazoval že tisočkrat; ni pomagalo in ne bi niti zdaj. Tak Kar bi me vrnil v tekmo, v prestižnost, v to Dbo. Če bo kdaj LZ pravičnejša (?), bo odkrila, kaj sem in kdaj mislil; če ne bo, je pa tudi moj namen dokazovati Pico odveč. Sam ne verujem v Pico; zato je moj boj za Pico bolj boj-prizadevanje za samoljubje kot za objektiviteto. Te ni. Če bo, bo ta objektiviteta maska neke nove subjektivitete, ki se bo obrnila zoper SrKosa. T(akšn)a reč me pa ne zanima.

Omenim naj le nekaj. SrKos piše na strani 13 **PMzma**: »Za pravi vstop pojma postmodernizem v slovensko publicistiko je potrebno šteti leto 1982, ko je revija Sodobnost« (v nji je bil Kos urednik) »začela objavljati odgovore na anketno vprašanje **Postmodernizem - kaj je in v čem ga vidimo**. Med udeleženci so bili poleg literarnih teoretikov, kritikov in publicistov ...« Kos ne navaja nobenih priimkov, tudi svojega ne. Pač pa svoj članek, ki sodi v to anketo, navede v Bibliografiji: **Težave s postmodernizmom**; kaj je vzrok, da tega članka ne analizira v knjigi? Je v članku preveč Negodnos do PMA? Logično in pošteno bi bilo, da če ne navaja mojega članka iz 82 v Sodobnosti - komentiral sem ga v **Karju k vprašanju postmodernizma** -, ne navaja ga niti v samem tekstu knjige niti v njeni Bibliografiji, ne bi smel navesti niti svojega. Nato navede (v Bibliografiji) 7 (sedem) svojih razprav ali člankov, medtem ko navaja le dva moja teksta, knjigo **Kristus in Dioniz**, 90, in razpravo **Samoslačenje modernizma**, izšla je v Problemih 78. To je edina moja razprava o tej temi, ki se je loti vsebinsko, a zato, da bi opozoril, da razprava nima zveze s PM. Takole piše. »Kermauner naj bi znamenja nove smeri videl v 'vračanju k mitom, tragediji, misterijem, krvi, morali, zemlji', vendar te smeri sam ni imenoval postmodernizem; pa tudi njene značilnosti še niso ustrezale tistemu, kar so imeli ameriški in evropski razlagalci za bistvo nove smeri.« Kar je Kos navedel iz moje razprave, res ni ustrezalo PMu, a je PMu ustrezalo na stotine izjav v drugih mojih tekstih v 70-ih letih in kasneje. Bilo bi koristno prebrati in ponatisniti razpravo **Samoslačenje**; morda jo kdaj bom in jo komentiral.

Kos me omeni še enkrat, na strani 15: »Ko je leta 1985 zagrebška revija Republika objavila posebno številko o postmodernizmu, je v nji sodelovalo več slovenskih avtorjev (T. Kermauner, S. Žižek, D. Rupel, T. Brejc, M. Uršič, R. Močnik), tudi njihove razprave so se gibale med postmoderno in postmodernizmom.« Tudi njihovih razprav - niti moje - iz Republike Kos v Bibliografiji ne navaja, očitno jih ni bral oz. niti ni imel v roki. Tip: nobeden od teh avtorjev ne sodi v grupo komparativistov na Ljuniverzi, ki jo vodi-usmerja Kos. Nasprotno pa navaja 7 Virkovih člankov, 6 Juvanovih; tem doda

kot najpomembnejše še članke dveh Znikov, ki sta zunaj Kosove grupe, 6 Hribarjevih in 6 Debeljakovih. Kot glavna oponenta v boju okrog pojma PM razglasi THa in sebe. Ponaredba veleHina.

Leta 1980 sem v Zagrebu izdal knjigo **Žrec avantgarde i njezin grobar**, prevod Kamilo Burger, uredil Slobodan Novak, založba Naprijed. Na več kot 300 straneh razpravljam o temi modernizma; s tem imenom sem krstil gibanje-PSto, ki se v pretežni meri pokriva s pojmom-vsebino PMa oz. PMe. V 70-ih letih PM še ni bil niti v SvetZni utečen pojem kot ime; zato sem ta pojav imenoval ultramodernizem ali hipermodernizem ipd. Po mojem je bistvo vsebina nekega pojma, ne ime. V spisih **Epitaf za modernističku kulturu, Riječ koja sama sebe ispituje**, raziskujem témo PMa, seveda po vsebini in bistvu, ne po imenu. V eseju **Razgoličavanje modernizma** (iz 78) opredelim kot modernizem: »pod time razumijevam mješavinu dadaizma, surrealizma, konstruktivizma, erotizma, letrizma, vizualne poezije, novog romana, happeninga, livingovaca, Grotowskoga i slično, što sam sam nazvao: reizam, ludizam, karnizam, misticizam i lingvizam.« Kar iz te razprave navaja Kos, je abstransko; kar Zamol, je bistveno, to pa je ravno PSt PMa-PMe.

Vidim, da je tekst, ki ga SrKos izloči iz obravnave PMa (**Samoslačenje modernizma**), za prodor PMa v SIZ ključen. Zato ga bom (po)ls in objavil v pričujoči ali naslednji knjigi **PoPo**. Ga bo sploh potrebno komentirati, razen s kratkimi **P.S.**?

11. II. 2007

RAZPOKE V REVOLUCIJI

(ob Pirjevčevi drami **Ljudje v potresu**)

I. DEL

1

Vrsta slovenskih dram, ki jih odkrivamo zadnje čase, ali ki v kritični slovenski zavesti še niso dovolj zaživele, spreminja in dopolnjuje tako podobo povojne slovenske dramatike (PSD) kot slovenskega zgodovinskega duha¹. Mislim na Rožančevo **Toplo gredo**, na Mrakove drame - **Rdeča maša**, **Blagor premagancev**, **Razsulo Rimljanovine** itn. -, na Majcnovo **Revolucijo**, a tudi na Pirjevčevo dramo **Ljudje v potresu**²; tudi na l. 1942 napisano, a danes nenavadno značilno in sodobno Zupanovo bralno dramo **Tretji zaplodek**.

Pirjec je svojo edino dramo - poleg dramatizacije Dostojevskega romana **Selo Stepančikovo** - napisal najverjetneje leta 1947 ali v prvi polovici 1948. Drama ni bila znana niti kasnejšemu ožjemu krogu njegovih prijateljev.

Vzrok, da je ni objavil, je na dlani. Dokler je bil visok političen funkcionar, bi objava sprožila velikansko pohujšanje, gotovo ne manjšega od Kocbekovega **Strahu in poguma** nekaj let za tem, saj obravnava ne le vrsto sorodnih tem, ampak ima tudi nekatere enake poudarke. Po zaporu, iz katerega je Pirjec prišel sredi leta 1949, je bilo nekaj časa nemogoče misliti na objavo, pozneje pa se je Pirjevčeva misel tako razvila in radikalizirala, da avtor s tekstom najbrž ni bil več zadovoljen, saj bi tekst potreboval bistvene spremembe v literarni ideologiji, ki delo strukturira.

Tako je ostala v rokopisu tudi ta igra, ki je najpomembnejša slovenska drama med čistimi enobejevskimi³ dramami (Zupanovim **Rojstvom v nevihti**, Borovimi **Raztrganci**, Miheličeve **Svetom brez sovraštva** itn.) in je napisana obenem v duhu eksistencialističnega intimizma-personalizma (Torkarjeve drame **Pisana žoga**, **Delirij** in **Pozabljeni ljudje**, Javorškovi **Kriminalna zgodba** in **Povečevalno steklo**). Tu dram Mire Mihelič iz začetka 50. let - **Ogenj in pepel**, **Operacija** - niti ne upoštevam, saj nadaljujejo enobejevsko dramatiko oz. socialni humanizem, ki prehaja v izrazit socialistični realizem oz. (a)socialni etatistični in redukcionalistični (a)humanizem, najbolj izrazito v Torkarjevem **Gospodu Ponikvarju** (1947). Pač pa je treba upoštevati Zupanovo dramo **Aleksander praznih rok**, nastalo v istem času kot **Žoga** in **Zgodba** (1954); ta je **Ljudem v potresu** po ideologiji najbližja.

Če bi **Ljudje** leta 1947 izšli, bi prav tako pomembno vplivali na nadaljnji tok slovenske dramatike (in zavesti), kot je **Strah in pogum**. Danes pomenijo

predvsem manjkajoči vezni člen med socialnim in intimističnim humanizmom oz. dokaz, da je bila iz socialnega humanizma mogoča direktna pot v intimizem-personalizem; da ni bilo potrebno najprej zaostrovati socialnega humanizma v etatističnega, v bojno razredno, stalinistično zavest (kot je počel Torkar). V **Ljudeh** proces intimne personalizacije sicer še ni bil opravljen, v drami so nastavki tako za »sektaštvo«, to je za radikalizacijo čiste partizansko revolucijske akcije, udejanjane v imenu ljudskega gibanja (populizem⁴) in avtentične ideje, kot za eksistencialistični personalizem.

Ti dve usmeritvi, ki se v realiteti izključujeta, v **Ljudeh** že koeksistirata, sta celo dva obraza iste države (v liku partizanskega majorja Volte, enega od glavnih likov **Ljudi**, verjetno najbližjega samemu avtorju, saj je ta v njem upodobil nekatere svoje realne osebne izkušnje, dogodke in reakcije). Pozneje sta se obraza sicer razšla in spopadla, a sta vendar mogla obstajati še zmerom znotraj istega ustvarjavca; to potrjuje primer z Javorškom, ki je skoraj ob istem času napisal dve povsem heterogeni drami: enobejevsko **Odločitev** (1953) in protoludistično **Kriminalno zgodbo** (1954).

Oba obraza sta živela v večini tedanjih dramatikov ali vsaj tistih, ki so doživljali tudi osebno težko, politično problematično usodo: zapor. Zupan je pisal tako enobejevsko **Rojstvo** (1944) kot paradoksalistični, v današnji svet sodeči **Zaplodek** (1942) in intimističnega **Aleksandra** (1954); Torkar tako enobejevsko **Veliko preizkušnjo** (1945) kot stalinistično socrealističnega **Ponikvarja** (1947) in intimistično **Žogo** (1954) itn. Celo Dominik Smole je napisal socrealistične **Mostove**, 1948.

V nasprotju s tezo, da je bil v 40. letih slovenski - predvsem pa napredni, levičarski - človek notranje enoten, drži analiza, da je bila njegova zunanja, dejansko psevdopolitična, vojaška, zavestno družbeno ideološka drža le praktično zunanje poenotenje notranje razcepljene osebe, ki se je morala v izjemnih zgodovinsko empiričnih okoliščinah enostransko, izključujočnostno odločati. To poenotenje je bilo nasilno, čeprav avtentično. Enostransko.

Slovenci - mislim pa predvsem na pisatelje, na kulturnike - so nekaj časa menili, da so se dejansko poenotili; da so priredili intelektualno, kritično, razmišljajočo, čustveno, predvsem pa avtonomno svobodno osebo, ki se ravna po vesti, objektivnemu zgodovinskemu toku, ki je v svoji vojaški revolucionarni usmerjenosti sintetiziral razredno in nacionalno, aktivno in značajsko; da so tako zgodovino poosebili, objektiviteto subjektivizirali oz. osebo naredili zgodovinsko in svoje projekte objektivne. Vendar se je kmalu skazalo, da je bila ta sinteza veličastno samoslepilo⁵.

Da bi sinteza lahko razpadla na sestavne dele, so morali ti sestavni deli avtonomno obstajati že prej. Po eni strani so se sicer na koncu 40. in v začetku 50. let razvili, zaostriili (eni v sektaštvo, drugi in osrednji tok predvsem v eksistencializem-intimizem), po drugi pa se je pokazalo, da so obstajali v latentnem stanju že prej. Najnazornejši dokaz za to je Mrakova dramatika, v kateri je personalizem očitno že med vojno (**Rdeči Logan** itn.). Mrak je zato vzporeden Kocbeku, kasnejši sicer glede na predvojnega Kocbeka, a izrazitejši v personalizmu glede na medvojnega Kocbeka; vendar Mrak ne sodi v levo orientirano dramatik, prej v sredino. Enako nazoren dokaz je Pirjevčeva drama, to je izdelek avtorja, ki je sodil na skrajni rob leve, bil član kominternske Partije, med vojno in po vojni visok partijsko vojaški funkcionar.

V **Ljudih** razčlenjuje avtor svoje in slovensko življenje od začetka okupacije, od spomladi 1941 do prvih dni osvoboditve, do maja 1945, obenem pa sledi razvoju posameznih vmesnih etap: zima 1941, pomlad 1942, 1944. Če oseba takšne opredelitve in praktične usmeritve, kot je bil Pirjevec, odkriva v levih Slovencih in v sebi že med vojno tiste bistvene razlike ali celo spor, vsekakor pa razpoko, ki sem jo omenil, potem je verjetno, da je ta razpoka dejansko zgodovinsko obstajala in da je bila zunanja enotnost - čeprav pristno iz notranjosti oseb, iz njihove volje - izsiljena, začasna, projektivna.

Ideja o tej enotnosti, ki naj bi bila popolna in nedeljiva in ki naj bi se nadaljevala do danes, je ideja samega etatizma, to je države, ki je enotno sintezo iz medvojnih let reducirala na vladavino države, institucije ali Partije. Ta ideja trdi, da je tako dosežena enotnost vzpostavljena za zmerom; da je vsaka razpoka za zmerom ukinjena⁶; in da je vsakdo, ki goji to razpoko naprej ali ki se ji odpira, sovražnik: plen in sodelavec razredno izkoriščevalske družbe.

2

Ljudje so ambiciozno zastavljena drama. Drama hoče biti kompletna.

Prvo dejanje se godi v meščanskem ljubljanskem stanovanju. Znotraj levo usmerjene družine - oče je napreden znanstvenik - se dogaja moralno politična diferenciacija; na eni strani mati in starejši sin Oton⁷, na drugi mlajši sin Volta, Otonova žena Jasna in ilegalec, partijski kader Frenk. Drugo dejanje ima za prizorišče deželo, gozd, travnik: partizansko okolje.

Na eni strani spremljamo napake, slabosti, težave partizana Volte, ki pa v teh nekaj letih dozori, se preizkusi; iz meščanskega mladeniča postane čvrst mož. Vendar so v zvezi z njim težave, saj v partizanih živita z Jasno, ne pozabimo pa, da je Jasna žena njegovega brata; gre skoraj za nekak incest. Kljub naporu, da bi bilo v partizanih vse drugače - začetek absolutno Novega sveta - se nekdanji svet nadaljuje in z njim t. i. ljubezenski, »meščanski« trikotnik.

Tretje dejanje se godi spet v istem mestnem stanovanju kot prvo. A namesto da bi osvoboditelji in osvobodenci praznovali zmago, predvsem pa ustanovitev Novega sveta, harmonijo, razrešitev vseh temeljnih problemov, tako kot je nakazano v koncu **Preizkušnje, Raztrgancev, Za svobodo, Rojstva** (pravi ljudje so v teh dramah sijajno prestali svoje moralno eksistencialne preizkušnje, odstranili, pobili raztrgance in nacionalne sovražnike, se nanovo rodili v svet brez sovraštva, se osvobodili, takšen konec je obvezen in smiseln znotraj enobejevskega horizonta), se vprašanja, zastavljena v prvem dejanju, še v meščanskem svetu, obnovijo in celo še zaostrijo, dodana so jim nova, tista, ki so se pojavila med vojno; spor se tako v družini kot v posameznem članu družine, znotraj njegove psihe, še okrepi⁸.

Drama se konča odprto, vendar s poudarkom obstoječega, nerešljivega in še bolj grozečega medčloveškega, a v perspektivi tudi moralno političnega konflikta. Morda se konča celo ironično, čeprav za samo dramo ironija sicer ni značilna; **Ljudje** so skrajno resna, analitična, moralno in intelektualno odgovorna, neigriva drama.

Oton, ki ni bil v partizanih, le v italijanskem taborišču in nato v Bariju in je sodeloval s Partijo predvsem taktično, egoistično, v srcu pa je ostal dejansko predstavnik starega - buržoaznega - sveta, postane visok državni funkcionar, hierarhično višji od brata Volte, ki je borec od leta 1941 in avtentičen revolucionar. Brata sta v sporu, ki se bo kasneje moral še razviti⁹.

Drama ne pokaže zmage ne enega ne drugega; spor ostaja odprt. Drama se zaključi z Otonovim monologom, ki je podoben Kantorjevemu (**Kralj na Betajnovi**). Kot da bi dejansko zmagal Oton, to je predstavnik t. i. zaveznikov (staro-novega meščanstva znotraj Novega sveta¹⁰. Otonova zmaga seveda ni moralna - tudi Kantorjeva ni -, a je očitno materialna. Partija, ki sicer ni imenovana s to besedo, a je jasno mišljena (vodstvo revolucionarnega gibanja ni OF, v kateri sodelujejo tudi zavezniki, ampak čista revolucionarna Partija, ki pa se proti koncu vojne povezuje z državo in s tem institucionalizira iz ilegalne kadrovske in v bistvenem nomadske Partije v državno, birokratsko, pozunanjeno), v sporu med Otonom in Volto Otona ne zavrže, odnos do žene Jasne, ki ga ne mara, bo moral Oton sicer sam razrešiti, brez Partije, ki jo kliče na pomoč, vendar pa bo očitno na (psevdo)političnem terenu, to je na terenu državno družbene oblasti Oton dobival čedalje več pomena, če že ne moči, medtem ko bo Volta zelo verjetno polagoma odpadal kot sektaš¹¹ ali kot eksistencialist; kar pomeni v zasnovi kot oporečnik, odpadnik, kritik, kot nekdo, ki se z oblastjo vse manj strinja in živi nadaljnje življenje po svoje, in je zato s strani oblasti blokiran, napadan, odklanjan.

Svoj osebni poraz - na ravni intime, ljubezni, odnosa do žene - kompenzira Oton s politično promocijo. Takole končuje dramo: »Pustite me samega. Kdor pogine, naj pogine. Toda jaz ne bom poginil. Vem, kakšna je moja cena. Kdo pa se mi posmehuje? Nihče, saj si ne upajo! To so vse prividi. Jaz stojim trdno.«

Nadaljnja slovenska dramatika je pokazala, da je imel Oton nemalo prav. Partija je sicer ohranila svoj vladajoči položaj, vendar je znotraj nje ali ob nji prišlo do prevlade tendenc, ki so vezale despotske momente etatizma (Ruplovi drami **Job** in **Kar je res, je res**) z buržoaziranjem ali točneje usrednjeslojevanjem, ki pomeni današnjo obliko buržoaziranja (v Partljičevih **Ščukah** in v Goljevščkove igri **Zelena je moja dolina** sta predstavnika partizanstva celo že alibi, kulisa nove partijsko-državne lokalno občinske oblasti, ki nima v sebi niti sledu več revolucijskosti in je njena osnovna značilnost kombinacija malega despotstva z balkansko korupcijo. Gre za banalizacijo in »demokratizacijo« oz. masovizacijo privatnega despotizma in družbene korupcije¹², kakor ju kaže Oton.)

3

Kompletnost **Ljudi** torej ni le v tem, da zaobsegajo vsa tipična medvojna okolja - mesto in vas itn. - tipične like na tedanjem Slovenskem - partizane, meščane, belogardiste, komuniste, zaveznike, Italijane in Nemce -, ampak da kaže poleg edinstvene vere v poenotevanje sveta-človeka (poleg poenotenja, ki je bilo v ljudeh realno doseženo, saj je izhajalo iz njihove svobodne

odločitve, ne le iz diktata Zgodovine - to realno poenotenost uprispodabljata Frenk med leti 1941 in 1943, Volta recimo v letu 1943, ne pa še 1941 in ne več 1944) tudi notranji razkroj te enotnosti ali vsaj zelo jasni začetek razcepa. Ta kompletnost (obojnost) je še pomembnejša od zunanje, saj ni prostorska, ampak časovna, zgodovinska.

Pirjevec izhaja iz osnov, ki opredeljujejo vso slovensko družbo in dramatiko po letu 1941, najprej pozitivno in nato negativno; izhaja iz nacionalno osvobodilne vojne in iz nacionalne¹³ ter razredne revolucije. Obenem pa izhaja iz notranje dialektike, ki sledi iz te revolucije in iz realitete, ki jo je revolucija povzročila, konstruirala in destruirala. Ta notranja dialektika pomeni širjenje razpok, ki jih je odkrila - poleg Mrakovih - prva ravno Pirjevčeva drama.

Aleksander, Žoga, Delirij direktno nadaljujejo in razvijajo - a radikalizirajo in poenostavijo - en del **Ljudi**. Enako ali še bolj pa naveže na **Ljudi** dramatika naslednjega, intimizmu sledečega obdobja: avtodestruktivizem humanizma ali perspektivovska dramatika, od Kozakovih **Dialogov** prek **Afere** do **Kongresa** itn.

Afera je razvila teme, nakazane in odkrite v **Ljudeh**. Ponekod se zdi, kot da bi obe drami pisal isti avtor. Sorodne so formulacije, slog, celo jezik (zato ni nerazumljivo, da je Pirjevec **Afero** leta 1961 javno napadel; tedaj v svojstvu uradnega kulturnega kritika ali celo ideologa; moralo se mu je zdeti, kot da mu nekdo jemlje iz rok njegovo lastno delo. Še razumljiveje pa je, da se je kmalu, dve leti za tem, temu napadu-obsodbi odpovedal in se s perspektivovstvom in Kozakom povezal; ko je pač prebolel zamero, da so drugi storili, kar bi moral - v dramatiki - sam.

Spor, ki je v **Ljudeh** še predvsem ali izključno beseden, intimno medsebojno obračunavanje ljudi, ki so znotraj Gibanja ali Gibanju priključeni, ne da bi zaostri konsekvence tega spora oz. različnih pozicij, ne da bi naredili skupno politično življenje nemogoče, se v **Aferi** okrepi do vojaškega, idejnega, moralnega in s tem eksistencialnega konflikta, ki je nerazrešljiv in ki ne dopušča nove sinteze. (**Ljudje** puščajo možnost nove sinteze še odprto.)

V **Žogi** je spor ekskluziven. Zlo ubija dobro; a zlo je v samem partizanskem gibanju, zlo je vosovska sila, ki potiska svojega emisarja Renka v zločin; dobro je načrtovana Renkova trpna in nedolžna žrtev Gaša. - V **Žogi** se kaže spor na terenu nezaupanja v ljudi (nezaupanje odkrije kot temo že Pirjevčeva drama), na terenu sumničenja. V **Aferi** pa je spor ekskluziven že na terenu ideološko moralnih razhajanj, na terenu razlik med koncepcijami revolucije in njene strukture. **Afera** dopolni, diferencira in politizira **Žogo**, čeprav je v obsodbi etatizma revolucionarnega vodstva **Žoga** odločnejša¹⁴.

Kozakov Komisar še zmore napraviti nekakšno sintezo med različnimi smermi, še ima moč, ki poveže etične, politične, vojaške, organizacijske, intelektualne, zgodovinske itn. razloge, čeprav je njegova sinteza že zelo obsekana, predvsem pa krvava, saj mora Komisar nosivca ene različice, najbolj humane in upravičene, Simona, ubiti, nosivca druge pozitivne različice, Bernarda, moralno streti, nosivca tretje, zgodovinsko prihodnje, Kristijana, postaviti pred vojaško sodišče; dati mora prav le nosivcu četrte, ki pa je najmanj vredna, najbolj in izrazito stalinistična, Marcelu.

Zastavi se vprašanje, ali je to še sinteza, če ne povezuje različnega (povezovanje je jasno vidno v **Svetu brez sovraštva** ali v drami **Za svobodo**, tudi še v **Ljudeh**) oz. če različno kot odstopajoče odpravlja, lomi, ubija. Ali ni

to že - in celo radikalna - redukcija na eno, na stalinistično varianto, ki je vojaško, oblastniško, organizacijsko najmočnejša?

Vtis sinteze dela v **Aferi** Komisarjeva suverenost. (Renk sploh ni suveren, le izvajavec je, pravzaprav klavrn, enako Gaber v **Deliriju**. Oba sta predstavnika etatizirane revolucije.) Pa to, da se mu vsi štirje predstavniki različnih izbir podredijo, čeprav eden tako - uporno -, da pade pod streli Komisarjevih ljudi.

Komisar še kombinira radikalno nasilje - umor - s prepričevanjem. Njegova prepričljivost sicer ni moralno idejna - tu je Simon bistveno bolj prepričljiv -, je pa tako osebnostna kot družbeno-grupna. Bravce-gledavce Komisar enostavno prepriča, da je močnejši in da ima kljub vsem humanističnim, etičnim itn. pomislekom do njegovega ravnanja vendarle prav; da svet ne teče po logiki poštenosti, plemenitosti, požrtvovalnosti, romance (v kar verujejo Torkarjeve pozitivne žrtve, odtod melodramatičnost¹⁵ Torkarjevih dram), ampak da je v osnovi krut, strašen, nasilen, morivski, a da vendar skoz to grozljivo dialektiko prihaja do uresničenja edini zgodovinski prav.

Ta prav se poslužuje nasilja, a še ni ciničen. Kozaku je bistveno koristil študij heglovske dialektike, da je zmožni spojiti prav in negacijo (nameravani umor Gaše, načrtovano morivstvo Renka), česar Torkar ni zmožni, ker je sodil po reducirani belo-črni logiki.

Slabost **Afere**¹⁶ pa je prav v tem, da je Kozak pristal na nasilje-umor; da je dopuščal vero v končno pozitiviteto dialektike: da je mogoče z umori vzpostaviti vsaj fizično Novo družbo. Ravno s tem je uvedel cinični um, ki se je v naslednjem obdobju - v ludizmu - tako neznansko razrasel, pri tem pa ukinil končno pozitiviteto in celo samo dialektiko; ludizem je nadomestil s sofistično paradoksaliko.

Afera je pomembnejša od **Žoge** v tem, ker je napovedala, uvedla in pripravila nadaljnjo realno slovensko - cinično, dvoumno, ahumanistično - zavest, torej realiteto razvoja, empiričnost dejanskega. **Žoga** pa je pomembnejša, ker njen avtor ni pristal na cinizem, na dialektiko, na umor in je s tem napovedal možni, če ne celo verjetni razvoj jutrišnje slovenske dramatike, obnovo etične¹⁷ tragedije, spoznanje o nujni nedovoljenosti umora. (To spoznanje se danes kaže na Slovenskem tako v prizadevanju za obnovo tragedije kot, recimo, v gibanju za odpravo smrtnih kazni.) Gre za obnovo krščanskih temeljev slovensko-evropske družbe¹⁸.

Ta - Torkarjeva - linija pa dejansko ni bila po letu 1954 izločena iz slovenske realitete. Narobe; od časa do časa se je celo radikalizirala v pozitiven, polno vsebinsko in etično zmagovit program (Smoletova **Antigona**); bila je navzoča kot latenten kriterij (Zajčeva **Otroka reke, Voranc**); opredeljevala je celo najmlajšo generacijo (Jančarjev **Arnož**).

Zato je treba presojati Komisarja in **Afero** kot dvoumno držo. **Afera** sporoča: če je sinteza kot nujna osnovna značilnost prave, to je zgodovinske in osebne, politične in etične revolucije le fizična in s tem navidezna, obstojna le za ceno umorov in nasilij, potem postane v temelju vprašljiva. Revolucija sicer vojaško družbeno zmaga, a se pri tem tako radikalno etatizira, da se dehumanizira in postane v mejnih situacijah celo zločinska¹⁹. Nadaljevanje **Afere** so **Dialogi**: stalinistično policijsko zasliševanje zaveznikov, teror nad njimi, grožnja z visokimi kaznimi, absurdno mučenje poštenjakov, katerih edina »napaka« je ta, da hočejo še izhajati iz sebe kot svobodnih etičnih avtonomnih subjektov²⁰; da nočejo biti goli izvrševalci odtujene revolucijske oblasti. Marcel, ki mu da v

Aferi Komisar - vodstvo revolucije - prav, se nadaljuje v zasliševalca Menderja. Komisar se nadaljuje v oblastnika Vincenta, ki pozna le še nasilje (**Kongres**); in nazadnje v množičnega morilca Črtomirja (Smoletov **Krst pri Savici**²¹).

Revolucija je torej že v **Aferi** spodbita kot sinteza humanega in zgodovinskega, personalnega in splošnega. Ta in takšne sinteze pa so pogoj za to, da bi revolucija ne bila le bajtarska, razredna, stvar maščevanja ponižanih in razžaljenih, izkoriščanih in brezpravnih (kot je za Starega v Rožančevi **Topli gredi**), v bistvu lumpenproletarska in s tem lumpenrevolucionarna, ampak da bi bila zares bistveni preobrat zgodovine v humano Zgodovino, absolutna razrešitev družbenih in osebno človeških protislovij, zares Novo življenje, se pravi religiozno utemeljena imanentistična zgodovinska revolucija. - Da je takšna hotela biti, kažejo tudi **Ljudje**, dobesedno v pogovorih med osebami. A kaže tudi vrsta drugih enobejevskih dram: **Svet** itn.

Obenem pa je - v **Aferi** - revolucija vendar še zmerom bolj sprejemljiva kot v **Žogi**²² in v osnovi pozitivna, ker Kozak - in z njim prevladujoča tedanja slovenska zavest - ne vidi drugih realnih sil, ki bi lahko preusmerile svet iz zlega v pozitivnejšega, na etične sile, ki so v realiteti poražene, pa ne more pristati, saj mu je osnovno merilo vendar družbena fakticiteta in ne moralnost. Kozak odklanja intimo-persono-notranjost kot merilo, kar je konsekvantno znotraj njegove ideologije, ki ne priznava ne Boga ne krščanstva. **Afera** v tem nadaljuje **Ljudi**, saj Volta še zmerom pristaja na to, da je treba biti na »pravi strani«, ta pa je zanj brez dvoma stran Revolucije in Partije.

Šele kasneje je slovenska dramatika skoraj enodušno odklonila to stališče; vendar šele po **Topli gredi**. Celo **Greda** dopušča nekakšno vključitev Starega v novi levi - ljudsko samoupravljalški kolektivistično populistični - politični blok. Ludizem je s takšno možnostjo povsem obračunal, vendar tako, da je odpravil merilo pravega in napačnega, poštenega in zločinskega; s tem (da) je vse (z)relativiral. Šele politična dramatika zadnjih let (**Job**, Jovanovičeva **Prevzgoja srca**, Božičeva **Avguštinova vrnitev**, Goljevščkove **Pod Prešernovo glavo** in **Zelena je moja dolina**, Partljičeva dramatika, Šeligova **Ana** itn.) polagoma znova uveljavlja merilo pravega, dobrega, poštenega, pristnega - kar vse je še v **Ljudih** - in očitne razlike med tem pozitivnim in določenim zlim (nasiljem, mučenjem, despotizmom, korupcijo, hinavstvom, umorom).

4

Da so **Ljudje** po eni strani direktno nadaljevanje enobejevske drame (kakor so na drugi uvod v intimizem-personalizem), je vidno tudi v tem, da je njihova tema v marsičem podobna Borovi **Težki uri**.

V obeh dramah gre za politično diferenciacijo znotraj intelektualne meščanske družine. Otonov in Voltin oče je podoben staremu Jeriši, zdravniku, ki je najprej oprezen, neodločen, trpen; šele kasneje spozna pravilnost nacionalno osvobodilnega boja. Njegova žena je sicer v bolnišnici, ima pa dva sinova, ki se podobno ločujeta med sabo kot Oton in Volta. Starejši Saša je profesor zgodovine in ne veruje v odrešilnost (revolucionarne) akcije, v

tveganje existenc sebe in cele nacije; je razumen in prilagodljiv. Mlajši Matjaž, še študent, se poveže z vosovci in postane sam likvidator sovražnikovega agenta, gestapovca Matoha²³.

Ker je bila **Ura** napisana med vojno, v nji še ni moglo biti razčlenjevano, kako se bosta usodi obeh razlikujočih se bratov razvili do konca vojne in po vojni. Odprta je bila možnost, da gre Saša k četnikom ali celo k domobrancem.

Osnovna ideološka matrica enobejevske drame je v tem, da politična sredina ni mogoča. Ljudje-sredinci se morajo prej ko prej odločiti, ali bodo šli na desno ali na levo; v to da jih sili objektivni položaj oz. sam ustroj Zgodovine, ki da je dospela v odločilno fazo končnega spopada med dobrim in zlim, med naprednim in reakcionarnim: v položaj Poslednje sodbe, kjer se ljudje razdelijo na odrešene in na preklete. - Tako sta mislili obe sprti in vojskujoči se strani, Cerkev in Partija.

Odločitve in diferenciacije posameznikov so subjektivne, a so le posledica; niso samovoljne, poslušajo ukaz sveta. Svet je, ki terja od ljudi, naj se nehajo prikrivati; naj se do kraja razjasnijo. V tem času, ki je čas apokalipse, slepila odpadajo; resnica pa je ta, da delujejo eni v imenu Človeka (Boga) in drugi v imenu zla (hudiča).

Po tej ideološki matrici-logiki so napisane tudi druge enobejevske drame, kar kaže, da je sintetičnost socialnega humanizma že od začetka samospodbijala njegova težnja k redukcionizmu. Na eni strani je socialni humanizem skušal združiti vse človeško in pozitivno (nacionalno in napredno razredno, boj in um, tveganje in graditev novega, solidarnost in organizacijo, požrtvovalnost in institucijo ter vse ljudi naprednega prepričanja), na drugi pa je že vnaprej postavil mejo ločnico med pravimi, ki jih vodi Partija, in sovražnimi-tujimi-nazadnjaškimi, to so vsi tisti, ki jih ne vodi Partija, ki jih zato nujno vodi uradna Cerkev oz. so spoj buržoazije in klerofašistov.

Tako in zato vendar ni prišlo ne do sinteze vsega slovenskega ne do sinteze vsega človeškega; oz. tisto, kar se ni hotelo vključiti v OF, je bilo ovrednoteno kot nečloveško in zoperčloveško. Sintezo je omejeval ekskluzivni boj (t. i. borba).

Bolj ko je neka drama kazala boj, bolj je postajala ekskluzivna, posebno zato, ker je v medvojnem času boj pomenil vojaški spopad, militarizacijo vsega življenja, za to prakso pa je nujno, da terja sovražnike (če jih ni, jih naredi), sovražnike pa je treba ubijati. Bojna grupa bo bolj uspešna, bolj ko bo organizirana po vojaško; vojska zahteva strogo disciplino, hierarhijo zaradi poveljevanja, brezpogojno izvrševanje nalog in direktiv, žrtvovanje življenj na ukaz predpostavljenega, rigidno vrednostno lestvico vlog, na kateri zgornji spodnjega tika, spodnji zgornjega vika. Razumljivo je, da v takšni organizaciji odpadeta tako demokracija kot poliarhija, predvsem pa samoupravljanje; zamenja ga štabno poveljevalski način sožitja.

Bolj ko sta se Partija in enobejevsko gibanje institucionalizirala, prehajala iz nomadsko gverilskega množičnega gibanja enakih bratov v normalno armado, v državo, bolj sta se - nujno - na eni strani birokratizirala, kajti bistvo države je birokracija, na drugi pa kot etatizirana reducirala zaželeno psevdoreligiozno vsesintezo na vojsko naših. To je tudi razlika med letom 1941, ko so veljale še parole o vseljudskem uporju zoper okupatorja, ko so se v OF zbirali Slovenci na najširši platformi, in zadnjim letom vojne (obe leti kažejo **Ljudje**), ko je šlo

predvsem za vzdržanje domobranskega pritiska in za dokončno dobojevanje začete vojne, za zmago. Zmaga pa je v tem okviru zmaga enega nad drugim in s tem že omejena sinteza.

Značilno za **Težko uro** je, da je že močen izraz tega redukcionizma, bistveno večji od **Raztrgancev**; ti so nastali kasneje. Najbolj teži k sintezi **Svet brez sovraštva**, ki kaže kolektiv različnih - zapornic -, medtem ko je osnovna tema **Ure** politična diferenciacija in vojaški obračun (likvidacija). Fizične likvidacije so bistvene tudi v **Rojstvu** (uboj Žolca in Harza), v **Preizkušnji**, v **Ognju in pepelu** itn. Zmerom spremljajo politično diferenciacijo.

Glavna tema teh dram je, da se neopredeljeni ali celo sredinci odločajo. V **Rojstvu** gresta delavca Marijana in Miha v partizane, ravnatelj Mirtič k domobrancem. V **Ognju** se senatorjeva²⁴ nečakinja Tanja odloči za vosovce, nečak Savo za črno roko, senator pa ostaja v sredi, vendar objektivno - s stališča **Ognja** in radikalne revolucije - na napačni strani; prej ali slej ga bo zadela Mirtičeva ali Žolceva usoda (Mirtič naredi samomor, Žolca VOS likvidira) ali pa usoda tistih anglofilov, ki bodo po vojni nujno prišli v spor s Partijo, z novo oblastjo in tako pred sodišče in v novi zapor (v **Gospodu Ponikvarju**).

Povojna dramatika, nastajajoča kot nadaljevanje enobejevske, pomeni še nadaljnji in kar se da izrazit redukcionizem. Zunanji sovražnik je (bil) vojaško premagan in fizično likvidiran. Ker pa se je medtem gibanje panmilitariziralo, je še naprej potrebovalo sovražnika; če ga ni bilo ali če ga ni bilo dovolj, ga je moralo ustvarjati - to je pomen t. i. razrednega boja. Poiskalo si je notranjega sovražnika. Vsakdo, ki se ni povsem podredil (Frenk²⁵ postaja vse bolj ideolog absolutnega podrejevanja), se je izpostavljal nevarnosti, da postane sovražnik. Kajti sredine še naprej ni smelo biti.

V spopadu na življenje in smrt dveh vojsk ne more biti sredine, posebno tedaj ne, če sta ti dve vojski totalitarni in propagirata poslednji boj za Osvoboditev oz. Odrešitev človeštva, ki bi se ga moral udeležiti vsak.

Nastajajoči totalitarizem je bil torej precej razumljiva posledica vizije-predpostavke o poslednjem boju (Poslednji sodbi); o končni mobilizaciji vseh sil za absolutno zmago.

Šele ko pade ta postavka (vizija), je mogoča sredina, z njo pa civilno življenje, polis, institucionalizacija praznega prostora, v katerem se srečujejo različne misli, predlogi, stališča, prakse. Šele tedaj psevdopolitiko, ki je v bistvu vojaška oblast, zamenja politika.

5

Pirjevec je med prvimi, ki postavijo stvari drugače.

Na eni strani boj s sovražniki še traja; celo vojaško obračunavanje. Morda je Volta pri OZNI ali pri KNOJ; vsekakor ga še maja 1945 kličejo na vojaško dolžnost. Morda je le oficir v vojski, na negotovi jugoslovanski severozahodni meji nasproti Angležem in Američanom. Najverjetneje je, da izpolnjuje tajne vojaško politične naloge²⁶.

Volta je v veliki meri avtobiografski lik; vendar ga ne smemo vzeti dobesedno kot fotografijo - avtoportret - dramatika. Nekatere dogodke - travme - iz svojega življenja je avtor tu predelal in vzdignil na simbolno raven, jim dal občo etično veljavnost; recimo v začetku zgodbo o paniki in pobegu iz obstreljevane kočee²⁷, samoprevzgojo, nato zgodbo o odnosu do Jasne - in seveda celotno Voltovo filozofijo.

Volta takoj, ko dobi ukaz, odide iz meščanskega stanovanja, iz svojega - zgolj nekdanjega? - doma; čuti (se), kot da mu je vojaška akcija rešitev, vsaj začasna. Vojna se nadaljuje, stopnjuje: pravi zoper neprave, zle. Ekskluzivizem traja. Se več, Volta - in z njim dramatik - je tako ekskluziven, da ne prenese taktičnega partijskega paktiranja s takšnimi zavezniki, ki niso hoteli v partizane in ki so se skoz vojno pretihotapili, ves čas računajoč na svoj zasebni dobiček. Volta zastopa čisto partizanščino, njene avtentične vrednote: človeško solidarnost, tveganje eksistence, predvsem pa pogum. Pogum je morda najčešče uporabljana beseda v drami. Oton je strahopetec. Volta sam na začetku ni bil dovolj pogumen - morda zato ne, ker izhaja iz meščanske, čeprav intelektualne družine.

Pirjec je leta 1947 še zelo v matrici marksizma. **Ljudje** kažejo razkroj meščanske družine, obenem pa, kako se posamezniki iz te družine - Volta, Jasna - re-generirajo, re-kreirajo, ko se vežejo na Partijo, na ljudstvo, na vojsko. Vendar ostaja drama odprta. Na eni strani se meščanska družina ne obnovi - Jasna noče nazaj k Otonu -, na drugi pa so tudi tisti, ki so se vezali na novo ljudsko občestvo, psihološko in osebno razdrti: Jasna, Volta. Odtod naprej je vse mogoče: re-buržoaziranje, re-revolucioniranje, to je nadaljevanje in zaostritev revolucije²⁸.

Volta je po eni strani predhodnik eksistencializma - nadaljuje ga Kozakov Kristijan, **Afera** -, to je ideološke strukture, ki izhaja iz sredinstva. Vendar to sredinstvo ni iste narave kot Otonovo, kot medvojno; ni strahopetna neodločnost. Je rob družbe, samoodhod na margino, ki problematizira razmerje med strahom in pogumom (Kocbek, a tudi Zupanov **Aleksander**), in ki je svojevrsten in celo velik pogum, saj je v sporu z uradnim totalitarizmom, ki ne dopušča nobenega roba in nevpreženosti²⁹.

Po drugi strani pa se usmerja Volta ravno nasprotno. Postaja predhodnik tistih ultrašev ali sektašev, ki niso bili pripravljeni pristati na novo realiteto, ta je namreč morala pristati - kot država - tudi na diplomacijo, na taktiko, na kompromise in sporazume z zavezniki, to je s sredinci. (Morda je tu začetek ideologije dogovarjanja in sporazumevanja.) Ta del Volte čuti, kot da je revolucija-partizanščina izdana, ker se spaja z nemoralnimi zavezniki. To Voltino usmeritev nadaljuje Kozakov Marcel, **Afera**, pa Rožančev Ludvik, **Jutro polpreteklega včeraj**, a še prej - vendar abstraktneje - Smoletov Tone, **Potovanje v Koromandijo**; tudi liki iz Pahorjevih³⁰ **Semen v kamenju** itn.

Ni izključeno, da je del komunistov in partizanov, zaprtih na Golem otoku zaradi spogledovanja s Kominformom, prišlo v spor z uradno jugoslovansko oblastjo in razlago marksizma tudi zaradi tega, ker so si želeli vrnitev in nadaljevanje avtentične revolucije-marksizma in so to avtentičnost videli - sanjali - v Sovjetski zvezi, bila je pač daleč in neznana, še zmerom je vladal Stalin s svojo magično karizmo; realna Jugoslavija, v kateri so živeli, pa ni bila podobna nekdanji - predvojni in medvojni - viziji, v nji ni vladala ne enakost ne solidarnost, razvijala se je hierarhičnost, že večje razlike med oblastniki in

ljudstvom, oblastniki so se v marsičem spreminjali v novi vladajoči razred ali plast ali vsaj red, nastajala je družba novega gospodarja in novih hlapcev³¹.

Reakcija na to realno stanje je bila dvojna, skladna z Voltovo dvojnostjo: ali vrnitev v pristno revolucijo, to pa pomeni praktično nadaljevanje revolucije, militarizma, preganjanja koruptnih, strahopetnih, umazanih, izkoriščevalskih, zatiravskih - v to je šel Stalin, ko je likvidiral staro zbirokratizirano Partijo kot obnovljen gospodarstveni red, v to je šla kitajska kulturna revolucija in ideologija mladih novolevičarjev v 70. letih - ali vrnitev v Evropo, v predrevolucijski čas, v polis in civis, v levo razumljeno poliarhijo, v socialdemokratizacijo in evrokomunizem, v pluralizem³².

Del kominformovcev, ki ga opisujem, ni razumel, da sta tako jugoslovanska Partija kot sovjetska v tem času - 47 do 51 - enako razbijali institucionalizacijo družbe in etatizacijo, preprečevali, da bi se družba-država vrnila v vlogo posredovanja, birokracije, tehnokracije, stabilnega reda, in sta prav zato nenehoma sprožali nove in nove akcije za podrtje sleherne vzpostavljene stabilnosti; re-masivizirali sta se, pospeševali nove valove populizma, skratka hoteli - ravno preko NKVD in OZNE, glej analize Zinovjeva - ohraniti ljudsko oblast in revolucijo.

Želja po nadaljevanju revolucije, ki je v bistvu preprečevanje stabilnosti - stabilizacije -, odtod tudi današnje jugoslovansko protislovje, ki v osnovi blokira družbeni razvoj, sprostitve ustvarjalnih potencialov - se nadaljuje še danes leta 1984. Iz nje izhajajo nenehne reorganizacije, ki pa so danes že povsem formalizirane; niso več nič drugega kot energijo zapravljajoča farsa, skoraj že nepotreben alibi: pesek oblastnikov, ki bi bili radi še revolucionarji, samim sebi v oči.

Jugoslovanska realiteta je od leta 1947 do 1984 koeksistenca obeh usmeritev: stabilizacije, ki vodi v re-buržoaziranje, in revolucije, ki vodi realno v krepitev despotske centralne militaristične oblasti, ta namreč edina lahko zagotavlja nenehno usmerjeno de-stabilizacijo. (Manj ko je ta centralna oblast močna, bolj postaja de-stabilizacija neusmerjena, kaos, anarhija³³ - to je realni rezultat de-centralizacij: pomnožitve malih centrov v 70. letih.) - To zgodbo kaže Božičeva **Avguštinova vrnitev**.

6

Liki, ki so hoteli sintetizirati obe plati, o katerih govorim, so bili zapisani smrti.

Niti Kozak se tej želji po sintetiziranju, po ohranjanju avtentične in močne revolucije ni mogel do kraja odpovedati. Kristijan (**Afera**) ni dovolj močan, ker - tako predpostavlja avtor - izhaja iz meščanskega intelektualstva, kot Volta. Kristijan je Kozakova avtobiografska figura, vendar je Kozak do nje - do sebe - hudo kritičen. Morda celo preveč. Morda je Kozaka ravno ta pomanjkljiva vera v lastno pozicijo najbolj ovirala, da se ni mogel razmahniti; v njem ni bilo dovolj samozavestne instinktivne samoprepričanosti. Zato je tako zlahka pristal na zlom študentske revolte - v **Kongresu**.

Prav tako ni dovolj močen Sigismund - **Dialogi** -, čeprav se ne on ne Kristijan moralno ne zlomita. Obema manjka socialna komponenta, ki je za Kozaka zgodovinsko državna moč, navsezadnje fizična - vojaška in birokratska - oblast. Biti etični zmagovalec je za Kozaka premalo, medtem ko Smoletu - **Antigona** - zadošča, pač zato, ker je pri njem etika religiozna, transcendentna.

Goli - kozakovski - empirizem ne omogoča sinteze in trdnosti, posebno zato ne, ker se Kozak ob njem ne preusmeri v pristanek na pustolovstvo. Edino tveganje pustolovca - igra, acte gratuit - daje trdnost skrajnega eksistencialnega izziva. Ta izziv pa se veže že na načelni amoralizem, ki je na Slovenskem tabu. Celo Zupan, ki se mu v **Zaplodku** bliža, se mu v **Trajbasu** odpove. - Šeligo odkrije nov tip te revolte: v **Čarovnici iz Zgornje Davče** jo veže na mitsko naturo. A tudi ne uspe; v **Svatbi** pokaže zlom mitizma.

Kozak je skušal v dveh likih obnoviti sintezo, vendar Simona, ki spaja svoje kmečko ljudsko poreklo z intelektualizmom in socialno vizijo, ubijejo. Ubijejo ga ravno zato, ker - Komisar, Partija - spoznajo, da bi bil Simon³⁴ zmožen organizirati lastno vojsko, prav tako revolucionarno in uporniško, a paralelno kominternski, drugačno od te. Simona Kozak spoštuje prav zaradi te njegove socialno vojaške moči, ki je uperjena na prevzem državne oblasti. Enako Cheja v drami **Legenda o svetem Che**.

Che je zadnji Kozakov poskus znova misliti sintetično ljudsko-intelektualno, etično-institucionalno, nomadsko-družbeno, čustveno-vojaško, empirično-eshatološko revolucijo. A zaman; tudi Cheja ubijejo. Sinteza dokončno ni več mogoča. In še ko je bila mogoča - v teku medvojnosti - je bila bolj zamišljena, bolj nastajanje v akciji kot realiteta. Bila je dejansko psevdosinteza, kot je bila revolucionarna politika psevdototalna.

Več ko desetletje po **Cheju** nastane Jančarjev **Arnož**, v katerem dramatik pokaže, da je težnja po sintezi oblasti in pravice, vizije in realitete že v osnovi bolna, patogena; Arnož je bolj norec kot vizionar. Kar je bilo v **Rojstvu**, a enako in še bolj v **Ljudeh** zasnovano kot osvoboditev-odrešitev človeštva (in slovenstva), se v **Arnožu** razkrije kot manijaška fikcija. Arnoževa usoda je avtokritični refleks Voltove, Frenkove, Krimove, Ninine.

Che je propadel še zaradi izdaje, zaradi neustreznih zgodovinsko mednarodnih okoliščin, zaradi nezrelosti bolivijskih kmetov, ki svoje anarhične ljudske revolte niso znali povezati z visoko organizacijo, z institucijo; vzrok polomu je v strukturalni zaostalosti. Arnož propade, ker avtor že vnaprej predpostavlja, da sleherna institucionalizacija nujno pripelje - vrne - v prvi plan trgovino in dogmo, nasilje in nesvobodo, brez oz. zunaj institucionalizacije pa ostaja nomadstvo ali neučinkovito, privatno, estetsko (ludizem), imaginativno (Rudolfov **Xerxes**) ali pa barbarsko.

Današnji - leta 1984 artikulirajoči se - barbarizem kot uveljavljajoča se ideologija dela mlade generacije (okrog te smeri se gibljejo Gluvičeve drame, tudi **Hardcore**) je reakcija na spoznanje, da institucionalizacija uniči - delegitimira, razvrednoti, odpravi - revolucijo, radikalna revolucija, ki jo vodi fanatična sekta, pa obnavlja destrukcijo vsega, saj jo uveljavlja divja horda. Današnji barbarizem je zato individualen, ne kolektiven, ne masoven. Kadar pa je kolektiven, igra vlogo, ki je blizu levega fašizma, kolektivnega nasilja množice, ulice, egalitarne grupe-nacije, ki se načelno odreka pluralizmu, svobodi, polisu³⁵. Izhoda v tej smeri ni.

Tako barbarstvo kot institucionalizirana revolucija - kar je protislovje - pa se ne končata le v individualni blaznosti, **Arnož**, v individualni smrti, ampak v stanju radikalnega razpada družbe in človečnosti, kulture in človeštva: v antropofagiji, kakor jo kaže zadnji prizor Šeligove **Ane**, drame na temo radikalne - kominternske - revolucije. Jasna in Volta iz leta 1942 se razkrojita v Ani in Wallensteinu na koncu revolucijskega samoslepila³⁶.

7

Ljudje ne kažejo le v smer prihodnosti, tja, kamor in kakor se je dogajala nadaljnja slovenska dramatika, ampak tudi nazaj, v smer tradicije. Ali drugače: ne le v smer perspektive, tudi v smer respektive. Morda še drugače, kajti perspektiva - realni razvoj slovenske zavesti - se je skazala za regres, respektiva v tradicijo pa za napredovanje k družbenemu sistemu, ki se zdi današnji slovenski dramatik-zavesti še najbolj ustrezen, k poliarhiji ali pluralizmu, k obnovi polisa³⁷.

Nekaj je v **Ljudeh**, kar ni v skladu z avtorjevo kritiko meščanstva. Pojem meščanstva v **Ljudeh** razpada v dva dela: meščanstvo ostaja negativno, imenujmo to buržoaznost, to je Otonov svet taktiziranja, strahopetnosti, egoizma, nenačelnosti, empirizma, pomanjkanja vizije, osebne nemoči, izkoriščanja, despotstva; je pa nekaj v meščanstvu tudi pozitivnega.

Če Otonov buržoazni svet radikaliziramo, preide v kontrarevolucijo, v držo črnorokca Sava ali njegove sestre Iris, **Ogenj**, ki zastopa načelo telesnega, spolnega užitka, podrejanja vseh vrednot, nacionalnih, etičnih itn. užitku. (To je cilj-vrednota ludizma.) Vendar Pirjevec tega ni storil. Njegovi domobranci oz. vaški stražarji so kmečki ali podeželski podproletariat, lumpenproletariat, kar je ustreznejše tedanji socialni realiteti. (V vaške straže je šla v precejšnji meri vaška revščina.) Pirjevec hudo spreminja poudarke: meščanstvo se odloča za enobe, njegov levi del iz prepričanja, sredinski iz zvitosti in koristi.

Volta se po eni strani ne le priključi, ampak podredi - kot vojak, verjetno kot komunist - partijski oblasti, ki je v načelu proletarska, čeprav je v njeni ideologiji proletariat razred odrešitelj in zastopnik vsega človeštva, ne le brezpravnih, ampak tudi uma, zgodovinskega in znanstvenega, etike, ne le družbene, ampak tudi osebne. Torej je Volti Partija nosivec sinteze in ne le dela družbe; ni sekta, ni partija, stranka, to je le ena stran družbe, ki se bori z drugimi stranmi ali išče z njimi ravnotežje, dogovor v igri sil. Ravno to Partija noče biti, ker se ima za zastopnika Celote človeštva, sinteze, totalitete.

A postaja totalitarna tisti hip, ko se ji sinteza ne posreči; ko mora likvidirati vse drug(ačn)o; ko je tega drugega preveč in čedalje več; ko sama ne zastopa več Celote, ampak del - Novi red, politbirokracijo, vojaško lumpenbirokracijo ali točneje lumpenmilitarizem -, ki se čedalje bolj nasilno razglša za Celoto, tisto, kar je zunaj tega dela-Celote, pa imenuje za sovražno, nečloveško in zato zgodovinsko namenjeno absolutni odstranitvi. Kar je važno za **Ljudi**: v Celoti je tudi um, intelektualna kritična analiza, ki je eden od osnovnih pogojev razsvetljenske, moderne, postsrednjeveške, necerkvene Evrope³⁸.

Zato ne čuti dramatik nobene krivde, ker postavlja v središče svoje drame intelektualno (avto)kritično analizo. V tem se bistveno razlikuje od drugih enobejevskih dram; veliko preprostejše so. Borova analiza družbe in politike je dogmatska, enostavna, hiperideološka, aktivistično propagandna (**Ura**); Miheličeve je iluzionistična, napol verska, čustvena, samoopojena (**Svet**); Cajnkarjeva je nacionalno katoliška, a prav tako kot onih dveh skrajno ideološka, agitacijska (**Za svobodo**).

Pirjevec od vseh bistveno odstopa, ker skuša biti - in se mu nemalo posreči - kar se da nepropaganden, nepolemičen, neideološki. Cilj mu je realna, objektivna analiza dogodkov, posebno pa eksistencialnih drž in same zgodovine. Vidi se, da ima dramatik dar za filozofijo, za pronicljivo razglabljanje, ki ne služi več vojni, zmagi, ampak drži tej vojni ogledalo.

Kakor je Volta od začetka do konca v svojem ravnanju, v praksi - vse bolj - discipliniran vojak, točneje vojščak, pa je v teoriji, v svojem mišljenju še naprej avtonomna, svobodna, neodvisna, kritična oseba, ki ne odstopa od pravice misliti po svoje in v skladu s svojim spoznanjem. Ravno v tem pa je tuj, celo nasproten stalinističnemu dogmatizmu, ki ga terja od vsakogar totalitarna oblast.

Volta je sam v sebi - in z njim sama drama - razdvojen, vendar pa te razdvojenosti še ne doživlja kot avtodestrukcijo (kot jo kasneje Kristijan). Kolikor še veruje v to, da je revolucija prava stvar, da partijska oblast izvaja revolucijo, a da je prej opredeljena revolucija sinteza, potem ni le njegova vojaška disciplina etična, ampak je enako upravičena, pozitivna, nujna tudi njegova intelektualna kritičnost do revolucije oz. do oblasti, ker pač kritika kot sestavni del revolucijske sinteze odkriva odstopanja od te sinteze, slabosti, nastajanja negativnosti, napake, deformacije in celo zločine; odkriva nesoglasja med načelom in fakticiteto, med cilji in udejanjanjem ciljev.

Če (avto)kritična analiza, ki jo prakticirajo avtonomne osebe, odpade, odpade možnost identificiranja napak in zločinov. Da pa do napak in zločinov prihaja, vemo, saj niti Partija ne zanika, da se ideal in fakticiteta (še) ne pokrivata. Kolikor je partija stalinistična, tega nepokrivanja ne pripíše na rovaš sebe, svoje napačne politike-prakse, ampak krivi za to zunanje dejavnike, sovražnika in še ne udomačeno, še ne obrzdano materijo. S tem pa nenehoma reproducira osnovno ekskluzivistično shemo in nadaljuje svojo akcijo predvsem kot likvidiranje vsega, kar odstopa. Na ta način obnavlja militaristično predstavo o svetu, ki ne ustreza moderni družbi, njeni neskončni zamotanosti in mnogoplastnosti.

Če ni nikdar sama kriva, postane načelno brezgrešna, nezmotljiva - ponavlja dogmatizacijo, ki jo je slovenska levica odklanjala pri Cerkvi. Spremembo partijske - s tem tako državne kot revolucijske - politike določa le najvišji partijsko-državni vrh, ki se poistoveti z umom Zgodovine. Kar kreira on, kreira Zgodovina; v to praktično konsekvenco se obrne prejšnje stališče, da vrh zvesto sledi nujnosti Zgodovine. Zdaj je prevzel konkretni oblastni vrh oblast tudi nad Zgodovino.

Konsekvenco je tu: zdaj njegovih dejanj ne uravnava več Zgodovina; zdaj dejanja Zgodovine ustvarja in oblikuje on. Stopamo v obdobje politbirokratskega voluntarizma, vidnega ne le v liku Vincenta, **Kongres**, ampak predvsem Črtomira, **Krst**.

Pirjevec se je torej trudil, da bi v **Ljudih** še ohranil sintezo Partije-Revolucije in avtonomne kritične osebe. V tem pogledu so **Ljudje** drama, ki najuspešneje zagovarja prvobitno in pristno revolucijsko sintezo, medtem ko, recimo, **Ponikvar** propagira Partijo-Državo-Revolucijo predvsem kot policijskega nadzornika in likvidatorja³⁹.

Frenk kot predstavnik birokratizirajoče se Partije in Volta kot predstavnik etičnega intelekta, ki je enako avtokritičen kot kritičen navzven, sta v **Ljudih** med sabo v napetosti, v dialogu, ki prihaja na rob spora, vendar ta spor ne preide v polemiko oz. vojaški konflikt (kakršen je med Komisarjem in Simonom itn.).

Ton same drame je na eni strani partizanski, enobejevski, na drugi pa kritično intelektualski; nadaljevala sta ga Kozak in Smole.

Osnovna značilnost-posebnost **Ljudi** je v kritični intelektualskosti. To pa se pravi, da sodi drama vsaj v polovici svoje narave v slovensko levo kritično intelektualsko tradicijo, s tem k tistemu delu meščanstva, ki ni buržoaziranje, ampak citoyenstvo; k meščanski levici, k tisti, ki jo je stalinizem postopoma pripisal buržoaziji in jo hotel odpraviti, s tem ko je hotel odpraviti ravno njeno bistvo: svobodne avtonomne osebe, ki ravnajo po vesti in se po osebnem prepričanju združujejo v širše socialne grupe⁴⁰.

Stalinizem je ta - poliarhični - družbeni princip zamenjal z despotskim: grupe ustvarja vrh oblasti, ta daje analizo sveta, načela ravnanja, odreja strategijo in taktiko, odloča, v kakšne institucije bodo stopali ljudje, ki so postali izvrševalci tega vrha (ki je nadomestil Zgodovino).

Militarizacija družbe in citoyenstvo se izključujeta. Pirjevec še ni hotel potegniti te konsekvence, a je prišel na njen rob: do njenega implicitnega spoznanja.

8

Zveza **Ljudi** z nadaljevanjem slovenske dramatike⁴¹ gre čez Primoža Kozaka, zveza z izročilom čez Ferda Kozaka, deloma Brnčiča in Krefta, predvsem pa Krležo in Cankarja. Vsi ti so kritizirali in odklanjali meščanstvo kot buržoazijo, kot razred pokvarjencev, izkoriščevalcev, zatiravcev, strahopetcev, egoistov, hinavcev, frazerjev, malih despotov, izdajavcev, celo zločincev. A preden so dramatik obsodili buržoazijo, so morali obsodbo pripraviti. Analizirati. Odkrivati, da je in zakaj je meščanstvo slabo; zakaj se je iz ustrezne citoyenske vizije obrnilo v grdo buržoazno fakticiteto.

To delo je na Slovenskem izvršil predvsem Cankar. Vendar ne smemo pozabiti na Kristana, čigar **Kato Vrankovič** je globoka analitična drama; **Zvestoba, Volja, Tovarna** itn. - druge Kristanove drame - so bile s Cankarjevo socialno moralno analizo skoraj enakopravne. Pozabiti ne smemo niti na Govekarjevo **Grčo**, na Ganglov **Sad greha**, na Kvedrovo itn. Slovenski razumniki so konec 19. stoletja in v začetku 20. stoletja napravili izjemno važno analizo: razločili so buržoazijo od citoyenstva (Jerman je citoyen, je svobodna etična avtonomna oseba), odklonili buržoazijo in njeno socialno moralno ureditev. Upoštevajmo, da je to razliko med pravim etičnim meščanom

in pokvarjenim izkoriščevalcem naredil že Vošnjak - tako v **Penah** kot v **Draganu** in **Premogarju**.

Dramatika 30. let, opredeljena kot socialni humanizem, je zato že temeljila na opravljeni analizi. Kar je dodala bistveno novega, je bilo to, da je čedalje manj verovala v možnost pozitivnega citoyena, ki bi znotraj meščanskega reda preprečeval redukcijo in spačenje meščana v buržuja. Zato v dramah Iva Brnčiča, Ferda Kozaka⁴², Bratka Krefta itn. ni več pozitivnih citoyenov (kot je Vošnjakov dr. Lednik v **Penah**, pošteni advokat), ampak prehajajo pozitivni liki na stran revolucije, s tem pa - deloma posredno, deloma neposredno - proletariata oz. ideologije (marksizma tretje internacionale), ki je odpravljala citoyenstvo, politični pluralizem, idejno in siceršnjo poliarhijo. - Tak je Andrej Gale, poklicni revolucionar v Brnčičevi drami **Med štirimi stenami**, tak Ivan Tomc v Kreftovih **Kreaturah**.

Ferdo Kozak je previdnejši in pozitivnega lika sploh ne ustvari⁴³. Zdi se, da se v tem skriva njegova skepsa do kominternskega marksizma, do radikalistične revolucije. Razlika med Cankarjem na eni in Kreftom⁴⁴, Brnčičem itn. na drugi strani pa je v tem, da je Cankar - Pirjevčev zgled! - poskušal sintetizirati citoyenstvo in revolucionarno akcijo (tako v Ščuki kot v Jermanu), obenem pa že odkril nemožnost te sinteze (Jermanova odpoved akciji), že spoznal, da bo revolucijo dobil Kalandar, proletariat sam, sicer v zvezi s prosvetljenostjo, a ne s citoyenstvom, ne s kultivirano poliarhičnostjo, pač pa zaradi svoje odločnosti in moči (ki se bo uveljavila kot nasilje, kot revolucionarni teror, kot diktatura proletariata); medtem ko Kreft, Brnčič itn. niso več razumeli te izjemno pomembne Cankarjeve lekcije, te njegove radikalne avtokritike, te avtorefleksije človeka, ki je praktično udejanjal obravnavano sintezo, in so bili prepričani, da je bila ta avtokritičnost le Cankarjeva slabost, le odsev tega, da je živel prežgodaj, tedaj, ko še ni bilo komunistične Partije, ko je na Slovenskem obstajala le socialna demokracija, ta pa ni bila dovolj energična, aktivna, radikalna, bojevita, saj je pristajala na meščanski politično socialni sistem.

Ravno tu je čer. V čemer so Kreft, Brnčič itn. videli svojo prednost pred Cankarjem - monolitna militantnost, odprava pluralizma kot formalistične laži - se je kasneje, vsekakor pa od začetka 50. let naprej, izkazalo kot slabost; in narobe. Monolitizem militarizma je vodil v despotizem⁴⁵, v ukinitev (avto)kritike in avtonomnega intelekta, tudi v preganjanje intelektualcev kot posebne socialne grupe, ki je v moderni družbi-državi izjemno pomemben dejavnik sprotne socialne avtokontrole, morda pa celo generator vizij, idej, socialno političnih rešitev, odkar je Cerkev izgubila to svojo osrednjo socialno zgodovinsko vlogo. V postmoderni družbi je vloga intelektualcev kot nosivcev znanja še toliko večja, obenem pa prav tako vloga intelektualcev kot etičnih kritikov, saj družba brez nenehne etične avtokorekture, brez opozarjanja na nujnost avtonomije svobodnih oseb lahko popusti funkcionalizmu racia kot nove totalitaristične celote, v kateri je oseba kot ne dovolj funkcionalna preprosto odpravljena⁴⁶.

Stalinistična Partija se ni zadovoljila s tem, da je omejila in odpravila klerikalizirano - dogmatsko, monopolistično, antiintelektualsko - Cerkev, kar je bil levi slovenski program, in se ni razumela kot tista zmagovita zgodovinska sila, ki bi - ki je - z odstranitvijo starih fevdalnih privilegijev in prvotno kapitalističnih monopolizmov pripravila teren - prazen prostor - za sproščeno

ustvarjalnost vseh družbenih subjektov, posameznikov in grup, ampak je sama zavzela mesto, ki ga je v vojni iztrgala Cerkvi kot svojemu konkurentu⁴⁷.

Pozabljanje na citoyensko - tudi cankarjevsko - tradicijo in monopolistična umestitev v prazen prostor, ki bi ga morala sintetizirajoča revolucija čuvati za vse družbene sile, je naredilo oblast za despotsko (že tendenca Frenka, še bolj Komisarja, Vincenta, Starega, Menderja itn. - slovenska dramatika obširno kaže to despotizacijo). Dosegla sta, da sta bili kritična analiza in etična drža potisnjeni na rob družbe, v položaj, v katerem sta se le s skrajno težavo uveljavljali, venomer v pričakovanju, da bosta fizično likvidirani⁴⁸.

9

Prav to je ena osnovnih tem povojne slovenske dramatike. Po eni strani je to tema oblasti, vprašanje politike, po drugi strani tema intelektualca, vprašanje etike in kritike.

Slovenska dramatika se razen redkih izjem in razen v obdobju do srede 50. let, ko je vladal monopolizem ene resnice, posveča kritiki monopolistične, celo teroristične oblasti in upodablja preganjanje intelektualcev. V **Ljudeh** je viden šele začetek tega procesa. - Pač pa je vidno odiranje intelektualcev v **Razsulu Rimljanovine**; Mrak je napisal dramo o tragediji umetnika Ferdija že 1946. leta.

Frenk še ni terorist; še skuša sintetizirati. Volta še ni preganjan; njegova kritika oblasti je še dovoljena, ostaja še znotraj meje oz. sinteze, ki jo Partija vzdržuje vsaj kot okvir. Pač pa nastaneta že nekaj let za tem terorist in fizični likvidator - Frenkov naslednik - Renk⁴⁹ in preganjana - likvidaciji namenjena - Gaša (**Žoga**), ki bi lahko nasledila Jasno.

Kot téma se uveljavi preganjanje intelektualcev v Kozakovih **Dialogih**. Sigismund in Haymann sta zaprta, obtožena in namenjena likvidaciji prav zato, ker sta intelektualca: ker se nočeta odreči svoji - čeprav niti ne pretirano veliki - avtonomiji. Ista usoda čaka pozneje Kristijana, Arnoža, Joba ...

Vendar to, da v **Ljudeh** predstavnik intelektualcev še ni preganjan, še ne pomeni, da sfera intelektualstva kot takega ne prihaja v nesoglasje s sfero eshatološke revolucijske politike, ki postaja čedalje bolj despotska psevdopolitika, to je oblastništvo, in ki ne dopušča sodelovanja enakopravnih političnih subjektov⁵⁰ (A le takšno enakopravno sodelovanje opredeljuje politiko kot socialno in upravljalno tehniko polisa.)

V **Ljudeh** odkrivamo tri plasti politike, če vzamemo pojem politika tokrat kot izraz za kakršno koli splošno urejanje zadev; in tako se beseda ponavadi razume, čeprav uporaba ni korektna.

Prva plast je eshatološko vizionarska milenaristična ljudska masovna gibanjska - verjetno behemotska - politika, ki ima za cilj ukinitve sleherne politike kot zgolj delne, kot politikantstva, kot igre partij, med katerimi vsaka zastopa le del družbe, torej le delne interese in zato tedaj, ko je na oblasti, zatira, izkorišča in odriwa druge dele, tiste, ki tedaj slučajno niso na oblasti. Namesto za to strukturo se bori za novo, za takšno, ki obeta popolnoma v temelju spremeniti družbo. Odprava partij kot zastopnikov delnosti, posebnosti

in ustanovitev Partije z veliko začetnico kot nosivke splošnega interesa, kot izraza omenjene sinteze, kot branika Celote pomeni torej v horizontu revolucijske perspektive razrešitev protislovij, ki jih ustvarja razredna družba, utemeljena na delitvi dela in na razrednem izkoriščanju. Politična struktura onkrajrazredne - enakostne - družbe bo celovita zato, ker bo celovit sam proizvodni proces oz. odnosi v proizvodnji med sodelavci v proizvodnji. Zato je potrebna ob politični enako temeljita - in še bolj temeljna - sprememba gospodarske strukture⁵¹.

Slovenska dramatika od srede 50. let naprej je pokazala, da kljub najrazličnejšim revolucioniranjem gospodarstva, kljub razlastitvi kapitalistov, kljub nacionalizaciji in pozneje različnim oblikam - poskusom - podružbljanja proizvodni proces ni bistveno spremenjen glede na predvojnega; če pa se bistveno spremeni, pade proizvodnja oz. se ukine (v modelu t. i. kulturne revolucije). Uveljavlja se spoznanje, da je vir hierarhičnosti oblasti in oblasti same v delu⁵² kot takem, ki zahteva hierarhični tip organiziranja družbe; da torej podružbitev zasebne lastnine ne pomaga. In še: da lastnina dejansko ne postane družbena, ampak v odločilni meri državna; da z njo razpolagajo - o nji odločajo - tisti, ki upravljajo državo; torej obnova etatizma, v skrajnem primeru celo v aziatsko despotski obliki (analize Wittfogla).

Ko pa se lastnina de-etatizira oz. de-centralizira, prehaja iz rok centralne politbirokracije v roke lokalnih - republiških, občinskih, tovarniških itn. - politbirokracij, ki nastopajo v spregi z lokalnimi tehnokracijami. Lastnina dobiva grupno privaten značaj⁵³, se pravi, da se njen značaj bliža tistemu v kapitalizmu, razen da je proizvodnja bistveno slabše organizirana, manj produktivna, dražja itn., kar izvira iz tega, da višino lastnine - dobička, skritega pod prihodek - določajo posamezne grupe v medsebojnem monopolskem dogovarjanju, ne pa na tržišču, ki vendar v precejšnji meri odpravlja subjektivnost dogovorjevalcev in kot objektivni odprti prostor v odprti konkurenci demonopolizira monopoliste.

Dokler je oblast sama monopolna in dokler ni radikalno ukinjen enopartijski sistem, ne pomaga nobeno decentraliziranje v bazi, saj baza reproducira vrh, zato se v nji pojavlja vse polno malih - razmnoženih - monopolov (in despotov). To je razdrobitev in s tem še povečanje monopolizma kot strukture. To ni pluralizem, za katerega je bistveno, da v njem noben subjekt ne more - ne sme - imeti monopola; da je vsak le delen, ena stran celote⁵⁴.

To situacijo oz. strukturo kaže vsa slovenska povojna dramatika, od **Semen v kamenju** do avtoblokade monopolistov, ki postajajo koruptneži, v Lužanovi **Sreči neposrednih proizvajalcev** ali v Povšetovem **Direktorju**.

10

Rezultat revolucionarne volje in akcije torej ni pozitiven⁵⁵. Družba ni v temelju spremenjena, ne njena ekonomska baza ne njena politična nadgradnja, čeprav je padlo za uresničitev prenovitvene vizije veliko požrtvovalnih junakov, vernikov, ljubimcev novega sveta.

Breme odgovornosti akterjev je veliko. Intelektualci že od Volte in Ferdija naprej niso pripravljeni nositi te odgovornosti; ne čutijo se krivi za ta rezultat; sodijo, da je bila njihova volja drugačna in da ni bila dovolj upoštevana; da so smeli sodelovati le tako in tedaj, če so se povsem pokorili, prilagodili totalitarni oblasti. (To terja že Frenk od Volte, kaj šele Komisar od Bernarda, Kristijana, Simona.) Odgovoren je lahko le, kdor ima ustrezno možnost vplivanja na odločitve, na smer razvoja.

Če so intelektualci opozarjali na reifikacijo, na alienacijo, na ukinjanje svobode in avtonomije subjektov itn., potem so se po eni strani izpostavljali nevarnosti, da jih bo reifikacijska sila likvidirala (Antigono), po drugi pa so s tem učvrščevali svoj negotovi obstoj na robu družbe, kamor so bili pregnani⁵⁶: Torkarjevi Gordana-Gaša, ki sta prisposoda za intelektualstvo, še bolj pa liki iz **Pozabljenih ljudi**. Ljudje v potresu postanejo pozabljeni ljudje. Potres ima tudi to naravo, da jim vzame krov nad glavo in jih vrže v životarjenje na planem.

Od srede 50. let naprej oblast ni več tako radikalno despotska, prenehajo procesi, kot sta bila dachavski in buchenwaldski, nehuje režim Golega otoka, s samoupravljanjem se začinja de-centralizacija; zato se udejani možnost, da ostanejo slovenski intelektualci na robu družbe, ne da bi jim bilo treba - kljub temu, da so nasiljevani in od časa do časa še temeljito udarjani - preiti v disidentstvo⁵⁷.

Ravno drama **Disident Arnož** kaže nemožnost, s tem - psihološko - nenujnost disidentstva. Morda bi se moglo iz države Smoletove Antigone - Paž gre kot dedič v akcijo - razviti disidentstvo, vendar je oblast po likvidacijah Revije 57 in Pučnika, katerih odsev je bila ideološka struktura **Antigone**, dovolila nov intelektualski, etično analitično kritični časopis, **Perspektive**. S tem je obnovila vizijo-iluzijo obravnavane sinteze; kritične intelektualce je z roba vabila k sebi. (Akcija ob sprejemanju nove Ustave itn.)

Rezultat te pozicije sta obe Rožančevi perspektivovski drami, **Stavba** in **Greda**, ki najbolj točno opisujeta držo perspektivovstva. A tudi Jovanovičevi **Norci**, ki se, kritični študentje, priključijo revoluciji, čeprav je res, da je revolucija že poistovetena z norostjo, s klinično blaznostjo profesionalnih norcev. Kar je bila v **Ljudeh** še intelektualno razsvetljensko citoyensko utemeljena eshatologija Revolucije, je v **Norcih** - niti ne dve desetletji kasneje - že avtomagija, avtofascinacija, ki je izgubila intelektualne parametre, merila racionalne družbe, prepričljivost realitete; ohranjena je le še neznanska strast po akciji; ta je povsem neutemeljena zunaj osebne norosti norcev. Ni pa revolucija še (razkrita kot) zločinska. Takšna postane deloma v Jovanovičevi **Prevzgoji srca**, močnejše v **Jobu** in **Avguštinovi vrnitvi**; najmočnejše v **Ani**. (Seveda pa že davno prej v Majcnovi **Revoluciji**, a ta drama ostane v rokopisu.)

Ista situacija-praksa se je ponovila po ukinitvi Perspektiv, ko je moglo jedro perspektivovcev preiti v Probleme in soutemeljevati reizem-ludizem kot dramaturgijo in ideologijo robnosti. Dogodi se nadaljnja diferenciacija. Magija, ki je v **Norcih** še blaznost in ki je **Ljudje** še ne opazijo, se v Šeligovih dramah od **Skaka** naprej razdeli v dvoje: na eni strani v pozitivno načelo narurne - univerzalne, kozmične, zunajpolitične, odreševalno fascinantne - magije (**Čarovnica**), na drugi pa v praznoverje (Šeligova drama **Svetloba in seme**), v

simulacijo magije kot mita, v folklorizacijo, ki skriva nasilje (**Svatba**), v konec magije-mita.

Medtem ko je Mrak gojil magijo že ves čas, **Gorje zmagovalcev, Blagor premagancev, Rdeča maša** itn., le da je ni imel za zgolj magično, ampak je v nji videl najprej univerzalno naravno silo, nato pa jo je preoblikoval v religijo, v krščanstvo: **Proces, Herodes Magnus** itn.

Tudi v 70. letih slovenski intelektualci ohranijo kritično distanco do družbe, do oblasti, a se ne pustijo izvreči v disidentstvo; kulturno socialni rezultat te države je ustanovitev Nove revije⁵⁸. Danes se stopnjevano dogaja demitizacija - demagizacija; ne le v dramah, tudi v tem spisu, v katerem analiziram **Ljudi v potresu**. Ta demagizacija gre z roko v roki z obnavljanjem kulturnega zgodovinskega spomina, z odkrivanjem struktur polpreteklih kulturnih stvaritev: z ločevanjem magije, to je (samo)slepil, od racionalnega jedra in avtentične etične države.

Levi slovenski intelektualci, ki je kritično analitično utemeljil svoj prehod v vernika absolutne Revolucije (Volta, a že nekoč Sčuka), se je avtomagiziral, ne da bi to vedel. Prepričan je bil, da ga je etično kritični um (bil je dedič razsvetljenstva!) sam pripeljal v Revolucijo in v Akcijo. Magije pri tem ne bi smelo biti zraven, saj je magija v popolnem nasprotju z razsvetljenskimi izhodišči levega slovensko evropskega intelektualstva; pač pa je skladna z desnico, s konservativizmom in tradicionalizmom. (Recimo prikazovanje Marije v Majcnovi drami **Bogar Meho** ali prikazovanje Kristusa v **Dedičih nebeškega kraljestva**. Cankar je v **Vidi** zaobjel tudi to - magično religiozno - pozicijo.)

Volta ne vidi svoje avtofascinacije in avtomagiziranja. Pirjevčeva drama je radikalno intelektualna (kot kasnejše Kozakove); ne dopušča, kot recimo Šeligove ali Mrakove, kombinacije uma in vere, kritike in mita. Za Pirjevca je mit zgolj zlo. Enako kot je bil za Krefta, ki v **Celjskih grofih** programatično demitizira. (Nacional(istični) mit⁵⁹ je dejansko le magija.) Enako kot je bil za Bora, ki v **Raztrgancih** zasmehuje krščansko pobožnost kot kmečko praznoverje.

Pač pa pristaja levi in nato enobejevski slovenski intelektualci na spoj kritičnega uma in požrtvovalne vere, ki pa je - po njegovem prepričanju in v njegovem okviru - le psihološko čustveno akcijska konsekvence objektivne, hladne, umske analize: spoznanja, kam pelje pot Zgodovine. Zato ta vera ni sorodna krščanski, ki je vera v transcendenco, to je v nekaj načelno nedokazljivega, zgolj po veri izkazujočega se.

Vera v - marksistično pojmovano - Zgodovino je vera v imanenco: je umsko utemeljeno pričakovanje stanja, ki nujno mora priti in katerega prihod požrtvovalna akcija revolucionarjev le pospešuje. Ne le svoboda, ampak tudi vera je spoznanje nujnosti, nujnost pa odkrivamo z umom. Revolucijska vera torej ni le subjektivna, ampak tudi objektivna - absolutna - gotovost.

V cilj te vere-spoznanja Volta niti enkrat ne zdvoji. Pač pa bo spodbita v **Žogi**⁶⁰ in nazadnje parodizirana v **Arnožu**.

Za eshatološko pojmovano politiko bi torej težko rekli, da je politika v pravem pomenu besede, saj cilj, ki ga zasleduje, oz. družba, ki jo z revolucijo ustvarja, bistveno presega strukturo polisa in je na sebi transcendentna, sintetična, odrešilna. Je Campanellovo sončno mesto. Je paradiž na zemlji. Je zamisel Joachima da Fioreja ali Thomasa Münzerja⁶¹.

Slovenska dramatika kaže, da revolucijska akcija ni uresničila te zamisli, vidne v **Svetu brez sovraštva** in po svoje obstojne še leta 1947 v **Ljudih**, ampak da se je reducirala na drugo pojmovanje politike ali na tisto, ki sem ga nekoliko prej imenoval druga plast: na oblastništvo kot tako, ki se kaže bodisi kot despotstvo, kot brezprizivna vlada vrha, ta ukazuje spodnjim plastem družbe, ali kot tiranstvo, se pravi kot vrh, ki v imenu ljudstva prevzame diktaturo. Takšno realiteto diktata vrha odkriva slovenska dramatika od **Ljudi** ali od **Razsula** (tu je opisana ohlokratska oblika, naščuvana je ulica) pa vse do danes, do komedije **Kar je res** ali **Pod Prešernovo glavo**, čeprav ne gre za čiste oblike te psevdopolitike. Forme se mešajo, smo v dobi promiskuitete žanrov in form, idej in strategij. V dobi prehoda⁶².

Tretji - pristni - pomen politike se šele polagoma uveljavlja. Zaenkrat nastopa šele v okviru idej, to je pluralizma kulturnih in drugih stališč, čeprav je bil že nemalo razvit pred skoraj stoletjem, v Kristanovi, Cankarjevi itn. dramatici. Izgineva, kadar se nacionalne sile poenotijo⁶³. Tedaj se uveljavlja eshatološka politika, nepristna verska vizija, ki presnovi enoten blok desnih in levih strank v nadstrankarsko, nacionalno, razredno, socialno, zgodovinsko, religiozno vizijo, a v tako, v kateri se soočita dva ekskluzivna (nacionalna ali razredna) bloka-enotnosti, ki se spopadeta na življenje in smrt⁶⁴.

Bistveno za to strukturo je, da se nikoli ne more posrečiti absolutna zmaga enega ali drugega bloka-enotnosti, čeprav je prav takšna totalna zmaga osnovni cilj njunih gibanj, pogoj, brez katerega ne moreta pretendirati na zares odrešilno in absolutno verodostojnost. Ker ne more noben od njiju zmagati, pa čeprav uporabi vsa sredstva fizične likvidacije nasprotnika (totalitarno gibanje in totalna vojna), se v sebi nalomita, nujno razkrojita in vrneta v strukturo ene stranke (Partije ali Cerkev), ki na monopolističen ali totalitaren način ostale podreja in na silo od zunaj izničuje. Če se začenjata⁶⁵ odpovedovati še izključni oblasti te ene stranke, a se ne strukturirata po modelu pristne politike, se zgolj razkrajata.

To stanje je značilno za današnji čas; najnazorneje ga prevaja ludistična dramatika (Filipčičevi **Ujetniki svobode** ali **File baron Münchhausen**, že od Jesihovih **Sadežev** in Rudolfove **Veronike**). In ni važno, če ludistična dramatika direktno odseva (psevdo)politični svet ali ne, to je, ali ga le uprispodablja. To je stanje kaosa, vidno tudi v Božičevi dramatici, od **Panike** do **Avguštinove vrnitve**. Zamenjava eshatološke nadpolitične vizije z despotsko psevdopolitično pomeni nadaljnje poenotevanje družbenih sil-subjektov, vendar ne od znotraj, ampak od zunaj, z nasiljem, s terorjem. Nevarnost kaotičnega razpada in nasilno poenotevanje gresta zmerom skupaj.

Slovenska povojna dramatika je eksperimentalni poligon, kjer se udejanja tretja - pristna - stopnja politike.

V 40. letih je bila preganjana in onemogočana. Ne **Ljudje** ne **Maša** ne **Razsulo** ne **Revolucija** ne **Zaplodek** ne **Ladja brez imena** ne **Aleksander** niso mogli biti objavljeni v času svojega nastanka, pač pa so tedaj javni mediji forsirali dramatiko Mire Mihelič (**Ogenj** in **Operacijo**), ki je poskušala še v začetku 50. let nadaljevati - le še navidez odznotraj - poenotujočo linijo 40. let. Celo Borova drama **Vrnitev Blažonovih** je bila odstranjena s sporeda, ker je vnesla rahlo disonantne idejne poudarke v enotnost⁶⁶. Enako se je dogajalo še v drugi polovici 50. let Javorškovemu **Povečevalnemu steklu**, medtem ko **Dialogi** prav tako niso mogli biti uprizorjeni.

Prva uprizorjena drama, ki je prebila že hudo zgolj nasilno zgolj zunanjo enotnost, **Žoga**, je doletela na ostro psevdopolitično reakcijo, na anatemo. Vendar je ta lastovka napovedala pomlad. Od tedaj naprej, od leta 1954, to je že ravno tri desetletja, skoraj vse slovenske drame strukturirajo drugačen političen model: pluralizem idejnih, čustvenih, vrednostnih, a tudi akcijskih stališč, ki se sicer ne kaže v obliki pluralizma političnih strank, kar za umetnost sploh ni važno, pač pa v obliki različnih avtonomnih in enakopravnih strani - pozicij, grup - družbe⁶⁷.

Ta pluralizem so jasno ponazorili že **Pozabljeni ljudje** na ravni družbene margine in **Afera** na ravni odločujočega zgodovinsko družbenega centra, saj se dogaja drama v enem od štabov vojaške revolucije; obe drami sta iz konca 50. let⁶⁸. Posebni pomen **Afere** je v tem, da kar najbolj poudari - da vzame za osnovno temo in obliko konflikta drame - različnost petih stališč, ki jih zastopa pet skrajno aktivnih, zavednih, intelektualno razvitih borcev. Konflikt med njimi nastane tudi zaradi tega, ker ima vsak od prepirajočih se neodložljivo potrebo razložiti svoje stališče, druge prepričati in svojo misel uveljaviti⁶⁹.

Afera tudi po tej strani družbi obe plati: zelo razvit pluralizem avtonomnih subjektov (idej) in težnjo, da bi bil ta pluralizem ukinjen v imenu edino prave, zgodovinsko realne, oblastniško zmagovite, etično najbolj čiste itn. ideje-stališča, torej v imenu eshatološke Politike.

Avtor namiguje, da bi bila ta sintetična pozicija dejansko Simonova varianta, ki najbolj široko dopušča koeksistenco različnega⁷⁰; kaže pa - in v tem je **Afera** tragedija - da ne zmagaja optimalno sintetična, ampak delno redukcioniistična varianta Komisarja, ker v tem svetu odloča fizično vojaška sila. S tem pokaže avtor na zmago despotske psevdopolitike.

Afera tako na svojevrsten način združuje in tematizira vse tri stopnje oz. forme politike.

12

Ista struktura je značilna za **Ljudi**, čeprav v manj izraziti obliki.

Osrednja struktura drame je razlika med ideologijami in držami vsaj treh oseb, Frenka, Volte in Otona; ta pluralizem dopolnjujejo tudi drugi (Disk, Ivan, Jazbec, oče, mati, Jasna itn.). Drama kot samostojna in nezvedljiva umetniška oblika ni mogoča, če v nji ne nastopajo različni liki, to je različne drže-prakse-ideje; brez te različnosti ni med njimi ne dialoga (poliloga) ne antagonizma.

Drama je rezultat temeljnega pluralizma ali poliarhičnosti ali vojščaške konfliktnosti človeške družbe in kaže temelj takšne družbe.

Zato ni naključno, da je sorealistična - redukcioniistična - dramatika težila k misterijem, miraklom, zbornim recitativnim dramam, ki prikazujejo množice, enotnost akcije (Višnjevskega **Optimistična tragedija**). Takšne oblike so tudi oratorij, laicizirane - imanentizirane - slovesne maše kot mitingi ipd., kar vse govori o obnovi srednjeveškega teatra, torej časa, v katerem je bila družba dolga stoletja pod pokrovom enotne, monopolne Cerkve, ki je enako dosledno preganjala sleherno odstopanje od enotnosti (razkolništvo, albigenstvo, arijanstvo itn.) kot pozneje stalinistična Partija.

Podatek, da pozna slovenska dramatika tega obdobja in smeri skoraj izključno realistično komponirane drame in da ni bila naklonjena oratoriju in misteriju in da se je ta kolektivistična oblika dramatike pojavila izraziteje šele v ludizmu, čeprav v parodirani in paradoksalni obliki - happeningi, vse do Rističevega teatra - sam na sebi še nič ne pove. Po eni strani se je kolektivni dramski ritual preselil iz estetskega območja (gledališča) v politično. Nikoli ni bilo toliko mitingov, kolektivnih prireditev kot v tem času; na teh prireditvah je šlo za to, da se kvaziobredno unisono izraža volja, vera, navdušenje, pripadnost Eni stvari, Eni ideji. Ritualizirale so se tudi druge oblike psevdopolitičnega življenja: sprejemanje v Partijo ali v druge množične politične organizacije, praznovanje praznikov (1. maj itn.), znamenitih rojstnih dni itn.

Na vseh teh mestih se je teater vključil v politično življenje in mu dal posebno formo, čeprav se ni razumel kot čisti teater, kot estetika, ampak je le skoz to obliko prevajal tisto, kar je v viru teatra: mit in ritual. Ko pa je eshatološka oblika politike razpadla, se je skazalo, da so ti kolektivni obredi le teater, le estetika, le forma. To je odkril predvsem ludizem, ki ves svet reducira na teater.

Veronika, File, a že **Steklo, Manevri** itn. V tem pogledu je bil najbolj inovativen ravno Javoršek. Že sredi 50. let je razkril teatrskost - imaginarnost, igrivost - eshatološke projekcije sveta. **Manevri** razkrinkujejo vojsko kot nadaljevalko revolucije in kažejo, da je vojska banalna vsakdanja zadeva, ki jo morejo ljudje vzdržati, če v nji igrajo; če nekaj predstavljajo, če se zabavajo, če obujajo - nacionalno in kulturno - tradicijo⁷¹, **Martina Krpana** kot edino ustrezno realiteto.

Odtod kasnejši Javorškov nacionalizem kot edina točka možne ozemljitve: zvestoba kulturni tradiciji. Ker pa je ta kazala svoj - nekoč projektirani in udejanjani - vrh v eshatološki revoluciji, je Javoršek po tej zgodovinski logiki obnovil tudi ekskluzivnost revolucije - v to je težil že z **Odločitvijo** - in tako naredil salto mortale, ki je strukturalno v skladu z njegovo že začetno ludistično paradoksaliko: teater poskuša danes de-teatralizirati, de-estetizirati, re-ritualizirati, re-magizirati, re-ontologizirati z vrnitvijo na prvi del **Ljudi**, na **Rojstvo**, na **Težko uro**⁷². Kar seveda ni mogoče in kaže le na zoperzgodovinsko samovoljo. Mogoče je le podpirati despotizem - kot realnega dediča eshatološke politike - ali pa poliarhizem kot drugega dediča ponesrečene vizije, kajti ravno **Ljudje** kažejo, da je bil pluralizem (civilna revolucija) del realne revolucije in da se je ne le tacite ohranjal sredi najbolj goreče vere v enotno rešitev sveta; bil je legalni moment vseobče sinteze.

Po drugi strani pa je t. i. realistična narava sočrealizma le navidezna. Realizem je smer, ki temelji na meščanskem pluralizmu; ki ga sprejema kot naravnega. Zanj je značilen polemičen polilog, ki na meščanski ravni obnavlja Ajshilov dramsko tragedijski dialog. Ne Ibsenove ne Gorkega drame niso mogoče brez konfliktov med več različnimi pozicijami

V **Malomeščanih**, v **Letoviščarjih**, v **Stebrih družbe**⁷³, v Čehovljevem **Češnjem vrtu**, v Krleževih **Glembajevih** itn., je vrsta drž, likov, pozicij, ki se razlikujejo druga od druge. Naj so avtorji še tako nagnjeni h generalni obsodbi buržoazije, dokler so realisti (Gorki je bil bližji menjševikom kot boljševikom, Krleža je nasprotoval stalinizmu), ne reducirajo sveta-družbe zgolj na dva antagonistična razreda, na dva bloka, na dve enotnosti, na dve politiki, na revolucijo in kontrarevolucijo; na resnico in neresnico, na vojno med obema, torej na ukinitvev dialoga, na propagiranje zgolj ene pozicije. Brž ko nek avtor izvede takšno redukcijo, je konec realizma; realizem ostane le še simulaker. Zato je sočrealizem v bistvu simulacija realizma.

V realiteti slovenske dramatike pa ni le to, kar kaže, da sočrealizem - stalinizem - ni do kraja zmagal; da je bil v sintetizirajočem socialnem humanizmu poliarhizem legalen del vseobče sinteze⁷⁴. Naj so drame kot **Rojstvo**, **Svet**, **Za svobodo**, **Raztrganci** itn. še tako ekskluzivistične in je njihov glavni namen pokazati nepomirljiv dokončen boj med dobrim in zlim, med Slovenci in Nemci (okupatorji), med proletariatom in buržoazijo, med Partijo in Cerkvijo (tu mislim na **Ogenj** in **Operacijo**), se pravi, naj se v osnovni strukturi še tako oddaljujejo od realizma-pluralizma, v realni izvedbi se mu približujejo, a ne le zato, ker so morale biti zveste fakticiteti, ampak predvsem zato, ker so bili njihovi avtorji po eni strani vendar še v določeni meri pluralisti, saj so videli v vseobči eshatološki enotnosti diferencirano enotnost, sintezo enotnosti in razlik.

To se je pokazalo, ko so v 50. letih začeli pisati čedalje bolj pluralistične drame in kazati razkroj despotizma, pri tem pa niso gledali na delegitimirajoči se despotizem z nostalgijo. Iskali so stabilni pluralizem, ki ne bi bil obnova predvojne korupcije, nemoč nesolidarnega, fragmentariziranega. Njihovi nasledniki, ludistični rod, je vzel - še radikalizirani - nekdanji fragmentarizem celo za pozitivno strukturo, tako je bil že nasproten enoumni ideološko dogmatski enotnosti despotizma.

Šele ko se danes uvideva, da dedespotizacija nikamor ne pripelje, če je le razpršitev v mnogo malih despotov; da torej fragmentarizem brez nove solidarnosti ali vezivnega socialnega tkiva⁷⁵ družbe ne more obdržati kot obvezno pozitivne in celotne, je možno iskati v smeri stabilizirajočega poliarhizma. Ludizem je bil vmesna smer, ki je čudovito dezintegrirala lažno integralnost, ni pa zmogla integracije. Iskala je sicer v smer novih mitov, predvsem v magizirani naturi - Šeligo - a zaman.

Vse to kaže, da je bila pri imenovanih avtorjih enobejevskih dram še na delu pozitivna citovenska evropska tradicija. V **Svetu** gledamo predstavnike trgovcev, delavstva, kmetstva, prostitutcije, uradništva, izobraženstva itn., med katerimi ima vsak svojo različico skupne vizije; te različice med sabo celo do neke mere konfliktirajo, čeprav se vse nahajajo znotraj istega enobejevskega

bloka. V **Raztrgancih** pozicija kmeta in zdravnika, partizana in terenca ni ista, čeprav je vojaško narodno obrambno enaka.

Po eni strani so tako avtorji kot njihovi liki menili, da so te razlike med njimi le začasne, le sad preteklosti, to je razredne delitve dela in neenakostne družbe, po drugi strani pa bi se vsak med njimi zgrozil, če bi mu kdo tedaj odkril, da je idealna enotnostna družba udejanjena v Orwellovem **Letu 1984** ali Huxleyevem **Krasnem novem svetu** ali fašizmu. Tudi zato so bile takšne knjige - takšne negativne, kritične utopije - po vojni prepovedane, saj so razkrinkovale realiteto despotske vizije.

Socialno humanistični slovenski dramatikci so poliarhičnost ljudi ohranjali - vsaj nezavedno, če ne hote - kot neodtujljivo vrednoto. Citoyensstvu se v svojem delu niso odpovedali, čeprav so se včasih narobe trudili.

V smer takšnega samozanikanja citoyenske tradicije je šel najdlje Torkar, od **Preizkušnje** do **Ponikvarja**. Morda je ravno zaradi tega, zaradi te samopoškodujoče izkušnje, ki se je kombinirala z zaporniško, s tem, da je bil za svojo aktivistično stalinistično voljo strahovito kaznovan, tako hitro obrnil ploščo in podržal despotizmu zrcalo. Osnovna struktura njegovih dram - brez krivde kriv - je ravno posledica te njegove objektivne krivde, izvirajoče iz sicer enostranskega, a k pozitivnemu obrnjenega namena: videti v despotizmu eshatološko sintezo.

Pirjevčeva drama zrcali ravno to problematiko, saj pluralizma ne kaže le v prvem dejanju, v času, ko se meščanska družina razkrajaja (tu navezuje na **Vido Grantovo** Ferda Kozaka, na Brnčičevo dramo **Med štirimi stenami**), ampak enako v zadnjem, v dobi zmage, ko bi morala zavladati eshatološka enotnost. V tem pomenu so **Ljudje** sklep (pregib, vozlišče), v katerem se dotikata preteklost in prihodnost. Skoz ta sklep dobiva nadaljnja slovenska dramatika živo hrano iz tradicije, ne da bi ponavljala tisto smer tradicije, ki je rasla k eshatološki sintezi-enotnosti.

Povojna dramatika tradicijo diferencira, razločuje na uporabljivo (citoyenski pluralizem) in neuporabljivo (samoslepilo eshatološke vizije). Citoyenskega pluralizma pa ne jemlje kot najvišjo resnico, ampak le kot socialno tehniko komunikacije, kot politiko, ki šele omogoča druge ravni, med njimi tako cinični um kot obnovo religioznosti in tragedijo⁷⁶.

Glede na dramatiko sta tako cinizem kot religioznost spet bolj ideološki - čeprav ne povsem - stališči, drži obupa in vere, skepse in zaupanja, medtem ko je tragedija najbližja formi drame; je nekaka ideologija dramskosti kot take. Lahko govorimo celo o tragični religiji, ki nosi v sebi bistven moment cinizma; to je nezaslepljenega pogleda na človeško nehanje⁷⁷.

Slepilo je vizija tragičnega junaka (recimo revolucionarja, **Arnoža**), da bo svet odrešil, poenotil, osvobodil. Cinizem je fakticiteta sveta, ki vsa samoslepila raztrga.

Tragedija je mesto, na katerem se obe skrajnosti ne le dotikata, ampak sta druga od druge odvisni; sotvorita bistveni človeški svet.

Ljudje (še) niso takšna tragedija; so pa odličen nastavek zanjo. **Ljudje** so začetna (avto)destrukcija eshatologizma in napoved tragedije. V tej vmesni poziciji so ravno resna citoyenska drama dialoga.

II. DEL

1

Kar sem analiziral v tem uvodu generalno, v tem ko sem **Ljudi** vmeščal v niz slovenske dramatike, je mogoče dokumentirati povsem empirično. Naj se tega lotim na nekaterih izbranih primerih.

Najprej Frenk.

Je visok partijsko politični funkcionar. Partija ga pošlje k Otonu, da bi tega pridobil za stvar, ker je ocenila, da je »potreben, znamenit, važen, ima vpliv, okrog njega so se zbrali ljudje, ki so vsi od njega odvisni«. Je znan advokat in politik sredinske, liberalno slovanske smeri.

Partija potrebuje zaveznike, da bi bil njen blok čim močnejši in da sredincev ne bi pridobil njen nasprotnik. Ne le pridobivanje, prepričevanje, ampak že samo paktiranje z zavezniki je objektivna nujnost in spada v vojaško strategijo in taktiko: vsaj onеспособiti rezervo, ki bi se je nasprotnik lahko poslužil⁷⁸.

Jasno je, da je to zavezništvo le začasno; da bo Oton le uporabljen. (Primeri Šubašiča, Snoja pa tudi bolj levih.) To ni sinteza, ampak taktika. Zahteva jo realiteta; ta pa odloča. Če vizija ne uspe v realiteti, z močjo, bo le intimna sanja kot toliko podobnih pesniških sanj doslej. Oton je postavka v realiteti. Pridobiti Otona pomeni osvojiti realiteto, pri tem pa se - na to opozarjajo **Ljudje** -, vsaj začasno, oddaljevati od avtentičnosti sinteze.

Prav to kazati je bistveni namen vsake drame: že v najmanjših dozah in razmerjih odkrivati nesoglasje med realiteto in zamisljivo, med fakticiteto in slepilom. V drami se vizija redno razkrije kot intimna osebna ali grupna želja, kot fantazma, kot slepilo; meri se ob realiteti in se ob nji razbije.

Pirjevec kaže zametke takšnega razglaševanja in razbijanja. V svoji poznejši filozofiji je to tudi formuliral - čeprav na drugi ravni: kot razliko med usmiljenjem in močjo, med ljubeznijo in računom, med bitjo in bivajočim, med pustiti biti in imeti v oblasti, med dopuščati in manipulirati. V mladosti je veroval v eno možnost sinteze vere in uma, pred smrtjo v drugo in drugače. Um mu ni bil več konstrukcijski um oblasti (revolucije kot težnje po - novi - oblasti), ampak mišljenje-spoznanje, ki uvaja svet onkraj uma: svet ljubezni-zanič.

Značilno je, da vidimo Otona le v odnosu do Partije, v tem odnosu taktizira, in v odnosu do brata in žene, v tem odnosu je fizično in moralno inferioren; ne vidimo pa ga v odnosu do svojih somišljenikov, med katerimi je nekak voditelj. A ravno ta odnos bi pokazal Otonovo drugo plat: njegovo moč, morda celo fascinantnost, njegov socialni vpliv. Tako ostaja Oton s stališča drame že vnaprej enostranski. Avtor je do njega pristranski; Oton mu predstavlja glavni cilj kritike. (Sigismund in Haymann - **Dialogi** - sta povsem drugače zasnovana zaveznika; simpatična, nedolžni žrtvi.) Ta Otonova oblika

izvira iz dramatikovega ekskluzivnega stališča do buržoazije. Tu je Pirjevec še sočrealist oz. nadaljuje enobejevsko dramo.

Nasprotno kot z Otonom ravna dramatik s Frenkom; ta ni skoraj nikoli prikazan v nemočnem položaju. Le dvakrat je v partizanih živčen, nestrpen, vendar zgolj zato, ker ne prenese čakanja, obkoljenosti, zapora; njegova moč je odvisna od njegove akcije.

Tu je Pirjevec bistveno zadel tip revolucionarja, ki odpoveduje, ko je imobiliziran. Tu je bistvo razlage za revolucionarje, ki so v predvojnih zaporih bili skrajno pogumni, v povojnih pa so se kmalu sesuli, kajti padla jim je fanatična vera; bili so akcijsko popolnoma onespobljivi⁷⁹. - Povedano velja še za Haymanna, čeprav je bolj zaveznik kot revolucionar, ki se mu vse zruši, ko izgubi vero v Stvar⁸⁰; ne velja pa več za Sigismunda, ki že najdeva novo trdno točko v sebi, recimo moralni okus, ki je povsem osebni; nanj nobena padla vera - razpad vere - v objektiviteto nima vpliva.

Tako se polagoma vrši re-avtonomizacija osebe v slovenski dramatik. Ta re-avtonomizacija oz. emancipacija osebe pa je v veliki meri posledica ravno tega, kar pravkar opisujem, namreč nujnosti, da človek, ki ugotavlja zlom Arhimedove točke, ki omogoča vseobčo eshatološko sintezo (ta pa je enako zunaj njega kot v njem), ne more za trajno obviseti v praznem. Zato začne iskati novi temelj, novo stabilnost v sebi, v svoji notrini, kajti zunanja stabilnost je odvisna od despota, ta pa, da bi ljudi držal v odvisnosti, stabilnost ljudem krati in jo ponuja po kapljicah svoje samovolje; ljudi oblikuje v nemočne odvisnike. - Preusmeritev k osebi je torej razumljiva in nujna⁸¹.

2

Najhujša težava za revolucionarje je v tem, da ne smejo pustiti, da bi se revolucija končala.

Ko se dejansko že zdavnaj konča, revolucionarji so prišli na oblast in vzpostavili nova razredno oblastniška razmerja, aktivisti nadaljujejo z maničnim aktivizmom, ker bi se sicer prepustili razkroju, privatizaciji. Niso zmožni dopuščati sveta kot samostojnega, ne ljudem puščati, da bi postali ali ostali samobitni subjekti, ki bi prav tako aktivno sodoločali svet kot revolucijska oblast.

Takšno stanje - pluraliteto subjektov - doživljajo kot poraz revolucije, kot obnovo različnosti pozicij in moči, ki da vodi znova v neenakost, ki jo pa sami uvajajo, saj jo imajo le za začasno, za nepomembno, za tehnično, za osnovo, iz katere nujno raste prava in dokončna enakost. Načrtno se slepijo.

Njihovo nenehno revolucionarno agiranje vodi nujno v avtodestrukcijo, saj najprej destruiira vse, kar je (gre za pozicijo, ki je ravno nasprotna Pirjevčevi predsmrti: vse pustiti biti⁸²), nato pa destruiira še sebe, ker revolucionar načeloma ne sme postati oblastnik, ne utrjevati stabilnosti hierarhije; stalinizem.

To zakonitost je odkril Kozak v **Dialogih**. Novi revolucijski oblastnik (to je protislovje, a realno) ukaže dozdejšnjega zasliševalca, Menderja, zapreti, obtoži ga istih zločinov, kakršnih je Mender malo prej obtoževal Haymanna in Sigismunda.

V tem pomenu in smeri je ljudem ironična, avtokritična radikalizacija in absurdizacija revolucionarnosti kot permanentne akcije in obračanja stvari⁸³. **Sadeži**, **File**, Rudolfova drama **Pegam in Lambergar** itn. so strukturirani po tem paradoksalnem modelu: vsaka stvar je, da ni; je, ker ni; je le trenutno. Čez hip bo ravno svoje nasprotje. V tem postavljanju na glavo ni mogoče priti do trdne točke. Vse razpada v samozničevanju. - Lep primer za to je govor prof. Zdraviča o resnici - v **Kar je res**.

Te konsekvence **Ljudje** še ne potegnejo. Volta in Frenk odideta v nadaljnjo akcijo, ki se zdi ta hip edino odrešujoča. In se zdi takšna - odrešujoča - tudi še za **Afero**. V **Cheju**, posebno v **Krstu**⁸⁴ pa pride do stene; skaže se kot kolektivni kriminal, kot aktivistični zločin, ki je povsem brez smisla, saj toči le - če je radikalen - človeško kri. Ljudem se odmakne od prikazovanja množičnih umorov tako, da realiteto zamenja z govorico, trpeče telo s spolnim, z užitkarskim. Revolucija je v njegovem obzorju aporetičen verbalizem sofističnega tipa, ki ustvarja brezkraino svobodo možnega kot besednega⁸⁵.

Ljudje navzlic dramatikovemu nagnjenju do pogovarjanja, do razčlenjevanja nikjer v bistvenem ne preidejo v retoriko lingvizma. Besede še zmerom prevajajo dejanja ali jih uvajajo. Dejanja še odločajo.

Osnovno frenkovo stališče je: »Kako prav je, da so navsezadnje odločujoče tiste stvari, ki so zunaj nas. Za stvar, za borbo ...« Že v tem stavku, izrečenem na samem začetku drame, se skriva alienacija, v katero se bo prelevila objektivizacija.

Avtentična eshatološka sinteza spaja enakopravno oboje: stvari zunaj nas in čustva znotraj nas; oboje je v nji enako odločujoče. Kdor prestavi poudarek na stvari zunaj nas, to je na objektivno zgodovino, jih prestavlja tudi na moč, na oblast, na diktat, ki zmerom pride od zunaj ali od zgoraj. Frenk utemeljuje despotizem, ne da bi za to vedel; ne da bi to hotel. Utemeljuje teorijo odraza, po kateri je človek-subjekt odraz materije, objektivnih dejstev in navsezadnje Partije kot subjekta objektivitete, kot subjektivnih sil.

Dramatika ekspresionizma, to je etičnega in religioznega humanizma (Majcnova **Kasija**, Leskovčeva **Kraljična Haris**, Cankarjeva **Vida** itn.), se je zdela v 30. letih problematična, dezorientirana, ker je socialno analizo nadomestila z etičnim prepričanjem, z vestjo ali celo z obračanjem k onstranosti. V dobi psevdopolitičnih ekskluzivizmov ali eshatološko mitskih tekem se je takšna »subjektivistična« usmeritev zdela nezmožna, nemočna, nezadostna, ker ji je manjkala objektivna socialno politična smer.

Socialni humanizem razumem kot nasprotje in dopolnilo etičnemu; šele oba skupaj tvorita kompletno strukturo. Socialni je že po osnovni tendenci zanikanja svojega predhodnika prepoudarjal zunanost in zanemarjal dušo, osebo. S tem je sokriv za uvajanje despotizma⁸⁶.

3

Izraz »Stvar« ni ne Pirjevčev ne Frenkov izum; tedaj se je na veliko uporabljal. Mišljena je bila zmerom Stvar z veliko začetnico. In ni šlo za stvar, za reč; niti za osebo. Revolucionarna Stvar je bila več od posameznih ljudi,

celo več od grupe, od družbe. Simbolizirala je trdnost zanesljive zgodovine in levega tabora, ki jo je udejanjal in se ni gledal kot želja, izmišljotina, sanja, zgolj kot projekt. Imel se je - s Partijo na čelu - za absolutno zanesljivo stvar, za nekaj naravnega, od človeka in njegove volje neodvisnega. Volja in človek le pomagata Stvari, da se iz stanja po sebi obrne v stanje za sebe oz. za nas: da se dokončno in polno udejani.

Po vsem tem sodeč je bila teorija Stvari radikalen idealizem, čeprav so njeni pristaši verovali, da gre za radikalen, čeprav dialektičen materializem. Dialektika naj bi povezala stvar z ljudmi, objektiviteto s subjektiviteto. Ideologi so trdili, da izhaja iz objektivne danosti, iz materije, medtem ko je danes vidno, da je izhajala iz projekta-akcije-želje-predpostavke-vere kolektivnega subjekta.

Personalizem (Torkar, Zupan itn.) je Stvar razkrojil in jo personificiral. Avtodestruktivizem (Kozak itn.) je problematiziral Stvar in osebo. Ludizem pa je vrnil Stvar v obliki reči; reizem. Reistična Reč ni bila ne Zgodovina, ne Partija, ne Družba, niti ne Človek. Bila je zamišljena kot srž Nature, kot tisto v družbi in človeku, kar je neizničljivo naravno.

V tem pogledu je reizem obnova in paralela tistemu delu personalizma, ki se je utemeljeval na naturi (glej Torkarjevo **Pravljico o smehu**, Miheličeve **Zlati oktober**, Zupanovo **Ladjo brez imena** itn.). Kmalu pa se je skazalo, da je natura postavka jezika; reizem se je razkril kot lingvizem. Najdlje je v naturalizaciji reizma vztrajal Šeligo; pri tem je naturo magiziral, mitiziral (**Čarovnica**). **File** je resnica **Čarovnice**; fascinantnost Amarilda je resnica fascinantnosti Darinke.

Današnja politična dramatika - ideologija politizma in civilizma - odkriva, da je za jezikom kot alibijem, tamponom, sredstvom skrit despot, to je kvazisinteza med Stvarjo, ki je že zdavnaj izgubila eshatološki značaj, in osebo, ki je že zdavnaj izgubila karizmo. Tako je despot ostal le še načelo in praksa nasilja, samovolje. (Komedijska **Kar je res**, ki po tej plati izvira iz **Krsta**.) - Tako se slovenska⁸⁷ dramatika vrača v svoji kritiki k izhodišču: k Frenku.

Stvar moramo v **Ljudeh** razumeti kot radikalno aktivno, kot bojno: kot Borbo. Reizem vzpostavlja metafizično ali kvazireligiozno, vsekakor pa statično Reč kot simbol stabilnosti, utemeljenosti, lepote, čvrstosti sveta; Reč je drugo ime za heideggrovsko bit. Frenk pa misli na aktivistično, revolucionarno Stvar, ki je sicer prav tako psevdoreligiozna, a simbol za absolutno prihodnost. Revolucija se utemeljuje iz prihodnosti, to pa je treba šele doseči, pač z revolucijo, ki skrajšuje in pospešuje čas, ki bi sicer tudi brez revolucije prinesel človeka v naročje Stvari, vendar za ceno podaljšanja dobe zla, človeškega trpljenja.

Socialdemokratizem, ki igra na približevanje Stvari po evolucijski poti, postopoma, brez ultraaktivizma, je druga, vzporedna različica človekovega osvobajanja. S stališča revolucije je sicer slaba in amoralna, ker se odpoveduje Akciji, to je radikalni borbi, ekskluzivistični požrtvovalnosti⁸⁸.

Če je Revolucija le enkratni in končni napor Borbe in potem sledi Odrešitev, potem je upravičena, tako se je zdelo leta 1941, posebno če je povezana z nujno nacionalno samoobrambo. Če pa se podaljša na desetletja, kar so ugotovili revolucijski teoretiki (Kardelj) v Jugoslaviji že v 50. letih, potem se res vse bolj vsiljuje vprašanje, ali so žrtve, ki jih terja revolucija, nestabilnost, ki jo nujno povzroča, zaostrovanje konfliktov in razrednega boja, ki ga nujno prakticira, res v razumnem sorazmerju z žrtvami, z vloženo energijo; če ni to

predrag in navsezadnje pustolovski podvig⁸⁹. Ta dvom se postopoma krepi, posebno danes, v času, ko izkušamo prej predvsem narobno plat revolucije, destrukcijo, kaos, anarhijo, ne pa pozitivne spremembe in olajšujoče konstrukcije.

Takšne realitete, kakršna je danes, leta 1984, Frenk zagotovo ni predvidel; niti v mori; in nobeden njegovih. Borba, ki je dinamika Stvari, že sprti očičuje vsakogar, ki v nji sodeluje, ne pa, da bi vnašala entropijo; v to je bila Frenkova grupa prepričana. Ludizem (**File, Ujetniki**) pa pokaže, da se borba dejansko izprazni do gole retorike, do besedne dialektike. Za njo sicer še ostaja umor, a ta ni posledica borbe, pač pa boja za oblast in čuvanja pridobljene oblasti. - To je nakazano v **Zeleni dolini**⁹⁰ in izvedeno v **Ujetnikih**, čeprav tu na simbolični ravni.

4

Leto 1941 je po strukturi različno od leta 1984.

Borba je leta 1941 boj zoper dano oblastniško družbo, ki se kaže - posebno revolucionarjem in levici - kot hierarhična, razredna, nasilna, razčlovečujoča itn. Borba aktivira človekovo etično voljo, njegov pogum. Se pravi, Stvar motivira posameznikovo notranjost, celotno osebnost. - Medtem ko despotska stvar v **Kar je res** ali **Pod Prešernovo glavo** usodno demotivira, blokira, zaustavlja razvoj osebe in družbe, s kvazirevolucionarnimi ukrepi brani stabilnost - obstoj - despota.

Povezava eshatološko pojmovane Revolucije z nacionalno obrambo in nacionalno revolucijo da poseben tip borbe, ki sprosti izjemno energijo in človeka napoti v takó skrajne akcije, kakršne so značilne ravno za tragedijo, za tragičnega junaka, ki ga zanese popolna zaslepljenost, ga do kraja prepriča vtis, da so vizije udejanljive, le če jih udejanjamo z radikalnimi sredstvi, z žrtvovanjem sebe in drugih⁹¹.

Značilno za tragedijo je, da tragični junak niti od daleč ne vidi svoje zaslepljenosti; da se ima za kar se da racionalnega, premetenega, zanesljivo delujočega, cilje na doseg roka ostvarjujočega. Niti malo ne dvomi, da se žrtve ne bi obrestovale. Veruje-ve, da raste ravno iz žrtev najbolj plodno Novo življenje. Trditev, da so lastne in tuje žrtve (ljubezenske žrtve in umori) zamen, najbolj odklanja, saj mu je takšna trditev najbolj nevarna. Namesto tragedije - to živi - piše agitko in eroiko⁹².

Ljudje so še zmerom znotraj eroike, čeprav heroizem ni več poudarjen; poudarjena je racionalna analiza, ki začinja trgati slepilo spred oči. Od agitke ostane trdna zavest, da je stvar revolucije prava Stvar (Voltina izjava), od eroike pa, da je najvažnejši pogum. Vendar pogum ni več pojmovan kot samožrtvovanje za Stvar, kot popolno izvrševanje vojaških nalog, ampak je v svoji enoumnosti problematiziran.

Začenja se kazati, da je pogum lahko tudi drža intelektualca, ki v nasprotju z dogmatskimi agitpropovci, ti imajo oblast v rokah in zmorejo intelektualca kaj hitro fizično likvidirati, odkriva temne plati revolucije, obrobja, njene paradokse, njena notranja razhajanja⁹³.

Leta 1954 ni več pogumen vosovec⁹⁴, ki zaslišuje sovražnika, ta sovražnik pa se nahaja v zaporu (**Dialogi**). Leta 1954 ni več mogoče obnoviti heroizma vosovca, ki v akciji likvidiranja sovražnika žrtvuje lastno življenje. (**Ogenj**. Miheličeva se je še v začetku 50. let trudila dokazati, da je ta struktura še veljavna.) Leta 1954, čas nastanka **Žoge**, je vosovec že likvidator nedolžne žrtve, Gaše, že nasilnik, stalinistični morivec, mučitelj. (Kar je pozneje retroaktivno pokazano v **Jobu**, v **Prevzgoji srca**.) Vosovec se izkaže celo kot strahopetec (Žlajpa), ki ni gotov niti sam sebe in svojega ravnanja. Kar je bil prej pogum, je zdaj strah; in narobe.

Ko Kislinger prikazuje agonijo emigrantov-domobrancev v tujini, v živinskem vagonu - **Na stranskem tiru**, konec 50. let - je to nekaj povsem drugega, kot če Kozak prikazuje začenjajočo se agonijo stalinizma (**Dialogi**, lik avtodestruirajočega se zasliševalca Minskega); Kislingerjeva in Kozakova drama sta napisani v istem času. Prav tako je razlika glede narave strahu in poguma med pisanjem Žmavca, ki razkrinkuje domače ostanke nekdanje buržoazije, njen materialni in moralni propad - **Izven družbe, V pristanu so orehove lupine** - (isto velja tudi za dramo Mirka Zupančiča **Hiša na robu mesta**), in pisanjem Smoleta, ki v istem času kritizira in odklanja novi oblastniški sistem (**Potovanje v Koromandijo**).

Nadaljujoča se revolucija se spreminja v apologijo danega, kritika danosti se polagoma spreminja v kritiko revolucije, čeprav teče ta proces počasi, z različnimi zastranitvami in zastoji, saj je revolucija mnogopomenski pojem in slovenska zavest - tudi dramatika - še dolgo izigrava njegove pozitivne dele zoper negativne oz. točnejše, ne more se naenkrat otresti vseh slepil. Proces recitovenizacije je trajen, a postopen.

Frenk se v prvem delu drame giblje med objektivistom ali vsaj človekom, ki mu je zadnji temelj Stvar sama, in svojo etično notranjostjo. Oboje skuša združiti, kar se mu tudi v odločilni meri posreči. Svoje pridobivanje Otona za »našo stvar« komentira takole: »Svoje moram opraviti, pa ne, ker so mi tako naložili, pač pa, ker vem, da je tako prav.«

Ta formulacija, ki spominja na stil visokih intelektualcev⁹⁵ - kot da je vzeta iz ust Sigismunda ali Simona - pričuje, da se Frenk zaveda razlike med poslušnim izvrševalcem in človekom, ki ravna po svoji svobodni vesti. Tega zavedanja najbrž ne gre pripisovati dejstvu, da govori z Jasno in da skuša Jasno na ta način prepričati v etične motive partijcev-revolucionarjev, posebno zato ne, ker je bil pred časom z Jasno v erotičnem razmerju in se torej dobro poznata. Frenkovo sintetiziranje obeh drž, objektivne in subjektivne, je značilno za njegovo in revolucionarjevo osebnost na začetku vojne: v tem daleč etično presega Borove revolucionarje iz **Ure**⁹⁶.

Razločevanje naloge in vesti sodi v najboljšo evropsko etično tradicijo, h kantovstvu, ki ga je prek neokantovstva prevzelo tudi razvito slovensko meščanstvo 19. stoletja (Kristan⁹⁷): sorodno etiko prek janzenizma tudi slovensko katolištvo. Prav to razločevanje je bistveni branik zoper despotsko ali orientalsko poistovečanje naloge in vesti, kakor se je razvilo v stalinizmu. Med obema modeloma je tako temeljna razlika, da pomenita dva svetova, dve alternativi. Današnja re-evropeizacija je vezana na prvo⁹⁸, tendence neostalinizma na drugo.

Pirjevec je gotovo vedel, kaj dela, ko je v drugem delu **Ljudi** dal Frenku nepričakovano drugače govoriti.

Ko februarja 1944 - v partizanih - Frenk sporoča Volti in Jasni, da bo Jasno prestavil v drugo brigado, saj jo njen mož, ki je tačas že v Bariju in dobiva visoke funkcije v nastajajoči državni jugoslovansko slovenski oblasti, hoče še naprej zase, pride med njim na eni in Volto ter Jasno na drugi strani do načelne debate, v kateri pokaže Frenk že precej spremenjen obraz. Etatizacija je v minulih izjemno polnih treh letih bistveno napredovala, z njo tudi pozunanjenje morale, birokratizacija.

Volta Frenku bridko očita: »Kaj naj sploh rečem, ko pa že vem, kaj mi boš odgovoril: naredjenje izvršenje, major narodno osvobodilne vojske sem. Nobenega smisla nima, da bi govoril o sebi in zagovarjal, recimo, svoja čustva.«

Čustva in oseba se prevesijo na eno stran, izvršitev ukaza na drugo. (Značilno je, da se je militarizacija ukaza izvršila v srbohrvaščini, torej v tujem jeziku, poudarjeno neavtentično.) Čustva, osebni razlogi, s tem pa tudi osnova, na kateri se zida etika, niso več važni. Ločitev med etično osebnim nagnjenjem in splošnim interesom, ki pa ga zmerom nekdo - posameznik ali grupa - določa in je torej zmerom tudi subjektivna ocena splošnega interesa, se je izvršila natančno v tem času, v letih vojne⁹⁹. Tu je zgodovinsko strukturalna cezura. Jasna Frenku: »Podrediti se je treba splošnim interesom. Rada bi vedela le, kje je konec teh splošnih interesov.«

Uveljavi se merilo splošnega interesa, ki nato traja vse do danes, do komedij **Kaj je res** in **Prešernova glava**, do časa, v katerem je etična osebnost s strani oblasti povsem zanemarjena, odrinjena, nezaželena, tako rekoč prepovedana. Poudarek na interesu odpravlja poudarek na svobodni vesti¹⁰⁰.

Jasna točno vprašuje. Pristaja na to, da se podredi splošnim interesom, kadar ti zastopajo tudi človekova kolektivna čustva in vrednote, družbeno solidarnost z zatiranimi in izkoriščanimi (s proletariatom), nacionalno čustvo ponosa in sploh pripadnosti slovenstvu; zaradi solidarnosti in čustvovanja - vrednotenja - veže nacionalno vojno z razredno revolucijo. Ko pa prihaja proletariati (ali vsaj njegovi predstavniki) na oblast in se bliža ali celo že odloči nacionalna zmaga - osvoboditev -, razredna solidarnost in nacionalno čustvovanje izgubita svoj nekdanji pomen. Zdaj je treba biti solidaren, če hoče človek - tudi revolucionar - ostati radikalen razsvetljenski etik, s tistimi, ki so v novem položaju deprivirani in eksploatirani.

Frenkova agitropovska dogma bo sicer trdila, da zatiranih ni več; da je zmaga enobeja in revolucije porok, da izkoriščanih ne bo nikdar več (ne brezposelnih, ne odrinjenih, ne nezadovoljnih¹⁰¹ itn.). Pregarjani bodo le tisti, ki se nočejo podrediti novi - najbolj humani - oblasti (oblasti ljudstva), to pa so praviloma le predstavniki nekdanjih privilegiranih in izkoriščevalskih razredov, ki so zdaj upravičeno kaznovani. - Ta ideologija se uveljavi v **Ponikvarju**.

Glede na realno zgodovinsko vsebino nadaljnje slovenske dramatike je treba reči, da je ta dogmatska teza kmalu odpadla. Dramatika je postala humanistično kritična, to je, upodabljala je realiteto; to pa se pravi, da je

zagledala tudi odrinjene, izkoriščane, zatirane, ki nikakor niso bili ostanki nekdanj vladajočih, ampak so predstavljali nove tlačene posameznike in grupe. To spoznanje je dramatika uveljavila že v 50. letih.

V Torkarjevi drami so **Pozabljeni ljudje** že v naslovu; a noben od njih ni ne bivši domobranec ne tovarnar. V **Dialogih** vidimo nove zatirance, ki so nekdanji partijski zavezniki. Zgodbi Gaše in Gorge - **Žoga** in **Delirij** - sta napisani na isto temo: eno je zavrgel, zapustil partizan, Gaber, čeprav mu je nesebično žrtvovala svoje življenje, drugo pelje partizan, Renk, streljat; nedolžno jo obdolži izdaje. V **Semenih** odkriva Pahor nov neemancipirani položaj tovarniških delavcev. V **Koromandiji** Tone ne more vzdržati pritiska nove oblasti, ki kot gospodovalna ponavlja staro. Vse to traja do komedij **Kar je res** in **Glava**, v katerih so profesorji znova hlapci, v enakem položaju kot njihovi predniki v Cankarjevih **Hlapcih**¹⁰².

Solidarnost etične osebe se usmeri zdaj drugam: poštenjak je zdaj solidaren ravno s temi novimi preganjanci, z **Jobom**, z **Ano**. V **Glavi** je nosivka etične zavesti solidarna s po krivem obtoženimi dijaki, s poniževanimi profesorji. V Partljičevi komediji **Moj ata socialistični kulak** je desolidarizacija med ljudmi - prehod od etike k zasebnim interesom - podana kot osnovna tema. Nacionalno čustvovanje pa sploh neha biti tema slovenske dramatike, razen, recimo, v **Odločitvi**, ki napada Angloamerikance, ali v Kmečlovi drami **Mutasti bratje**, ki obravnava slovenstvo na Koroškem, in v Benedetičevi **Pravila igre** (pa še v nekaterih sorodnih), ki obravnava slovenstvo na Tržaškem.

Človek se mora zmerom znova nanašati na etični zakon; ta velja v vsakem primeru: na to, da človek ne sme narediti nič, kar bi bilo v nasprotju z njegovo vestjo, nič, kar bi poškodovalo sočloveka¹⁰³. Ker pa je položaj vojne skoraj v ekskluzivnem nasprotju s tem osnovnim etičnim načelom ljubezni do bližnjega¹⁰⁴, in ker je nacionalno razredna vojna utemeljena ravno na solidarnosti s tlačnim, preganjanim, okupiranim bližnjim oz. na obrambi samega sebe, se položaj tragično zaplete. Kar koli kdo stori, je kriv. Eden zato, ker se ne bori zoper okupatorje in kapitalistične izkoriščevalce in s tem ni solidaren s trpečim človeštvom, drugi zato, ker se bori na vojaški način in nasprotnika ubija. Pri tem ima vsak svoj prav. Sodba je odvisna od tega, na čigavo stran se postavimo; realna zgodovina sama ima več etap, vsaka etapa sodi po svoje.

Svet je zapletenejši, kot se zdi dogmatikom. Dokončno ga na tem svetu ni mogoče razrešiti; to je jasno spoznal Cankar v **Vidi**. Sleherni akcija, a tudi sleherni ogibanje akciji prinese krivdo.

Vendar pa vednost o osnovni človekovi tragični razsežnosti človeka ne more odvezati od njegove etične dolžnosti, da ravna po vesti in po moralnih načelih¹⁰⁵. Za svoja dejanja prevzema človek odgovornost, čeprav presega njegove zmožnosti; kriv je, a je obenem aktiven. Z novimi dejanji popravlja staro krivdo; vendar dela novo. (Temo krivde in dejanj je - a v nihilistični razlagi - razvil Zajc v poetični drami **Otroka reke**.) Tako deluje naprej, s tem svet obtežuje z grehom, a zmerom znova upa, da se mu bo enkrat posrečilo razbremeniti se, postati angel¹⁰⁶. - Temo laiciziranega angelstva vis-a-vis krivde je obravnaval Zupan v drami **Angeli, ljudje, živali**.

Ljudje kažejo, kako človek v revoluciji - v potresu - postaja iz meščana heroj, revolucionar, nato pa krivec, čeprav je hotel biti - skoz vojno, to je tudi skoz ubijavsko akcijo - znova nedolžen kot v prakomunizmu oz. paleolitiku.

Ljudje neposredno napovedujejo intimizem-personalizem in **Žogo**. (Pa poznejšo Hiengovo dramatiko, ki skoraj vsa tematizira ponesrečene odnose med splošnim in intimnim, med vojaškim in družinskim, v **Osvajavcu**, znotraj intimno privatno družinskega v **Večeru ženinov**.) Spor Gaše z Renkom izhaja iz spora Jasne s Frenkom. Tako kot terja Torkar pravico do osebne ljubezni že v času vojne, jo terja Pirjevec že v nekaj let prej napisani drami, le da spora še ni tako zaostril, kot ga je Torkar. V **Žogi** in **Deliriju** pride do roba tragedije, sinteza med osebnim - ljubeznijo - in splošnim - pripadnostjo vojaški revoluciji - ni več mogoča; svet se je nesrečno in nepopravljivo razlomil. Pirjevec pa pušča vprašanje še odprto; ne vemo, kako se bodo intimni odnosi med protagonisti razvozljali. Navsezadnje je še mogoče, da ga bo Oton politično kaj polomil, da ne bo več koristen novi oblasti ali da bo Partija dovolila Jasni razvezo zakona¹⁰⁷ in institucionalizirala razmerje med njo in Volta. Ali pa tudi ne in bo konfliktiral z novo oblastjo Volta. Po logiki slovenske dramatike in realne zgodovine je ta možnost verjetnejša (v **Aferi** Simon in Kristijan). Morda bosta Volta in Jasna skupaj odpadla od nove oblasti. Različic je več, slovenska dramatika jih je podrobno obdelala.

6

Za Pirjevca je bistveno, da postavi problem: na eni strani vojaška revolucija, ki ima svojo politično in državniško logiko, na drugi osebno življenje ljudi, ki se najprej kaže kot intimna ljubezen med dvema. Ta tip ljubezni je silovit in neukinljiv, ker je vezan s spolnostjo. - O tej sicer **Ljudje** ne govorijo; so še v okviru tedanje asketske morale; so - kar se tega tiče - spodobni. Vendar se spolnost po tihem in v osnovi v drami razume. Kaže se kot del nature, a nature človek ne more odmisлити.

Pirjevec z **Ljudmi** napoveduje tudi drugo, ne le etično plat intimizma: naturizem; kar ga še bolj povezuje s Torkarjem. Torkar je v **Pravljici** utemeljil medsebojno ljubezen med dvema na naturi, na simbolizaciji ljudi z živalmi. Podobno Zupan v **Ladji** in **Angelih**, Miheličeva z **Oktobrom** in **Veverico, ki ne more umreti**. (Simbol veverice je simbol živali, ki je večna v svoji vitalnosti, a tudi intimni prijaznosti.)

Za kakšno ljubezen gre med Volta in Jasno, ni povsem razvidno; o njunem odnosu komaj kaj zvemo. Zvemo le o Jasninem odnosu do moža (Otona); tega sovraži; zvemo o njunem skupnem odnosu do Frenka, ki ju razdvaja.

Dramatik še ne razkriva ljubezni v njeni pozitiviteti, vsebini; preveč je še znotraj splošne, narodno osvobodilne dramatike, ki prek obravnavane sinteze veže posameznikova osrednja čustva. Vendar očitno ne more vezati vseh čustev; čedalje manj jih veže, nekatera celo blokira.

Volta ljubi Jasno, svojo svakinjo, že pred vojno; kar je v skladu z nejasnostjo in zapletenostjo predvojnega meščanstva. Leta 1941 in 1942 se očisti, saj tedaj premaguje svojo buržoazno preteklost - strahopetnost,

egocentrizem - in se ves (pre)kali v občestveni vojni. Leta 1944, ko ni več preprost mitraljezec, ko se znova dvigne iz napol anonimnega ljudstva, ko je že šarža, major, vojaški funkcionar-birokrat, pa se njegova ljubezen do Jasne ne le obnovi, ampak z Jasno zaživita skupno življenje. S tem očitno jemljeta del skupnih energij, pozornosti, čustev obči stvari; v tem je njuna krivda. Seveda s Frenkovega stališča.

Dramatik njenega ljubezenskega razmerja ne upodablja predvsem zato, ker bi ga zanimalo kot tako, ampak ga zanima kot problematizacija totalnosti oz. že totalitarnosti revolucije. Če je revolucija sinteza, potem sodi vanjo tudi osebna ljubezen med dvema. Vanjo sodi vse, kar je vredno, kar izvira iz plemenitih človeških čustev; ljubezen pa je še mnogo več kot zgolj solidarnostno nagnjenje. Če pa se revolucija odloča za čuvanje formaliziranega, zunanjega, hinavskega zakona med možem, ki ženo zlorablja, in ženo, ki je v tem odnosu ponižana, je sinteza razbita in revolucija ni več na višini svojih načel.

Kritika buržoaznega zakona je v teoriji delavskega gibanja znana in priznana, od Bebla do Zetkinove in Lenina; marksizem odklanja legalizirano prostitucijo v zakonu. Volta in Jasna zahtevata, da jima Frenk - ki zmerom nastopa v vlogi predstavnika revolucije - prizna in dovoli njuno razmerje, saj je čisto, človeško, solidarnostno, lepo. Zunanja oblika zakona za njiju ni važna; za revolucijo ni važen noben formalizem. Bistvo revolucije je ali naj bi bilo, da uveljavlja nove, solidarnostne, avtentične, lepe odnose med ljudmi; prav zato odpravlja stare zakone, tako državne, prejšnjo obliko politične oblasti, kot zasebne. Ko revolucija tega ni več počela, ko ni več osvobajala, ampak se je etatizirala, legalizirala, se je konvencionalizirala. Začela je pristajati na isto institucionalno laž kot nekoč buržoazija. - Pirjevec je na intimnem terenu etatizacijo dodatno in močno kritiziral.

7

Razmerje med Jasno in Volto je po eni strani podobno razmerju med Nino in Krimom v **Rojstvu**; med njima samima je čisto in jasno. Je pa po drugi strani različno, ker se mora uveljavljati ob tolikih ovirah, in teh ne postavlja okupator, ta ju zapira in ločuje, ampak lastna oblast oz. zapleti, ki jih lastna oblast dopušča in celo povzroča.

Krim in Nina sta bila vizirana - na intimnem terenu - (še) kot idilika. Sanjarita o tihih mali srečih, o mali hišici v predmestju, o otrocih in umiku iz šumečega življenja splošnih interesov, to je oblastništva. (Ta njuna narava je v skladu z enim - idilističnim - delom Zupanove narave in nastopa v vrsti njegovih del, tako v romanu **Zasledovalec samega sebe** kot v dramah **Ladja** in **Angeli**. Drugi del Zupanove narave je temu ravno nasproten: demonija.) **Rojstvo** se kot agitka in eroika kaže tudi kot idila. Kajti če je sinteza res sinteza, potem mora vsebovati vse, tudi idilo, saj je idila stanje, ki najmanj ogroža drugega in drugo. Idila je paradiz, paradiz - tudi končni zemeljski milenaristični raj - je idila¹⁰⁸. - Je pa **Rojstvo** še nekaj drugega: celo demonično je, glej končni prizor izsiljenega medsebojnega ubijanja.

Ljudje, ki problematizirajo takó eroiko kot agitko, morajo predvsem odkloniti idilo, pastoralo, saj je ta najbolj tuja kritični intelektualni analizi in odkrivanju začetnih razpok v novem življenju. **Ljudje** v času revolucionarne zmage jasno povedo: ni mogoč (več) niti avtentičen odnos med dvema, ki ne bi bil sankcioniran z legalnim zakonom, kaj šele idiličen odnos med njima! Spet razpadata takó družba kot družina; kot intimni pristni odnosi med ljudmi - ne samo ljubezenski.

Verjetno je, da bo kmalu razpadel tudi odnos med Volto in Frenkom, ki je bil v prvem delu drame čudovit, saj je Frenk igral vlogo Voltovega očeta, vzgojitelja; pomagal mu je, da je dozorel. Verjetno bo moral ta odnos razpasti tudi zaradi drugih vzrokov. Ker je Volta dozorel in postal samostojen subjekt, najbrž ne more več in ne bo mogel več trpeti otroške odvisnosti od starejšega¹⁰⁹. Nujno bo prestrukturiranje njunega odnosa; razmerje bo moralo postati enakopravno. To pa iz objektivnih razlogov ne more postati, saj je Frenk čedalje bolj partijsko-državna vloga. Ko se gibanje etatizira in birokratizira, se čedalje bolj hierarhizira, to je, kaže se kot odnos starešina - podrejeni, ukazujoči - izvršujoči.

Volta se iz odnosa s Frenkom seli v odnos z Jasno tudi zato, ker ga odnos s Frenkom vse manj zadovoljuje. Preteči bo moralo nekaj let in slovenska zavest bo odkrila, da je edino vreden odnos med dvema, ki se ljubita. Javoršku se to dogodi v **Steklu**, v katerem je ta odnos kot edino pozitiven zoperstavljen odnosu z oblastjo; ta je že povsem negativna, hinavska, pohotna, dogmatska, teroristična. S tem je Javoršek manj kot desetletje po **Ljudih** enostransko in zgodovinsko tipično izvedel radikalno moralno delegitimacijo nove oblasti. Zato tudi ni čudno, da je bilo **Steklo** tako ostro politično kritizirano in odstranjeno z odra. - Odnos Klarica-Janez Pohlin v **Steklu** je kombinacija idile med Krimom in Nino in ogroženosti Jasne in Volte¹¹⁰.

V ludizmu, ki postane kaj kmalu karnizem, pa se idilizem intime radikalizira v ekskluzivno spolnost, duša odstopi mesto telesu, spolna telesa se zapletajo v komaj razrešljive odnose. - Glej Rudolfove **Debele sanje**, ki tečejo od idile prek buržoaznega varanja do razhoda in spominskega avtoreflektiranja prehojene poti.

8

Volta ne sprejme Frenkove razlage človeka kot izvrševalca ukazov; zavzame se za osebno etično razmerje med ljudmi. Ko Frenka vpraša, kaj je z njim, z njegovo osebo, ta odvrne: »Deplasirano vprašanje. Privatnega mišljenja ni. Sam veš, kaj je disciplina in vojska.«

Tu se Frenku odgovor ponesreči. Ker je omenjeno sintezo preveč poenostavljaj, preveč podrejal splošni Stvari, preveč zaupal, da to stvar drži Partija mojstrsko v roki, ni opazil, da je bil začel istovetiti osebno in zasebno, privatno. Privatizem kot ena od osnovnih značilnosti kapitalistično buržoazne družbe - prednost privatnega interesa nad obćim -, stalno predmet kritike in likvidacije s strani naprednega Gibanja, je postal zbirni pojem za vse, kar

odstopa od splošnosti, kakor jo pojmuje Partija, s tem pa realno od partijskega interesa, od vojaške koncepcije družbe.

Frenk se ne zaveda, da je osebno največja pridobitev Evrope - za razliko od drugih zgodovin in prostorov; da je humanistični marksizem v osnovi kritika zasebniške in asocialne privatizacije osebnega, buržoaziranja citoyenstva, ne pa kritika osebnega. Šele leninizem-stalinizem napada in ukine personalizem. Med vojno je bila Kocbekova personalistična pozicija taktično tolerirana kot del levega bloka sil, po vojni je Partija z njo obračunala.

Torkar izvaja v **Žogi** in **Deliriju** hudo redukcijo kocbekovskega sinteti(sti)čnega personalizma, ki se usklajuje z nacionalnim, vojščaškim, ljudskim, zgodovinskim v diferencirano eno; **Žoga** in **Delirij** kažeta nezaustavljiv razpad tega diferenciranega enega.

Prodiranje Sartrovega eksistencializma na Slovensko in v slovensko dramatiko je ravno znamenje depersonalizacije. Osrednji lik črnega, desperatskega, negativističnega, avtodestruktivističnega, že nihilističnega eksistencializma postane osamljeni posameznik, ne več oseba¹¹ (Tone, Sigismund ...). Posameznikova duša ne zmore več kocbekovskega upanja, vere, ljubezni, ampak zapada obupu, skepsi, nemoči, zapuščenosti, nesrečnosti, porazu (od Gaše in Gorge prek Haymanna in Kristijana do Dana in Reke - **Otroka reke** - in galerije Božičevih likov v **Kaznjencih** itn.). Ta struktura duše nastane kot realna kritična izkušnja, kot reakcija na vojaško politični zlom sintetične občujoče osebe. (Ta sintetična oseba je vidna najbolj iz Kocbekove pesniške zbirke **Pentagram**.)

Frenkov(sk)a praksa ni udejanila pozitivne - samozadostne, mirne, zdrave - figure zgodovinskega izvrševalca, ki se je odrekel zasebnosti, ampak je - takšna je realiteta, podajana v slovenski povojni dramatiki - realno osebo zlomila, s tem človeka, ki jo nosi, znova ponižala, zaslužnjila, deformirala; osamljeni obupani posameznik je rezultat tega procesa.

Čeprav je negativen, je realen. Rešitev je morala slediti imanentno iz njega, skoz njegovo prakso. Reševati je bilo treba probleme, ki so izhajali iz njega, ne pa iz frenkovske dogmatske psevdovizije. Ta je postala gola propaganda, zunanja normativika, ki so se je realni ljudje vse manj držali. Prihajala je v popolno nesoglasje z realiteto. Bila je ne le neustvarjalna in neoperativna, ampak čedalje bolj blokirajoča.

Ludizem kot nadaljevanje eksistencialistične avtodestrukcije je nekatera vprašanja, ki so se zastavljala njegovim očetom, rešil, zapletel pa se je v nove težave. Reč se je skazala za golo spolno telo in tako ni mogla biti odrešilna nasproti razkrojeni osebi-posamezniku. Govorica se je razkrila kot retorika (tudi kot afazičnost, ki je dopolnilo retoriki, njena vsebinska resnica), zato prav tako ni mogla biti nova odrešujoča Beseda. Dogmatska agitpropovska beseda je bila sicer odstranjena, a ne zamenjana z občujočo osebno¹². Tudi mitizem kot strategija re-mitizacije, ki je notranji poskus razrešitve reizma in ludizma, se je skazal kot novo slepilo.

Danes, l. 1984, je slovenska dramatika - in zavest - pred nalogo, da vrne osebo in smisel besede; da premaga prazno retoriko Smoletovih **Zlatih čveljčkov**, izza katerih se skriva obup do samomora, igrivo retoriko **Sadežev** in paradoksalno retoriko **Fileta**, a prav tako karnizem-seksizem **Ujetnikov** ali **Sanj**, Jovanovičevih **Podeželskih plejbojev** ali Žmavčeve **Pindarjeve ode** in

Henrika Osmega ali Klečeve drame **Polka**, v kateri se redukcija na telo veže z radikalnim anarhičnim razkrojem komunikacije¹¹³.

Druga plat desperatskega eksistencialističnega avtodestruktivizma je (bila) akcijskost, ki pa se ni ravnala po frenkovskem scenariju zgodovinsko politične smeri. Ta je bila namreč naravnana v eno, v določeno točko in se je disciplinirano podrejala vojaško državni poti k tej točki, medtem ko je aktivizem avtodestruktivizma bodisi prehajal v brezsmerni, anarhični, dezorientirani aktivizem brez smisla, v uporništvu brez razloga, iz same čiste nezadovoljnosti (**Jutro**¹¹⁴, **Koromandija** ...), ali pa se je vračal k vrednotam solidarnosti, ljubezni, socialne akcije, vendar drugačne od etatistične. V **Stavbi**, v **Gredi**, v Tauferjevem **Prometeju**, v **Antigoni** je vzpostavljal novo občestvo razlaščenih; ne razlaščenih bivših lastnikov, ampak delavcev, ki jim ni dopuščena človeško socialna emancipacija, ki jim je vzeta osebna lastnost, zaslužjenih, razočaranih, nesrečnih, izgnanih. Morda se bo nadaljnja slovenska dramatika - etizem civilizma, **Zelena je moja dolina** - navezala na to platformo¹¹⁵.

9

Debata med Frenkom in Volto se nadaljuje. Dramatik ve, v čem je jedro problema. Volta: »Vedel sem, da boš to odgovoril. Resnica je samo ena¹¹⁶ in tako dalje. Toda človek začne zaradi tega navsezadnje misliti samó po analogiji.«

Volta hoče reči, da se ob Frenkovem stališču konča samostojno mišljenje; to se ravna po lastnih človekovih osebnih merilih, ciljih, vrednotah in je torej pluralno, kajti oseba je zmerom v osnovi posamezna, družba pa je sestavljena iz vrste posameznih oseb¹¹⁷. Analogija pomeni Volti suženjsko mišljenje: tok po enem kanalu. Volta dejansko ni stalinist. Ni dogmatik, saj ne pristaja na eno resnico.

Vprašanje, kaj je resnica, katera je prava resnica, kakšen je odnos ene resnice do mnogih, je vprašanje, ki se od tega hipa naprej zastavlja slovenski dramatik kot osrednje, prek Mrakove drame **Življenje - karneval do Kar je res, je res**.

Volta - dramatik z njim - se zavzema za avtentičnost osebne resnice, ki je skladna z občo. Najbrž je v tem Volta naiven, kot je bil medvojni Kocbek. Frenk ni naiven. Ve, kam pelje oblast: stran od osebne avtentičnosti. Ker pa je prepričan, da bo oblast, ki je postala izjemno močna in totalna, svoj prav uveljavila v vsej družbi, pri vseh posameznikih, saj bo tiste, ki se ji ne bodo podredili, odstranila, pristaja na splošno veljavnost ene resnice, ki je dejansko resnica oblasti in njene grupe.

Prav v tem - paradoks - pa se je pokazal nazadnje in v temelju tudi Frenk naiven in celo bistveno bolj od Volte. Realna zgodovina, ki je bila sicer desetletja zgodovina obrobni in ki se je manifestirala predvsem v kulturi-literaturi in v esejistično filozofskem mišljenju, je dala prav Volti in ne Frenku¹¹⁸. Dogmatizem ene resnice je ostal le nasilno vzdrževana fasada brez sleherne ustvarjalne moči - kljub temu, da jo je v celoti vzdrževala državno

vojaško psevdopolitična moč. Zavest in vest sta se skazali za močnejši od oblasti¹¹⁹.

Frenkov odgovor Volti je čvrst, a nezadosten: »Dobro si začel! Manjka samo še tisto o suverenosti.« Namreč o suverenosti osebe vis-a-vis Gibanju. »Ni za nas nobene privatnosti! To je tudi vprašanje čustvenega odnosa do stvari¹²⁰. Zavestna disciplina in disciplina zaradi nezlomljive privrženosti stvari, to sta dve stvari. In sicer zelo različni. Danes si vojak, ker je taka direktiva, jutri boš organiziral tovarno! Predanost ... določa v okviru osebnih sposobnosti uspeh tvojega dela.«

Frenk načeloma, premišljeno loči zavestno in vojaško disciplino. Prav tu je začetek konca omenjene sinteze, kajti ta je temeljila na zavestni disciplini, na sodelovanju v borbi zaradi osebnega prepričanja in vesti. Kar je zdaj najhuje, je to, da frenk sam zmanjšuje pomen zavestne odgovornosti; da je celo ne želi več; da zahteva le nezlomljivo privrženost Stvari, to je vodstvu. Izvrševalec mora izvrševati, kar koli mu vodstvo z direktivo-ukazom naloži, ne glede na to, ali se podrejeni s tem strinja ali ne; ne glede na to, ali je to v skladu z njegovim osebnim vrednostnim sistemom¹²¹.

Renk v **Žogi** po Frenkovi logiki pristaja na to, da bo likvidiral Gašo, čeprav se mu to početje v notranjosti osebno upira; postaja morilec, ne da bi to sam hotel. Odgovornost za njegova dejanja prevzema vodstvo, najvišji, ki edini vse odreja.

Ker je razglasje med zavestno in vojaško disciplino za človekovo psiho nevarno (prihaja do razloma osebnosti, do dezidentifikacije osebe s seboj¹²²), svetuje frenk, naj vsakdo začneja Stvar čustveno ljubiti; osebno zavest (in vest) naj nadomesti z emotivno pripadnostjo. - Natančno tu se začne fascinacija, ki je diabolčno nadomestilo za ljubezen. **Ljudje** te fascinacije sicer še ne kažejo, dramatik se je še ne zaveda, Volta in Jasna se ji ne prepustita; oba ostajata svobodna avtonomna evropska subjekta. Pač pa preide v fasciniranost Kozakov Marcel.

10

Socrealistična dramatika, ki prav v času nastanka **Ljudi** forsira motiv razrednega boja v tovarni in na kmetiški deželi, izhaja s Frenkove platforme. Tako Torkarjev **Ponikvar** kot Ingoličeva **Mlatilnica** in vrsta podobnih del prenaša zakonitosti vojnega časa v mirnodobske. Frenk mirne dobe ne prizna; revolucija se nadaljuje. Direktor ni organizator proizvodnje, ampak vojak, oficir, ki se v tovarni in na podeželju bori za zmago revolucije; lik Starega iz **Grede**, ki dobi svojo zadnjo - že karikirano - podobo v liku direktorja Vodopivca v **Zeleni dolini**.

Prav to, da gospodarstvo ni pojmovano kot moderno evropsko gospodarstvo s tržiščem in medsebojno konkurenco avtonomnih subjektov, je vzrok, da ne more zaživeti, da produkcija narašča le nekaj časa, dokler je gospodarstvo v še najbolj primitivnih oblikah. Vojaški komunizem vrača gospodarstvo in produkcijo v fevdalne razmere in čase, ko delavci izvršujejo le direktive paravojaškega vodstva in ko še povsem manjka podjetniški duh. Koruptivno

plat te zadeve vidimo iz lužanove **Sreče**. Kajti v realiteti se ljudje upirajo nadaljevanju vojaškega režima in ga spodkopujejo z nedelom, s konstantnim belim štrajkom.

Oseba se v Frenkovi zamisli reducira le na zasebne sposobnosti: na delavčevo delovno silo, ki jo oplemeniti delavčevo navdušenje do dela; njegova moralna volja, svoboda, zavest stopijo v službo izpolnjevanja proizvodnega oz. točneje oblastniškega ideološkega plana. Delavec se odreče svoji osebi in svobodni volji ter ju posveti Stvari, ki je bolj kot produkcija manifestiranje za Stvar. S tem delavec - vsak državljan postaja iz vojaka delavec oz. delavec-vojak (sorodnost z Jüngerjevim stališčem) - sam sebe zavestno razzavešča: alienira in reificira. V kapitalizmu nastaja ta reifikacija objektivno, v stalinizmu subjektivno.

Frenk vztraja: »Če je treba, pustiš vse, ženo, mater, dom, greš in narediš to brez užaljenosti in zagrenjenosti, ker je pač tako treba, čeprav ti je težko.« Frenkova konsekvence bi bila točna, če bi se vojna še nadaljevala in če bi posameznikovo domovinsko čustvo - vrednotenje - še zahtevalo popolno predanost vojaškemu vodenju kot začasni človekovi avtoreifikaciji, na katero posameznik pristane kot na začasno, ker sam svobodno delegira del svoje svobode vojaškemu vodstvu. Za to držo - odločitev, strukturo - pa je bistveno, da je takšna - nacionalna - vojna časovno (in celo etično) zmerom omejena; da jo kmalu zamenja mirni čas, v katerem se znova vrnejo civilne razmere. Delegirana svoboda se ukine, vrne se k delegirajočemu. Oseba odloča¹²³ spet samostojno - razen v zadevah, ki ponovno zahtevajo posameznikovo samoomejevanje (pristanek na skupne državne zakone itn., ki pa niso direktivni, ampak pravno moralno abstraktni, posameznik jih izpolnjuje z lastno odgovornostjo). Revolucija, pojmovana kot permanentna, kot nedokončana, je drugo ime za nadaljevanje vojne v mirnem času: za militarizacijo življenja.

Ljudje problematizirajo to nadaljevanje militarizacije oz. revolucije¹²⁴, **Žoga**, **Kriminalna zgodba**, **Koromandija**, **Aleksander** pa jo - sredi 50. let - že ukinjajo, zoper njo že polemizirajo, čeprav kaže današnja slovenska dramatika - **Kar je res** -, da na oblastno ideološki ravni militarizacija še danes ni ukinjena; da se lahko vsak hip obnovi z vso silo (možnost vojaške diktature¹²⁵).

Najkompletneje je problematiziral in odklonil militarizacijo življenja Mrak s svojo **Revolucijsko tetralogijo**; prvo dramo tega niza je izdal že 1944. leta - **Marata**! Le da je Mrak problematiziral tudi masovno gibanje kot ulico; ni pristal na fascinativnost imanentističnega eshatologizma. V vodenju množic je videl demagogijo, v revoluciji nasilje. Njegovo izhodišče je bistveno različno od Pirjevčevega.

Pirjevec izhaja imanentno iz revolucije in jo problematizira od znotraj, čeprav je težko reči, da jo Mrak kritizira le od zunaj. Mrak se prestavi v dušo revolucijskih voditeljev in kaže njihov postopni notranji zlom. V **Maratu** tega zloma še ni, v **Mirabeauju** ga je več, največ pa v **Robespieru** in **Chenieru**. V teh dramah pokaže tudi kult karizmatičnih voditeljev, sam vrh vodstva in njegovo tragedijo. S tem sega zelo naprej, kajti v političnem življenju vodstvo še do danes ni pristalo na tragično razsežnost življenja, torej tudi lastne - eshatološke in psevdopolitične - dejavnosti¹²⁶.

Analitično kritična drama je v nesoglasju z agitpropovsko dogmo že zato, ker je intelektualna. Že s tem, ko Volta ugotavlja realno stanje, ga problematizira. Volta: »Vem, da smo vojaki. Samo reci, pa gremo, zdaj takoj!«

Frenk čuti, da se Volta sam zavestno in svobodno odloča. Ne bo šel v novo akcijo samo zaradi ukaza, ampak zaradi svoje emancipirane volje. To svobodno voljo pa ohranja s pomočjo zavesti, ki nenehoma - kritično - razločuje zavest in ukaz.

Zato postaja Frenk nezadovoljen: »Poslušaj, Volta! Ali so vedno potrebna neskončna razglabljanja? Ali ni nikdar možno po vojaško reagirati: Razumem in konec? Vse ostalo opraviš sam s seboj. Vsi ti razgovori so, kakor bi iskal izhod, kjer veš, da ga ni, kakor bi hotel pokazati veličino ne vem kakšne svoje bolečine¹²⁷.«

Frenk noče razumeti. Stalno reducira vse, kar mu ni všeč, na zasebnost, na zasebno bolečino, na zasebno samoljubje. Zanj intelektualnost ni nič drugega kot razmnoževanje tega samoljubja¹²⁸. Debato o vsem tem sklene preprosto: »Treba je biti vojak do zadnje točke, brez popuščanja sebi.«

Tu se odpira možnost partizanske in revolucijske tragedije.

Za Frenka je najboljši, najbolj pozitiven, kdor se najbolj nesebično odpove sebi in najbolj požrtvovalno izvaja direktive: kdor v imenu Stvari ubija svojo osebnost in svobodo. Tak je Kozakov Marcel, čeprav je vidna že njegova ozka dogmatična, na sovraštvu utemeljena strast. Tak ni več Minský, ker ta svojo avtodestrukcijo že tematizira in dela iz zavesti o lastnem hotenem zlomu sprevrženo filozofijo; zanj je že edino vredno to, kar se uničuje. Minský jasno in z užitkom opazuje svojo strtost¹²⁹.

Prava tragedija je nastajala v desetletju med literarnim nastankom Volte in Minskega, torej v prvem povojnem desetletju, ko so bili najbolj predani člani OZNE prisiljeni, da postanejo zasliševalci in mučivci, nakar se jim je oblast polagoma - kot preveč krvavim - odpovedala. (Tak lik je nakazal Torkar v **Zlati mladini**; kriminalist Jernej.) Če se niso zlomili, so se skorumpirali in tako dokazali, da etično nadaljevanje revolucije v mirnem času ni mogoče; da se spremeni v enostransko nasilje; da je de-personifikacija pogubna¹³⁰.

Volta ukinja nekdanji odnos sebe kot otroka in Frenka kot očeta, ko ugotovi njegovo drugo plat: kot otrok ne bo mogel nikdar dozoreti v emancipirano samostojno osebo. Začenja slutiti, da je ta paternalistični odnos do nižjega hoten, ker hoče organizacija preprečiti dozorevanje osebnosti; ker hoče za suverene ohraniti le nekatere (novi elitizem), zelo redke, ali pa nikogar, dokler žive še zdajšnji voditelji, ki ne dopuščajo nobene konkurence, nobenega pokončnega, samostojnega človeka ob sebi.

Volta kritizira ton pogovora, ki ga vodi z njim Frenk in ki je tipičen za podobne partijsko-vojaške, navidez pedagoške pogovore: »vsi ti naši razgovori o osebnem življenju« - Volta pravi osebno, Frenk zasebno! - so »nekakšno

učiteljsko, v bistvu ponižujoče dobrohotno karanje. Taki razgovori lahko spreminjajo ljudi v mindervertlerje¹³¹.«

Tip pogovora, kot ga uveljavlja Pirjevec v **Ljudeh**, je drugačen. Je dialog enakopravnih, ne z naklonjenostjo zakrinkano zasliševanje in prevzgajanje. (**Dialogi** in **Afera** sta resnica tega frenkovega tipa pogovarjanja s podrejenim.) Frenkov način vodi v samoveličje gospodarjev, v njihov avtizem, v to, da polagoma povsem izgubijo čut za realiteto (to tematizira **Xerxes**) in se nazadnje popolnoma nerazumevajoči čudijo, kako da se jim ta realiteta, od gospodarstva do mas, od intelektualcev do delavcev, od vrednot do organizacije socialnega življenja, upira.

Ker svojega delovanja novi oblastniki niso avtokritično racionalno spremljali, ampak so se slepili z navidez uspešno magično ideologijo, so zdaj brezpomočni; vprašanje je, če surova sila, ki jo posedujejo, še lahko kaj uredi in popravi. Lahko kakega posameznika ali grupo pobije (konec **Zelene doline**), ne more pa ničesar več ustvariti.

Današnji, skoraj štiri desetletja kasneje razmišljajoči Frenk (v **Dolini**) ne more razumeti, da so se ljudje, ki jih je spreminjal v manjvrednostne, postavili na noge. Tega ne razume in ne pričakuje, ker ne zaupa v človekovo osebno obnovitveno moč; ker premalo verjame dialektiki, ki jo sicer sam propagira, a ne prakticira (razen kot relativizem). Zgodi se, da se ljudje v najbolj zablokiranem položaju zmorejo ozavestiti svoje ničnosti in bi mogli postati heroji; inženir Peter iz **Doline** gre to pot. Izkušnja leta 1941 je takšna; v tem pomenu je leto 1941 ponovljivo, podobno kot je drža **Grede** - aktivizacija delavcev, samoupravljalcev - mogoča po nihilizmu **Otrok reke** in **Antigone**, po **Dialogih**¹³².

Volta reducira frenkovski tip pogovorov zgolj na eno plast ljudi: »Potrebni so samo za tiste, ki sami v sebi nimajo kontrole, so brez lastnega prepričanja in biciklisti¹³³.« Takšni ljudje ne morejo biti odreševalci sveta; to so novi hlapci. Zato frenkovski pogovori ljudi in njihove osebnosti deformirajo: »ponižen revček ali grešnik, ki je samo pol njegovega greha znanega in se boji, se bo pojavil nenadoma kot pošten in odkrit, ponosen človek pa kot zakrknjen nepoboljšljivec«, ker je pač ponosen in ni pripravljen igrati vloge grešnika, ponižno prosečega za milost.

Iz vseh por Pirjevčeve drame izbija njegova neukinljiva težnja po suverenosti in emancipiranosti, njegov odpor do zunanjega podrejanja, do strahu. Kdor se podredi, je strahopetec; strahopetci pa ne morejo biti niti dobri vojaki. Vodstvo si s takšnim reduktivnim pogovarjanjem - odnosom do ljudi - žaga samo vejo, na kateri sedi. In ne vidi, kar vidi Volta: »Cilj takih sej je navadno doseči priznanje in obljubo za poboljšanje. Ljudje se naučijo pri tem lagati in se skorumpirajo. Človeku poveš, da ga je polomil, dobro, zahtevati od njega še konfiteor je pa ali sadizem ali pa nesigurnost iz zavesti, da te obtoženi kritično sprejema zaradi tvojih lastnih napak.«

Ta tip zasliševanja je začetna oblika zasliševanj, znanih iz **Dialogov** in **Joba**. Ker se podrejeni niso poboljšali in povsem priličili ukazom, jih je bilo treba razglasiti za sovražnike in v mukah streti¹³⁴.

Marsikaj je, kar Pirjevčeva drama problematizira. Nasproti ljubezni kot avtentičnemu razmerju med moškim in žensko, ki temelji na duševnem soglasju, na telesno-duševni simpatiji, postavlja dramatik spolne odnose, ki so se začeli med vojno na veliko uveljavljati pri vodilnih političnih tovariših. Volta: »Poznam naše, zavedne ljudi, ki menjajo mnogo žensk.« Tega Volta ne počne; v drami se vprašanje njegove nezvestobe Jasni niti ne nakaže. Jasna ni nezvesta niti Otonu, saj mu je vnaprej rekla in mu tudi pisala, da z njim prekinja. Kot svobodna oseba si to pravico jemlje; v tem je tako Jasna kot drama izrazito nekatoliška.

»Navsezadnje pa se zaradi sramu in discipline le oženi,« tak naš človek, »prepriča se, da je našel varen pristan, in njegova žena je srečna, vsa pozornost, ki jo nji posveča, je prepričevanje samega sebe.« Vzpostavi se neavtentičnost odnosa, ki je bistven, saj najbolj neposredno veže dve osebi. »Vse se konča na liniji življenjske tovarišice in ob formuli o bioloških potrebah in družbeno moralnih nujnostih ... Da, branim se, frenk, branim se, ali je to kaj sramotnega, pred vsemi temi družbeno moralnimi oportunističnimi formulami, pred vsemi temi tisoči majhnih vsakodnevnih hipokrizij.«

Tudi tu je problematizirana partijska disciplina. Volta pristaja nanjo, pri priči, ko gre za vojaške zadeve. Ne dovoli pa, da bi se vojaška struktura totalitarno preselila na celoten človeško življenjski prostor in ga pokrila. Ljubezen je zanj zunaj - tudi revolucionarnega - družbenega reda. - Ni naključje, da je Pirjavec začel svojo pisateljsko pot z oznanjanjem avtonomije ljubezni in jo konča s poudarjanjem ljubezni-za-nič, dejavne ljubezni, ki je osebna.

Volta hoče reči: kakšna je razlika med buržoaznim zakonom in teorijo o življenjski tovarišici? V obeh je žena predmet spolnega zadovoljevanja; človek - ženska, a tudi moški - je reduciran na biološko potrebo. - Kar je v zvezi z Marxovim prizadevanjem, da se človekova duša zamenja s človekovimi materialnimi, torej tudi biološkimi potrebami.

A v obeh je formalni zakon tudi skrb za družbeni ugled. Po strukturi oba tipa zakona sodita v isto kategorijo, le da je revolucionarni zakon ustrežnejši revoluciji kot osnovnemu in edinemu zares veljavnemu cilju-vrednoti človeškega življenja.

Meščanski zakon ni le buržoazna uzakonjena prostitucija. Poznamo zakon, kakor se je razvil iz Rousseaujevih načel, romantični zakon, recimo v Nemčiji na prehodu 18. v 19. stoletje; kasneje zakon v bidermajerju v 19. stoletju, zakon iz ljubezni, iz nežnega nagnjenja, na osnovi čustev, ki oplajajo odgovornost do otrok (Dickens itn.). Tudi v Heglovem sistemu ima ta zakon velik pomen; ljubezenska družina je osnovna celica družbe, organska matrica, ki se v širših družbenih razsežnostih reproducira (v romantični šoli)¹³⁵. Po tem prepričanju so energija, pozornost, čustvo, ki si ju namenjata zakonca v njunem povsem osebno razmerju in glede osebno-družinskih reči, bistvena družbena energija, medtem ko to v revolucionarnem zakonu ne velja.

Problematizirani revolucionarni zakon predpostavlja odnos moškega z življenjsko tovarišico ali žensko, ki je v odnosu do revolucije moškemu povsem enakopravna, do življenjskega tovariša, ker regulirana spolna dejavnost

zakoncev sprošča nepotrebne napetosti v ljudeh, obenem pa ju, ker ni čustveno zavezljiva, ne zaustavlja na ravni medosebnih odnošajev. Večino energije ali vso lahko tako higiensko olajšana - pomen narave! - zakonca posvetita revolucionarnim nalogam, Organizaciji. Tak zakon je zato v službi Organizacije.

Če je s stališča Volte tak zakon hipokrizija in moralni oportunistem, potem to pomeni, da Volta ne pristane na totalitarnost Organizacije, na to, da ga ima Partija pravico popolnoma posrkati, zavezati in s tem potrošiti. Zakon je hinavski, če tisti, ki tako sodi, Volta, priznava osebnim odnosom isto veljavo - enakopravnost - kot družbenim. To pa je s stališča totalitarne revolucije že izdaja (in vodi k **Žogi**, k **Aleksandru**). Volta že zoperstavlja čistost osebnih odnosov čistosti revolucije in ugotavlja celo že prednost osebnih odnosov, saj se revolucija etatizira, onečiščuje s taktiziranjem, z interesi oblasti.

Tako je treba razumeti celoten Voltin (in Jasnin) odnos do Otona, do partijskega razmerja z Otonom. Volta: »Mene se vsa ta nemoralnost, nenormalnost in vsa ta zadeva z Otonom prav nič ne tiče, nočem misliti na vse to, ker je umazano, ker nočem, da bi ta umazanija polila tisto, kar je zame lepega. Če samo pomislim na to blato, že mi je težko, malodušen postanem in nesiguren, a jaz bi bil rad svoboden, pritisk tega blata pa se transformira po nekih čudnih zakonitostih tako, da moram dobiti policaj za vrat, kakor da sem pokvarjen¹³⁶.«

Beseda je izrečena, prvič v partizanski dramatiki, ki obravnava enobe: policaj (zasliševalec, preiskovalec). Obenem pa je nekdo, ki ravna po zapovedi osebne avtentičnosti in čistosti razmerja z bližnjim, razglašen za pokvarjenega; o tem se govori po partizanskih enotah; Volta postaja problematičen. Resnica pa je ravno nasprotna: pokvarjeni so tisti, ki silijo Jasno nazaj k Otonu.

Frenk namreč jasno sporoči svojo odločitev - Jasni in Volti: »Drugače ni, tako je in konec. Dokler ni dogovorjeno in urejeno, tudi z Otonom, ni možna druga rešitev!«, namreč, da gresta Jasna in Volta narazen. Dogovor z Otonom pa je dogovor, ki bo upošteval tako Otonove kot revolucijske interese, ne pa avtentičnost medosebnega odnosa dveh ljubimcev. Odloča to, da imajo po frenkovi izjavi »naši o Otonu pozitivno mnenje«; da »Oton pripravlja načrte za administrativno ureditev po vojni«; da je »eden najsposobnejših naših juristov, politično« - leta 1944 - »popolnoma na naši strani«.

Jasna, ki tako kot Volta zahteva avtentičnost ljudi v revoluciji, pa ve iz lastne skušnje, »kakšna reva je bil Oton v Ljubljani, ko je bilo nevarno, jokal je in mi grozil. Ljudje se v bistvu ne spreminjajo.« Dogaja se dez-avtentizacija revolucije, če mora Jasna pristati na diktat: »Zdaj bom morala odtod«, od Volte, »zaradi svojih nemoralnih in nenormalnih odnošajev in se vrniti k njemu«, k Otonu. »Vse to je švindal.«

Nekaj temeljnega - temeljno lepega, pozitivnega, verskega - se je sesulo.

Volta je postal po dveh letih partizanščine osebno(stno) suveren; frenku se moralno in idejno upira. Ne pristane na očitek, da je strahopeten, ker brani svoj odnos z Jasno. Spoznal je pomembnost osebnega, zato od te ravni ne

odstopa. Obenem pa ne reagira čustveno, strastno, slepo kot Torkarjevi junaki - oz. junakinje; te je Torkar izbral za svoje izpovedovalke, ker so kot ženske pač bolj neposredne, manj preišljene; ali vsaj Torkar je mislil, da so take.

Vendar se Volta frenku in Organizaciji ne upre tudi telesno. Disciplinirano sprejme frenkovo odločitev. A kar je važnejše: o svojem odnosu z Jasno preišljuje. Pirjevčeva platforma je po tej plati daljnosežnejša od Torkarjeve, ker je za njo premislek; ker se Volta že razkriva kot intelektualno in moralno razcepljena figura, medtem ko je Torkar poudarjal predvsem čustveno razcepljenost. Oba dramatika strukturirata eksistencialno razcepljenost.

Jasna skoraj očita Volti - po končanem pogovoru s Frenkom: »Nimaš me več rad, ne? Ko pa si govoril vse tiste stvari. Ne moreš me imeti rad, če je to res ... sicer ne bi vsega tega tako natanko razložil.« Jasno je skoraj strah Voltovega analitičnega racionalizma, brez katerega ne bi bili mogoči ne **Dialogi** ne **Afera**, se pravi nadaljnja slovenska dramatika¹³⁷.

Vendar to ni preprost racionalizem dogmatskega tipa, kakršnega odklanja Pirjevec v frenku, še posebej Torkar v **Žogi** in **Deliriju**, a tudi Javoršek v **Steklu** in celo Bor v svoji dramatici; to ni utilitarizem, um v službi koristi. To je pozitiven racio, ki se veže z nadaljnjim bojem za etična načela, za svobodno avtonomno osebo. Volta je tu nedvoumen: »Odgovor je preprost, če pristaneš na kakršno koli formulo. Če pa ne pristaneš, se najbrž neprestano tolčeš¹³⁸.«

Frenk je pristal in se pomiril. Zanj ni več moralnih dilem; odloča interes Revolucije-Partije, to je presoja najvišjih. Pristali so tudi Frenk, Marcel (ta izjavlja, da veruje v to, kar mu razlaga Komisar), Minsky. Formula je dogma, je direktiva. Je odvrnitev osebne odgovornosti in lastne analize predmeta.

Volta je pristen intelektualec, to je, ne več partijski intelektualec ali razumniški aktivist, ampak svobodni, nevpreženi, s stališča svoje osebe, njene vesti in nenehoma preverjajoče se presoje nastopajoči intelektualec. Takšen Volta odklanja formule kot dokončne resnice določenega trenutka; debato o resnici pušča odprto. Pristaja na svojo odprto prihodnost: da se bo ves čas boril na vse strani in s sabo.

Nobena dogmatska stran(ka) ne bo zadovoljna z njim, saj bo do vseh zmerom skeptičen; a če ga bo katera imela za svojega člana, ga bo kmalu odkrila kot izdajavca. To izdajavstvo je povsem drugo kot izdaja domovine. Je le pogojno. Je nezvestoba do sleherne vsebinsko pozitivne trditve, analize, obsodbe, stališča. Je zahteva po pravici do nenehnega spreminjanja stališč¹³⁹, sodb, če se spremenijo dejstva, o katerih sodimo, ali ocena teh dejstev, ali eksistencialno zgodovinska situacija, ki pogaja ocene in sodbe.

Po Voltovem prepričanju ni nobena ocena dokončna. Vlada večer boj. To ni vojna z jasno razvidnim nasprotnikom, ki ga je treba in ga je mogoče enkrat za vselej premagati, nakar bo na svetu nastopil čudežni končni mir: milenaristični paradiž. To je polemika, ki izhaja iz dialogosa, iz metode nahajanja resnice, iz dialektike (ki jo je ludizem spremenil v paradoksaliko). Volta direktno problematizira Krima, ko pravi: »Morda je sploh glavna napaka ljudi, ker hočejo mir.« Svet brez sovraštva še ne pomeni svet brez boja. Boj je lahko tudi tekma, ne le umor. Lahko je celo le tehtanje argumentov, zavzemanje različnih položajev, ne da bi eden od teh zmagal.

Volta spozna, da absolutno Novega sveta ni in ne more biti. Vendar na to spoznanje še ne more pristati; zato išče nove možnosti. To iskanje bo Pirjevca pripeljalo dve desetletji kasneje do dejavne ljubezni. Novega sveta se ne da izsiliti.

Volta: »Ali mora biti res še kar naprej vse umazano? Ali nikdar ni mogoče potegniti črte: konec in potem znova?« To črto je - po avtodestruktivizmu - skušalo ponovno potegniti reistično gibanje, a z enakim neuspehom kot socialni humanizem. Ta je končal v totalitarizmu in dogmatizmu, reizem v ludističnem paradoksalizmu; oba v nujnem cinizmu. Slovenska dramatika kaže, da ni mogoče priti do zgodovinsko empiričnega absolutno Novega.

Vprašanje je še zmerom odprto. Volta ga, na začetku postdogmatizma, rešuje takole: »Ah ne! Vztrajati je treba, Jasna, vztrajati. Živeti in tolči se.« Junaki povojne slovenske dramatike se tolčejo, ne glede na to, da so od časa do časa poraženi. A samo vprašanje držijo odprto¹⁴⁰.

Volta je malo prej sicer dejal, da noče misliti na umazanijo, na izsiljeni razhod z Jasno, vendar je to le izraz moralno čustvene indignacije, ne pa njegovo dejansko stališče. Ves čas, tudi po vojni, maja 1945, bo mislil na to, to analiziral in se opredeljeval. Ker bo vztrajal v odprtem boju.

Vendar to vztrajanje ne bo enako tistemu, ki ga zagovarja Kozakov Komisar. Ta misli na vztrajanje pri revolucijskem nasilju, pri praksi odstranjevanja sovražnika, celo pobijanja ljudi; Komisar pristaja na pravi svet tudi v primeru, če bo pravih ljudi na koncu - v hipu udejanjene revolucije in zmage - le še deset; če bodo vsi ostali mrtvi (= umorjeni). Volta se je pripravil še naprej tudi vojaško boriti - kot Komisar -, a ne le to; boj razširja tudi na osebno raven, na boj za etično in osebno avtentičnost; »Biti dober vojak. Izhod mora biti, zato, ker se mi tu zares tolčemo ... Izhod je, ker mi je zdajle, ko sem ti vse to povedal, lahko in lepo.«

Volta pristaja na pozicijo »mi«, obenem pa mu je enakovreden kriterij vojaškemu občutek njegove duše, občutljivost njegovega srca. Po izrečenih besedah hoče namreč Jasno objeti. Jasna pa se ne pusti, saj kot neposredno bitje, ki teži k sožitju in ji je boj odveč, obupuje: »Izgubila te bom, zdaj vem. Avtodisciplina, ne maram tega. ... Ni ljubezni, Volta, ni!«

Nič se ne razreši. Vse ostane odprto za nadaljnje razreševanje.

15

Po vojni, že maja 1945, se Voltovo življenje še bolj iznakazi.

Ko se vrne Volta¹⁴¹ domov in tam sreča brata Otona, mu očita, se z njim prepira, mu je sovražen, postaja skoraj zaseben, saj sta tekmeča. Jazen je nase, ko opaža svojo degradacijo, svojo zapletenost v nelepe odnose, ki jih ne zmore preseči. Bratu celo grozi. Prepoveduje mu soditi o partizanih in z vsem tem svojim ravnanjem kaže neprijeten spoj ošabnosti, značilne za ljudi, pripadajoče zmagoviti izbrani sekci (to je bila splošna značilnost oblastnikov v tedanjem času) in osebne negotovosti, morda celo poraženosti v odnosu do Otona kot Jasninega soproga in državne veličine. Čuti in ve, da vse skupaj ni dobro¹⁴². Srečen je, ko ga Frenk pokliče v nadaljevanje vojaške borbe.

Naenkrat se pokaže, da je Oton morda bližji vodstvu Gibanja, ki je zdaj Država, kot Volta; vodstvo Otona bolj potrebuje. Oton nesramno zmagovito pove bratu: »Obljubili so mi, da te bodo disciplinirali.«

Volta se tako poniža, da začenja brata spodbijati, zoper njega polemizirati. To ni ravnanje pristnega zmagovalca: »Nekje smo te pobrali ... Živiš od

koncesij, ki jih dobivaš zaradi tistih petnajst ljudi, ki nekaj nate dajo, ker te še niso spregledali, ali pa so prav taki kot ti.« Očitno pa so to ljudje iz samega vrha Organizacije, kajti drugi Otona ne bi mogli izbrati za tako visoko mesto. »Ujet si zdaj, a zapomni si: zmagali smo mi. Danes si še važen ... ker je pač ta družba tako narejena.« (Kritika družbe je že eksplicitna.) »Jutri pa zdravo ... Mi smo borbe navajeni, ti pa ne.«

Kot da Volta sam sebe tolaži. Kot da se njegova zrelost, ki jo je dosegel v partizanih, zmanjšuje. In dejansko se zmanjšuje zrelost literarnih oseb, ki v nadaljnji slovenski dramatikah izhajajo iz Volte. Kristijan - **Afera** - je že precej manj suveren od Volte, čeprav ne odstopi od svoje osebne etične odločitve. Njuni ludistični potomci pa so suvereni le še na ravni jezika in retorike. Volta je zadnji, ki še veruje v avtentični »mi«, v zmago občestva¹⁴³. Kasnejši odkrivajo le zmago oblasti, Organizacije, ki se je etatizirala. Tema **Afere** je notranja problematizacija vere v zmago sinteze in občestva (Kristijan, Bernard).

Jasna najjasneje izrazi ta zlom: »Tega ne bom zdržala. Ali vidiš, kakšno perspektivo imam? Stalno pod pritiskom intrig, stalno ogrožena in napadana. Tako vendar ni mogoče živeti. Vse stvari so stalno neurejene, vedno skrbi. Izginiti je treba, izginiti.«

Te Jasnine besede je treba vzeti simbolično. Veljajo za dramo, za čas in za položaj, ki je nastal; ne le zasebno za Jasno. Jasna je en skrajni pol nanovo nastale strukture. Frenk in Oton sta drugi pol. Volta je vmes. Jasna je morda res preveč obrnjena k sebi kot privatnici (»individualizem«), a kako ne bi bila individualno nesrečna, ko pa je podrtja njena osnova, onemogočeno njeno osebno življenje? Se da ravnati po receptu: »Človek ne sme biti individualist, pa je vse v redu, in mora biti navdušen?« Ne, tako ne gre več, ker revolucija l. 1945 ni več totalna.

Volta se v bistvenem pridruži Jasni: »Toda, Jasna ima vendar prav. Perspektiva? Zdaj se bo začel naval purgarjev¹⁴⁴.« (To temo je razvil Bor v **Kolesih teme**.) »Tisoče partizanskih iluzij o pravičnih knezih bo šlo k vragu. Purgarski način je pa preprost: tu smo, pobiti nas ne morete, celo potrebujete nas, torej nam tudi nekaj dajte.« In: »Tako vdira k nam purgarstvo in kviri odnose med ljudmi.« In še: »Ali je danes borba zoper Otona sploh možna?« Napovedana je nadaljnja tematika slovenske dramatike¹⁴⁵.

Volta odgovarja: je možna; je celo nujna. In izpove svojo oporoko: »Miru ni in tudi mirne sreče ne. Morda so samo taki trenutki, pa še to je kakor počitek na maršu, ko moraš imeti dobre straže, da te ne presenetijo Nemci.« Skrajna pazljivost v tem nadaljnjem boju slovenskega intelektualca za svojo eksistenco in za ustrežnejšo družbo¹⁴⁶.

»Kaj pa je sploh sreča? Biti močan, ne bati se konfliktov, boriti se na pravi strani.« Vendar: »Če pa navali vse tisto, kar je v človeku temnega, takrat si žalosten, nikogar ne moreš imeti rad, zdvomiš sam nad seboj, brez moči si.«

Natančno to je v boju in vztrajanju prišlo na dan v nadaljnji slovenski dramatikah. Ne le Torkar, ampak tudi Božič - že v **Zasilnem izhodu** in **Križišču** - pa Zajc v **Otrokih reke** in Smole v **Čeveljčkih** in drugi so tematizirali to nemoč.

Osnovna tema nadaljnje slovenske dramatike ni več moč ali nemoč do sovražnikov, ampak moč in nemoč človeka do sebe. Pogoji takšne obravnave - tako spremenjene teme - pa je nujno priznanje individualne osebe¹⁴⁷.

OPOMBE K RAZPOKAM V REVOLUCIJI

1. Ker se nabira kratic zmerom več, se začenjajo podvajati. Opazil sem, da sem kratico PSD uporabljal za povojno SD, letos ali lani pa tudi za politično SD. Nakar sem to kratico popravljaj, a ne vem, če povsod, kjer je bilo treba. Zdaj jo pišem PolSD. PSD ostaja torej povojna SD. Še boljše bi bilo pisati PoVSD.

2. O tem, kako sem se seznanil z **Ljudmi v potresu (Ljudmi)** - kjer bom mislil na Torkarjeve **Pozabljene ljudi**, bom opozoril posebej -, pišem v obsežnem predavanju **Politična SD (PolSD)**, 1-4 (tudi I do IV), objavljenem v pričujoči knjigi, naslovljeni **Pohod in polom zgodovine (PoPo)**; dozdaj sem uporabljal naslov **Pohod in zlom Zge**, a se mi zdi **PoPo** duhovitejši, bolj dvoumen. Jaz svojim bližnjim na koncu pisem pišem PoPo, kar pomeni Po(zdrav) in Po(ljubček), v nemščini za otroke pa je Popo ritka. Asociacije: popularni Popaj na Popocatepetlu, ki je bil prvi vulkan, o katerem mi je predaval MOč. Popo je tudi beseda iz jecljavščine; lahko bi jo (morda jo) izgovarjali - blebetali - lužanovi starci v **Srebrnih nitkah**; polagoma se uvrščam mednje. Upam, da ne še s temi **Opombami (Karjem)**.

Ko sem ponudil **Razpoke** v objavo reviji Borec, je teklo seveda že leto 1989, razprava je izšla 1990, že v novem sistemu, torej ni moglo biti več Ptj pripomb zoper Pirjevca, njegovo dramo in **Razpoke**; z urednico sva se hitro in prijazno domenila. Žal pa je objavo same drame preprečila Pirjevčeva hčerka Alenka (Nika). Morda bo zdaj privolila vanjo. Upam. Drama je vendar Tip in odlična. Ne bo v sramoto njenemu očetu.

3. Danes ravnam bolj specificirano, razločujem med NOBD in postNOBD, med **Raz(trgan)ci-Rojstvom** in dramami, ki so napisane po maju 45, Torkarjeva **Velika preizkušnja (Prz)** itn. Zakaj tako, NDM podrobno.

4. Ideje Simona, Kozakova **Afera**, in Che Guevare, Kozakova **Legenda o svetem Che**. Pir(jeve)c je šel skoz fazo svojega guevarizma, vendar - pazi: ante rem! Pred časom! Že sam ta podatek bi naredil **Ljudi** pomembne.

5. Bistvena analiza.

6. Dokler DaSILD (oz. njena oblast) ne bo tako mislila, ne bo mogoče o nji reči, da je totalitarna. Tendence k totalitarnosti že, a ne poln pojav.

7. Tudi **Ljudje** so pisani deloma na ključ. Volta=Ahac, Frenk ima poteze Aleša Beblerja. Je pa Tip, da je dal Pirc temu liku ime Frenk; Frenk je Torkarjev Poz lik v **Prz**, v gledališko-Pol zakulisju se ga je razlagalo kot Vitomila Zup(an)a. Pirčev oče je bil PV napreden Znik, umrl v Mauthausnu, medtem ko Voltova svakinja Jasna nima zveze s Pirčevo sestro Ivico, ki je padla kot partizanka pred Pirjevčevimi očmi. Morda bi mogla imeti Jasna nekatere poteze prve Ahačeve soproge Marjete Vasič; njen oče je bil liberalski advokat - sokolski meščan - v Novem mestu, vendar je bil njen brat Jovo partizan. (PoV zapit).

8. Torej drži stara teza: Natura (Historia) non facit saltus? Ali pa ima - ravno nasprotno - prav Foucault, glej **Besede in reči**? Sam se strinjam z obema, izključujočima se tezama. Sem RazcDč. Živim paradoks, s čimer pravim tudi, da umiram.

9. Tega 84 še nisem mogel zapisati, danes pa je na dlani: da se Dalecarji sklicujejo na Otona, ne na Volto! Volta in Frenk sta Komsta, tak noče biti nihče več; morda bi tudi Zihertl in Tomšič danes podčrtavala, da sta bila Sokola in SI Nclsta. Snaj je postal PoV minister, a je bil vsaj sredinec, če ne bolj Decar; ga je pa Ptja PoV zaprla; Marušiča, Serneca, Vavpotiča ni. Ptja je zapirala vse PVKomste, ki niso bili Prti, MOča; ki so bili v Prtih - oznovskega polkovnika Majcna; ki so bili v lagerjih, a ne Komsti, Gosarja; v lagerjih in šefi Dmbstva, Peterlina; ki so bili v Moskvi, Gustinčiča; težko bi bilo reči, da je bila Ptja pristranska, nenačelna. Pokosila je, kar ji je prišlo pod roke. Nazadnje je NotMister Kadunc sam sebe; Sm; pač kot Rankovičev Čl po padcu Rankovića. - DaPahor (Borut) je soroden Borisu Furlanu iz 46. Celo Miran Potrč Angeli Vode. Nauk: biti moraš ob pravem času na pravem mestu, ne pa kot jaz, o katerem je pisal Ribičič - v polemiki z mano -, da sem petelin, ki prezgodaj poje. Poješ kdaj prepozno? Morda tudi; idealni so tisti, ki pojejo tedaj, ko to terja povprečje Nve (narave): SrKos. SrKos je Nv kot takšna: ptiček kos, ki ne prepeva ponoči, šele zjutraj, kot se spodobi in kot je red.

10. In je dejansko 1990/91 zmagal. Hote nisem bil nikdar na strani te grupacije; bi Pirc bil, če bi doživel leti 91/92? Tako rekoč isti dan, ko se je Pirčeva druga žena - skupaj z norovci - odločila za Deco, sta se Pirčeva prva žena in hčerka Nika vpisali v SD, k Potrču, Kocijančiču; bolj Lestranke kot je Potrčeva, ni oz. je smešna; na ultraleci so le Lenardičevi PraKomsti (bolj praKomsti, neandertalci). Švarjevci iz let po 90/91. Ne Rač(anč)ki-Kuč(anov)ci.

11. Trockist.

12. Ali ni to temelj DaSlje (2007)?

13. Nacionalna, ne le narodna; nacionalna je obenem tudi v Džoblike razvijana, ne le Genttipa.

14. Moja netočna izjava, z njo pretiravam.

15. To je SeH.

16. Razprava **Razpoke** je komponirana - delana - kot ostale moje tega tipa iz istega časa: HKD, komparativno.

17. To je bila moja in Gošina tendenca sredi 80-ih let: EtHum. Ruplu sem jo nasilno pripisoval, pri Partljiču je bila Zunretorična, zvit Int (intimizem). Konec 80-ih let se je nehala.

18. ZahEvrDb - prva LD - bi morala ostati na temeljih Krša, a z nujno korekcijo RLHa. V DaPMLDbi so odpadli Et, Hum, LjDr. S tem DaPMLD destruirala samo sebe. Je to napoved njenega konca: izguba čuta za Tr, za Dt?

19. To pišem leta 84.

20. Pozneje sem pisal to s kratico SAPO (svobodna avtonomna posamezna oseba).

21. Kot takšnega bi rada DaSIZ prikazala Ribičiča; ne le PoV OZNO, ampak vso Ptjo. Do neke mere ima prav, čeprav je problem bistveno bolj kompleksen. Herz (heroizem) komaj da obstaja brez zločinstva; obstaja Strno, v praksi pa manj. Kot Pot je zgolj plemeniti Her mogoč, v praksi komaj. Pirc je zločinec, enako kot Alin stric Miro Počkaj, že MV-II - v Prtih - oznovski kapetan. Celo MOč je bil zločinec, saj je privolil (po direktivi Ptje) v zunajsodni umor - likvidacijo - štirih jetnikov v Buchenwaldu. Jih je pa na stotine rešil, tudi očeta Ravla Kodriča, petnajstletnega fanta. Kar je bil - na tej ravni - MOč v malem, je bil Maček v velikem. Je res Ideafigura dr. Žerovnikova (Angelca)? Ko je Jovan Hristić kritiziral **SAnto** oz. držo čistih rok, ni zadeval v **SAnto**, ki je Radangažirana žrtev, ampak v OR (oprezno rit); odklanjal je igranje NeČi EV, tisto, kar bi se danes rad igral Janez Stanovnik, seveda za nazaj: angelc spod neba v živem telesu Kršsocialista, ki se je iz same Zveste do Kršsocialistov - do strica Aleša Stanovnika - dal preprostiti Kidriču in je vstopil v Ptjo, za njegov vstop pa je vedel le Kidrič (?); Koc(bek) vsekakor ni; gotovo pa je vedel Marjan Breclj, ki je enako izdal Koca. Kdo bo pisal Zgo čistorokcev? So res toliko boljši od rdečerokcev in črnorokcev, od trdorokcev in pikapokcev?

22. Še bolj velja to za Torkarjev **Delirij**.

23. Tako je bilo tudi v moji Dni: MOč je postal - že leta 1920 - Komst, moj stric Boris pa Libec, lbtakter, anglofil, buržuj, sodnik. Pa je vendar MV-II plačeval prispevke za OF, nikoli v Žu ni bil zaprt, PoV je delal uradniško kariero, postal Preds Okrožnega sodišča, končal na Vrhovnem sodišču, med drugim tudi kot Preds sodišča obsodil duhovnika na več let zopora. MOča pa je tedaj - 48 - zaprla Ptja; lahko bi ga obsodil lastni brat. Bm. Stric Boris je bil Čl, ki sem ga v Žu najbolj sovražil in Zanič. Pa? Umril je s križem v roki, jaz bom, že mrtev, pod skalpelom študenta medicine. Pod nožem. Ne levim ne desnim. Vse za Zn!

24. Senator, Tanjin (Miheličeve, tedaj še Pucove) stric, je dr. Albert Kramer, Savo je Borut, sin Kramerjevega Poltovariša dr. Gregorja Žerjava.

25. Zgolj zato se je (Aleš) Bebler ohranil na oblasti, marsikdaj so mu lumlRevarji stregli po karieri. Moral je celo osta(ja)ti v tujini, v Beogradu; v Lji ga niso marali. Popit in Bebler, ojoj, to pa ne gre skupaj: mondeni interNacIst in JokI-vol. En Beblerjev sin je šel v Polo, tam delal loopinge (Anton), drugi v Umet, v Gled (režiser Primož; Primož je Aleševo Prt ime.)

26. Morda je imel celo Pirc kake zveze z vračanjem Dmbcev maja 45. O najbolj zaupljivih nalogah, podatkih, ljudeh bomo najmanj - ali nikoli - zvedeli. O teh rečeh Ahac tudi Rudiju (Šel-ig-u) ni pripovedoval, ko sta cele noči popivala. Ne meni. Le to, da ga v sanjah-morah preganjajo MV mrtvi. Od koga pobiti?

27. To zgodbo je Pirc rad razkladal, tudi v širši Dbi, meni že zdavnaj; Šel jo je vtaknil v svoj roman **Izgubljeni sveženj**. Šlo je za umik (beg?) pred lti pozimi 41-42, napad na Lož, ki sta ga vodila Ahac in Ante Novak. A mi je zgodbo s povsem drugega - do Pirca odklonilnega - stališča podrobno razlagal v Parizu 58 lztok Žagar, kasnejši Jugoveleposlanik, ki je v polomiji prav tako sodeloval, 16-leten. Vse to sem že kdaj opisal in objavil.

28. Pot Che Guevare, **Legenda**. Že Trockega sredi 20-ih let. Žal MOč tega ni bil sposoben storiti. In noben Slc, vsi takšni so končali v zaporih OZNE, tudi Dragotin Gustinčič.

29. Pot Mraka in na njegovi liniji mene.

30. Jože Pahor, ne Boris Pahor.

31. To je motilo MOča, o tem in tako mi je govoril par dni preden so ga zaprli; obiskal me je v bolnišnici, kjer sem moral obležati za nekaj mesecev, nato v zdravilišču. Tako me ni mogel provocirati noben oznovski provokator, živel sem zunaj normalnega sveta, med hudo bolnimi tuberani. Z MOčem sem se strinjal, da jugooblast ni dobra, a sem nad njo in sovjetsko povzdigoval zahodno; MOč ne. Šele par let kasneje, ko se je imel za socialdemokrata (že 55).

32. Takšna je bila moja dilema, a leta 49, ko sva začela tesno prijateljevati, tudi že Ahacheva. In že lep čas dilema Vlada Kozaka, ki je močno vplival na naju s Primožem Kozakom, na Ahaca in Štiha.

33. To je opis Juge konec 80-ih let. Nast LDbe je bil nujen, če Slci nismo hoteli v Bm-SV, v kar sta se zapletli Hrška in Srbija. Srbija avtoritarizma še danes ni presegla; nezrela Naca.

34. V Simonu slika Kozak Puč(nik)a; tako smo ga na Odru 57 tudi igrali. Kozak je Puča izredno spoštoval, obenem pa zanikal; do konca ni zmogetl premagati te svoje Notdvojnosti. Razcdč.

35. Teško to zapišem, pa vendar moram in sem že večkrat: DaSliska neoleca je natančno takšna, kot jo slikam v razpravi **Razpoke**. V Franciji in Nemčiji se v obliki Kolgibanja razbijaštva razkazuje kot Sš do pluralistične strankarske demokracije, kot obnova SSL-sanj in terorja, Uniča, celo Uba, od RAF-a do

protestov zoper izvolitev Sarkoszyja. Seveda je Siska Metelkova le bled posnetek bolj udarnih na Zahu. V Slji se še zmerom vse estetizira; Metelkovce vodita Močnik in Lev Kreft, z njimi simpatizirata BNak in Hanž(ek); Polikov a la Kidrič ni, kot jih ni bilo v mojem času, 1958 in 1964. Le Puč na robu, a brez vojske. Da je šel Torkar po 90 v Polo - kandidat Razstrank -, je Umetkompenzacija, ne pa resnost ilegale, ji so jo nekoč vodile Zdenka Kidrič, Pepca Kardelj in Lidija Šentjunc.

36. Oz. že prej v Strniševih **Lj(udož)ercih**, 72.

37. Naj se kaže DaSIPMLD še tako usrana, moja ugotovitev iz leta 84 drži, še se strinjam z njo. Med DaJanšo in Popitom volim Janšo. Ne vem pa, kam jo bo Janša pribrisal; upam, da mu okoliščine realne Zge ne bodo dovolile postati neoPopit. A bi mu pasalo. Če je bil Popit vol in je Bajuk Bük, je Janša kača-modras.

38. V Slji takšnega Radmisleca med Poliki-Mrksti ni bilo; nikogar se ne da primerjati s srbskim Djilasom. Tudi Pučnika ne.

39. Tako sem napisal, tako formulirano je izšlo v Borcu, a danes moram sodbo popraviti. Pvt odpor do Torkarja me je zmamil v krivično sodbo. Ko sem pred par leti ponovno prebral **Ponikvarja**, sem ugotovil, da je imela Ptja kar dobre razloge, da je prešla v Kritodnos do dramatika. V **Ponikvarju** je junak drame celotno ljud, ki naj nadzira bivše buržuje in jih ovaja sodstvu ali pa celo samo kaznuje. Vmesnega člana - VOŠa, Ptje, predvsem OZNE - v **Ponikvarju** ni. To pa je trockizem oz. linija, ki vodi do ljuda, ne do sistematičnega delovanja ljudi v okviru Ptje. Pirc je bil bliže Torku iz **Ponikvarja** kot Potrču iz **Lacka** in Miheličevi iz **Ognja**. Pirčevo pozicijo je delil - ali bil celo njen avtor - tikPoV Zup, še v **AlekuPR**, 55. - Delam torej ARF. Bolj ko bere ČI diferencirano, bliže Resi je.

40. Moja drža skoz vse Ž, čeprav danes nimam niti svoje grupe, komaj nekaj Prilov in svojo VelDno.

41. Na mestu, kjer govorim o zvezi med **Ljudmi** in SD, si pač smem privoščiti skok vstran, čeprav je s temo povezan; kot bravec ve, je **RSD** tudi moj dnevnik. Tokrat pa ne bom poročal o svojih bolezenskih težavah, ampak o nečem v zvezi s SD in mano kot LZgarjem. Če mojega dela ostali LZgarji ne omenjajo, kot bi ga morali, naj ga sam; tako se borim zoper Zamol. Ga uporabljam, kakor mi prija; še več, pišem LZgo, navajam dejstva. (Prija mi pisati po Resi; haha!)

Pred mesecem dni me je dr. Milan Dolgan pisno povabil, naj pridem na predstavitev knjige o **dr. Metodu Turnšku**; knjigo da je »pripravil«, tako stoji na 3. strani, on, MilDol. Ker na predstavitve knjig ne hodim, o knjigi nisem bil podrobneje poučen, dokler mi je ni včeraj prinesel Tržačan Marjan Pertot; jaz sem mu dal nekaj gradiva iz SPE, tudi tekste SPED, tržaška Znknižnica jih zbira, on mi je podaril vse številke revije Most, nekatere so mi manjkale, posebno tista, kjer pišem o Josipu Vidmarju; Pertotu hvala. A podaril mi je tudi MilDolovo omenjeno knjigo o Turn(šk)u.

Knjigo sem prelistal, za kaj več nimam časa; oz. bi si ga vzel, če bi sodil po njeni vsebini, da me bo o čem informirala. Ker Turna kar dobro poznam, prebral sem vse njegove drame in velik del proze, bral njegove življenjepise, pri hitrem pregledovanju knjige nisem opazil nič takšnega, čemur bi moral nameniti več pozornosti. Zanimalo me je, kako komentira MilDol moje tekste - pomenske analize - TurnD. Nisem bil ravno prepričan, da bo MilDol ravnal v zvezi z mano nepristransko. Enkrat me je že Zamol oz. skoraj zradiral; glej moje delo v zvezi s pisateljem Topolovcem (Haložanom), ki si ga je prisvojil. Zdi se, da si zdaj na podoben način prisvaja Turna. Privoščim mu, jaz se ne bom več ukvarjal niti s Topolom niti s Turnom.

Če bi imel čas, bi se z Moškričem, čigar biografijo in dramatska dela je izdal MilDol, a njegova analiza ni piškavega oreha vredna. MilDol obravnava Zamol, Zanič, odrinjene pisatelje, kar mi je všeč, to je najina skupna poteza, Krit-analitične sodbe pa ne zmore, nasprotno, v svoje avtorje-predmete se zaljubi in jih nezumno hvalisa; Moškriča primerja s Plečnikom, kar je slaboumno. Tudi Turna kuje veliko previsoko - v nebo - z izjavami, kot je: »Ali ni bil Metod Turnšek po značaju in usodi podoben svetemu Metodu?« Turn je gojil do sebe - smešno - samoveličje, predlagal se je za Nobelovo nagrado; večina ga ni jemala resno, odtod tudi majhno zanimanje SLZa zanj. (A zanimanje SLZa zame? Po eni strani sem Turn in MilDol.) Jaz sem se mu posvetil, ker ljubim izločene, a nikoli nisem izgubil merila; Turn je drugo ali tretjerazreden pisatelj-dramatik, to je zunaj dvoma. Takih sem obravnaval na tone. Moškrič ni kaj boljši, niti Topol. A zaslužita biti analizirana. Seveda s pravo mero, sicer bodo vsi trije osmešeni. MilDol je s sabo vred osmešil tudi te tri meni simpatične rojake.

Še ena od MilDolovih sodb: »Sam Turnšek bi bil primeren za naslovnega škofa.« Ali pa: »Turnšek je širokopotezno občeval z državnimi predsedniki in papeži.« Me zanimajo odgovori Predsov in papežev na Turnova pisma; dejal bi, da jim je pisaril - da jih je nadlegoval -, ne pa, da je z njimi občeval, kar aludira, da so ga jemali za enakopravnega. MilDol posredno tudi to prizna: »Pošiljal jim je na primer svoj Rimski misal, pa ne samo papežu, tudi vatikanskemu državnemu tajniku, tudi pristojnemu uradniku ... Sploh je bil radodaren.« (?) »Je iz majhnih razmer segal v svetovne razsežnosti.« Pa: »Bil je največji, najznačilnejši, morda zadnji narodni delavec. Bil je mojster jezika: slovenska beseda mu je pela, stavek vriskal, poglavja in romani so se razcvetali, dehteli, rodili sadove ... Turnšek je bil velikopotezen, velikodušen. Bil je duša Koroške, Primorske ... Slovenije, deloma tudi jugoslovanstva, slovanstva, Srednje Evrope, Evrope.« Ne, MilDol ni pri zdravi, je patetičen tepček.

Menim, da sem napisal o Turnu - o TurnD - jaz največ, najbolj poglobljeno; samoveličje? Tudi če je slabo in napačno, kar sem o TurnD napisal, bi me - moje pisanje o TurnD - moral MilDol vsaj točno in primerno omeniti, magari raztrgati, a povedati, da sem napisal o TurnD to in to in tako. Žal pa Zamol ni le SrKosova metoda, je splošna metoda SLZa. Na koncu te opombe bom navedel mesta, kjer pišem o TurnD in strani, tako da si bo vsak bravec lahko predstavljal moje delo. Prej naj le še navedem, kaj je napisal MilDol o meni.

V knjigi, ki ima čez 300 strani in kjer MilDol - Psstrokovnost - navaja čez 500 avtorjev oz. referenčnih oseb (med njimi - haha! tudi znane LZgarje, kot so Jacqueline Kennedy, dvakrat, John Fitzgerald Kennedy, 12 krat, Dwight

Eisenhower itn.), omenja mene dvakrat. Drugič na strani 301; a ko sem šel to stran gledat, se nisem našel. Pač pa na strani 307, kar pa v Imenskem kazalu ne navaja. Na strani 307 me omenja med ostalimi desetini, ki se jim zahvaljuje; bogve zakaj meni, saj nisva o Turnu spregovorila - si niti pisno izmenjala - niti besede. Naveden sem skupaj z Vitalom Klabusom, ki je MilDolov sošolec iz Gimne in Pril. Bogve, kakšne Mistkriterije uporablja MilDol.

Prvič, ko me MilDol omenja, na strani 8, v uvodnem tekstu o Turnu, beremo: »Pričujoča knjiga« - MilDolova - »je poleg dveh knjižic, ki so ju uredili Taras Kermauner, France Baraga in France Pibernik in ju je izdal stiški samostan« (dramatizacija **Božja planina** in igra **Potujoči križ belih menihov**, oboje je izšlo 1999 ...) »Ta knjiga« - MilDolova - »je lahko uvod v monografijo o Turnškovem življenju, osebnosti, delu in dobi.« Če je tako, bi MilDol moral poznati moje tekste o TurnD. - Mimogrede: da izda obe Turnovi drami, sem nagovoril stiškega opata Nadraha jaz, simpatičen gospod, strpen, širokogruden; Pibernik je napisal kratko bibliografijo, Baraga pa je verjetno nesel tipkopis v tiskarno, morda je napravil celo prelom. Toliko o deležu nas treh pri omenjenih knjižicah. Izpod mojega peresa so **SB**.

V **RSD** sem - zelo podrobno - pisal o več TurnD. O **Božji planini** v knjigi **Svetost-čudež-žrtev**, 1998, naslov drugega dela knjige: **Romarski čudež** (to je zgodba **Planine**), naslov razprave: **Iz blodnje blato, iz videnja cerkev**, podnaslov: »Ob Svetinovi drami **Vrtovi in golobica** in dramatizaciji Turnškove povesti **Božja planina**, prvi del«, strani 85 do 161, torej skoraj 80 strani!

Nato sem pisal enako obsežno, podrobno in pazljivo o drami **Zvezdi našega neba**, o **Državi med gorami** in o **Potujočem križu belih menihov**. Kako se mi upira iskati mesta, kjer govorim o TurnD! To je posel za MilDola, a ravno tega, za kar bi bil edino sposoben, ne opravlja oz. skrajno slabo, zanima pa ga Turnovo občevanje s papeži in Dalaj-lamo, morda tudi z duhovi; na pamet mi prihaja Disneyeva slikanica, ki sem jo prelistaval kot otrok, MOČ pa mi je prevajal tekste iz oblačkov, bili so napisani v cirilici: **Miki i sedam duhova**. A ker sem poln čustva dolžnosti, se bom potrudil in opravil tudi tisto, kar je pomožen posel, za famuluse in ne za dr. Fausta! (Mene; sem se že nalezal veleturnanja!)

Ker od 2003 ne izdajam več tiskanih knjig, ampak računalniške, ki pa so dostopne na internetu, naj omenim dve takšni; le zase in nekaj Prilov sem dal narediti nekaj »tiskanih«, tj. fotokopiranih izvodov. V »knjigi«, ki obsega 4 »knjige«, skupaj imam vezane, naslovljena je **Četverka-04**, leto izdaje 2004, je dodana tim. **Šestkratnica**; zadnja od teh šestih »knjig« je naslovljena **Triumf Ciril-Metod**. **Šestkratnica** pomeni, da teh 6 »knjig« ni natisnjenih niti računalniško, so še v mojem tipkopisu; jih pa pospešeno pripravljamo za računalniški »natis«, vnukinja Severina pretipkava prvo od njih, **Veliki, mali, drugi**, vnukinja Brina četrto po vrsti, **Iskavce smisla**. O vsaki od teh 6-ih tipkopisnih knjig je natisnjena informacija (**Zadnjica**, **SB** in **Kazalo**), vse na dveh straneh. Ob analizi drugih SD na temo Slavblagovestnikov je tudi podrobna razčlemba TurnD **Zvezdi našega neba**, **Konstantin in Metod**. Naslov razprave je: **Stvarnost, posvečena v ritualni pomp**, tipkane strani med 149 in 249; sto strani analize! Analize MilDol res ni mogel brati, lahko pa bi me prosil, naj mu tipkopis posodim, če bi vedel, kaj je bilo napisano o Turnu;

informacija o tem pa je, ponavljam - MilDol je pač bolj počasne pameti, težje si zapomni -, dostopna na internetu v **RSD**.

Pa pojdimo naprej in razsvetljujemo MilDola z Jesenic in Barja, kolego Klinca spod Kepe in Klabsa-Papsa, pisatelja člankov o urejevanju prometa. Oba sta kvalificirana za preučevanje Slavknezov, s CiMetom pravkar nabirajo ključavnice na Golici. V **Četverki-05** je zadnja, četrta knjiga - računalniško natisnjena, ne tipkopisna! - naslovljena **Slovenski narod se poraja 1**. Že na peti strani lahko preberemo naslov moje razprave: **Narod in katoliški bog**, podnaslov: **Ob Turnškovi Državi med gorami**, strani 5-23. O **Džgor** pišem - podrobno - tudi drugje, sploh TurnD omenjam na stotinah koncev, v stotinah zvez; pač moja primerjalna metoda.

In še ena knjiga je izšla normalno, **Križ čez blato**, 1997, v kateri pišem o Turnovem **Potujočem križu**, v prvem in sedmem poglavju, glej strani 11 do 16 in 115 do 158. V tem poglavju obravnavam tudi druge SD: Aškerčevega **Kneza Volkuna** itn.

Bogve, če ve za omenjene moje razprave stiški opat? Pibernikuš? Pož-ek? Ve ena mojih snah, ki se je prej pisala Turnšek, zdaj Hanžek, in je doktor Zni in UProfka? Viktor Turnšek, ki je bil šef zaporov v Rajhenburgu, šef Vodetove? - MilDolu želim veselo ukvarjanje s temo Turn in SvetZg.

42. Tu sem se uštel. V nobeni FKozakovi drami ni PozProlcev, še v **Klepcu** le na način komike, študentskega najstniškega poguma, ne pa kake globlje Ideole. SNL je pripeljal FKozak na sceno šele v MV-II NOBD - **Ječah**.

43. Sicer pa to povem v naslednjem odstavku. AK se mi ni posrečila; bil sem nenatančen.

44. Tudi pri omembi Krefta nisem precizen; svojo slabost popravljam v tistih knjigah **RSD (KreftovaD v kontekstu 1 in 2)**, kjer obravnavam KreftD podrobno; Kreftovi **Krajnski komedijanti (Kojanti)** so obrat od kominternskega Koma k sintezi citoyenstva in NLa. Bogve kako se je umaknil proč od Stlza Kreft v svojih MV-II napisanih dramah?

45. Je mogoče Kritsodbo o PtjDbi povedati neposredneje, jasneje?

46. Tragično: sodba ne velja le za Ptjsistem 1984, ampak enako - čeprav Dgč - za PMLD 2007. SAPO izginja ali je celo že izginila. Je to, kakor ravnata SrKos in MilDol, kaj podobno SAPOi? Najbližji ji je - od Polikov - France Bučar; Borut Pahor in Jurček ne. Da ne govorim o špeglarju Būku alias Kurji riti. Mihi Marinku so doma v Trbovljah pravili Kurji tat. Kateri od njiju je boljši? Kaj pa MilDol? Mu ne bi bil primeren vzdevek Kurja pamet?

47. leta 84 pišem: Ptja=KC. Kaj pišejo tedaj Janša, Mihael Brejec, s kakšnimi idejami so breji kot Titovi mladinci in predavatelji na policijskih šolah?

48. Tudi jaz. Ne pa SrKos, ki asistira ĆirZlcu.

49. Točneje: Renk bi moral Gašo likvidirati, a se mu v zadnjem hipu prebudi Pervest in ukaza ne izvrši. Frenk postane iz vosovskega likvidatorja - Torkova Krita Stlza - EtČI v duhu EtHuma. Ne pa Gabro v **Deliriju**.

50. Kar je bistvo LDbe. PMLD potisne LDbo iz PrMeša in PraMeša (prvega in pravega meščanstva) k Masohlokratski Dbi. Množice, ki obiskujejo velemarkete, so ohloplebs. Po svoje jih je napovedal že Kreft v **Tiberiju Grakhu**, dve desetletji prej Kristan v **Vrankoviću**. Can(kar) v **Blagru** še ne; tam je anarhistična ulica še pozitivna. Daneoleca jo skuša spet obuditi takšno. Sinoči sem gledal-poslušal randelirajočega pariškega študenta, ki je s posmehom kričal v Žurstov mikrofona, v tem ko je vzdigoval pest: »To bo še zabava!« Jaz sem to »zabavo« doživljal leta 1949, ko mi je Ptja zaprla MOča, pa leta 58-59, ko sem odšel celo sam v zapor, pa 64, ko je vdrl Prol-sodrga iz grosupeljskega Agrokombinata v Križanke, na krstno predstavo **Tope grede**. To so se zabavali kurjerejci, ko so cukali flaškone šnopsa in tulili zoper Inco, Koc(bek)a, Puč(nik)a ... Bosta Hanž in BNak vodila takšno maso? Bo v prihodnje oplenila stolnico in zbrcala njena nebeška vrata v pekel?

51. Moje analize dram **Job**, **Kar je res** in **Ljudje** se optimalno dopolnjujejo, niti ne ponavljajo. Pisal sem jih kot celoto - v začetku 80-ih let.

52. Delo je Le travail; ne L'oeuvre.

53. Prav ta poteza, ki so jo Slci od vseh JugoNarov najbolj razvili, je bistveno pripomogla k najbolj glatkemu prehodu iz PtjDbe v Kplz; prehod se je začel v 70-ih letih, trajal skozi 80-leta. V začetku 91-leta je bila hruška zrela.

54. Za 70. in 80. leta je to držalo: ena Ptja se je razmnoževala v tisoče malih Polsubjektov, ki pa so ostali Ptja. Tu je bistvo preloma 90. leta: Ptja se razkrehne v več strank. So pa te stranke in številni drugi lobiji-grupe še zmerom mali - tudi veliki - monopoli. Kplz se bori zoper monopole, vendar obenem - kot Kap - teži k njim. Monopol je ekonomsko in Polime za Monldo.

55. Preprosto, a skrajno odločno in dokončno rečeno. Danes bi bil manj dokončen. Prisilna industrializacija je vendar dala vrsto PozVrt, kot v Angliji menčestrski Kplz, kar je Marx priznaval. Ni pa zadoščala sama industrializacija; v nji so odšle druge Jugorepublike mnogo dlje od Slje (Smederevo, Sisak itn.) Slja se je tudi kot PtjDb trudila sprejeti čim več kompjuterizacije, kvartarnega sektorja. Torej je - zavestno? - oblikovala SS (srednji sloj)?

56. Ko govorim o svojem premiku na rob Dbe, se zavedam, da ni tak, kot je Gordanin (Gorgin), Polikarpov (Torkarjevi **Ljudje**), SAntin, Ferdijev ipd. Te Ptja pobije ali naredijo Sm ali se zapijejo-zavržejo, medtem ko sem jaz (tudi Dine) odhajal na rob (strahotno in trajno sva se zapijala), a nikdar čezenj; zmerom znova sem se vračal v bližino središča Dbe (moje članstvo v SAZU), tako kot žongler na žici med obema točkama. Slabič? Po eni plati. Po drugi pa velemejster gimnastike; zato morem gledati na svet iz notrin obeh drž, centra in margine. Goli poštenjaki so ponavadi preprosteži in bedaki, večkrat - kot Ptjci - doktrinarji, kot MOč in Ziherl. Se da reči, da sem jaz: ne **Žongler Naše**

Ljube Gospe, ampak Notrokohitrec, Priigravec vseh EV tega sveta pa še Tre povrhu? Slepár? Ali le zaslepljenec?

57. Zame in po mojem je to prednost PtjSlje; za Puča ni bila prednost, izsiljeval je disidentstvo, a ga ni izsilil. Ne Zajc ne Šel - kaj šele SrKos - niso šli v direktno kontro zoper Ptjo. V začetku 80-ih let - a ne le tedaj - sem bil kot kritik Ptje precej bolj izpostavljen od njih. So pa vse nadoknadili od srede 80-ih let naprej. SrKos je opisal krog ali polkrog, bogve kaj je točnejša oznaka: iz sodelavca ČirZlca je postal sodelavec Janževca in Bükovnika. Oba druživa več pozicij, pa vendar vsak na povsem Dgč način: SrKos z udinjanjem vladajoči oblasti, jaz z distanco do oblasti. Je pa imel SrKos tudi zvezdne trenutke: okrog 60-62. In Puč temnejše: ko se je po 66 odpovedal Slovu, posta(ja)l Nemeč, hčerke ni (na)učil Slščine; prekinil je vse stike s Sljo, razen z domačimi in mano.

58. Joj, kako so si - iz petnih žil - prizadevali MBP-norovci po letu 86 postati disidenti, a ni šlo; skoraj pokali so od - retoričnega - napora, a SlPtja ni nasedla Jugofanatikom, ki so - tudi z aretacijo četverice - hoteli izsiliti DžV, Radkonflikt. Niti Janša in njegovi kolegi niso stopnjevali odpora, ne Puč, ki sem ga tedaj - 86 - predstavil norovcem, ne Rupči ali Marči (Rožanc). Niti 57. št. NoRe ni bila narejena v namen Vojkonflikta; jaz sem jo bojkotiral, ker je vzela za platformo SNcl; to Krito - Genta - je objavila v 57. št. Goša-Fla, v skupnem dogovoru z mano. To je bil prebrisan manever nekdanjih anacionalcev, STHa, Šela, Zajca itn.: SNcl jih je povezal z Nclkrilom Ptje - od Kučana do Zdenka Rotarja, od Jožeta Smoleta (Sl Božička) do dedičev Staneta Kavčiča. SPTja ni mogla zares odkloniti norovcev, čeprav je za videz-masko prirejala nekaj simpozijev K-kritično analizo NoRe; dejansko ni storila nič zoper NoRo. NoR je lahko izhajala naprej.

Moja teza: disidentstvo po 86 ni mogoče. TaSNclz ni odklanjanje Ptje, nasprotno, s Ptjo gresta z roko v roki, Pavček kot dedič Ptje prebere Majniško deklaracijo, sodelujeta Šel in ČirZlc, Kuč(an) in Puč. Narenotnost; disidentstvo pomeni odpad, dissenterstvo. Tja se selim jaz, a neopazno (komičen paradoks: neopazno dissenterstvo), saj skušam za dissenterja narediti SKC, kar je bilo moje SSL. Ko me SKC zavrne, ostanem sam. Nisem disident, ker ni nobene sile, zoper katero bi se boril. Večina Slskih Žurstov se - silno pogumno - bori zoper Busha, meni so enako tuji Romi, Ambrušani, vrtičkarji, Metelčičarji, Bükova žlota, Jelčičevi retorični fašisti.

Glede na vse te in sorodne ostajam do Pole v distanci. Takih kot jaz niti ni tako malo. Ko sem pred par dnevi predaval slovenistom na ff, sem videl, po predavanju smo sedli Pod lipco, da smo glede Pole prof. dr. Hladnik in docentka dr. Bartolova skoraj enakih misli. Onadva delujeta v stavbi ff, ki je na Aškerčevi; jaz v stavbi SAZU, ki je še bližje mestnemu središču, zraven nekdanjega Auerspergovega knežjega dvorca. No ja, po tej geografski logiki je najbolj v srčiki mesta-Slova Poštni urad pred NAMO ali bife Slon. Niso zahajali tja, k Šestici ali v Pekel, že Preš, Can, Čargo, Lojze Beltram?

59. Ker sem ostajal pri takšni tezi iz leta 84 še leta 87, nisem mogel z norovci. Nclz=Gent.

60. Zabavam se z besednimi igrami, ne z Revo; dopolnjujem svoj tekst: v **Žogi** prežagana.

61. Točneje: naj bi bila. Tr je cilj, a nerealiziran. Na Campanello se sklicuje ultraDefif iz Arge, Komar, ki je bil ideološko zoper II. Vatikanski koncil. Campanellovo Db razume kot stanovsko Dbo: kot Kfz.

62. Traja še danes, dvajset let kasneje, kot so bile zapisane moje besede.

63. Poenotile so se 90/91; sam nisem mogel biti zoper nje.

64. Do Bm-SV med dvema ekskluzivnima blokoma znotraj ene Nace je prišlo MV-II, ne pa 90-91. Mogoče so Razobljike-odločitve. Čl deluje po naključju - vplivi razmer, okolja - in kot Sven; v vsakomer je sled SAPOe, pa magari kot samovolja (Jelčić Plemenski).

65. To je Janševa tendenca, a se mu kot stvarnost še ni posrečila.

66. Tudi v tej izjavi nisem bil natančen. **Blažonove** (letos jih uprizarja Šentjakobsko; le kdo se je domislil tega?) je Ptja - njen Agitprop - kritizirala, a, kot se mi zdi po ponovnem branju, z ultralestaljšča, kot ga je tedaj zastopal šef Agitpropa Ivan Bratko. **Blažonovi** so zgledna Sldrama, podobna **Ognju**. Ne vem, kaj je Bratko hotel; zapiski tistih sej niso ohranjeni ali znani. Bolj AnKatdrame ni moglo biti; Župnik v nji je reakcionar, podpira Polemigracijo, kulaški sistem. Je motila le Krita lokalnih oblasti? Problem je narazrešen, javno ga nista razrešila ne Bratko ne Bor.

67. Ta moja teza drži. Zavrača jo Deca, ki trdi, da je vladal vse do leta 90. Zato SLZ Deprovenience potvarja Zgo: v imenu forsiranja lastne države, ki naj bi bila Herz. Lari-fari!

68. Pozabljeni ljudje so že iz leta 1955, poslani so bili na natečaj Drame SNG jeseni 55. (Ali - in - na natečaj MGL?)

69. To je bil namen moje-naše grupe v Reviji 57 in v Perspektivah; tudi z **Gredo**. Ptja je dokazovala svoj Tutz s tem, da takšne DiaStre Dbe ni omogočala; kadar je ni, je naše revije zaplenjevala. Kadar jo je omogočala - večkrat, na robu, ki smo ga zavestno širili -, se je bližala pluralistični LDbi. V teku desetletij je bilo več takšnih menjav. Te menjave so PraZg Slova, ne pa programi in Ptjkonference, kot trdita, vsak s svoje plati, Plunk in Repé. Ne bom zapisal Repplunk, ker imam Repeta za fejst fanta, Plunk se mi pa gnusi. Točneje: gnjusi.

70. Danes razlagam **Afero** nekoliko Dgč. Leta 84 sem bil - zaradi Pučeve težke usode, zapor - čezmerno na Pučevi strani, tudi Priž (Kozak). A tako, da sem ga zagovarjal kot PO(sebo); do njegovega ravnanja se pa nisem hotel jasno opredeliti, da ne bi razkril svoje prevelike kritičnosti do njega: enako Priž. Preveč kritičnosti bi tedaj pomenilo spodbijanje Puča, Ptja ga je še imela na spisku zlih. Šele po 90 sem mogel posta(ja)ti - vse bolj - do Puča Krit; ne le do Puča kot janževca, ampak že do Puča kot Simona oz. kot tistega, ki je v

letih 58 in 64 terjal konfrontacijo s Ptjo, tj. disidentstvo, ne pa KritDia. Zato sem kot dramaturg **Afere** dajal v prvi plan Simona, medtem ko sem v 80-ih letih začel razmišljati, da je Prajunak **Afere** Kristijan. Tako sem kot dramaturg že svetoval v kranjski uprizoritvi **Afere**, 81. Priž, ki je prisostvoval razčlembeni vaji, me je podprl. Leta 62 pa smo presojali preveč MorPolno, preveč kot uporniki, čeprav smo bili v Resi EtUmanalitiki. Bili smo oboje, na meji med obojim, kar je omogočalo - nam samim - obe razlagi. Ptja nas je razumela manj kot dialogizatorje, bolj kot upornike, pa nas je Boris Kraigher v letih 60-63 vendar trpel. Šele 64 je prevladala Vipotnikova - Tomšičeve - trda linija in so **Gredo** vzeli kot Vojizziv, ne kot poziv na diskusijo.

71. Levstikovega.

72. Do Javorška hočem biti pravičen. Javor(šek) ni le baraba-ovaduh, kot smo mislili, trdili in objavljali sredi 80-ih let, ampak je to svojo potezo na nesrečen način družil s Pripartizanstvom. Bil je oboje in nič od tega. Genialna zguba? Nesimpatičen ponesrečenec? Tudi jaz sem v odnosu do njega nihal: okrog 57 - ustanovitev Odra - sva bila skoraj Prila, sredi 80-ih let skoraj Sža. Zdaj sem do njega nevtralen; cenim ga in gnusi se mi. Je véliki Pljunk?

73. Mislim na Gorkega in Ibsena.

74. Izredno važna teza, pri njej ostajam. Zaradi te teze nisem mogel postati RedAnKomst. MBPrile je povsem zaneslo v AnK.

75. Zato sem soustanavljal NoRo, se - na robu Polno - angažiral, še 84. leta. A poenotujoči Gent in Nclz zame nista bila primerna; iskal sem vezivo v naslanjanju na Tro, tedaj konkretno na KC, ki sem jo imel za nosilko Tre. Zmotil sem se, veziva nisem našel nikjer več. MBP - Graf Pij itn. - pa so se vpisali v poenotevanje neoDece, v blok med Janšo in Bükom. So NoR, jaz sem pa **RSD**.

Ljudje izbirajo. NoRa izhaja v 1000 izvodih, toliko ljudi jo prebere, ima svojo Polaktualno Žurdepandanso v prilogi Ampak, jaz pišem PolKarje v **RSD** kot obrobni dnevnik, **RSD** izdajam v največ petih izvodih, berejo jo ... kolikeri? Manj kot je prstov na rokah. Kdo je Dbno zmagal, jaz ali MBP? Oni. Kdo je imel - in še ima - prav? Jaz!

Pred par dnevi dobim pismo primorskega pisatelja, podobno je mnogim analognim. Opravičuje se mi, da me pred desetletjem ni hotel poslušati, bil je prepričan, da nimam prav, potegnil je z okoljem, stavil na uspeh v prevladujoči liti. Danes ve, da ga je polomil, ostal je prazen, brez motivacije. Kaj naj storim jaz? Lahko ga podprem edino v tem, naj gre, kamor sem mu nekoč že svetoval. Pa bo to zmogel? Zakaj ni šel že tedaj tja, kjer je prav? Več kot svetovati in nato nadreti - se »skregati« - ne morem. Slehernik je SAPO, ki odgovarja zase. (Takih pisem sem dobil zadnji leti kar precej. Naj triumfiram?)

76. Torej tako **Ljerce** kot **Xerxa**, obe drami sta iz prve polovice 70-ih let.

77. Tu sem jaz.

78. Kako Razno gledata na te stvari Pirc in Koc. Koc je srečen, ker se vračajo sredinci in celo - zapeljani - DeKani v skupni enotni tabor, v OF; glej **Večer pod Hmeljnikom**, 1943. Koc vizira Km, delavce, bajtarje, nižje plasti, ki so po bistvu Poz. Pirc vizira višje plasti, celo najvišjo Bržo. Koc se dela, kot da te ni; kot da bo odpadla kar sama od sebe. Pircu je zoprno, ker se Brža povezuje s Ptjo, pa čeprav sama ve, da je - in bo ostala - od Ptje odvisna. Za Pirca je NeČi drža enaka RadRevi, za Koca - v **Večeru** - je NeČi v združenem NLu. Ptja je nazadnje obračunala z obema. Koc je rinil preveč v Polpluralizem, Pirc (47) v čistunstvo trockizma.

79. Mislil sem tudi na MOča.

80. Kasneje sem začel pisati: Sveto stvar.

81. Ta preusmeritev k osebi - k SAPOi - se začne že s SeHom, s **Pisano žogo**, z **AlekomPR**, s **Steklom**.

82. Nič ne pustiti ne biti.

83. Odlična ugotovitev, presenetljiva, a točna.

84. Smoletovem.

85. Zato so neolecarji PsRevarji, sleparji. Tudi točna ugotovitev.

86. Težka sodba, ampak točna. - Že dolgo nisem s takšnim Užem - samozavestjo, ponosom - bral kakega svojega (starega) teksta, kot berem **Razpoke**. Sem zmožen danes še tako dobro pisati?

87. Povojna.

88. To je prvi razumel Kristan s **Katom** in **Kraljevanjem** oz. Can s **Hlapci**; vse tri drame so bile napisane okrog 1910.

89. Ta moj stavek bi morala dobro premisliti DaSIneoleca. Če pa izhaja iz istih spoznanj kot jaz 84, potem je razumljivo, da vedé in hoté ostaja zgolj retorika, Hanž in BNak le ludista. Ker pa se predstavljata za Etaktivista, sta s sabo v nasprotju; sleparita sebe in druge.

90. Goša je **Zeleno dolino** napisala že 84, kmalu po **Glavi**. S to je začela že 83. Celotno svojo trilogijo je ustvarila med 83 in 85.

91. Bistvena analiza lReve. Tudi DReve, ki pa jo je Pij Graf omejil na Gilno-bife. DaSIski Prol imenujem bifeProl. Tudi na pouličnih demonstracijah pije; in ne razbija. Hvalabog, vendar spoštovanja ni vreden. Razbijači še manj. Kaj je torej ostalo izgubljenju SrKosu: maše za otroke, maska NeČi intime.

92. Da so žrtve zaman, prvi podčrta Torkar v **Deliriju**.

93. Afera.

94. Točneje: oznovec.

95. Če ne bi vedel, da je **Ljudi** napisal Pirc (jih je res?), bi - po analizi stila jezika - dejal, da so Priževno delo. Mar sta si bila tako podobna? Je na oba vplival predvsem Krleža v svoji postekspresionistični dobi, s trilogijo o **Glembajevih**? - Če bi zmogel ubogi MilDol primerjati Turnov slog s Prižahačevim ... Ta je res bliskav, mojstrski, Turnov pa povprečen kot Mikelnov, le dodatno votel.

96. Bebler in Bor, dva nivoja intelektualca: vrhunski in podsrednji. (O, kako rad sodim! Imam to po stricu sodniku, barabi?)

97. Prav za prav je v KristanoviD malo Prolskega; gre za držo socialdemokrata, ki je levi Meš, citoyen. Če bi bil 3 desetletja mlajši in živel v Slji, bi ravno Etbin Kristan mogel predstavljati Slsko Lelncu, kot sta jo 41 Vidmar in FKozak.

98. Žalostno: v Slji reevropeizacija po 90-91 ni opravila svoje Zgnaloge: vest - celo posluh za vest - se je izgubila. Ta posluh ima še France Bučar, a Bučar je star skoraj 85 let. Kdo še kaže tak posluh? Med mlajšimi Dovjak? Kak Polik?

99. Vojna - NOB - je bila veličastna, Herz, in katastrofalno regresivna: konec EtHuma, citoyenstva. Zato sem tako visel na Kocu, na Vladu Kozaku, tudi na - v mnogočem problematičnem - Zupu: zaradi njihovega citoyenstva.

100. Kdo govori danes še o Svvesti? Poslanci, kadar utemeljujejo kak svoj prestop iz stranke v stranko, farsa. Govori - dela se - le (p)o interesu. DeKani so v tem celo najbolj Hini: Podobnikova pokončnost in načelnost sta laž kot taka, posvečena laž, če naj navajam Cana. Prekmurske butaste in pohlepne Km sta najbolj izkoristili Katbanki, Reiffeisnovka in Krekova banka. Krek se obrača v grobu; bil je sicer taktik, a obenem - glede denarja - poštenjak. Krek in Krašovec, belo in črno. Kr-Kr je KrAnKr. AnK Krašovec je oboje: zoper Kom in za Kap; zoper Kreka, za bogato KC.

101. Hahaha. Kakšna Ira Zge.

102. In kaj so Profi danes? Antonio Jerovšek in JandreK? Prav je, da se Štrukljev sindikat bori za emancipirane učitelje kot SAKO. Čeprav na osnovi Lefraz. Ideola je danes le sredstvo realnih interesov; SAKO so realni interesi, ki pa vendar dopuščajo tudi nevdujanje dani oblasti. Gre za dva interesa - Leca in Deca kot dve enakopravni Dbgrupi -, ali za ostanke vesti?

103. To je Etmaksima. A stvarnost? Razen pri Radetičnih je zmerom kompromis. Koliko kompromisov sem v Žu storil jaz!

104. Danes bi pisal: do drugega, LdDr. Natančno o tej razliki NDM.

105. Kolikor sem zmogel, sem po teh načelih ravnal. Upam, da v bistvenih stvareh: ko sem se uprl Ptji-oblasti, v svojem Temodnosu do svoje žene, do otrok, do Rese, kakor jo razvijam v **RSD** z AK in ARF.

106. Mislim tako celo jaz? Je Dt zame takšno angelstvo?

107. Boris Kraigher, Stane Kavčič - da ne govorim o Beblerju - so se dvakrat poročili. Kaj pa Tito, ki je dajal vsem zgled in potuho?

108. O tej temi sem podrobno pisal lani v knjigi **RPMV (Raj, pastorala, mir, vojna)**, ki že z naslovom pove, za kaj v nji gre. Paradizialnost, s tem pa obvezno tudi njeno nasprotje - peklenskost - je v temelju SIZi. Tudi Čizavesti kot takšne.

109. Tako je Pirc nadletel Zupa - v letih, ko je bil Zup zaprt, med 48 in 54. Celo zameril mi je, da Zupa branim. Sramoval se je, ker je med 45 in 48 Zupa oboževal. Pirc je lahko odrasel le tako, da je Zupa prerastel. Z mano je imel enakopraven odnos, tudi s Šelom. Zup pa bi rad prejšnji njun odnos vrnil; bil je užaljen, ker ga ni mogel. Med obema - bil sem zraven - je prihajalo do mučnih prizorov. Čeprav je v osnovi Zup Ahaca zagovarjal. Dejal mi je, da je imel od vseh obsojenih v zaporu 48 najtežji položaj Ahac: kot visok Ptjfunkcionar. In da se je v zaporu korektno obnašal. Frančka pa ni prenašal; gabil se mu je kot podrekana glista. (Evfemizem.)

110. Moja metoda: kar naprej primerjam Razdrame in like.

111. Zamotan problem. Zg SIZi teče tu paradokсно. Ptja napada Sartra in Ekzm ravno zato, ker da preveč personalizirata oz. individualizirata; Ptja med obojim ne razloči. Ko beremo **Gnus**, vidimo, kako se Sartre - Roquentin - depersonalizira, reizira, komaj je še oseba, postaja podmorska pošast, kaos, kakor ga je ob istem času artikularil Artaud. Če je neka Naca zaostala, zmerom nastopajo iste težave: več gibanj-linij se prekriva. Stvari so manj jasne kot pri velikih Nacah.

112. Morda bo bravec zdaj razumel Perpotezo v **RSD**. Vendar - kaj pa, če ne prestopam v EkP držo, ampak regrediram v Pvtz?

113. V Dbstvarnosti so seveda zmagali omenjeni avtorji, ne jaz. Morda so me - moje delo - Zamol ravno zato, ker se zdim vsem nebulozen ...

114. Mislim na Rožančevo **Jutro polpreteklega včeraj**, 59, na lik Ludvika. Glede **Potovanja v Koromandijo** nisem točen, Tone si je izdelal vizijo, luka ne. Smoletova drama je platforma obeh, mene in Dineta.

115. Moje SSL. Priznavam svoj poraz v Dbstvarnosti, ne pa poraza pred BDrim, pred Dto. Le trma ali vera?

116. V SPED - v KCi - beremo: **Eno samó je potrebno**, naslov Jeločnikove cerkveno triumfalistične drame o škofu Baragi.

117. Danes mislim, da je celo SAPO sestavljena iz mnogo Posprvin, mišljenj, drž; da je obenem mnogo EV. S to izjavo pada Monenotnost POe. Nastaja BSAPOEV. Je to sploh realna kategorija ali pa le moj konstrukt, želja, izmišljija?

118. Meni? Ves čas govorim, kako se moje zamisli v PMLDbi ne uresničujejo. Pa vendar, oblast Ptje je padla, pluralizem je zmagal. Ni pa zmagala Dt (Tr); ker ne more zmagati? V nečem sem imel prav, v nečem sem ostal sanjač. Kdo bo danes podprl sanjača?

119. Po svoje da, po svoje ne. Nast LDbe je stopnja k vesti; PMLD pa je odpad Pervesti. Paradoks. - Janšo imam za brezvestneža. Bučarja pa SLN ni volil. S tem je povedano vse. Niso volili Puča kot socialdemokrata, 92, pač pa kasneje kot Decarja ...

120. Pravilno pisano: do Stvari.

121. V Kplzu in v strankarski Dbi je kljub vsemu bolje: je več strank, lahko ustanoviš svojo ali Civilno gibanje; je tudi več podjetnikov-lastnikov. Enemu moraš biti podvržen - tudi Poliku, ki ima Tot zamisli, Janši -, a lahko izdeluješ lastni svet, kot ga jaz. Jaz sem svojega že zdavnaj, vsekakor - v Javi - 58. leta. Tedaj s tveganjem Pereksistence. Danes je tveganje bistveno manjše, le gmotno. A kaj, ko hočejo ljudje zagotovljenost svojih gmotnih koristi; šele če so zagarantirane, so se pripravljene iti pluralizem in »tveganje«.

122. Tu nadaljujem jaz s svojo zamisljivo RazcDč. NDM. Kdo mi bo dal prav, ko pa vsakdo ve, kam pripelje RazcDč Os? Pa vendar, nisem znorel, svojo RazcDč Stro obvladam. Mar zato, ker jo le fingiram, slepar? Igram, ker sem v bistvu ludist?

123. Saj se razumemo, ko hočem reči: naj bi odločala.

124. Po eni strani drži, kar pravim oz. kakor razlagam Volto-Pirca. Po drugi strani bo pa Volta šel v tujino, kjer bo nadaljeval z LRevo, ki je obenem vojna. Torej: militarizacija, a ne doma, kjer je vojna za Prastvar že dobljena; ampak v Kplsistemih, ki so potrebni LReve. Tako je razsojal Che Guevara. Oz.: povsod panmilitarizacija, le da doma kot podpora oblasti, v tujini - na Zahu - kot upor oblasti. General Jaruzelski in general Lister, glej **Komu zvoni?**

125. Sem se je 84 že dobro zavedal. Glej moji **Pismi Dobrici Čosiću**. Objavljeni sta v **Nekr(olog)u 2**.

126. Prav za prav tragične razsežnosti Ža bivše vodstvo SIDže, kolikor je seveda še živo, ne priznava niti danes. Govori le o zmagi zavezniške Stvari in partizanstva kot NOBa. Janez Stanovnik in sorodni niso na nivoju VelOsi. Možički-kopitljački, kvasači-brkači. Če je bil Stalin Brkač Grozoviti, je JanStan Brkač Smešni.

127. Pvtz Daoblasti se vidi po tem, kaj dajejo maturantom v branje: Deklevov dolgočasni in diletantski roman **Buzlmuzl**. Ali jim ne bi naslednje leto ponudili **Ljudi**? Zver pa ljudje (**Ljudje**)? Naj Kulster predpiše vsaj IvSvetovo **Lepotico in zver**. Vem, da ni ne Rdeča (**Vstajenje**) ne Črna zver, le prijazna **Zverinica iz Rezije** (Prekmurja).

128. V EkP drži je zmerom - močan - moment Pvtza. Tega si pred leti nisem hotel - zmogel - priznati.

129. Ni to drža Dineta v **Če(velj)čkih** in **Igri za igro**? Moja ni; kdor bere **RSD**, mu je jasno, da sem še danes bližji **SAnti** kot Administratorki iz **Čečkov**. Je pa res, da nisem bil zmerom na ravni, na kakršni sem danes. Vendar na ravni Minskega in Administratorke nikoli. V osnovi sem bil zmerom Mrakov učenec, vernik v TrDt.

130. Kdaj se bo to izkazalo v DaSIPMLDbi?

131. Ta beseda se je uporabljala PV, moja grupa jo je; danes je ne opazim več. Pomeni manjvredne ali obremenjene z manjvrednostnim kompleksom.

132. Žurst Peter postaja Her. To je bila zamišljena pot Janše ipd. Dobesedno: Janša Posn(ema) Petra, lik iz Polstvarnosti Posn lik iz Lite.

133. Biciklist je izraz, ki ga je MV-II izumil Kidrič. Pomeni Čla, ki vozi slalom med interesi oz. se sklanja navzgor in pritiska navzdol. Za Ptjo je bila ta opazka najslabša. Podobno kot izraz oportunist. Ta izraz je Kardelj prilepil MOču in Prežihu. Res upravičeno?

134. To je problem KČe že od zdavnaj: Husa, Kuplenika ...

135. K tej in takšni ljezni teži tudi ČD, le da njeni avtorji še nimajo dovolj Romzanosa, so preveč racionalni, Stritar v **Klari** itn. NDM podrobno.

136. Kakšna razlika med tem Voltovim stališčem in ludom! Nepremostljiva!

137. Ponavljam: Priž **Ljudi** ni poznal, a smo se s Pircem med leti 49 in 59 družili, jaz celo prijateljeval. Vplivali smo drug na drugega.

138. Jaz ne pristajam. Morda le na Dt, ki je sila težko prijemljiva, določljiva. Živim na meji med neopredeljenostjo-vseopredeljenostjo in vero v Dt.

139. Razlagam sebe. Tak ostajam.

140. Razlagam sebe.

141. Iz partizanov.

142. Pirc opisuje tikpovojnega sebe. PoV je izzival, žalil ljudi, prav tiste, ki jih je imel za otonovce, OR slabiče. Po prihodu iz zapora 49 je spoznal, da je bilo njegovo ravnanje nečastno: slabičev ne žališ, le odvrneš se od njih. Pirc je dozorel, postal osebnostno strpen. Jaz v dejanjih, ne pa v besedah.

143. Naj se popravim: tudi MGG je verovala v občestvo, vsaj VeRus, Rožanc, jaz. Zajc ne, a se je našega občestva držal kot klop. Meni se je začela vera v občestvo sesuvati šele po 64, čeprav sem spet najdeval občestvo v grupi problemašev (Niko Graf, STH itn.), nazadnje v KČi. A sta se obe grupi - vsaj

zame - sesuli. Občestvo sem nazadnje reduciral le na svojo Dno in par Prilov. Pvtz?

144. Tudi ta - PV tako splošno uporabljani - izraz danes ni več v veljavi. Koliko pa je še Slcev, ki ne marajo purgarije? Tako rekoč vsi jo Posn, tudi neoleca, ko rahlo odraste. Ne živijo BNak, Hanž, Kreft itn. »purgarsko«? Seveda pod alibijem Lefraz.

145. Napovedana je DaSIPMLD.

146. Ker sem tako mislil, sva mogla postati s Pircem Prila. Mirotvorci so mi šli zmerom na živce, ker so Hini.

147. Napisano leta 1984, objavljeno v reviji Borec 1990, št. 2, strani 229-265.

P.S. Naj bo tokrat P.S. in ne Opomba, čeprav za to svojo odločitev ne vidim pravega razloga; je samovoljna. V P.S. bo namreč govor o MOču, o katerem pa precej pišem v Opombah. MOč je bil njega dni znan vodilen aktivist ilegalne SIPTje, torej lik, ki ga lociram nekje med Volto in Frenkom.

Pred nekaj dnevi mi je poslal Pril Ravel Kodrič fotokopijo svojega članka **Ob 70. obletnici smrti Antonia Gramscia**, tak je nadnaslov; naslov pa: **Slovenski dolg do Gramscijeve dediščine**. Tokrat ne bi o Gramsciju, čeprav mi je bil njegov EvroKom nekdanj blizu. V članku omenja RavKod tudi Vladimirja Martelanca (VM) in MOča. RavKod namerava izdati Martelančeva **ZD**; čudovit namen; upam, da ga bo temeljiti Ravel izpeljal. Objavil bo tudi precej pisem VMa MOču, zelo so zanimiva, čeprav Polna, iz srede 20-ih let. V članku, iz katerega bom navajal in ki je izšel v Primorskem dnevniku 6. maja 2007, namenja RavKod nekaj besed tudi atmosferi, ki je sredi 20-ih let Tip za Ptjo in Kominterno; atmosfera se je prenašala kasneje na JugoPtjo MV-II, je podlaga Pirčeve drame **Ljudje** oz. uvod vanjo. Tudi v Kreftove **Apokaliptične jezdece**, ki se dogajajo na Dunaju PoV, leta 48. Štimungo sem čutil tudi jaz, ko sem bil leta 47 mesec dni na obisku pri MOču na Dunaju, to je bil čas filma **Štirje polkovniki** (ali **v avtu**, tako nekako), štiri okupacijske sile, razrušeni Dunaj.

RavKod piše: »Sovjetsko poslaništvo na Dunaju se je prelevilo v pravcato oporišče vseh narodnoosvobodilnih stremiljenj na Balkanu. Sovjetski zunanji minister Čičerin in vrhovi komunistične internacionale so ga izdatno opremili ne le s sredstvi ter propagandnimi in obveščevalskimi - včasih prav nič obzirnimi - veščinami, pa tudi z najbistrejšimi in razgledanimi političnimi umi« itn. »Na Dunaj je po poldrugem letu dela v moskovskem vrhu internacionale 4. decembra 1923 prišel tudi Gramsci ... Nekaj mesecev pred Gramscijem je na Dunaj prispel osemnajstletni Tržačan - intimni Kosovelov prijatelj« (Vladimir Martelanec). »Vpisal se je na tamkajšnjo fakulteto za zunanjo trgovino.« Naslednje leto je bil Gramsci izvoljen v italijanski parlament; njegova zgodba je del SvetZge, ne Turnova, ki je obvladoval le koroško vasico (telečja) Rebrca. VM je sodeloval v interNacZgi, Turnovaški v Zgi pod Karavankami (četrti v štiriperesni deteljici: Klabs, Klinc, MilDol).

Na Dunaj je tedaj zahajal tudi MOč; to vem, ker mi je pripovedoval, kako je obiskal svojega brata - mojega strica - Borisa (deloma Otona iz **Ljudi**); našel ga je v kavarni, veljal je za kralja valčka, buržuj. Zanimivo: stric je prav tako kot VM študiral na Exportni akademiji; še bolj zanimivo: isti študij si je isto leto - 1923 - izbral v Berlinu, ki je bil tedaj prav tako eden od centrov Kominterne, MOč; v Berlinu je preživel eno leto, potoval vmes na Svetkongres Komsomola kot predstavnik SKOJa (Kommladine Juge); bil ni še niti enaindvajsetleten; bliskav vzpon pogumnega mladeniča. Stric je študiral ekonomijo, da bi postal bogataš, Kplst; MOč, da bi Prikr svojo ilegalno Ptjdejavnost. Se je MOč tedaj zapletel v mreže ČEKE oz. NKVDja? Ptja - OZNA - mu tega ni nikoli očitala, kot je Francki Klinčevi-Srebrnjakovi. A je 48 oba zaprla, oba sta poskušala v zaporu Sm, le da se je Klinčevi posrečil, MOču ne. Diletant v vseh pogledih. Res le diletant? Nisem do lastnega očeta preoster?

RavKod nadaljuje: »In res, že istega poletja« - sklepam, da 1924 - »so se v Trstu sestali Martelanc in Gustinčič v zastopstvu KPI (KomPtje Italije) ter Ciril Štrukelj in Dušan Kermavner v zastopstvu KPJ.« (KomPtje Juge.) Martelanca so ubili Nemci, Gustinčiča je mučila JugoPtja na Golem otoku, Štrukelj je izginil, MOč se je pekel v lastnih mukah Notizgubljenosti. Le tisti, ki ga bom čez hip omenil, se je izmuznil vsem prepadam, ostal živ v Moskvi, kjer je živel - delal v Kominterni - leta in leta, a enako v Jugi, saj je bil v Slji minister, celo član SlPtj CK (centralnega komiteja). Umril je star naravne smrti. Vsi so mu priznavali, da je furbo nad furboti. Regent.

»Imeli smo pri Regentu, ki je bil tedaj tajnik pokrajinskega odbora stranke, vrsto posvetovanj.« Domenili so se za »ustanovitev skupne teoretične revije«, ki je nato izhajala, v nji so pisali tudi o Narvprašanju. NOB=LR.

MOča je Ptja kasneje sesula; tudi Ahaca. In VMa; ta je bil bližji Martelu iz **Ognja** kot Marcelu iz **Afere**. A je na zaslišanjih pred GESTAPOM nekaj grešil, MV-II, kot je MOč na zaslišanjih pred JugoPolpolicijo 1929. KaKi MOča PoV nista hotela več videti, z Regentom se je MOč večkrat dobival. Z Gustinčičem sta se sovražila, z VM sta bila tesna Prila. MOč ni hotel nikoli skloniti glave na ukaz, kot Volta ne, pa je bil vendar večkrat prisiljen, da jo je sklanjal. Si je to zameril? Regentu je ni bilo treba sklanjati, ker je bil visok le meter fünfzig. Gustinčiča je trmoglavost (fanatizem?) pripeljala v JugoGulag. Ljudje v potresu. **Ljudje v potresu.**

Ko berem (post)NOBD, jih berem od znotraj, se z Voltami ipd. istim. Tudi z liki iz SPED, z Matjažem iz Simčičeve **Mladosti**. Se istim tudi s Turnom? Težje vprašanje. Morda pa deloma - v eni svojih EV - vendarle. Kaj ni zame TS vendarle mogoč kot čudež in smo ljudje na eni ravni z **Božje planine**? Sem za **Kralja Sama**, za Sl **Državo**, za pisatelje in vernike, kot sta CiMet. Sem v Volti in frenku; MilDol zagotovo ni v njiju. Sem tudi v bahaču Turnu; se nimam za novega Odrešenika sveta?

Maj 2007

POŽIGALCI IN ZAŽGANI (ob Remčevi drami **Škofovski kres**)

Ta svet namreč stoji na glavi¹ ... Ljudje se v tej babilonski zmedi ne znajdejo več in se ne morejo sporazumevati. Mati ne razume več otroka in otrok ne več matere; zaljubljenec se zaman trudi izkazati svojo ljubezen dragi - gluha je, kot je gluh on. V tem mutastem občestvu tavajo ljudje kot bolne muhe. Cvete pa hlimba, ki edina ubira slišne strune v tej vsesplošni zmedi ... Brezobzirnost se bohota v človeški združbi, ki sploh ni več združba, ampak razdružba².

1

Sedemdesetletni, mrtvoudni, upokojeni škof Klemen, ki govori te besede v Remčevi drami **Škofovski kres**, napisani v drugi polovici 60. let, kmalu po³ **Delavnici oblakov**, še ne natisnjeni, ponujani različnim gledališčem v uprizoritev, a še ne uprizorjeni, je povsem drugačen od obeh cerkvenih dostojanstvenikov, ki sem ju obravnaval v tej knjigi doslej*, od Poniževega Hrena (**Škof Tomaž Hren**) in od Rožančevega jezuitskega generala Loyole (**Prizori s hudičem**)⁴.

Škofovskemu kresu služi za zgodbo enako resnično gradivo, kot je Poniževi in Rožančevi drami. Škof Klemen je na zunaj delan po resnični osebi oz. po resničnem dogodku, čeprav je njegov značaj predelan in posledica samega dogodka avtorjeva povsem umetniška fikcija. Dogodek je poskus zažiga ljubljanskega škofa Vovka kmalu po vojni, v času najhujše stalinizacije na

---

* Vse tri analize - Poniževe, Rožančeve, Remčeve drame - sem napisal že l. 1985, ne 1986, kot sem pomotoma zabeležil v opombi, glej Revija 2000, št. 40/41, stran 143. Ponavljam, da sem prvotni rokopis izpred treh let popravil le jezikovno. Hočem da ostane avtentičen tudi kot dokument. Posebno zato, ker je s tem dokumentirano, da smo slovenski kritični intelektualci že pred leti predvidevali današnji slovenski in jugoslovanski socialni in politični položaj; da smo že izdelovali programe za premagovanje - neugodnega - položaja; da smo nakazovali teme (vprašanje mučeništva itn.), na katere bo treba v bližnji prihodnosti urgentno odgovarjati, a ne v starem duhu. Slovenska kritična socialno politična in moralno religiozna misel ima kontinuiteto že ves čas po vojni; in izhaja iz nosilnih tekstov izpred vojne (najbolj iz Mraka in Kocbeka). Slovenska kritična intelektualna zavest je paralelna s slovensko politično realiteto. Nikakor ni zgolj njen trpni odsev. Upati je, da jo bo zmogla - vsaj deloma - preusmerjati, sooblikovati. - Moja analiza omenjenih treh dram kot drugi moji tovrstni teksti je bila zasnovana in napisana tudi s tem ciljem.

Slovenskem, ateizacije, zoperkrščanske gonje oz. pritiska, lumpenproletarskega terorja, ki se je v dobršni meri izvajal prek mladinskih skupin, delujočih skorajda ilegalno ali pollegalno, a po nareku slovensko jugoslovanskega političnega vodstva.

Zažig, poskušan na novomeški železniški postaji⁵, se je ponesrečil; bil je izveden amatersko, preveč s strastjo, premalo premišljeno in organizirano⁶. Zaradi velikega pohujšanja, ki ga je poskus umora vzbudil na Slovenskem in v tujini, posebno pa dejstvo, da je bil ogroženi škof med vojno nasprotnik domobranstva in brez krivde celo po pristranski presoji zmagovalcev, in zato ker so teroristične pollegalne metode grozile raztrgati videz pravnosti in spodobnosti državno partijske (psevdo)potitike, ki pa je bil potreben, so tisti, ki so naročili zažig, postavili izvajalca, v drami skojevca Jurija, tedaj komaj dvajsetletnega, pred sodišče, ga obsodili in s tem nekako rešili zunanji obraz.

Zgodba je podobna oni z Goeringom in van Lubbejem, z zažigom Reichstaga l. 1933, če seveda drži, da je bil požig naročen in da je bil van Lubbe gestapovski agent; vendar to hipotezo zgodovinarji čedalje bolj spodbijajo.

Zgodba **Kresa** se dogaja kasneje, v 60. letih, ko je zažigalec spuščen iz zapora. Kazen je prestajal na Golem otoku⁷ kot kriminallec. Poleg petih let za škofa je namreč dobil še deset let za poskus uboja paznika; mahnil ga je s krampom. Odpuščen kaznjene se zdaj - kot psihopat - izživlja po Gorenjskem in posebej v bohinjskem kotu s požiganjem vikendov in domačij⁸. Pripravlja pa se obiskati tudi škofa, da z njim poravna račune, saj ga ima še zmerom za krivega; tako za povzročitelja svoje nesreče kakor tudi za ideološkega sovražnika nove - marksistične partijske - ideologije, ki se ji čuti nekdanji skojevec še zmerom zavezan⁹. Ponoči vdre v škofovo hišo, se zaplete v razmerje s škofovo nečakinjo Barbaro, ta škofa-strica neguje, in se sooči z njuno realiteto. Na koncu ga Barbara hinavsko preda miličnikom.

2

Besede iz mota govori škof Klemen¹⁰, ki ni le pokoncilski duhovnik, ampak eden tistih, ki je že med vojno zastopal od Rožmanovih ali Erlichovih različna stališča, s čimer hoče dramatik opozoriti, da ni bila vsa slovenska, niti ne vsa ljubljanska duhovščina klerofašistična ali klerikalna; da vrsta duhovnikov, med njimi tudi pregnanec z Gorenjske, Vovk, ni bila soglasna s spajanjem duhovskega in političnega oz. celo vojaškega stanu.

Vendar o tej medvojni preteklosti lahko le sklepamo iz nekaterih Klemenovih izjav. Očitno je, da prehod k pokoncilskemu duhu za Klemena ni bil težak; narobe. V celi vrsti izjav in ravnanj je Klemen antiRožman, zato tudi hudo preizkušan, a človek svoje poti in soutemeljevalec današnje, nemilitantne in nemilitaristične slovenske katoliške Cerkve, ki se vrača k evangeliju in k ljubezni, k razumevanju in odpuščanju¹¹.

Klemen nasprotuje srednjeveškemu rearhaizirajočemu duhu na Slovenskem, prepričan je, da je ta duh zelo slaba varianta. Tudi s tem se vključuje v krščansko pojmovano in utemeljeno slovensko civilno družbo. Že na začetku drame odklanja pričakovanje starovernih žensk, kmetic, ki »hočejo košček

škofovih oblačil«, tistih namreč, »ki niso zgorela. Prepričane so, da bi jih to varovalo pred požigom¹².« Okolica je namreč v strahu pred norim požigalcem. »Pravijo, da je bil takrat čudež.«

V nasprotju z današnjo poplavo praznoverja v Jugoslaviji, tudi z množičnimi psihozami in kolektivnimi halucinacijami, kar so verjetno medjugorski dogodki, se v Sloveniji takšno socialno reagiranje teže pojavi ali uveljavi¹³. Ne le zaradi slabe izkušnje z Vodiško Johanco izpred osmih desetletij. Tudi zato, ker je na Slovenskem janzenizem globoko ukoreninjen; ker je v slovenskem neuradnem krščanstvu veliko protestantskega duha. Slaba je bila le sinteza med janzenizmom, ki je postal ultramoralizem, jezuitizmom kot zunanjim krščanstvom pa smermi znotrajcerkvene militarizacije. Bilo je premalo nefanatične, notranje, mile pobožnosti in osebne vere. Je pa to vero zastopala slovenska literatura, predvsem linija Cankar, Pregelj, Kocbek.

Rožman je bil naklonjen kolektivni molitvi, skrajno stopnjevani molitvi, ki je dobila javen - srednjeveški - značaj, posebno v medvojnih ljubljanskih procesijah k brezjanski Materi božji, za majsko devetdnevnicu ipd. Se pravi, da je bil brez posluha za pravila civilne družbe, v kateri je vera zasebna stvar, ločena od države in ulice. Katoliško vero je hotel narediti znova za državno in splošno, za totalno resnico Slovencev in javnosti, neupoštevaje, da je javnost zbir različnih ver, prepričanj, ciljev, vrednot. Ne on ne pozneje slovenski stalinizem nista razumela meščanske - civilne - družbe. Stalinizmu je bilo zato lažje zamenjati en totalitarizem z drugim, s sabo: s takim, ki je - začasno¹⁴ - več obetal.

Klemen funkcionira - čustvuje, vrednoti, deluje - povsem drugače. Praznoverje mu je mrzko. Ve, da je oboževanje relikvij - sredi 20. stoletja - nedopusten socialni in verski regres; da je treba v katolištvu poudariti povsem druge zadeve. Ve, da je treba odmeriti zdravemu razumu njegovo mesto in mu tam priznati legitimnost, ne pa ga podrežati fascinaciji. Nečakinji Barbari Klemen naroči: »Kakšen čudež! Priskočil je tajnik in me ogrnil s svojim plaščem ter pogasil ogenj. Že večkrat sem to povedal. Reci jim - ženskam -, naj gredo domov in naj se raje posvete molitvi. Ni bilo čudeža¹⁵. In nobenih oblačil ... Ne vem, čemu hočejo imeti na vsak način čudež in moje mučeništvo. Bilo bi zlagano. Že ves čas se na vso moč protivim puhlim marnjam pregorečih vernic. Zato sem tudi ostanke oblačil zažgal¹⁶ ..., da ne bi nihče nikoli iz njih naredil relikvije, ker to niso, in bi bilo svetoskrunstvo in malikovalstvo častiti mojo ničvredno odetev, ki ni imela ničesar skupnega z božjo milostjo, katera me je takrat obvarovala najhujšega.«

Loyola bi ravnal drugače. Kar Cerkvi - in redu in veri - koristi, pa čeprav je hudičev domislek, to je v redu; to je treba uporabiti. Napol zažgana oblačila bi bila sijajno sredstvo pridobivanja novih vernikov, neodvisno od tega, kako je dejansko potekala pogasitev ognja. Ni bilo veliko čudežev, ki jih srednjeveško usmerjeni katoličani še zmerom spoštujejo in vanje verujejo, tako preinterpretiranih, kot si žele pregoreče vernice? Se ni to zlahka dogajalo v prednovoveškem svetu, ko še ni bilo ustreznega nadzora kritičnega in eksperimentalnega uma?

Klemen ve, kakšno krščanstvo je danes na Slovenskem potrebno: osebna vera, ne pa kolektivna fascinacija¹⁷. Najbrž ve tudi to, da je prevzela od totalitarne Cerkve štafetno palico Partija, dosegla s kolektivno fascinacijo vere v skorajšnji prihod Absolutne prihodnosti (Brezrazredne družbe) izjemno

aktiviranje množic, prehod mase v Gibanje, da pa je zanos Gibanja v nekaj letih uplahnil, to je bilo jasno že sredi 60. let, in da so za razvito družbo potrebni vse drugačni prijemi, a nikakršni fašistično stalinistični regresivni magijo¹⁸.

Klemen da veliko na molitev; veruje v božjo milost. A molitev mora biti osebna, z milostjo ne smemo manipulirati in jo gledati materializirane v zunanjem gradivu. Škof ve, kaj je sodobno malikovalstvo. Boga predvsem ne smemo malikovati. - Malikovanje Stalina in njegovih dedičev voditeljev je redukcija katoliškega malikovalstva.

Somrak bogov je predvsem somrak malikov. Če Boga Cerkev ne bi tako vezala na malika, bi bil manj ogrožen, manj krhek v novem veku in se mu ne bi bilo treba v Pascalovem času in v Racinovi viziji umakniti, v Nietzschejevi znova pustiti ubiti, v Marxovi odstraniti; bil bi mnogo manj ranljiv. Zato se škof trudi za novo ali vsaj drugačno pojmovanje - dojemanje - Boga, kot je bilo v navadi v slovenski katoliški folklori v 19. stoletju in v prvi polovici 20. tega.

3

Predvsem pa ta škof ne želi biti mučenec; kako se razlikuje od Loyole in Hrena! In od Rožmana oz. vrste slovenskih duhovnikov medvojnega časa. A ne le od duhovnikov, tudi od aktivistov druge ideološko vojaške strani. Mučeništvo je bilo v obeh taborih znamenje najvišje religiozne zaveze.

Upoštevati moramo, da je mučeništvo arhaična stvar. Družbe se utemeljujejo na preganjanju, mučenju, ubijanju. Njihovi utemeljitelji so heroji, svetniki, mučenci, pričevalci, asketi, zaporniki, padli. V temelju Mesta so kosti ubitega Samoroga (Strnišev **Samorog**), ki je simbol svetega bitja. V temelju komunistične ali realno socialistične povojne jugoslovansko slovenske družbe so med vojno padli partizani. Sveto središče te družbe je Grobnica herojev, ki je najbolj sakralen prostor.

Cerkev je utemeljena na Jezusu, na njegovi mučeniški smrti. Središče predvojne Slovenije, kolikor je bila katoliška, a to je vse do začetka pravno politično pluralne parlamentarne družbe v 60. letih prejšnjega¹⁹ stoletja tudi bila, so bile cerkve, pokopališča, škofije, župnije - poleg cesarskih insignij. Po vojni pa skupščine in CK-ji, ki so bili v isti stavbi oz. v dveh stavbah, postavljenih druga ob drugo s hrbtom in tako simbolno povezanih. Generalni sekretar Partije je bil več od predsednika države.

Civilna družba je civilna - neklerična - ravno v tem, da dopušča različna središča, izmed katerih ni nobeno dokončno in osrednje. V njenem središču je zmerom prazen prostor, ki dopušča novo in posebno vero, kult, sakralno samoutemeljitev določene grupe. Država ne more biti središče. Cerkve, stranke itn. pa imajo svoja središča, ki niso in ne morejo biti obvezna za vse.

Bog ni istoveten z nobeno posebno Cerkvijo; kot tudi ne Duh zgodovine z nobenim posebnim Gibanjem ali Partijo.

Duh Zgodovine je težko dostopen in razumljiv; o njem je več hipotez. Tudi Bog ni enostavnejše narave. Bog in zgodovina se razodevata. Vendar je odvisno od naših razlag, kako ju razumemo²⁰.

Krščanska - evangeljska - ljubezen velja za vse ljudi, za verne in neverne. Ni naključje, da jo je mohamedanstvo prevzelo, čeprav je očitno, da niti zgodovinsko krščanstvo niti zgodovinsko mohamedanstvo še zdaleč nista na ravni tega razodetja-sporočila. V realni zgodovini sta bili obe veri premnogokrat kar se da arhaični in barbarski, praznovorni in vojaško pokončevalski. Mohamedanstvo posebno danes, krščanstvo med drugo vojno na Slovenskem, pa v tridesetletni vojni v Evropi, pa v Hrenovih časih itn.

Mučeništvo je danes stvar posameznih ver znotraj civilne družbe, ne pa stvar države; država mora biti po zakonu zunaj civilne družbe kot kompleksa zasebnih oz. v javnosti se pojavljajočih privatnih grup. Brž ko se država kot taka - verska ali nacionalna, Cromwellova ali Clemenceaujeva oz. Viljemova - sakralizira, utemelji na državnih mučencih, svetnikih in herojih²¹, postane patriotizem državljanov necivilna stvar. Država in družba, državno in privatno, pravno in svobodno osebno se tako pomešajo, da pride do temeljne nerazločljivosti; da je sfera privatnosti - osebne vere, vesti, svobode - ukinjena, podrejena državnosti, to pa vodijo predstavniki določene Partije ali Cerkve, ki se sami - v imenu Boga ali Zgodovine - razglasijo za zgodovinske in božje odposlance²².

Herojsko in svetniško mučeništvo je zmeraj dokaz, da sloni družba-država na nečem, kar je več kot zgolj razumsko, kot zgolj interesno, kot zgolj znanstveno ali strokovno, kot zgolj dogovorno; vsi ti znaki - razum itn. - so značilnosti novega veka in laičnega duha. Mučeništvo²³ je mogoče le tedaj, če človek, ki se izpostavlja preganjanju, mučenju, možnosti smrti, dela to iz verskega prepričanja, da s svojim vztrajanjem pri osvojenem mišljenju (Giordano Bruno, Grča), pri svoji veri (Savonarola, tudi Meškov **Henrik, gobavi vitez**, Strnišev Prior - **Ljudožerci**) ni dan le odgovor v logični diskusiji, v javnem dialogu med različnimi stališči, ampak je ta odgovor povezan z nečim nadlogičnim, naddiskusijskim, osebno pričevalnim, eksistencialnim.

Mučeništvo je mogoče le v družbi, ki ni civilna; ki despotsko preganja različnomisleče in drugače verujoče (Jermana v **Hlapcih**, Zoro **Pod Prešernovo glavo**); oz. v tistih segmentih družbe, ki se ima za civilno, ki niso civilni. - Glej primer učitelja Jermana in zdravnika Grče, ki živita v okviru avstrijske pravne države, a to pravnost, ki zagotavlja pravico do verske tolerance, klerikalna Cerkev zožuje in omejuje na praktično ničnost.

Bolj ko je družba civilna, manj je mogoče mučeništvo. Če so mučeniki hoteni ali nehoteni - predstavniki totalitarizma, terorizma, tudi revolucionarnega, leninističnega, homeinijevskega, gadafijevskega, domobransko kontrarevolucionarnega - so v današnjih razmerah le zelo pogojno sakralno utemeljujoče se žrtve. Skušnja z rdečimi in črnimi brigadami, ki zganjajo vsesplošen teror, tudi nad nedolžnimi, kaže, da se poslanstvo take grupe v civilni družbi sprevača v zločinstvo.

4

Grupa, ki se žrtvuje za ideale, a je prepričana, da mora, ko zasede oblast, vse druge grupe - in osebne resnice - odstraniti, je žrtveniška v arhaičnem

pomenu in za arhaičen čas. Danes postaja njeno mučeništvo samoslepilo, avtomanipulacija, pomota, veličasten eksistencialni napor za zgrešen cilj. Ker pa upoštevamo, da civilna družba ne omogoča mučencev oz. da so pričevalci svoje eksistencialne resnice v nji drugega tipa, ne več sakralizirani, potem je vprašanje mučeništva v današnjih, danes utemeljujočih se državah in družbah vprašljivo²⁴.

Stare države in družbe, ki slonijo na srednjeveški tradiciji, na kraljih, svetnikih in mučencih, kot angleška, francoska itn., imajo več pravice do teh mučnikov, saj so pri njih del zgodovine, vendar obenem dolžnost, da jih nekako folklorizirajo, pretvorijo v panteon prednikov, ki ne zavezujejo današnjikov v enaki meri, kot so nekaj njihove prednike; kot jih je recimo sveta Ivana Arška ali sveti Ludovik ali kralj Artur in vitezi okrogle mize ali sveti Karel Veliki. Ta je bil sicer tudi cesar tedanjih Slovencev, a v zadnjih dveh stoletjih slovenska nacionalna zavest ni razvila notranjega, vrednostnega, identifikacijskega stika z njim; danes niti več s Habsburžani in drugimi nemškimi knezi, ki so bili obenem slovenski knezi in neločljivo vladarji obeh nacij.

Vendar se zna zgoditi, da bo prihodnja slovenska nacionalna zavest, in to prav kmalu, odkrila tesen stik med Karlom Velikim²⁵ in Slovenci, med Habsburžani in Slovenci, najbrž tesnejšega kot med Slovenci in tistimi južnimi Slovani, ki so stoletja kot najemniki in plačanci osmanskega cesarstva plenili slovenske dežele, načrtno destabilizirali državo, v kateri smo živeli Slovenci in ki je omogočala Slovcem življenje; ki so ropali živino in ljudi vlačili v sužnost, požigali in pobijali. Vrednostna merila so se začela danes spreminjati. Kulturni tip postaja pomembnejši od jezikovnih sorodnosti, od morebitnega skupnega rodovnega izvora v preteklosti, v Polesju in ob Visli.

Sveti kralji postajajo polagoma liki iz literature za otroke in zanj - kot »slovenski« kralj Matjaž. Ali za civilne Črnogorce in Srbe kraljevič Marko.

Jezus je vse drugače zavezujoč, ker ni vezan na etnijo-državo; ker ni judovski prerok in ne zgolj muslimanski prerok, ampak Bog v pomenu tiste univerzalnosti, kakršna označuje pristno evangeljsko krščanstvo: da ni vezana na nobeno etnijo, niti ne na posebno vero-konfesijo, kaj šele na državo - kot recimo, na tisto Avstrijo, ki je imela na čelu apostolskega vladarja, to je figuro, ki se je imela za najbolj katoliškega - Bogu bližnjega - vladarja²⁶.

René Girard prepričljivo dokazuje, da je Jezus zadnja arhaična žrtev, ki je upravičena. Po Girardu je sleherno obtoževanje drugih služba satanu; Satan je po imenu Tožnik. Mogoče so le žrtve za Jezusa kot evangeljskega Boga, ne pa za Cerkev, ta praktično pretvarja krščanski univerzalizem v stvar te ali one etnije oz. države. Loyolova - morebitna - žrtev bi bila torej hudo problematična, ker je pri Loyoli krščanska ljubezen vtkana v boj za oblast katoliške Cerkve.

Pač pa je pristnejša žrtev škofa Klementa, čeprav tudi ta ni prosta interesov. Kot bomo videli iz analize, Klemen ni želel birmati, kajti bil je opozorjen, da se mu bo nekaj zlega pripetilo. Ni hotel izzivati; ne delati pohujšanja; ne si pridobivati mučeniškega venca.

Požigalec Jurij: »Potemtakem niste hoteli postati mučenec?« Klemen: »Nisem želel ne čudeža ne mučeništva« - pri tem misli na svojo odločitev, da bo birmal. Jurij: »Kaj ste potem sploh želeli, škof?« Klemen: »Narediti dobro. Zato sem tudi nameraval odložiti birmanje, ko ste mi zagrozili. Vaški župnik je bil

prepričan, da bi to škodovalo ugledu Cerkve. Bila je prva javna birma po vojni in šlo je za pravico cerkvenega obredja. Ker so tudi predstojniki mislili tako, sem se uklonil in šel, da bi opravil svojo dolžnost.«

Klemen ni le kristjan, ampak je tudi škof; torej je uslužbenec Cerkve, dolžan pokorščino višjim (vse do papeža, do Vatikana, ki je obenem versko središče - vrh - in država). Po tej plati je na istem kot Loyola, čeprav predstojnikom ne tako absolutno, ne tako brezrezervno zavezan.

Izkazalo se je, da je bil premislek Cerkve pravilen. Škof je dejansko postal žrtev in v določenem obsegu mučenec, čeprav to ni hotel biti. S svojim mučeništvom je prebil meje zopercerkvene zarote, nasprotne formalni jugoslovanski Ustavi, in Cerkvi pridobil nekaj terena. Tako je Cerkev v naslednjih desetletjih napredovala korakoma ali - v začetku - po pednjih. Moral je tvegati - in je uspel.

A tveganje je bilo namenjeno moči Cerkve, čeprav bi v civilni družbi - celo v Jugoslaviji, če bi Partija spoštovala ustavo - birnanje ne smelo biti nikak problem. Cerkev ima pravico do izvajanja svojega »obredja«, tudi javno, če to ne ovira drugih. Javnost je sestavljena iz vrste civilnih pravnih oseb, to je tudi grup in združb, časopisov, strank, Cerkva, profesionalnih združenj, gibanj itn.

Vendar ta del Klemena ni bistven. Žrtev je bil kot uradnik, obenem pa kot nekdo - in tu je prebita meja uradništva, tu se začne boj za civilno družbo - ki ne pristane na monopol(izem) ene same stranke oz. (psevdo)vere. Nekdo, ki terja enakopravnost. - Je Klemen torej sodobna žrtev in mučenec? Ali pa je nujno arhaičen, ker je arhaična (psevdo)politična struktura, s katero se je sprl?

Človek nima toliko svobode, da bi sam iz svoje volje in drže premagal lastno arhaično reakcijo. Kako bi jo vendar imel, ko pa pride Peter, lik iz **Noči do jutra**, takoj v nerešljiv spor - v vojno - z oblastjo, brž ko si dovoli izreči na glas najmanjši dvom v pravilnost odločitev partijskega vrha?! Sta si evangeljska ljubezen, ki je dopuščanje drugih, in prizadevanje za civilno družbo tako različna, ker vodi to prizadevanje v dobi najhujšega stalinizma pri priči v zapor, v mučeništvo (Peter in veliko sorodnih - Sigismund in Haymann iz **Dialogov** itn.), torej v spor, na katerega ljubezen ne želi in noče pristati?

Noče že, pa tudi more? Ni dopuščanje drugih samo na sebi, v religijsko etičnem pomenu in nivoju, že model civilne družbe, saj totalitarizem v temelju ne dopušča drugih? Ljubiti drugega pomeni pri priči kršiti osnovno zahtevo totalitarizma: da smo vsi eno(tni), deli iste karizmatične Skupine, njeni izvajalci, podložniki, kot so čebele podložnice matici. - V **Ljudožercih** in - **Mrakovem** - **Procesu** nazorno vidimo, da je vztrajanje pri takšni ljubezni pojmovano s strani despotov kot nepokorščina, kot izdaja (domovine in Partije, Človeštva in Zgodovine), kot velezločin.

S tem da je šel škof Klemen vendar birmat, ni le ubogal predstojnikov, ampak je storil svojo civilno in krščansko dolžnost; ustrezal je potrebam vernikov, katoličanov, da vstopijo z birmo v ustanovo, v katero si želijo vstopiti; da se potrdijo v pripadnosti evangeljskemu poslanstvu. - Če to res hočejo; če njihovo dejanje ni le gola formalnost oz. zgolj politični protest. A tudi v tem primeru je legitimno, saj izražajo svojo osebno in grupno politično oz. skupinsko voljo, ki jo mora civilna družba nujno upoštevati²⁷.

Je navzlic vsemu civilna drža v sodobnem svetu, v katerem še zmerom prodirajo - in se vračajo (stalinizem je regres glede na predvojno Jugoslavijo med leti 1918 in 1929 in na zadnja leta Avstroogrske) - despotski barbarizmi in totalitarizmi, marsikdaj ali pa sploh nujno mučeniška, žrtveniška? Se da na ti dve kvalifikaciji pristati, če ju ne povežemo s svetim?

Če se v totalitarizmu odpovemo mučeništvu, se odpovemo civilnosti. To je objektivna - tragična - logika, usodna nujnost, na katero ne moremo vplivati; pred ta izbor smo postavljeni, naj nam je to všeč ali ne. Ne da se mu izogniti²⁸.

Večina Slovencev se mu je skušala ogniti tako, da se je ognila svoji - nekoč že doseženi - civilnosti; da je izdala svojo evropsko tradicijo. Hotela je pač preživeti. V najboljšem primeru si je civilnost skrila v srce in jo hranila za boljše čase.

Sredi 80. let je slovenska kulturna, a ne le kulturna javnost že zelo civilna. Zdi se, kot da bi Slovenci našli svojo pravo naravo, tako se v tej civilnosti počutijo dobro, osvobodeno; tako si je želijo še bistveno več; še formalizacijo te civilnosti, pretvorbo iz kritične javne zavesti v funkcioniranje družbe, odpravo ovir, ki so posledica in dediščina stalinizma. A se bodo verjetno isti ljudje spet umaknili iz kritične javnosti v kolaboracijo z oblastjo, če bo prišlo do restalinizacije; kajti glavno je preživeti. In bodo čakali na ponovno politično otoplitev, kot so nanjo čakali prejšnja desetletja. - Tudi tisti mladi, ki danes tako sijajno artikulirajo civilna gibanja ekologov, feminizma, prizadevanja zoper člen o verbalnem deliktu, za odpravo smrtne kazni.

Umik je boleč in nečasten, a mnogokrat nujen. Le en pogoj je, če hoče ostati smiseln: če ljudje v privatnosti še funkcionirajo civilno, če se še oklepajo civilnih vrednot in le čakajo, da jih bodo lahko znova uveljavili.

Zgled za vztrajnost in vzdržanje - tudi med preganjanji - so Judje. Vendar so Judje imeli svojo vero, ki je bila, razen v nekaterih trenutkih (vendarle celo v srednjem veku) dovoljena, čeprav strahotno socialno itn. diskriminirana. Bi morali Slovenci izdelati prav tako svojo vero, ki ne bi bila le politicum? Ne namigujem ves čas, da civilnost ne more biti le politicum, le državljanska drža, le delovanje na ravni laičnega, saj utemeljujem politično ali civilno na krščansko) evangeljskem²⁹? Ni prav zato Slovincem evangeljsko krščanstvo tako temeljno potrebno, nujno za preživetje, ker omogoča temeljnejšo utemeljitev civilnega, ker človečnost osnuje na Bogu, Bog pa ni relativna kategorija?

Če je civilnost ohranjena v notrini duševnosti in duhovnosti, vendar kot skupna slovenska in človečanska zavest, ki veže z Bogom in povezuje človeštvo v edino smiselno odrešenjsko celoto, potem zna vzdržati tudi v hudih časih preganjanja, posebno v takšnih, ko človeka preganjajo tuje sile, tuja nacija - država (unitaristična Jugoslavija ali njeni slovenski adepti, fašistična Italija itn.). Težje je bilo tedaj, ko je velik del Slovencev norel v milenarističnem samoslepilu, tega pa je vodilo vodstvo, ki je skušalo Slovence ukiniti v boljševizmu.

Univerzalno evangeljsko krščanstvo ni homogenizacija vseh različnosti na način redukcij na eno, na povprečno (kot je Jugoslavija dozdej), recimo na italijansko ali na evropsko katoliško. Je ravno načelna in praktična ohranitev

vsega diferenciranega, različnega, drugačnega; brez te ljubezen kot ljubezen do drugega nima smisla.

Univerzalno je hkrati posamezno in posebno. Univerzalen je le princip: Ne ubijaj! Ljubi! Izvedba je osebna in individualna pa grupna. Vsa konkretnost izvedbe je posebna.

V tem pomenu je slovenstvo »večno«. Trajalo bo tako dolgo, dokler bomo to hoteli Slovenci; ali dokler bomo vzdržali pred pritiskom večjih sosedov, enkrat teh (Nemci, Italijani), drugič drugih (Srbi), ki ne dopuščajo različnosti in samosvojesti³⁰.

Vendar upoštevajmo, da tudi pri Nemcih, Italijanih, Srbih vladajo despotske sile le nekaj časa; da ni nobena nacija vnaprej despotska in za zmerom; da je treba pri vseh računati na njihovo civiliziranje. Pri enih se je že pričelo, pri drugih se še bo; pri tretjih se je spet vrnil barbarizem - nemški nacizem³¹ - itn.

Empirično življenje narodov in posameznikov je nepredvidljivo v svoji naključnosti. Vera in razum pa postavljata zoper to naključnost določena načela, drže, ki se jih morata nacija (grupa) in posameznik držati, če hočeta ohraniti svojo osnovno integriteto oz. identiteto, ki je pogoj kulturnemu obstoju, obstoju kulturnih enot; a dejansko celo bioloških, tja do enotnega funkcioniranja amebe.

Odgovor na zastavljeno vprašanje bi torej bil: ni posvečena le naša borba, naša etnija, naša država, naša zgodovina, druge pa so, ekskluzivni strukturi ustrezno, neposvečene in celo nujno zločinske, diabolične, saj so z našo v sporu in jo ogrožajo. Takšna ekskluzivna vizija je totalitaristična in največja nevarnost za civilno družbo in državo (takšni sta bili viziji stalinistične revolucije in klerikalne kontrarevolucije). Posvečena so vsa prizadevanja za ljubezen - dopuščanje, usmiljenje - ker vsa temeljijo v božjem. Kar temelji le v svetem³² in ne v božjem (v krščanskem pomenu), torej kar sakralizira mojo - našo - Nacijo ali Grupo ali Partijo ali Cerkev kot *ens realissimum* (Bog in Zgodovina sta takim Cerkvam in Partijam le sredstvi, le alibi), s tem sakralizira del nad celoto, enega nad drugimi, posamezno nad skupnim (ki je skupnost enakopravno različnega) in uvede nazaj pristranost etnocentrizma ali teocentrizma ali ideocentrizma.

Sprejemljivo in etično je le mučeništvo za civilno družbo, za nacijo kot civilno nacijo, za krščanstvo kot za evangeljsko ljubezen do drugega; drugi tipi mučeništva so arhaični. Če temeljijo družbe-države na arhaičnih tipih, temeljijo na zločinu. In gre za tragične žrtve, za pomote, četudi morda narejene z dobrim namenom. Gre za tragično slepoto. Te primere upodablja tragedija. In z njo vsa dramatika.

6

Jurij vidi v škofu Klemenu načelnega ideološko razrednega in osebnega nasprotnika. Klemen to razume: »Za vas sem trdovratnež, ki je izzival vašo organizacijo in kljuboval vašim zamislim, skratka krivec, ki ste mu vsa ta leta« - zapora - »kovali maščevanje. Pa vendar sem naredil vse, da bi se izognil tistemu, kar se je zgodilo. Vselej sem se namreč zavzemal za strpnost in uvidevnost. Globoko sem namreč prepričan, da dobro zmaguje samo po sebi,

brez boja in nasilja. Sem tudi zoper nameravano mučeništvo; človek že tako vseskozi prenaša muke za izvirno grešnost; čemu bi jih torej še namenoma iskal³³.«

Klemen je eden prvih povojnih predstavnikov obeh med vojno spodbijajočih se taborov, ki ne le da izraža drugačno, nevojaško razpoloženje, ampak se mu posreči to razpoloženje tudi uveljaviti; najbrž ne le v drami; tudi v svoji škofovski praksi.

Oba tabora sta se prej drug drugemu maščevala. Vsak je bil prepričan, da je vir zla v drugem; da je drugi začel z represijo in s terorjem, z izdajo naroda in zločini.

Bela garda je očitala komunistom, da s pobijanjem Slovencev - slovenskih politikov, duhovnikov, predstavnikov stare politične in gospodarske oblasti - Slovence desetkajo in uvajajo svojo strahovlado po modelu sovjetske in po modelu radikalne faze francoske revolucije; to so komunisti posebej študirali in posnemali. - Tik pred vojno je izšel slovenski prevod - prevajalec Dušan Kermauner - Mathieuzove monografije **Francoska revolucija**³⁴.

Of je očitala belogardistom, da sodelujejo z Italijani; da izdajajo napredne Slovence; da jih pomagajo spravljati v taborišča; da se odrekajo nacionalnemu upor in tako zamujajo edinstveno zgodovinsko priložnost za slovensko emancipacijo; s tem da postajajo najhujši narodni nasprotniki, saj želijo obdržati Slovence še naprej v tisočletni odvisnosti od tujcev-gospodarjev, v hlapčevstvu.

Ker sta oba tabora začela izgubljati objektivni predmet zunaj sebe in jima je postajal medsebojni obračun čedalje važnejši, sta se - po analogiji z Girardovimi analizami - čedalje bolj zapletala v posnemanje drug drugega, v mimetično krizo dvojčkov, v kaos, v avtodestrukcijo naroda. - To kaže Snojeva drama **Gabriel in Mihael**.

Belogardisti se niso borili zoper okupatorje, ampak zoper lastne sonarodnjake. Stalinisti so po zmagi zaveznikov nad Nemci opustili boj s tujci; za ta boj ni bilo več razloga. Ker pa so ohranili vojaško nastrojenost, so boj prenesli v sredino narodnega telesa oz. nadaljevali z medvojno usmeritvijo, le da jim zdaj nasprotnik ni bil več kolaborant, ampak razredni sovražnik. Zaostrili so razredni boj. Razredni boj je zbirno in pokrivajoče ime za obračunavanje z vsem, kar se ni pokorilo novim oblastnikom in kar je bilo drugačno; tudi z birmajočim škofom, čeprav ni bil belogardist. Se pravi tudi s človekom, ki noče biti nasprotnik in ki se obnaša civilno, saj hoče prekiniti verigo maščevanja. Ravna po modelu zadnjega dela Ajshilove **Oresteje**.

Klemen se ne brani s protinapadom, kot se je njegov predhodnik Rožman; ta se ni le s tem, da je blagoslavljal oborožene domobrance. Brani se zgolj tako, da gasi lastno telo oz. obleko; trpno, nenasilno. Ne išče mučeništva v dejavnem boju zoper zlo (kot ga je Calderonov **Veliki princ iz Feza** ali **Stanovitni princ**), s posnemanjem španskih antikomunističnih duhovnikov in bogoslovcev v Alcazarju. Ne zavzema več križarske - templarske, hrenovske - drže, niti lojolovske. Zavzema takšno, ki je veliko bliže evangeljski, Jezusovi³⁵. S tem začinja sam - in z njim njegov tabor - spreminjati odnose med skorajšnjima nasprotnikoma.

Da se reči, da s Klemenom in njegovim ravnanjem izginja iz slovenske Cerkve bojeviti, militaristični duh. Zamenjuje ga evangeljski, pričevanjski³⁶. Cerkev se notranje preraja³⁷.

S svojim prerajanjem vpliva tudi na spreminjanje nasprotnika. Ta sicer še zmerom vztraja v samovšečnem triumfalizmu, prepričan, da sedi v sedlu Zgodovine; da nima nikjer več nobenega resnega tekmeca; da je treba ostanke bivših tekmecev le odločno likvidirati, pa bo vsa zgodovina njegovo plesišče in torišče. Izživlja se nemalokrat brez meja. Stalinizem zavrača Deklaracijo o državljanskih pravicah, o človekovih svoboščinah. Ne priznava avtonomije posamezne osebe in skupin, nikakršne suverenosti, razen svoje, partijske.

Vendar se začenja ta despotizem desetletje po vojni omiljevati. Procesi zoper nasprotnike, ki so bili v prvi fazi na veliko montirani in so zajemali nevšečne tekmece od komunistov (dachauski procesi, glej Ruplovo dramo **Job**, kominformovci, glej Jovanovićevo **Prevzgojo srca** in Hofmanovo-Lužanovo **Noč do jutra**) do meščanov (proces zoper Nagodeta, Furlana, Sirca, Vodetovo itn. - odmeval je vsaj posredno v vrsti slovenskih dram), se polagoma redčijo.

Že dejstvo, da se stalinisti niso odločili za proces zoper Klemena, ampak so za pomiritev situacije izbrali rajši - z razrednega, ideološkega in disciplinskega vidika nedolžno žrtev - Jurija, kaže, da jim ni bilo zmeraj zgolj za zaostrovanje, čeprav se je zažig dogodil v prvi povojni fazi, v času eskalacije stalinizma. Morda odločitev, da pustijo škofa pri miru, ni bila le taktično diplomatska, ampak že ena prvih - morda skorajda nehotenih - reakcij na spremembo Cerkevne države.

7

Škof Klemen po eni strani nadaljuje lik škofovega - Hrenovega - Tajnika iz **Škofa Tomaža Hrena**. Celó radikalizira ga: v tem, da se Klemen vnema za strpnost, za odpuščanje nasprotnikom; v tem, da se odpoveduje vojaški akciji zoper nevernike; v tem, da skuša nevernike in nasprotnike spreobračati z zgledom notranje verske trdnosti, ljubezni do drugačeverujočih ali celo do zločincev.

Če bi imeli Rožman pa z njim Natlačen, Rošker in sorodni (**Justifikacija**) podobno stališče, bi se medvojna revolucija odvijala vse drugače; čeprav je težko reči, kako. Kajti že vnaprejšnji triumfalizem leninistov, ki jih je zanimala predvsem zmaga in so videli v predstavnikih meščanskega razreda predvsem snov, ki jo je treba destruirati, je leninistom onemogočal, da bi gledali v nasprotnikih ljudi, konkretnega sočloveka; jemal jim je možnost sočutja. Ker niso priznavali ne civilne družbe ne krščanstva, ampak so učili le diktaturo proletariata, ki so jo razumeli kot »revolucionarni teror« (izraz je Marxov), je bilo verjetno, da se nasprotnikom - nasprotniki pa so bili vsi, ki se niso pokorili - ne bi godilo bistveno boljše, tudi če bi se manj upirali. Pospravili bi jih na kak drug način. - Nacisti so pobili na milijone neupirajočih se Judov. Enako stalinisti na milijone neupirajočih se državljanov SZ, med katerimi jih velika večina ni imela pojma, zakaj je zaprta in zakaj mora umreti v sibirskih taboriščih. Glej Šeligovo **ŕno**.

Zgled, kakršen velja za Klemena in za pokoncilsko katoliško Cerkev, je poljski duhovnik Maksimilijan Kolbe, ki se je v taborišču javil namesto

družinskega očeta za transport; priglasil se je za smrt. To je novi tip mučeništva, ki ni aktivno vojno, ampak solidarnostno.

V dramo ga prenese Torkar v **Pisani žogi**, bolni San se javi - v taborišču za transport - namesto zdravega Renka, da se bo ta kot zdrav lahko uspešneje bojeval naprej. Je pa pri Torkarju poudarek prenešen iz solidarnosti z družinskim očetom na borca. A v žrtveniški zamenjavi vseeno tiči sled krščanskega momenta, saj solidarnost med obema zapornikoma ni le vojaško tovariška, ni le nujnost ohranitve udarne moči Organizaciji. Renk ni le bodoči vojak revolucije. Renk je tudi človek, oseba, ki bo skrbel za Sanovo dekletko Gašo; ki ima večjo šanso, da preživi: da živi in se uresničuje v konkretnem življenju.

Strahota, ki se zgodi v **Žogi**, je ta, da mora Renk po partijski dolžnosti Gašo likvidirati; da ne postane dobri človek, ampak borec-likvidator; da San s svojo žrtvijo ni naredil dobrega - čeprav je rešil človeško življenje - ampak zlo. Nehote je sodeloval pri umoru nedolžnega dekleta, povrh vsega še svoje zaročenke³⁸. V tem je Torkarjeva poanta: tragičnost strukture biti brez krivde kriv.

V tem je poanta **Žoge** enako pomembna kot končna poanta Zupanovega **Rojstva v nevihti**, dejstva, da mora komunist Krim ubiti svojo ženo komunistko Nino, da bi mogel ubiti esesovca Harza: partizanka mora pasti, da bi padel sovražnik. - Oba trópa, Zupanov in Torkarjev, sta za slovensko povojno dramatiko paradigmatična, temeljna. Uvajata tragedijo. Odpravljata možnost cenene, nedolžne zmage. Uvajata krivdo zmagovalcev. Odkrivata njihovo rano, njihovo zaznamovanost, ki je drugo ime za izvorni greh, kakor ga pojmuje škof Klemen.

Podobni primeri žrtvovanja so danes vse bolj česti zgledi pravega krščanskega ravnanja. Križarski svetniški heroji so se umaknili v ozadje; celo Frančišek Ksaverij, ki nastopa v Rožančevih **Prizorih s hudičem** in pokristjanja na Daljnem vzhodu. Danes je čedalje več govora o nemških vojaki, ki niso hoteli sodelovati v streljanju - italijanskih in drugih - talcev oz. kakor koli nepokornih vojakov, tudi nemških. Navajajo se njihova pisma domačim, materam, njihove izjave, njihova prepričanja. Ti vojaki so vedeli, kaj jih čaka. Mirno so sami stopili pred puške, se pustili ubiti, ker niso hoteli streljati nedolžnih, brezbrambnih. Najbrž jih ni bilo veliko - kot pač nikoli ni veliko zares izjemnih ljudi. So pa dali model (čeprav so se zdeli v času svojega ravnanja povsem anonimni) za drugačno ravnanje v tem svetu in celo sredi vojne.

Tretji paradigmatični tróp povojne slovenske dramatike, ki temeljno opredeljuje povojno zavest, je drža Fedje, glavne osebe Mrakove **Rdeče maše**. Raje se pusti ubiti, kot da bi postal na kateri koli medvojni strani aktiven vojaški borec.

Vsi trije tropi skupaj kažejo mejo in konec medvojnega aktivizma. Naj so bili taki primeri še tako redki, danes očitno delujejo na mnoge. Postajajo socialna moč³⁹. Niso in nočejo biti karizmatični v pomenu masovne fascinacije. Fascinirani so bili pogumni vojaki, ki so šli z golimi pestmi nad tank, bombaši jurišniki, t.i. narodni heroji (prav: ljudski heroji). S Krimom je že l. 1944 opisan tragični konec narodnega heroja. San in Renk sta že leta 1954 orisani podobi zamanske žrtve iz revolucionarne solidarnosti. Fedja je lik, ki se zaveda, da sproža umor le nadaljnji umor.

Vrh te smeri sta sredi 50. let napisani Mrakov **Proces** in konec 50. let upesnjena Smoletova **Antigona**. Jezus temelji tudi na Antigoni - na odklanjanju zoperčloveških zapovedi, na odklanjanju sodelovanja v ubijanju oz. sodelovanja pri simboličnem naknadnem ubijanju: pri nepokopavanju mrtvih.

Naj bi eni ali drugi zmagoviti maščevalci še tako pobijali nasprotnike, enkrat bi se morali ustaviti; že iz razumnega premisleka, da uničujejo živo silo, brez katere grupa (nacija) ne more preživeti. (Sovjeti so se ustavili šele po Stalinovi smrti.)

Črtomir iz Smoletovega **Krsta pri Savici** je sicer uničevalec brez meje in mere. Tak je skorajda tudi Komisar iz **Afere**. Vendar časi revolucije realno ne morejo trajati večno. Prej ko prej je nujen konec revolucije tudi za revolucionarje, če nočejo sami sebe iztrebiti, pa naj še toliko krasnoslovijo o nujnem nadaljevanju revolucije. - Krasnoslovijo nekateri slovenski demagogi in dogmatiki še danes, ne da bi se zavedali, kaj pomeni revolucija - državni terorizem s pobijanjem nasprotnikov - ali pa prav zato, ker se tega zavedajo in to želijo, saj čutijo, da jih odnaša z oblasti; vedo, da niso oblastniki po konsenzu, ampak zgolj s silo.

Konec revolucionarne romantike je pokazal Kozak v **Legendi o svetem Che**, v liku izgubljenega Che Guevare. **Krst** in **Legenda** sta drami iz konca 60. let. Kritično opozarjata mlado generacijo, naj se ne pusti fascinirati od t.i. kitajske kulturne revolucije, od trockističnega ali hebertističnega stopnjevanja ali obnavljanja revolucije.

Očitno je, da je duh obeh dram polagoma prevladal⁴⁰ v slovenski zavesti. Revolucionizem mladih, vzpodbujen l. 1968, se ni zaostri v novi terorizem, ampak se je avtoironično fiktiviziral v ludizem, v igro revolucije, v estetski aktivizem, v avtodestrukcijo sleherne dogme, pristnega mučeništva in žrtvenišva: v načelno antisakralnost. Glej Rudolfovega **Xerxesa** pa njegov **Evangelij po svetem Frančku** pa Jesihovega **Tovariša - partijca - Petra**.

8

Ko pa se revolucija sama iz sebe ustavlja, saj traja vsaka vojna le določen čas, strasti se utrudijo, morje krvi grozi potopiti vse živo, se začne polagoma uveljavljati drugačen model od zgleđa aktivističnega maščevalca ali bojevitega pravičnika. **Rojstvo, Maša, Žoga, Proces, Antigona** so drame, ki odkrijejo in utrdijo drugačno držo.

Škof Klemen je rezultat tega razvoja; kritika Hrena, Loyole itn. prav tako. Klemen svojega mučivca ali nameravanega likvidatorja sploh ne sovraži. Ni mu do tega, da bi ga pobil; niti onemogočil.

Klemen je mrtvouden. Ne more se niti fizično braniti. Je torej že po telesu antiaktiven. Onemogočen je kot vojak. Ta svet mora le gledati, ne da bi ga lahko spreminjal s fizično akcijo⁴¹. - Ideološko verske akcije obeh medvojnih taborov so bile dejansko fizične; šele na drugi ravni duhovne.

Klemen Juriju: »Že na začetku sem vam povedal, da se ne bojim vaših groženj. Nič mi ne morete.« Jurij: »Lahko vas mučim in šele potem ubijem.« Klemen: »Težko boste našli kak del mojega telesa, ki še zaznava bolečino. Ne

morete me mučiti. Ne telesa ne duše. Čisto vest imam in mir je v meni. Nobene želje več, razen vrniti se v božji mir.«

Klemen še ne ve, kaj ga čaka; da je tako dolgo, dokler je človek, ranljiv, torej odprt mučenju. Tudi njegova duša ni nedotakljiva. Nadaljnja analiza drame bo pokazala, kako in kje je Jurij našel Klemenovo ahilovo peto; kako je Klemen izgubil duševni mir, postal mučen do obupa.

Dramatik ve: človek je ranljiva, preganjanju in mučenju odprta kreatura. Smrt bi bila včasih mila rešitev iz muk, a ne pride. Klemen sicer na vrhuncu muk umre; Bog - Jezus, Križani na razpelu - se ga usmili. A pred tem neznansko trpi. Jurij si je kot tipičen stalinističen mučivec (glej **Aho** itn.) izmislil pravo orožje oz. orodje zanj. Čeprav ne muči več po nalogu višjih, pa muči v njihovem duhu.

Temu duhu so se sami sredi 60. let že začeli odpovedovati. Danes jih je tega duha že sram. Priznavajo ga že za napako - ne pa še za krivdo in greh. To dvoje bi terjalo pokoro in kazen, na ti eksistencialiji pa še niso pripravljeni. Triumfalizem v njih še ni do konca poražen. Niso še dovolj skromni in deležni spoznanja človekove nemoči, kreaturnosti, ponižnosti. Še se imajo za zmagovalce Zgodovine in drugih.

Imajo se le za trenutno ranljive. Mislijo, da so v trenutni stiski, ki pa se mora kmalu rešiti, saj imajo v osnovi prav. Verujejo, da jih zgodovina ne more pustiti na cedilu. Niso delali velikih dejanj zato - tudi ne pretakali reke krvi - da bi zdaj odkrili napačnost, krivdo in zločin teh dejanj in svoje revolucionarne Akcije. Dokler se bodo imeli za edino in vnaprej določeno legitimno oblast in dokler bodo praktično na oblasti brez ljudskega konsenza, se ne bodo počlovečili.

Brez pokore pa ni počlovečenja; trpljenje na oblasti ne zadošča. Potrebna je - bo - skrajna ponižnost, ponižanost do konca, da se bodo revolucijski oblastniki očistili. Nobeno maščevanje nad njimi ni ne potrebno ne etično dopustno. Vsako maščevanje bi le kvarilo - mazalo - normalni potek očiščevanja. Z oblasti jih ne sme spraviti noben sovražnik; še najmanj pa nekdanji poraženci (hrenovci, natlačenovci). Z oblasti morajo oditi sami⁴², po svoji moralni volji, ker so - če bodo - spoznali svojo krivdo in tragično zmoto.

Tedaj jim bo priznana veličina samoodpovedi⁴³, ki je temelj sleherne etike in krščanske religije, torej civilne družbe. Pokora pa se zanje začinja že vse od tistega trenutka, ko so začeli čutiti zamanskost svoje čezmerne, nečloveške, čezčloveške - tragično kriminalne - akcije.

Bernard iz **Afere** jo je začel čutiti že med vojno; dr. Sigismund iz **Dialogov** kmalu po vojni, v zaporu; Sivi iz **Delavnice oblakov** v 60. letih, a si je ni hotel priznati. Nadaljnje slovenske drame bodo obravnavale samo more nekdanjih herojskih plemenitih oznovcev, ki so se žrtvovali za revolucijo tako, da so delali vse, kar je od njih zahtevala karizmatična oblast. Začeli so se zapijati in ubijati, ker so čutili, da so krivi, ker se niso uprli ukazom, ki so terjali od njih nečlovečnost⁴⁴.

Klemen ima poslanstvo: pokazati svojemu morivcu, da življenje ne more temeljiti na sovraštvu - sovraštva se je učil Jurij v SKOJu, v ideologiji razrednega boja -, da je treba odpuščati. S tem Klemen popravlja tudi greh svojega predhodnika, škofa Rožmana (glej **Justifikacijo**), ki ni znal vztrajati pri odpuščanju in preprečevati katoliškega militarizma.

Juriju: »Veliko je vaše sovraštvo, oglušilo vas je za vse drugo. Čakal sem vas vsa ta dolga leta, veliko mi je bilo do tega, da se srečava. Odpreti vam želim oči, zaslepljene z zmotnim in nekoristnim sovraštvom. Ne zaradi mene in mojega življenja, ki se že tako izteka, ampak zaradi vas, zavoljo vašega miru⁴⁵.«

Klemen sluti, kako Jurij trpi; kako je plen notranje zmede. Jurij se temno zaveda, da je njegovo požiganje le rezultat nemoči, izgubljenega mesta v svetu, ki ni Juriju v ničemer več dom. Klemen je predvsem duhovnik, ne pa birokratski škof, ne vodja - knez - škofije, paradržavnega teritorija. Njegova prva naloga je rešiti dušo, a ne za ceno Jurijevega telesa, kot so delali dominikanski inkvizitorji in belogardistični spovedniki - kaplan Križaj pri sv. Urhu. Klemen ve, da je sovraštvo največje zlo za človeka.

Zaradi takšne Klemenove vere in prakse mora imeti pravi stalinist Klemena še za posebej hudega sovražnika, saj mu spodbija vero v dokončno svetovno odrešilnost razrednega boja in proletarske vojne. Topi pripravljenost borcev na ubijanje in samožrtvovanje v naskoku na sovražnika. Nauk sprave je za leninista zmerom le hinavstvo: taktika despotov, ki krnijo bojevitost izkoriščanim, sami pa se obkrožujejo z vojsko in policijo.

Na eni ravni ima leninizem prav. Povsod kjer se Cerkev povezuje z izkoriščevalskimi, zatiravskimi sistemi⁴⁶, z despoti, izdaja krščanstvo in postaja del strategije ubijavskih režimov.

Dokaz, da leninisti nimajo prav, je zmerom en sam: Cerkev, ki je na strani izkoriščanih, zatiranih, čeprav ne na strani revolucionarno ubijajočih. To je tema, naloga in problem današnje katoliške Cerkve v latinski Ameriki, teologije osvoboditve: koliko sme Cerkev - duhovnik - sodelovati v oboroženem boju zoper nepravilni sistem.

Iz sodelavca z »okupatorjem« postaja južnoameriška duhovščina sodelavec marksističnih revolucionarjev. Pa ne postaja s tem enako ujetnik novih despotov, kot je bila pred tem ujetnik starih? Kajti Kuba in Nicaragua uveljavljata klasični stalinizem, ki se t.i. napredne duhovščine le posluži, da ji daje ta alibi za njen teror in teptanje državljanских pravic, za odpravo civilne družbe. - Ernesto Cardenal igra isto vlogo, kot sta jo pop Zečević v Srbiji in Metod Mikuž v Sloveniji.

Ni edino primerna politika današnjega Vatikana, papeža Janeza Pavla Drugega, da morajo ostati duhovniki zunaj sporov za oblast in učiti evangelij, ne pa vojno⁴⁷? Revolucionarna duhovščina se prav tako klerikalizira, kot se je kontrarevolucionarna. Veže se z oblastjo. Militarizira se, staplja se z orožjem in z ubijanjem. Tu za krščanstvo ni rešitve.

Slovenski finančni kapitalisti - Praprotnik itn. - so bili izkoriščevalci. Vojaški policijski in državni voditelji - Rupnik, Hacin, Natlačen - so bili zatiravci. A tem

so postali identični tudi novi despoti, Komisar, Mender, Kreon, Stari, Sivi, Žlajpa, Sinji, liki iz povojne slovenske dramatike.

Krščanski duhovnik ne more biti sodelavec - kolaborant - enega despotstva zoper drugo, pa naj gre za katerokoli od njiju. Ostati mora človek, ki nosi sporočilo edinega možnega odreševanja: milosti, usmiljenja, odpuščanja, ljubezni.

Enako kot Klemen je nekaj desetletij kasneje storil današnji papež, ko je v ječi obiskal svojega morivca Agca in mu odpustil; z njim se je pogovarjal v imenu sprave. - Si je mogoče predstavljati, da bi se na ta način pogovarjal Hitler z von Stauffenbergom, Stalin s Trockim (narobe, dal ga je ubiti), kak jugoslovanski stalinist z ljudmi, ki jih je dal povrh vsega še nedolžne zapreti?

Klemen svoje stališče podrobno pojasni: »Sin moj, spoznati moraš ničnost posvetnih smislov in mir bo prišel vate. Kajti edini pravi smisel je mir v Bogu in mir med ljudmi. Zato ti ponujam roko sprave; res, iskreno si želim, da si seževa v roko, in če hočeš, te ponižno prosim odpuščanja; odpusti mi, da sem takrat prekrižal tvojo pot. V vsakem živem bitju je vsajen kalček božje dobrote, dopusti, da se razraste tudi v tebi in sprejmi spravo, jaz pa ti dam po svojih močeh odvezo in blagoslov⁴⁸.«

Upoštevajmo, da teza drame ni istovetna s Klemenovim stališčem: Klemenovo je eno izmed stališč. Drama, ki je po svoje tragedija, analizira življenje, kakršno je: v njegovi mnogoobraznosti, strasteh, zmotah, ambicijah, sovraštvu, maščevalnosti, zapeljevanju, zahrbtnosti, nemoči. Če ne bi delala tega, bi bila le moraliteta, eksempl, podučna agitka. Drama kaže tudi škofov - delni - zlom; tudi to, da nikomur, dokler živi, ni mogoče doseči popolnega božjega miru v sebi; da je življenje še hujše od predstav o njem; da je celo hujše od smrti.

Klemen se je bil odpovedal življenju, kar se pri njem lepo sklada s skoraj smrtjo - omrtvičenostjo - njegovega telesa. Moral se je sprijazniti s tem, da admira. Za mnoge, posebno za tiste, ki se smrti - odmiranja lastne telesne moči, upadanja družbene vloge, zmanjševanja zapeljivosti - bojijo⁴⁹, je sprava z lastnim umiranjem strašna; manj sprejemljiva od česar koli. Bolj ko je kdo zapleten v zadeve tega sveta, bolj se boji smrti in hujše je njegovo trpljenje, ko začenja opazati svoje staranje, onemoglost, nemoč.

Slovenske drame bodo šele začele kazati vse mogoče posledice ateizma in materializma, hedonizma in aktivizma, ki jih je uveljavila medvojna generacija. Te drže se kažejo vse bolj ogolele, brez alibija v človekovi veličini in zemeljski nesmrtnosti. - Prvi, ki je na to opozoril, je bil - kot v marsičem - **Mrak z Mirabeujem** pa s **Poncijem Pilatom**, enodejanko iz **Procesa**; a tudi z obema drugima enodejankama **Judom iz Kariota** in **Velikim duhovnikom Hannanom**.

Klemen je zgleden kristjan. Tostransko življenje mu ne pomeni vrednote; ne najvišje, niti ne velike. Vendar pa je Klemen navzlic vsemu še zmerom zavezan temu - tostranskemu - življenju, vrednoti telesa. Ne lastnemu, ampak bližnjikovemu.

Vsa krščanska solidarnost in ljubezen v hipu spuhti, če se kristjan zanima le za bližnjikovo dušo, telo pa pusti v nemar; to vodi v najstrahotnejši objektivni cinizem pobijanja in dopuščanja pobijanja. (Hinavstvo duhovnika Klavore iz Miheličeve **Operacije**.) Poleg duše zmerom trpi tudi telo. Neločljiva sta.

Če trpijo današnji južnoameriški kmetje in delavci na veleposestniških latifundijah, pod Duvalieri in Somozami in če so slovenski trpeli pod Kantorji in

Preseškimi (Skofičev **Gospod s Preseka**), pod Drenovimi (Vošnjakov **Premogar**), so trpeli predvsem zaradi položaja svojih teles, lakote, pretiranega dela, mučenosti. Krščanskemu sočutju se mora sistem, ki povzroča takšno trpljenje, globoko upreti, ne pa, da ga katolicizem podpira; da se dela, kot da tega trpljenja ne vidi, ali pa ga razlaga kot nujno, kot Bogu všečno; tudi to vodi v cinizem.

Prva krščanska dolžnost in lastnost je solidarnostno sočutje z bližnjikom kot telesom. Če pa je tako, potem kristjan v nobenem primeru ne more biti tako miren, kot je začetni - ne pa končni - Klemen. (»Razumite, da se smrti ne bojim,« pravi, itn.) Zavedati se mora, da je zmerom odprt in ranljiv v svojem odnosu do bližnjika, če že ni v odnosu do sebe. Dokler živi, je z ljudmi povezan v krščansko univerzalno občestvo, ki je tudi skupnost teles. Če enega samega v tem občestvu vseh ljudi te zemlje boli - Dostojevski je to vedel - potem boli tudi vsakega drugega, posebno vsakogar, ki se ima za kristjana. Kaj šele, če je ta mučeni drugi moj najbližji bližnji; recimo Klemenova nečakinja Barbara.

Človek ni Bog. To pomeni, da ni neranljiv; da ga je zmerom mogoče spraviti v obup. Sam Jezus je pred smrtjo zaklical: Gospod, zakaj si me zapustil? Obup je znamenje človeškega dela njegove narave. Ni nujno, da sledi iz obupa samomor. Obup je lahko le trenutno stanje, iz katerega reši človeka vera. Vendar so tudi takšni položaji, ko je človek v nerazrešljivem precepu; ko ga more rešiti le božja milost. - Tak položaj slika Remec v **Škofovskem kresu**⁵⁰.

Jurij, ki je bil petnajst let zapornik in pozna globino človekove ranljivosti, grozi: »Živ človek je nekje ranljiv in tudi vašo ranljivost bom odkril. Nisem tako dolgo čakal na ta trenutek zato, da vas posekam kot tnalo.«

Jurij je zastopnik zla. Prek njega se dogaja Klemenovo počlovečenje: od začetnega do končnega Klemena. Tragedija kaže, da je človek do konca - do smrti - v nevarnosti. Niti svetnik ni varen pred vdorom zla.

Juriju se dejanje posreči, ker je iskanje škofove »šibkosti smisel njegovega življenja«. Ves je uperjen v to iskanje. Ponovi gesto, ki jo je naredil dve desetletji prej esesovec Harz v **Rojstvu**. Ta je ranjeno partizanko Nino potegnil nase kot ščit in se s tem skušal zakriti pred Krimovimi streli.

Vendar ravnata škof (Klemen) in politkomisar (Krim) različno. Drugi žrtvuje svojo ženo, kajti glavno je, da ubije sovražnika. Strelja in ustrelji oba, Harza in Nino. Obživi le Ninin (in Krimov) otrok, ki se tisti hip, ko mati umre, rodi.

To je simbolika partizanstva, ki terja, da iz smrti zraste življenje: žrtve omogočajo Novo življenje. Če tega Rojstva - Novega življenja, Zmage kot zagotovila Novega sveta - ne bi bilo oz. od tedaj naprej, ko se začne dvom, da ga navzlic vsem žrtvam ne bo, postane tudi Krimovo streljanje lastne žene problematično; čedalje bolj postaja tragična zmeta, tragični zločin⁵¹. Krim ni več nedolžen. Borec ni več nedolžen. Njegovih rok se drži kri.

Če bi Krim preživel, bi l. 1985⁵² najbrž doživljal svoje dejanje kot tragičen umor; morda ga je že l. 1965. Klemen bi takšno dejanje vsekakor ocenil kot umor. Zato ga ne more zagrešiti. Zato stori nekaj, o čemer si ni nikdar mislil, da bo storil: onečasti Boga, a le zato, da bi rešil sočloveka. Položaj se obrne⁵³.

Zdaj ni več - kot za medvojne klerikalne katolike - bistvena zmaga, simbolika veličine, dogma, zvestoba ritualnim gestam in vse, kar spada v obredno magijo. Klemen je evangelijski kristjan. Klemen ravno z dejanjem

onečaščenja Boga kot malika, kot simbola, kot izrezljane reči naredi odločilno dejanje potrjevanja živega Boga.

Kajti živi krščanski Bog se kaže le z dejanji ljubezni in solidarnosti z živim človekom, ki je nedeljiva enota telesa in duše, medtem ko je v rečeh - kipih, razpelih, hostiji⁵⁴ itn. - simbolizirani Bog le podoba Boga. Če upoštevamo bolj tega upodobljenega Boga v rečeh od Boga v živih ljudeh, temeljno rearhaiziramo, se vračamo v praznoverje, proč od humanizma in v katolištvu poudarjamo magične prvine na račun evangeljskih.

To pa je tudi največja razlika med ravnanjem Klemena in Rožmana iz **Justifikacije**. Temu je največja skrb, da priskrbi partizanskim kristjanom cerkveno posodje, ne pa, da jih ljubi⁵⁵ z žrtvovanjem sebe. Klemenu pa ni važna nobena zmaga, noben zunanji videz, čeprav je vzgojen v strahu pred božjim ropom in v duhu, da je človek nič pred Bogom. A v odločilnem trenutku ravna evangeljsko, po Jezusovem zgledu, ki prav tako ni spoštoval judovskih religiozних pravil (sobote itn.), ko je šlo ali za izkazovanje ljubezni, pomoči sočloveku, usmiljenja ali za pokornost svetim obredom.

11

Jurij škofu: »Kaj pa bi ti rekel, če bi se nekoliko poigral z Barbaro? (Izвлеče nož, ki ga nastavi Barbari na prsi.) No, kaj bi rekel, če bi jo nekoliko rezal in ji puščal kri pred tvojimi očmi?«

Jurij, ki posnema partizanske vojvode iz l. 1942 (Gada itn., opisane tudi v slovenski literaturi, pri Grabeljšku itn.), je do kraja brezobziren; važna mu je le lastna zmaga oz. poraz nasprotnika-katolika. Jurij je grozljivi dedič fanatičnega mučivca, recimo mladega Matevža iz **Hrena**. Škofa hoče preizkusiti do kraja, eksistencialno. Naj se izkaže, kdo je kdo.

Klemen (z grozo): »Človek, tega vendar ne boš. Nedolžna je.« Klemen je naiven. Kot da bi nedolžnost nedolžnega izvzemala iz smrtne mučilne igre sveta! Nedolžni je najbolj ugodna priložnost za zlo. To je najbolje vedel in prikazal de Sade v **Justini**. Mučenje nedolžnega je za Sada dokaz, da je natura brezčutna; da nujno zmerom zmaguje zlo, ker je radikalno brezobzirno tj. neusmiljeno; da je nedolžnost abotna.

Klemen, ki je Antisade, na ta načelni cinizem ne more pristati. Zanj mora nazadnje zmagati krščanski Bog, to je Dobrota in ljubezen. V tej svoji veri je nekoliko prehiter. Prepričan je, da zmaguje dobro tudi na tej zemlji.

Tragedija pove, da ne zmaguje. Že zmaga Menderja oz. njegovih naslednikov Komisarja in Kreona kaže, da je zmaga ljubezni mogoča le na drugi ravni, ne na materialno zgodovinski.

Jurij je s Klemenove pozicije neranjiv. Ranijo ga lahko le miličniki, ki ga bodo znova odvedli v zapor. Rani ga lahko le surova sila. Z usmiljenjem nima česa početi. Jurij je lumpenproletarizacija razrednega boja⁵⁶: poraza nasprotnika. Zato: »Pa sem te le našel. Ne briga me ne krivost ne nedolžnost, rezal jo bom in trpinčil pred tvojimi očmi, če te bo le prizadelo. Kje je zdaj tvoja neranjivost, škof? Plačal boš ceno, preklel boš trenutek, ko si mi ponudil spravo, odvezo in blagoslov.«

Sprava, odveza in blagoslov so za razrednega bojevnika najbolj zaničevanja vredne in sramotne (zoper)vrednote. Škof je s svojo ponudbo Jurija najhujše užalil; užalil ga je kot zavednega proletarca, ki svoje lumpenproletarstvo rešuje s pristajanjem na radikalno ideološko leninistično prakso. Tu je Jurij radikalizacija in direktni dedič Rožančevega Ludvika (**Jutro polpreteklega včeraj**).

»Ti boš cvilil in me prosil za milost.« Kajti razredni borec ne prosi sovražnika za milost. Se ne poniža. Pravično sodi. Neusmiljeno obsoja. Kaznuje, kot je treba: dobesečno smrt fašistom! (Strga Barbari haljo z ramen.) »Dobro pogledaj, kaj bom naredil iz njenih dojk.« Ravna, kot so ravnali tisti belogardisti, ki so ujetim partizankam še živim rezali zvezde v dojke in čela.

A Jurij tega ne dela, ker bi hotel delati zlo Barbari. Malo prej je z njo spal; koitiral je s prvo žensko v svojem življenju. Moral bi ji biti neskončno hvaležen; saj je prej grozovito trpel zaradi svoje spolne impotentnosti.

Prizadeti hoče škofa. Škof je od nekdanj njegov smrtni sovražnik. Zaradi škofa je odšel v zapor. Škofa kot predstavnika katolicizma - kot največjega predstavnika razrednih sovražnikov - mora izničiti.

Ko škof zlomljen roti: »Pri tvoji materi nikar!« ga Jurij vabi v past: »Boš naredil, kar bom zahteval, če pustim Barbaro?« In Klemen: »Zahtevaj, naredil bom. Samo prizanesi ji.«

Klemenu je to, da bi rešil Barbaro - konkretnega, živega sočloveka - pred trpljenjem, največ. Če reče, da bi vse naredil za sočlovekovo dobro, tako res misli. Jurij: »Boš pljunil na razpelo?« Po grozovitem notranjem boju Klemen pristane. Razpelo opljuva trikrat.

Jurij meni, da je s tem Klemena do konca ponižal; da mu je dokazal, kako slab kristjan je. Jurij je predstavnik tistih, ki menijo, da lahko na tak način ponižajo in uničijo pravega kristjana; med partizanskimi vojvodi je bilo nekaj takih.

Klemen sam zaradi svojega dejanja neznansko trpi; a ga vzame nase. Solidarno nadomesti tuje trpljenje - Barbarino - z lastnim⁵⁷. Se žrtvuje. V tem hipu postane pravi krščanski mučenik; čeprav tega ne načrtuje.

Pred mučeništvo je postavljen. Mora se odločati sam, brez navodil predstojnikov, brez zaščite in odveze Cerkve. Odloči se narediti strašen greh tik pred svojo smrtjo. In oditi brez odveze in grešen na oni svet.

Pa vendar - in tu je izjemna moč Remčeve dramske zgodbe in njene tragične poante: Klemen se samoizniči kot najbolj pristen, najgloblje preizkušan, najtenkočutnejše ravnajoči kristjan. Kot človek, ki odklanja videz in potrjuje resnico.

Jurijev zločin je zaman. Ljubezen premaga vse, če je le dovolj nesebična: če vzame človek nase tudi grozljiv greh, le da bi rešil sočloveka.

Jurij se zdi samemu sebi popoln zmagovalec. Meni, da se je škof odrekel svoji veri; da je s tem Bog končno umrl. Zato Jurij izgubi potrebo, da bi se

Klemenu še fizično maščeval. Prepričan je, da je bilo njegovo maščevanje močnejše od umora brezčutnega telesa, ki se ga škof sploh ni bal.

Jurij je v trenutku najvišjega triumfa; kot stalinist l. 1945. Celo bolj velikodušen je od stalinistov, ki so s pobojem domobrancev likvidirali tudi njihova telesa; ni jim zadoščalo, da so ti izgubili vojno; da so odšli le v pregnanstvo ali v zapor.

»Ko si pljuval na svoj smisel, me je sploh minilo.« V tej Jurijevi pomoti je bistvo slepote slehernega antikrščanskega totalitarista, tudi klerofašista. Škof dejansko ni pljuval na svoj - na krščanski - smisel, ampak ga je kar najvišje potrdil.

Že če nasprotnika mučim in ubijem, ga nazadnje odrešim njegovega zla; ga naredim nedolžnega. Mrtvec ne more biti kriv. Mrtvec je zmerom odrešen vsega človeškega; zato moramo biti z mrtvimi spravljeni, jih pokopati, jih spoštovati⁵⁸. Ne z njihovimi idejami in dejanji, ampak z njimi kot ljudmi. (O tem je najpristneje pisala Spomenka Hribar⁵⁹.) Narobe pa tisti, ki ubija, jemlje nase breme zla, umora. Celó tedaj, ko pravični ubija krivega, z umorom vzpostavi začetno ravnotežje, sebe okrivi in krivca oprósti. (Tega razredno stalinistični bojovníki, ki so ubijali vrnjene domobrnce celo brez sojenja, niso razumeli; obtežili so se s silno krivdo.) Jurij je le prostostrelski podivjani primer pravičnega kaznovalca-morivca. - (KasO: Tega odstávka v objavi ni, je le v mojem originalu. Zakaj ga ni, pojasnjujeta opombi 58 in 59.)

Klemen prósi Boga za odpuščanje. Tako pristno krščanski je, da niti ne ve, kaj je storil. Misli, da je dokončno kriv; da je ravnal narobe, čeprav ne ve, kako bi moral ravnati, da bi bilo prav. »Maščevala se mi je edina slabost, ki jo imam.« To je ljubezen do nečakinje, do sočloveka.

»Zlomil si me.« Na eni ravni se je zlomil: a na nebistveni. Na drugi, pravi - se je potrdil v ljubezenski veri. »Odpusti mi, moj Bog, odpusti mi v preizkušnji, tvoja volja, tvoja volja je in bodi tvoja volja. Kaznuj, prosim te, kaznuj. Tvoja nedoumljiva volja bodi!«

Interpret drame, ki bi želel videti in poudariti demoničnost sveta, radikalno nerazrešljivost, torej tragično evripidovsko komponentno v **Kresu**, bo morda tolmačil škofove besede tudi drugače: da se škof zaveda svoje nedovoljene, v nekem pomenu celo telesne ljubezni do nečakinje Barbare; da je pljuval na razpelo zaradi nje kot posebne Barbare, ne pa zaradi nje kot sočloveka. Odkril bi materialni vzrok za škofovo dejanje, njegovo navezanost na ta svet, na svoja posebna čustva.

S tem bi bil Klemen manj idealen; tudi manj krščanski. Vendar je Barbara navzlic vsemu živ človek, sočlovek, ki trpi in bi še bolj trpela, če je ne bi bil rešil. Solidarnost bi dobila bolj real(istič)no - naturalistično - obeležje. **Kres** bi bil še manj soroden pasijonu ali moraliteti; bolj tragediji.

Morda pa si Klemen le preveč očita: očita si nagnjenje, ki ga ne bi smel imeti. Morda je po dejanju pljuvanja v njem za hip zmagal strah pred magičnim. Naj sodimo tako ali drugače, Klemen zaradi svojega dejanja trpi.

Jurij prav nič ne razume. Klemenu: »Ne bo kazni. Vem, da bi bil rad kaznovan. Nimam se več komu maščevati. Najmanj tebi. Takole ves zgrbljen, v tej čudni nočni čepici si kot prikazen, kot norčavi duh, nemočen in nekoliko smešen.«

Jurij ne ve, da je Klemen že kaznovan: s svojim dejanjem in trpljenjem. Njegovo trpljenje je tolikšno, da mu bo smrt prav kmalu naklonjena. V smrt mu

pomagata oba, Jurij in Barbara, ne da bi to neposredno hotela. Odrešujočo smrt si bo s trpljenjem in preizkušnjo zaslužil.

Klemen v tem hipu preneha biti dejaven dramski lik. Pobudo prevzame Barbara. Zdaj se maščuje nad stricem - ker je prepričana, da ob njem trpi; da je ponižana; predvsem pa, da je ujeta v deklo. Njeno maščevanje nad stricem je še hujše od Jurijevega.

Klemen mora doživeti vse, kar je človeku mogoče doživeti⁶⁰. Dozdaj je mislil, da je Barbara dobra, spodobna ženska, nedolžna, pobožna; tudi zato jo je imel rad. Uvideti mora - z lastnimi očmi spoznati - da je drugačna; da je neznansko pokvarjena, da je sadistka; da je perverzna maščevalka. Do nje je bil najbrž preveč tečen, prezahteven; vendar si ni zaslužil takšnega vračila.

Barbara poveže ludizem, ki je prodrl v drugi polovici 60. let, z diabolijo; kot **Xerxes** itn. Skaže se kot hudič. Jurij je vsaj človek, ki je dejansko veliko pretrpel in bil od rojstva ponesrečen, neljubljen, izgnan. Barbara pa je deležna stričeve pozornosti, njegovih dobrih nauk. Stric je kriv za njeno pokvarjenost le toliko, ker jo drži stran od njene površne družine, od sloga 60. let, od spolne in drugačne permisivnosti: ker želi iz nje napraviti kristjanko, samaritanko.

Barbara daje stricu v mleko močna uspavala, da lahko pobegne k prijateljici gledat televizijo in na ples; da se dobiva z moškimi in se z njimi spolno izživlja. Dejansko je malovredna. Stricu streže le zato, ker ji je zapisal kot dediščino hišo, v kateri bivata, in vse svoje premoženje⁶¹.

13

Barbara začne pred stricem, ki ne more pobegniti, »Jurija božati in ljubkovati«. Bolj ko Klemen protestira, saj se mu podira ves svet, ki si ga je naivno - kot samozadosten, preveč varen kristjan - sezidal, kot preveč v trdno zanesljivost tega sveta zaupajoči zagotovil, bolj ga Barbara muči. Ta njegova samozaverovanost - prepričanje, da zadošča, če živi sam asketsko in pobožno - je njegova največja krivda. Kristjan, ki ni do kraja izpostavljen eksistencialnim preizkušnjam tega hudičevskega sveta, je nezadosten kristjan.

Barbara se ludistično cinično posmehuje krščanski solidarnosti in samaritanstvu, h katerima jo je vzgajal stric. Govori, kot da bi poslušali Jesihove junake iz **Grenkih sadežev pravice**, napisanih pol desetletja kasneje:

»Nič takega ne počnem, kar ne bi bilo v skladu z vašimi nauki in poukom. Dobro delam, stric. Še nocoj ste mi veleli, da naj molim za ubogo dušo požigavca - in molila sem zanj po svoje: tako, da sem mu ponudila ustnice in nedra, v naročje sem ga vzela, in mislim, da je to dobro delo. Sami ste me učili: dobro se lahko edino zoperstavi zlu - no, ponudila sem se v dobroti hudodelcu in zdaj je ves krotak. Drugače bi zgoreli vi in ta hiša in morda še jaz zraven.«

Govori bistro in cinično. V enem delu ima celo prav. Morda je res rešila hišo pred požigom. Morda jo prav požig najbolj skrbi, saj gre za njeno bodočo

lastnino. Pa je naredila korist zase - in za strica - obenem z užitkom, s spolnim aktom.

Vendar, lahko bi vse to storila, pa stricu tega ne povedala; ga ne mučila; ga pustila v blaženi nevednosti. Z izpovedjo postaja satan - dedinja Ganglove Pavline iz **Sadu greha**. Strica hoče zlomiti do kraja, v prepričanju, da je že nalomljen.

Remec kaže svet ljudi, ki ne znajo drugega, kot drug drugega lomiti. S tem nadaljuje Zupanov **Tretji zaplodek** in uvaja Zupanove **Rakete** in **Zapiske o sistemu**.

Spoznamo, da sporočanje resnice ni zmerom dobro. Čeprav je spet res, da je pravi kristjan šele človek, ki sprejme vso resnico; ki je odprt vsej grozi sveta. Vendar lahko služi resnica tudi mučenju. Gorje mu, ki jo razširja, da bi mučil! Naj pride, kot temeljno pohujšanje, sama od sebe; in zmerom pride tako ali drugače. A Barbara jo uvaja iz skritosti v jasnino, da bi jo uporabila kot sredstvo za poškodovanje bližnjega.

Barbarina resnica je cinična in zla: »To je resnica, dragi stric. Ne morem in nočem vas več puščati v zmoti. Tudi to ste govorili nocoj, če podpiram zmoto, delam slabo. Ne bom se več delala tako, kakršno me hočete, ker nisem taka⁶². Nisem nobena devica, stric, že dolgo nisem več devica. Zdavnaj sem se že spečala z moškim in mi to kar prija in se še kar naprej pečam. Zdrava sem, pravilno raščena, v pravnih letih - zakaj ne bi spala z moškimi? Ste mar mislili, da bom pri tej nagnusni tlaki pri vas živela kot devica? Saj bi znorela. Gabite se mi, vaš brezoblični život, ki sem ga morala umivati in čehljati, vaš smrad, vaše godenje v kopeli, vaše prdenje, vaši izločki in iztrebki⁶³ - je kaj čudnega, če sem odhajala k brhkim fantom z mišicami, zdravim vonjem in krepkimi udi, da sem pri vas pozabljala na vaš napol kadaver. Kar razveljavite oporoko - dovolj vas imam.«

Barbara doživlja strašno osvoboditev na račun trpljenja bližnjega⁶⁴. Njeno ravnanje je temeljno egoistično, skoraj morivsko. Nič je ne briga Klemenov obup in stok: »Stran, hudi duh!« Nič je ne gane Klemenovo priznanje: »Edino tebe sem imel rad⁶⁵. Zavoljo tebe sem pljunil na Boga! Čemu ne vzameš raje nož, sekuro ali kakšno drugo morilo in me ne pokončaš?« Ne zamaje je obup brezpomočnega starca, tolikšna je njena sila osvobojevanja⁶⁶.

Kar kaže tudi na to, kako je osvobojevanje problematična in nevarna praksa. Če ni zraven odreševanja, a tudi osvobajanja in odreševanja drugih, je lahko skrajnje zlo za druge⁶⁷. Stalinizem je prav na to drugo pozabil. Ali pa je ravno temeljil na samoodreševanju kot na pravici, da se osvobodi hlapec, a da se zaslužni dozdejšnji gospodar oz. vsakdo, ki ne spada v grupo osvobajajočih se hlapcev, v stalinistično Partijo⁶⁸.

Ker stric ne verjame, da je »taka«, mu Barbara svojo pravo naravo pokaže; v tem je vrh njenega sadizma. »Odgrne haljo, se privije k Juriju, ki je zmeden zaradi njenih nežnosti in poljubov.« Sprašuje: »Bodo stric zdaj verjeli? Morajo verjeti, če vidijo.« Jurija spodbuja, da bi ga spolno vzdražila. »Zavalita se na posteljo.«

Klemen »bolšči v ljubezensko igro ter komaj slišno zašepeče: Barbara, usmili se!« A se ga Barbara ne usmili⁶⁹. V tem je bistvo zla, nekrščanskega ravnanja, ubijanja - pa čeprav z resnico. »Njen mrzlični šepet se sprelevi v nasladne vzdihne v ritmu ljubivke.«

Med spolnim aktom se Klemen »z nečloveškim naporom hromca oprime naslonjal vozička, dolgo poskuša in se na koncu napet kot struna dvigne v vozičku, strmeč samo še v razpelo nad posteljo, in v tem strahovitem naponu, kakor da želi doseči križanega, se nenadoma zlomi in z globokim izdihom sesuje nazaj v voziček. Njegov izdih je konec ljubljenja med Barbaro in Jurijem. Tudi ona obležita nekaj časa nepremična na ležišču.« Klemen umre⁷⁰.

14

Navidez je Remec uprizoril skrajno pohujšanje za kristjana. V resnici sledi Finžgarjevi **Dekli Ančki**, Pregljevi noveli **Thabiti kumi**, Cajnkarjevi drami **Potopljeni svet**.

Vsa tri omenjena dela so sprožila veliko pohujšanje med katoliki, posebno zato, ker sta jih napisala dva duhovnika in en prononsirani katolik. Danes vemo, da so to umetniška dela, ki so bila toliko pogumna, da so odkrivala najhujšo grozo, preizkušnje, resnico, nevarnosti življenja. Njihovi avtorji so vedeli, da morajo tudi kot kristjani ali celo prav kot pisatelji krščanske umetnosti govoriti čim bolj resnico, vendar ne z namenom, da bi pohujševali in mučili. Čeprav so marsikoga morda pohujšali in spravili v trpljenje. Bolj ko je bil bravec zgolj samozadovoljni, varni, pred grehom zaklenjeni, spodobno katoliška pravila upoštevajoči kristjan, bolj je bil pohujšan.

Finžgar, Pregelj in Cankar niso hoteli ubijati; niso se maščevali. (Tudi Kocbek ne. Ne Strniša. Ne Mrak.) Hoteli so odpirati oči, a obenem vzgajati. Ljudem kazati, da je mogoče in kako se da premagati takšna pohujšanja; jih spremeniti v odrešitev, se odpreti resnici sveta in jo obenem prenesti, ohranjujoč vero v ljubezen⁷¹. Kazali so, kako ljubezen premaga celo dolžnost in moralna pravila. Kazali so misterij sveta, točko, v kateri sta si demonija in božjost zelo blizu; pa vendar nista isto. Kazali so nevarnost nerazločljivosti⁷².

Pri tem niso ravnali samopridno kot Barbara. Niso uživali v razbijanju sveta kristjanov. Pač pa so čutili dolžnost razbijati preveč varne in enostavne, neresnične in skonstruirane katoliške ideološke in moralne svetove. Moč krščanstva se razkrije šele tedaj, ko je soočeno s skrajno preizkušnjo.

Na eni ravni bi mogel Remčevo dramo kdo razlagati kot karnistično⁷³, kot užitek ob spolni perversnosti. Na drugi ravni je nedvoumno, da se je Klemen s tem, da je moral gledati spolni akt ljubljene nečakinje, odrešil krivde prejšnjega pljuvanja na razpelo. Hujše preizkušnje in kazni ni mogel dobiti v dar⁷⁴. Od obeh koitirajočih je odvrnil pogled na Križanega. Spojil se je s Križanim. Zlomilo se je le njegovo telo - umrlo -; ne njegov duh. Bil je priča koncu sveta.

Lahko verjamemo, da je bil ta hip odrešen⁷⁵. Spolna ekstaza orgazma obeh mladih je paralelno ekstaza starčevega »vnebovzetja«.

Škof Klemen že vnaprej sluti, kaj in kakšen je Jurij, čeprav si kot naiven duhovnik in dober človek ne more predstavljati grozot, ki mu jih bo požigavec pripravil.

Preden Jurij vdre v škofovo hišo in preden ga Barbara spozna, ji pravi stric Klemen: »Moli tudi zanj, za zgubljeno dušo, ki tava tod okrog in podtika ogenj. Bog ve, kaj vse je pretrpela, da zdaj razsipa jezo na ta način. Le redko se hudodelstvo porodi brez vzroka. Človek, ki se zgubi, začne nedolžnim vračati račun. Saj to je tisto: nedolžnim, nič krivim⁷⁶, tem, se mu zdi, da povračilo kaj velja. Ni mu lahko, kdor koli je.«

S tem je ostro začrtan problem terorista in terorizma⁷⁷, znan že v drugi polovici 60. let, kasneje, v 70. letih, pa še bolj izostren. Gre za problem pristašev rdečih in črnih brigad, nekdanjih anarhistov, a tudi nekdanjih leninistov; predvsem teh.

Lenin je v glavnem sicer zavračal individualni teror. Nadomestil ga je s splošnim, z razrednim, z bistveno hujšim, bolj učinkovitim, bolj dokončnim. Individualnega je dovoljeval - celo terjal - le v primerih, ko je šlo za neposredno korist Partije. Recimo tedaj, ko je ukazal oropati v Tbilisiju banko; denar je bil pač potreben za finančno materialno delovanje Organizacije. Tedaj so bili pri napadu na konvoj tudi mrtvi, nedolžni mrtvi; vendar so bili ti mrtvi po naključju. Njim ni veljala Leninova pozornost oz. maščevanje. Predmet maščevanja je bil celoten razred, vsi, ki niso bili proletariat. Pa še tu ni šlo za maščevanje⁷⁸ v prvi vrsti.

Leninu je šlo za radikalno in dokončno udejanjenje dogmatične teorije, Marxove zamisli o diktaturi proletariata oz. o revolucionarnem terorizmu. Ker Lenin ni imel za vrednote posameznikov kot oseb, le razred, mase in Partijo, so bili posamezniki - tudi kot predmet terorja - zunaj njegovega zanimanja. Državljska vojna, kakor si jo je bil zamišljal in tudi izpeljal, je pomenila vsesplošni zgodovinski zakon terorja. Treba je bilo izpeljati in dokazati abstrakcijo, v katero je veroval in mu je pomenila zadnjo resnico: vojaško zmago proletariata, razbitje vseh institucij predproletarskih sistemov, tudi civilnega; nacionalno in svetovno kataklizmo. Individualni teror je bil ob tem zanj le otroško igračkanje, čeprav je mogel prinesiti tragične posledice posameznim žrtvam ali atentatorjem (med katerimi je bil tudi njegov brat). Lenin je dvignil teror iz amaterskega in naključno posameznega na nujno, splošno in zakonito raven.

Čeprav je bila NOB tudi civilna revolucija, predvsem pa narodno osvobodilna vojna, je bila tudi leninistična (stalinistična) revolucija. To kaže **Justifikacija**, katere tema je likvidacija političnih nasprotnikov.

Justifikacija je delana precej po dejanskih dogodkih l. 1942, čeprav ni omenjeno vse, kar se je tedaj dogodilo: da je namreč isti človek, ki je bil glavni likvidator dr. Marka (Natlačena), bivšega bana, pred tem organiziral in izvedel tudi rop v banki, v kateri je bil uslužbenec⁷⁹, v Banci d'Italia, seveda prav tako za potrebe organizacije kot skoraj štiri desetletja prej v Gruziji.

Treba je še enkrat poudariti, da nikakor ni šlo za kak individualni akt ropanja; šlo je za dejanje, ki je bilo znotraj revolucijskih zakonov legitimno. Revolucija razglasi proletarski narod za edinega suverena, za predstavnika

tega suverena-naroda pa Partijo oz. Of. Ta razglas temelji na osnovi Marxovega in Leninovega nauka, in ne volitev⁸⁰.

Tudi tu se pokaže, da volitve - to je politična volja večine ljudstva - za leniniste niso ne odločilne ne obvezne. Obvezna je le zvestoba nauku, teoriji, da mora Proletariat prevzeti oblast in to z revolucijo⁸¹, s terorjem in z diktaturo; da revolucijo organizira Partija in da Partija - kot duh naroda in proletariata, ideja je heglovska - jemlje nase odgovornost za izvedbo terorja in organizacijo terorja. Prepričana je, da njena tovrstna dejavnost ni samovoljna, saj je po teoriji ravno ona edina legitimna zastopnica Proletariata in svetovne zgodovine človeštva.

Sodba, ki jo izreče nad političnimi nasprotniki, tudi nad tistimi, ki jih je sicer ljudstvo izvolilo na zakonitih volitvah, je edina prava, kajti sodniki, ki sodijo, so imenovani od Partije oz. od organov, ki jih usmerja in obvladuje Partija (od Of). Šele ti sodniki so pravi predstavniki ljudske revolucionarne justice, ljudskih sodišč. - Podobno so ravnala nacistična ljudska sodišča pred koncem vojne. V primerih obeh Partij je šlo za odpravo civilne justice, za sojenje iz duha ljudstva.

Zato je likvidacija dr. Marka Natlačena imenovana justifikacija. Sodišča, ki delujejo bodisi pod okupatorjem bodisi že v stari Jugoslaviji, za partijski pogled niso legitimna. Narobe; so izraz razredne justice, obramba koristi vladajočega razreda. Medtem ko so ljudska sodišča izraz svetovno zgodovinskega odreševanja, saj koristi tlačnega razreda in naroda sovpadajo s koristmi in odrešitvijo Človeštva. Nadaljnji - povojni - odnos do sodstva in volitev (glej **Joba, Afero, Delavnico** itn.) izvira odtod..

Civilne družbe ni mogoče udejaniti, dokler ni spodbita psevdolegitimnost leninistično stalinistično revolucijske miselnosti in teorije. Dokler bo družba temeljila na idejah leninistične revolucije, je sleherna temeljna pravnost slovenske (jugoslovanske) države iluzija⁸². Partija sicer lahko v določenih primerih dovoljuje volitve in citoyensko pravo, vendar zmerom le pod določenimi pogoji, omejeno. Zmerom lahko svoje dovoljenje prekličče, saj ona izraža Zgodovino, Človeštvo in Resnico in ne neodvisna sodišča, ne svobodne politične volitve. Konkretna politična volja večine neke nacije je zanjo le empirična količina, podatek, ki zanjo ni obvezen, čeprav je lahko neprijeten. Ljudstvo ni samo na sebi legitimno. Legitimno je edinole po volji Partije. - Takšna je Leninova predelava Marxa.

16

Partljič se socialnih, političnih in dušeslovnih vzrokov za stalinski teror(izem) ni dotaknil; tudi ideoloških ne. Zato je ostal v glavnem na ravni kriminalke. Kot že v detektivsko policijski drami **Za koga naj še molim?** Kozak v **Aferi** odkriva predvsem ideološke vzroke, čeprav vezane na osebnosti, na intime; v liku Marcela raziskuje osnovo za teroristično totalitarni fanatizem. Še pred Kozakom naredi takšno analizo Rožanc, v liku Ludvika v drami **Jutro polpreteklega včeraj**. Kasneje Rožanc analizo še razširi, z likom Starega v

Topli gredi⁸³. Če strnemo vse tri figure, dobimo pravega revolucijskega terorista.

Remec izhaja iz teh treh figur, le da jih konkretizira v posebnem dogodku, v času, ki je le še napol revolucijski. Ludvik in Stari sta utemeljevala revolucijski teror, a ga nista radikalno izvedla. **Greda** se konča prej, preden pokliče Stari policijo oz. borce⁸⁴. Ludvik je individuallec - model za Jurija -, ki dela na svojo roko. Prepričan je, da se je Partija poburžoazila, njeni člani prešli v rdečo buržoazijo; da je Partija izgubila revolucionarni naboj ravno s tem, ker je začela omejevati svoj teror.

Ludviku ne moremo očitati, da bi bil stalinist⁸⁵. Kasneje se je tej usmeritvi reklo maozedongovstvo, pripadnost kitajski kulturni revoluciji, polpotovstvu. Rožanc je natančno napovedal to zmes anarhizma in leninizma, individualnega ali ozko grupnega terorja s svetovno zgodovinsko religiozno dogmatičnostjo, s fanatizmom. Začetke te usmeritve je opazil že konec 50. let, ko je bilo **Jutro** napisano in izvedeno. Izhajal je tudi iz izkušnje in nazorov enega dela Revije 57⁸⁶.

Ludvik⁸⁷ je prvi model radikalnega novolevičarja na Slovenskem, ki si upa postaviti konkretno slovensko Partijo pod kritiko, ugotavljati njeno nenačelnost, popustljivost, odrekanje Revoluciji in njenemu nujnemu nasilju. Rožančev prednik v tej kritiki je Pirjevec z deset let prej napisano dramo **Ljudje v potresu**, z likom partizanskega revolucionarja in vojščaka Volte, ki se ni pripravljen prilagoditi novemu času, novemu sistemu, paktirajočemu - seveda le iz taktičnih vzrokov⁸⁸ - z bivšimi meščani. Ludvik je Marcel v povojnem času⁸⁹. Kajti tudi Marcel se že upira vodstvu, Komisarju, ko ugotovi, da Komisar ni dovolj radikalen, terorističen. Takšne - taktizirajoče, razumne, humanistične - Partije Marcel ne prizna.

V Sloveniji se Ludvikova ali Jurijeva Partija ni izoblikovala. Se pa je po vojni na jugu Jugoslavije, tako v srbsko črnogorski kot v albanski različici. V nekaterih deželah latinske Amerike in Azije oz. Afrike je Partija razpadla na več organizacij, na več Partij, ker radikalci niso priznali na »revizionistično«
Sovjetsko zvezo vezanih Partij. Te so jim bile premalo radikalne, odločne, divje. - Taki primeri cepitve so tudi v Evropi, posebno v Španiji, v Grčiji.

Cepitev, o kateri govorim, je nujen in naraven izraz same osnove partijsko leninistične ideologije. Kajti če legitimnost Partije ne izvira iz volitev, ampak iz njene samopostavitve, se izkaže, da je nemogoče praktično konkretno vzpostaviti merilo, glede na katero je določena samopostavitev zgodovinsko in s tem človečansko itn. pravilna, druga pa ne. Niti uspeh - zmaga - posamezne Partije ni dokaz za njeno svetovno zgodovinsko pravost.

Radikalne Partije (tudi albanska) očitajo zmagovitim (sovjetski, jugoslovanski, kitajski), da so revizionistične; da so izdajavke Proletariata.

Konkretno merilo pravosti in nepravosti leninistične zamisli revolucije je že od nekdaj mera terorja. Manj ko so Partije in države, v kateri so Partije na oblasti, nasilno teroristične, bolj se zde leninističnemu stališču revizionistične. To merilo je uvedel Lenin že s kritiko Bernsteina, Plehanova, Kautskega itn.; enako tretja internacionala s kritiko avstromarksizma, socialne demokracije, trockizma.

Ideja sodelovanja Partij z meščanskim blokom, ideja možnega mirnega prehoda v socializem oz. komunizem velja za leninistično merilo kot renegatska, kot pomoč kapitalizmu. Ta mora v celoti in v posameznostih

propasti. Treba je izkoreniniti celo oblike zavesti, ki so nastale v razredni družbi, pognati v zrak dodanašnja etiko, religijo, krščanstvo itn. Vse to pa je mogoče obljubiti le v perspektivi radikalne spremembe, Obrata, ki bo pometel z vsem, torej radikalnega terorja nad starim, nad zlim.

V ludizmu 70. let se na igriv način upodobi ta revolucijski terorizem - od Rudolfa do Jesiha, od **Xerxesa** do **Tovariša Petra**, do Šeligove drame **Kdor skak, tisti hlap**, a že od Jovanovičevih **Norcev** iz prve polovice 60. let. Slovenska dramatika tej leninistično maozedongovski perspektivi že davno ne naseda več. V ludizmu jo jemlje le kot estetsko igrivo možnost, kot čiščenje vsega starega na verbalnem nivoju. Kot lingvizem.

17

Remec nima daru za lingvistično ludistično usmeritev; le za karnistično misticistično. Veže se na intelektualno moralno dramatiko tipa Zupan, Torkar, Kozak, Rožanc.

Slabost **Škofovskega kresa** je v tem, da zaradi potrebe po intelektualno moralni analizi liki drame govorijo višji slog, kot bi ga glede na svoj stan in izobrazbo smeli. Jurij in Barbara se pogovarjata kot intelektualca, kar nista. Rožanc je v **Jutru** v tem pogledu ustrežnejši.

Remca zanima analiza konkretne socialno politične in moralne plasti v človeku. Zanima ga, kot celo njegovo generacijo med sredino 50. in sredino 60. let - od Revije 57 do Perspektiv - vprašanje revolucije, ki se ustavlja, ne da bi udejanila obljubljeno; ki izgublja naboj terorja in zanosa, ne da bi bila (postala) za to s svojih izhodišč upravičena.

T.i. banda štirih je ta zastoj uvidela; zato je revolucijo vrnila. Rezultat je bil na desetine milijonov mrtvih, polom gospodarstva, razsulo šolskega, civilizacijskega itn. sistema, zlom države. Ostalo je komaj kaj drugega pozitivnega kot zvestoba leninistični zamisli radikalnega uničevanja tradicije.

Najbrž takšna radikalna revolucija ne more preživeti, če se ne preoblikuje v vojaško vladavino; če revolucije ne izvažajo; če ne poistoveti revolucije tako z državljansko kot s svetovno vojno⁹⁰. Upanje v njeno uspešnost je mogoče vzdrževati le tedaj, če je cilj absoluten - kot je bil Marxov in Leninov: absolutna prenovitev človeške družbe, ukinitvev tako kapitalizma kot fevdalizma, tako profita kot hierarhije.

Kot realisti moramo v času do zmage absolutnosti ali do absolutne zmage pristati na to, da vlada kaos, državljanska vojna, vsesplošen razredni spor planetarnih razsežnosti⁹¹. Hujši kot je ta spor, bolj ko je svet v plamenih, bolj se zdi verjetna uspešnost revolucije, kajti zmaga vsakršne ustavitve, umiritve, civiliziranosti, pravnosti, stabilizacije sistema pomeni - z vidika leninizma - zmago starega sveta. Ta - civilna družba - namreč temelji na relativnih stabilizacijah.

Zato je konsekvantno, če leninistični revolucionar Vukmanović Tempo imenuje jugoslovanski program dolgoročne stabilizacije vračanje kapitalizma. Na psihološki ravni se to pravi: vsakdo, ki se začneja zadovoljevati z doseženim in ki enači svoj osebni uspeh - mesto v državno partijski hierarhiji - pa uspeh

svoje Partije z uspehom marksistično leninistične Revolucije, je izdajavec te Revolucije. In torej vsakršna tovrstna stabilizacija pomeni le zmago novega razreda, birokracije nad Revolucijo⁹².

Dokaz za pristnost revolucionarja in revolucionarnosti je temeljna neprilagoditev kakršni koli stabilnosti, ki še temelji na hierarhiji, na delitvi dela, na razrednih ostankih, na državi itn. Dokler obstajajo še vse te zoprnije, mora revolucija še trajati⁹³. Revolucija sploh pomeni nasilno pretapljanje trdnih, stabilnih form v nekaj drugega, v ptiča feniksa prek ognja in pepela.

Mogoče je le dvoje: zaž(i)gati stari svet ali ugotoviti, da je dejansko napočil Novi svet. A ni napočil. Vsi razglasi o tem, kako je že napočil ali kako bo vsak hip napočil (slovenska vera iz l. 1941 ali 1942 pa sovjetska v Hruščovljevem partijskem programu iz začetka 60. let), so se skazali za iluzorne, za obet goloba na strehi. Če pa še ni napočil, je edini dokaz pravovernosti in prave poti radikalizacija revolucije, razpihovanje lokalnih in svetovnega požara⁹⁴. Tako terja notranja logika leninizma.

18

Jurij je - na liniji Ludvika in Marcela (kot je bil Sivi iz **Delavnice** na liniji Starega, **Greda**, in Komisarja, **Afera**) - pristen lik opisanega revolucionarnega radikalizma. Prav zato, ker je tak, je nujno v sporu z uradno slovensko Partijo; in ga je morala Partija izdati in žrtvovati, ga spraviti v zapor, kot bi Ludvika, če bi svoje besede - grožnje - udejanil. Jurij je Ludvik, ki je udejanil svoje grožnje.

Upoštevati moramo namreč, da je med zgolj teoretičnim in praktičnim revolucionarstvom velika razlika. Da teoretično revolucionarstvo sploh ni revolucionarstvo⁹⁵. Bistvo revolucije je praktična odprava starega sveta, torej vojna s sovražniki te odprave, konkretno poganjanje v zrak oblik stare družbe, s tem tudi poslopij, cerkva; pobjoj ljudi, ki se upirajo. Revolucije brez terorja ni.

Vendar upoštevajmo, da tisti revolucionarji, ki so povsem na vrhu revolucionarnih Partij in ki jim v glavnem ni bilo nikoli treba potegniti noža oz. sprožiti puške, postaviti v konkretne zgradbe dinamita in likvidirati sočloveka z lastnimi rokami, niso nič manj ljudje prakse od izvajavcev. Narobe, njihova volja deluje še bolj konkretno, saj kot sodniki zapovejo likvidacijo tega ali onega, Ehrlicha ali Natlačena, Simona ali Klemena: kot državniki odločijo o začetku državljanske vojne. Lenin je zagotovo bistveno večji - celo konkretnější - revolucionar od tistega, ki je zgolj izvedel atentat v Tbilisiju, tudi od Partljičevega Jožeta⁹⁶.

Zato tudi kasneje, ko se revolucija sama od sebe ustavlja oz. ko jo ustavljajo njeni voditelji, ni mogoče za konkretno pobijanje nasprotnikov obtožiti le posameznih izvajalcev, češ, šli so čez mero, bili so samovoljni vojvode, bili so deviantni. Vsa odgovornost je pri tistih, ki so jim ukazali teror, a so se jih kasneje, ko so kot državniki videli, da teror politično ni učinkovit, in ko so se odločali za drugačne taktike, odrekli⁹⁷. Zgled z Jurijem je le ena od - povojnih - različic že medvojnega ravnanja.

Pravi revolucionarji so morali že vnaprej pristati na to, da se jih bo lastna Partija odrekla, če bo imela to za potrebno; ravno v tem je njihova največja požrtvovalnost.

Partija ima dve merili: eno za zunanji svet, drugo - tako se veruje - v resnici. Naj se nekaterih svojih članov odreče za zunanji svet, ti člani so prepričani, da se jih ni odrekla zares. Zanesljivo upajo, da bodo kasneje rehabilitirani; da jim bodo priznane celo posebne zasluge, saj so pristali na umazanje lastnega imena zaradi interesa Partije. Šele ko so ti člani polagoma spoznali, da jih Partija ne namerava rehabilitirati, vsaj za njihovega življenja ne, da bodo ostali morda za večno umazani, uporabljeni, a ne očiščeni, se jim je posvetilo, da so zlorabljeni. In so se začeli upirati.

Primer Vekoslava Figarja iz buchenwaldskega procesa, ki je priznal, da je bil gestapovec, zgolj zato, ker so mu predpostavljeni prikazali to priznanje kot najvišjo partijsko nalogo. Figar se je po precej letih zapora pritoževal na vse partijske kongrese, terjal izpolnitev obljube - rehabilitacijo, priznanje resnice. Zaradi njegove »nestrpnosti« je bil poslan tudi na prisilno psihiatrično zdravljenje v bolnišnico. Umril je nekaj dni prej, preden je bil formalno rehabilitiran, še zdaleč pa ne partijsko in ne moralno. Figar bo gotovo - tragični - lik ene prihodnjih slovenskih dram⁹⁸.

Če bi tak zlorabljenec (kot je bil Figar, a ne le on) veroval, da revolucija še traja, bi verjetno ne terjal moralne in politične rehabilitacije. Počutil bi se kot vojak, ki izpolnjuje nalogo in se ne vpraša, kaj hočejo njegovi predpostavljeni s tem doseči. Dokler so imeli slovensko jugoslovanski partijski voditelji pri svojih vojakih še zmerom neomajno in neomejeno zaupanje, so lahko delali z izvajavci, kar so hoteli. Tako dolgo je bila - za vse soudeležene - revolucija verodostojna⁹⁹. Ko pa se je začelo kazati, da so voditelji stabilizirali svojo vladavino, pri tem pa niso več napredovali v smeri uresničevanja revolucijsko marksističnih, milenarističnih in psevdoreligioznih ciljev (v imenu katerih so sploh lahko izvedli revolucijo in terjali od ljudi, da zanjo - zanje - žrtvujejo svoja življenja), so se začeli pri njihovih podanikih in vernikih oglašati dvomi. To se je začelo siloviteje dogajati v 50. letih¹⁰⁰.

Medtem so drugače misleči že tedaj dvomili v te vrste revolucijo in jo odklanjali; recimo Mrak z **Maratom** že l. 1944, z **Rdečo mašo** 1946. Torkar je prešel iz radikalne službe stalinistični revoluciji, drama **Gospod Ponikvar I.** 1947, v enega prvih javnih problematizatorjev revolucije, **Pisana žoga**, 1954, **Delirij**, 1955. A tudi Zupan iz avtorja **Rojstva v nevihti**, 1944, v avtorja **Ladje brez imena**, 1953.

Gaša v **Žogi** je spala z italijanskim policistom, da bi svojega ljubega, Sana, izpustili iz zapora. Za nagrado pa jo je njen prijatelj Renk, ki mu je na smrt bolni San prepustil osvoboditev iz taborišča, poskušal po nalogu višjih likvidirati. Šele tedaj je Gaša - in z njo Torkar - razumela, da je zvesti izvajalec do kraja zlorabljen; da je začela tudi znotraj revolucionarne organizacije in v odnosu do lastnih ljudi vladati moč, oblast, odločati boj za oblast, nasilje, manipulacija, nespoštovanje bližnjega, nesolidarnost, odtujenost; da novi oblastniki potolčejo vsakogar, ki se jim ne pokori kot hlapec ali celo kot suženj. - Peter v **Noči do jutra**, Simon v **Aferi** itn.

Verodostojnost stalinistične revolucije je razpadala, dokler ni - v 80. letih - do kraja razpadla in se lahko obnovi le kot vojaška diktatura, torej s strahovlado, ali pa s samolastno pretvorbo v civilno revolucijo¹⁰¹. V obeh

primerih se odpove sebi; postane nekaj drugega. Se pravi: nima več zgodovinske šanse.

19

Remčev Jurij je poseben primer te zgodbe. Enako kot Jože v **Justifikaciji** je »dobil direktivo, da prepreči(m) birmo. In sem jo, čeprav škof ni zgorel.« V čem je razlika med Jožetom - Partljič ga kaže kot pogumnega fanta, ki izpostavi svoje življenje, da bi izvedel voljo Partije¹⁰² - in Jurijem, ki ga lastni ljudje obsodijo?

Obsojeni so bili tudi člani t.i. Rdeče roke, ki so po vojni likvidirali nasprotnike, duhovnike, zdravnike itn. po Sloveniji, posebno po Gorenjskem, kakor poroča Andrej Bohinc; pobijali so ljudi, zoper katere ni bilo dovolj gradiva za sodni postopek, treba pa se jih je bilo čim prej znebiti. Tako je ukazovala logika leninistično stalinistične revolucije. Eni od teh pobijavcev so bili žrtvovani, Evstahij Baloh na primer, drugi prestavljeni na odgovornejše položaje¹⁰³.

Zunaj dvoma je, da so bile te likvidacije - včasih grozoviti pokoli celih družin, tudi otrok - naročene od zgoraj¹⁰⁴. Še danes pa ni jasno, ali so obstajali za to odloki revolucionarnih sodišč, kot med vojno, ali je izvajala OZNA to na svojo roko, ker se je imela za srčiko Partije in s tem za legitimno oblast, za duha in roko Revolucije, ljudstva¹⁰⁵. Tudi ni javno znano, kakšni so bili sodni odloki za likvidacije Ehrlicha, Natlačena, Kiklja, Župca itn.; kdo so bili sodniki, kdo rablji. Dokler ostajajo te temeljne informacije v tajnosti, se zdi, kot da se jih Partija navzlic vsemu sramuje; kot da ima občutek nečesa nepravilnega, kar je treba skrivati.

Prva razlika med obema dramskima likoma je v tem, da so postali Jožeti - ljudje iz njegove grupe - visoki vosovski, oznovski in nato partijsko državni voditelji, tudi narodni heroji, Juriji pa kaznovani, zlomljeni, odstranjeni iz zavesti ljudi, iz javnosti, likvidirani. Druga razlika je v tem, da so Jožeti izpostavili svoja življenja v ilegali, streljali so sredi okupirane Ljubljane, Juriji pa so ravnali podobno kot SS-ovci ali SA-jevci po l. 1933, po nalogu države oz. Partije, ki je na oblasti. Nič se jim ni moglo zgoditi, razen da so jih lastni predpostavljeni žrtvovali.

Kot so žrtvovali nekatere zelo pogumne »vojvode« iz l. 1942. Merilo, po katerem so ene žrtvovali že med vojno, Frica Novaka itn. (Novakovo zgodbo popisuje s povsem drugačne plati Boris A. Novak v drami **Vojaki zgodovine**, vprašanje konkretne krivde in žrtvovanja, manipulacije in resnice ostaja še naprej odprto), druge po vojni, recimo Pirjevca, obema likoma pa so naložili na rame kot Judje na grešnega kozla vse grehe revolucije, je samovoljno.

Tretja razlika je bila v tem, da so se medvojne likvidacije dogajale znotraj vojne, ki je bila Slovencem vsiljena; tako so prikrivale svoj revolucijski značaj pod narodno osvobodilnim pokrivalom. Po vojni pa se je nadaljeval le še razredni boj oz. vojna zoper katoliško Cerkev. Praprotnika so branili italijanski vojaki, škof Vovk (Klemen) pa je bil brez brambe in ni sodeloval z okupatorjem.

Dejstvo, da so Jurija obsodili, čeprav je prej dobil direktivo (od koga, tudi to ni ne v drami ne v zgodovini razjasnjeno¹⁰⁶), kaže ali to, da je med oblastniki pridobivala na pomenu smer, ki ji ni bilo do surovo cinične eskalacije razrednega boja, do javnega mučenja in preganjanja, ali pa da so prevladali diplomatski politiki, ki so vedeli, da zažiganje škofa in mučenja duhovnikov ne koristijo vladajoči stran(k)i.

Mučenje se je kasneje ne le nadaljevalo; še stopnjevalo se je. Glej **Noč do jutra** in Petrovo usodo¹⁰⁷. Vendar povsem na skrivaj. Kot poroča Zdenko Zavadlav, so ostali pri življenju celo na smrt obsojeni gestapovci in dahavci, za katere je bilo javnosti sporočeno, da so justificirani. Prebivali so v posebej v ta namen zazidanih, izoliranih traktih. Nadzora nad tem, kako se je z njimi ravnalo, ni imel nihče razen OZNE oz. vrha Partije.

20

Jurij ni uradniški izvajalec, kot je polagoma postajal Kovač, Petrov zasliševalec in mučitelj iz **Noči**. Kot uradnik, v veliki meri neoseben, bi se Jurij morda kako rešil. A ravno kot uradnik ni in ne more biti revolucionar.

Revolucionar nosi v sebi tisti žar, plamen, kot ga kaže Špelca (**Svet brez sovražstva**), tisti fanatizem, kot ga kaže Matjaž Jeriša (Borova **Težka ura**), nujni zanos, osebni angažma, lojolovsko strastno religiozno vero. Revolucionarji niso vojaki, ki padajo pod sovražnikovimi krogli, ker jim je tako usojeno.

Razlika med prvo in drugo svetovno vojno je tudi v tem, da je vsaka od teh vojn oblikovala drugačno vojaško osebnost. Prva izvajavsko, hlapčevsko. Odtod že zelo kmalu zopervojno razpoloženje, kritika vojne; Bevkova¹⁰⁸ enodejanka **V kaverni**, Majcnova **Apokalipsa** in drama **Dediči nebeškega kraljestva** itn. Druga je oblikovala gorečo osebnost (Klopčičeva **Mati**), ki je šele čez čas začela dobivati temnejše tone, se problematizirati; prvo dejanje **Joba**, **Za koga naj še molim**, **Rdeče in sinje med drevjem** itn.

Skojevstvo, kakor ga je iz osebne izkušnje doživel avtor te analize¹⁰⁹, a tudi avtor analizirane drame, je hotelo nadaljevati, je nadaljevalo in je bilo namenjeno nadaljevanju medvojne revolucijske gorečnosti, Mlade garde. Ni naključje, da je bil SKOJ razformiran l. 1948, v času spora s SZ. Ne le, da je bilo ravno med fanatičnimi skojevci veliko pristašev kominforma - prav zato, ker so hoteli revolucijo nadaljevati in zaostrovati; sam SKOJ kot organizacija-institucija je bil usmerjen v radikalizacijo¹¹⁰. Bil je še bolj kot Partija nekakšen jezuitski red, vezan z absolutno pokorščino navzgor in prepojen s fanatizmom, ki je segal čez mero razumne države.

Kar se je v javnosti skrivalo, se je v SKOJU učilo kot edina resnica. Skojevci so postajali podobni šiitskim fedajinom oz. kamikazam, kakor jih vzgaja Homeini; udarni sili, kot jo slika Bartol v **Alamutu**. Skojevci so ponotranjili revolucijo, a ker niso več delovali v času vojne, zunanje nevarnosti za svoja življenja in narodno osvobodilne misli, so postajali čedalje bolj likvidatorji, nasilneži, teroristi¹¹¹. Pri tem so celo uživali. Iz nekdanjih borcev, ki so zaradi prisotnosti okupatorja kaj hitro mogli postati mučeniki, žrtve, so se razvili v teroristične oddelke policije oz. Partije, ki se je pojmovala predvsem kot

politična policija, predvsem kot teror¹¹². Pozneje se je reklo tej »deviaciji« rankovičevstvo. Vendar je v tem primeru tudi Ranković grešni kozel, kot že prej Pirjevec ali Fric Novak.

Jurij ni prav nič različen od jedra tega skojevstva. Poudarjen je le v smeri lumpenstila - v duhu Žlajpe, Starega, Ludvika.

21

Poslušajmo tale dialog med Barbaro in Jurijem. Ona: »Se pravi, da si bil le nahujskan.« Jurij: »Ni res. Z veseljem sem ga.« (Škofa polil z bencinom¹¹³.) »Tisti čas po vojni je bil sploh moj čas. Do takrat sem se udingal po vaseh kot hlapec in vsakdo je pometal z mano; ko pa sem postal član komunistične mladine, sem nenadoma imel vse v pesti. Podiral sem križe po razpotjih¹¹⁴, razbijal svetnike v kapelicah; vse se me je balo.«

Jurijeva napaka je bila v tem, da se ni znal dovolj zavarovati, da ni znal ustrezno prikazati vsakega svojega dejanja kot volje Partije oz. SKOJa; da se je pustil preveč zlorabiti; da je bil prenaiven; da je dal v svoja dejanja preveč osebne strasti; da je v teh dejanjih užival; da jih ni ukazoval, ampak izvajal. Taki likvidatorji so ponavadi že med vojno propadli, saj so bili drobiž v taktiziranju med močnejšimi političnimi silami.

Jurij je bil - preprosto povedano - premalo inteligenčen - čeprav v sami drami zelo razumno razčlenjuje svoje nekdanje pobude; dobro pozna svoj značaj. (Pri tem mu pomaga avtor; sam se ne bi smel tako lucidno razumeti.) Jurijeva slabost je, ker je v skojevstvu in povojni razredni vojni našel preveč zdravila zase, za svoje zasebne probleme¹¹⁵. Pravi uspešnej najde prav takšno blažilo, a tega ne pokaže. Ostane neoseben. Bolj ko je bil kdo neoseben, bolj je bil uspešen. Tudi odtod nujnost dogme, teorije, ki prekriva zasebno strast.

Tudi zato mora biti teorija sama skrajno goreča - likvidatorska, Marxov in Engelsov **Komunistični manifest** - da alibizira in pokrije zasebne strasti lumpenrevolucionarjev, ljudi, ki so na ta ali oni način osebno poškodovani in ne morejo rešiti svojega osebnega vprašanja drugače kot z nasiljem. Nasilna teorija jim da alibi za lastno nasilje, kateremu se sami na sebi ali iz sebe - v mirnodobskih razmerah - najbrž ne bi prepustili¹¹⁶.

Marksizem ustvarja vojne razmere sredi mirnodobskih razmer. Že pred vojno ugotavlja, da je buržoazna oblast teror(istična); da jo je zato treba v imenu človeštva (Proletariata) zrušiti; da zato ni treba priznati niti tistih delov civilne družbe, ki so v stari Jugoslaviji in v 20. letih funkcionirali; da je razredna vojna edino pravična, saj je kontrateror(izem), obramba pred terorjem, pred nasiljem.

Tako je Partija potiskala v prvi plan ravno vojaške lastnosti. Vendar ne takšne vojaške, kot so doma v državnih vojskah, v armadah¹¹⁷. Leninistična vojska je bila ilegalna, gverilska, partizanska¹¹⁸. Od vsakega posameznega borca je terjala veliko več osebne iznajdljivosti, osebne identifikacije z Gibanjem, s Ciljem, višjo zavest kot redna Vojska. Obenem pa se je ta višja zavest vezala na čim manj ugodne razmere vsakogar, ki se je pridružil revoluciji. Ali je moral biti gmotno prikrajšan, brezposeln delavec, vaški

podproletarec, ali čustveno prizadet (otroci iz družin ločencev¹¹⁹, primeri, ki jih danes zdravi psihoanaliza). Nemajhen del v vsakomer je bila milenaristična ljudska težnja po vseobči odrešitvi, po paradizu, ostanek krščanstva, ki ga Cerkev kot varuhinja obstoječega nepravičnega reda ni mogla udejaniti.

Revolucionar je postal tisti, ki je zmožal svoje osebne poškodbe in ponižanosti združiti s svetovno odrešilno teorijo. Model za to je dal Ivan Cankar.

Jurij govori o svojem detinstvu ali mladosti podobno kot Marcel in Stari. Ta prvina v revolucionarju je značilna: nehati biti hlapec, postati gospodar. Geslo: iz naroda hlapcev narod gospodarjev ali narod svobodnih je prikrivajoči alibi za posameznike, ki lahko le s tem, da si druge podredijo in jih strašijo, rešijo svoj osebni problem¹²⁰. Tudi zato je stalinizem predvsem strahovlada, brezmejno in čezmerno preganjanje odvisnih.

Pol stoletja prej je tak poškodovanec skušal postati kapitalist, buržoazni podjetnik in oblastnik: Kantor, Trajbas (Zupanova **Stvar Jurija Trajbasa**), Bešnar (Mrakovo **Razsulo Rimljanovine**). A to se je posrečilo le redkim, saj je bil za tak uspeh potreben velik kapital, neznanska sreča na tržišču, trgovski talenti, dolga pot.

Revolucija je ambicioznežem in maščevalcem nudila vse drugačno, krajšo pot; obenem pa moralno, skoraj religiozno alibizirano. Revolucionarji - borci - iz prvega časa, prvoborci bodo stopili najvišje. A tudi za druge se bodo našli položaji gospodarjev, posebno če bodo polni zagnanosti in discipline. Bolj ko bodo delovali do starega sistema in nasprotnika likvidacijsko, bolj bodo zaslužni.

Med zasebnim in splošnim so polagoma nehali razločevati; od tod refevdalizacija družbe v stalinizmu. (V afriško azijskih razmerah vrsta zasebnih vojsk¹²¹, libanonizacija, kongolizacija; v stalinističnih razmerah, ki so visoko hierarhizirane, pa se more kazati zasebnost posameznikov le v barvi, le v tonu izvajanj.) (KasO: Tega odstavka v objavi ni, je le v mojem originalu.

22

Podiranje križev na razpotjih in razbijanje svetnikov po kapelicah je bila v tistem času ena najbolj skrbno organiziranih, ilegalnih skojevskih akcij. Likvidacije ti. ostankov stare družbe so se dogajale ponoči. Ponavadi so pribzeli fantje na motorjih, podrli, kar jim je bilo naročeno (kot podirajo danes, a v lastni režiji, smerokaze¹²²), in se umaknili; to se je dogajalo po vsej Sloveniji hkrati. - Še do danes se ne ve, kdo so bili pobudniki te revolucionarne akcije.

V družbi, med prebivalstvom sta rasla ogroženost, strah; danes se je zgodilo to in temu, jutri kaj drugega in drugemu. Bili so tudi napadi na nezaželjene osebe, napadi v časopisju, na terenskih sestankih¹²³. Treba je bilo ustvarjati razpoloženje nezaupanja, skrivnostnosti, negotovosti: destabilizirati ljudi. Pred nami je bila svetovna revolucija, ki pa se ni smela začeti le v zgornji Italiji.

Jugoslovanska Partija je zbirala zlato itn. z rekviriranjem premoženja nasprotnikom tudi zato, da bi financirala revolucijo v Italiji¹²⁴; tako poroča

Dedijer. S tem - in s podpiranjem grške državljanske vojne, s katero se je identificirala - je dejansko ogrožala mir v svetu; pač v skladu z idejo radikalne revolucije. Marksistična revolucija je svetovna; ali pa je ni.

Od te teze je jugoslovanska Partija odstopila šele po l. 1948, ko ji je postalo najvažnejše, da obrani svojo zmago-oblast. V ta namen se je vezala celo z njenimi do tedaj najhujšimi sovražniki, preko balkanskega pakta z NATO paktom. Tudi s tem dejanjem se je začela temeljna problematizacija leninizma.

Spor s kominformom je začel revolucionarno usmeritev zavirati, kajti potreben je bil čim širši narodni konsenz, da bi se država ubranila pred SZ. Potrebni so bili - kot med vojno, v času OF - tudi duhovniki in slovenski kristjani. Razredni boj se je moral - na eni ravni - za nekaj časa potuhniti, kot se je moral po poletju 1942 oz. po italijanski roški ofenzivi ali na jesen 1943. Ali kot se mora v 80. letih, ko se spet obuja ideja OF kot taktičnega varuha Partije¹²⁵.

Ne smemo pozabiti, da je podiranje križev v perspektivi razrednega boja pomenilo nekaj povsem drugega, kot pomeni danes. Danes je za večino Slovencev, ki spet obujajo civilno zavest, takšno podiranje izraz barbarstva, lumpenizacije družbe; torej povsem negativno¹²⁶. Tedaj je bilo zaslužno. Mnogim, ki so podirali križe in preganjali duhovnike, se ni ponesrečilo, kot se je Juriju. Napredovali so. Bogve koliko šefov, ki se zde danes kar najbolj spodobni in (psevdo)civilni, je delalo kariero ravno z Jurijevimi metodami. Koliko oznovcev, ki so poniževali in mučili duhovnike po zaporih (o tem je precej dokumentacije), danes noče niti slišati, da so kaj takega počeli. Pozabili so na svojo preteklost. Zgražajo se, če slišijo o nasilstvih današnje mladine.

Paradigmatičen lik take spremembe iz lumpenrevolucionarja v gladkega menežerja današnje policijsko nadzorne narave je Žlajpa iz **Joba** - sprememba iz prvega v zadnje dejanje.

Očitno je obveljalo pravilo, da so se bolje znašli tisti, ki so poniževali in mučili skrivaj oz. po zaporih. Jurij ni bil dovolj visoko, da bi mogel postati faktor v jetnišnici; kaj šele zasliševalec. Imel je smolo. Postal je celo jetnik, predmet pazniškega sadizma. Bil je torej najbolj zlorabljan, saj so ga celo v njegovih najboljših časih uporabljali za najnižje, najmanj herojske posle.

Barbari takole obuja spomin iz tistih časov: »Kako sem spravlil vaškega kaplana na volišče. Prihrumel sem v farovž in mu pomahal s prazno pištolo pred nosom in potem je moral pol ure klečati na koruzi, tako kot me je posajal na koruzo pri verouku, nakar je blede kot zid tekel volit.«

To dejanje je bilo Partiji všečno, saj je zviševalo odstotek volivnih udeležencev. Vendar Jurij ni znal razločiti, kaj sme storiti v zanosu pravičnega maščevalnega preganjanja, kaj pa je njegov zasebni, za Stvar nepotrebn ali celo škodljivi dodatek: »Tiste, ki so včasih nekaj bili, sem pripravil, da so se plazili pred mano in da jih je bilo prekleto strah.« A to je še zmerom v duhu revolucije: tisti, ki so bili vse, morajo postati nič; in narobe.

»Podrl sem veliko križev in pljuval sem na lesene bogce, poscal sem se sredi cerkve; vpričo bab, ki so molile, sem ga vzel iz hlač in se poscal.« V tem pa je pretiral.

Slovenski stalinizem je bil hudo spodobnosten. Vsaj na videz; izročilo janzenizma ali leninizma? Spolnost je bila zaprta v skrivnost in temo. Pohujšanja so bila dovoljena le tedaj, če so bila močno politično obarvana. Spomladi 1953, ob tržaški krizi, so navdušeno divji lumpenproletarci nekega

slovenskega trga vdrl v hišo pomiloščenega obsojenca na smrt, soobtoženca v enem izmed procesov zoper anglofile, profesorja Furlana, ga izvlekli iz postelje, posadili - skoraj že na smrt bolnega - v samokolnico, ga vozili po trgu in mu grozili, da ga bodo z mostu vrgli v Savo. To pa je bilo že na meji dopustnega ljudskega sproščanja¹²⁷. Partija kljub vsemu ni mogla dopustiti, da se lumpenstrasti razmahnejo preveč na široko. Ogrozile bi tudi njo.

Jurij je nesrečna žrtev tega partijskega občutka za videz reda, za omejevanje kaotične svobode, anarhizma, predvsem pa postopno zorečega spoznanja, da takšna zastraševanja in žalitve niso koristne, saj vzbujajo nenadzorovan odpor. Treba je vzbujati bes pri drugačemislečih, da bi ti izgubili živce, naredili napako in bili potem »upravičeno« kaznovani. -Takšno izzivanje pa je treba pametno pripraviti. Ne sme biti izraz nedisciplinirane strasti.

23

Jurij je simbol razrednega in ideološkega sovraštva, ki ga uči leninizem. Škof: »Še zdaj pomnim, s kakšnim sovraštvom me je gledal na sodišču.« Sovraži vse; zanj sploh ni nedolžnih. Eni so krivi, ker so nasprotniki; drugi, ker so ga izdali.

Bolj ko kdo sovraži in uničuje, bolj je sam¹²⁸. To velja tako za stranko ali gibanje, ki mu pripada, kot za posameznika. Tudi leninistična Partija se osamlja, bolj ko je njen program le negativističen. Negativističen pa postaja, če uporablja oblast predvsem za uničevanje drugačnih, za blokiranje ustvarjalnih, za vzdrževanje same sebe. Svet, ki ga izdeluje, je svet krivih. Zato je to pekel, ne le vice. Kot da je prišel na svet Antikrist.

Odrešitev obljublja takšna Partija le tistim, ki se ji do kraja podredijo, le hlapcem in sužnjem, ki izdajo sebe, svojo preteklost in izročilo; ki se puščajo zlorabljati. Edina možnost odrešitve je v avtodestrukciji osebe.

Je tolikšen razrast samomorov na povojnem Slovenskem posledica tudi prav te temeljne objektivne naravnosti stalinizma, da od vseh pričakuje le avtodestrukcijo ali pa jim grozi, da bodo destruirani; da veže avtodestrukcijo z edino mogočo zaslugom, s potovanjem v raj¹²⁹?

Sovraštvo razredne vojne onemogoča svet, ki temelji na blagi radosti, medčloveške odnose, ki jih navdihujejo nedolžnost in lepota, svetloba in svoboda. Vse te vrednote ima leninizem za buržoazne izmišljotine, za laži, s katerimi izkoriščevalci prikrivajo resnico življenja; ta resnica je prizadevanje zla. Edina resnica je prizadevanje zla: požiganje. To je svet teme, kazni, umora.

Možnost odrešitve iz takšnega - tega - sveta je le v podreditvi Partiji, ki se bori zoper ta svet; torej v vojni, v sovraštvu, v razbijanju tega sveta, v pozitivnem umoru. Dokler ne bo zgrajen Novi svet na popolnoma drugačnih temeljih, to pa bo šele po dokončno zmagani vojni, ni mogoče z mirnim srcem uživati tega sveta, gledati v njem lepoto, v sočloveku - razen v soborcu, ki je somorivec - solidarnost. Zato je treba blagost, velikodušnost, dobroto, milino, usmiljenje preganjati, zasmehovati, razlagati kot hinavstvo, kot prozorno pretvarjanje.

Ni mirnega azila na tem svetu¹³⁰, v vojni. Kdor ni z nami ta hip in vsak hip, kdor ni z nami vred v revoluciji, v likvidiranju starega, je zoper nas, je na

strani sveta, kakršen je. Ker se noče spremeniti, je na strani zatiranja. Leninizem podre sleherno etiko, ki ne temelji na revoluciji-pobijanju. Dobro je - le - čim bolj učinkovito odstranjevanje sovražnika.

24

V luči teh vrednot in take prakse je Jurij pravi človek. Zapletel se je le pri izvajanju pravih ciljev. Imel je smolo in zlo ga je zvelklo na dno.

Vsi, ki živimo danes, smo - v takem sistemu - krivi. Razredni protislovni svet nam onemogoča, da bi bili zares dobri, čisti¹³¹. Zato ni čudno, da so zli - kar najbolj zli - celo tisti s samega vrha, drugi za Vodjo, Trocki, najbližjih sodelavci Vodje, Buharin, Zinovjev, Djilas, Ranković. Vsak je kriv, razen Vodje. Ta je sakraliziran in pobožanstven.

Vsak mora računati, da bo Partija - Vodja - prej ko prej odkrila njegovo krivdo. Zato naj se podviza in naredi, dokler more, čim več dobrega, to je čim več naj požge starega. Morda mu bo dalo to vsaj nekaj moralnega zadoščenja v uri, ko bo spoznal, da je vendarle izdajavec in sodelavec starega, sovražnika. Le eno možnost ima: čim bolj dokazovati svojo pripadnost pravemu, in dokler gre¹³².

Jurij jo je dokazoval z zažigom škofa, s podiranjem križev in poniževanjem vernih. Ta praksa mu še zdaj daje edino osebno trdnost, ki jo ima; moralno ga je vzdrževala v zaporu. Tudi ko zdaj požiga, tega ne dela zgolj zaradi zasebnega maščevanja. Razloge požiganja doživlja nazadnje kot revolucionarne.

Če se je vladajoča slovenska, jugoslovanska Partija utrudila v prakticanju revolucije (požiganja posesti posedujočih) in se je celo sama spremenila v skupino posedujočih, ne le vladajočih, potem je Jurij ostal eden redkih, ki so še zvesti izvirnemu načelu revolucije, čeprav pojmovane precej anarhistično¹³³.

Anarhizem tega revolucionarstva bi bilo mogoče ukiniti le tako, da bi se posamezni požigavci združili v enotno Partijo in požigali po sklepu in naročilu osrednjih organov, centralnega komiteja. To je tudi namen takšnih posameznikov, le da jim vladajoča Partija, ki se je poburžoazila, združevanja ne pusti in jih poriva v globoko ilegalno, jih desetka in s policijo zavira¹³⁴.

Pravzaprav je nenavadno, da je v Jugoslaviji tako malo terorizma; da ga konkurenčne marksistično leninistične Partije ne izvajajo; da niso prešle v obliko oborožene in odprte revolucije¹³⁵. Vendar je pričakovati, da bodo nekega dne vstopile v to fazo. Samo zbiranje ilegalnih revolucionarjev in ideološko povezovanje ne zadošča. Leninizem ni debatni klub - kot pravi upravičeno Komisar v **Aferi**.

Jurij: »Divji sem na te pesjane. Na vse te, ki imajo hiše tod okoli ... tam, kjer imajo največ nedeljskih hišic. Gledal sem jih, kako so se pripeljali in razložili iz avtomobilov cele košare hrane in kaj vem česa še. Potem so starši posedali pred hišami in se pozdravljali s sosedi, otroci pa so se spravili z vedri nad avtomobile. Dišala je kava, pili so vino in prižigali ražnje¹³⁶.«

To je podoba, ki sta si jo Krim in Nina, revolucionarja iz Zupanovega **Rojstva**, slikala kot idealno življenje; zavlada bo kasneje, ko bo revolucija

zmagala. Dokler pa ne bodo imeli vsi ljudje hiš, avtomobilov, otrok, kave in polnih ražnjev, je vsakršno predajanje temu idealu izdaja ciljev in vrednot revolucije.

Pred vojno so tako uživali v bohinjškem kotu buržuji, kapitalisti, visoki uradniki, manjšina¹³⁷. Bistvo revolucije je, da se odpravi vsaka manjšina; ali vsi ali nobeden.

Trditev, da je revolucija zmagala, je laž, kajti očitno je, da je danes veliko ljudi brez stanovanj, kaj šele brez hiš; celo brez dela; še biciklov ne premorejo¹³⁸. Poleg tega pa ni mogoče zgraditi srečne bogate družbe v eni deželi, se mastiti in uživati, ko medtem tiči ostali del sveta v revščini. Revolucija je internacionalno proletarska, ali pa je nacionalno socialistična, nacistična.

Ni torej Jurij eden redkih, ki še drži visoko zastavo proletarske revolucije, kakor se to na prvi pogled zdi karikaturno? Ni morda karikaturna ideologija, ki je temelj tovrstnih revolucij?

25

Približno ob istem času kot **Škofovski kres** je nastala tudi Smoletova drama **Krst pri Savici**. Téma obeh iger je sorodna, le da je Črtomir neznansko povečani in v svetovno razsežnost simbolizirani Jurij. Kakor kaže Kozak v Guevari - **Legenda o svetem Che** - revolucionarja, ki doživlja svojo mejo, mejo obdobja, ko zmagujejo revolucije, mejo zgodovinske epohe revolucionarnega leninizma, tako kaže Smole notranjo resnico radikalnega ekskluziviranja sveta. Smole slika, kako vodi pristna revolucija nujno v požig in pomor vsega sveta, vseh ljudi.

Jurij je mali slovenski požigavec po drugi vojni, Črtomir je heroj, ki ga je zapeljala velika teorija in strast prenove sveta in je s tem model za vse možne revolucionarje, ki jih ljudje slej ko prej zavrejo in odstranijo, saj gre svet v čezmerni revolucijskosti na kose; vsaka leninska revolucijskost pa mora biti povsem čezmerna, če hoče doseči svoj Cilj. - Takšno nujno odstranjevanje poblaznelih fanatikov si je vzel za temo Mrak v **Revolucijski tetralogiji**, posebno v **Robespieru**¹³⁹.

Osebna prizadetost revolucionarjev, ki sem jo bil omenil, velja tudi za Jurija, kot je za Robespiera (ki je bil rahlo grbav¹⁴⁰), in je na svoj način tudi za fanatičnega kontrarevolucionarja, za Loyola (glej Prizore s hudičem), ki je šepal.

Jurij je bil poniževan že v detinstvu, saj pravi Barbari: »Nikar me ne spravlja v jezo, ker tedaj naredim vse mogoče. In tistega mi ne reci več, ker so me s tem še preveč dražili: Juri s pušo, s črno dušo, so vpili za menoj. In Juri-podkuri so vpili, čeprav sem prvi kozolec prižgal po nesreči.«

Revolucionarstvo teče zmerom po dveh tirih: kot osebna in kot splošna motivacija. Šele osebna daje splošni potrebni zagon; splošna pa osebno alibizira, vodi, teoretično opravičuje in usmerja.

Jurij je parijski, nobeno dekle ni hotelo z njim spati, je še nedolžen. V tem je naravnost simbolično poškodovan, nezadovoljen, revež, ki ne more zadostiti svojim generičnim potrebam, zatiran, izločen, zaničevan¹⁴¹.

Ne bi moral biti Jurij prava idealna Cankarjeva figura, ki se postavi na čelo izločenega, zatiranega, lačnega, nezadovoljenega ljudstva, Ščuka iz **Blagra**, Maks iz **Kralja na Betajnovi**, lik iz **Lepe Vide**?

Ni kompletne revolucije šele tista, ki bo spremenila vse odnose v temelju, tudi spolne, ne le gospodarskih, saj se kaže razredno zatiranje tudi na ravni spolnosti¹⁴²?

26

Bistveno za lik Jurija in za **Kres** je, da je nekdanji pozitivni lik prešel v negativnega, proletarca in revolucionarja v kriminalca. V liku Jurija se razkrije kriminalnost revolucije, njen kriminalni del.

Tisti, ki se polastijo oblasti in postanejo ministri, šefi, direktorji, častniki, predsedniki, se na zunaj stabilizirajo, prevzamejo stare - predvojne buržoazne - socialne in oblastniške vloge, za katere sicer trdijo, da so jih preoblikovali v duhu revolucije, se pravi nenehne destabilizacije vsega. Kitajska ali polpotovska kulturna revolucija sta tudi zato odklanjali sleherne razvidne socialne vloge, ker sta vedeli, da te vloge stabilizirajo; da preprečujejo radikalizacijo revolucije; da obnavljajo državo, saj so ohranjevalne, ne vojskaško uničevalne.

Slovenska povojna dramatika je razkrivala kriminalnost revolucionarjev, ki so nadaljnje uničevanje družbe predpostavljali graditvi oz. ohranjanju, urejanju danosti; recimo Kozak v Vincentu, **Kongres**, Rožanc v Starem, **Greda**, Remec v Sivem, **Delavnica**, Rupel v Žlajpi, **Job** itn. Kazala je, kako je kriminalnost teh posameznikov odvisna od kriminalnosti celotnega sistema. Zavrnilo je bilo torej treba najprej kriminalnost sistema v celoti, kar je nelahek posel, saj terja vzpostavitev povsem drugačnega sistema; ta se vzpostavlja šele danes, zahteva po menjavi stalinizma s civilno družbo.

Kolikor so revolucionarni voditelji vendarle skrbeli za reprodukcijo družbe, niso bili revolucionarji in so opravljali socialen posel. V tem niso bili kriminalci, ali pa so nehali biti kriminalci, to je požigavci. Le kdor ni posedoval nobene socialno državne vloge, kdor je ostal na robu, Ludvik, Jurij ipd., se je razkril kot čisti kriminallec.

Pa še pri tem je dramatika v določenih fazah in v določenem ideološkem okviru odkri(va)la druge momente, celo pozitivne. Šeligo je v Darinki, v glavnem liku **Čarovnice iz Zgornje Davče**, oblikoval magično, arhaično, pozitivno, čeprav demonično požigavko, pol mitsko bitje od onkraj, ki je najbolj tokraj, ki se noče in ne more prilagoditi slovenskemu srednjemu slojstvu¹⁴³. Očiščevalni ogenj ni več politično ideološka revolucija, kakor jo je bil zamislil in udeleževal marksizem-leninizem, ampak mitsko-magična sila kozmične nature in energije, ki udeležanja predcivilni svet paleolitike.

Deleuze in Guattary sta ustanovljala internacionalo kriminalcev, prostitutk, duševnih bolnikov kot zamenjavo za internacionalo proletarcev; ti so prenehali biti celo zgodovinski hegemon. Deleuze je premišljal v Cankarjevem duhu, le da socialnih izločencev, marginalcev ni več vezal na delavce¹⁴⁴. Kriminallec je posta(ja)l pozitivna kategorija.

Vendar je Šeligo kmalu uvidel problematičnost takšne usmeritve; v **Svatbi** je postavil te vrste magizmu mejo, odkril je negativno kriminalnost marginalcev, njihovo zavist, nemoč, zlo, nesolidarnost, neusmiljenost, strast uničevanja¹⁴⁵. Marginalce je razdelil v dve skupini. V pozitivne, to sta oba sveta človeka, nedozorela, otroka, vaška norčka, Jurij in Lenka, ki imata prehodno še stik z magično svetim, kot sta ga imeli Vida (v **Vidi**) in Darinka (v **Čarovnici**). In v negativne, v propadle ljudi, v umazano peno, ki se je nabrala kot odplaka iz normalnega življenja.

Prva skupina je nedolžna in trpna, verna in lepa, dobra in blaga. Druga je aktivna, a v uničevanju drugih in drugega. Vrhunec te druge skupine je stalinizem kot ideologija, praksa, gibanje in država temeljne kriminalitete: tako radikalno uničevanje vsega človeškega, da preide celo v ljudožerstvo (**Ana**¹⁴⁶). Kar je v skladu s Strniševimi **Ljudožerci** kot dramo o temeljnem hudičevstvu, o kriminalu brez meja.

Jurij iz **Kresa** je kriminallec, ki nima demonične moči Črtomira ali stalinistov iz **Ane**; a tudi ni magično mitičen kot Darinka. Je nesrečen majhen lumpenproletarec, ki se mu ni posrečilo postati lumpenbirokrat. Odstranili so ga, kot so v Buchenwaldu Ilse Koch in preveč lumpenproletarsko esesovsko vodstvo. Idealni izvrševalci podržavljene revolucije so Hoess, Eichmann in drugi tehnokratski uradniki¹⁴⁷.

27

Jurij se ne ustavi pri požiganju stavb; grozi, da bo zažgal tudi Barbaro. Kres mora seči do neba. Zajeti mora ves kozmos z ljudmi vred; šele tedaj bo učinkovit.

Nekateri slovenski umetniki - ljudje - so se poistovetili z zažganim, recimo Balantič (**V ognju groze plapolam**). Z avtodestrukcijo so skušali priti do Boga, do absolutnega. Drugi so raje zažigali. Hoteli so ostati živi in gospodarji (Komisar iz **Afere** in Hren iz **Škofa Hrena**). Tretji so skušali zažigati od strani, ostati gverilci, goščarji tudi v 60. letih - Jurij in Darinka. Ti so najbolj uživali v samem ognju, niti ne v tistem, kar ogenj prinese, v odrešitvi in zagospodovanju.

Zato je Jurij sadist. »Barbari zamaši usta, zvije roke na hrbet in jo z obrazom naprej podre na posteljo. Poklekne nanjo. Z nogavico ji zveže še noge ... Z vrvjo jo trdno priveže k naslonjalu ... Z natančnostjo premaknjenca začne zbirati po sobi vse, kar je gorljivega, ter to nalaga okrog Barbare.« In grozi: »Prižgal bom in boš plesala z ognjem, kurbica. Lepo se bo stiskal k tebi ogenj in ti bo najprej lizal noge, pa stegna in med stegni in po trebuhu navzgor; vso te bo objel in zvijala se boš v njegovem naročju ... In prav počasi se boš scvrkla. Vsak poljub ognja se ti bo vžgal v meso ... in ko se bodo poljubi dotaknili las, bo vzplamenela bakla¹⁴⁸.«

Ponižev Hren je s pomočjo svojih aktivistov zažigal knjige, v Rožančevem loyoli je gorel sveti ogenj prepričevanja, Jurij poveže v eno revolucijo in spolnost.

Kot je vrh revolucije zažig sveta (tudi človeških teles, tudi Balantičevega), je vrh spolnosti orgazem in ejakulacija. Jurij doživlja - dosega - oboje le tako, da zažiga kozolce in hiše. Obeta si najvišji užitek: orgazem v hipu, ko bo Barbara, mučena in zažgana, izdihnila.

Obet Osvoboditve človeštva postane obet sprostitve, olajšanja, izliva semena - in obenem upepelitve. Remec uvede karnizem: revolucijo kot spolno akcijo. - To temo razvijeta Rudolf s Xerxom itn. in Jesih. A tudi Wudler in Lužan.

Ideološko razredno opravičilo je Juriju takoj pri roki: »Lahko delam s tabo, kar hočem. Lahko te najprej tudi nekoliko režem in na koncu požgem prekleto hišo s tabo in starim škofom vred. Zato sem tudi prišel: da izpolnim svojo skojevsko nalogo, da priredim kres.«

Ko je na Golem otoku klesal kamen in je »bilo vse belo in razbeljeno«, ga je zavest, da mora nazadnje opraviti svojo politično zgodovinsko nalogo, »vsa, leta držala pokonci.« Ko pa je nazadnje prišel do tega, da se mu življenjska sanja izpolni, obnemore¹⁴⁹. Barbare si ne upa rezati in zažgati. Ne zmore je posiliti. Kot moški odpove.

Premalo je surov. Zažiganje mu je le nadomestilo za spolno impotenco. Dozdaj je požigal le predmete, ne ljudi. Skaže se, da ni pravi revolucionar; da se ustavi pred najhujšimi nalogami.

Je hotel dramatik s tem reči, da se je revolucijska notranja trdnost zmeščala? Da revolucionarji niso več zmožni zares uničevati in da se je prav zato slovenski svet začel stabilizirati? Da je nova oblika revolucionarstva, oblikujoča se v 60. letih, karnistična - Rudolf - postala le impotentna grožnja, le verbal(istič)na, le demagoška, le retorična¹⁵⁰?

Jurij se zlomi podobno kot mladi Klemen v **Hrenu**¹⁵¹. »Kaže, da bo Barbari storil silo, vendar se končno spusti pred njo na kolena in začne ihteti: Barbara, pomagaj mi, prosim, pomagaj.«

Hrenov Matevž Klemen je naredil samomor, ker ni več vzdržal svojega požiganja in nasiljevanja¹⁵²; Jurij se sesuje v sebi. Je Jurijeva nemoč simbol prihodnosti, ko se bo sesul tudi temelj stalinizma? Ko bodo spoznali stalinisti svojo krivdo in začeli prositi odpuščanja, usmiljenja, ker krivde ne bodo več zmogli nositi¹⁵³? Je vsa revolucijska ideologija danes sorodna Jurijevim sanjarijam, ki jih je znala slovenska literatura 70. let - imaginarizem - tako nazorno upesniti, tudi v dramatici (**Xerxes**)?

Jurij: »V zaporu sem si izmišljal, kako bi mučil umišljena dekleta, na koncu celo zažigal, in podoba zvezane ženske, ki se zvija med ognjenimi zublji, mi je vedno znova izvalila višek slasti. Ampak v izmislekih gre, ko pa bi moral v resnici, mi strah preplavi telo in sla obnemi in ne morem. Ni prvič. Odkar sem na prostosti, je vedno tako.«

Je Jurij resnica revolucionarjev, ki so v časih ilegale, zaporov, zaslužjenosti doživljali eksistencialne orgazme ob sanjarijah osvoboditve, zrevolucioniranja sveta, zdaj, ko so uspešni in na oblasti in ko imajo vse gmotne možnosti za temeljno Predelavo sveta, pa ne morejo nič¹⁵⁴? In to svojo nemoč čedalje bolj spoznavajo? In so zaradi tega nesrečni?

Navsezadnje jim nič ne pomaga, če so »postali zavaljeni pesjani; naravnost ganljivo je, kaj je nastalo iz teh nekdanjih skojevcev.« Nekoč »smo bili tovarišija«, zdaj »jaz, nekdanji skojevec, požigam sedanjim komunistom imetje. Ti komunisti dobivajo farške obraze¹⁵⁵, se debelijo in zgrinjajo dobrine.«

Jurija niti nočejo več poznati. A naj se še tako pretvarjajo v rdeče buržuje, ne morejo pozabiti niti svoje preteklosti, revolucijskega terorja, niti tega¹⁵⁶, da so nekoč hoteli Novi svet, da so zaradi tega velikega cilja ubijali, da pa so danes le nadomestili v palačah in posteljah bivše oblastnike. Cilj pa je ostal enako daleč in neudejanjen kot na začetku.

Facit revolucije je isti kot facit kontrarevolucije¹⁵⁷; kot Hrenova nemoč na starost, pred smrtjo. Obe radikalni akciji za spreminjanje sveta se nujno končata v mačku, v istem, v starem, v banaliteti mizernega pogona klavrne družbe. O Absolutnem, ki pri leninistih nadomešča katoliškega Boga, ni več niti sledu.

28

Je (Remčev) škof Klemen bistveno na boljšem od obeh mladih? Je dosegel Boga in šel v nebesa, ali pa je umrl v hipu najhujšega obupa? Drama pušča odgovor na to vprašanje odprt¹⁵⁸. Vsakdo si konec lahko razlaga po svoje. Drama vsekakor odklanja odrešitev z mučenjem in ubijanjem. Pa je odrešitev z mrtvoudnostjo, z izstopom iz življenja kaj boljša?

Kar Klemen pridiga, je dobro. Vprašanje je le, kako te nazore udejaniti, če si živ, poln moči, strasti, želja, potreb, nepotešenosti.

Klemen pravi: »Ne moreš početi dobrotljivosti z nevero, ukano in lažjo.« V tem nasprotuje Loyoli iz **Prizorov**. A kaj ko mrtvoudni škof ni več predstavnik ljudi iz tega sveta; ko pa se vrača v ta svet - ko gleda Barbarino in Jurijevo koitiranje - ne more storiti nič, ker ni več dejaven.

Pravi pozitivni lik bi moral družiti krščanskost z dejavnostjo: dejavno ljubezen¹⁵⁹. Klemen pa - v nasprotju z Mrakovim Ješuo v **Procesu** - pravi: »Ta svet mi je že tako tuj, da se z enim očesom venomer oziram na ono stran in čakam, da bom poklican¹⁶⁰.« Nečakinjo sicer vzgaja z dobrimi nauki, a je v tem neuspešen, ker tak, kot je, ne more biti zgled(en).

Govori lepo: »Te poskušam vzgojiti v veri, čednosti in poštenju.« A postane Barbara sadistična morilka. »Navajam te k dobrim delom, ker dobra dela so edino in najhujše orožje zoper zlo.« Sledi Loyoli. »Če zlo povračaš z dobrimi deli, samo ob tem si zlo polomi zobe.« A tega sam ni zmožgel pokazati, čeprav je na drugi strani res, da je Juriju odpustil; da je, preden ga je zadel mrtvoud, živel v skladu s svojim naukom. A to je bilo nekoč. Nečakinja pa ga vidi le trpnega, zaradi telesne oslabiljenosti nezmožnega za greh.

»Današnji ljudje so oglušeli za svojega bližnjega in za dobro. Tej babilonski zmedi se je treba upreti z dobrim. Dobro zmaguje samo po sebi. Zato sem med vojno, ko so v imenu Cerkve šarili z orožjem, bil zoper križarsko bitko. Na razpravi zoper komunističnega mladince, ki me je podžgal, sem govoril njemu v prid. In še danes se ga spominjam v svojih molitvah. Mar naj bi klical na njegovo glavo maščevanje, zahteval, da se zlo povrne z zlim in bi ščeval na uboj? Potem bi mu bil enak in bi zlo skotilo mlade¹⁶¹. Ljudje večkrat pozabljajo, Barbara, da je naša vera zlasti vera odpuščanja.« Zato: »Dnevi so mi škodili in ni ostalo veliko časa za najino spravo.« Za Spravo z Jurijem.

Predem sreča Jurija, mu je v »sanjah dana razsvetlitev«. Narekovana mu je pridiga, ki bi jo moral povedati vernikom, a jo lahko sporoči le hinavski

Barbari, ki nima nobenega posluha za njegovo krščansko misel. Ta pridiga je njegovo sporočilo svetu. »Božja previdnost mi jo je narekovala. Vse življenje sem čakal na to pridigo in morda mi je bilo sploh življenje dano zaradi nje. Je pridiga o dobrem in zlém.« Je spoznanje in drža, ki sta nasprotni pol Jurija in Barbare, zločinskega aktivizma in užitka.

Ta »dokončna« pridiga se začneja s priznanjem: »Moj čas se izteka kot peščena ura. Svet, v katerem mi je bilo dano živeti, bom zapustil mirno; blagroval bom angela smrti, ki me bo prestavil v onstranstvo.«

V priznanju je tragična ironija; če česa ne bo doživel, ne bo doživel mirne smrti. Tik pred smrtjo bo srečal najhujše zlo. Odšel bo ranjen na smrt. Bo pa še bolj blagroval smrt kot odrešenico, da mu ne bo treba več gledati, kar je moral; da mu ne bo treba doživeti namesto sprave, ki jo je ves čas pripravljaval Juriju, izdajo. Barbara Jurija namreč ovadi miličnikom.

Sprava leninistične družbe je takšna pomiritev nasprotij med ljudmi, ena stran zmaga fizično; da zmaga policija. Kriminalna policija je dedinja (psevdo)politične. - Podobno se razvije čas tudi v **Noči do jutra**, kjer nekdanji oznovec Kovač izvršuje petnajst let kasneje vlogo kriminalnega inspektorja.

Civilna sprava, kakršno sta odkrila atenski polis in krščanstvo, je v leninizmu nemogoča. Tudi zato je leninizem rearhaizacija, padec na raven izpred grške političnosti, temelječe na boginji Pleitho in na koncu maščevanja, na milini (clementij¹⁶²).

»Ta svet namreč stoji na glavi ... Vse, kar je svoj čas veljalo kot zapoved in vrlina, je zdaj brez vsake cene. Ni pa več nobenih novih zapovedi in vrlin.«

Po eni strani se zdi, kot da je Klemen konservativec, starček, ki kot starčki običajno vidi v novih rodovih sam propad. Po drugi pa se njegovo spoznanje kar precej sklada s spoznanjem povojne slovenske dramatike, da so t.i. nove in za kar najbolj prave ponujane vrednote leninizma ponesrečene, sploh ne nove, sploh ne vrline; da vračajo v barbarstvo (Jurijeve vrednote so resnica Komisarjevih - **Afera**). Da se je svet z revolucijo res prekucnil na glavo. Da je zavladal babilonski kaos. Da je prenehala ljubezenska in smiselna komunikacija med ljudmi. Zamenjalo jo je noro nadletavanje, nadvladovanje, premočevanje¹⁶³, še hujše zatiranje kot v buržoazni dobi.

Če je slovensko občestvo postalo »mutasto občestvo«, pomeni, da je vsesplošna manipulativnost kot strategija in resnica leninizma - vse je odvisno od presoje Partije - zmanipulirala tudi jezik. Odtod nazadnje, v dobi, v kateri je bil napisan **Škofovski kres**, ludizem kot lingvizem, kot igra jezika, ki ne more doseči več nobene objektivne resničnosti; ki je lahko lep le še v gibčni zabavnosti in ironičnem cinizmu; ki je njegova resnica zgolj resnica nihilizma. Rudolf, **Veronika, Pegam in Lambergar**; Jesih, **Grenki sadeži pravice**; Lužan, **Triangel**; Wudler, **Perpetuum mobile**; Božič, **Kako srečen dan**. A že **Paradiž**, Rožančeva ludistična drama iz l. 1965/66.

29

»Mnogi govore samo resnico, ki je višjim všečna in tako postaja laž iz dneva v dan bolj običajna in vsem umljiva in rešujoča znanka.«

Te besede bi lahko izrekel desetletje prej Smoletov Tone (**Potovanje v Koromandijo**), mladenič oz. mož na začetku življenjske poti, nikak katoliški starček; izrekel bi jih znanstvenik nove generacije, ki se mu upre laž in despotizem, celo diabolija (njegov Predstojnik=Hudič) novega sistema, zato ta sistem zapusti.

Škof Klemen ne izraža posebnega katoliškega, kaj šele klerikalnega nezadovoljstva z novim režimom; nič takega. Izraža globoko izkušnjo modreca in moralista v najboljšem pomenu besede, filozofa moralista, kakršni so bili nekoč rimski, rimsko-stoični ali kasneje rimsko krščanski modreci, človeka, ki boleče doživlja, kako mu lastno občestvo jemlje hudič. Kot duhovnik je bil sam pokoren višjim; vendar ne za ceno resnice, poslušnosti božjemu glasu, osebnega ravnanja v skladu s Svetim pismom, ravnanja po krščanski vesti. Klemen je skoraj v vsem anti Hren.

Govorijo Torkar - od **Žoge** do **Revizorja 77**, Kozak - od **Dialogov** do **Kongresa** - itn. kaj drugega kot to, kar slišimo od Klemena? - »lagati, sprenevedati in hliniti se moraš, da ti drugi še prisluhnejo in da si jim lahko enak. Resnica in odkritost pa je v tem Babilonu obsojena na osamo, prezir in kletev. Stremušstvo in brezobzirnost se bohotita v človeški združbi, ki sploh ni več združba, ampak razdružba.«

Rupel je v dramah **Mrzli viharji**, **jezne domačije** pa **Kar je res, je res** razkrinkaval to razdružbo, to družbeno razvezo, brezobzirno stremušstvo brez meja in brez kakršne koli solidarnosti. Slovenska dramatika je razkrila podobo današnjega časa kot nemožno družbo, kot družbo v kosih - moralna in osebna dezintegracija - kot družbo v cunjah (lumpendružbo), kot družbo tik pred razpadom, ki je potrebna temeljne prenove, novih vrednot in vrlin; ali pa kar starih, krščansko civilnih¹⁶⁴, ki jih je leninizem zatrl in razgnal.

30

Bistveni votek škofove propovedi je opozorilo na ljubezen. »Ljubezen, ta najvišji božji dar človeku, je postala sebična in pohlepna; pogledajte samo, kako se zakoniti možje in žene med sabo vampirsko žro in žive samo še zato, da prizadevajo drug drugemu bolečino¹⁶⁵.« - **Paradiž** pa kasneje Cudermanova drama **Sončica in Zarika** pa Štihov **Spomenik** pa **Perpetuum mobile** pa **Oskar prihaja**.

Ljubezen je že od nekdaj, še pred krščanstvom, znamenje medsebojne pripadnosti, naklonjenosti, dobrote, miline, požrtvovalnosti. V družbah, ki so zakone ponotranjile, posebno od meščanske naprej, pa brez ljubezni ni mogoča niti nravnost, saj terja moderna nravnost pristnost, ne zgolj zunanje izpolnjevanje predpisov in ukazov - kot v stalinistični vojski, kjer milino ponotranjene ljubezni zamenja pobleznili in kriminalni fanatizem¹⁶⁶.

»Sploh je mučenje, duhovno in telesno, zamenjalo ljubezen in sočutje. Muka sočloveka postaja mnogim edino sredstvo občevanja in človeškega stika pa se zato vrstijo nepopisne krutosti in grozodejstva.«

Oblika tega škofovega spoznanja je staroverska, pridigarska, eksempel, kar pa je v skladu z njegovim značajem in življenjem. A kako dobro je poznal ta

svet, čeprav ni slutil, da napoveduje lastno usodo; da je Jurij tisti, po katerem bo prišlo pohujšanje, nosivec mučenja in grozovitosti; in še bolj njegova nečakinja Barbara. O čem drugem kot o telesnem in duhovnem mučenju sporočajo **Dialogi, Job, Prevzgoja srca, Noč do jutra?**

Slovenski svet je po l. 1941 postal svet mučenja in grozodejstev, pa naj so jih zakrivili kontrarevolucionarji ali revolucionarji. Krščansko civilna drža se je umaknila v globoko ilegalno.

»Uživaštvo je postalo edini smoter življenja.« Visoko intelektualno - s kozakovsko dialektiko - utemelji to novo hedonistično držo Rudolf oz. Friderik v **Celjskem grofu na žrebcu**, napisanem celo leto dve pred **Paradižem** in **Kresom**. »V imenu sebičnega užitka je prav vse dovoljeno: možje izmenjujejo med sabo žene, matere se odpovedujejo otrokom in marsikdo bi umoril brata za kanec hipnega in bežljivega užitka.« Te različice so teme slovenske dramatike iz tega časa.

»Prenekateri zgubljeni brez vere, upanja in ljubezni ne vidijo v tej godlji več pomena biti in si sami jemljejo od Boga dano življenje in razglašajo samomor za edino smiselno dejanje.«

Tudi ta škofov jek je odjek na samomore slovenskih mladeničev, ki so prav tedaj močno odmevali v slovenski zavesti. Bili so svojevrstni - avtodestruktiven - protest zoper nasilno zaustavitev gibanja mladih, tudi perspektivovstva. Napovedovali so dobo sramote - 70. leta -, ki je bežala v uživaštvo, a je bila doba splošno nacionalne in človeške prostitucije, v katero je porinil slovensko družbo despotski akt restaliniziranja na začetku 70. let (Pisemsko obdobje). Visoki pesnik samomora je pravzaprav Dane Zajc od **Otrok reke** do **Voranca**¹⁶⁷.

Nazadnje se Klemen vpraša: »Kako je to, da je svet prišel tako daleč, da nihče več ne loči dobrega od zla?«

To je res osnovno vprašanje družbe, ki počiva na načelni nerazločljivosti dobrega in zla, na nihilizmu, na igri videzov, na filozofiji trenutka. Škof je prepričan, da je za to kriva »blaginja«, to je sitost; ta je »ustoličila pohlep, zavist, sovraštvo in vse ostale poglavitne grehe.« Prepričan je, da je »revščina zibel dobrote in sožitja. Dobri so lačni kruha, lačni ljubezni, lačni pravice¹⁶⁸.«

Če razumemo blaginjo kot samozadovoljstvo, le samozadostnost, egoizem, kot konec avtokritike, zavesti o človekovi grešnosti in pomanjkljivosti, potem je mogoče dati škofu prav¹⁶⁹. Krščanska ljubezen in civilna pravičnost sta zmerom lahko le načrta, potrebi, cilja, ki ju polagoma uresničujemo, a nas svet zla, naključja, nesreče, teme zmerom znova vrže v nemoč. Ljubezen je sicer dar, a je obenem potreba po drugem. Njeno nasprotje je narcizem, polnost sebe, poudarek na identiteti.

Pridigo konča škof z vero: Ker je lačnih ljubezni in pravice in kruha »na tej zmedeni obli veliko, bo dobro ob svojem času prevladalo in Bog bo spet razlil svojo milost na ta svet.«

V teh besedah pa se Klemen nevarno približa milenaristični hereziji, razen kolikor ne misli na uro poslednje sodbe¹⁷⁰: na konec tega sveta.

1985

Objavljeno v Reviji 2000, 1988, št. 44-45, str. 165-209

OPOMBE k razpravi o ŠKOFOVSKEM KRESU

1. Sveto sem bil prepričan, da so vse tri moje razprave, ki sem jih pisal kot celoto-trilogijo (o Poniževem **Hrenu**, Rožančevih **Prizorih s hudičem** in o Mihe Remca **Škofovskem kresu**), izšle zaporedoma v Reviji 2000. Ker nisem našel ne številke revije s **Kresom** ne separata, sem prosil Petra Kovačiča (PKoča) naj mi mojo razpravo fotokopira in pošlje; rad bi jo opremil z opombami, še preden odidem na operacijo kolka. PKoč mi je poslal obe ostali razpravi, o **Kresu** sploh ni nič rekel, najbrž je menil, da sem se v naslovu zmotil, **Kresa** ni bilo v njegovi zavesti. Kako bi tudi bil, ko pa FRemčeva drama ni nikoli izšla niti bila uprizorjena, obstajala je le kot tipkopis, ga hranim, in kot moja Temrazprava o nji. Kdor išče, ta najde. Je pa nemogoče, da ne bi dal MihiRu svoje analize v branje, o drami sva večkrat govorila, enkrat še pri starem Pri Lovšinu, spodbujal sem ga, naj dramo objavi, a se ni mogel odločiti, zavedal se je, da je že njen motiv Polkočljiv. Škoda.

2. Verjetno je tekst-moto iz **Kresa**; nisem šel preverjat. Bravcu - zadošča, da meni - se tudi ob tej drami zdi, K-da je pisana za danes, vsaj v nekih - a odločilnih svojih - segmentih. PMLD 2007 smo razdružba, če jemljem pojem Db iz časov 41-45, a tudi še PoV. Več je TehDž komunikacij, Čloške so pa čudne. Včeraj sem prebral novelistično zbirko Aleša Čara **V okvari**; odlična je, Čar sodi med najboljše mlade, piše stvarno, sežeto, bistro, pozna okolje (realizem), ni Žurski, podoba, ki jo naslika DaSlcu, je strahotna, ne da bi patetiziral, jamral, sentimentaliziral, moraliziral. Že dolgo pri kakšnih novelah nisem tako užival. Svet Masčla, ki je izgubil SAPO, ohranja le še Biomoč, čeprav je pred Smom in obupom. Ne le da je Estdobra, to je tudi poučna proza.

3. Po krivici neupoštevani, Estdustrezni ...

4. Vse tri moje razprave naj bi tvorile celo skupno knjigo. A konec 80-let je porinil v prvi plan Polo, analiza, če ni bila programske SNeI propaganda, je postala odveč.

5. Danes - po 90 - je znano o tem dogodku veliko, Deca ga je upravičeno raziskovala, tedaj ko sem pisal jaz to razpravo, pa se je o zadevi le šepetalo.

Sva se s PKočem odločila, da ne objaviva teksta, ker bi bil preveč izzivalen? Ne, v koncu 80-let ne bi bil več. Pač ena mojih zamud, s pomočjo katerih pa sem ostal SAPO: nisem se čutil odvisnega od okolja, trendov, aktualne Zge.

6. Po tem ljudsko amaterskem namenu je lik Petra soroden liku Andreja v Turk(arj)evem **Gospodu Ponikvarju**. LjudOZNA. Glas Ljuda. Govori Nar. Le temi - izvedbi, dogodki - sta v **Prz** in **Kresu** povsem Dgčni. Je med dramama minilo tudi 20 let. A je bil 45 MRemec enako fanatično razpoložen za JugoDžo kot Turk.

7. Kako lepo se pleče mreža sopomenov, transmisij, komunikacije, motivov; Goli otok v Hofmanovi **Noči do jutra** in v **Kresu**; škof v **Hrenu** in v **Kresu**. Ne ponavljanja, ampak nova Isa, v Razsmeri. Živa SD.

8. Tudi ta podatek sodi naravnost v leto 2007.

9. Je postal MrkStl le še Krimzgodba? Zakaj se ni dal Plut pokopati z **VKPb** ali Kardeljevo knjigo, namesto da si je izbral **St pismo**? Manjkala je duhovitost, žrtve je klal kot mesar prašiče.

10. Torej res.

11. Ubogi naivni in bedasti Tarask!

12. Danes predlagajo Katkrogi prav škofa Vovka za mučenca oz. celo Snika. Omenjena nezgorela oblačila bodo gotovo služila za dokaz v postopku beatifikacije. Manipulacija Stresovega AnKa z Vovkovim koncilstvom. KC je po bistvu manipulanka. SrKos je našel pravo zavetje zase. Gliha vkup štriha.

13. Še 2007 ne, koprski škof je sicer že srečal MMBa, a ta ga je le opomnila, naj si zašnira bavtaro, nesvet dogodek.

14. Zelo začasno. Hic transit gloria mundi. Vovka bodo razglasili za Snika, Mačka pa za morivca. Mar divje mačke niso morivske?

15. Vovk je bil pameten in skromen, tudi Pripobožen. Zdaj ga hočejo institucionalci in KatMagideologi instrumentalizirati. Tudi S Čla ne reši pred instrumentalizacijo.

16. Bajje jih je Jožek Deschmann že izkopal. Pot do njih mu je v temni noči pokazal sam St Heroin (iz konoplje). Alkoholne blodnje ali nadnaravna milost? Bajje da bodo Vovkova oblačila razstavljena na naslednji razstavi na Cekinovem gradu, nekoč Vojpostojanki PoV OZNE. Tudi to so Wahlverwandschaften ali mreža zanimivega. So si pa člani lajfart grupe zamislili, da bi priredili na travniku pod Cekinovim gradom hepening; bajje je Jožek Dež-manca že privolil, da ga živega zažgo. Tako si bo opral pred Sadbogom grehe, postal mučenec in morda SNIK. Le še levitacije ni doživel, Sadbog ga uvaja v Magčarovnije polagoma. Kdo ga bo predlagal za nagrado? Janša, Sliinik ali TV direktor Možina, strokovnjak za Duhkosti?

17. Ko bi le Uran zmoget to pamet. A živi žal pod drugima papežema, KC hoče od njega teater.

18. Ta moja razprava je bila skoraj na liniji postkoncilske KČe iz 88.

19. Do 60-let 19. Stola.

20. In kako se razodevata.

21. Ki so padli za Sljo? Heri, mučeniki?

22. To je Janševa tendenca. On nastopa v imenu Slova. Torej gre za SNcl.

23. Le čakam na knjigo kaknega Janševega občudovalca, knjiga bi imela naslov: **Janša kot mučenec**. Ali pa: **Mučeništvo našega Janše**. Ne, to zveni preveč kot **Dogodivščine našega Bučka**, **Naš Bučko** pa je naslov mladinske knjige Vovkovega soimenjaka - sorodnika? - Jože Vovka, tudi duhovnika.

24. Temvprašanje.

25. Prav jaz sem - večkrat - poudarjal to zvezo; to je tudi temelj za zvezo z EU. To so razlogi za izstop Slcev iz Juge, za njihovo reevropeizacijo.

26. To je bilo moje stališče okrog 88.

27. Okrog 88, ko sem se vračal v KC, sem se z njo veliko ukvarjal; hotel sem jo dognati - najti razloge pro et contra - do kraja. V naslednjih letih sem izdal nekaj knjig o Kršu in KC. In? Šle so mimo vernikov in klera kot vetrca, ki ga komaj čutiš.

28. Paradoksi, nasprotja, protislovja sveta. Smo tu le zato, da jih rešujemo? Danes je to reševanje Maskviz, zame je še EkP Is.

29. To je moja bistvena teza že 88 in prej: utemeljiti Čla in svet na Tri, na Dti. A kako? Tej nalogi se vdinjam še danes. S kolikšnim uspehom?

30. Danes jo globalizacija dopušča, kolikor Dgčnost ne nasprotuje Kapu. A Kap je tako prilagodljiv, da ga Nace kot forma ne motijo; niti ne kot - new age - Mage. Le Nczmi. Globalizacija je nasilna, a je uspešna in potrebna AnTrada. Zaostanci se danes bojujejo za Pico do različnosti, kakšno SSL! Morali bi se za SAPO, ne za Zunforme barv in odtenkov. Sinoči sem poslušal Trenja, o lepotnih operacijah. Vse dame so trdile, da mora biti Čl - Že - čim bolj svoja, se najti (svojo ldo, bi rekle še pred pol desetletja, zdaj je beseda iz mode). Pa vendar, vsem je skupen isti lepotni ideal. Različno v istem, to je zanje prav. Nobena ne pomisli, da je onkraj Raznosti Dr(ugo). Dro nadomeščajo z lepo Noto duše. Nekoč sem se boril zoper lepodušništvo, glej mojo polemiko s Kosom ob Priževih **Dialogih**. Zdaj se ta Vrta vrača. Je zgolj alibi-masko za Zunizgled. Ferbotka je res lepa, a še zmerom tako blaga in dobra in Morna. Ne, takih bab ne maram. Čeprav mi je šla pred 4. desetletji lca na živce, ker je preveč gofljala. Družili so se okrog Miša Jezernika, na robu Ana Barbič,

ideal Mihe Remca; spet zveza. Onkraj Dbe (Ahac ...). Znotraj družbe pa Anin soprog Mitja Stupan, bivši tajnik Staneta Kavčiča, moj daljni sorodnik, po teti Franici Tominšek. Nismo ga marali; bil je že visok - mlajši - Polik; nato je prešel med advokate. Jasno, pametnjakovič.

31. SrbGent.

32. To je moja razmejitev zoper STH in norovce - NDM podrobno, večkrat.

33. Škof Klemen je moder, stoičen, strpen. Je bil Vovk res tak? Koliko ga je MRemec poznal? Koliko je delan Klemen po liku Vovka?

34. Prevedel jo je MOč.

35. Ni čudno, da mi je bil Klemen v marsičem blizu in všeč. Tudi MihaR je šel pravo pot; žal je ni bil zmožen nadaljevati, z Maxinom sta se dala Zapl vesoljcem, **Drejčku in Marsovčkom**. Škoda za nadarjenega dramatika, ki je prav tedaj - kasno, a vendar - dozorel. Ana in Črnulja, pa je bil izgubljen.

36. Kdo pa nadaljuje **Kres**? Potem pa vse tiho je bilo oz. Kremžar odkrije zaroto (**Razprava**), Papež pa obudi Dmbce in Slzastavo. O Jezuš in njegovi copati! Opanke, ne copati. So imeli copate le Muslkleriki - leteče preproge, leteče copate? -, Kani pa so hodili boski kot nadškof Uran po skalovju hercegovskem? Ni bil tam vojak? Morda v Bileći?

37. Pa še kaj!

38. Le da se Renk nazadnje premisli, Gaše ne ubije, ukaza VOSa-Ptje ne izvrši, v njem zmaga Čl oz. SeH. Več ko SeH!

39. Kako sem se zmotil! Ob kako nepravem času sem razlagal svoje tolstojanstvo! Še par let, pa je izbruhnila Slska osamosvojitvena vojna; morda zaradi priprave nanjo s PKočem nisva želela tiskati moje študije o žrtvovanju? Zame Tip: tako sem si (ne)dosleden.

40. Sodba drži: kljub vojni 91 je zmagal Lud, RMg.

41. Za čas druge polovice 60-let (Pirčeva: Pustiti biti! Konec - Pol - akcije!) Estodlično izbran lik, duhovito: mrtvouden.

42. In so res tako nekako odšli.

43. Te pa (še?) niso zmožni.

44. Iz mojega pričakovanja ni bilo nič, v teh točkah sem se pokazal kot Anjasnovidec. Žal. Moj - sicer ponavadi odličen - čut za stvarnost je premagala - me Zapl - želja.

45. S škofom se strinjam.

46. V DaSlji se je spet.

47. Koliko zares in dokončno misli s to izjavo papež? KC je Strno Hina.

48. Nekaj tega je v meni, ne gojim Sša, pa vendar se ne odrekam boju kot polemični analizi. Kako se bova s sinom (Hanžem) spravila? Ne on ne jaz ne veva, oba čutiva, da sva se lotila morda za naju pretežke naloge. Bo zmogla Bogomila kot najina kri pri tem kaj pomagati?

49. Jaz sem začel pred nekaj leti admirati - zdaj sem se nekako regeneriral, za kako dolgo? -, a se Si nisem bal; pač pa svoje nemoči. Se bom moral navaditi tudi na to? Moram res skoz vse faze Ža-umiranja? Da bom vse preučil od znotraj?

50. Morda pa je moj Vitz, ki se je obnovil, takšna milost?

51. Ki je kot genialna Zup(an)ova metafora podoba PrtLR Rese. Ni naključje, da se s to temo - prizorom medsebojnega pomora na koncu **Rojstva** - ukvarjam več kot 6 desetletij; ves čas čutim, da je v njem skrit odgovor na vprašanje MV-II, lReve. Zdaj sem ga po tolikih bližanjih in hipotezah dokončno odkril.

52. Tu zapisana letnica pomeni, da sem tudi razpravo o **Kresu** napisal leta 85. Vso trilogijo. Na en mah. Sodi skupaj.

53. Tudi izredno pogumen in daljnosežen Remčev - več kot le - domislek.

54. V Svetem (Sti). (KasO: Tudi beseda »hostij« je v objavljeni verziji izpuščena.)

55. Ta MRemčeva drama bi morala biti obvezno gradivo za študij na Teološkem fakultetu. Grilu, Družinarjem in Štu-hecom priporočam, da jo čim prej izdajo kot knjigo. A vem, ne bo nič. Izdali pa bodo Bükov brevir, ki ga piše kot FinancMister: KC in denar. Bük je avtor finančnih molitev, ki naj bi jih s Kraševcem uvedla namesto branja brevirja. Delata na maksimah, podobnih Loyolovim: Objubi revežem visoke obresti in z njimi božji blagoslov! Uspeh bo zagantiran. Če ne bodo plačali, jih poženi na kant, vendar pol pridobljenega denarja vzdaj v cerkev Marije Finančne Pomočnice, to je njen novi naslov. Krekova banka že zida baziliko v Teharjih.

56. Jurij je neverjetno podoben belokranjskemu Plutu. Morda pa je veren na NegRlgnaciin?

57. Ta tema je zelo podobna Simčičevi iz **Mladosti**: Snežnini žrtvi za Matjaža. Drami sta bili napisani približno ob istem času. A dramatika, ko sta drami pisala, drug drugega - omenjenih del - nista poznala.

58. Tu sem še ostajal pri drži, Tip za STH. V Resi pa drži, ki sva jo odkrila - zastopala - z Dinetom 59-60 v **SAnti**; STH sta le učenčka, ki pa znata vse obrniti v svojo korist.

59. Še eno potrdilo, da je bila moja razprava napisana 85; v letu 86 sem se z norovci - tudi STH - že razšel.

60. Estdramsko odlično.

61. Spreten, duhovit, dramaturško posrečen in idejno bistven dramski preobrat.

62. Ena najtežjih vprašanj: naj bo Či tak, kot je, odtod izvirajo Priiskrenost, nagnjenje k Resi ali Isuřese. Če se ne kaže navzven - vsaj do neke mere - tak, kot je (ali kot misli in čuti, da je), se bo navzemal Hina. (Jaz sem se ga.) A če ugotovi, da tak, kot je, ni dober, če to njegovo spoznanje pride v nasprotje z njegovo Ēto, védenjem, kaj je prav (storiti) in kaj ne, kako potem ravnati? Do neke mere se da sebe korigirati, a v temelju? Mislijo semeniščniki, ki so nagnjeni (že prej) k homoseksualstvu in pedofiliji, da jih bosta vera in disciplina v lemenatu tako predelali, da bodo postali angeli, izgubili Pervnagnjenja? Morda najprej verujejo - se zanašajo na - to, kasneje pa, ko spoznajo, da njihova vera ni dovolj močna, da je ugasnila, da se je strast v njih celo razplamtela, kaj storiti tedaj? Povrh vsega še opazijo, da jim tudi disciplina ugaša - ali vsaj da samopremagovanje ne učinkuje zmerom. Borijo se, a? Kaj pa je to zanje, posiliti otroka iz ljubezni do malih? Morda jih daje strast vsak dan? Izstopiti iz KCe, to je prvo. A za to je treba pogum. So stari 50-let, kot župnike jih vsi cenijo, ne znajo nič drugega kot obnavljati stavbe (cerkve) in brati maše, bo šel tak revež za molovarja? Predstojniki jih razumejo, izbrane osebe so, ki zgolj grešijo. A zlorabljeni? Ti so za KC manj važni. To je dokaz, da ne čutijo ne Dra ne BDra (Boga kot Dra), ne Dti. KC je pretežno Pvt, cehovska organizacija.

Vse Ź sem se trudil uskladiti sebe, kakršen sem (odkrival, da sem), polagoma, prestrašeno, na eni strani in tem, kakršen sem želel, hotel, se trudil biti, kakršnega sem sebe in Čla - kot zgled - cenil. Dolgotrajen postopek, še danes pri starcu ni končan. Marsikaj si očitam, da sem delal narobe, da še delam narobe, pa ne preneham, nehote popustim. Sram me je, kaznujem se, a ... In kdo sem, tisti, ki sem po Nvi, ali tisti, ki sem po Ētolji? V svoji samorazlagi skušam oboje spojiti; kot RazcDč, ki to vidi, prizna in celo hoče. To ni Morno, a ...

Da ne bi bil PervČl, sem se trudil. Prebral sem nekaj odličnih Čarovih novel, **V okvari**, 2003, nekatere so na robu Pervzgodb. Razmišljal sem o sebi: tudi v meni je Pervnagnjenje. A sem ga v glavnem premagal, že zelo zgodaj. Si nisem instinktivno izbral dekleta-žene iz takšnega testa, da sem jo čutil kot skrajno SAPO, emancipirano, nepodredljivo? Poskušal sem si jo podrediti, skozi vse Ź, od fizične klofute (edinega mojega fizičnega obračuna z njo) po mescu dni skupne hoje, do drugih, bolj sofisticiranih metod, a je vse moje pritiske vzdržala, ostala je, čeprav zelo izmučena, takšna, kot je: neosvojljiva, nepokorljiva. S tem me je prisilila, da sem se bolj bližal Ēnormi, kot bi se sicer. Po Nvi in vzgoji sem scrkljanec, razpustil bi se, samopašnež.

Se ni tako razpustila Barbara v **Kresu**? Koliko se je njen avtor, ki rad piše na Pervmeječe drame in prozo? V **Kresu** se mu je prava mera med Perv in ARFanalizo odlično posrečila. Tudi **Kres** je odlična drama. Tokrat celo po krivdi avtorja - ker je ne objavi - Zamol. Jaz sem - postal? - Don Juan in Devica; v svoji PO sem skušal oboje spraviti na isti imenovalec. Paradoks, RazcDč, ki se

trudi poenotiti, da bi lahko živel, kajti minimum enotnosti je nujen, da lahko dva živita drug z drugim. Čl ne more biti tisoč EV, tudi njegov partner ne; se ne bi nikdar ujela. ReIHara med dvema - v Dni - pa je nujna za soobstoj; tudi za Eto (DrEto), brez katere gre vse v razvrat samovolje, v Lbn. Je živeti - v razliki s sabo - sploh mogoče?

63. Tudi tega me je strah, se sam sebi gnusim, ko bo prišlo do mojega zloma telesa. Že zdaj nisem več na višini NormČla, me daje tu in tam Razinkontinenca. Ležati v lastnem dreku? Gledati, kako te neka sestra umiva, se muči s tabo? Ta sestra ni Perv, nima slasti koprofilije, kot jo je v svoji Pzji slavil Matjaž Kocbek; le poklic opravlja. Grd poklic. Iz Usma? Gnusim se sam sebi, kaj se ne bi ostalim! - Škof mi je blizu, ker se polagoma bližam njegovemu zdravstvenemu-telesnemu stanju.

64. Kar dela Bar(bar)a, je Etrdo; pa vendar, ji ne privoščim, da se osvobaja? Se nisem jaz trudil, odkar pomnim - in se mi je kar posrečilo -, da bi bil Sven? Za zadevno pomoč drugim sploh nisem nadarjen, upira se mi, Nven egoist sem, žival, zver; pa bi obsojal Baro?

65. Tudi zato sem se že od malega vezal na veliko ljudi, najprej na Prile, nato na Alo, nazadnje na otroke in vnuke; da ne bi bil odvisen od ljezni enega samega. Zvitež že po instinktu? Ali pa po izkustvu, ki sem ga dobival že zelo kmalu, izkustvu osamljenosti, zavrženosti, tlačnosti, mučenosti?

66. Meni se ni treba več osvobojevati, starec sem; če bi videl ob sebi nemočno Alo? Me ni strah tudi te situacije? Čar piše **V okvari** o dedu, ki je umrl dva mesca po ženini Si. Izgubil je razlog za Ž. Jaz sem ga izgubljal po srčni operaciji; zdaj se mi vrača. A čemu? Ker Ala še živi? Imam idejo, kako živeti po njeni morebitni Si pred mano? In ona, če bi prišla v isti položaj?

67. To je še zmerom moja Etmaksima. Do neke mere jo uresničujem. Jo bom zmogel uresničevati do kraja? **Kres** je drama, ki me inspirira. Razpravo sem napisal že za 22 let vnaprej; 55-leten še nisem mogel vedeti, kaj je to starost in huda-večstranska bolezen.

68. V čem je torej razlika med NemNczPtjo in StlPtjo? Obe sta vzgajali svoje kadre - eses, vosovce - k nadČlmoči, odločnosti, brezobzirnosti, krutosti, Pervpravičnosti, pokorščini zgolj navzgor do Vodje, ki poseblja Raso in Razr(Zg). Je Hum kot nasprotje teh dveh zločinstev (posebej še EtH) kaj boljši? Vodi v CinPerv, v vsesplošno odmikanje od vseh višjih meril, v umazano tekmo med Mintekmeci vsak dan, vsako uro. Odtod toliko ločitev.

69. Tudi ker sem tako razmišljal, sem pred dvema desetletjema tako visoko postavljaj Vrte Usma, Blagosti, Dobrote. Ne odpovedujem se jim. S kom sem neUsmen? S SrKosi? Pojdite no! Pazim kolikor morem, da jih ne omenjam v Javi, le v **RSD**, ki je Jav - niti SrKos kot UZnik - ne bere. Najbrž smo se tacite domenili, da jaz smem žaliti v **RSD**, ker je to žaljenje le Potno, oni pa me smejo Zamol v Javi (v Zni), ker me s tem zares ne zadevajo. Čl brez Usma ni

Čl na poti k LdDr, k čezČlu. Je Nietov Čl, ki ni brez razloga postal ideal esesovcev: do kraja kruti.

70. Ena Rca para Eros-Thanatos. Barin veleUž, kaj pa Klemnov? Škof le obupuje v RadTrpu ali čuti, da ga je na kraju prišel iskat hudič in se znajde v čustvu, ki je pol groza pol slast? Vsekakor MeP, kakršnega doživi redko kdo. Je s stališča KČe škof s tem preklet ali pomiloščen? Vsekakor je do konca preizkušen. - Zanimiva bi bila paralela te resne MRemčeve drame z lahkotno - a tudi Perv - Petanovo **Začetek konca (Fatalna komedija)**, glej mojo analizo v **RSD**.

71. Ni to tudi moj namen z **RSD**? Zato so mi navedeni avtorji tako blizu, o **Potopsvetu** sem pisal, o **Thabiti kumi** še ne. Bom kdaj? Rad bi. Precej najboljših SD sem si prihranil za dobo največje zrelosti, pa bom zdaj utegnil? Sem še v vrhu-akmeju svojega Ža? - Včeraj sem gledal NemTeVe oddajo o pravkar umrlem Nemslikarju, ki ga posebej cenijo. Zadnja leta je preživel na vozičku, a umsko še povsem zbran, svež. K-da je govoril iz mojega EkP izkustva: da je zdaj, ko je invalid, najmočnejša doba v njegovem Ž-slikarstvu: ker je Ponot staranje-bolezen. Jaz pa morda po obdobju boleznj spet - vsaj za nekaj časa - oživim. Imam posebno nalogo?

72. Te nevarnosti se zavedam od malega, tudi svoje moči nad ljudmi. Se nisem zato odpovedal Poli-oblasti, ker vem, da znam dobro govoriti, nastopati, potegniti ljudi za sabo, se vživeti v stereotipna stanja, jih po Hitlerjevo sfanatizirati, torej s strastjo reducirati? Tudi zato sem skušal biti RadCiv(il)en; se obvladati. KČ ima prav, ko odklanja čarovništvo; to je demonija, šamani so čarovniki, ne razločujejo med hudičem in Bogom. Zato imajo uspehe, ki pa so dvomljivi. Ubogi škof Turnšek je izblebetal spet eno neodgovorno: vsi duhovniki smo eksorcisti. S takšnim gofljanjem vrača hudiča, klerikovo moč nad dušo in telesom sočla, se igra z zlom. Vatikan ve, da morajo biti eksorcisti potrjeni pri njem. Turn(šek) uporablja zelo širokopotezne metafore, ki so nevarnejše od ognja. Zagor je bil zame genij, a sem se mu ogibal, ker je bil demon. Njegova hči Ifigenija je njegova karikatura, SŠ brez strasti, le obrekovanje, Is šibkih točk pri ljudeh, ki jih ne mara. Zakotna Žurstka, kot je zakoten Žur(nal) NoRe. Mislim na Ifine zapise o Dni Vidmar.

73. Kar tudi je. Seksistična.

74. Dar? To je izraz iz RlgMag svetov. Jaz ga nočem več uporabljati, čeprav me je dolgo navdihoval; predvsem in že pri Gradniku, tikPV. Kako naj se izrazim, da ne bi rekel: darovati, dajati, ljubiti? Kje si, Prabeseda?

75. Po svoje da, še danes mislim tako.

76. Gledal sem - na NemTeVe - oddajo o islamističnih samomorivcih, ki se imajo za SŽ. Poslušal-videl Muslduhovnike, ki vpijejo na prižnici: »Ubijte Juda, kjer ga vidite. Jud je hudič! Vsakdo se mora dejavno udeležiti te trajne Vojvojne z Zlom!« Islamisti so ljudje, ki so se izgubili. Ne velja to tudi za Komste, LRevarje MV-II? DaMuslsamomorivci so spravili v inflacijo MV-II Herz, ki

so ga gojili Prti kot najvišjo Vrto (NarHerov). Zdaj šele vidimo, kako dvoumen je Vojpogum. Ni s tem dvoumna tudi Slosamosvojitvena vojna, ki je začela kot Vojpogumen odpor in bi lahko prerasla v isto, kar se je dogajalo Hrto? Morda pa sem imel edini jaz prav, ko sem stal v distanci do vojne 91: nisem je zaviral, a podpiral tudi ne. STH in Janša so igrali igro na srečo. Šele zdaj razumem, zakaj se je prav tedaj TH toliko ukvarjal z igro na srečo, jo kot Fif preučeval, že desetletje. TH v nič ne veruje, le v slučaj-srečo. Se ga bo držala do konca? Tinče, hudo nesrečen Čl si. Se sploh znaš nasmehniti? V duši nosiš pekel. SH pa je patetična sentimentalka.

77. Glede Slterroristov imam že dolgo prav. Te dni znova sodijo edinemu Slterroristu, kot pravijo, Ćvstahiju Slugi. Ko je prihajal Clinton ali Bush, se več ne spomnim, v Sljo, mu je po internetu poslal grožnjo s So. Pijan sem bil, se zagovarja, vse to je bil le hec. Idiotski neolecarji so zanj manifestirali, trdeč v en glas: bil je le hec. A zaradi tega heca so morali DžPolicorgani poostriti varovanje povabljenca, v nič je šlo veliko denarja. Hec, ki stane. Ga ne bi bil dolžan HerSluga (Herr Sluga?) povrniti? Če ga nima v kešu in če nima nepremičnin, naj ga odsluži v kamnolomu ali s čiščenjem sekretov! Pred sodiščem je znova ponovil: da leze Slja ZDA v rit. Sluga noče biti sluga-hlapec, ampak Her, vendar le Her, ki se heca. To je Prilik Daneolecarja. Neodgovoren izzivač, ki se zajebava, da bi si krajšal (dolg)čas, zakrinkuje pa se - alibizira, kar je še posebej nagnusno - z Ćto AnAmizma. Natančno tak je Can(karj)ev Komar iz **Hlapcev**: Her, dokler je Pola in Ž hec; ko pa mu zagusti, postane spet hlapec oz. Ćmilijan Sluga. (Ne norčujem se iz priimka, na Primorskem je čest, babica moje žene se je pisala kot mladenka Sluga, iz Brkinov, Tater.)

78. Vsaka druga beseda omenjenih islamistov je bila Mašč. In to naj bo globalna Rlga? Atentator, ki se mu je atentat ponesrečil, pripoveduje v zaporu, da bo problem Jeruzalema in sveta rešen šele tedaj, ko bosta oba del SvetMuslDže. Tedaj bodo diski itn., kamor je hotel odvreči sebe kot bombo, prepovedani. Chavez, veliki vzornik DaSlneolecarjev, je že prepovedal edino SvTeVe v Venezueli. Kako da imenujejo neolecarji Janšo za fašista in Totzakterja, ko pa ni prepovedal še nobenega MO, celo časnik Delo se seli spod Slilnikove riti nazaj v sredino. Kako morejo biti taki Hini (tepci?) in kričati: Gor s Chavezom, dol z Janšo?!

79. Tedaj sem bil prepričan, da je bil glavni likvidator Natlačena Jože Šiška, kasneje oznovski major, šahist; pa Brajnik. Kasneje se je govorilo, da je bil glavni Pepe Štadler. Vseeno, vsi so bili pripravljene na dejanje, kot Muslterroristi, VOS (oba Kidriča) sta izbrala pač eno skupino, ki je izražala voljo SNla, kakor jo je razumela Ptja; morda tudi Koc(bek).

80. Danes bi še dodal: tudi volitve dajejo le omejeno suverenost izvoljenim. Morda so izvoljeni - poslanci - delegati Nla, to je SAKOe, niso pa izraz Čla kot SAPOe. Noben Kol ne more izražati voljo SAPOe, le on sam, a v zvezah z mnogimi Koli. Zelo nepregledno, zamotano, dvoumno. Db je klobčič - Inf -, ne pa jasna poljana, kamor se vpisujejo odločitve Vojpovelj in topovski streli. To Konto doživljam že od nekdanj. Slabiči je nočejo priznati. Biti ud KCe (Ptje) pomeni slabištvo. V tem pomenu sem bil okrog 90 slabič, čeprav sem spajal

SAPO in KC kot SAKO. A sem ju spajal v svoji glavi, v svoji praksi, KC ni šla za mano, nihče. Še PePKo, ki mi je danes bolj naklonjen, me je okrog 2000 smešil. Hočem nemogoče, verujem, da bo postalo stvarno. U-topos sicer ne bo topos, topos v TS, a bo onkrajtopos: Dt. Kdo to razume? Meni se nekaj le sanja.

81. Zato Reva še zmerom Zapl možgane ne dovolj zrelih. Reva kot čarovniška palica, ki seveda terja množično - tudi NeČi - žrtev, civilistov, mater, otrok. DaSneolecarji bi radi bili teroristi, a so le ludretoriki, kot omenjeni Silvijan Sluga-Hlapec-Gobec. Kdaj bo kak junak, še boljše: Hera prvič zares ustrelila in koga ubila, recimo dr. Zupana UMistra? Prej ko prej se bo to zgodilo. Najprej pozivi, nato dejanje. Kot ga je storil leta 1929 moj ujec Ernst Tomc na Rožniku, pomagal pa mu je mož moje tete, ujčeve sestre Hinko Pollak, ki je varoval likvidatorje dr. Ehrlicha. In kot sta počela pogumna vosovca Alina strica, MV-II in PoV, eden kapetan OZNE, Vlado in Miro Počkaj. Nosim ji v sebi, vse. Tudi MOča, ki je (so)odobril likvidacije 4-ih Sžev Ptje v Buchenwaldu. Jaz sem oni.

82. Jasna in dokončna sodba. Je kaj podobnega leta 85 javno - v reviji - izrekel dr. Šturm, Vitez iz malte? Nak, smel je predavati na Pravnem faksu, mene pa so v začetku 80-let spet odbili - zaradi Polvzrokov - kot kandidata za UProfa na AGRFT, a sem bil habilitiran.

83. Seveda je globina-ostrina - umnost - Priževe analize brez primere večja od Rožančeve. Oba sta bila moja PriSo, zato ju poznam od znotraj, kot svoj žep. Glede na Priža je bil Marči amater.

84. Tudi v stvarnosti; PP (Polpolicija) se je zgrnila okrog Križank, kjer je Oder 57 uprizarjal **Gredo**, že pred začetkom predstave.

85. Ali pa. Kdaj preide Stlst v chejevca, Andrej iz **Ponikvarja** v Volto iz **Potresa**, čekist (pride od ČEKA, prva KGB) v anarhista? Andreja Ptja še ne obsodi, pač pa njegovega avtorja Torka, Volto še reši z vključitvijo v zunajJugoteroristično ali Vojdejavnost, njegovega avtorja - Pirjevca - pa leto za tem zapre; Rožanca zapre že pred **Jutrom** in mu večkrat prepove zapuščanje stanovanja po **Jutru**. Je Stlst le Martel iz **Ognja**, vosovec, ki ga Sž likvidira MV-II? Ali je Stlst tak vosovec šele PoV, ko postane oznovec in le ubija, ni pa ubit, kot niso bili recimo tisti, ki so ubili Nagodeta, Diehla, Koširja, naročniki umorov (Boris Kraigher, KaKi, Tito ...) in izvrševalci? Kdo so to? Ptja je do kraja usrana-strahopetna, ker teh imen ne izda; v tem dejanju je Ribičič najbolj ničvreden, bolj kot v dajanju direktiv za Masumore tikPoV. Ščitijo se, da se potem lahko šopirijo, kot se danes - vse bolj ogabni - brkač Janez Stanlio.

86. Mislim na Puča. Bi Puč zašel v terorizem (v ustanavljanje ilegalne organizacije zagotovo), če ga Ptja ne bi zaprla? Škoda, da mu ni omogočila, da bi se pokazala vsebina Zge. V Nemčiji se je, z RAFom in Baader-Meinhoferovo skupino, in v Iti. Ker je Puč v radikalnosti »odpovedal« - v spomenik so ga RR šele kasnejši, Deca -, danes ni Trade teroristov in Sluga

ne more postati Gar; seveda Gar v svoji domišljiji in sámopodobi. - Vso to Zgo spremljam od znotraj od 58 naprej. In o nji pišem.

87. Glej mojo analizo Ludvika iz **Jutra** v **RSD**.

88. Ali pa ne. Nazadnje se skoraj vsi LRevarji RR v rdečo Bržo, glej Ruplove **Jezne viharje**.

89. Moja - **RSD** - komparativistika. Pomenska, raziskujoča PSte, ne le vplive LZ-Lite od zunaj.

90. Zato je smrtno nevarna za vse Čloštvo. S tem je nevarna že v začetku, ko se prenapeti, nezadovolj(e)ni, čeprav najbrž zelo nadarjeni in močni, po svoje zverženi mladeniči in mladenke (MOč in KaKi) začenjajo zavedati, da postajajo Revarji. Timotej Slugan je šele domisljica K-iz Filetove Kode. A madame Gredolčič? Jo Janševa PP že zasleduje? Ne bi izključil možnosti, da ima zvezo z rdečo tujino; izjavo sem nalašč napisal tako, kot bi jo kak Žurst časnika Slovenec leta 1930, tudi zoper MOča.

91. Jaz hočem ukinitvev fevdalizma, Kplza, vseh RazrDb, vendar nočem, da se zgodi to z VojRevami. Le z RadUmEksperKapom. Po svoje sem dedič Hitlerjevega-Himmlerjevega Ncza. Ne Mengelejevega, ker sem zoper mučenja ljudi, razen če sami tako hočejo. A Mengele je bil krut predhodnik Prasmeri. - Joj, če bi kdo to mojo izjavo bral! A je ne bo. Se skriva v **RSD**. Tu je varnejše skrivališče kot v bunkerju, ki zaščiti pred atomskimi bombami.

92. Kar opisujem, je bistvo Stlza, ne le teror in Totz!

93. In zato se zmerom znova pojavlja pri nezrelih, Slugah in Gredolčičkah. Tudi zato mi je bil blizu Il. Vatikanum, govoril je o nenasilni Revi. Kaj to je, je drugo vprašanje. Modelov je veliko. A smo še v fazi odkrivanja teh modelov, ne pa že realizacije. Komstom se je preveč mudilo, bili so nestrpni in infantilni, kot Daneolecarji. No ja, ti niso nestrpni, ker se ves čas igrajo, vejo, da njihovo početje nima nobenih konsekvenc. Še to, da je bil Mavricij Sluga obsojen pogojno na 4 mesece, je zanje preveč in so zanj demonstrirali. To je res srklana Gene.

94. Ali njegove Sime, kar so nasilni protesti obrobnih Dbskupin in ultralece v Franciji, Nemčiji itn. Kdaj bomo tudi v tem postali Evra? Smo se MV-II preveč izčrpali? Tedaj so bili francozi bolj zadržani, izčrpali so se v Revah 1789, 1830, 1848. Slci smo imeli 1848 punt le pri lžancih, ki so zgolj izkoristili priložnost, da so lahko rebelirali, požigali in ropotali.

95. To sem vedel že leta 85. Že 72 in prej; že tedaj, ko je Jesih pozival študente, naj merijo policajem naravnost med oči, na sodišču pa se zjokal, da je njegova mama hišnica in da jo bo, če ga bodo kaznovali, preveč prizadelo, saj je edinček; in da sploh ni mislil resno, hecal se je. Lud traja že kar nekaj časa: od Jesiha do Sluga.

96. Jožeta Šiške, ki je bil strah in trepet zaporov.

97. Celo fizično znebili.

98. Bi moral postati, a DaSlci niso na višini njegovega Trpa, absurdnosti sveta-Zge. Ala je hotela napisati dramo o Bohincu, dramtizirati njegovo Pismo iz zapora, a je Tork ta namen preprečil. Podrobno NDM. Vinko Trinkaus je napisal roman o Ranzingerju; nanj sem opozoril založnika Čandra, ki ima posluh za to. Ne, še ta teden mu pošljem tipkopis romana.

99. Nekako verodostojna.

100. Pri meni - moji grupi, Tit, Dine, Priž - že poleti 45.

101. Zasedujem gonjo, ki jo je začel Janša tudi zoper Kučana (že spet) in ne le zoper Drna. Kučan je bil pred 90 res šef Piramide, kot mu očita Janša; a je bil tudi nadvse zaslužen za RR te piramide v CD (civilno Db). Kdor obravnava Kučana, ga mora z obeh vidikov. Janša Radreducira, ker je njegov čustveni cilj MonTutz. A zaenkrat le cilj. Janša je velespletkar, ni pa (še?) ubijavec. Sploh kdaj bo? Likvidira na Civnačin; takšne likvidacije pa so Tip za LDPM, za Kplz.

102. Oh ta Partljič, tako dobro razume vsako oblast in je član strank, ki so na oblasti, nekoč Ptje, nato LDS, iz katere pa je ob njenem razkroju izstopil. Zvit fant, a vzor Vitza, ne Ete.

103. Z Balohom smo - MBP - večkrat pili, se našli v zgodnjih jutranjih urah v kakšnem še odprtem bifeju. O njem mi je že tedaj - okrog 50 - pripovedoval Miha Baloh, igravec, a z boksarjem-likvidatorjem nista v sorodu. Dermastio krvavih rok so poviševali, do generala KNOJa. Baloh in Dermastia, šofer in doktor prava; lep siže za dramo. Dine, vstani! Piši!

104. Bohinc poroča, da iz CKja, imenuje tudi Čla za zvezo med Rdečo roko, ki je bila neodvisna celo od OZNE, in CKjem Ptje; priimka nočem omeniti, ker gre za očeta mojega - skoraj - Prila, še zdaj ga imam rad. Zaradi očeta trpi, ne maram mu povečevati muk. Ime je znano. Revez ni naredil prevelike kariere, le pomočnik Mistra je bil; zapil se je.

105. Ponavljam: ni jih izvajala navadna OZNA, ampak njen specialni oddelek, ki je bil vezan le na vrh SIPTje. Na Ribča? Ne vem. Gotovo da na Borisa Kraigherja. Na Vido Tomšič in Mačka? Ribč vsem tem pobira Negzasluge. Postal je simbol. Prav za prav je lahko zadovoljen. Kdo pa še ve za Bravničarja in Šiliha? Ribč bo prišel v učbenike, vsaj v leksikone, ubogi Baloh ne.

106. A dobil jo je, to je kar se da verjetno, o tem so po 91 spregovorili nekateri bivši oznovci. Jo je dobil, kot Baloh, od vrha CKja ali od kakega nižjega - lokalnega - organa? Krivde nikogar nočejo priznati; ne razumejo, da so zato še bolj krivi?

107. Na Golem otoku. Bogve kako dolgo so še živeli na S obsojeni iz dahavskega procesa? In kaj so delali z njimi? De Sade je učenček v primerjavi z Mačkom in zločinci njegovega tipa.

108. In Cerkvenikova, leta 85 te še nisem poznal. Sploh sem se šele v 90-letih načrtno lotil SD iz časa med obema vojnama, ta SD pa je nemalo Kritanaliza MV-I.

109. In leta 47 tudi izvajal teror nad učenci KlasGimne. NDM podrobno. V to, kar sem izvajal, nisem verjel, kar daje mojim dejanjem še poseben - Pervznačaj. Že tedaj sem bil RazcDč. Zgodba s »sošolcem« VIKrekom.

110. VIKavčič se je v svojem zadnjem romanu (**Minevanje**) lotil tega motiva, a s svojega, precej posebnega vidika, bil je izrazit Psk v Kolu. Če bi o tem pisal pokojni Lev Premru ...

111. Tudi mi trije (Priž, Dine) bi zašli v to smer, če se ne bi pravočasno zavedeli in se najprej kot Pvtniki, nato kot grupa (od 58 naprej) uprli Ptji. A že 49 in 51 smo pisali Javspise Dgč tipa, v smeri Zaha. Ne še Radno, kot kasneje, najbolj v Pers, 60-64, a kljub temu že. Moje Ž je postopno napredovanje, dozorevanje, do danes.

112. Nihče od nas - omenjene trojice - ni sodeloval z OZNO, za oba svoja Prila dam roko v ogenj.

113. Jaz VIKreka sovrgel iz šole ... Z veseljem ne, nasprotno, s hudim odporom, gnusom do sebe. Nahujskan torej tudi ne. Navzven prepričan, da moram kot skojevec to narediti. Najbrž pa je bilo zraven nekaj osebnega Mašča, saj me je, ko so vrgli sošolci mene iz Razra (1943), menda edini on ovadil komisiji, ki je moj primer raziskovala. Danes se svojega Mašča ne spomnim, leta in leta le gnusa zaradi svojega dejanja. Večkrat sem pisal o njem. Moja najuspešnejša knjiga je dobila naslov po njem **Sreča in gnus**. Tudi sreča, da sem vse to - nekaj gnusnih dejanj - počel, sicer ne bi zmogetel ARF-AK, ti dve pa sta pogoj za Nast SAPOe. Demonsko paradoksalno.

114. Tudi v naši vasi - Avberu - so jih, načrtno.

115. Imel sem srečo: v takšnih dejanjih, kot je Jurijevo, jaz nisem našel zadovoljstva, nasprotno. Moje dejanje ob VIKrekovi izključitvi je bilo bolj cepljenje kot dejanje. VIKreka kasneje niso zaprli zaradi mojih besed, ampak zaradi sodelovanja v ilegalni Polorganizaciji, kot Justina Stanovnika, Borka itn. Sem pa dodal svoj - mali judeževski - delež k Trpu sočla. Mislim-upam, da sem se zanj v kasnejšem Žu spokoril.

116. Tudi Pirc PoV ni kazal nasilne narave. Manjvrednim se je posmehoval, kasneje pa je le eksperimentiral, a ne demonično, kot Zagor. Ne s pripravljanjem mladih ljudi na Sm. V meni je močna aktiviteta, kot Čl sem AgrPld, vendar ne kot banalen nasilnež. To vedo potrditi moji otroci. Pa sem bil kot pobič - PV in še MV-II - kar precej nasilen, zelo rad sem se pretepal. Tam nekje okrog 43-44 sem se vzela skupaj in se RR v - vsaj v cilju - EtOs, v disciplinskega - skoraj asketskega - Čla. Ob Uživaču. RazcDč.

117. Te so mi bile med vsemi najbolj tuje; služenje Vojroka - v Zadru leto dni - je bila zame največja muka v Žu, preizkušnja. Prižu in Dinetu ne.

118. Zato bi se morda tej, če bi bil 10 let starejši, pridružil. Morda.

119. MOč.

120. To so Kraigherji, otroci ločencev.

121. FATAH in HAMAS sta teroristični grupi, pa se likvidirata tudi med sabo; enako Radšiti in Radsuniti v Iraku. Enako trockisti in Stlsti.

122. Oz. se vse bolj ubijajo sami, zaradi izzivanja z brzino. PMLD je v nemajhni meri ADDb.

123. Ko so UProfa Furlana stresli iz karjole v Savo, čez most v Radovljici. Ne, nikakor ne morem pritrditi bebce, ki jodlajo, da je bilo nekoč boljše. Janša vendarle ne stresa nikogar v Ljubljano. Kako pravite? Da se na to že pripravlja. Da moram le počakati ... Hm ... Če bi mislil tako, bi pripisal vsakomur Pot, da postane Ubec. Pa ga ne pripisujem? Nisem tega predvideval pri Janši, glej moje spise iz let okrog 94?

124. Na takšno VojRevo se pripravljata Frenk in Volta v **Potresu**. Torej sta - Pirc iz 47 - vendarle problematična. Zakaj Daneoleca ne piše na majice imen Pirca ipd., ki so bili pripravljeni najprej na cheguevarizem, nato pa postali prvi PoVSlski ludisti? Ker Pirca ne poznajo, ga ne znajo izkoristiti, kot so Puča 90, ne pa 70. (Jaz sem jim - tudi STHu - govoril o Puču, a so se takrat še križali pred njim!)

125. Le da po 90/91 ni bilo regres Stltipa; prej je zmerom prišlo do regresa. Danes gre za komičen paradoks: Neolecarji so obenem predstavniki tistega Stlregresa, ki je nastajal v letih 59, 64, 72. Pa je ta Zg res zabavna. Zato sem tudi ludist; a ne le ludist. Kot Razdč sem marsikaj.

126. Kaj pa pomeni sporočanje - prek telefonov - oblastem, da se v kaki stavbi, najraje na sodiščih, nahaja eksploziv? Ni to podobno? Ideole ni več, vse je postal hec, ki stane. Res, zakaj ljudi, ki jih odkrijejo, da povzročajo t(akšn)o Javzmedo, ne dajejo za leta na prisilno delo? Zakaj biti z njimi v SeH odnosu? Plačaj, kar si dolžan!

127. Kje sem točnejši? Ali v opombi št. 123, kjer pišem, da so Furlana zadegali v Savo, ali tu, kjer omenjam, da so mu s tem le grozili? Pozabljam. A lahko bi ga vrgli v Savo, zakaj ne? Koliko so jih po 45!

128. Nisem sam, nikoli nisem bil; v P.S. k tem **Opombam** bom obsežneje razložil svoje razmerje s samoto oz. z občestvom.

129. Seveda Smi niso Tip le za StlDbe; v Slji se nadaljujejo, vzroki so globlji, trajnejši. Pa vendar je moja analiza točna, vsaj glede Ptje, kako le-ta veže pokorščino z AD. Tudi zato sem se skoz vse Ž boril zoper SŠ v sebi (do drugih), zoper Mašč, se trudil, da bi bil čim bolj radosten, srečen, miren. Na to temo je ubrana knjiga **Sreča in gnus**, še posebej moji teksti iz časa pripadnosti KCi; bom občutek blaženosti vrnil v svojo dušo?

130. Nisem sam te volje do nemira (boja) RR v svoje bivanje na robu, v nenehnem Strnem MePu? Se ne odrečem slehernemu miru-sreči, da bi prešel v ne-varnost, ki je Sv, in šele s tem v Issmisla (ISlo)? Brez vojne, ki je Zunnasilje, a z nemirom, ki vodi v Dt oz. ki se veže z LdDr.

131. Kar je navsezadnje najbrž res; razen izjem. Le da so moje konsekvence iz tega spoznanja bistveno Razne od Ptjskih. Ptja je šla v Ub(ijanje), jaz v pripravljanje sveta, kakršen bo, ko bo drug.

132. Grozljiv sistem, o katerem MOč, ko je vstopal okrog 1920 v Ptjo, ni imel pojma. V teku 2-desetletij (do 41) se je infernaliziral. Tudi zato MOč ni mogel biti v Ptji MV-II. A zakaj je mogel biti Koc? Ni šel čez mejo, kot se mi večkrat dozdeva?

133. Grozljive konsekvence Rese o Ptji.

134. Je bilo kaj t(akšn)ega v Puču 58? Morda še 64? Ne pa več kasneje, ko je zbežal v Nemčijo, tam postal SoD, napadal je RAFovce. Po 91 ga je neslo v RadDeco, tudi s tem, da je prepustil svojo stranko Janši. Zmedlo ga je. Bolj kot mene. Je pa več pretrpel. A je hotel, kar je počel.

135. V 80-letih tega Revterorja še ni bilo, se je pa razmahnil v 90-letih kot Nclz obeh usmeritev, Le(ve), Milošević, in De(sne), Tudjman. Povezal se je z obstoječo Džo kot Džteror, najstrahotnejša oblika terorja. FzStl. Le v Slji ga ni bilo; nizkotni SrbHrtje! Nizkotni Nclz.

136. Ta SS (srednjelosjski) svet uprizarja Jesih v **En sam dotik**. Požigajo ga tisti, o katerih beremo, da okrog Velenja in drugod zažigajo kašče, hiše, avte. To je sorodni Lumsloj, ki sodeluje v Big Brotherju, le da tam ne zažiga, ampak se prostituira. Težko bi bilo zanikati, da oddaja Big Brother ni hujša od navadne telesne prostitucije. TeVe A-kanal zaradi denarja sili uboge ljudi, ki se ne zavedajo, kaj počnejo, v prodajanje sebe. A-kanal je ponavadi močno v duhu neolece, ampak ne zmerom: ob primeru Drna in Sove, je pa anarhistično zoper Džo kot stabilno. To ni le rumeni revolver program, to je načrtno RR Sicev v like iz blata-dreka. SS iz Partljičevih **Zvezd** se znižujejo v Lumsloje. Morda je večina Slje tak Lumsloj. Rezultat LReve in osamosvojitvene vojne je Big Brother: Čl, ki ne zasluži obstoja.

137. Dn mojega Prila, Luke Pintarja; njegov oče je bil zdravnik, tedaj že docent na univerzi, mati je bila lastnica delnic itn. Z Luko sva ohranila lep odnos, do danes, poštenjak od glave do pet. Tak Meš, ki sodi še v PrM, v MorMeš; nečak Ivane Kobilce. Micka Habe jih je sovražila, takšne Meše, njen sin Vlado bi jih preganjal, če ne bi v Prtih kot 15-leten padel (strašna izjava), jaz in Priž sva Luko ves čas PoV ščitila. In Atija Sossa, čigar pokojni oče je bil trgovec, enako teta, ki je Atija vzdrževala. In Evo Pavlin, ki je veljala za Bržko. Vse v Razru. VIKrek ni bil iz mojega Razra.

138. Danes ima več ljudi avtomobile kot tedaj bicikle. Pa jamrajo, da ni bilo še nikoli slabše! (KasO: Tudi del o biciklih je bil v objavi izpuščen. Le zakaj?)

139. Zgodba je znana - in natančno analizirana - že iz časa kmalu po FrancRevi, od **Dantonove smrti** itn.

140. Zakaj nihče ne napiše drame z glavnim likom Puklastim Mihom, majorjem OZNE, ki se je ustrelil 48, ker so ga odkrili kot Izda, kot sodelavca Intelligence servicea, če je bil to res? O njem piše Bukvič v knjigi **Vojna in revolucija** (Buenos Aires 1983), tudi jaz v eseju.

141. Jaz tak nisem bil, tudi zato nisem prešel v Sš-Mašč-LRevarstvo. Bil sem kar postaven fant, zelo dobro Bioopremljen, čeprav pri tem zelo izbirčen, Ženske sem osvajal, vendar me je malokatera zares Sekprivlačevala. Ala 99-odstotno, druge 1-odstotno. Bi pa z vsemi spal; torej se pokazal kot zmagovalec, mačo. A z njimi ne užival. Enkrat, pa še to ne na najboljši način, in konec. Moja zmagoslavnost je tičala v glavi, potreba po zmagi. Le pri Ali tudi v telesu, seveda precejjenem skoz glavo. Morda bi našel pot tudi do kakšne druge, če bi si vzela čas zanjo oz. Alo zapustil, a se za to nisem odločil, čutil sem, da bi s tem naredil Žnapako. Zmerom sem bil prekanjen. Priž ga je polomil, da ni ostal z Ivo, tega se je zavedal do konca. Kaj pa Dine? Je sploh katero ljubil? Morda nobene. Zdenki je ostajal - pogojno - zvest zaradi njene Zveste-Osi, dejansko pa ne. Ostajal je sam. Je ljubil le S?

142. Včeraj sem poslušal-gledal na TeVe 2 damo, ki je dala izjavo o **Romdušah** tik po premieri v lJDrami SNG. Ostali mladi so bili - celo zelo - zadovoljni, ona, dama srednjih let, pa je sporočila, da je bil Can ubožec, ker je bil spolno in vsestransko zakompleksan. Dama je bila iz samozadovoljnega sloja DaSS-Brže. Če bi mogel - ne morem, ker ne morem vzdigniti noge zaradi poškodovanega kolka -, bi jo brcnil v rit. Morda bom to zmož po operaciji. A kako damo najti? In - ali se spleča podeliti ji takšno pozornost? Mladi Slci so me pa razveselili. Najbrž je res Gene opisane dame najmanj vredna. Naj potem hvalim mladino?

143. Kaj vse je nastalo iz nekdanjih požigalcev, kakršne opisujejo recimo Meško in novelisti. To so bili Kmfantje, ki so s požiganjem seveda prav tako izražali svoje komplekse, a pisatelji niso mogli in znali poiskati v njih kakih globljih Db - ali celo Ideol - vzrokov. Db se je z lRevo (MV-II) zelo skomplicirala. Pri Šel(ig)u, Čara, pa se PolIdeol vzroki še zamotajo v Magsfere.

144. Deleuze je vplival name kot malokdo, v SlZi pa še zmerom ni primerno recipiran. Seveda nisem šel tako daleč kot onadva z Guattaryjem. Tudi jaz sem Slc, kar pomeni: neRadčl.

145. Deleuze je bil po svoje Rom(ant)ik, kot jaz v svojem deleuzovskem času (druga polovica 70-let). S Šelom sva se tedaj trudila priti onkraj RomMaga, le da je mene približalo Kršu (EvKršu), Šela pa je nosilo vse globlje v Nih oz. v AnK, **Savna, Ana**.

146. To je ena Notlogik - Temosi - ŠelD. Moj komparativizem, ki osmišlja.

147. Ribič(ič)?

148. Daopisi Pervmučenj se vežejo na to sceno iz **Kresa**. Prav je, da skušam **Kres** rehabilitirati.

149. Kakšna podobnost s Hofmanovo **Nočjo do jutra!** A je **Kres** napisan neodvisno od Hofmana. Oba pisatelja, Hofman in MRemec, sta sledila stvarnosti, opazovala sta, psihologa.

150. Natančno tako. Torej je zadevo lahko videl vsak pameten Slc že pred več kot tremi desetletji, MRemec in jaz, ki sem o tem veliko pisal. To je najšibkejša točka LRevarja Sluge (za-murca): da je le epigon. Tudi Gredolčičko so že kdaj napisali Rupel, Jesih, Rudolf ...

151. Treba je paziti na imena: Jurij iz **Svatbe** in Jurij iz **Kresa**; Klemen iz **Hrena** in Klemen iz **Kresa**. Dva škofa, dva upornika ... Tretji škof je Tomaž. Četrty je Gregorij (Rožman iz **Justifikacije**). Peti Baraga iz **Eno samo je potrebno**. Veleprodukcija škofov. (In škofel.)

152. Matevž Klemen v **Škofu Hrenu** požiga po nalogu svojega nadrejenega, škofa. Kaj je delala SKC ob Klemenovem Smu? Nič, ker zanj niti ne ve; ker jo zanimata bleški otok in buzariranje otrok (primer duhovnika iz Dravograda). Kramberger zavija oči, Turnšek pa se pripravlja na izganjanje hudiča. A komu ga bo izgnal? Mrtvem župniku Joštu, truplu, ki razpada, ali dekletom? In kako? Bo šel vanje kot kak eksorcist ali preganjavec čarovnic iz 17-Stola, ki pokvekam čisti mednožno duplino, da bi s tem naredil izhod za hudičeve - danes se jim reče: Neg - energije? Farsa.

153. Ravno do tega ni prišlo. Kako sem jih precenjeval, videl v Brkaču Stanku Čla z ARF-AK, pa je le stavec-bahač. Nikogar ne prosijo odpuščanja, le napihujejo se v svojih Prtuniformah, kavbojci.

154. Vraga, da ne morejo nič; napol še zmerom vladajo, bogati, znameniti, ugledni, nenehno na TeVe. Vraga pa nesrečni. Nesrečni so se zapili in ubili že v 50-letih, preživeli so le prilagojenci, Vitmojstri, Hini.

155. Je Preds Cuchiatti res iz PrtDne? Farški obraz ima, kar sveti se od More.

156. Res ne? Morda so se leta 85 še spominjali, leta 2007 se ne več. So vsi spet polni samoljubja in mahanja z nekdanjim pogumom.

157. Kot ubijavska dejavnost krvave Marije Angleške, glej Mrakovo **Marijo Tudor**. Tudi Mrakov Robespierre bo umrl v krvi.

158. Dobra zamisel.

159. To je moj cilj že dolgo. A kako ga udejanjiti?

160. Jaz se zadnje čase vračam v TS, sem moč in nemoč hkrati, kot že dolgo, glej moj esej **Volja do nemoči** iz začetka 70-let.

161. Tako mislim tudi jaz, še danes.

162. Zato je škofu ime Klemen.

163. Kot danes, v PMLDbi. Kakšen napredek torej?

164. Danes dodajam - spoznavam -, da je to premalo. Postal sem stremljivejši, upam na svet onkraj u-toposa. Sem norec?

165. Hvalabogu, v svojem zakonu tega nisem doživel, v zakonu svojih staršev pa v nemajhni meri. Ker sem ju Ponot, imam sam Notizkustvo.

166. Enako v islamizmu. Leta 85 sem se ubadal s Stlom, bil je moja usoda tedaj, danes predvidevam, kaj bo, če bo zmagal islamizem. In neoleca mu naseda, ga podpira, vse zgolj zato, da bi prizadela Busha in ZDA. Neizmerni slepci!

167. Dopoldne sem dobil pošto od Darje Dominkuš, dramaturginje Drame SNG. Predlaga mi, naj napišem esej o zadnji - posthumni - Zajčevi drami **Jagababa**. Takoj sem ji odgovoril, da ponudbo sprejemam. Naslednji teden se lotim analize. - Dominkuševa se v pismu sklicuje na moj esej o ZajčeviD, v **Zajčevem zborniku**, ki da me posebej kvalificira za omenjeno nalogo. Se strinjam. Dramaturginja je bila z mano - po glasu sodeč - zelo prijazna. Se tudi v tem sloju-poklicu dogajajo spremembe in nadomešča spoštovanje mojega dela prejšnji posmeh meni in mojim zmožnostim? Ali pa vsaj prejšnji hlad? Odkod prihaja ta sprememba, ki se kar nadaljuje? Nimam nič zoper, blaži mi moje razmerje do Dbe. - Naj pritaknem svojo ES analizo **Jagebabe** kaki knjigi **PoPo**?

168. T(ak)ega konservativizma seveda ne morem odobravati. KC sama ve, da nikamor ne pelje; sama skuša biti posebej bogata, podpira bogataše-podjetnike.

169. To pa.

170. Ki jo danes imenujem Dt. Ni sodba, ni poslednja, oboje je zgolj Čpredstava. A ni le to, kar je in kar smo.

P.S. - Včasih zabavljam čez zdravnike. Ne toliko čeznje kot Pske, ampak čez zdravstveni sistem, ki me res zdravi, mi podaljšuje Ž, a obenem mi jemlje tisto Svo, ki sem jo nekoč - seveda mlad - imel. Tokrat naj pa koga pohvalim. Recimo dr. Vodopivčevo, ki zmerom ravna tako, kot je danes in kot bom poročal. Ko sem dobil od operaterja za kolk sporočilo, kdaj imam operacijo, sem takoj poklical omenjeno zdravnico, kajti že k zdravnici-anesteziologinji v torek moram prinesiti sliko pljuč in srca, novo seveda, EKG, rezultate preiskave krvi in urina itn. Kot zmerom, mi je takoj ustregla, jutri grem v Sežano k nji, ona mi bo dala napotnice za potrebne slike-preiskave; res se potrudi zame. Dejansko sem ji zelo hvaležen.

Ravnokar sem dobil tudi pismo od kolege dr. Trontlja, ki je podPreds SAZU in mi preskrbuje zdravilo zoper krče, s tem mi močno olajšuje Ž. Piše, da zdravila ne delajo več, da je pošlo po vsem svetu, a firma zdravnikov ni obvestila. Poskušal da bo dobiti zamenjavo za chinidin. »Naslednji teden

prirejam mednarodno konferenco, za pomoč sem naprosil kolege in prijatelje iz Švedske, ZDA, Britanije.« Itn. Ni občutek, da nekdo tako skrbi zate, čudovit? V pismu kolega dodaja: »V posebno zadovoljstvo mi je bilo, da sem vam ustregel. Saj veste, zdravnika komaj kaj lahko razveseli bolj kot uspešna terapija.« In njegova z mano je uspešna. Trontelj je dober Čl, dober zdravnik; etik. Tu imam nekatera svoja mnenja, a so le mnenja, nočem v polemiko v DbJavi. On je zdravnik, mora zdraviti, jaz sem Fif, moram raziskovati tudi na EksperUmnačin.

Prav za prav hočem reči še nekaj: da nisem sam-osamljen. Razšel sem se z Dbo ali z njenim velikim delom, s PsJavo, z MO ipd. Ne pa z nekaj ljudmi, ki mi delajo dobro. Zdravnikom se sam sicer ne morem oddolžiti, nekaterim Prilom se lahko. Tudi v teh **Opombah** pišem o izločenosti itn., a vem, da nisem zares in do kraja izločen. Pred sto tisoč leti se Čl, ki ga je njegova grupa izolirala, ni mogel obdržati niti teden dni sam. Verjetno tudi ne psihološko. Potreboval je soljudi, ne le kot sodelavce pri lovu. Še pred tisoč leti je bil vsakdo, ki ga je KC ekskomunicirala - v Grčiji ga je polis -, obsojen prej ko prej na S, če ni bil ravno cesar (Friderik II) in zelo Vojmočan. Pridružil se je kvečjemu kaki razbojniški tolpi v gozdu. O takih ljudeh sem nameraval pisati, ob Jurčevih **Rokovnjačih**, ob Alešovčevem **Dimežu**.

Moje bivanje na robu Dbe ni niti približno tako nevarno; je bila pripadnost MOča ilegalni Ptji vse Dgč huda. A MOč ni vzdržal sam, to ga je pogubilo. Ni si pridobil primernih Prilov, zato je ostal do Si odvisen od Ptje. Jaz nisem zidal ne na Ptjo ne na KC, na nobeno Db obliko ali sloj oz. le na Prile - na PriSo -, s katerimi sem se začel intimno povezovati že zelo zgodaj, 10-leten. Zamenjal sem nekaj družčin (četverko Titko, Priž, Dine, prek Veřusa, Rožanca itn. do Šela in danes Rota, Mucka, Kmecla itn.), a sem pazil, da nikoli nisem ostal povsem sam. Če so se mi začeli posmehovati Klabs, MTomšič, Lainšček, Virka, Pavček itn., me to ni zares zadelo.

Moja navezanost na ožjo Dno ali na mojo VelDno je postala tako pomembna ravno tedaj, ko sem se ločil od slehernega Polgibanja, KCe, od SKule kot institucije, ko sem začel delati le zase oz. za BDra, ne več tiskati **RSD**, ne več brati Litkritik, zidati svoj svet SAPOe, tj. **RSD**, ki je zraven tudi ves svet. Brez Ale in Dne verjetno ne bi vzdržal, k nobeni Nihgrupi ali neoleiluzijskemu gibanju nisem mogel, sem predober zanje. Le toplota Dne, žene, otrok, vnukov mi je v - neizmerno - oporo. Torej: nisem se intimiziral kot Pvtnik, ampak (po)Is(kal) trdna tla v soljudeh kot občestvu. Krvna Dn ali tisti, ki živimo skupaj, je najtrdnejša.

- Sicer pa sploh nisem tako Zamol, kot trdim. Ali rečeno Dgč: JavDb me skuša kar naprej privabiti nazaj v svoje naročje, mi dati varnost, a terja v zameno za to od mene pokorščino, tj. pristanek na njene norme, na njen način Ža. Glede prometa ipd. - Džobveznosti, davkov itn. - nimam težav, izpolnjujem jih vestno. A če me vabijo na simpozije, kjer bi se s svojim stališčem - analizo - le utopil v množici, na to ne pristajam. To sem terjal, dokler je vladala KomPtja, ker nisem bil enakopraven; danes pa, ko sem v PMLD, mi ni treba kot SrKosu potrjevati se, zmerom znova opozarjati nase, dajati napačne podatke, vplivati na strokovno Jav itn. Z **RSD** sem prav zato, da bi ostal maksimalna SAPO, izdelal svoj svet. Pišem za **RSD**, ne za kolege-strokovnjake.

Priznam, kar naprej me vabijo na simpozije in na sodelovanje. Ne le Pski, kot ČirZlc, naj pišem o njih. Najvišje institucije. Nekaterim se dam, ker mislim,

da je moja dolžnost; SAZU me alimentira finančno, torej ji moram vsaj v čem ustreči. Lani sem predaval, o Mraku, sodeloval vsaj na dveh simpozijih, ki ju je organizirala SAZU, o Kuretu, o SIPoli, a na ta naslov sem poslal le svoja referata, s Plunki ipd. nočem nastopati. Letos sem predaval študentom na FF, blizu so mi (postali). Največkrat pa sodelovanje v kakršni koli obliki odklonim. Ali se zanj zahvalim, ali pa sploh ne odgovorim. Dramaturginji Dominkuševi sem Pozodgovoril takoj, SIMatici, katere vabilo sem dobil predvčerajšnjim, pa se ne bom oglasil. Zakaj ne, naj na kratko razložim.

Če bi simpozij **Literarni modernizem v svinčenih letih** organizirala le študentska založba Beletrina oz. Čander, bi skoraj gotovo zanj napisal sestavek. Tako pa ga študentje prirejajo skupaj z Matico, z dr. JMahnčičem, z Dragom Jančarjem. Ta Matica vse, česar se dotakne, institucionalizira. Tudi sam sem objavljaj pri nji, a sem moral, bil sem odvisen od objav ali pa sem naredil uslugo kakemu Prilu, recimo lani-letos s **SB** Saši Vugi, k njegovemu romanu **Kobariško zrcalo**. To je Per odnos med Vugo in mano. Tako sem z Matico še pripravljen sodelovati. A sedeti skupaj s SrKosom, ki si je itak podredil SLZ - učbenike itn. -, le zakaj? Mojega prispevka ne bo nihče - ali redki - niti bral, služi le za alibi-masko pluralizma.

O vseh, ki so v vabilu omenjeni, sem podrobno ES veliko (na)pisal: naj bravci torej berejo moje tekste. Vem, tudi sam sem veliko analiziral Ideolmomente v Liti, v SD, tudi v vseh treh knjigah **PoPo**. Pred tabo so, dragi bravec. Delal sem tudi sklepe, povzetke svojih raziskav, generalne sodbe. A to so moje presoje, s katerimi ne nameravam tekMOVATI z ostalimi LZgarji in ideologi. Simpozij bo spet izpadel kot Polnapad na prejšnji režim. Ne vem, če je kdo ostreje Kritanaliziral ta prejšnji režim, dovolj se mi je sklicevati na 3 knjige **PoPo**, a svoje analize nočem dajati v službo Pole in to De(sne), kakršno zastopa Jančar kjer le more in kakor bodo simpozij predstavili v MO. Takšno sodelovanje na simpozijih ni pluralizem, ta obstaja, ampak Polinstrumentalizacija.

In kdo jo bo usmerjal? Naj preberem nekatera imena povabljenih, za katere vem, kam bodo tiščali svoje tace: Berger, Hribar, Jančar, Virk ... SLZgarji kot Borovnikova, Stabej, Vodopivec, Poniž, Dolar bodo za štafažo, nekaj pa bo korifej, Šalamun, Taufer, Svetina, Jovanović. Bo Močnik prišel?

Ne počutim se izoliran, Zamol, ker ne bom sodeloval na tem simpoziju. A še zmerom je res, da bo moje delo - moja Resa - Zamol. Naj govorim na simpozijih kar koli, recepcije moje fije ni. Puščam se le zlorabljati, čeprav, kot sem prej povedal, niti ne, saj se odločam Svno, celo po svojih interesih. Bom pa, kar zadeva Švabića, natisnil Krito njegove drame **Mladi junak**, analizo sem napisal že 79, a bo šele zdaj izšla, v **PoPo 3, Dramaturška sondiranja**. ES konkretnemu sočlu, Marku Švabiću, bila sva v dobrih odnosih, sem zavezan, instituciji ne. Ta služi Poli in Žuru, kot Janč zadnje čase. Spominjam se lepih dni, ko sem tudi z Jančem tvoril Priobčestvo: ko sem zagovarjal njegove prve drame, **Arnoža, Valček, Padec**. Tempa passati. Pod Zornovim klobukom me ni.

Maj 2007

SPREMNE BESEDE

Pričujoča knjiga - seveda le računalniška, dostopna na internetu - je tretja v **Četverki-07**. Četrta bo **Pohod in polom zgodovine (PoPo) 2**. Prvi dve sta - bosta - dve knjigi z naslovom **Drama (maša) Ivana Mraka**. PePKo mi še zmerom ne odgovori, ali je dobil od MzKa subvencijo ali ne; ali bo torej **Mraka** natisnil v založbi Revija 2000 ali ne. Morda še ni prejel nobenega obvestila od MzKa; a vsaj orientiral bi me lahko, pišemo že mesec maj.

Obe knjigi **PoPo** sodita v Pniz **Povojna slovenska politična drama, 1** in **2**. Verjetno bom spravil skupaj še vsaj **3.**, če ne tudi **4.** V knjigi **PoPo** gre za 8 mojih razprav, ki so nastaja(ja)le v Razčasih: v začetku 80-let in letos. Letošnje so **Kar** oz. **Opombe** k tistim izpred četrta Stola.

K tem prvim sodijo 3 podrobne analize PoVSD, Ruplovih **Joba** in **Kar je res, je res**, ti dve sta iz začetka 80-let, in analize Pirjevčevih **Ljudi v potresu**, ta drama je iz leta 1947, kvečjemu iz zime in pomladi 47 in 48. V **Ljudeh** analiziram SZgo MV-II in tik PoV, v Ruplovih dramah že spačeno, osmešeno, ničvredno Zgo iz 70-ih in 80-let. Drame si v tem ustrezajo, se dopolnjujejo.

Obenem jih dopolnjujejo trojne **Opombe**, k vsaki od omenjenih treh dram posebej. Dodajam še vidik leta 2007. Tako nastajajo trije prerezi, tri časovna obdobja ali točke, ki se med sabo reflektirajo. Knjiga je komponirana kot celota.

Ker gre ob motivu NOB-LReve tudi za motiv PMLDbe, v Ruplovih dramah, sem v knjigi dodal **Opombe** k razpravi, ki sem jo že objavil, v **Nekr(olog)u 2: Kaj je s slovensko literaturo danes ali vprašanje postmodernizma**. Raziskujem, kako prehaja eksistencialna Pola v PM-igro.

Isto temo obdelujem tudi v zadnji - v knjigi objavljeni - razpravi **Politična SD**, ki daje okvir za vso PoISD in se posebej pozorno ukvarja s PoVSD, torej tudi z omenjenimi tremi dramami od **Ljudi** do **Res**. Četrto poglavje razprave **PoISD** sem pred tednom dni predaval študentom slovenistike na Ljff. Bilo je morda moje najbolj uspešno predavanje v Žu. Natančno pred 50-letmi sem predaval na FF o Prasamoupravljanju, za predavanje sem si zaslužil 10 dni zapora. Kakšno nagrado bom dobil tokrat?

Maj 2007

P.S. Zadnji odstavek seveda ne velja. Napisal sem ga maja letos, ko sem sestavil nekoliko drugačno kompozicijo knjige PoPo 1. Opeko - razpravo O politični SD - sem nato prestavil v eno naslednjih knjig ASD. Vdal sem se domisljici - čemu ne? saj sem (vsaj v načrtu) SAPO! - da bi opeko OPoSD objavil posebej kot brošuro, seveda zaenkrat le v računalniški obliki, a v 20 vezanih izvodih za vnaprej izbrane prijatelje in strokovnjake. Rad bi tudi, da bi kdo - kaka založba - to brošuro natisnil(a); Pozrezultatov glede svoje želje še nisem dobil. Zadnji odstavek SB ohranjam zaradi tega, da bi bravec in concreto videl, kako komponiram (preurejum) načrtovane knjige.

Popravek zaslužijo tudi prvi trije stavki v **SB**. Ko sem pisal **SB**, me je zgrabilo malodušje, sam pri sebi sem bil, ker mi Peter Kovačič ni odgovoril, prepričan, da je zamisel izdaje knjige **Drama (maša?) Ivana Mraka** padla v vodo. Nameraval sem že prositi Ajdo, da to knjigo o Mraku nekoliko preuredi-preoblikuje; da jo razdeli v dva dela, ki bi fungirala kot prva in druga knjiga **Četverke-07**. Ta bi s tem morda narasla na **Šesterko-07** ali pa bi obe knjigi **PoPo 1** in **2** prenesel v letnik **ASD-08**. Pa mi je Kovačič čez čas sporočil, da je z **Mrakom** vse v redu, le da meljejo časovni stroji Mistra Simonovića (Kulstra) skrajno počasi. Kovačiču sem verjel, knjigo **Mrak** ohranil takšno, kakršna je, v enem delu. Je pa zdaj **Četva-07** prekomponirana: prva opeka je **PoPo 1**, druga **PoPo2**, tretja in četrta pa še nastajata.

Vesel bom, če bo **Mrak** izšel pri Reviji 2000, Peter ni kriv za zamudo, na MzK ga mučijo in ponižujejo namenoma. Verjetno se bom ob izidu **Mraka** udeležil tudi tiskovke, s Petrom moram biti solidaren, s knjigo ima kar precej dela. Kulstru, čigar Temnamen je zavirati ustvarjalno SIKulprodukcijo - z bankovci pitati le Janča oz. njegovo nemarnost oz. založbo -, se s Kovačičem vendar ne smeva pustiti ne povoziti ne zavreti. Bajje piše o Kulstru Simončiču neoJaka Štoka že Kodo v lokalnem barkovljanskem narečju; bajje bosta kar dve vzporedni krstni izvedbi tega dela: tista v Brdih - recimo v Števerjanu ali Tičistanu - bo prenesena v briško narečje. Predlagam, da naj temo Simonca Čarovnika (Sleparja) prenesejo tudi na Zeleni Štajer, ker je Simić vseNarpomemben; recimo v narečja blazih poslancev Jožeta Jerolška, Filiberta Podolška in Maksimiljana Pukšiča, zastopajočih Miklošičev dialekt, morda Korošcev - živio Deca! Naslov burke je bajje strogo strokoven: Problem simonije v institucionalni SKuli. (Ne simfonije!) - A da ne pozabim dodati, dejstva čez vse: letos mi je Šimnov team za Mraka podelil subvencijo; oz. založbi, jaz prosil za njo nisem. Lani jo je Kovačiču za taisto knjigo odklonil. Me namerava Sim narediti za svojega svetovalca, ker ga dozdojšnji (Kardum, Novakovca ...) trumoma zapuščajo?

Ajda je že naredila I. Šp **PoPo 1**, Ala ga je že korigirala; izkazalo se je, da je knjiga predrobna, le okrog 200 strani. Ker pišem knjige na kile, kot je obravnaval moj mladostni sosed mesar Vrhovec (Gilna Pod Lipco) govedino, sem dolžan bravcu (žal ne tudi kupcu, tega še ni) okroglo 50 strani potiskanega papirja, Ta zalogaj si privoščim naslednji teden, ko se vrnem v Radovno, po pregledu pri dveh dohtarjih, srce, sladkorna, v Sežani, v Lji. Naslov za manjkajočo opeko (nisem le mesar, sem tudi zidar) že imam; snov mi je dozorela za več knjig. Štiri AP bodo zame mala malca. Prvi naslov za opeko: **Dnevniški Kar**; a sem ga danes že spremenil (RR) v: **(Filozofsko, versko, etično, osebno) utemeljevanje teme o političnem in strankarskem**. Tudi mene zanima, kaj bo gratalo iz tega. Polom ali pohod avtorja? Na kaj pohod, česa polom? Zob, ugleda? Zobovja nimam več (sem Sim ali ponaredba), ugled mi je mrknil že pred leti. Mi ostajata le še nora vztrajnost in ne manj nora vizija?

Julij 2007

VSEBINE DRAM

(povzela Alenka Goljevšček)

Dimitrij Rupel: **JOB**, 1982

OSEBE: *SATAN. JEHOVA. GORAZD JOB. Njegova ŽENA. ELIFAZ, SOFAR, BALDAD, Jobovi prijatelji. ŽLAJPA, partizan in kasneje oblastnik. MILICA. ZASLIŠEVALEC. Bibliotekar, Natakar, Nemci, Domobranec, Ku-Klux-Klanovec, Stražar, Stevardesa, potniki, profesorji, turisti itn.*

1. DEJANJE: Vsa zgodba poteka v okviru prestižnih igrice med Satanom in Jehovo. Satan z dovoljenjem Jehove Joba preizkuša, se v različnih vlogah vtika v dogajanje, ga takorekoč režira.

V biblioteki se sestane vesela zarotniška družina, njen edini smisel je vera in delo za nov, boljši in pravičnejši svet. So intelektualci, opozoriti hočejo na nevarnost totalitarizma, ki ubija svobodo in lepoto. Med njihove igrive besede kaj hitro udari krvava stvarnost: vojne, vojaki vseh možnih totalitarizmov. Knjižnica je opustošena, zarotniki ne morejo nikamor, večina je ranjena. Prihiti Žlajpa, partizani se borijo za mesto, zato nima časa za ranjence; Jobovi ženi da pištolo, si vzame v zameno Jobove čevlje in odhiti v boj - ponje bodo prišli, ko bodo mogli. A Satan je izginil, zarotniki vedo, da jih bo izdal Nemcem, ki jih bodo mučili in ubili; zato Jobova žena sklene, da bo ustrelila moža in sebe. Ko sliši prihajati Nemce, to tudi stori in umre, ne vedoč, da je moža zgrešila. Job roma v nemško taborišče.

2. DEJANJE: Po zmagi so se Jobovi tovariši prilagodili, Job pa se počuti izločen, zamerijo mu taborišče, nimajo ga za svojega; obenem ga boli, ko sliši za posebne magacine oblastnikov in podobne reči, ki jih je čedalje več. Milici, s katero ima razmerje, zaupa, da ga je strah, da se počuti krivega - moral bi umreti, kakor njegova žena. Milica mu daje pogum, ga skuša razvedriti, je dobra z njim. Sredi noči vdre v stanovanje policija, Joba odpeljejo, Milica pa bi morala na cesto, če se zanjo ne bi zavzel Žlajpa, ki jo rad vidi. Žlajpa je po višjem nalogu tudi Jobov zasliševalec, Job je obtožen sodelovanja z Gestapom in vohunjenja za Angleže. Job obtožbe ogorčeno zavrača, a Žlajpa pritiska nanj, češ da tovariši od njega pričakujejo priznanje, naj bo discipliniran revolucionar. Job se končno zlomi in poslušno recitira priznanja, ki mu jih je Žlajpa vbil v glavo.

3. DEJANJE: Job s tovariši potuje na svetovni znanstveni kongres, tokrat so problemi z Baldadovim referatom, ki da je politično neustrezen, kriv pa je tudi Job, ker kot predpostavljeni v Inštitutu ni pravočasno ukrepal. Na sestanku Žlajpa vsem oblastniško opere glavo in jim ukaže, da morajo Baldada samoupravno vreči iz Inštituta. Job se upira, drugi tovariša predsednika takoj podprejo in začnejo Baldada vsevprek obtoževati. - Ko letalo, ki je obenem disco-klub in ves svet, pristane, Job noče iz letala, kriči, da zunaj nanj čakajo ljudje v usnjenih jopičih ... naj vendar zaprejo vrata, ugrabili vam bodo letalo! Medtem se v kontrolni kabini letala-sveta vneto prepirata Satan in Jehova. Pride Žlajpa, prijateljsko sede k Jobu in pokaže na kontrolno kabino: tam se odloča, midva sva oba enako nepomembna! Job se ga najprej otrese, saj mu je Žlajpa vzel vse, od svobode do Milice; nato si pozorno ogleda dogajanje v kontrolni kabini, skomigne in obotavljivo seže v Žlajpovo ponujeno roko.

Dimitrij Rupel: **KAR JE RES, JE RES**, 1984

OSEBE: *Prof. dr. ZDRAVIČ, predavatelj politične fakultete. Prof. dr. OBREZA, pred. Pravne fak. Prof. dr. PETRIČIČ, pred. Medicinske fak. Prof. BLAGOGLAGOUJEV, pred. Obramboslovja na ff. Prof. GRAMATIČKOVA, igralska fak. MARJANA OBREZA, tajnica in gospodinja. MARINKA ZDRAVIČ, oblikovalka čevljev. Člani zgornje-volgarske delegacije, študenti, glumači, nevarni moški.*

1. DEJANJE: Habilitacijska komisija se zbere pri tajnici Marjani, s težavo, saj se sestanki vrstijo in je povsod vse zasedeno. Sklepali naj bi o habilitaciji igralca Leopolda Avguščina v naziv profesorja igralske fakultete. Najmočnejši argument za izvolitev prispeva Gramatičkova, ki z mojstrsko igro prikaže, da je Avguštin pošastno slab igralec, naj torej rešijo teater pred njim, za profa bo kot nalašč. Gramatičkovo vsi zelo spoštujejo, saj pri vsaki malenkosti omedli, tudi takrat, ko ji Zdravič dokaže, da je v izjavah o svoji bleščeči igralski karieri lagala, da se je kar kadilo. Zdravič v strahu pokliče Petričiča, natveze mu, da so damo prestrašili teroristi, ki so streljali. Petričič takoj obvesti Blagoglagoljeva, ta pride v polni bojni opremi, razdeli vsem konspirativna imena in prevzame komando nad pripravami za obrambo.

2. DEJANJE: Gramatičkova je Zdraviča vzela v šolo, uči ga lagati, da nima jahte, vile in milijona. Vendar je treba pouk kmalu prekiniti, na sporedu je sestanek žirije (istih ljudi), ki naj bi podelila Zoisovo nagrado za znanstvene in umetniške dosežke. Poleg seznama kandidatov je tudi listek, na katerem piše Leopold Avguštin. Ker so taki listki vedno »od zgoraj«, imajo člani žirije jasne smernice. Vendar jih še pred odločitvijo preženejo študenti, ki so zavzeli fakulteto.

MEDIGRA: Zdravič ima ognjevito predavanje o resnici - jako dialektično, zaključek pa je, da zmeraj govorimo resnico, tudi če lažemo, kar je res, je res!

3. DEJANJE: Sestanek statutarne komisije je pri Obrezi doma, ker na faksu ni nikjer prostora. Po skromnem prigrizku (vsi se delajo kar se da revne) in nekaj malega seksa se komisija loti dela, njihov namen je izključiti Avguštinova iz Partije, ker boleha za alergijo na socializem, kar Petričič znanstveno medicinsko dokaže. Ko je zadeva že skoraj urejena, pa je Zdravič po telefonu obveščen, da obstaja »listek«, na katerem je Avguštinovo ime. Članom komisije se nemudoma zazdi, da je Avguštinova alergija konstruktivna, dokaz za veliko dojemljivost in privrženost ideji socializma. Po nekaj zapletih z delegacijo Zgornje Volgarije vdvo v stanovanje revolucionarni študentje: končno so jih našli, zdaj bodo peljali starce scat!

Dušan Pirjevec: **LUDJE V POTRESU**, 1947

OSEBE: *OČE. MATI. OTON, VOLTA, njuna sinova. JASNA, Otonova žena. FRENK, ilegalec. DISK, partizanski komandant. ŽORŽ, LUKA, JAZBEC, PETER, IVAN, partizani. Partizani, italijanski in nemški vojaki, belogardisti.*

1. DEJANJE: Frenk se pred Italijani skriva v Otonovi hiši, po nalogu vodstva Otona pridobiva za našo stvar. Jasna sovraži meščansko okolje, v katerem živi, še posebej moža, ima ga za egoista in strahopetca, ki se skriva za velikimi besedami, misli pa le na to, kako bi si zvišal ceno. Frenk jo miri: Otonove ideje so impotentne, o njem si ne dela iluzij; je pa politično pošten, škoda bi ga bilo prepustiti sovražniku, sploh pa predstavlja le drobec v njihovem programu; tega morajo uresničiti po železni logiki razvoja in po lastni volji, privatne zadeve so pri tem brez pomena. Tudi Volta brata težko prenaša, njegovo govorjenje o vseslovanskem bratovstvu na tisočletnih temeljih je smešno; sam je prepričan komunist, ruski komunizem se mu zdi najboljša oblika boja za obstoj. Debatu, ki prehaja v prepir, prekineta oče in mati: Frenk mora takoj proč, Italijani so blokirali četrt in delajo racije, gorje vsem, če ga najdejo pri njih! Frenk odide, Oton pa v strahu krivi druge: treba bi bilo delati bolj previdno, proti okupatorski sili nič ne moremo, Jasna jim je zaradi prejšnjega odnosa s frenkom nakopala nevarnost na glavo, Volta se neodgovorno spogleduje z revolucijo, pa oče s svojo progresivno znanostjo ... Volta se odloči, da bo odšel v partizane, delovati je treba, ne pa čakati. Oče je pretresen, mati joče, Oton dramatizira in očita bratu, da je nebulozen fantast; ko se Jasna zavzame za Volta, ji zabrusi, da ve za njuno spogledovanje - to je njihova partizanska moralna! Volta brez slovesa odide.

2. DEJANJE: Zima 1941 je težka. Partizanov je malo, so skoraj brez orožja, obsojeni v glavnem na skrivanje, mraz in lakoto. Frenk zaslišuje nekega kmeta, ko pride Volta, ki je bil s četo odšel po orožje: napadla da jih je množica Italijanov, vsi so se razbežali brez strela, treba je hiteti na pomoč! Frenku je njegova pripoved sumljiva, čudi se, zakaj ni držal čete skupaj in vsaj poskusil z odporom, saj je vendar komisar. Ko pride Disk s četo, se izkaže, da je Volta izgubil glavo, bežal je pred italijansko patrolo, s katero je Disk z lahkoto

opravil. Volta je klican na pogovor s fanti, očitajo mu, da je visok, preoster, netovariški; kakor da nima srca, kakor da se hoče zmeraj samo pokazati. Volta odgovori z užaljenostjo. - V italijanski ofenzivi partizanom trda prede. Volta je zdaj mitraljezec, osamljen je, tovariši ga še zmeraj zbadajo zaradi tistega bega, on pa nenehno razmišlja, kako bi se rehabilitiral, in prav zato vse zamudi. Ko Italijani napadejo, pokaže Volta izjemen pogum, z Diskom jurišata skoraj sama in sovražnika preženeta. - Leta 44 je v partizanih tudi Jasna. Z možem je prekinila, vendar se Oton kar naprej vpleta v njen odnos z Volto: po prestani internaciji je postal visoka diplomatska živina v Bariju in se pritožil nad nemoralno žene in brata; ker bi to lahko imelo slabe posledice pri ljudeh, frenk Jasno pošlje v drugo brigado. Ljubimca se upirata, a frenk je odločen: podrediti se je treba splošnim interesom, za privatnost bo čas po vojni; dober vojak reče: razumem! in stori. - Nemci napadejo, Jasna odide z Diskom v boj in ranjena obleži v snegu. Nemci ranjence pustijo, naj jih pokončna mraz, le Jasnini škornji jih zamikajo; ko jih sezuvajo, ji na eni nogi zlomijo zmrznjene prste. Po odhodu Nemcev se Jasna zave, si obuje čevlje mrtvega tovariša in se začne skozi sneg prebijati do svojih.

3. DEJANJE: Vojne je konec, mati vesela sprejme Otona in Volto, ki je major; očeta ni več, umrl je v taborišču. Oton je, kakršen je bil, pokroviteljsko in globokoumno govori o smrti, o dolžnostih, o novem človeku, o tem, da bo pustil svoj jus in napisal knjigo o partizanstvu. Volta takoj uvidi, za kaj gre: Oton si bo vsak čas prilastil vse partizanske zasluge in postal ekspert zanje, že zdaj svoje trpljenje, kolikor ga je bilo, napihuje prek vsake mere! Ko iz bolnišnice pripeljejo še Jasno, izbruhne med njimi konflikt z vso silo: Oton ne pristane na ločitev, Jasno ima vendar rad, naši takega kompromitabel odnosa ne bodo dovolili, disciplinirali ju bodo! Jasne se loteva obup, rada bi začela na novo, pa se intrige in umazanija preteklosti neusmiljeno vlečejo za njo - naj vendar kakšen veter prepriha to postano mlakužo! Volti je jasno, da se zdaj začneja naval purgarjev, ki bodo skušali zase iztržiti čim več, na tisoče partizanskih iluzij o pravičnih knezih pa bo šlo k vragu; se je zoper Otona sploh mogoče boriti? frenk, ki je prišel ob koncu pogovora, meni, da je edina možnost delo, poglavitno pa je, da je oblast v naših rokah. Volta se nasmeji: če se postavi nad vse te osebne bolečine, je v njem še zmeraj vera, da je laž likvidirana ali vsaj ujeta - vse je prav in se dobro suče kljub Otonom in frenkovim razlagam! Odide z Diskom, ki je bil prišel ponj, oba morata takoj v štab, zvečer bo premik. Odide tudi Jasna, Otonu ostane le frenk, na katerega navali s svojim pritoževanjem, da se mu vsi posmehujejo in kako da je vse kompromitabel; ker mu frenk ne odgovarja po volji, začne žaliti: seveda, frenk je organizator, brigajo ga človekove bolečine, zmeraj se skriva za svojo funkcijo ... frenk ga zavrne, naj o skrivanju raje molči, in odide, Oton pa kriči za njim: Pustili ste me samega, naj poginem ... ampak jaz ne bom poginil, vem, kakšna je moja cena. Jaz stojim trdno! - Odpre okno, nastane preprih, ki z mize pomete vse papirje ...

Miha Remec: **ŠKOFOVSKI KRES,**

OSEBE: *KLEMEN, mrtvoudni škof. BARBARA, njegova nečakinja in skrbnica. JURIJ, požigavec, bivši skojevec, ki je podiral križe. MILIČNIKA s psi. VAŠKE ŽEBRAVKE.*

1. DEJANJE: Bohinj je poln miličnikov, lovijo požigavca, ki je zanetil že nekaj požarov, pred škofovo hišo pa se drenjajo žebrovke in prosijo za košček škofove obleke, ta naj bi jih varoval pred požarom; prepričane so namreč, da je bil čudež, ker škof ni zgorel, ko ga je ob prvi povojni birmi nek fanatik polil z bencinom in zažgal. Klemen se jezi, njihovo željo ima za bogoskrunstvo in malikovalstvo, Barbaro uči, da mora delati dobro, vendar z resnico, ne z ukano in lažjo; svojemu zažigalcu je odpustil, čaka ga, odkar je zvedel, da je prišel iz zapora, rad bi se z njim pogovoril. Barbara, ki bi ženskam kar ustregla, da bi bil mir, ga ne razume, vendar mu v vsem pritrjuje. Ko pa spravi strica spat, se pokaže v drugi luči: navije glasbo, se zvirna pred zrcalom in se preoblači za ples. Tedaj se priplazi Jurij, pred dekletom se baha, kaj vse je počel po vojni: požigal križe, grozil duhovnikom, se poscal sredi cerkve, vsi so trepetali pred njim ... A na Barbaro to ne naredi vtisa, ne boji se, še celo posmehuje se mu, češ da je šleva. Jurij najprej zbesni, jo zveže in grozi, da bo zažgal hišo, nato pa se sesuje in se ji zjoka na kolenih: naj mu pomaga, ni še imel ženske, pred odločilnim trenutkom ga zmeraj zmanjka. Dekle ga tolaži, a strica zagovarja, da ni kriv; zoprni ji je, gnusi se ji, do grla je sita njegovih pridig o dobrem, čednosti in boguvšečnosti, a hiša bo po njegovi smrti njena, zato ni govora, da bi Jurij kaj zažigal! Hiši se bližajo miličniki, Barbara jih prepričljivo odpravi, nato se z Jurijem zvrne na posteljo.

2. DEJANJE: Ponoči škof kliče Barbaro, dekle ga mora odpeljati v sprejemnico in poslušati pridigo, ki jo je bil sestavil v mislih: danes cvete laž, hlimba in sprenevedanje, kraljujejo pohlep, zavist, sovraštvo. Vsega tega je kriva blaginja. Revščina je zibel dobrote in sožitja in ker je revnih veliko, bo dobro nekoč v svetu prevladalo ... Prikaže se Jurij, rad bi vedel, zakaj je šel škof birmat, ko so ga vendar posvarili, naj ne gre. Klemen odgovori, da je opravljal svojo dolžnost, kot jo je tudi Jurij, le da so odgovorni fantovo zagnanost podlo izrabili in ga žrtvovali, sami pa ostali čistih rok in so danes zavaljeni mogotci. A Jurij si ne more priznati, da je bil le figura v brezobzirni igri, da njegova stvar ni bila prava; ker ve, da se starec smrti ne boji, nastavi nož Barbari na vrat in prisili škofa, da trikrat pljune na križ, na smisel svojega življenja. Tedaj stopi v akcijo Barbara, stricu pove, da se ji gnusi, da sovraži tlako pri njem, da že dolgo ni več devica. Ko ji zgroženi stric ne verjame, se pred njegovimi očmi poonegavi z Jurijem, ob čemer zadene strica kap. Barbara, ki je na to računala, zdaj odpravi še Jurija, pospremi ga z obljubo, da mu bo pokazala pot mimo policijske zasede. V resnici pa ga spelje naravnost v past, miličniki ga uklenejo.

1. OD BRATOVSTVA K BRATOMORU (BKRB) MODELI

1. BLATO = ZLATO *IDENTITETA (Id)*

- Blato**
- 1 Zbogom zvezde
  - 1 Fideži brat
- Blagor blata**
- 2 Rdeče zlata zgodovina
  - 3 Bratovski objem blata
- Blato v izviru in izteku**
- 1 Premagovanje blata
  - 2 Križ čez blato

2. OBLAST , POLITIKA *DVOJČKA (Dv)*

- Politika**
- 1 Pravica do oblasti
  - 1 Diktator Aleksander Veliki
  - 2 Grof Tahí, Škof Hren
- Trije despotje**

3. BLODNJA : VIZIJA *DVOJNIKI (Dv)*

- Majcnova dramatika**
- 1, 2
  - 3 Teologija postmoderne
- Od bratovstva k bratomoru I**
- Blodnja**
- 1
  - 2 Človek in nič
  - 3 Rabelj-žrtev

- Kreftova dramatika v kontekstu**
- 1 Uvod in načrt
  - 2 Voljši ali zimzeleni čas?
  - 3 Konstrukt in resnica
  - 4 Vera in obup

Nastajanje SAPO

- 1 Detelova dramatika
- 2 Hinavstvo in cinizem
- 3 Družinska žrtev
- 4 Starši - otroci

Iskanje drugosti

- SD-20 + HistD**
- 1 Veliki, mali, drugi
  - 1 Iskavci smisla

Mrakova dramatika

Drama (maša?) Ivan Mraka

II. OD BRATOMORA K SAMOMORU (BKS) PONOTRANJENJE - POZUNANJENJE

1. IGRA = VLOGA = JEZIK (VJ) *KINDIVIDUALNI Id*

- Geometrija redov**
- 1 Predpostavke
  - 2 Termelji
  - 3 Vidiki
  - 4 Prevezave
  - 5 Red blodnje in vizija

Slovenska dramatika - modeli Metodološke in aksiološke teme

Dialogi

- 1 Nagovori, drugovori
- 2 Hudogovori, pogovori
- 3 Razhajanja
- 4 Razgovori
- 5 Eseji, pisma, portreti 1
- 2 Predavanja
- 3 Nekrolog samemu sebi 1
- 4 Nekrolog samemu sebi 2

Eseji, pisma, portreti

2. KARNIZEM , MARGIZEM (KM) *KINDIVIDUALNIMA Dč*

3. OBUP - IZGUBLJENOST - SAMOMOR (OIS)

KINDIVIDUALNIM Dv

Morala = amoralna

- 1 Taščica ali noj?
- 2 Taščica = noj
- 3 Noj ali taščica?
- 4 Pisma nojem in taščicam
- 5 Taščica pod nojem

Današnja slovenska dramatika

- 1 Obračun med vrati
- 2 Komentarji
- 3 Kulturno okolje
- 4 Zgodovina Lipicanije
- 5 Let na dno

III. OD SAMOMORA K BRATOVSTVU (SKB) ZGODOVINA

1. (SLOVENSKA) PLEMENSKA SKUPNOST (S)PS H KOLEKTIVNI Id

Slovenski plemenski junaki - Tugomer 1, 2, 3

Črtomir 1, 2

Dramatika narodno osvobodilnega boja

1 Naša sveta stvar (leva)

2 V vrtincu (samo)prevar

Porajanje levic-desnice 1 Širjenje svetega narodnega prostora

2 Oženje domavine

3 Napačni in pravi

1 Slovenski narod se paraja

2 Slovenski narod se lomi

Zgodba o narodu

2. (SLOVENSKA) KATOLIŠKA CERKEV (S)KC H KOLEKTIVNIMA Dž

Dramatika slovenske politične emigracije

1 Sveta vojna

2 Krščanska tragedija

3 Paradoks odreševanja

4 Pravica in kazni

5 Prijatelji in izdajavci

6 Krvavi ples

7 Vstajenje ali rekvijem

8 Razval ali poveljčanje

9 Gnila voda

10 Goveja dolina

Svetost, čudež, žrtev 1

Ciril-Metod + Lepa Vida 1 Operacija Ciril-Metod

2 Triumf Ciril-Metod

3. (SLOVENSKA) DRUŽBA (S)DB H KOLEKTIVNIM Dv

Začetki slovenske dramatike

1 Zlo in s(i)la kot izvor

2 Greh in iskanje kot izvor

3 Raj, pastoralna, mir, vojna

1 Klerikalizem in liberalizem

2 Paternalizem in emancipacija

3 Avtonomizem in kapitalizem

4 Medvedova dramatika

1 Upornik človekoljub

1 Leto 1940

2 Grška ali katoliška antika?

1 Krivda in sanja

2 Ribe in tički

3 Nebo = pekel

1 Nadžlovek Blaže in princesa Nežica

2 Junak Janez in svetnik Anton

1

2 Krepost

3 Svoji-Naši

4 Pogodba

5 Pena

6 Narava in zapemarava

1 Sentimentalni heroizem

1 Patrioti in pokvarjenci

2 Vojaki in trpini

1 Naivna doba

2 Polemična doba

3 Zagatna doba

4 Destruktivna doba

5 Verbalistična doba

6 Refleksivna doba

1 Pohod in palom zgodovine 1

Povojno politična SD

**Jugoslovanski nacionalizem
1991=1919=1945?**

Dobe

SLOVARČEK KRATIC

(sestavila Alenka Goljevšček)

Abs	- absolutno, absoluten	(B)SAPO	- (božja) SAPO
Absd	- absurd(en)	BSAPOEV	- BSAPO-eksistenca-vloga
Abst	- abstraktno	BSSvet	- Svet brez sovraštva
AD	- avtodestrukcija	Can	- Cankar
ADH(um)	- avtodestrukcija humanizma	CanD	- Cankarjeva dramatika
Agr	- agresivno	CanVida	- Cankarjeva Lepa Vida
AK	- avtokritika	Capi	- Andrej Capuder
Aks	- aksiološki	CD	- civilna družba
Alek(s)PR	- Aleksander praznih rok	Cerk	- Angelo Cerkenik
AMor	- amoralna	Che	- Legenda o svetem Che
Anarh	- anarhističen	CiMe(t)	- Ciril in Metod
Anci	- Amerikanci	Cin	- ciničen
AngAmi	- Angloamerikanci	CrkKava	- Angelo Cerkenik: V kaverni
AnIn	- analitik-interpret	Čara	- čarovnica
AnK	- antikomunizem	Čara	- Čarovnica (iz Zgornje Davče)
Apa	- Ave, Patria!	ČB	- črnobelo(st)
ARF	- avtorefleksija	ČD	- čitalniška dramatika
Arga	- Argentina	Čečki	- Zlata čeveljčka
Arh	- arhaično	Četv	- Četverka
ArS	- aristokratski stil	Čl	- človek
Av(z)	- avtizem	Čloštvo	- človeštvo
AVS	- arhaična vaška skupnost	ČIP	- človekove pravice
Avs(a)	- Avstrija	Čtk	- častnik
Avsti	- Avstrijci	ČirZlc	- Ciril Zlobec
Avt	- avtonomen	Dak	- Krištof Dovjak
BDr	- Bog-Drugi	DAnt	- Dovjakova Antigona
BDt	- Bog-Drugost	Db	- družba
BeGa	- Bela garda	Dbno	- družbeno
BeKava	- Bevk: V kaverni	DČ	- dobri človek
BKK	- brez krivde kriv	Dč	- dvojček
Blak	- blodnjak	De(ca)	- desnica
Bm	- bratomor(nost)	DelJud	- delovno ljudstvo
BNak	- Boris A. Novak	Demonaca	- demonizacija
BP	- bivši prijatelj	DFz	- desni fašizem
Br	- bratovstvo	Dg	- drugenje, drugiti
Brž	- buržoazija	Dgč	- drugačno(st)

Dia	- Dialogi	Goša	- Alenka Goljevšček
Dine	- Dominik Smole	Graf	- Grafenauer Niko
Dmb	- domobranstvo	Greda	- Topla greda
Dn	- družina	Hanž	- Matjaž Hanžek
DR	- desna revolucija	Hed	- hedonizem
Dr	- drugi	Her	- heroj, herojski
DSD	- današnja slovenska desnica	Heraca	- heroizacija
DSKC	- današnja slovenska Katoliška Cerkev	Herz	- heroizem
Dt	- drugost	Hin	- hinavec, hinavski
DurgeDinje	- dramaturginje	Hino	- hinavstvo
Dv	- dvojnik	Hist	- historicizem, historičen
Dž	- država	HKD	- hiperkompleksna diferenciranost
Džan	- državljani	HM	- homo multiplex
Džmi	- Država med gorami	HMg	- humanistična megastrukture
Džnik	- državnik	Hrš	- hrvaški
Džno	- državno	Hrška	- Hrvaška
DžV	- državljanska vojna	Hrti	- Hrvati
EDč	- ekskluzivna dvojčka	HS	- historično strukturalno
Ek	- eksistencialno, eksistenca	Hum	- humanizem
EK	- evangeljsko krščanstvo	Humst	- humanist
Ekon	- ekonomski	Id	- identiteta
EkP	- eksistencialno personalno	IdB	- identitetno bivanje
Ekpm	- ekspresionizem	Idea	- idealen
Eks(per)	- eksperimentalno	Ideaca	- idealizacija
Ekz	- ekspanzivno	Ideol	- ideološki
Ekzm	- eksistencializem	IdM	- identitetno mišljenje
Emp(a)	- empirično(st)	Idn	- identifikacija
Enot	- enotnost	Inca	- inteligenca
ErS	- erotika-spolnost (eros- seksus)	Indiv	- individualen
ES(no)	- empirično singularno	Indus	- industrijski
Est	- estetski	Inf(aca)	- indiferenciacija
Et	- etičen	InH	- intimistični humanizem
EV	- eksistenca, vloga	Ink	- Inkret Andrej
Evj	- Evangeliji	Int	- intimizem, intimno
Evra	- Evropa	Inta	- intimiteta
Evri	- Evropejci	Intel	- intelektualen
Fasc	- fascinacija	Intelci	- intelektualci
File	- Emil Filipčič	Interes	- interese
Fz	- fašizem	IpK	- interpersonalna komunikacija
Gar	- gostilničar	Ir	- ironičen
Gen(t)	- gentilizem	Is	- iskanje
Gene	- generacija	ISla	- iskanje smisla
GG	- generacija-grupa	It	- italijanski
GhK	- greh, krivda	IvSvet	- Ivo Svetina
Gilna	- gostilna	Izb	- izobraženec
GiM	- Gabrijel in Mihael	Izd	- izdajavec
Gimna	- gimnazija	IzDbJav	- izstop iz družbene javnosti
GK	- grešni kozel	Janč	- Drago Jančar
Gled	- gledališče	JAnt	- Jovanovičeva Antigona
GledŽ	- gledališko življenje	Jav	- javnost
Gos	- gospodar	Jav(or)	- Jože Javoršek
		Jfz	- jugofašizem

JNcl	- jugonacionalizem	Lita	- literatura
Jov	- Dušan Jovanović	Lj	- Ljubljana
Jr	- junior	Ljezen	- ljubezen
Juga	- Jugoslavija	Ljud	- ljudstvo
KaKi	- Kardelj, Kidrič	Lud	- ludizem, ludističen
Kan	- kristjan	LZ	- literarno zgodovinopisje
Kanje	- Kamenje bi zagorelo	LZnik	- literarni znanstvenik
Kap	- kapital	Ma	- makro
Kar	- komentar	Mag	- magizem, magija, magistično
KasO	- kasnejša opomba	Majc	- Stanko Majcen
Kat	- katolištvo, katoliški, katolik	Mak	- maksimalno
KC	- Katoliška Cerkev	MaPSt	- makropomenska struktura
Kfz	- klerofašizem	Marnik	- Marko Pogačnik
Kld	- kolektivna identiteta	Mas	- masovno(st)
Klas	- klasičen	Mašč	- maščevanje
Klci	- klerikalci	Maz	- mazohizem
KM	- karnizem-magizem	MBP	- moji bivši prijatelji
Km	- kmetstvo, kmečki	Me	- mega
KMg	- katoliška megastruktura	Mela	- melodrama
Koc	- Edvard Kocbek	MeP	- mejni položaj
Koda	- komedija	Meš	- meščanstvo
Kojanti	- Krajnski komedijanti	MGG	- moja generacija-grupa
Kol	- kolektiv(no)	Min	- minimalno
Kom	- komunizem	Mister	- minister
Koms	- komisar	Mit	- mitski
Komsti	- komunisti	MM	- malomeščanstvo, -ski
Kong	- Kongres	MO	- množična občila
Kons	- konservativno(st)	Mo	- moški
Konta	- kontingenca	MOč	- moj oče
Konv	- konvencionalno, -izem	Mod	- mod(er)no
Kpl(z)	- kapitalizem	MoM	- moja mati
Kplsti	- kapitalisti	Mon	- monoliten
Krit	- kritično	Mor	- morala
Krstn	- Kristijan (Afera)	Morno	- moralno
Krš	- krščanski, krščanstvo	Morz	- moralizem
Kršp(a)	- Krvava Španija	MrD	- Mrakova dramatika
Ktz	- kootizem	Mrk	- marksizem, marksističen
Kuč	- Milan Kučan	Mrkst	- marksist
Kul	- kultura, kulturno	Musl	- musliman
Kulnik	- kulturnik	MV I (II)	- med prvo (drugo) SvetV
Kulster	- kulturni minister	MV	- medvojni
L(j)erci	- Ljudožerci	Nac	- nacionalen
Ladja	- Ladja brez imena	Naca	- nacija
Lbn	- libertinizem	Nar	- narod
Lbt	- libertarnost	Nast	- nastajanje
LD	- liberalna družba	Ncl	- nacionalizem
LdDr	- ljubezen do drugega	Nclst	- nacionalist
Le(ca)	- levica	Ncz	- nacizem
Levs	- Fran Levstik	ND	- nacionalna država
Lfz	- levi fašizem	NDM	- na drugih mestih
Lib	- liberalizem	NeČi	- nedolžnost-čistost
Libci	- liberalci	Neg	- negativno
Lin	- Linhart Anton Tomaž	Nem	- nemški

Nih	- nihilizem	Pos	- posamezno
Nihst	- nihilist	Posn	- posnemanje
NKNM	- naravno kulturno npravno meščanstvo	Pot(no)	- potencial(no)
NL	- narod-ljudstvo	PoV	- po vojni
NNcz	- nemški nacizem	Poz	- pozitivno
NOB	- narodno osvobodilni boj	PP	- politična policija (Partija)
NOBD	- dramatika narodno osvobodilnega boja	PraPri	- pravi-pristni
Noč	- Noč do jutra	Pravca	- pravljica
NoR	- Nova revija	Prc	- Primorec
nor(ov)ci	- udje Nove revije	Preds	- predsednik
Noštvo	- Novo človeštvo	Preš	- France Prešeren
Not	- notranji	PrešGlava	- Pod Prešernovo glavo
NSS	- Naša sveta stvar	Pret	- preteklost
NTM	- na tem mestu	Pri	- pristen
Nv	- narava	Prih	- prihodnost
Nvno(st)	- naravno(st)	Prikr	- prikrivanje
Ogenj	- Ogenj in pepel	Pril	- prijatelj
OIS	- obup, izgubljenost, samomor	Prilo	- prijateljstvo
OPsk	- osamljeni posameznik	PriPra	- pristni-pravi
Ort	- ortodoksen (pravoslaven)	PriSo	- prijatelji-sodelavci
Os(a)	- osebnost	Priž	- Primož Kozak
Otr	- Otroka reke	PrM	- prvotno meščanstvo
P(r)Krst	- Prešernov Krst pri Savici	Prol	- proletariat
PavZlc	- Pavček, Zlobec	Prot	- protestantstvo
PČ	- pravi človek	PrS	- prelom stoletij
PD	- posamezna drama	Prt	- partizanstvo
Per	- personalno, personalizirati	Prz	- Velika preizkušnja
Pers	- Perspektive	Psk	- posameznik
Perv	- perverzen	PSt	- pomenska struktura
Pica	- pravica	Pt(i)ja	- Partija
Pld	- posamezn(ikov)a identiteta	Puč	- Pučnik Jože
Pij	- pijan(ec)	PV	- predvojni
Pirc	- Dušan Pirjevec	PVD	- poboj vrnjenih domobrancev
Pl	- plemstvo, plemiški	Pvt	- privatno(st)
Pleb	- plebejski	Pvt(z)	- privatno(st), privatizem
PIK	- plemstvo, kler	Pvtnik	- privatist
PM	- postmoderna	Pzja	- poezija
Pniz	- podniz	Rad	- radikalno(st)
PO	- posamezna oseba	Raz	- različno(st), raznotero(st)
Poenot	- poenotevanje	Razc	- razcepljen
Pog	- pogansko	Razci	- Raztrganci
Poh	- Pohujšanje v dolini Šentflorjanski	Razr	- razredni
Pohl	- pohlepni	RB	- razredni boj
Pohot	- pohotni	Rca	- različica
Pol	- politika	RealD	- realistična dramatika
Polik	- politik	Realz	- realizem
Polno	- politično	ReAr	- rearhaizacija
Ponot	- ponotranjen(je)	Red	- reduktivno(st)
PoPo	- Pohod in polom zgodovine	Reda	- redukcija
		Rel	- relativno
		Resa	- resnica
		Reva	- revolucija
		Revar	- revolucionar

Revno	- revolucionarno	SM	- sadomazohizem
Rit	- ritualno	Sm	- samomor
Rlga	- religija	Snik, -ca	- svetnik, -ca
RLH	- razsvetljenstvo-liberalizem-humanizem	Soc	- socialen(no)
Rltz	- relativizem	SocH(um)	- socialni humanizem
RMg	- reistična megastrukтура	SoD	- socialdemokracija
Rojstvo	- Rojstvo v nevihti	SovZa	- Sovjetska zveza
Rom	- romantičen	SPD	- slovenska povojna dramatika
RomD	- romantična dramatika	SPE	- slovenska politična emigracija
RPMV	- Raj, pastorala, vojna, mir	SPED	- dramatika slovenske politične emigracije
RPP	- Resnica, Pravica, Poštenje	SpoDo	- spoštovanje, dostojanstvo (= spodobnost)
RR	- reinterpretacija in rekonstrukcija	SpS	- splošno(st)-skupno(st)
RSD	- Rekonstrukcija in/ali reinterpretacija slovenske dramatike	Sr	- senior
Rup	- Dimitrij Rupel	SSD	- starejša slovenska dramatika
S	- smrt	SSL	- samoslepilo
SA	- svoboda in avtonomija	Sš	- sovraštvo
Sad	- sadizem, sadističen	St	- sveto(st)
Sak	- sakralno(st)	Steklo	- Povečevalno steklo
SAKO	- svobodna avtonomna kolektivna oseba	STH	- Spomenka, Tine Hribar
Sakra	- sakralizacija	Stl(z)	- stalinizem
Sam	- Samorog	Stol	- stoletje
SAnt	- Smoletova Antigona	Stra	- struktura
SAPO	- svobodna avtonomna posamezna oseba	Stren	- strukturalen
SB	- Spremne besede	Strno	- struktur(al)no
SD	- slovenska dramatika	Stsk	- svetoskrunstvo
SeH	- sentimentalni humanizem	Stž	- svetost življenja
Sek	- seksualno, seksizem	SV	- sveta vojna
Sent	- sentimentalen	Sv	- svoboda
SGM	- Slovenski gledališki muzej	Svet	- svetoven
SH	- Spomenka Hribar	SvetD	- svetovna dramatika
SHKI	- slovenska humanistična kulturniška inteligenca	SvetV	- svetovna vojna
Sim	- simulacija	SvM	- svobodna misel
Simb	- simbol(ič)no	Svno	- svobodno
Simt	- simetrija, simetričen	SZ	- samozavrtost
Skak	- Kdor skak tisti hlap	SZSL	- samozaslepljenost
Sl	- slovenski	Sž	- sovražnik
Slav	- slovanstvo	Sž	- sveta žrtev
Slci	- Slovenci	Še(l)D	- Šeligova dramatika
Slja	- Slovenija	Šel	- Rudi Šeligo
SIK	- Slovarček kratic	ŠkofPas	- Škofjeloški pasijon
Slod	- Anton Slodnjak	Teh	- tehnični
SIM	- slovensko mišljenje	Tem	- temeljni, -a, -o
Slov	- slovenstvo	TH	- Tine Hribar
Slski	- slovenski	Tija	- teologija
Slščina	- slovenščina	Tip	- tipično(st)
SIZ	- slovenska zavest	Tor(k)	- Torkar Igor
		Tot(z)	- totalitarizem, total(itar)no
		Tr	- transcendenca
		Trad	- tradicija, tradicionalističen
		Trag	- tragično(st)

Traga - tragedija
 Trg - trgovski
 Trl - transcendenca v imanenci
 Triv - trivialen
 Trp - trpljenje
 Trž - tržen
 TS - ta svet
 Turn - Metod Turnšek
 U - univerzitetno
 Ub - ubijanje
 Ubij - ubijavski
 Učo - učitelj
 UH - univerzalna humaniteta
 Umet - umetnost, umetniško
 UmKap - umski kapital
 Umtk - umetnik
 UnBDr - uničeni Bog-Drugi
 Unič - uniče(va)nje
 Urb - Ivo Urbančič
 UZn - univerzitetna znanost
 Už - užitek
 Užar - užitkar
Valček - **Veliki briljantni valček**
 VelOs(a) - velika osebnost
 Ver - verski
 VeRus - Veljko Rus
 VeŽ - večno življenje
 Vit(z) - vitalen, vitalizem
VMD - **Veliki, mali, drugi**
 Voj - vojaški
 Vrc - vrtinec
 Vrta - vrednota
 VsD - vsebine dram
 Zah - zahod
 ZahEvra - Zahodna Evropa
 Zamol - zamolčevanje
 Zanič - zaničevanje
 Zapl - zapeljevanje, zapeljivec

ZaSvo - **Za svobodo**
 ZD - Zajčeva dramatika
ZD - **Zbrano delo**
 Zg(ar) - zgodovina(r)
Zgodba - **Kriminalna zgodba**
 Zgsko - zgodovinsko
 Zisla - zgodovina iskanja smisla
 Zn - znanost, znanstven
 ZnaSi - znak-simbol
 Znik - znanstvenik
 Zun - zunanji
 Zup - Vitomil Zupan
 Ž - življenje
 Že - ženska
Žoga - **Pisana žoga**
 Žrt - žrtveniški
 ŽS - življenje-smrt
 Žur - žurnalizem
 Žurst - žurnalist

*****

An pred besedo ali kratico = anti

Da pred besedo ali kratico = današnji,
-a, -e, npr. DaSD, DaSlov
itn.

F pred besedo ali kratico = fevdalni, -
a, -o, npr. FBrž, FKrist itn.

K- pred besedo ali kratico = kot, npr.
K-milost, K-PO itn.

Lum pred besedo ali kratico = lumpen,
npr. LumPartija, LumLib itn.

Ps pred besedo ali kratico = psevdo

S pred besedo ali kratico = slovenski,
-a, -o, npr. SZg, SGen, SDb
itn.

Ta pred besedo ali kratico = takratni, -
a, -o

Ve pred besedo ali kratico = večten, -
a, -o

SEZNAM KNJIG RSD

V letu 2005

1. (106.) **Konstrukt in resnica**, 2005, 254 s.
2. (107.) **Vera in obup**, 2005, 262 s.
3. (108.) **Teologija postmoderne**, 2005, 262 s.
4. (109.) **Slovenski narod se poraja**, 2005, 286 s.
5. (110.) **Slovenski narod se lomi**, 2005, tipkopolis, 300 s.
6. (111.) **V vrtincu (samo)prevar**, 2005, tipkopolis, 290 s.
7. (112.) **Medvedova dramatika**, 2005, tipkopolis, 262 s.

V letu 2006

1. (113.) **Raj, pastoralna, mir, vojna**, 2006, 286 s.
2. (114.) **Grška ali katoliška antika?**, 2006, 316 s.
3. (115.) **Nekrolog samemu sebi 1**, 2006, 258 s.
4. (116.) **Nekrolog samemu sebi 2**, 2006, 308 s.
5. (117.) **Naivna doba**, 2006, tipkopolis, 296 s.
6. (118.) **Polemična doba**, 2006, tipkopolis, 237 s.
7. (119.) **Zagatna doba**, 2006, tipkopolis, 279 s.
8. (120.) **Destruktivna doba**, 2006, tipkopolis, 262 s.
9. (121.) **Verbalistična doba**, 2006, tipkopolis, 234 s.
10. (122.) **Refleksivna doba**, 2006, tipkopolis, 293 s.

V letu 2007

1. (123.) **Drama (maša?) Ivana Mraka**, 2007, Društvo 2000, 410 s.
2. (124.) **Pohod in polom zgodovine 1**, 2007, 282 s.

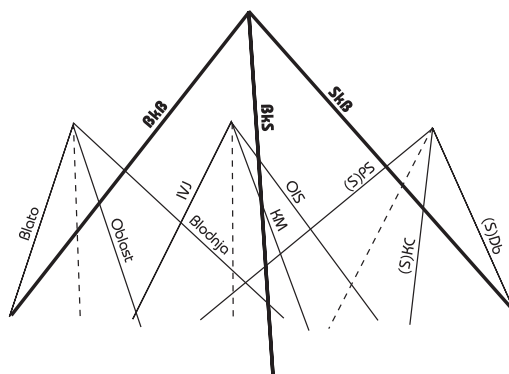

Knjiga: POHOD IN POLOM ZGODOVINE 1

Nadniz: OD SAMOMORA K BRATOVSTVU

Niz: (SLOVENSKA) DRUŽBA

Podniz: Povojna politična SD

RSD (Rekonstrukcija in/ali reinterpretacija slovenske dramatike)

Že sam naslov pričujočega nadniza pove, za kaj v knjigi **Povojna politična SD 1 (PoPo 1)** gre: za tematiziranje toka SZge, najprej povzdigujočega se valú - **Pohod Zge** -, prepričanega v svojo Svetodrešilnost, nato za upad energije, zanosa, cilja: za **Polom Zge**. Vse to se je dalo videti že v prvi polovici 80-let, ko sem napisal v **PoPo 1** objavljene razprave o Ruplovih dramah **Job** in **Kar je res, je res** in o Pirjevčevih **Ljudeh v potresu**. Poloma smo se nekateri zavedali že precej prej, recimo Zajc v leta 1958 objavljeni pesmi **Jalova setev**, zato jo navajam kot moto svoje knjige, in jaz v podrobni analizi Zajčeve Pekzbirke **Požgana trava** oz. omenjene pesmi leta 1960. V začetku 80-let sem izvajal le nekatere bolj eksplicitne konsekvence. - Knjiga veže témo Zge s témo PM (postmoderne) in komentira samo pojmovanje političnega in strankarskega z avtorjevega današnjega stališča.

KAZALO

Edvard Kocbek: Druga prošnja za razsvetljenje	2
Dane Zajc: Jalova setev	2
JE RES, KAR JE RES? (ob Ruplovem Jobu)	5
OPOMBE k razpravi o JOBU	49
RESNICA VIDEZA, KI SE DELA ZA RES (ob Ruplovi drami Kar je res, je res).....	73
OPOMBE k razpravi o KAR JE RES	109
KOMENTAR k razpravi KAJ JE S SLOVENSKO LITERATURO DANES ALI VPRAŠANJE POSTMODERNIZMA	125
RAZPOKE V REVOLUCIJI (ob Pirjevčevi drami Ljudje v potresu).....	133
OPOMBE k RAZPOKAM V REVOLUCIJI	181
POŽIGALCI IN ZAŽGANI (ob Remčevi drami Škofovski kres)	201
OPOMBE k razpravi o ŠKOFOVSKEM KRESU	245
SPREMNE BESEDE	265
VSEBINE DRAM (povzela Alenka Goljevšček)	267
ORGANOGRAM	272
SLOVARČEK KRATIC (sestavila Alenka Goljevšček)	274
SEZNAM KNJIG RSD	280
ZADNJICA	281